

MAGYAR CSERKÉSZÉLET

(1910–1948)

SZERKESZTETTE

TABAJDI GÁBOR – SZIGETI LÁSZLÓ

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

MAGYAR CSERKÉSZÉLET

(1910–1948)

MAGYAR CSERKÉSZÉLET **(1910–1948)**

SZERKESZTETTE

Tabajdi Gábor – Szigeti László

MAGYAR CSERKÉSZSZÖVETSÉG
BUDAPEST, 2020

KIADÓ

Magyar Cserkészszövetség
A kiadvány kereskedelmi forgalomba nem hozható!

FELELŐS KIADÓ

Horváth Domokos
MCSSZ országos ügyvezető elnök

LEKTORÁLTA

Czeglédi Noémi PhD
Grynaeus András PhD
Bayer Árpád

ISBN 978-963-8305-64-0

BORÍTÓTERV, NYOMDAI ELŐKÉSZÍTÉS ÉS TIPOGRÁFIA

Horváth András – horidesign.hu
Fortepan / Kotnyek Antal

NYOMTATÁS ÉS KÖTÉS

Gelbert ECO Print Kft.
Felelős vezető: Geller Róbert

Készült a Magyar Cserkészszövetség EFOP-1.3.6-17-2017-00001 azonosítószámú,
Imre herceg terv – közelebb egymáshoz című projektjének keretében.

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS – MAGYAR CSERKÉSZEK TÖRTÉNETEI	7
A MAGYAR CSERKÉSZET ALAKÍTÓI	11
KOLTAI ANDRÁS A BUDAPESTI PIARISTA CSERKÉSZCSAPAT ELSŐ ÉVEI (1913-1919)	13
SZÁSZ LAJOS A KERESZTYÉN IFJÚSÁGI EGYESÜLET CSERKÉSZTEVÉKENYSÉGE	33
KERTÉSZ BOTOND EVANGÉLIKUSOK A MAGYAR CSERKÉSZETBEN A FASORI GIMNÁZIUM CSERKÉSZCSAPATA	43
SOÓS VIKTOR ATTILA HÁRMAS REGNUM MARIANUM CSERKÉSZET REGNUMI LÉLEKKEL	61
LÉNÁRT ANDRÁS KÖZELÍTÉSEK A ZSIDÓ CSERKÉSZET MAGYARORSZÁGI TÖRTÉNETÉHEZ	71
ABLONCZY BALÁZS TELEKI PÁL ÉS A CSERKÉSZET	81
CSERKÉSZPEDAGÓGIA: ELMÉLET ÉS GYAKORLAT	97
TÓTH ARNOLD A REGÖSCSERKÉSZET TÖRTÉNETE (1910-1948)	99
VÁRDAI LEVENTE A CSERKÉSZET ÉS A LEVENTEMOZGALOM	121
KLESTENITZ TIBOR A CSERKÉSZET AZ EGYHÁZI SAJTÓ TÜKRÉBEN (1913-1938)	139
NYÚL ESZTER ANNA CSERKÉSZVEZETŐK AZ ÁLLAMPOLGÁRI NEVELÉSRŐL A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT	155
PAULUS NÓRA A KERESZTÉNY NEMZETI IDEOLÓGIA ÉRTELMEZÉSE A MAGYAR CSERKÉSZSZÖVETSÉGBEN	167

BENCSIK RITA	
KERESZTÉNY IFJÚSÁGI MOZGALMAK MAGYARORSZÁGON (1920-1945)	183
GULYÁS MARTIN	
A KERESZTÉNYSZOCIALIZMUS ÉS AZ IFJÚSÁGI MOZGALMAK (1920-1945)	197
MINDENNAPI CSERKÉSZÉLET, CSERKÉSZTÖRTÉNETEK	213
BARTHA ÁKOS	
CSERKÉSZÉLET ÉS FALUKUTATÁS SÁROSPATAKON	215
TÓTH ARNOLD	
INDIÁNMOZGALMAK A CSERKÉSZETBEN (1910-1948)	227
SZÁSZ LAJOS	
REFORMÁTUS EGYHÁZKÖZSÉGI CSERKÉSZET	245
A BUDAFOKI 241. SZÁMÚ BETHLEN GÁBOR CSERKÉSZCSAPAT TÖRTÉNETE (1922-1948)	
KERTÉSZ BOTOND	
A DEÁK TÉRI LEÁNYGIMNÁZIUM CSERKÉSZCSAPATAI	259
WISZNOVSZKY TAMÁS	
CSERKÉSZÉLET GÖDÖLLŐN	281
A 44. SZÁMÚ RÁKÓCZI CSERKÉSZCSAPAT TÖRTÉNETE	
GÁL-GÖNCZI KRISZTINA	
KÖZÖSSÉGI TEREK: CSERKÉSZPARKOK, VÍZITELEPEK, REPÜLŐK	295
SZEGŐ IVÁN MIKLÓS	
CSERKÉSZEK, CSERKÉSZÉLET ÉS CSERKÉSZPOLITIKUSOK	
A PESTER LLOYD HÍRADÁSAIBAN (1933-1944)	305
MAGYAR CSERKÉSZET A HATÁROKON TÚL	321
BARDÓCZ CSABA	
AZ ERDÉLYI MAGYAR CSERKÉSZET TÖRTÉNETE (1911-1944)	323
JAKAB ANNAMÁRIA	
A KÁRPÁTALJAI CSERKÉSZET TÖRTÉNETE A KEZDETEKTŐL 1944-IG	339
BAJCSI ILDIKÓ	
A CSERKÉSZET ÉS A SARLÓ MOZGALOM	359
BALÁZS ISTVÁN MIKLÓS	
A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZTI MAGYAR-LENGYEL	
CSERKÉSZKAPCSOLATOK KULCSFIGURÁJA	371
DÓRÓ GÁBOR ÉLETPÁLYÁJA	

BEVEZETÉS – MAGYAR CSERKÉSZEK TÖRTÉNETEI

A cserkészlet kaland és közösségi élmény fiataloknak, kreatív eszközökben bővelkedő pedagógiai módszer nevelőknek, az ifjúsági életnek lokálisan, nemzeti szinten és globálisan is kereteket adó mozgalom. A cserkészkedés az egykori angol katonatiszt, lord Baden-Powell (Bi-Pi) 1907-ben megtartott első tábora után világszerte milliók számára jelentett hasonló ifjúkori élményeket. Ugyanakkor a 20. században a cserkészmozgalom rendkívül eltérő kulturális, társadalmi és politikai közegekben formálódott. Különösen igaz ez Magyarországra, ahol a politikai fordulatok nyomán többszörös betiltás és újrakezdés jellemzi a cserkészközösségek történetét.

Kötetünkben huszonnégy tanulmány elemzi a magyar cserkészttörténet első, az alapokat meghatározó korszakát (1910–1948). A tudományos-ismeretterjesztő szövegek az első csapatok megszerveződésétől, a nevelési programok kidolgozásától a mozgalom „aranykoráig” mutatják be a kisebb-nagyobb közösségek történeteit. Az őrsök, csapatok, szakágak működésével kapcsolatos körképet a száz évvel ezelőtt határon túlra, kisebbségi sorba került cserkészek sorsának bemutatása teszi teljesebbé.

A kiadványban szereplő szövegek 2018/19-ben, a Magyar Cserkészszövetség (EFOP-projektjének) felkérésére születtek meg. A vállalkozás célja a korszakkal foglalkozó történeti és társadalomtudományi kutatások eredményeinek megismerése és megvitatása volt. Szerzőink alapvetően két körből kerültek ki: egyrészt a korszak jeles kutatóit egy-egy tudományos-ismeretterjesztő szöveg megírására kértük fel, másrészt a történetírással hivatásszerűen foglalkozó (egykori) cserkészvezetők szintén egy-egy téma kritikai feldolgozását vállalták. A tanulmányok elkészítéséhez szükséges történeti (levéltári) kutatómunkát digitalizálási projektek is támogatták. (Így a *Magyar Cserkész* egykori lapszámai az Országos Széchényi Könyvtár honlapján immár szabadon böngészhetők.) Mindez lehetőséget kínált egy olyan párbeszédre, amely túlnyúlik a szűk szakmai nyilvánosságon, illetve a magyar cserkészlet belső fórumain, s amely – reményeink szerint – a tudomány és a 21. századi cserkészpedagógia számára is gyümölcsöző lesz. Bízunk abban is, hogy a kötetet haszonnal forgatják majd a nagy- és dédszülők világa iránt érdeklődő olvasók. Közben szerzőink „középiskolás fokon” is befogadható szövegeket írtak, szigorú (belső) szakmai mércéjükhöz is igazodtak. Ennek eredményeként az egyes jelenségek, folyamatok, témakörök továbbgondolását (kutatását) is segítheti a lábjegyzetekben található több mint másfél ezer hivatkozás és az irodalomjegyzékek több száz tétele (a sajtócikkekre, cserkészkiadványokra, szakmunkákra utaló jegyzetek).

A cserkészélet mindennapi eseményeinek rögzítése (például őrsi vagy tábornaplókban) a kezdetektől fogva a cserkészpedagógia fontos eleme volt, s része (akár online formában) napjainkban is. Így a közösségek életének, programjainak megismerésére viszonylag gazdag cserkészsajtó és cserkészirodalom áll a kutatók rendelkezésére. Ugyanakkor a cserkészhagyomány átadásának alapvető eleme a mesélés, a történetek szóbeli vagy dramatikus megidézése (legyen szó megemlékezésekről vagy a tábortüzek jeleneteiről). Más közösségekhez hasonlóan a cserkészcsapatok, egyes őrsök, a meghatározó vezetők alakjai gyakran történeteikben éltek tovább, tevékenységük már-már legendás elbeszélésekben maradt az utókorra (különösen a hazai „illegalitás” évtizedeiben). Mindezek a feljegyzett és továbbadott emlékek e kiadvány kutatói számára forrásként hasznosultak, és kritikai elemzés tárgyaivá váltak. Közös, de a kutatók autonómiáját tiszteletben

tartó vállalkozásunk során az adott témakörök megközelítésének, feldolgozásának sokszínűségét örömmel üdvözlöttük. Ugyanakkor a belső viták eredményeként szigorú szakmai, formai és terjedelmi követelményekhez igyekeztünk igazodni.

Az elkészült tanulmányokat négy fejezetbe soroltuk: a cserkészlet kezdeteiről, a pedagógiai, nevelési elvekről, a mindennapi cserkészéletéről és a határokon túli közösségekről szóló szövegek külön tematikus blokkokba kerültek. Ám ez a felosztás csupán a (cserkész)történetek egy hagyományos és szükségszerűen önkényes megközelítése. Tisztában vagyunk azzal, hogy az az adatgazdag elemzések más olvasatokat is lehetővé tesznek. Műhelybeszélgetéseink során a leggyakrabban a következő történeti szempontok merültek fel:

– Bár vállalkozásunk célkitűzése nem egy monografikus feldolgozás elkészítése volt, az egymást követő tanulmányokból talán megragadható a mozgalom története, a hazai cserkészmozgalom fejlődésének íve. Kollégáink és cserkésztestvéreink írásaiból kirajzolódik, ahogy néhány lelkes srác és pedagógus elhatározásából, aktív szervezőmunka és belső viták közben több tízezres mozgalom bontakozik ki.

– A magyar cserkészlet fejlődésének „külső tényezői”, a szervezetszerű működés intézményes szereplői ismételtelen megjelennek az elemzésekben: a világszinten is intézményesülő cserkészmozgalom, az oktatás- és kultúrpolitika állami szervei vagy éppen a valláserkölcsi nevelés bázisát adó egyházak, a csapatok lokális fenntartó (patronáló) szervezetei. A cserkészlettel kapcsolatos pedagógiai és szervezeti koncepciók közös és eltérő elemei az egyes nevelők munkássága révén is megragadhatók.

– A friss kutatási eredményekre is támaszkodó tanulmányok nem kerülték meg a magyar cserkészmozgalom történetének kritikus kérdéseit sem. Az elemzésekben szó esik a cserkészekkel kapcsolatos kezdeti, majd különböző formában megjelenő „morális pánikról”, a korszak autoriter, illetve diktatórikus törekvéseinek hatásairól vagy éppen a militarizálódás és az antiszemitizmus problémaköréről. A szövegek a pedagógiai vagy akár (cserkész)diplomáciai sikerek bemutatása mellett bizonyos kérdésekben felvetik a magyar cserkészvezetők személyes felelősségének kérdését. Ám eközben – részben generációs vállalkozásként – a szerzők a leleplező vagy éppen apologetikus történeti leírásokon túllépve árnyalt, nyitott, empatikus történeti kép megalkotására törekedtek. Ezt segítette a precíz fogalomhasználat (a 20. század terhelt fogalmainak felülvizsgálata), az összefüggések és kortörténeti kontextus pontosabb bemutatása.

– Végül soron a szerzők a magyar cserkészletet, elsősorban tizenéves fiúk és lányok 1910 és 1948 között szerzett ifjúkori (és sok esetben életre szóló) élményeit elemezték. A tanulmányok így a kreatív közösségi tevékenységről, a különböző kihívásokra adott válaszokról beszélnek el történeteket. A századfordulón kialakuló, majd az első világháború után „újratervezett” ifjúsági munka, a sikeres (helyi) szerveződések alakulása a kötetben különböző perspektívákból tárul fel. A tanulmányok közti léptékváltások egy differenciáltabb történeti kép megalkotásához is hozzásegíthetnek.

Túl a történeti elemzések horizontján a „rég Magyarországon” felbomlása után száz évvel a cserkészlet határátlépési kísérleteinek tanulságai, kiterjesztett értelemben, pedagógiai szempontból is vizsgálhatók.

– Szerzőink közül néhányan kifejezetten az ifjúsági mozgalmak közti kölcsönhatások áttekintésére, a határokon átívelő kulturális transzferek vagy éppen a fizikai határok átlépésének bemutatására vállalkoztak. Az angolszász gyökerű mozgalom (kultúr)diplomáciai lehetőségeiről, illetve a határokon túli cserkészekkel való kapcsolattartásról számos adalékkal szolgálnak az írások.

– A tanulmányok révén megragadható egy felekezeti határokat, illetve az évszázados kulturális törésvonalakat átlépő, a világtestvériséget hirdető nemzeti mozgalom megalakulása is. A Magyar Cserkészszövetség az ökumenikus törekvéseket megelőzve interkonfesszionális szerveződés-ként vált sikeressé, és így illeszkedett a két világháború közti, önmagát keresztény-nemzeti jelzőkkel meghatározó rendszer keretei közé.

– A felidézett történetekben vizsgálható a társadalmi határok átlépésének tapasztalata is. A kezdetben alapvetően középosztályi bázisú, középiskolai diákokra építő mozgalom bővülésével kapcsolatban mindvégig eltérő elképzelések fogalmazódnak meg. Az országos szinten intézményesülő törekvések (falusi cserkészlet, tanonccserkészlet, regőscserkészlet) mellett (a csapatok, közösségek autonómiájának következtében) akár egy-egy pedagógus is életképes közösségszervezési modellt hozhatott létre.

– A színes programok mindennapi alkalmazása, a progresszív nevelési módszerek párosítása értékonzervatív tartalommal az egyes csapatok történetében is megismerhető. A városi terekben és a szabadban gyakorolt cselekedve tanulás, az erdőben, vízen, levegőben zajló cserkészélet bemutatása a mozgalmi, közösségi szint mellett a személyes határok átlépését, tehát az önképzés pedagógiai törekvését is megvilágítja. A cserkészlet, a fiatal fiúk és lányok személyiségével számoló élménypedagógia hatása egyéni életutakban, 20. századi életpályákban (hivatásokban) is kimutatható. Erről számos híres vagy lokális szinten megbecsült cserkész pályafutása tanúskodik. A magyar cserkészlet történetei (bennük a cserkészélet minden tapasztalatával) a nemzeti történelem felidézésre méltó fejezetei.

A projekt szakmai kereteinek kialakítása Szabó Márton cserkésztestvérünk érdeme, a kutatómunka szakmai feltételrendszerét Hajnáczy Tamás dolgozta ki. A nélkülözhetetlen háttérmunkát az „Imre herceg terv” (EFOP 1.3.6-17-2017-00001) projektcsapata (Csemer Patricia, Márkus Richárd, Csernyánszky Pál) biztosította.

A cserkészélet lenyomatait különböző archívumokban kutattuk. Örömmel merítettünk a magánadományokból és hagyatékokból építkező Fortepan (www.fortepan.hu) különleges fotógyűjteményéből.

Hálánk kifejezésével közös gondolkodásra, alaposabb történeti megismerésre, végső soron pedig cserkészkedésre inspiráló olvasást kívánunk mindenkinek.

A SZERKESZTŐK

2020. ÁPRILIS 24.

A MAGYAR CSERKÉSZET ALAKÍTÓI

KOLTAI ANDRÁS

A BUDAPESTI PIARISTA CSERKÉSZCSAPAT ELSŐ ÉVEI (1913–1919)

A budapesti piarista gimnázium diákjai a kezdetektől jelentős szerepet játszottak a magyarországi cserkészmozgalomban. Mindez korántsem meglepő, hiszen évszázados pedagógiai hagyományokkal rendelkező iskolájuk akkoriban az ország egyik legszínvonalasabb elitképző helye volt.¹ A csapat fiatal vezetői közül az 1920-as évektől többen is jelentős részletekkel járultak hozzá a magyar cserkészlet fejlődéséhez és sajátos arculatának kialakulásához, a cserkészindulótól kezdve a vízcserkészleten keresztül az őrvezetőképzésig. Sík Sándor és tanítványai: Major Dezső, Sztrilich Pál és Bátori József a tízes években még nem voltak országos hírnévű cserkészvezetők, hanem kritikusan gondolkozó, új kalandokat, új életstílust és ehhez vezető új nevelési módszereket kereső, lelkes fiatal emberek. Útkeresésük története máig sok tanulsággal szolgál.²

MAJOR DEZSŐ (1897–1972) ORVOS. A budapesti piarista gimnázium kiváló diákjaként, hittanára, Schütz Antal felszólítására csatlakozott a cserkészekhez, ahol 1913-ban azonnal rajparancsnok lett. Érettségi előtt, 1914/1915-ben a csapat „vezetőtisztje” (parancsnokhelyettese) és a gimnáziumi önképzőkör elnöke volt. A gazdasági ügyekben is föltaálta magát, a piarista csapat jórészt neki köszönhetette táborainak ellátását és felszerelését. A magyar cserkészpedagógiában alapvető munkát végzett az *Őrsvezetők könyve* (1920) szerzőjeként és a Sík Sándor által szerkesztett *Magyar cserkészvezetők könyve* (1922) munkatársaként. 1923-ban elvégezte az orvosi egyetemet, de inkább a cserkészletben dolgozott. 1922-től a budapesti Cserkészkerület ügyvezető elnöke, 1924-től a Magyar Cserkészszövetség főtitkára, 1934-től ügyvezető elnöke, 1938-tól 1939-ig a központi hivatal igazgatója volt. Neki köszönhetette a szövetség kiadóvállalatát, és komoly szerepe volt a Cserkészház, a népszigeti vízitelep és a Cserkészbolt Szövetkezet létrehozásában. Utóbbit egészen az 1948-as államosításig igazgatta. Eztán néhány évig könyvelőként, végül 1954-től orvosként dolgozott a pesterzsébeti rendelőintézetben.

FORRÁS: Magyar katolikus lexikon

SZTRILICH PÁL („POLCSI BÁ”, 1900–1960) FOGORVOS. A budapesti piarista gimnáziumban ismerte meg a cserkészletet. Bátyja, Tamás a csapat első vezetőtisztje volt (majd az első világháborúban hősi halált halt). Ő maga hatalmas termete ellenére számos sportot űzött, sokoldalú gyakorlati érzéke, kreativitása pedig a magyar cserkészlet egyik mindenesevé tette. Távjeladót épített, elsőként szervezett sítábort, síversenyt. Az 1926. évi megyeri Nemzeti Nagytábor helyettes parancsnokaként, az 1929. évi angliai dzsemborin a magyar őrvezetők „mintarájának” parancsnokaként, az 1933-as gödöllői dzsemborin pedig a szórakoztatási csoport vezetőjeként lett ismert. 1927-ben ő hozta létre és vezette a hárshegyi Cserkészparkot, öt éven át ott is lakott, miközben őrvezető- és tisztképző táborok sorát vezette. Ő találta föl a „forgószínpad” rendszerű kiképzést. A Magyar Cserkész állandó munkatársaként cikkek és könyvek sorát írta, többek között *A Nagy Főnök levelei* című túléléstechnikai sorozatot. 1923-ban befejezte az orvosi egyetemet, de a sokféle cserkészmunka miatt csak 1930-ban avatták orvossá. Ezután a budapesti fogászati klinikán, majd a Központi Stomatológiai Intézetben dolgozott.

FORRÁS: Magyar katolikus lexikon

1 Kovács–Kende (2011) 86–87.

2 A tanulmány kissé rövidebb változata megjelent: Koltai (2017–2019) II., 375–394.

BÁTORI JÓZSEF („BATYUS”, „KANUNOK”, 1900–1975) PIARISTA TANÁR.

A budapesti piarista cserkészcsapat első őrvezetői („diáktisztjei”) közé tartozott. Érettségi után piarista szerzetes lett. 1923-ban magyar–latin szakos tanári diplomát szerzett, és pappá szentelték. A budapesti gimnáziumban kezdett tanítani, ahol 1928-tól ő vette át Sík Sándortól a cserkészcsapat parancsnokságát. Szerette a kemény, férfias kihívásokat, mint amilyenek a dunai mozgótáborok (1924-ben csónakkal eveztek le Passautól Budapestig), sítáborok voltak (az elsőt 1924 karácsonyán a Mátrában tartották), mert azt akarta, hogy a cserkészlet a nagyobb fiúk számára is vonzó legyen. Ő vezette 1927 nyarán a dániai cserkészdzsembori magyar versenyőrsét, majd az 1929 és 1937 közötti dzsemborikon részt vevő magyar vízcserkészeket. 1937-ben a debreceni piarista gimnázium igazgatója lett. 1944/1945-ben tábori lelkészként orosz fogságba esett, és alig menekült meg a szibériai kényszermunkatáborból. 1946-tól Tatán tanított, ahol ismét vízcserkészcsapatot alapított. 1948-ban kalandos módon elhagyta Magyarországot, és 1949-től Buffalóban (Amerikai Egyesült Államok) az első észak-amerikai piarista rendház vezetője, 1961-től 1970-ig pedig a rend ottani viceprovinciálisa lett.

FORRÁS: Magyar katolikus lexikon; KOLTAI András: A vízcserkész: Batori József, *Piaristák MA*, 2017/1., 32–33.

ÚT A CSERKÉSZETHZ

„A mai középiskola minden ellenkező belátás és elvhangoztatás ellenére is egyoldalúan intellektuális színezetű. Az erkölcsi nevelés a tanítás mellett még a legjobb iskolákban és a legjobb tanárok kezén is szükségképpen háttérbe szorul – írta 1916-ban Sík Sándor (1889–1963) piarista, a budapesti gimnázium fiatal tanára. – Ilyen körülmények között igazán minden pedagógusnak tárt karokkal kell fogadnia minden komoly törekvést, amely az igazi erkölcsi nevelés munkájában akar segítségére lenni.”³ A megújulás szükségességét már egy évtizeddel korábban is sokan felismerték. A komolyan gondolkodó katolikus és protestáns értelmiségiek olyan világról álmodtak, amely felülemelkedik a megmerevedett társadalmi konvenciókon, melyeket „a naiv antiszociális kíméletlenség és a pogány önzés” uralt, és ehhez új utakat, nevelési módszereket kerestek.⁴

Szerencsére az ifjúság jobbik része is nyitott volt az új eszmékre. A budapesti piarista gimnázium III. osztályos diákja, Major Dezső (1897–1972) például 1910-ben olyan egyesületet alakított, amelynek tagjai vasárnap kirándultak, a havi gyűléseken erkölcsi kérdéseket beszéltek meg és önnevelési feladatokat vállaltak, hogy képesek legyenek a diáktársadalom megújítására, amely akkor származás és vagyoni helyzet szerint elkülönült kasztokból állt.⁵

Hasonló eszmék indították a hittanárként működő budapesti papok egy csoportját is arra, hogy egy helyre költözzenek, 1900-tól a külső-erzsébetvárosi Damjanich utcában. A Regnum Marianumnak nevezett házban délutánonként a gyerekeket kongregációs gyűlésekre hívták, színházat, játékokat szerveztek számukra, és ott szerkesztette 1902-től a papi csoport egyik tagja, az örökmozgó Izsóf Alajos (1870–1945) a *Zászlónk* című ifjúsági lapot is.⁶

3 Sík Sándor SchP: A cserkészlet nevelő értéke. *Magyar Középiskola*, 9 (1916), 20.

4 Sík Sándor SchP: A cserkészlet nevelő értéke. *Magyar Középiskola*, 9 (1916), 24., Major Dezső: Emlékiratai [Sík Sándorról]

(kézirat: Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltára [a továbbiakban: PMKL], IV. 133., Életrajzi adatok, jelzet nélkül), 23., 37–38.

5 Major Dezső: Emlékiratai [Sík Sándorról] (kézirat: PMKL, IV. 133., Életrajzi adatok, jelzet nélkül), 2–4.

6 Shvoy (2002) 16–20., Sinkó (1972) 583–584., Dobszay (1991) 10–26.

Sík Sándor is a *Zászlónk* szerzői és baráti köréhez tartozott. A lap rendszeresen közölte verseit, az elsőt 1903-ban, amikor még pesti gimnazista volt.⁷ Kezdő tanári évei alatt, amíg 1910-től a váci, majd 1911-től a budapesti gimnáziumban tanított, hetente bejárt segíteni Izsófnak, aki 1910 és 1912 között a *Zászlónk* mellett az *Élet* című szépirodalmi lapot is szerkesztette.⁸ Sík Sándor elhivatott, kiváló tanár volt, aki – akkor szokatlan módon – közeli kapcsolatba tudott kerülni diákjaival. Osztályában bíróságot szervezett, és azon gondolkozott, hogy „valami lovagrendfélét” fog alapítani.⁹

Más országban és más körülmények között, de hasonló problémák megoldását tűzte ki célul az a könyv is, amelyet Robert Baden-Powell angol altábornagy 1908 elején bocsátott közre *Scouting for Boys* (*Cserkészlet fiúknak*) címmel.¹⁰ Az ott leírt módszer szerint a fiúk a természetben való túléléshez szükséges ügyességek és önfegyelem megtanulásával válhatnak hasznos állampolgárokká. A könyv a gyerekek és a felelősen gondolkodó felnőttek körében is hatalmas sikernek bizonyult. Egy év alatt kétszázezer példány kelt el belőle,¹¹ és hatására a brit szigetekeken mindenfelé cserkészcsapatok, cserkészőrsök alakultak. A következő évben a német átdolgozása (*Das Pfadfinderbuch*) is megjelent.¹²

Bi-Pi könyve Magyarországon csak néhány kiváltságoshoz jutott el eredetiben. Közéjük tartozott Kanitz István, a budai Katolikus Egyetemi Gimnázium diákja, aki 1909-ben néhány barátjával titokban cserkészkedni kezdett, majd 1911. december 27-én hivatalosan is csapatot alapítottak.¹³ Ugyancsak a *Scouting for Boys* olvasása nyomán vált a cserkészlet hívévé Szilassy Aladár (1879–1912) református orvos, aki 1910 őszén a Budapesti Református Ifjúsági Egyesület (BRIE) keretében cserkészőrsöt hozott létre, majd a következő évben Megyercsy Béla (1879–1925) lelkésszel, a Keresztyén Ifjúsági Egyesületek (KIE) országos titkárával kifejezetten azért utaztak Angliába és Németországba, hogy a cserkészletet tanulmányozzák. 1911 nyarán Szilassy a Tolna megyei Alsópélen szervezett cserkész táborra cselédgyerekek számára. Amikor végzetes tüdőbetegsége miatt 1911 végén hajóorvosi munkát vállalt, a hosszú tengeri úton le is fordította Baden-Powell könyvének jelentős részét.¹⁴ Halála után a BRIE „cserkésző fiúk alosztálya” vezetését Papp Gyula joghallgató vette át, aki 1910 óta vitte vasárnaponta a gyerekeket játszani és kirándulni a budai hegyekre. A csapatban 1912 őszén már százhatvan fiú állt cserkész kiképzés alatt.¹⁵

A cserkészlet iránt érdeklődő magyarok többsége inkább a német *Pfadfinderbuch* hal találkozott. Králik László, a nagybecskereki piarista gimnázium magyar–német szakos világi tanára például utóbbit ismertette részletesen (szinte teljes fordítást adva) a gimnázium 1910. évi értesítőjében. Ő fordította le a *scout* szót először a „cserkésző” kifejezéssel.¹⁶ Azonban a magyar

7 *Zászlónk*, 1903. június 15., melléklet, Vö. Kardos-Takó (1995)

8 Sík (1960–1961), vö. Koltai (2017–2019) II., 193–194.

9 Sík (1960–1961), Major Dezső: Emlékiratai [Sík Sándorról] (kézirat: PMKL, IV. 133., Életrajzi adatok, jelzet nélkül), 3.

10 Baden-Powell (2018)

11 Kápolnai (1928) 37–42.

12 Lion-Bayer (1909)

13 Kápolnai József: *A magyar cserkészlet krónikája*. Kolozsvár (kézirat: OSZK Kt, Quart. Hung. 4283, I–XIII), I., 17–21., Koltai (1995) 4.

14 Kápolnai József: *A magyar cserkészlet krónikája*. Kolozsvár (kézirat: OSZK Kt, Quart. Hung. 4283, I–XIII), I., 8–16. Papp (2012) 4. *Magyar katolikus lexikon* XIII, 286 ‘Szilassy Aladár’.

15 Papp Gyula: Cserkészfiúk és a „B. R. I. E.” *Ifjúsági Testnevelés*, 1913, 2., 2–3., Kápolnai József: *A magyar cserkészlet krónikája*. Kolozsvár (kézirat: OSZK Kt, Quart. Hung. 4283, I–XIII), I., 24–29.

16 Králik László: A „Boy-Scouts”, az angolok legújabb ifjúsági egyesülete. Nagybecskereki értesítő (1909–10), 3–130d., vö. Bóvíz (2004) 16.

változatot is csak kevesen olvasták. Nem ismerte például Sík Sándor sem. Az ő figyelmét 1912 tavaszán Friedrich Wilhelm Foerster német pedagógus egyik műve hívta föl a cserkészetre,¹⁷ majd amikor nyáron Münchenben járt, ott látta meg egy könyvesboltban a német cserkészkönyvet. „Rögtön megvettem, és elejétől végigolvastam. Úgy éreztem, hogy ez az, amit én csinálni szeretnék a gyerekekkel” – emlékezett vissza később.¹⁸

Addigra a BRIE hatására is sokfelé ismertté vált a cserkészlet. A fasori evangélikus gimnáziumban például néhány kisebb (III–IV. osztályos) diák „eleinte a tanári kar tudta és támogatása nélkül összeállt, és mint cserkészek egy-egy üres osztályban, mely nyitva maradt, vagy ha ilyen nem akadt, az udvaron gyakorlatoztak; kint ugyan nem szívesen, mert a felsőbb osztályú tanulók állandóan kigúnyolták őket”.¹⁹ 1912 októberétől az *Ifjúsági Testnevelés* című hetilap, amelyet Hámos Nándor, a budapesti piarista gimnázium tornatanára szerkesztett, folytatásos ismertetést közölt a cserkészetről, „Boy-scout”-ok címmel. Ennek szerzője Kovács Dezső, a pesti református gimnázium földrajztanára volt, aki tanulmányait Angliában végezte.²⁰

Természetesen a Regnumba is eljutott a cserkészlet híre. Radványi Kálmán (1887–1943) budapesti egyetemi hallgató, aki szintén a *Zászlónk* munkatársa és a regnumi ház lakója volt, 1910 nyarán beutazta Európát. Útleírását a *Zászlónk* 1910 szeptemberétől több éven át közölte. A fikatív elemekkel vegyített történetben az egyik főszereplő, Wilkomm Hansi kisdíák az Angliába vezető hajóúton megismerkedik három angol cserkészfiúval, akik mesélnek mozgalmukról, sőt később levelet is küldenek a táborukból. Ezt a részt a *Zászlónk* olvasói 1912 áprilisában ismertették meg.²¹

Shvoy Lajos (1879–1968) visszaemlékezése szerint Szabó János (1885–1972), egy angolul jól tudó regnumi atya volt az, aki egy kis füzetet kapott Amerikából Baden-Powell pedagógiájáról. „Elámulva olvastuk a könyvet, s pár nap alatt megszületett a terv: megalakítjuk a cserkészletet” – írja Shvoy.²² Ez azonban nem ment olyan gyorsan. 1912. november elején Izsóf Alajos ezt közölte egy szerkesztői üzenetben: „A cserkészlet olyan problémája a *Zászlónknak*, mint a gyerekek a szép piros alma. Éppen azt keresi most, honnan haraphatna úgy belé, hogy le ne csússzék a foga, mivelhogy a fogak aprók, az alma meg – nagy.”²³

Addigra ugyanis világossá vált, hogy a cserkészlet országos mozgalomként, méghozzá ökumenikus mozgalomként válhatna igazán hasznossá. Ezért Papp Gyula, a BRIE cserkészeinek vezetője kapcsolatot keresett a cserkészlet iránt érdeklődő katolikus körökkel, elsősorban a *Zászlónk* szerkesztőségével. Ez azonban „nem volt olyan egyszerű, és egyáltalán nem volt magától értendő dolog akkor! Mindkét részről komoly elvi akadályai voltak”, mert „megfelelő ismeretek

17 Tíz év (1923) 7., Kápolnai József: A magyar cserkészlet krónikája. Kolozsvár (kézirat: OSZK Kt, Quart. Hung. 4283, I–XIII), I., 39a.

18 Sík (1960–1961), vö. Egy Tibor: A piarista cserkészcsapat története I. Budapest, (kézirat: PMKL, V.11, 2. tétel), 11–12.

19 Réz (1928) 7.

20 Kovács Dezső: „Boy-scout”-ok. *Ifjúsági Testnevelés*, 1912. október 6. – 1913. március 31.

21 Radványi Kálmán: Nyugat országain keresztül. *Zászlónk*, 9 (1910/1911) – 12 (1913/1914). A cserkészetről szóló részek: *Zászlónk*, 1912. április 15., 238–240.; 11 (1912/1913) 10., 312–313 (1913. június 15.). Lásd még Radványi (1924) 124–126., 206–209.

22 Shvoy (2002) 20., Shvoy Lajos Sík Sándorról: Kardos (1964)

23 *Zászlónk*, 1912. november 15., 96. vö. Kápolnai József: A magyar cserkészlet krónikája. Kolozsvár (kézirat: OSZK Kt, Quart. Hung. 4283, I–XIII), I., 32–33.

hiányában egyik fél sem bízhatott a másik komoly Krisztus-hitében”.²⁴ Ráadásul a katolikus egyház akkor határozottan tiltotta híveinek a más vallásúakkal való vitát vagy párbeszédet.²⁵

Papp Gyulának csak többszöri kísérletre sikerült bejutnia a *Zászlónk* Damjanich utcai szerkesztőségébe. Egy novemberi estén már nem találta ott az addig útját álló titkárnőt, így rányithatott Izsóf Alajosra.²⁶ Kiderült, hogy a cserkészletben mindketten elsősorban „a jellemnevelésnek és az önnevelésnek egy új, praktikus eszközét és módszerét” látják.²⁷ Ennek az lett az eredménye, hogy a református és katolikus vezetők 1912. december 28-án a Kálvin téri református házban értekezletet tartottak, ahol megegyeztek a cserkész törvény és a fogadalom magyar szövegében. A második, 1913. január 30-án tartott értekezleten létrehozták a Magyar Cserkészszövetséget előkészítő bizottságot, amelynek elnöke Miklóssy István, a zuglói (István úti) főgimnázium tanára, titkára pedig Papp Gyula lett.²⁸

A REGNUM MARIANUM NYOMÁBAN (1913–1914)

A szövetség szervezésének egyik következménye az volt, hogy a *Zászlónk*-ban az 1913. január 15-i számtól kezdve sorban jelentek meg a cserkészletet ismertető cikkek.²⁹ Februárban Izsóf Alajos vezércikkben közölte a fogadalom és a törvények szövegét, magyarázatát, és megállapította, hogy „magyar diákcserkészlet a szó szoros értelmében még nincs. Jóakarátú, kedves kikezdések és előmunkálatok már vannak itt a *Zászlónk* házában meg a budapesti református ifjúsági egyesület keretében meg a II. kerületi királyi katolikus gimnáziumban, és lehet, hogy máshol is. [...] De az eszme itt kopogtat az ajtónkon. Bebocsáttatást kér, sőt sürget, mert érzi, hogy idebent, az országban, fogékony diákszívek dobbannak feléje.”³⁰

Így történt ez a pesti piarista gimnáziumban is. Sík Sándor osztályában, a II. B-ben a tizenkét éves fiúkat „valósággal lázba hozta” a cserkészlet. „Sokszor óraszámra elálldogáltunk a zajló, jeges Duna partján, a Ferenc József rakparton egy ponyva-zsineg-heveder üzlet előtt, és orrunkat a kirakatüveghez nyomva néztük a ponyvákat, amikből sohasem lesz számunkra sátor” – emlékezett vissza Pipics Zoltán. Végül 1913. január 18-án arra jutottak, hogy levelet írnak osztályfőnöküknek: „Nekünk, kisfiúknak az az eszménk támadt, hogy cserkészcsapat alakításával úgy testünket, mind lelkünket edzük[!]. Ez nagyon szép gondolat, de megvalósítása bizony nehéz, mert minden kezdet nehéz. Ezért kérjük a t[isztelt] tanár urat, hogy legyen a mi pártfogónk, oltalmazónk első tavaszi kirándulásainkon, míg meg nem edződünk.”³¹

Sík Sándor, aki ismerte a cserkészletet, de az első szövetségi értekezleteken nem vett részt, válaszul kihirdette, hogy aki cserkész akar lenni, menjen föl vasárnap a szobájába. Ezen

24 Papp (2012) 7–9.

25 Codex Iuris Canonici, 1917, can. 1258; 1325, §. 3., Békés (1993) 50–52.

26 Papp (2012) 10.

27 Sík Sándor SchP: A cserkészlet nevelő értéke. *Magyar Középiszkola*, 9 (1916), 20.

28 Papp Gyula: Cserkészfiúk és a „B. R. I. E.” *Ifjúsági Testnevelés* (1912-ig a *Nemzeti Sport* önálló melléklete), 1913, 2., 2–3. *Ifjúsági Testnevelés*, 1913. február 3., 4. Kápolnai József: *A magyar cserkészlet krónikája*. Kolozsvár (kézirat: OSZK Kt, Quart. Hung. 4283, I–XIII), I., f. 45. Papp (2012) 12., Gergely (1989) 26., Bokody (2009) 8.

29 Radványi Kálmán: Táborba fűk! *Zászlónk*, 1913. január 15., 134–135.

30 Izsóf Alajos: A magyar diák-cserkészlet ügye. *Zászlónk*, 1913. február 15., 163–164.

31 Egyri Tibor: *A piarista cserkészcsapat története I.* Budapest, (kézirat: PMKL, V.11, 2. tétel), 13–14 (tévesen 1912. január 22-i dátummal). Pipics-Major-Sztrilich (2000) 153–154. Az elveszett eredeti fényképmásolata: A budapesti kegyestanítórendi gimnázium 2. sz. BKG cserkészcsapatának története. Budapest, 1938 (kézirat: PMKL, V.11, 20. tétel), mellékletek). Közölte: Piarista évkönyv, 161 (tévesen 1913. január 13-i dátummal).

a tulajdonképpeni alakuló ülésen, 1913. január 19-én huszonegy fiú jelent meg. Sík őrökbe osztotta őket (Pipics Zoltán, Ebnet Kálmán és König Károly lettek az őrvezetők), és a napi jótett fontosságáról beszélt nekik. Ezt azzal is segítették, hogy Pipics nővére fehér selyem szalagokat készített, amelyeket biztosítótűvel a kabát belsejére vagy a matrózbólútra tűztek. Ezeket a jótett elvégzése után zsebre vághatták. Sík tanár úr szerdánként déltől őrsi órákat tartott, amelyeken az újoncpróba anyagából készültek föl, vasárnaponta pedig a budai hegyekbe jártak, és a hadijátékot, a zászlós jeladást, a morzejeleket tanulták. A kiképzésben részt vett Hámos Nándor tornatanár és Schüssler Albert (1870–1940) piarista, aki éneket tanított.³²

A fiúk annyira lelkesek voltak, hogy szinte „minden cserkész spárgát tartott a zsebében, és tízpercben meg unalmas órák alatt a csomók ismeretének elsajátításával bíbelődött”. Így történt, hogy Vajnóczky István (1882–1931) számtantanár „egyszer megmótozván az egyik főcserkész zsebeit, mindegyikből kb. 2 méter spárgát húzott ki, és diszkréten megkérdezte az illetőt, vajon miért akarja magát felakasztani, mire az illető önérzézetesen megjegyezte, hogy ez a cserkészpróba kell”.³³

Hamarosan a felsőbb osztályosok közül is sokan jelentkeztek. Bár a kisebbek tiltakoztak a „felsős invázió” ellen, a csapat hamar közel hatvantage lett, így februárban Sík Sándor újjászervezte, és az immár kilenc őröt három rajba („csapatba”) osztotta, amelyek élére Gyertyánffy Lászlót (VII. osztály), Major Dezsőt (VI.) és Wass Tibort (VI.) állította.³⁴ Közülük Gyertyánffy, aki később mérnök lett, „különösen a műszakiakhoz értett”. Ő tanította a fényképezőgép, valamint a saját maga építette heliográf (tükörtávíró) és a telefon kezelését. Wass Tibor főként „az adminisztrációt és jelvényügyet kezelte”.³⁵ Major Dezső eleinte távol tartotta magát a cserkészettől, mert többre becsülte diáktársaival alakított, két éve működő, kiránduló- és erkölcsi témákat megtárgyaló egyesületét, amely „egyre inkább átvette az iskola ifjúsága szellemi irányítását”. Lelkivezetője, Schütz Antal (1880–1953) hittanár (Sík Sándor atyai barátja) határozott felszólítására azonban mégis jelentkezett cserkésznek.³⁶ Az első tisztikarhoz tartozott még Mócsy János (VIII.), aki „valóságos műszaki és egészségügyi zseni volt [...] élceivel pedig néha kissé unalmas tárgyait is fűszerezte”, valamint Sztrilich Tamás (VII.) és Brauner (Molnár) Frigyes (VI.).³⁷

A cserkészcsapatok eleinte szoros kapcsolatban álltak egymással. A piarista tisztikar tagjai – Sík Sándorral együtt – a BRIE és a Budai Ifjúsági Mária Kongregáció (BIK) csapatai által áprilisban és májusban, hetente két délután tartott őrvezetői tanfolyamon sajátították el az alapvető ismereteket.³⁸ Sík Sándor Izsóffal és más katolikus cserkészvezetőkkel együtt jelen volt a református csapat családi estélyén, 1913. március 9-én a Lónyay utcai református főgimnázium

32 Egy Tibor: *A piarista cserkészcsapat története I.* Budapest, (kézirat: PMKL, V.11, 2. tétel), 16–17., Pipics–Major–Sztrilich (2000) 154. Pipics szerint az első gyűlést 1913. január 23-án tartották, ez azonban nem vasárnapra, hanem csütörtökre esett.

33 Egy Tibor: *A piarista cserkészcsapat története I.* Budapest, (kézirat: PMKL, V.11, 2. tétel), 19.

34 Egy Tibor: *A piarista cserkészcsapat története I.* Budapest, (kézirat: PMKL, V.11, 2. tétel), 21., Pipics–Major–Sztrilich (2000) 154., Piarista értesítő (1912–13), 82., Imre–Orosz (2007) 2.

35 Pipics–Major–Sztrilich (2000) 154., Sztrilich (1922), Tíz év (1923) 24., Koltai (2017–2019) II., 415–417.

36 Major Dezső: Emlékiratai [Sík Sándorról] (kézirat: PMKL, IV. 133., Életrajzi adatok, jelzet nélkül), 3–4.

37 Pipics–Major–Sztrilich (2000) 154.

38 *Ifjúsági Testnevelés*, 1913. március 31., 5–6., Kápolnai József: *A magyar cserkészlet krónikája*. Kolozsvár (kézirat: OSZK Kt, Quart. Hung. 4283, I–XIII), I., 101, 111. skk., Piarista értesítő (1912–13), 82., Imre–Orosz (2007) 2., Major Dezső: Emlékiratai [Sík Sándorról] (kézirat: PMKL, IV. 133., Életrajzi adatok, jelzet nélkül), 4–5.

dísztermében, ahol az őrsök különféle ügyességeket mutattak be,³⁹ valamint május 25-én délután a tiszttviselőtelepi református imaházban (Család utca), a BRIE második „cserkészestélyén”, ahol a fogadalomtétel után Megyericsy Béla mondott beszédet.⁴⁰

A „kiképzés alatt álló” piarista csapat első komolyabb kirándulása is a regnumi cserkészek első csapatának, a Szabó János által vezetett Sasoknak a fogadalomtételéhez kapcsolódott 1913. április 27-én. „A friss tavaszi szellő megvillanyozott mindnyájunkat, és gyors léptekkel igyekeztünk a Farkas-völgybe. Az előttünk haladó Regnum Marianum csapatait követtük, s a számunkra hátrahagyott jeleket gondosan eltöröltük.” A Berger-villához „megérkezve üdvözlöttük társainkat, akik éppen ez alkalommal tették cserkészfogadalmukat, így az ünnepélyes hangulat emeléséhez mi is hozzájárultunk.”⁴¹ Pünkösdhétfőn, május 12-én viszont a csapat már önállóan menetelt, és „ütött tábor” a Hármashatár-hegy csúcsánál.⁴²

A Berger-villa fontos szerepet játszott a cserkészet korai történetében. A budai Farkas-völgy „festői katlanában”, a Sváb-hegyre felvezető út mellett fekvő hetvenholdas területet az 1880-as években Berger János (1841–1909) pesti teológiai tanár vásárolta meg, és nyaralót, valamint egy kis kápolnát (Úti Madonna) építtetett rajta. Halála után, 1917-ig a Szent Imre kollégium kezelésében állt, és a budapesti csapatok „cserkésztanyaként”, tehát gyakorlatilag az ország első „cserkészparkjaként” használhatták. Kirándulások, hadijátékok, sőt sátorozások színhelye volt.⁴³

Ezen a helyen tartották 1913. június 8-án, vasárnap a piarista csapat első fogadalomtételét is. A csapat ezúttal is tábort vert, majd játék, gyakorlatozás és ebéd után „halkan levonultunk táborunktól a sík rétre, amelyet a meghívott közönség s a cserkésztársak egészen körülzártak, s így rendkívül díszes keretet nyújtottak”. Az ünnepségen Schütz Antal a természet szeretetéről és a fegyelemről, Major Dezső pedig a napi jótettéről beszélt. A fogadalom elmondása után Sík Sándor „mindenkivel kezét fogott, átadva a kalapot és a botot, mondván, »Foglald el helyedet!«”. A programot cserkészdalok, csatakiáltások előadása, mentési, sátorverési és tűzrakási bemutató zárta.⁴⁴ Erre az alkalomra készült Sík Sándor első cserkészindulója is („Vígan fiúk, cserkészfiúk...”), amelyhez Turry Peregrin szerzett zenét, és amelyet azokban az években gyakran énekeltek.⁴⁵ Június 15-én, a Regnum Damjanich utcai kertjében rendezett nagy cserkész-ünnepélyen szintén erre vonultak be a résztvevők.⁴⁶

A Regnum Marianummal közös vállalkozás volt a piarista csapat első tábora, az 1913. július 5. és 20. között végrehajtott vági „tutajexpedíció” is. Az ötlet a vághosszúfalui születésű Izsóf

39 *Ifjúsági Testnevelés*, 1913. március 17., 6., *Pesti Hírlap*, 1913. március 9., 9., Papp (2012) 12.

40 *Budapesti Hírlap*, 1913. május 18., *Pesti Hírlap*, 1913. május 18.

41 *Ifjúsági Testnevelés*, 1913. május 5., 12–13., *Zászlónc*, 1913. június 15., 289., Kápolnai 1935, I., f. 112.

42 *Ifjúsági Testnevelés*, 1913. május 19., 13.

43 Bognár (1914) 9., Balázs (2012) 19. Vö. Radványi Kálmán: A cserkészet.

In *II. kerületi Érseki Kath. Főgimnázium értesítője*, 1912–13, 18., 1913/14, 62.

44 Major Dezső: A budapesti kegyes-tanítórendiek cserkészcsapatainak fogadalomtétele. *Ifjúsági Testnevelés*, 1913. június 16., 11–12., Major Dezső: A napi jótettéről. *Ifjúsági Testnevelés*, 1913. június 23., 2–4., Egry Tibor: A piarista cserkészcsapat története I. Budapest, (kézirat: PMKL, V.11, 2. tétel), 23–24., Pipics-Major-Sztrilich (2000) 155–156., Major Dezső: Emlékiratai [Sík Sándorról] (kézirat: PMKL, IV. 133., Életrajzi adatok, jelzet nélkül), 6.

45 *Zászlónc*, 1913. június 15., 293–294. Vö. Kardos-Takó (1995). Népszerűségéről: Major Dezső: Emlékiratai [Sík Sándorról] (kézirat: PMKL, IV. 133., Életrajzi adatok, jelzet nélkül), 8.

46 *Ifjúsági Testnevelés*, 1913. június 23., 10., Kápolnai József: A magyar cserkészet krónikája. Kolozsvár (kézirat: OSZK Kt, Quart. Hung. 4283, I–XIII), I., f. 115.

A BUDAPESTI PIARISTA CSAPAT AZ 1913. ÉVI VÁGI TUTAJTÚRÁN
Gyertyánffy László felvétele, PMKL, V.11: 2. sz. BKG cserkészcsapat iratai, n° 1

Alajostól származott, aki négy évvel korábban, 1909-ben a *Zászlónk* baráti körének tizenhat tagjával (köztük Sík Sándorral) együtt arra vállalkozott, hogy egy faúsztatás céljára összeállított tutajjal az Árva–Vág összefolyásnál fekvő Kralovántól Komáromig hajózzanak.⁴⁷ 1913-ban már száznégy cserkész töltött meg hat tutajt: a vezértutajon kívül négyet a Regnum „csapatai” (Sas, Fecske, Turul, Sólyom), egyet pedig a piarista gimnázium tizennégy cserkésze (Vadgalambok), Sík Sándor parancsnoksága alatt. A Turulok tutajján utazott Karle Sándor bencés vezetésével a komáromi gimnázium hat cserkésze is.

Az ácsok minden tutajra fedett ebédlőt és hálótermet építettek (amelyeket ponyvával kellett leteríteni), a két helyiség közötti térségen pedig már a cserkészek készítették el a földdel megtöltött alacsony ládába helyezett nyílt tűzhelyet. A tutajokon utazók ugyanis maguk főztek a vezérhajón tárolt, illetve naponta közösen beszerezett alapanyagokból.

Vittek magukkal kisebb csónakokat is, amelyeket a vízbe esett tárgyak és fiúk (őket hívták szlovák szójátékkal „vodacseknek”) kimentésére, illetve partra jutásra használtak. Voltak kerékpárjaik is, amelyekkel beszerzésre vagy postára jártak.⁴⁸

47 Radványi Kálmán: Háromszáz kilométer tutajon. *Zászlónk*, 1909. szeptember 15.

48 Izsóf Alajos: Utógondolatok a vági tutaj-expedíciókról. *Zászlónk*, 1913. szeptember 15., 2–3., Radványi Kálmán: Élet a mély vizek fölött. *Zászlónk*, 1913. szeptember 15., 4–8., Kreuczer Ágoston: Naplóm a tutajról. *Zászlónk*, 1913. szeptember 15., 28–30., 1913. október 15., 60–62., 1913. november 15., 92–93., 2014. január 15., 157–159., Gyertyánffy László: *Levél a cserkészekhez. Avagy édes pilulákban való beadása a vakációi táborozás alkalmával történt külön-külön eseteknek*. Budapest (PMKL, V.11: 2. sz. BKG cserkészcsapat iratai, No. 1; OSzK, 820.177 [fényképek nélkül]), Karle (1913), Tíz év 1923, 8., Kápolnai József: *A magyar cserkészlet krónikája*. Kolozsvár (kézirat: OSZK Kt, Quart. Hung. 4283, I–XIII), I., 65–95., Major Dezső: Emlékiratai [Sík Sándorról] (kézirat: PMKL, IV. 133., Életrajzi adatok, jelzet nélkül), 6–10.

Az első tíz napban szinte végig esett az eső, ami komoly kihívást jelentett, elsősorban a szakácsok számára. Később az idővel együtt a hangulat is javult. A piarista cserkészek egyik vidám tevékenysége a „pirosítás” volt, amely Gyertyánffy László szerint – „a barátságos verekedésnek valami enyhébb válfaját akarja jelenteni [...] a fiúk a jótékony napnak segítenek a pirosításban – kölcsönösen – erőteljes dörzsölések, jótékony váll- és lapockaveregetések által, közben jóakarataknak egy-egy csattanós kifejezést is adván”.⁴⁹ A széles alsó Vágon már fürdeni és vízcsatázni is lehetett. „A tutajok népe »messzehordó« bögrékkel, bográccsal, hatalmas deszkákkal locsolja az ellenséget. A tutajevezőknél most a fiúk vannak, és vezetik a tutajt a szorongatott csónakok mellé, s a felhevült ellenség csak akkor eszmél, mikor az ellenfele tutájának özönvizét érzi a hátán.”⁵⁰

A tutajok éjszakára kikötöttek. Ilyenkor az egyiknek a legénysége a parton őrködött, részben tűz mellett ülve, részben páros járőrként, bottal, baltával, lámpással felfegyverkezve, sőt némely parancsnoknak puskája is volt. A cserkészek kirándulásokat tettek a Vág-völgyi várakhoz, cserkészbemutatókat tartottak (például Pöstyénben, a fürdővendégek előtt), néhol pedig a falvak népe ünnepélyesen fogadta őket. A parton esténként műsoros estet is rendeztek. Az első ilyen „kabaré” a Trencsén megyei Várnán volt július 9-én, az eső miatt a fűrésztelep géptermében. Fölléptek például a *Zászlónk* népszerű alakjai, Záp Feri, Horog Pista és Köcsög Muki, amint „megreformálják a világot – és a tutajkonyhát”. A piarista csapat Rostand *Cyrano de Bergerac*-jának híres orrmonológját adta elő, a huszonnégy éves Sík Sándor főszereplésével. „Tudtam, hogy jó szónok, kitűnő nevelő, minden sportban, játékban első, de hogy ilyen kitűnő színész is legyen, azt nem is álmodtam. Mint mondani szokták, frenetikus sikere volt” – emlékezett vissza az eseményre Major Dezső.⁵¹ Azontúl minden este tartottak „tábortűzet”, és az arra való készület jelentős részt kapott a nappali elfoglaltságok között.

A vági mozgótábor tehát végül – bár kivételesnek bizonyult, és ilyen formában folytatás nélkül maradt – elérte azt a célt, amelyet Izsóf Alajos kitűzött számára, hogy „legalább tizenhét napra megcsináljuk azt a kicsi, de fegyelmezett, tiszta, életrevaló cserkész diákállamot, amely telve lesz céltudatos komolysággal és egyben fesztelen vidámsággal”.⁵² A résztvevők életre szóló élményekkel érkeztek haza Komáromból.

De az otthon maradt piarista cserkészek sem tétlenkedtek. Fönnmaradt például az a jelentés, amelyet Sztrilich Tamás írt a Kakas Őrs 1913. augusztus 19-i kirándulásáról. Reggel hét órakor indultak a gimnázium elől, és a Sváb-hegyen keresztül egészen a Berger-villáig gyalogoltak, ahol sátrat vertek, gulyáslevest főztek, alaki és lopakodási gyakorlatot tartottak.⁵³

Szeptembertől még tervszerűbben folytatódott a cserkészmunka. „Ez évben tíz (egyenként 6, illetőleg 7 fiúból álló) űrs dolgozott, öt csapatba osztva, melyeknek élén Mócsy János

49 Gyertyánffy László: *Levél a cserkészekhez. Avagy édes pilulákban való beadása a vakációi táborozás alkalmával történt külön-külön eseteknek.* Budapest (PMKL, V.11: 2. sz. BKG cserkészcsapat iratai, No. 1; OSzK, 820.177 [fényképek nélkül]), 12. Vö. Koltai (2017–2019) IIé, 417.

50 Kreutzer Ágoston: *Naplóm a tutajról. Zászlónk*, 1914. január 15., 157.

51 Major Dezső: *Emlékiratai [Sík Sándorról]* (kézirat: PMKL, IV. 133., Életrajzi adatok, jelzet nélkül), 8., lásd még Kreutzer Ágoston: *Naplóm a tutajról. Zászlónk*, 1913. október 15., 62.

52 *Zászlónk*, 1913. június 15., 322. Vö. Útívárlat, 1913, 184–185.

53 Piarista évkönyv (2000), 161–162.

állatorvos-növendék, az intézet volt tanulója, továbbá Gyertyánffy László, Rozgonyi Ödön, Sztrilich János [!Tamás] VIII. osztályos, Major Dezső és Wass Tibor VII. osztályos tanulók álltak.”⁵⁴ 1913. szeptember 28-án részt vettek a budapesti cserkészek első nagyobb közös megmozdulásán, a szépvölgyi alsó sziklakatlanban rendezett „csapatösszevonáson”, ahol Sík Sándor olvasta föl Izsóf Alajos egy írását. Ehhez kapcsolódva Papp Gyula szólt a fiúkhoz, majd versenyek és játékok következtek.⁵⁵

Az év során folyamatosan javult a piarista csapat technikai fölkészültsége. Az első tavaszi csapatkiránduláson, amely 1914. március 19-én Lágymányosra vezetett, szélernyőt és új sátrakat próbáltak ki.⁵⁶ Áprilisban a Gyertyánffy–Mócsy-féle tükrös rendszerű naptávíróval (heliográf) már a déli összekötő hídtól a Citadellára tudtak üzenetet továbbítani, a Gyertyánffy-féle telefont pedig a Széchenyi-hegyen próbálták ki.⁵⁷

A tanév legjelentősebb eseménye a csapat zászlójának átadása volt 1914. május 24-én. A zászlót Székely Ádámné Parall Ilona (egy budapesti oltóintézet vezető orvosának özvegye)⁵⁸ ajándékozta a cserkészeknek, tervezője pedig Kallós Ede (1866–1950) szobrászművész volt. Egyik oldalára a csapat neve alá zöld színű, sárga szegélyű cserkészliliom került, a külső szirmokon egy-egy ötágú csillaggal. (A magyar cserkészliliomról 1919 után maradtak el a csillagok, és ekkor került rá a szirmokat összefogó Szent Korona.) A másik oldalára a piarista címet hímezték. A „Légy résen!” jelszó nemcsak a zászlón, a liliom alatt, hanem a fehér zászlószalagon is szerepelt, amelyet Klimes Ottóné (a budapesti telefonközpont igazgatójának felesége) ajándékozott.⁵⁹ A két zászlóanya fiai, ifj. Székely Ádám és Klimes Károly egyaránt a II. B osztályba jártak, a nagyobbik Székely fiú, Endre pedig ötödikes volt.⁶⁰

Az ünnepség a belvárosi templomban kezdődött, ahol Bartos József (1853–1931) igazgató megáldotta az új zászlót, majd a régi (már félig lebontott) gimnázium udvarán folytatódott, ahol a hatvanfilléres belépődíj ellenére közel ötszáz főnyi „díszes közönség” gyűlt össze. Első számként a csapat itt bemutatkozó énekkara Magas Mihály piarista vezetésével Sík Sándor „Fiúk föl a fejjel...” kezdetű indulóját énekelte. (Ez még nem a későbbi, hasonló kezdetű cserkészinduló volt, hanem a *Zászlónk* számára 1911-ben Lányi Ernő dallamával készült *Magyar diákinduló*.)⁶¹

Az ünnepi beszédet Zimányi Gyula (1879–1953) piarista mondta, védelmébe véve a sokat bírált cserkészetet. Utalt arra, hogy a piarista címer egyúttal Szűz Máriának, „a keresztény ifjúság édesanyjának monogramja [...] ünnepélyes tanúságtételül és intelmül cserkészeinknek, hogy amidőn új időknek [...] új vívmányait segítségül vesszük a lélekalakító munkához, nem szakítunk

54 Piarista évkönyv (1913–14), 88., Imre-Orosz (2007) 2–3.

55 *Ifjúsági Testnevelés*, 1913. október 6., 7.

56 *Ifjúsági Testnevelés*, 1914. március 23., 6.

57 *Ifjúsági Testnevelés*, 1914. április 27., 7., 1914. május 4., 7. Tíz év, 1923, 24.

58 A pápai származású siménfalvi Székely Ádám 1912. szeptember 15-én hunyt el. Vö. *Pápai Közlöny*, 1901, 9 (március 3.), 5. *Természettudományi Közlöny*, 1912, 565., 788., *Budapesti Orvosi Újság*, 1912, 38, 516; *Orvosi Hetilap*, 1913, 15., 295.

59 Piarista értesítő (1913–14), Imre-Orosz (2007) 3., Tíz év (1923) 10., Koltai (2017–2019), II., 413–414.

60 PMKL, III. 8.: Budapesti gimnázium levéltára, Anyakönyvek, 140. kötet. – A II. B osztályba járt Térey Gábornak, a Szépművészeti Múzeum igazgatójának fia, Benno is, aki ekkoriban lett Szerb Antal közeli barátja. Vö. Radványi (2013) 121–126., Havasréti (2019) 40–44.

61 *Zászlónk Diáknaptára*, 1911–12, 236–237.

A PIARISTA CSAPAT II. ŐRSE AZ 1914. ÉVI BREZNÓBÁNYAI TÁBORBAN. AZ ELŐTÉRBE SCHIMATSEK JÁNOS (VIII. OSZTÁLY) ŐRSVEZETŐ, MÖGÖTTE BALRÓL WASS TIBOR, GERŐ ZOLTÁN, FUHRHERR GYULA, TABORSKY GÉZA, FINÁLY LAJOS, STESSL NÁNDOR (FOKOSSAL), A FELVÉTEL KÉSZÍTŐJE
PMKL, IV.133: Sík Sándor gyűjtemény, Fényképek

a lélek örök vágyaival”.⁶² Ezután Bátor József IV. osztályos diák szavalta el Radványi Kálmán alkalmi költeményét, majd az énekkar adott elő „három művészies cserkészdalt”. „E számokat cserkészmutatványok (mentés, kötélhídverés, szabadgyakorlatok) követték, majd az egész csapat a cserkésztábort mutatta be nagy hatással (három sátorral, két tűzhellyel, főzéssel, sütéssel, tábori telefonnal, naptávíróval stb.)”.⁶³

A nyári vakáció kezdetén a csapat hét érettségizett tagja Kistétényben tartott háromnapos próbatábort,⁶⁴ hogy fölkészüljenek első nagy nyári állótáborukra, amely 1914. július 2. és 19. között ismét a Regnum Marianummal közös vállalkozás volt. Százhusz cserkész vett részt benne négy csapatban: a Sasok és a Fecskék mellett a legkisebbek alkották a Zergék, az ötven piarista diák pedig a Vadgalambok csapatát.

A három hétig tartó táborozás első felében vasúton és gyalogosan járták be szállásról szállásra a Magas-Tátra és környéke legszebb helyeit: a Bélai-cseppkőbarlangot, a Kis-Tarpataki-völgyi Öt-tavat, a Csorba-tavat, a Sztracennai-völgyet (Stratenský kaňon), a Dobsinai-jégbarlangot és az alacsony-tátrai Király-hegyet. Az esős idő miatt Sík Sándor és Major Dezső „ázott nóták” egész sorát írták, ilyeneket: „Kitették a harisnyát az udvarra, / Kilenc cserkész kilenc felé csavarja. / Most látszik meg, melyik cipő vízhatlan, / melyik őrzi meg a vizet legjobban.”

62 PMKL, IV. 111.: Zimányi Gyula hagyatéka, Saját kéziratok, 18: Szentbeszédék. Vö. Koltai (2017–2019) II., 414.

63 *Ifjúsági Testnevelés*, 1914. június 2., 8–9., Piarista értesítő (1913–14), 88–89., Imre–Orosz (2007) 3. Első cserkészeink. *Kalazantinum*, 19 (1913–14), 239–240., Egry Tibor: *A piarista cserkészcsapat története I.* Budapest, (kézirat: PMKL, V.11, 2. tétel), 29–30., Major (2000) 156., Tíz év (1923) 10.

64 *Ifjúsági Testnevelés*, 1914. június 15., Tíz év (1923) 24.

Végül átvonatoztak Breznóbányára, és tábort vertek a várostól északra, a Jezsova-patak völgyében, közel a Garamhoz. Az ott eltöltött tíz nap volt a regnumi és piarista cserkészek első állótábor. Deszkából konyhát, étkezőt, élelőtárat építettek, zászlótartó árbócot emeltek. A délelőtti munkával teltek, amelyben mindenki részt vett, „szakmája” szerint (műszakiak, szakácsok, szépészek, postások). Az egyes csapatok itt is külön főztek, de az alapanyagot a tábor élelmezési főbiztosától kapták a „kantinban”. A délután a szórakozás volt: kirándulni, eprészni vagy fürdeni jártak a Garam zúgóihoz, atlétikai és úszóversenyeket, céllövészetet, tábortüzeket rendeztek, sőt a piarista cserkészek a tábor végén kabaré-előadásra is meghívták a breznói publikumot.⁶⁵ Éjszaka itt is komoly őrseget kellett tartani a kóbor kutyák és a cigányok miatt, akik „köztudomás szerint nem nagyon szokták tisztelni a tulajdonjogot”. Elriasztásukra Izsóf táborparancsnok „revolverével minden este saját kezűleg kettőt lőtt”: ez jelentette a takarodót is.⁶⁶

ÖNÁLLÓ CSAPATÉLET (1914–1918)

A tátrai tábor kezdete előtt négy nappal Szarajevóban meggyilkolták Ferenc Ferdinánd trónörökös, és miután a tábor véget ért, megkezdődött az első világháború. A cserkészek hazafias buzgalommal segítettek a mozgósított katonákat. 1914 augusztusában az együttműködő budapesti cserkészcsapatok mintegy hatszáz tagja dolgozott a város különböző pontjain, elsősorban a pályaudvarokon, ahol a behívott katonákat kalauzolták, majd vízzel látták el az átutazókat, esetleg cigarettát, levelezőlapot vittek nekik. Mások karitatív egyesületeknél, az Országos Hadsegélyező Bizottságban vagy a Szociális Missziótársulatnál végeztek konyhai, szállító- vagy irodai munkát. Húsz piarista cserkész mentőkiképzést kapott, és a betegek szállításában, illetve a kórházakban segített.⁶⁷

A tanév kezdetével, 1914 szeptemberétől a hadiszolgálat intenzitása alábbhagyott, de e tevékenység egészen a háború végéig folyt. Amikor 1916. szeptember elején az erdélyi román betörés miatt menekültek özönlöttek el a fővárost, a cserkészek éjjel-nappal élelmiszerrel várták őket a pályaudvarokon, az *Est* szerkesztőségében pedig tudakozódóirodát vezettek, hogy a menekülők megtalálják családjukat.⁶⁸

Nagy nehézséget jelentett azonban, hogy az idősebb cserkészvezetők egymás után katonai behívót kaptak. 1917 tavaszán a piarista csapatnak már tizenharc tagja szolgált a fronton, sőt öten (Rozgonyi Ödön, Sztrilich Tamás, Lipcsey Sándor, Wass Tibor [1915-től Wass], Csapody Géza) elhunytak a harctéren, illetve az ott szerzett sérülések, betegségek következtében.⁶⁹ 1915. február 6-tól Sík Sándort is honvéd tábori lelkesítői szolgálatra osztották be Péterváradra, a pécsi 19/I. hadtápszászlóaljhoz, de április 10-én barátai közbenjárására, negyedik gimnáziumi osztályára

65 A „Zászlónk” vezetése alatt a Tátra bércei között rendezendő tizenhét napos diákcserkészlet részletes útvázlata. Budapest, 1914 (PMKL, V. 11., 20. tétel: A budapesti kegyestanítórendi gimnázium 2. sz. BKG cserkészcsapatának története, Budapest, 1938, melléklet), [Izsóf Alajos]: A mi nagy hadgyakorlatunk, *Zászlónk*, 1914. szeptember 15., 17–18., Piarista értesítő (1914–15), 14. Imre-Orosz (2007) 4., Tíz év (1923) 10., Kápolnai József: *A magyar cserkészlet krónikája*. Kolozsvár (kézirat: OSZK Kt, Quart. Hung. 4283, I–XIII), 395–401., Major Dezső: Emlékiratai [Sík Sándorról] (kézirat: PMKL, IV. 133., Életrajzi adatok, jelzet nélkül), 12–14. Itt született Sík Sándor „Alszik a sátor” című verse (Tíz év [1923] 17–18., Sík (1976) 197–198, 942.).

66 Izsóf (1915) 112.

67 Schimatsek János – Menzyk Ferenc: A szívek mozgósítása. *Zászlónk*, 1914. szeptember 15., 21–23., Tíz év (1923), 14–15., Piarista értesítő (1914–15), 12., Imre-Orosz (2007) 4., Pipics-Major-Sztrilich (2000) 157–158.

68 Piarista értesítő (1916–17), 16., Imre-Orosz (2007) 5–6., Tíz év (1923) 15., Pipics-Major-Sztrilich (2000) 158.

69 Tíz év (1912) 15., Pipics-Major-Sztrilich (2000) 156–157, 158.

tekintettel hazabocsátották.⁷⁰ A két hónap során Schütz Antal próbálta helyettesíteni. „A cserkészeket már egyszer összehívtam – írta Sík Sándornak február 26-án. – Azt látom, hogy vén vagyok már én cserkészkapitánynak; jó, hogy itt van a Major. De majd iparkodom én is.”⁷¹

Erre az időre ugyanis kialakult az a rendszer, hogy a parancsnok Sík Sándor helyetteseként a csapat gyakorlati életét egy-egy fiatal „csapatvezető” („vezetőtiszt”) irányította, elsőként 1913/1914-ben Sztrilich Tamás, majd 1914/1915-ben a VIII. osztályos Major Dezső (aki akkor az önképzőkör elnöke is volt).⁷² Mivel ő is várta a behívót, és aggódott a csapat sorsáért, 1914 végén elkezdte az addigi tapasztalatok összeírását a fiatalabb generáció számára. Így készült el 1915 nyarára a *Vezetői utasítások* című, kétszáz oldalas kézirat, amely később az általa írt *Cserkészőrsvezetők könyve* (1921) és a Sík Sándor által szerkesztett *Magyar cserkészvezetők könyve* (1922) alapanyagául szolgált.⁷³

A *Vezetői utasítások* azt is jelezte, hogy a piarista csapat már saját hagyományokkal és arculattal rendelkezett, amelyet – amint az 1923-ban összeállított csapattörténet fogalmaz – „kifelé talán leginkább az erősebben látható fegyelem és a munkának (pl. főzés) precízebb megszervezettsége” jelzett.⁷⁴ Izsóf Alajos is úgy látta 1914-ben Breznóbányán, hogy a piarista Vadgalambok voltak „a cserkész tábor mintagyerekei, akiknél még a tábor kuktája is olyan ünnepélyes komoly arccal pucolta a krumplit, mintha Garay *Kontját* szavalná”.⁷⁵ Ez persze nem meglepő, hiszen a csapat tagjai az ország egyik legjobb gimnáziumának legtehetségesebb diákjai voltak. Az 1913. évi tutajút során például Vágmedence plébánosa így mutatta be őket a falusiaknak: „Tudjátok, ezek cserkészek. Úrifiúk. Bizony, némelyiknek doktor az apja, fiskális, ispán, sőt jegyző! Aztán ezek is nagyurak lesznek. Lesz közülük pap is, jegyző is, hátha – miniszter. És ezek [...] maguk is dolgoznak, és nem nézik le a szegény embert.”⁷⁶

A piarista csapat tagjai tehát a breznóbányai táborból már azzal a szándékkal tértek haza, hogy „jövőre egészen a magunk erejéből, csak magunk közt táborozunk”.⁷⁷ Ezt a tábort 1915. július 16-tól a Velencei-tó mellé, Pákozd és Sukoró közé tervezték, de mivel a területet a katonaság foglalta el, hirtelen új helyett kellett keresniük. Ezt végül is Sík Sándor otthona, Gödöllő mellett, a szentjakabi tónál találták meg (ma közvetlenül az M3 autópálya mellett fekszik). „Szentjakabi tónak tenyérnyi a tükre, / Abban itat néha gazdák lova, ökre. / Fürdik a cserkész is jó néhány magával, / Küszködik az iszap illatos szagával” – énekelték meg később a táborhelyet.⁷⁸ A fürdés és a vízi játékok a IV. osztályos Szerb Antal (1901–1945) naplója szerint is a program jelentős részét tették ki. Egyszer például „nagy hadijáték volt szárazon és vízen. Major pártja védte a várat, melyet Sík tanár úr ostromolt. Bombázni, spriccelni és birkózni kellett. [...] Major pártja vereséget szenvedett.”⁷⁹

70 Piarista értesítő (1914–15), 8., Sík (1960–1961), Major Dezső: Emlékiratai [Sík Sándorról] (kézirat: PMKL, IV. 133., Életrajzi adatok, jelzet nélkül), 15–16., Borián (2014)

71 Schütz Antal levele Sík Sándornak, 1915. február 26.: PMKL, IV.133.: Schütz Antal hagyatéka, Levelezés.

72 Szerb (2001) 21., Tíz év (1923) 9., Major Dezső: Emlékiratai [Sík Sándorról] (kézirat: PMKL, IV. 133., Életrajzi adatok, jelzet nélkül), 16.

73 Major Dezső: Emlékiratai [Sík Sándorról] (kézirat: PMKL, IV. 133., Életrajzi adatok, jelzet nélkül), 16., 19. Pipics-Major-Sztrilich (2000) 158–159.

74 Tíz év (1923) 30.

75 Izsóf (1915) 109.

76 Kreuczer Ágoston: Naplóm a tutajról. *Zászlónk*, 1914. január 15., 157.

77 Tíz év (1923) 10.

78 Tíz év (1923) 43.

79 Szerb (2001) 27.

A tábor tizenegy napig tartott, harminchárom fiú vett részt rajta, és a fiatal vezetők bizonyították rátermettségüket. Az élelmezést például Major Dezsőnek kiválóan, sőt az addigiaknál jóval alacsonyabb áron sikerült megszerveznie.

A tábor fölkereste Nagy Sándor festőművész, a gödöllői művésztelep egyik vezetője (és lelkes amatőr sportoló), aki mesékkal szórakoztatta a cserkészeket, vasárnap pedig a cserkészek látogattak el a művésztelepre, és ott rendezték meg a szokásos kabarét.⁸⁰

A következő háborús években a csapat létszáma egyre nőtt, 1917/1918-ra már százhusz tagja volt, és a nehézségek ellenére minden nyáron állótáborba vonultak. 1916. június végén Szob mellett, az Ipoly partján, a Malomkertnél táboroztak negyvenöt résztvevővel.⁸¹ 1917. június 4-től (mivel a háború miatt a tanév rövidebb volt) a Vérteshoz közel, a Környei-tó partjára vonultak táborba hatvan fiúval, de az első napon olyan zivatart kaptak, amely feldöntötte a sátrakat, eloltotta a tábornűzet, így egy szénapajtaba kellett menekülniük.⁸² A hely különlegességét az adta, hogy csónakkal lehetett bevásárolni járnai a tó túloldalán fekvő faluba. Itt rendeztek először emlékeztetes éjszakai hadijátékot.⁸³

1918-ban a csapat ismét vízpartot választott táborhelyül Balatonszemesen, ahol mód volt a „vízi sportok gyakorlására” is. Ez odáig ment, hogy Szerb Antal szerint „a táborozás nagyon jó volna, ha nem lógna az egész csapat. A tisztek lógnak, egész nap vitorláznak, program nincsen.” A hangulat a viharos balatoni időjárás ellenére itt is nagyszerű volt. A cserkészek egy alkalommal egy elsüllyedt vitorlást mentettek ki, az utolsó napon pedig egy újabb eső az egész tábor elárasztotta. „Szegény cserkészfiúk, bármi vígak, fürgek, / Sátólól sátorig úsztak, mint az ürgék” – írta a krónikás versezet.⁸⁴

A tábornűzetek akkoriban még elég kötetlenek voltak. Szentjakabon például az első tűznél a „Csokoládé Club” tartott ülést, amelyen Sík tanár úr „indítványozta, hogy a mai háborús időben válasszunk diktátort. [...] Ekkor a háttérből kibontakozott Major Dezső, és kijelentette, hogy [...] a diktátor csak ő lehet, mert ő őrzí a csokoládét.” Máskor tréfás nóták, történetek hangzottak el, vagy egyszerűen „viccek mondattak”.⁸⁵ Szerették a szellemi játékokat is. „Sík tanár úr, Szerb Tóni, Virágh Pali mesterei voltak az úgynevezett »determinációs játéknak« meg a »titokzatos ismeretlennek«. [...] Egyszer Sík tanár úrnak a vele szembeállított Szerb Tónit Sík Sándornak kellett tisztelnie, Tóninak pedig Sík tanár urat Nick Carternek [detektív] kellett titulálnia” – emlékezett vissza Bertóty István.⁸⁶

Az első önálló táboruk sikerén fellelkesült vezetők 1915 júliusában a pomázi tiszti táborban beszélték meg a következő év terveit. Többek között elhatározták egy kis füzet kiadását, amelyet

80 Szerb (2001) 22–27., Piarista értesítő (1915–16), 16., Imre–Orosz (2007) 4–5., Tíz év (1923) 10., 25., 43–44., Major Dezső: Emlékiratai [Sík Sándorról] (kézirat: PMKL, IV. 133., Életrajzi adatok, jelzet nélkül), 17.

81 Piarista értesítő (1916–17), 16., Imre–Orosz (2007) 5., Tíz év (1923) 16., 22., 32., 44.

82 Bertóty (Hesz) István: *A tábornűzről*. In *A budapesti kegyestanítórendi gimnázium 2. sz. BKG cserkészcsapatának története*. Budapest, 1938 (kézirat: PMKL, V.11, 20. tétel), 1.

83 Piarista értesítő (1917–18), 19., Imre–Orosz (2007) 6., Tíz év (1923) 32., 44.

84 Tíz év (1923) 32., 45., Szerb (2001) 50–57.

85 Szerb (2001) 22.

86 Bertóty (Hesz) István: *A tábornűzről*. In *A budapesti kegyestanítórendi gimnázium 2. sz. BKG cserkészcsapatának története*. Budapest, 1938 (kézirat: PMKL, V.11, 20. tétel).

Sík Sándor, Mócsy János és Major Dezső írtak, és 1915 őszén készült el nyomtatásban *A piarista cserkész kis kátéja* címmel.⁸⁷

Eszerint a csapatba a III. osztály második félévétől (tizenhárom éves koruktól) jelentkezhettek azok a fiúk, akiknek a bizonyítványában magaviseletből és hittanból legalább „jó” (1, 2) a többitől pedig legalább „elégséges” (3) minősítés állt. Aki később e szint alá került, azt „pihenőállományba” helyezték, és ideiglenesen nem vehetett részt a csapat életében. A jelöltek két–négy hónapos kiképzés után próbáztak, és fogadalmat tettek. A fogadalom szövegében akkor még a haza mellett a „koronázott király” iránti kötelességek teljesítését is vállalták. A piarista csapat sajátossága volt, hogy a cserkészfogadalmat csak egy évre tették, és minden év szeptemberében megújították. A cserkészmunka gerincét a heti őrsi órák jelentették, amelyeken gyakorlati kiképzés folyt „egy tiszt ellenőrzésével és az őrsvezető vezetésével”. Egy-két havonta, vasárnaponként csapat-összejövetelt tartottak, ahol általában Sík Sándor tartott erkölcsi témájú előadást vagy törvényt magyarázatot.⁸⁸ Major Dezső még fél évszázad múlva is emlékezett „az egyeneslélkűségről, az igazmondásról [...] elmondott fejtegetéseire – ez a legmagasabb rendű pedagógiai cselekvésnek minősíthető”.⁸⁹

A kiképzésben az alapvető cserkészismereteken túllépve az 1915/1916. évtől újdonságot jelentettek a különpróbákra fölkészítő elektromos, lakatos- és könyvkötő-tanfolyamok. Szerb Antalék őrse 1915 februárjától őrsi órán már könyvet is kötött.⁹⁰ Sztrilich Pál (1900–1960), aki akkor V–VI. osztályos diák volt (később fogorvos lett), 1915 és 1916 nyarán többhetes lakatostanfolyamot tartott zugligeti villájukban.⁹¹

A tisztikar pontos munkamegosztás szerint működött: a vezetőtiszthelyettesítette a parancsnokot gyakorlati ügyekben, a segédtest az adminisztrációt vezette, de volt műszaki és egészségügyi biztos, főszakács, könyvtáros, pénztáros és a csapatnaplót vezető jegyző is.⁹² Az egy osztályba járó cserkészek egy-egy „bizalmi férfit” választottak, aki figyelemmel kísérte osztálytársait, és beszámolt róluk a vezetőtisztnak.⁹³ A tanár tisztek, a VII–VIII. osztályos diák tisztek és őrsvezetők együtt alkották a csapattanácsot, amely a nyári vagy a karácsonyi szünetben „tishti táborozást” is tartott. Az első ilyen 1913. december végén rendezték Gödöllőn, Sík Sándor édesanyjának házában.⁹⁴ A vezetői megbeszéléseken határozták meg „a konkrét, az egyes fiúkig kidolgozott nevelői [...] s a gyakorlati képzés soros feladatait”.⁹⁵

A munkamegosztás ellenére a csapatra erősen rányomta a bélyegét Sík Sándor személyes hatása, aki minden testi és szellemi szórakozásnak résztvevője volt. „Hatalmas lendülete, magával ragadó egyénisége, páratlan szónoki képessége, rendkívüli következetessége s a lényéből áradó szeretet ellenállhatatlan volt annak számára, aki érintkezésbe kerülhetett vele” – írta róla Major

87 Tíz év (1923) 10., Piarista értesítő (1915–16), 16., Imre–Orosz (2007) 5.

88 Kis káté (1915) 5–7., 9–10., Tíz év (1923) 9.

89 Major Dezső: Emlékiratai [Sík Sándorról] (kézirat: PMKL, IV. 133., Életrajzi adatok, jelzet nélkül), 19.

90 Szerb (2001) 19.

91 Tíz év (1923) 24.

92 Kis káté (1915) 7–9.

93 Kis káté (1915) 16–17.

94 Piarista értesítő (1913–14), 88., Imre–Orosz (2007) 3., Tíz év (1923), 10., 32., 42., Pipics–Major–Sztrilich (2000) 156–157., Major Dezső: Emlékiratai [Sík Sándorról] (kézirat: PMKL, IV. 133., Életrajzi adatok, jelzet nélkül), 16.

95 Major Dezső: Emlékiratai [Sík Sándorról] (kézirat: PMKL, IV. 133., Életrajzi adatok, jelzet nélkül), 11.

Dezső.⁹⁶ A tizenhét éves Szerb Antal is hatása alá került. „Szigorú leszek, veszekedni fogok, röviden, Sík úr mintájára: »nem, ezt igazán nem szeretném, hogy még egyszer előforduljon, ez így nem cserkészlet«” – idézte szavajárását, amikor 1918 tavaszán őrsvezetőségre készült.⁹⁷

Maga Sík Sándor is azt tartotta a cserkészlet egyik legnagyobb nevelőértékének, hogy „állandó, bizalmas érintkezést teremt tanár és fiú között; egy sajátos, tapasztalás szerint szerencsés viszonyt, amelyben van valami a tanár, a lelkiatya, a testvér és a bajtárs szerepéből”.⁹⁸ Az efféle személyes érintkezésre különleges lehetőséget adott a tábori éjszakai őrseg. Szerb Antalt például első táborának első napján, 1915 nyarán Sík Sándorral együtt osztották be. „Ez nagyon érdekes volt – írta. – Mindenki feküdt: néha kiáltott közbe egy kuvik vagy egy vércse. Én Sík tanár úrral beszélgettem nyelvekről és nemzetekről, és hogy mi szeretnék lenni.” Három évvel később, 1918 nyarán a szemesi táborban ismét együtt őrködtek. „Teljesen Sík-rajongóvá lettem – vallotta meg Szerb. – Sikerkült némileg belátnom egyéniségébe. [...] Beszél magáról, darabjáról. De még sok másról is beszélgettünk. [...] Mesélte nekem, hogy mennyire unja a parancsnokságot, hogy szeretné otthagyni az egész heccet. Azóta még jobban szeretem.”⁹⁹ (Az, hogy a huszonkilenc éves Sík Sándor „unta” a cserkészletet, azóta is a vele egykorú cserkészvezetők általános tapasztalata, abban az életkorban, amikor már hiányoznak számukra az új kihívások, de még nem alakul ki az idősebbeket jellemző tűrőképesség.)

ÚJ KORSZAK HAJNALÁN (1918–1919)

A világháború 1918 őszén véget ért, de ez a cserkészlet helyzetét nem tette könnyebbé. A cserkészszövetség ugyan az „őszirózsás” forradalom után, 1918. november 24-én a piarista gimnáziumban tartott gyűlésen újjáalakult, Sík Sándor pedig társelnöki tisztséget kapott, de a korábbi, hitvallásos alapon álló (főként protestáns) vezetőség helyett inkább azok a baloldali érzelmű, szekuláris szemléletű vezetők lettek a hangadók, akik a budapesti őrsemmozgalomból érkeztek. A kommunisták hatalomra jutása után a szövetség ismét megszűnt, illetve egyesek megpróbálták úttörőmozgalommá szervezni a cserkészletet.¹⁰⁰

Ez a piarista cserkészek életét sem hagyta zavartalanul. 1919. május 1-jén őket is kirendelték a Vérmezőre mentőszolgálatra, de – mint Révai József piarista írta – „a zsákbán futás, kifli- és lekvárevés proletár gyönyörűségeiből [...] hála Istennek nem kellett kivenni a részüket”.¹⁰¹ A piarista épület államosítása miatt a csapat felszerelése hozzáférhetetlenné vált, így a nyári tábor sem volt kivitelezhető. Helyette Sík Sándor tíz cserkészzel (elsősorban a IV. osztályosok közül) július végétől egészen augusztus 15-ig a Pest megyei Bugyi község bátor plébánosánál, Csáki Józsefnél vendégeskedett.¹⁰² Segítségére volt Bátor József (1900–1975), a csapat egyik diák tisztje, aki érettségi után, 1918-ban piarista novícius lett Vácott, de onnét a kommunista

96 Major Dezső: Emlékiratai [Sík Sándorról] (kézirat: PMKL, IV. 133., Életrajzi adatok, jelzet nélkül), 19. Lásd még Major Dezső: Emlékiratai [Sík Sándorról] (kézirat: PMKL, IV. 133., Életrajzi adatok, jelzet nélkül), 8., 11.

97 Szerb (2001) 40.

98 Sík Sándor SchP: A cserkészlet nevelő értéke. *Magyar Középkiskola*, 9 (1916), 22.

99 Szerb (2001) 23., 57.

100 Major Dezső: Emlékiratai [Sík Sándorról] (kézirat: PMKL, IV. 133., Életrajzi adatok, jelzet nélkül), 19., Gergely (1989) 41–43., Bokody (2009) 9.

101 Szakál-Koltai (2013) 171.

102 Tíz év (1923) 16., Szakál-Koltai (2013) 197–198.

diktatúra miatt távoznia kellett. „A fiúkra felügyelve, fumigálva a vörös világot és a szovjetet, pompás napokat töltöttem Bugyin – emlékezett vissza Bátor. – Csáki József hamisítatlan ellenforradalmár szellemben tartotta a népet, melynek Sík Sándor is így prédikált a legnagyobb terror idején is”.¹⁰³

A Bugyiról hazatérő cserkészek új helyzetben találták magukat, hiszen a megbukott kommunista diktatúra romjain megkezdődhetett az ország újjászervezése. „Mintha valami sötét álom múlt volna el a cserkészlet felett, s új, viruló élet kezdődött a piarista csapatban is” – írta Major Dezső.¹⁰⁴ A cserkész módszer tehát a nehézségek ellenére sikeresnek bizonyult, és sok lelki, pedagógiai hasznot hozott. Bár nem ez volt a legelső vagy a legnagyobb csapat Magyarországon, az elhivatott vezetők és a lelkes diákok egymásra találása különleges közösséget kovácsolt belőle. „A piaristák zárkózott csapatélete valójában mégis sok indítást adott az egész mozgalomnak” – vélte utóbb a magyar cserkészlet krónikása, Kápolnai József.¹⁰⁵ Az új korszakban, amikor a cserkészlet az addiginál komolyabb szerepet kapott Magyarországon, Sík Sándor, Major Dezső, Sztrilich Pál, Bátor József és társaik az egész magyar cserkészlet arcát meghatározó vezetőkké váltak.

FELHASZNÁLT IRODALOM

BADEN-POWELL (1908)

BADEN-POWELL [ROBERT]: *Scouting for Boys. A Handbook for Instruction in Good Citizenship*, Part I-VI. London, H. Cox.

BADEN-POWELL (2018)

BADEN-POWELL [ROBERT]: *Scouting for boys. Cserkészlet fiúknak. Kézikönyv a jó állampolgár neveléséhez az erdőjárás révén*. Budapest, Magyar Cserkészszövetség.

BALÁZS (2012)

BALÁZS ATTILA: *Hegyvidéki városrészek*. Budapest, Tarsoly.

BÉKÉS (1993)

BÉKÉS GELLÉRT OSB: *Krisztusban mindnyájan egy*. Pannonhalma, Bencés Kiadó.

BOGNÁR (1914)

BOGNÁR MÁTYÁS: *Farkasvölgy és környéke*. Budapest, Ádám Herman Könyvnyomdája.

BOKODY (2009)

BOKODY JÓZSEF: A magyar cserkészlet története 1910-től napjainkig. In G. Merva Mária (szerk): *A magyar cserkészlet története 1910-től napjainkig*. Kiállítási katalógus. Gödöllő, 7–27.

BORIÁN (2014)

BORIÁN TIBOR SCHP: „Vén katonák között pap vagyok”. Sík Sándor. *Irodalmi Magazin*, 2014/2., 34–35.

BŐVÍZ (2004)

[KRÁLIK LÁSZLÓ] – BŐVÍZ LÁSZLÓ: *A magyar cserkészlet születése*. Beodra, Vajdasági Magyar Cserkészszövetség.

DOBSZAY (1991)

DOBSZAY JÁNOS: *Így – vagy sehogy! Fejezetek a Regnum Marianum életéből*. Budapest, Regnum Marianum.

GERGELY (1989)

GERGELY FERENC: *A magyar cserkészlet története 1910–1949*. Budapest, Göncöl.

---

¹⁰³ Szakál-Koltai (2013) 327.

¹⁰⁴ Major Dezső: Emlékiratai [Sík Sándorról] (kézirat: PMKL, IV. 133., Életrajzi adatok, jelzet nélkül), 20.

¹⁰⁵ Kápolnai József: *A magyar cserkészlet krónikája*. Kolozsvár (kézirat: OSZK Kt, Quart. Hung. 4283, I–XIII), II., f. 173.

HAVASRÉTI (2019)

HAVASRÉTI JÓZSEF: *Szerb Antal*. Budapest, Magvető.

IMRE-OROSZ (2007)

IMRE SÁNDOR – OROSZ LÁSZLÓ (szerk.): *A 2. sz. BKG (1912–1948) és a 2. sz. Sík Sándor Piarista cserkészcsapat (1989–2006) története*. Budapest, 2. sz. Sík Sándor Piarista cserkészcsapat.
<https://pkk.piarista.hu/edokumentum/2-sz-bkg-tortenete> (Utolsó letöltés: 2019. június 1.)

IZSÓF (1915)

[IZSÓF ALAJOS]: A breznóbányai diákállam életéből. *Zászlónk Diáknaptára*, 14 (1915/1916), 99–121.

KARLE (1913)

KARLE SÁNDOR OSB: Az 1913. évi tutajcserkészet a Vágon, *Komáromi Újság*, 1913. július 24., 31., augusztus 7., 14. = Bíró Lucian OSB – Beszédes Lajos – Darvas Andor: *A komáromi bencés gimnázium Jókai Cserkészcsapatának tizenöt-éves története 1913–1928*. Komárom, 1929[1930], 161–184.

KIS KÁTÉ (1915)

A piarista cserkész kis kátéja [szerk. Sík Sándor – Major Dezső – Mócsy János]. Budapest, Budapesti Piarista Főgimnázium.

KOLTAI (1995)

KOLTAI ANDRÁS: „1st Hungarian Boy Scout Group”. A cserkészet kezdetei a Vízivárosban (1909–1914). In Koltai András – Pogány Anikó (szerk.): *A 320. Nimród cserkészcsapat története 1925–1995*, Budapest, 1995, 320. Nimród Cserkészcsapat Parancsnoksága. mek.oszk.hu/18500/18519 (Utolsó letöltés: 2018. november 5.)

KOLTAI (2017–2019)

KOLTAI ANDRÁS (szerk.): *Hitre, tudásra. A piaristák és a magyar művelődés. Kiállítási katalógus I–II*. Budapest, Budapesti Történeti Múzeum – Piarista Rend Magyar Tartománya.

KOVÁCS–KENDE (2011)

KOVÁCS ISTVÁN GÁBOR – KENDE GÁBOR: A tudáselit középiskolái. A két világháború közötti tudáselit középszintű iskoláztatása 1860 és 1920 között. In Kovács István Gábor: *Elittek és iskolák, felekezetek és etnikumok. Társadalom- és kultúratörténeti tanulmányok*. Budapest, L'Harmattan, 75–99.

LION-BAYER (1909)

LION, ALEXANDER – BAYER, MAXIMILIAN (szerk.): *Das Pfadfinderbuch nach General Baden-Powells „Scouting for Boys”*, München, 1909., 2. kiadás: 1911, 3. kiadás: *Jungdeutschlands Pfadfinderbuch*. München, 1912, 4. kiadás: München, 1913 (PMKK B187/2/17).

PAPP (2012)

PAPP GYULA: A szövetségi magyar cserkészmozgás története [1939]. *Ichtiusz*, 18 (2012), 4., 3–14.

PIARISTA ÉRTESÍTŐ

A kegyes-tanítórendiek budapesti főgimnáziumának értesítője.

PIARISTA ÉVKÖNYV

A budapesti Piarista Gimnázium évkönyve.

PIPICS–MAJOR–SZTRILICH (2000)

PIPICS ZOLTÁN – MAJOR DEZSŐ – SZTRILICH PÁL: *A budapesti kegyestanítórendi gimnázium 2. sz. BKG cserkészcsapatának története (1913–1918)*. Piarista évkönyv (1999/2000) 153–162.

RADVÁNYI (1924)

RADVÁNYI KÁLMÁN: *Nyugat országain keresztiül*. Budapest, 1924, k. n.

RADVÁNYI (2013)

RADVÁNYI ORSOLYA: Egy élet a művészetért. Térey Gábor hagyatéka végrendelete tükrében. *Bulletin du Musée Hongrois des Beaux-Arts*, 118 (2013), 121–126.

RÉZ (1928)

[RÉZ HENRIK ET AL.]: *A budapesti ág. hitv. evang. gimnázium 16. sz. cserkészcsapatának története*. Budapest, Kellner Nyomda.

SHVOY (2002)

SHVOY LAJOS: *Önéletrajz*. Székesfehérvár, Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár.

SÍK (1960–1961)

SÍK SÁNDOR SCHP: Önéletrajzi beszélgetések (1960–1961). <https://siksandor.piarista.hu/életut/oneletrajzok/> (Utolsó letöltés: 2018. október 6.)

SÍK (1976)

SÍK SÁNDOR SCHP: Összegyűjtött versei. Budapest, Szent István Társulat.

SINKÓ (1972)

SINKÓ FERENC: Izsóf Alajos (1870–1945). Egy pap drámája a századfordulón. *Vigília*, 1972/9., 582–590.

SZAKÁL–KOLTAI (2013)

SZAKÁL ÁDÁM SCHP – KOLTAI ANDRÁS (szerk.): *A magyar piaristák és a Tanácsköztársaság*. Budapest, Piarista Rend Magyar Tartománya.

SZERB (2001)

SZERB ANTAL: *Naplójegyzetek (1914–1943)*. Budapest, Magvető.

SZTRILICH (1922)

SZTRILICH PÁL: Milyen a jó naptávíró? *Magyar Cserkész*, 3 (1922), 15–17.

KARDOS–TAKÓ (1995)

[KARDOS KLÁRA] – TAKÓ EDIT (szerk.): *Sík Sándor munkássága. Bibliográfia*. Szeged, Somogyi-könyvtár.

TÍZ ÉV (1923)

Tíz év: Emléklapok a Budapesti Kegyesrendi Főgimnázium cserkészcsapatának tízéves ünnepére. Budapest, 1923. <https://pkk.piarista.hu/edokumentum/tiz-ev> (Utolsó letöltés: 2019. június 1.)

ÚTIVÁZLAT (1913)

A „Zászlónk” Vágon rendezett diákcserkészületének részletes útivázlata. In *Zászlónk Diáknaplója*, 1913/1914, 184–196.

A KERESZTYÉN IFJÚSÁGI EGYESÜLET CSERKÉSZTEVÉKENYSÉGE

Az egyik legrégebbi és legrövidebb protestáns ifjúsági szervezet, a Keresztyén Ifjúsági Egyesület (KIE) meghatározó szerepet játszott a cserkészlet magyarországi meghonosításában. Ez a folyamat a sokszoros elbeszélés nyomán mintegy kanonizált szintre emelt történeté vált már 1945 előtt. Mindezt figyelembe véve tanulmányomban a Budapesti Keresztyén Ifjúsági Egyesület (a továbbiakban: BKIE) 1. számú cserkészcsapatának megalakulását, illetve a sokat vitatott „elsőség” kérdésén túl elsősorban a csapat életét, illetve a KIE szerepét szeretném bemutatni a protestáns cserkészcsapatok megszervezésében, az Ichthys munkaközösség létrejöttében. Mindemellett pedig a cserkészlet magyarországi recepciójának egy sajátos horizontját, a történelmi protestáns felekezetek, elsősorban a református egyház ifjúsági munkával és konkrétan a cserkészzel kapcsolatos felfogásának fokozatos változását kívánom nyomon követni.

A KIE MEGALKULÁSA ÉS CÉLJAI

A KIE angol anyaszervezete, a Young Men's Christian Association (YMCA) az angolszász ébredési mozgalmak egyik 19. századi hullámának idején, George Williams, egy egyszerű londoni kereskedősegéd vezetésével alakult meg 1844-ben.¹ Az ébredési mozgalom a 19. században az egyre inkább elvallástalanodó, de keresztény gyökerű országokban kívánta az „alvó” keresztényeket „felébreszteni”. Az ébredési szellemtől megérintett baráti társaságból alakult egyesület néhány évtizeden belül a nyugati keresztyén világ egyik legelterjedtebb ifjúsági szervezetévé nőtte ki magát. A siker és a gyors népszerűség titka feltehetően a jól megfogalmazott, gyakorlati és mégis széles területet felölelő alapelvekben és programban keresendő. Az 1855-ben elfogadott úgynevezett Párizsi Alap ugyanis a szervezet tagjainak személyes keresztyén hitélete mellett a közös missziós tevékenység folytatása mellett is hitet tett. A fiatalokat azonban nem csupán a személyes kegyességen keresztül, hanem az aktuális társadalmi, szellemi és testi kérdések által is meg akarta szólítani.²

Magyarországon mindeközben a 19. század második felére az angolszász ébredési és a német belmissziós teológiai irányzatok hatása kezdett beérni a protestáns egyházakban. A belmisszió eszmei alapja az a felismerés volt, hogy a felvilágosodás nyomán, a szekularizáció 19. századi térnyerése következtében Európa is missziós területté vált, és a keresztény egyházaknak immár ugyanazzal a hozzáállással kell folytatni európai tevékenységüket, ahogyan az afrikai vagy ázsiai missziót végzik. A magyar protestáns egyházi vezetők, lelkészek egy része az 1870-es évektől kezdett érdeklődni a YMCA egyre fejlődő munkája iránt, míg végül a több irányból elindított tapogatózás Charles Fermaud YMCA-titkár 1883-as magyarországi látogatásában érte el a tetőpontját. Fermaud jelenlétében és támogatásával 1883 októberében alakult meg a magyarországi Keresztyén Ifjúsági Egyesület Budapesten.³ Az egyesület az alapszabályaival kapcsolatos huzavona után először Református Ifjúsági Egyesület néven alakulhatott meg. A szervezők, az agilis

1 Kósa (2006) 1082–1083.

2 Kovács (1998) 13–14.

3 Kovács (1998) 26–28.

teológiai tanár és lelkész Szabó Aladár, illetve a világi ifj. Szilassy Aladár és a szárnyaik alatt felnövő fiatal lelkészekből és laikus szolgálókból álló gárda a református egyház igazi krémjét képezte.⁴ A KIE leginkább a tanuló ifjúság elérésében és megmozgatásában jeleskedett, munkájában komoly hangsúlyt fektetett az evangéliumi nevelés és a személyes megtérés szerepére. Részben ebből adódóan az egyesület a dualizmus korában kivirágzó vallásos egyesületek palettáján belül is sajátos színeket jelenített meg. A szórványosan fennmaradt adatokból is kivehető, hogy a KIE – megjelenése után szinte azonnal – valamiféle szellemi-lelki úrt töltött be. Erről tanúskodik, hogy a századfordulón már szinte az egész országban, a belmisszió ügye iránt fogékonyabb lelkészek gyülekezeteiben, Újverbásztól Székesfehérvárig és Nagykállóig kisebb-nagyobb ifjúsági csoportok alakultak a KIE égisze alatt.⁵

A KIE munkája széles területet ölelt fel. Az egyes csoportokat alapvetően a rendszeresen megtartott bibliaórák és felolvasóestek tartották össze, ám az egyesület emellett többek között a külmisszióval és az alkoholelles mozgalommal is kapcsolatot tartott fenn. A teljes szervezeti kiépülés 1904-re történt meg, amikor létrejött az országos egyesületi hálózatot összefogó KIE Nemzeti Szövetsége.⁶ Ezek az évek a KIE számára az építkezésről szóltak egyesületi szinten is, például ebben az időszakban adták át a szervezet első saját otthonát, az Erzsébet körút 7. alatt, ami a korszakban fontos vízváltó volt minden hasonló kezdeményezés életében. 1909-ben pedig az a Megyericsy Béla lett a KIE titkára, aki a következő években többek között a cserkészlet meghonosításával képes volt a mozgalomnak is új lendületet adni.

A KIE ÉS A CSERKÉSZLET MEGJELENÉSE MAGYARORSZÁGON

PAPP GYULA

A cserkészlet magyarországi megindításával kapcsolatos dicsőséget a KIE már a kezdetektől nagy büszkeséggel igényelte magának. Ugyan egyes kortársak szerint is egyszerre több helyen indult meg a cserkészlet iránti érdeklődés, és alulról jövő kezdeményezésre kezdték el akár diákok is tanulmányozni Baden-Powell művét, a *Scouting for Boys*, mégis a budapesti KIE cserkészcsapata kapta meg a megtisztelő elsőséget.⁷

A KIE égisze alatt ifj. Szilassy Aladár, egy evangéliumi hitű orvos foglalkozott először a cserkészlet kérdésével.⁸ Már a cserkészlettel való találkozása előtt is dolgozott gyermekekkel, majd alsópéli birtokán a helyi gyerekekből kísérelt meg cserkészcsapatot szervezni. Külföldön találkozott a *Scouting for Boys*szal, amelyet nem csupán tanulmányozott, de állítólag részben már le is fordított, azonban e munkáját korai, 1912 tavaszán bekövetkezett

⁴ Kovács (1998) 33–34.

⁵ Kovács (1998) 41.

⁶ Koczogh (1943) 25–33.

⁷ Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltára (továbbiakban MREZSLT) 21. fond, 32. d. Szőlőssy István: *A másik forradalom. Adatok a magyar cserkészmozgalom megindulásának történetéhez*, 2–4.

⁸ Koczogh (1943) 37–43.

A KIE HÍVŐSVÖLGYI KONFERENCIÁJÁNAK RÉSZTVEVŐI (1940)

halála miatt már nem tudta véghez vinni.⁹ A budapesti KIE cserkészcsapatának alapítóját mégis benne tisztelhetjük, hiszen 1910 októberének elején tizenhét fiúval már a cserkészlet szellemiségét tudatosan vállalva alakított csapatot. Ezt – a későbbi 1. számú Budapesti KIE (BKIE) cserkészcsapatot – halála után Megyeresy Béla gondozta tovább. Mellette elsősorban Papp Gyula nevét kell még megemlíteni, aki joghallgatóként került a KIE vonzáskörébe 1909-ben. Belépése után az egyesület szokásához híven rögtön felelősséget ruháztak rá, a vasárnapi iskolában kellett tevékenykednie, majd innen vezetett az útja a cserkészcsapathoz. Visszaemlékezései szerint 1910-ben már akkor fiatalokkal foglalkozott, amikor Megyeresy angliai útjáról visszatérve a cserkészettel kapcsolatos termékenyítő impulzusokat hozott haza. Míg Papp Gyula szerint Megyeresy számára az országos cserkészszövetség megalakítása nem jelentett prioritást, addig ő kifejezetten jó viszonyt ápolt a katolikus csapatok vezetőségével is. Sokat tett azért, hogy 1912 decemberében megalakulhasson többek között Izsóf Alajos, Sík Sándor és Megyeresy részvételével a Magyar Cserkészszövetség.¹⁰

Papp Gyula vezetésével a fővárosi KIE cserkészcsapata a világháborút megelőző években komoly hatást gyakorolt a cserkészeten belül. Miközben próbált jó kapcsolatot fenntartani az egyre szaporodó katolikus csapatokkal, a protestáns közvéleményt is igyekezett megnyugtatni a cserkészlet szerepét illetően. 1913-ban így fogalmazott: „...a cserkészfiúk mozgalma a legtöbb helyen – épp ott, ahol a legerőteljesebb, a legelevenebb, a legtipikusabb – *kapcsolatban áll az evangéliumi, a belmissziói mozgalmakkal.*”¹¹ A belmisszió iránt fogékony, aktív protestáns körök érdeklődését

⁹ Megyeresy Béla: Hazament... Ébresztő, 1912/5., 2–7.

¹⁰ G. Szabó (1993) 114.

¹¹ Papp Gyula: „Légy résen!” *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1913/2., 19. (Kiemelés az eredetiben.)

tehát a cserkészlet evangéliumi gyökereinek hangsúlyozásával próbálta felkelteni. Emellett a BKIE csapatának szervezése is gőzerővel haladt. Már 1913-ban százharminc cserkészről írtak, akik többnyire az iparostanoncok közül verbuválódtak.¹² Sokat jelentett a zökkenőmentes szervezés számára, hogy az egyházi vezetők is felkarolták a mozgalmat. A csapat így jutott hozzá egy időre a református teológiai akadémia régi nagyterméhez (ezt néhány évvel később lebontották), illetve a református főgimnázium tornatermét is használhatták a fiúk.¹³ Ez utóbbi helyen szervezték meg az első cserkész családi estélyt 1913 márciusában, majd még ebben a hónapban az első cserkésznapot. A KIE csapatának zászlaját májusban mutatták be, nyáron már táborozások is folytak, ősszel pedig nagy sikerrel rendezték meg az első csapatszemlét.¹⁴ A KIE-n belül folyó cserkészmunka hamar népszerűvé és követendő mintává vált a protestáns egyházakon belül. A belmisszió iránt fogékony lelkészek, tanárok kifejezetten a KIE mintájára kívánták megszervezni cserkészcsapatukat.¹⁵

A szervezés dinamikájának csak a világháború vetett gátat. 1914. június elején nagyszabású cserkészbemutatót tartottak, még megszervezték az első nagytábort Losoncon, de a nyár végétől meginduló behívások nagyban nehezítették a szervezői munkát. Maguk a cserkészek azonban a háború alatt több színtéren és feladatkörben, többek között a Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület hadi szolgálatában és a Vöröskereszt sebesülteket gondozó részlegénél is tevékenykedtek.¹⁶ Sőt, 1915 tavaszán került sor az első őrsvezetőképzésre Papp Gyula és a KIE cserkészeinek vezetésével. Ráadásul a fiatalabbak aktív közreműködésével ez évben sikerült több külső kerületben és agglomerációs településen is cserkésztorozást folytatni. A világháború alatt jelentkezett a KIE csapatába az egyesület későbbi elnökének, Koczogh Andrásnak a biztatására mintegy húsz tanonc a református tanoncotthonból. Ennek a lépésnek a nyomán Magyarországon elsőként 1916 végén megvalósulhatott az iparos és kereskedő ifjak, illetve diákok közös cserkészkedése, az ekkor alakult Vadgalamb rajban, melyet középiskolai tanulók vezettek ugyan, de nyitva állt a tanoncok előtt is.¹⁷

Az 1918/19-es időszakról viszonylag kevés forrással rendelkezünk. A tények szintjén annyit tudunk bizonyosan, hogy 1919. április 4-én Molnár László parancsnok és Kenderessy Sándor cserkésztestet a VIII. kerületi tanácsnál Petőfi csapat néven csatlakozott a megalakuló úttörőszervezethez, aminek köszönhetően megtarthatták korábbi helyiségüket. A belépést követően a csapat részt vett az 1919. május 1-jén a Vérmezőn tartott ünnepi felvonuláson is.¹⁸ Minderről a visszaemlékezők vagy hallgatnak,¹⁹ vagy pedig – mint a KIE-vel kapcsolatos történeti emlékezetet nagyban befolyásoló Kovács Bálint, aki nemes egyszerűséggel „találékonnak” titulálta a KIE-cserkészek 1919-es tevékenységét – inkább pozitív színben tüntetik fel az eseményeket, melyeknek köszönhetően nem szakadt meg a folytonosság.²⁰

12 Cserkészfiúk bemutatása. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1913/11., 173.

13 A cserkészek. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1913/15., 237.

14 Papp (2012) 235–236.

15 Az óbudai cserkészcsapat. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1913/23., 366.

16 Kovács (1998) 96–97.

17 Igazi nagy dolog. *Ébresztő*, 1917. február 10.

18 MREZSLT 32. fond, 1. d. Molnár László: *Adatok a Budapesti Keresztény Ifjúsági Egyesület 1. sz. BKIE cserkészcsapatának 1910–1923 évi történetéhez*, 1979, 2.

19 Koczogh (1943) 60.

20 Kovács (1998) 115–116.

A KIE CSERKÉSZTEVÉKENYSÉGE A HORTHY-KORSZAKBAN

Nem csupán Karácsony Sándor, hanem a KIE, sőt az egész magyar cserkészzet életében fordulóponthoz jelentett az 1919. december 8-án megtartott szokásos évi alapítási ünnepség, amelyen a későbbi neves pedagógus először találkozott Megyericsy Bélával, akinek sikerült őt egy életre megnyerni az ifjúság és azon belül is a cserkészzet ügyének. Karácsony egészen 1939-ig tevékenykedett a KIE keretein belül, és joggal mondhatjuk, hogy meghatározta az egyesület két világháború közötti történetét.²¹

Az egész cserkészmozgalom viszonylag gyorsan regenerálódott a kommün bukása után. A KIE-n belül már 1919 szeptemberében megalakult az öregcserkészek csapata, 1920. január 31-én pedig Molnár László KIE-cserkészvezető részvételével alapították meg az Ichthys²² cserkészmozgalmát, majd később munkaközösségét. Az Ichthys az evangéliumi protestáns cserkészcsapatok és cserkészek szerveződése volt, mely külön képzéseket, táborozásokat szervezett tagjainak. Az evangéliumi cserkészek összefogásának gondolata komoly visszhangot váltott ki, viszonylag gyorsan több csapat is csatlakozott, így már 1920 tavaszán közös kirándulást, majd pünkösdkor hagyományteremtő szándékkal saját táborozást szerveztek. Június folyamán már az országos szövetség is megalakult Ravasz Árpád, a Budapesti Református Főgimnázium igazgatójának vezetésével.²³

A KIE cserkészei a mozgalom újraszervezésében is komoly szerepet játszottak: 1920 során saját kiképzési és vizsgaszabályzatukat a cserkészszövetség is elfogadta. Nem véletlen tehát, hogy 1920 októberében az egész magyar cserkészzet meghajtotta zászlaját az ország első számú cserkészcsapata, a BKIE cserkészei előtt, a megalakulásuk tizedik évfordulója alkalmából a Vérmezőn tartott felvonuláson, amelyen Horthy Miklós is részt vett.²⁴

Karácsony Sándor a KIE cserkészcsapatain keresztül az országos mozgalmat is erősen befolyásolta. 1921 folyamán az addig erősen fővároscentrikus csapatmunkát kiterjesztette az Alföldre, és többek között Kabán, Püspökladányban, Berettyóújfalun és Földesen alapított cserkészcsapatot. A nyár folyamán parasztleányok számára szervezett közös táborozást. 1922-ben rendeztek második alkalommal – ezúttal az országos vezetőképző keretein belül – táborozást Dunavecsén, több mint kétszázötven cserkész részvételével. A közös táborozás célja a vidéki és fővárosi cserkészek ismerkedése volt.²⁵ A fiatalok Zsinka Ferenc, a Nemzeti Múzeum munkatársának vezetésével a dunapentelei római sírok feltárásában is segédkeztek.²⁶ Az ehhez hasonló kulturális feladatokat is befogadó cserkész-táborozásokat egészen a korszak végéig sikerrel szervezték meg. Ugyancsak 1923-ban az addig jobbra a KIE-n belül tevékenykedő

21 Kontra (1995) 29–31.

22 Az Ichthys görög kifejezés jelentése: hal. Az őskeresztények hitének megvallására használt szimbólum volt a hal, melynek görög betűi a Jézus Krisztus, Isten Fia, Megváltó görög szavainak kezdőbetűiből álltak össze.

23 Koczogh (1943) 60–61.

24 A *Magyar Cserkész* ez alkalomból ünnepi különszámmal tisztelgett a csapat jubileuma előtt. Az ünnepi szám nemcsak a tízéves múltat tekintett vissza jogos büszkeséggel, hanem komoly javaslatokat is megfogalmazott a BKIE csapata részéről az országos szövetség jövőjével kapcsolatban. Felszólították a szövetséget egy szövetségi lap kiadására és egységes próbáztatás, cserkészképző műhely felállítása mellett számos egyéb elgondolásuk megvalósítására. (Hogy képzelik a B. K. I. E. cserkészek a szövetségi munkát? *Magyar Cserkész*, 1920. október 1., 6–7.)

25 Kovács (1998) 126–127.

26 A dunavecsei cserkész-tábor. *Magyar Cserkész*, 1922. december, 248–249.

Karácsony Sándort a cserkészszövetség társelnökévé választották, így szellemi hatóköre is kitágult. Részt vett a *Magyar cserkészvezetők kézikönyve* 1925-ben megjelent második kiadásában is. Hangsúlyosan foglalkozott a nemzetközi gyökerű cserkészlet magyar nemzeti mozgalommá formálásával, a parasztfiatalok elérése érdekében is. Ennek keretein belül terjesztette a magyar népének cserkészek közötti használatát, illetve Kodály és Bartók nyomán 1930-ban adta ki a *Regös kátét*, melynek hatására kialakult a cserkészlet sajátos magyar ágazata, az úgynevezett regöscserkészlet.²⁷

Karácsony Sándor egyik legfontosabb szervezői, inspiráló tevékenysége az Ichthys működtetésére és fejlesztésére irányult. Az 1920-ban alakult munkaközösség ugyanis kezdettől fogva komoly kérdéseket vetett fel, mind az egyházak, mind a cserkészszövetség részéről. Az Ichthys alapításától kezdve csapatokon átívelő és a szervezeti kereteken túlmutató, pusztán a közös lelkeség – az általuk a cserkészlet egyedüli alapjául elfogadható evangéliumi protestáns lelkeség – megerősítésére hivatott közösségként határozta meg önmagát. Karácsony Sándor 1931-ben a munkaközösség jelentőségét a következőképpen foglalta össze: „Ichthys-cserkész olyan cserkész, akinek a számára egyetlen fontos valaki ezen a világon az Ichthys, azaz Jézus Krisztus Istennek fia, a Megváltó. Ichthys-cserkészlet az olyan cserkészlet, amelyben a cserkészmunka sem több, sem kevesebb, sem más, mint gyakorlati keresztyénység.” Másképpen pedig az Ichthys-munka célja az „istenibb ember és krisztusibb magyar”.²⁸

A munkaközösség az Ichthys-zászló évenkénti átadása és az ugyancsak évenkénti közös táborozás megszervezésén túl valóban elsősorban lelki-szellemi közösségként működött, ám ennek ellenére többek szemét szúrta a tevékenysége. Ugyan Karácsony Sándor is folyamatosan hangsúlyozta, hogy a protestáns cserkészek munkaközössége nem kívánja megbontani a cserkészlet egységét, a cserkészleten belül többen éppen ezt a kritikát fogalmazták meg. Tagadhatatlan, hogy az Ichthys részéről bejelentett igény hordozott magában némi kizárólagosságot, melyet egy 1938-as felhívásukban a következőképpen fejtettek ki: „Reformátusok és evangélikusok számára a cserkészlet az Ichthys-cserkészlet, és ezért a munkaközösség feladata a nem református és nem evangélikus szervezőtestületű csapatok református és evangélikus cserkészeinek lelki gondozása is.”²⁹ Az Ichthys tehát nem csupán a protestáns egyházközségi vagy iskolai csapatok felé lépett fel igényekkel, hanem minden protestáns cserkészt a munkaterületéhez sorolt, ami többekben ellenérzést váltott ki, egyrészt hatásköri szempontból, másrészt pusztán a mélyebb lelki élet hiányával kapcsolatos kritikájával.³⁰

Ugyanakkor a KIE protestáns egyházak körében való elfogadottságának változása is hatással volt a cserkészcsapatuk, illetve az Ichthys megítélésre. Az első világháború után ugyanis a protestáns egyházak élénkebben kezdtek foglalkozni az addig elsősorban önálló egyesületek által végzett ifjúsági munkával. A református egyház konventje már 1921-ben támogatásáról biztosította a cserkészmozgalmat, majd kötelezte a református iskolákat cserkészcsapatok felállítására és

27 Morvay (1989) 75–85.

28 Karácsony Sándor: Mi az Ichthys? Az *Őrsvezető. Ichthys munkaközösség körlevele*, 1931. október 2.

29 MREZSLT 21. fond, 30. d. Zimándi József körlevele, 1938.

30 Gergely (1989) 79.

éves jelentések készítésére.³¹ Emellett maga a KIE munkája is egyre szorosabb egyházi felügyelet alá került. Előbb a korábban felekezetiközi protestáns egyesületen belül elkülönült a református és evangélikus ág munkája, majd 1933-ban a református egyház saját ifjúsági munkájaként ismerte el a KIE református ágának tevékenységét.³² A KIE és az általa összefogott Ichthys tevékenysége azonban megmaradt felekezetiközi protestáns alapon. Mindez a két háború között megerősödő neokonfesszionális irányzatoknak azonban nem különösebben tetszett. A „gyakorlati keresztyénség” Karácsony által használt, ártatlannak tűnő hívószava a korszak szigorú felekezeti küzdelmeiben mindenhol lanyhulást és ernyedést vizionáló történelmi kálvinista irányzat számára vörös posztó volt. A pusztán személyes megtérés hangsúlyozása helyett ez az irányzat, melynek a húszas években a református egyházon belül komoly befolyása volt, konzekvens, hitvallásos kálvinista közösségépítést propagált. A szemükben a KIE, Karácsony és az Ichthys langymeleg, a történelmi alapokról letérő mozgalomnak tűnt. Fónyad Dezső, a történelmi kálvinista diákmozgalom, a Soli Deo Gloria Diákszövetség vezetője már 1930-ban a református cserkészlet hiánya felett szomorkodott,³³ majd néhány évvel később szigorú ítéletet mondott a cserkészlet evangéliumi jellegéről: „Volt ugyan egy sajátos, mindennél nagyszerűbb kisfiúmozgalom: a cserkészlet, de ennek evangéliumi alapjai csakhamar elsikkadtak, s míg a ref. egyházi cserkészcsapatok vagy egyháziak, vagy cserkészcsapatok nem voltak, addig a róm. katolikusság nemcsak a maga cserkészletét, de az egész országos cserkészmozgalmat római katolikus ízzel itatta át. Ezt az evangéliumi talajából nőtt nagyszerű kisdiák-megmozdulást nálunk Magyarországon kiengedte a kezéből az evangéliumi keresztyénség.”³⁴ A protestáns egyesületek egyházaikkal fenntartott ambivalens viszonya tehát nyomot hagyott a KIE által favorizált cserkészlet egyházon belüli helyzetén. A hivatalos egyházi szervek erőteljesebben támogatták az egyházi iskolák cserkészcsapatait, mint a sokkal kevésbé kontrollálható egyházközi vagy egyéb szerveződésű csapatok felállítását. Mindezt Karácsony erősen kritizálta, mivel úgy képzelte el, hogy a cserkészlet távol tartja magát az intézményes, hierarchizált nevelés színtereitől, az iskoláktól.³⁵ Viszont többeket zavart, hogy sok KIE-tag cserkész inkább kötődött a KIE-hez, és a cserkészletet a KIE meghosszabbított karjának tekintette, hátráltatva a közös cserkészidentitás kialakulását.³⁶ Ugyanakkor a KIE részéről sokaknak még 1933-ban sem volt teljesen egyértelmű, hogy a KIE cserkészcsapata nem csupán a cserkészszövetséghez, hanem a KIE-hez is tartozik, annak teljes jogú munkága. Egy névtelen cikkíró erre hívta fel a figyelmet a KIE lapjában: „A cserkészlet szerves része a KIE-munkának, közelebbről a serdülőfiú-munkának. Ha pedig így van, akkor a cserkészletet nemcsak elszívelnünk kell mozgalmunk keretein belül, hanem egyenesen propagálnunk is kell, mint munkánk egyik nagyon jelentékeny részét.”³⁷

A REFORMÁTUS CSERKÉSZCSAPATOK KIHÍVÁSAI

A történelmi protestáns felekezetek részéről a harmincas évektől vált egyre érezhetőbbé a cserkészlet iránti figyelem. A református konvent részére jelentéseket állítottak össze immár nem

31 AZ 1934/35-ös tanév során például valamennyi református középiskolában működött cserkészcsapat. A létszám növekvő tendenciát mutatott, ekkor éppen 1554 fővel a felvett nyilvános tanulók huszonkét százaléka volt cserkész a református középiskolákban.

Lásd Konventi Jegyzőkönyv 1936, 229–230.

32 Kovács (1998) 155–156.

33 Fónyad Dezső: A református cserkészlet sorsa. *Kálvinista Szemle*, 1930. december 13., 406–407.

34 Fónyad (1936) 187.

35 Papp (2012) 235.

36 Papp (2012) 232.

37 Serdülő munkánk. KIE cserkészlet? *Ébresztő*, 1933/8., 114.

csupán a felekezeti középiskolákban működő cserkészcsapatokról, hanem általában véve a cserkészeten belül megmutatkozó tendenciákról, a felekezetek közötti kényes egyensúlyt veszélyeztető tényezőkről. A református egyház határozottabb lépéseire azonban egészen a második világháború végéig kellett várni. A református konvent 1944 tavaszán állított fel Dobos Károly lelkes, konventi ifjúsági megbízott javaslatára egy cserkészügyi albizottságot.³⁸ A bizottság fontosságát jelzi, hogy annak maga Ravasz László, a Dunamelléki Református Egyházkerület püspöke, a konvent és a zsinat elnöke lett a vezetője. Előadójának Dobos Károlyt választották, de a KIE cserkész munkáját meghatározó számos cserkésztestet is bekerült a bizottságba, többek között Batiz Dénes és Szőke Imre.³⁹ A világháború miatt azonban a bizottság nem tudott érdemi tevékenységet folytatni.

Bár protestáns oldalról folyamatosan hangoztatták az elsőség dicsőségét, 1920-tól érezhetően kisebbségi komplexusban szenvedtek az egyre szaporodó katolikus csapatok sűrűjében árválkodó református vagy evangélikus csapatok. A frusztrációt fokozta, hogy az összehasonlítás szinte minden esetben nem csupán a katolikus fél számbeli, hanem szervezeti előnyeire is fényt derített. Nem véletlen, hogy a cserkészszövetségen belül inkább a protestánsok ügyeltek szinte kínosan a szövetségi rendezvények és sajtóorgánumok felekezeti köziségére. Maga Karácsony emelte fel a hangját 1933-ban, amikor a *Magyar Cserkész* meghatódva számolt be a pápa gesztusáról, mivel XI. Piusz nem csupán a cserkészlapot, hanem kollektíve az egész magyar cserkészetet megáldotta.⁴⁰ Szőke Imre lelkes-cserkésztestet a gödöllői dzsemboriról a református konventnek írott jelentésében emelte ki, hogy a jelen lévő protestáns cserkésztestek, akikkel megbeszélést folytatott, aggodalmukat fejezték ki a cserkészeten belül „egyre inkább megnyilvánuló róm. kath. térhódítással szemben”.⁴¹

Röviden utalnunk kell arra is, hogy a KIE cserkészei kifejezetten foglalkoztak a korszak szociális kérdéseivel, s elsősorban csapatszintű gyakorlati válaszokat kerestek rájuk. A BKIE cserkészei évente ruha- és cipőadományt vittek az ötházshutai gyermekeknek; 1926-tól minden évben május első vasárnapján, anyák napját ünnepeelve egy-egy árvaházat látogattak és vendégeltek meg. Az öregcserkészek mellett egy átmeneti fiúotthonnal tartottak fenn szorosabb kapcsolatot.⁴² A KIE cserkészei a korszak szellemiségének megfelelően természetesen az irredentizmus – mérsékelt, a cserkésztestvérséggel is megférő – eszmeiségét ápolták. Ennek jegyében táboroztak 1938 után több esetben is felvidéki cserkészekkel.⁴³

A KIE szellemisége körüli nézeteltérések végül 1939-ben Karácsony Sándor kilépéséhez vezettek, a KIE vezetősége ugyanis sérelmezte Karácsony egyik cikkét, amelyben a neves pedagógus a háborús konjunktúra által felerősített erkölcsiséget ostorozta.⁴⁴

A második világháború idejére megnövekedett állami befolyás, illetve a leventemozgalmak által teremtett konkurencia a KIE-hez köthető cserkészcsapatokat is érzékenyen érintette.⁴⁵ A KIE

38 MREZSLT 21. fond, 32. d. Dobos Károly: A református cserkésztest ügye, 1944. február 9.

39 MREZSLT 21. fond, 32. d. Ravasz László levele a konventi elnökséghez, 1944. május 9.

40 Karácsony Sándor: A pápa és a „Magyar Cserkész”. *Magyar Ifjúság*, 1933/6., 14.

41 MREZSLT 21. fond, 32. d. Szőke Imre jelentése, 1933. szeptember 3.

42 A cserkész ahol tud, segít. *Magyar Ifjúság*, 1930/9–10., 74–75. Lásd még Kovács (1998) 248–265.

43 Az 1. sz. B. K. I. E. cserkészcsapat beszámolója. *Magyar Ifjúság*, 1939/11., 6.

44 Kovács (1998) 240–241.

45 Virág (2013) 25–27.

egyre inkább támogatta azt a tervet, amely cserkészcsapatait szorosabban a történelmi protestáns egyházakhoz kötötte volna. Mindemellett azonban a KIE-n belül többek számára már korábban is problémát okozott a cserkészszövetségben megmutatkozó antiszemitizmus, melyel szemben egyesek már 1930-ban a szövetségből való kilépést javasolták.⁴⁶ Ismeretes, hogy Karácsony Sándor is részben a Sík Sándort zsidó származása miatt ért méltatlan támadásokkal ellen tiltakozva mondott le országos cserkészmegbízatásairól, megtartva az 1. számú BKIE-csapatban viselt tisztségét.⁴⁷

ÖSSZEGRÖZÉS

TELEKI LÁSZLÓ BESZÉL A KIE KONFERENCIÁJÁN
(MELLETTÉ PÓGYOR ISTVÁN)

A KERESZTYÉN IFJÚSÁGI EGYESÜLET RENDEZVÉNYE

Összességében elmondhatjuk, hogy a magyarországi cserkészmozgalom megindulásakor szerzett elévülhetetlen érdemein túl a KIE cserkésztevékenysége egyre szélesebb mederben folyt a Horthy-korszakban. A KIE cserkészeinek ebben az időszakban sikerült egy sajátos arccal rendelkező cserkésztypust megjeleníteniük, amely szociálisan érzékeny, egyházukhoz sok szállal kötődő, személyes keresztyén hitéletet élő fiatalokat jelentett. A KIE cserkészeinek talán legnagyobb teljesítménye az Ichthys-munkaközösség életre hívása és e lazább keretnek a mély tartalommal való megtöltése volt. Emellett nem szabad elfelejteni például az egész cserkészmozgalmat megtermékenyítő népi irányzat megerősítésében játszott szerepét.

A cserkészmozgalom a második világháború után hamar a támadások keresztútjában találta magát. A KIE mint jobboldalisként és klerikálisként megbélyegzett szervezet talán még határozottabb támadásoknak lett kitéve. Az 1945-ben indult sajtóhadjáratot 1946-ban a belügyminisztérium

által kinevezett felügyelő kiküldése követte. A politikai nyomás miatt az egyesület vezérkara lemondott, majd a szervezet 1950-ben „önként” feloszlatta magát.⁴⁸ Az államapparátus azonban nem elégedett meg ennyivel: 1951-ben egy koncepció per keretein belül súlyos börtönbüntetésre ítélték a KIE két korábbi vezetőjét, Teleki Lászlót és Pógyor Istvánt, aki 1953-ban hunyt el a Gyűjtőfogházban.⁴⁹

46 Egységes magyar cserkészszellem. *Magyar Ifjúság*, 1930/9–10., 75–76.

47 Kontra (1995) 34.

48 Kovács (1998) 271–274.

49 Földváryné (2017)

FELHASZNÁLT IRODALOM

FÓNYAD (1936)

FÓNYAD DEZSŐ: Bevezetés a diákmissziós munkába. A „Soli Deo Gloria” Diákmozgalom története és módszere. Mezőtúr, „Soli Deo Gloria” Szövetség.

FÖLDVÁRYNÉ (2017)

FÖLDVÁRYNÉ KISS RÉKA: *Újrahasznosítás. A Keresztén Ifjúsági Egyesület elleni állambiztonsági eljárások.* <https://katakomba.cserkesz.hu/tartalom/tanulmany/25/> (Utolsó letöltés: 2019. január 10.)

GERGELY (1989)

GERGELY FERENC: *A magyar cserkészlet története, 1910–1948.* Budapest, Göncöl.

G. SZABÓ (1993)

G. SZABÓ BOTOND: Cserkészlet és evangéliumi cserkészlet Magyarországon. In TENKE SÁNDOR (szerk.): *Református ifjúsági egyesületek és mozgalmak Magyarországon a XX. században.* Budapest, Magyarországi Református Egyház, 114–138.

KOCZOGH (1943)

KOCZOGH ANDRÁS: *Emlékeim a KIE 60-éves múltjából.* Budapest, KIE Könyvkiadó Vállalat.

KONTRA (1995)

KONTRA GYÖRGY: *Karácsony Sándor.* Budapest, Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum.

KONVENTI JEGYZŐKÖNYV (1936)

A Magyarországi Református Egyház Egyetemes Konventje Budapesten, 1936. évi május hó 6–7. napjain tartott ülésének jegyzőkönyve. Budapest.

KÓSA (2006)

KÓSA LÁSZLÓ: Az egyesületek a budapesti reformátusság életében. In *Reformátusok Budapesten II.* Budapest, Argumentum – ELTE BTK Művelődéstörténeti Tanszék, 1077–1117.

KOVÁCS (1998)

KOVÁCS BÁLINT: *A Keresztén Ifjúsági Egyesület története, 1883–1950.* Budapest, KIE szeniorok Pógyor István Köre.

MORVAY (1989)

MORVAY PÉTER: A regőscserkészlet. In ZOMBORI ISTVÁN (szerk.): *Magyar cserkészlet, világcserekészlet.* Szeged, [Móra Múzeum], 75–85.

PAPP (2012)

PAPP GYULA: A szövetségi cserkész munka őstörténete. *Theologiai Szemle*, 2012/1., 230–237.

VIRÁG (2013)

VIRÁG ANDRÁS: *Hálózatok a cserkészletben – cserkészhálózatok avagy a magyarországi cserkészlet titkos története, különös tekintettel az 1939-től 1990-ig terjedő időszakra.* Doktori disszertáció. Piliscsaba, PPKE BTK Új- és Legújabbkori Történeti Tanszék.

A magyarországi cserkészlet megalakulását két forrásra vezeti vissza a szakirodalom: a katolikus és a protestáns vonalra. A magyarországi protestantizmus a Keresztyén Ifjúsági Egyesületen (KIE) keresztül ismerkedett meg a cserkészettel. A KIE egészen az 1920-as évek közepéig közös, a protestáns egyházakat támogató, de azoktól elkülönült, egyesületi formában működő ifjúsági szervezet volt.¹ Domináns volt benne a református jelenlét, illetve az „ébredési” teológia, azaz az egyház belső megújításának, a valóban átértelt egyéni hitéletnek a szándéka. Az első világháború után az evangélikus cserkészlet meghatározó kereteit a középiskolák csapatai biztosították.

EVANGÉLIKUS CSERKÉSZCSAPATOK

A cserkészlet már az első világháború előtt felkeltette a magyarországi evangélikusok figyelmét. A népszerű *Képes Luther Naptár* 1914-es (tehát 1913-ban megjelent) kiadása több oldalon, fényképekkel illusztrálva számolt be a cserkészmozgalomról, történetéről és jótékony hatásairól.²

Mai tudásunk szerint az első olyan cserkészcsapat, amely evangélikus intézményhez kötődött, a budapesti evangélikus gimnáziumban alakult meg 1912-ben. Az 1913/14-es tanévben a tanári kar kezdeményezésére az Eperjesi Líceumban jött létre csapat.³ A pozsonyi evangélikus líceumban is tervezték 1915-ben cserkészcsapat megalapítását, de ez a háború miatt nem valósult meg.⁴

A világháború után a magyarországi evangélikus egyház vezetősége is felkarolta a cserkészletet. A *Magyar Cserkészt* üdvözlő közéleti személyiségek között megtaláljuk Raffay Sándor pesti evangélikus lelkészt (1866–1947), aki 1918-tól volt a Bányai Egyházkerület püspöke. „Idegen talajról alig ültettek még át magyar földre egészségesebb növényt, mint a cserkészletet. Talán azért olyan rokonszenves, mert a magyar léleknek a természetével egyezik. Talán azért indult olyan gyors virágzásnak, mert a talaj is egészen megfelelő neki” – írta a hazai cserkészlet lapjának első számában.⁵

Raffay egyházkerületéhez tartozott az összesen négy kerületbe szervezett evangélikusok ötvenkét százaléka.⁶ A püspök egyházon belüli súlyát az is növelte, hogy Budapesten volt a székhelye. 1922-ben kelt körlevelében elrendelte, hogy valamennyi evangélikus cserkészcsapat csatlakozzon a Magyar Cserkészszövetséghez.⁷ A kezdetek szerények voltak: 1921-ben a szövetség százkilenc igazolt csapata között öt evangélikust találunk. Fontos azonban, hogy ekkor már két

1 Dobos (1987) 275–280.

2 Hetvényi (1913) 67–71.

3 Eperjesi Collegium értesítője (1913–1914) 148.

4 Pozsonyi Líceum értesítője (1913–1914) 20. Az értesítő Csikó Dezső előadását is közölte a cserkészlet történetéről, szervezetéről, céljairól, Pozsonyi Líceum értesítője (1913–1914) 10–20.

5 Üzenetek. *Magyar Cserkész*, 1920. június 15., 3.

6 Szabó József (1940) 12.

7 Evangélikus Országos Levéltár: *A Budapest-Fasori Evangélikus Gimnázium levéltára*, 109. cs. (Tanári értekezletek jegyzőkönyvei, 1920/1921 – 1927/1928), 6. pont

további püspöki székhelyen, a soproni teológián (Dunántúli Egyházkerület) és a nyíregyházi főgimnáziumban (Tiszai Egyházkerület) is működött cserkészcsapat.⁸ A *Magyar Cserkész* beszámolóí szerint Kapi Béla⁹ dunántúli püspök is meglátogatta e csapatok ünnepségeit, táborait.

A sajtó beszámolóí szerint Raffay időről időre megjelent a reprezentatív, országos cserkészese-ményeken. A Népoperában (a mai Erkel Színházban) 1924. április 27-én megtartott cserkész-díszelőadás prominens vendégei (Horthy Miklós, több miniszter, a pápai nuncius) között megtaláljuk az evangélikus püspököt is.¹⁰ 1928-ban Raffayt megválasztották a Cserkész Nagytanács tagjának. Ebben a minőségében látogatta meg 1928 tavaszán Albrecht főherceg társaságában a harmadik hárshegyi őrsvezető-tábort.¹¹ A cserkészetről szerzett tapasztalatait püspöki beszámolójában is megemlíttette a következő évben: „A serdülő ifjúság testi és lelki életének harmonikus fejlesztése szempontjából igen nagy jelentőséget tulajdonítok a cserkésznek.”¹²

Az országos cserkészszervezmunkával kapcsolatban két evangélikus cserkészvezetőről kell megemlékeznünk. Vidovszky Kálmán (1888–1932) békéscsabai vallástanárként szervezte meg az ottani főgimnázium cserkészcsapatát. 1927-től a pesti evangélikus gyülekezet vallástanára és az egyetemi kollégiumként működő Luther Otthon igazgatója volt, 1929-től pedig a Deák téri leánylíceumban (leánygimnázium) is ő végezte a hittanoktatást. Budapestre kerülésében szerepet játszhatott, hogy a cserkészszövetségben vezető tisztséget foglalhasson el.¹³ 1927-től haláláig szerkesztette a *Magyar Cserkészt* (korábban Békéscsabán szerzett szerkesztői gyakorlatot a *Körösvidék* című napilap szerkesztőjeként), majd 1930-tól a cserkészszövetség társelnöke volt.

Vidovszky 1929-ben az egyházi ifjúsági munkáról készített tervezetet az egyetemes gyűlés számára – ennek nyomán megbízták az országos evangélikus ifjúsági munka koordinálásával.¹⁴ Jelentése utolsó részében részletesen kitért a cserkészszervezmunka fontosságára is. Javasolta, hogy azokban a gyülekezetekben, ahol már van cserkészcsapat, minden ifjúsági munka ennek keretében folyjék. Szorgalmazta, hogy további cserkészcsapatok létesüljenek az evangélikus egyházban. A csapatok szervezésének és eredményes működésének feltétele, hogy minél több fiatal lelkes szeressen cserkésztszti képzettséget.¹⁵ Vidovszky Kálmán 1932 júliusában az epeműtétje után fellépő komplikáció következtében váratlanul elhunyt.¹⁶

Az 1933-as gödöllői világdzsembori evangélikus felelőse Sólyom Jenő (1904–1976) volt, aki 1931-től 1938-ig a fadori gimnázium hittanáraként dolgozott, majd a soproni evangélikus

8 A Magyar Cserkészszövetség kötetébe tartozó igazolt cserkészcsapatok névjegyzéke. *Magyar Cserkész*, 1921. január 1., 2. 1921. február 1., 22. 1921. április 1., 42.

9 Közgyűlés Szombathelyen. *Magyar Cserkész*, 1927. január 15., 34.

10 Díszelőadásunk a nagytanács tiszteletére. *Magyar Cserkész*, 1924. május 1., 69.

11 A III. és IV. Országos Őrsvezetői tábor (1928). *Magyar Cserkész*, 1928. április 15., 122.

12 Evangélikus Országos Levéltár: A magyarországi ágostai hitv. evang. keresztyén egyház 1929. évi november hó 15. napján megtartott rendes egyetemes közgyűlésének jegyzőkönyve, 17.

13 Böhm Dezső: Vidovszky Kálmán. *Evangélikusok Lapja*, 1932/18., 2–3.

14 Evangélikus Országos Levéltár: A magyarországi ágostai hitv. evang. keresztyén egyház 1929. évi november hó 15. napján megtartott rendes egyetemes közgyűlésének jegyzőkönyve, 40.

15 Evangélikus Országos Levéltár: A magyarországi ágostai hitv. evang. keresztyén egyház 1929. évi november hó 15. napján megtartott rendes egyetemes közgyűlésének jegyzőkönyve, 76.

16 A Magyar Cserkészszövetség hivatalos értesítése Vidovszky Kálmán haláláról. *Magyar Cserkész*, 1932. augusztus 1–15., 213.

teológiai fakultás egyháztörténet-professzorává választották.¹⁷ A világtalálkozón mintegy hét-száz magyar és nyolcszáz külföldi evangélikus cserkész vett részt. Valamennyi altábornak volt evangélikus lelkésze, összesen tizenöten szolgáltak a dzsemborin. A magyarok részére *Vedd és olvasd* címmel adtak ki tábori áhítatos füzetet, melynek nagy részét Ittész Mihály győri hittanoktató-lelkész írta, a külföldi evangélikusoknak pedig angol, finn, német és dán nyelvű emlékfüzetet készítettek. A kiadványok költségeit közadakozásból fedezték. Augusztus 6-án a magyar protestáns cserkészeknek Raffay Sándor, a svájci német nyelvűeknek pedig Korim Kálmán szarvasi vallástanár prédikált. A gödöllői evangélikus templomban augusztus 12-én volt úrvacsorai istentisztelet a magyar evangélikus cserkészek számára.¹⁸ Sólyom Jenő szervezői munkájáért Radvánszky Albert egyetemes felügyelő mondott köszönetet az 1933. évi egyetemes közgyűlésen: „Különösen is Sólyom Jenő éjt nappallá tevő, buzgó munkájának köszönhető, hogy a világtábor magyar és idegen nyelvű evangélikus cserkészei olyan lelki gondozásban részesültek, hogy lelkiekben is meggazdagodva térhettek haza a táborból.”¹⁹

Rendelkezésünkre áll egy 1940-es részleges adatsor arról, hogy abban az évben hány evangélikus gyülekezeti cserkészcsapat volt Magyarországon. A Bányai Egyházkerületben tizenhét, a Dunáninneniben kettő, a Dunántúliban nyolc, a Tiszaiban pedig hét, összesen tehát harmincnégy csapat működött. A fejlődés a húszas évek elejéhez képest ugyan szemmel látható, de az is nyilvánvaló, hogy az evangélikus ifjúsági munkának csak egy része volt a cserkészlet, mely nem terjedt el általánosan és kizárólagosan. Pedig adottak voltak az alapok: a harmincas évek-től mindhárom evangélikus tanárképzőnek és a teológiai fakultásnak is volt cserkészcsapata, a leendő tanítóknak és lelkészeknek tehát módjukban állt a gyakorlatban is megismerkedni a cserkészlettel. Ezeket a csapatokat a tanítóképzős hallgatók (jellemzően 15–18 éves fiatalok), illetve a teológushallgatók (18–22 évesek) alkották. Vezetőik az intézmények tanárai közül kerültek ki. A 12–13 évesen konfirmált, de még házasság előtt álló serdülőket inkább a KIE-hez csatlakozó ifjúsági egyesületek fogták össze: a gyülekezeti KIE-csoportok száma ugyanebben az időszakban kétszáznegyvenegy volt.²⁰

DIÁK- ÉS CSERKÉSZÉLET A FASORI GIMNÁZIUMBAN

Ha a *Magyar Cserkész* 1946-ig megjelent lapszámaiban rákeresünk a fasori evangélikus gimnáziumra, nem fogunk sikerrel járni. A „fasori” jelző csak az 1989-es újraindulás óta része a budapesti evangélikus gimnázium hivatalos nevének. A köznyelv azonban az intézmény mai épületének megnyitásától (1904) „Fasor”-ként vagy fasoriként ismerte az iskolát.

Pesten 1787-ben alakult meg az evangélikus gyülekezet. A türelmi rendelet (1781) által lehetővé tett alapítás nem volt egyszerű, mivel az előírt száznál kevesebb evangélikus család élt a városban. A helybéli jómódú evangélikus kereskedők, illetve a környéken élő, Pesten is lakással

17 Evangélikus Hittudományi Egyetem levéltára, *Onomasztikon (lelkészi életrajzok gyűjteménye)*.

18 Evangélikus Országos Levéltár: *A magyarországi ágostai hitv. evang. ker. egyetemes egyház Dr. Luther Márton születésének 450. évfordulóján, 1933. évi november hó 10. napján, Budapesten megtartott rendes egyetemes közgyűlésének jegyzőkönyve*, 52.

19 Evangélikus Országos Levéltár: *A magyarországi ágostai hitv. evang. ker. egyetemes egyház Dr. Luther Márton születésének 450. évfordulóján, 1933. évi november hó 10. napján, Budapesten megtartott rendes egyetemes közgyűlésének jegyzőkönyve*, 17.

20 Evangélikus Országos Levéltár: *A magyarországi evangélikus egyházegyetem 1940. évi november hó 8. napján, Budapesten tartott évi rendes egyetemes közgyűlésének jegyzőkönyve*, 17.

A FASORI (EVANGÉLIKUS) TEMPLOM ÉS A GIMNÁZIUM UDVARA (1938)
Fortepan / Stuber Andrea

rendelkező arisztokraták anyagi és politikai támogatása tette lehetővé, hogy megalakuljon az egyházközség. Az evangélikusok számára stratégiai kérdés volt, hogy a nagy jövő előtt álló, de akkor még kevésbé jelentős városban mielőbb gyülekezetet alapíthassanak.²¹

Az új gyülekezet első önálló épülete a paplak és egy iskola volt. Ahogyan nőtt a város és a gyülekezet lélekszáma, úgy fejlődött az iskola is. A fejlődés azonban nem volt töretlen; folyamatosan viták zajlottak a közösségen belül arról, hogy a templomépítés vagy az iskola fejlesztése kapjon elsőbbséget. 1806-tól Schedius Lajos, a Magyar Királyi Egyetem tanára lett a gyülekezet iskolai felügyelője. Az ő több évtizedes, ellentmondást nem tűrő vezetői munkájának köszönhető, hogy az elemi iskola mellett fokozatosan kiépültek a felsőbb osztályok.²² Egyre több tanítót alkalmazott a gyülekezet, és a mai Deák téren álló iskolaépület is folyamatosan bővült. 1823-ban elindulhatott a IV. (humanitas) osztály is, s ezzel létrejött a teljes gimnázium – a piaristáké után a második Pest városában.²³

A gimnázium a kezdetektől fogva nemcsak az evangélikusok, hanem más felekezetűek – reformátusok, katolikusok és mindenekelőtt zsidók – előtt is nyitva állt. A pesti evangélikusok és zsidók helyzete sok mindenben hasonlított: mindkettő német nyelvű, majd rohamosan magyarosodó közösség volt, amelynek a 19. század közepéig, illetve a zsidóság esetében a végéig a vallási jogegyenlőtlenség hátrányait is el kellett viselnie. Az evangélikusokat és a zsidókat az is összekötötte, hogy nagy jelentőséget tulajdonítottak a magas színvonalú oktatásnak – a művelődési

21 Fabiny (2000) 17–22.

22 Zászkaliczky (2011) 13–22.

23 Gyapay (1989) 7–11.

statisztikákban (írni-olvasni tudás, magasabb iskolai végzettség) Magyarországon e két felekezet tagjai jobb eredményeket mutathattak fel, mint a más vallású lakosok. Pesten az evangélikus gimnázium nyújtott magas színvonalú oktatást a zsidóságnak – az általuk fizetett nagyobb tandíj tette lehetővé az iskola fenntartását. 1845/46-ban a gimnázium tanulóinak harmincnégy, 1872/73-ban ötven, 1920/21-ben harminc, majd fokozatosan csökkenve 1940/41-re már csak tizenegy százaléka volt zsidó felekezetű.²⁴

Az iskola első virágkora 1848-ig tartott – a neoabszolutizmus iskolapolitikája egy időre a pesti evangélikusok gimnáziumát is megszüntette. A hatvanas évektől újra fejlődésnek indult gimnázium hamar kinőtte a Deák téri épületet. Székács József magyar lelkész kapcsolatainak köszönhetően sikerült megvenni a szomszédos házat, ahol a katonaság péksége üzemelt.²⁵ Ennek helyén nyílt meg 1865-ben az új épület, amely ma a Deák téri evangélikus gimnáziumnak ad otthont. Negyven évvel később ismét bővíteni kellett a szűkössé vált iskolát. Az időközben belvárosivá vált területen már nem volt lehetőség az építkezésre, így a Városligeti fasorban épült fel az új gimnázium 1904-ben.²⁶ Itt működött a Budapesti Evangélikus Gimnázium 16. számú cserkészcsapata.

AZ ALAPÍTÁSTÓL AZ ÚJRAALAPÍTÁSIG

A fasori cserkészcsapat 1928-ban elhatározta, hogy megünnepli fennállásának tizenötödik évfordulóját. Ahogy felidéztek az emlékeket, és megkeresték az alapítókat, kiderült, hogy egy évet késtek: a csapat ekkor már tizenhat esztendő volt. Így lett nagy ünnep a tizenhatodik évforduló a Budapesti Evangélikus Gimnázium 16. számú csapata számára.

A tévedés oka az volt, hogy bár hivatalosan valóban 1913 őszén alakult meg a csapat, a még megszólítható szemtanúk fel tudták idézni, hogy néhány 13–14 éves, harmadik és negyedik osztályos diák már 1912 tavaszán elkezdte a cserkészéletformát. A mintájuk a Budapesti KIE 1911-ben alakult cserkészcsapata lehetett. Különleges módja volt ez a cserkészlet helyi szerveződésének: az ebből a korból ismert evangélikus iskolai példák (Eperjesen és Pozsonyban) azt mutatják, hogy mindenütt a tanári kar, illetve egy-egy pedagógus részéről indult a kezdeményezés. Nem volt könnyű 1912-ben cserkésznek lenni: nyitva maradt osztálytermekben jött össze „őrsi gyűlésre” hat-nyolc elszánt kisdíák. Ha az udvarra kényszerültek, akkor sok gúnyolódásnak voltak kitéve. Ennek ellenére első kirándulásaikat már 1912 áprilisában megtartották.²⁷

A cserkészcsapat hivatalosan az 1912/13-as tanévben alakult meg a diáksporkör részeként. Az 1913. május 13-án tartott tanári értekezleten hallgatták meg Loisch János magyar–német szakos tanár jelentését a jegyzőkönyvben még „scout-boy”-nak nevezett cserkészek csapatának megalakulásáról. A csapat ekkor még csak az év végéig kapott ideiglenes működési engedélyt a tanári kartól, az első fogadalomtételleket is a következő évre halasztották.²⁸ A mozgalom hamar elnyerte

²⁴ Gyapay (1989) 17, 35, 71, 110.

²⁵ Kertész (2008) 270–275.

²⁶ Gyapay (1989) 49–53.

²⁷ Csapattörténet (1928) 8.

²⁸ Evangélikus Országos Levéltár: A Budapest-Fasori Evangélikus Gimnázium levéltára, 108. cs. (Tanári értekezletek jegyzőkönyvei, 1909/1910 – 1919/1920).11. pont

a tanári kar bizalmát, mert innentől kezdve a cserkészzet folyamatosan működött az iskolában. Az őrsvezetők képzését eleinte a KIE cserkészcsapata végezte. A cserkészmunka zömét a budai hegyekbe szervezett tizenkét kirándulás jelentette.²⁹

A frissen megalakult cserkészcsapatnak még egy békeéve volt a fejlődésre. Parancsnokai elég gyakran változtak, főleg egyetemi hallgatók, lehetőség szerint az iskola öregdiákjai voltak. Az állandóságot Loisch János jelentette, aki 1903 óta tanított az intézményben, és mint „felügyelő tanár” egyengette a cserkészzet fejlődését.³⁰ A harminchat cserkész hat őrben dolgozott, vezetőik még mindig nagyon fiatalok, ötödikes és hatodikos diákok voltak. Az 1913/14-es értesítő óvatosan fogalmazott a jövőről: „Ámbár némi eredményt tudtunk elérni, az idei esztendőt mégis csak kísérletnek tekintjük. Reméljük, hogy a jövőben sikerül olyan csapatot szervezni, amelynek minden tagja részt vesz tervszerű kiképzésben.”³¹ A cserkészek helyzete azonban egyre inkább megszilárdult. 1913 novemberétől volt cserkészszobájuk a gimnázium alagsorában, ez az évek során három helyiségből álló cserkészotthonná bővült.

A háború az 1914/15-ös tanévtől kezdve meghatározta az iskola és a cserkészzet életét. Ekkor már hetvenhét cserkész volt a gimnáziumban három rajban és kilenc őrben. Lassan gyűlt a vagyon és a felszerelés is. Az iskola többi diákjához hasonlóan a cserkészek a háborús munkákban is részt vettek: a nyári szünetben a népkonyhán, a Vöröskeresztnél, a mentőknél, illetve a pályaudvarokon végeztek önkéntes munkát. Kevés tőkéjük (370 korona) nagyobb részét is háborús célokra áldozták, részint hadikölcsön, részint a Vöröskeresztnek nyújtott adomány formájában. Az 1914/15-ös értesítőben optimistán, de önkritikusan nyilatkoztak a csapat helyzetéről: „Hogy kitűzött célunkat mégis nem értük el teljesen, annak a munka rövid idején kívül több oka van. Egyik az, hogy elegendő számú tisztek híján nagy tömeggel eredményes cserkészmunkát végezni bajosan lehet. Hozzájárul még az a téves felfogás, hogy a cserkészzet hivatva volna a rossz maga viseletű fiúkat megjavítani.”³²

A háború továbbra is lehetetlenné tette, hogy a csapatparancsnokok hosszabb ideig vezessék a fasori cserkészeket, mivel egy-másfél éven belül valamennyiüket besorozták. Nádasdy Andor és Pajor Endre hősi halált haltak – előbbi a fronton alapítványt hozott létre a cserkészcsapat számára, melyből évente a legjobb munkát végző őröt jutalmazták.³³ Az sem könnyítette meg a munkát, hogy az iskolának osztoznia kellett épületén az István utcai (mai Szent István) gimnázium tanulóival is, akiknek délutánonként voltak az óráik. A cserkészotthont is közösen használta az iskolához tartozó két csapat.³⁴ 1916-ban a román betörés elől elmenekült száz diákok szálltak meg a cserkészotthonban néhány hónapra.³⁵

A nehézségek ellenére megszilárdultak az evangélikus gimnáziumban a cserkészzet intézményi keretei, 1915-ben fogadták el első működési szabályzatukat. Ebben deklarálták csatlakozásukat a Cserkész-Őrszem Szövetséghez, és tisztázták viszonyukat az iskolához. A csapatparancsnokok

29 Csapattörténet (1928) 8.

30 Gyapay (1989) 60.

31 Budapesti evangélikus gimnázium értesítője (1913–1914) 82.

32 Budapesti evangélikus gimnázium értesítője (1914–1915) 44–46.

33 Budapesti evangélikus gimnázium értesítője (1915–1916) 43.

34 Budapesti evangélikus gimnázium értesítője (1915–1916) 73.

35 Fasori tanári értekezletek jegyzőkönyvei (1916. október 12.) 22. pont

a felügyelőtanár ellenőrzése alá tartoztak, akinek egyetértési joga volt minden fontos kérdésben.³⁶ A cserkészek toborzását az iskola is segítette. Egy 1915 körül keletkezett, a szülők számára írt iskolai körlevél az alapszabály és a cserkész törvények idézése mellett a következőkkel népszerűsítette a csapatot: „A mozgalom célja az iskoláéval azonos: jó honpolgárok nevelése. Nem akar mást, mint jellemes, becsületes, szolgálatkész, lovagias, egészséges ifjakat nevelni a hazának. Hogy a mozgalom ezt a célt elérhesse, tagjait lovagias gondolkodásra szoktatja, jóra, szépre és nemesre tanítja, testüket pedig helyes testneveléssel – mely nemcsak a sportot, de a játékokat és a szabadban való táborozással kapcsolatosan a turisztikát, ezenfelül számos más hasznos gyakorlati ismeretet is felölel – erősíti, szóval erőteljes, józan nemzedékről kíván gondoskodni.”³⁷ Érdeemes felfigyelnünk arra, hogy a körlevél a hitbéli elmélyülést egyáltalán nem nevesítette a cserkészlet céljai között.

A háborús körülmények ellenére az intézményi keretek mellett a gyakorlati cserkész munka hagyományos formái is megszilárdultak. Őrsi foglalkozások hetente voltak, a jó idő beköszönésével általában kirándulásokkal egybekötve. Először a húsvéti szünetekben mentek néhány napos táborozásokra, 1916-ban pedig már kéthetes nyári táborban voltak Szigliget mellett.³⁸ Kialakítottak egy műhelyt és egy kisebb könyvtárat is. Az országos *Cserkész híradó* megjelenése előtt, az 1914/15-ös tanévben még saját lapja is volt a csapatnak.³⁹

A háborús összeomlás és a forradalmak szétzilálták a fasori cserkészcsapatot. Még békés körülmények között történt meg a felügyelőtanári váltás: Loisch János helyét Bogsch Sándor vette át a csapat mellett. Abban az évben került az iskolába, és egészen 1948-ig tanított természetrajzot, földrajzot és kémiát. A kémiai és biológiai gyakorlatok bevezetésével a húszas évek közepétől hozzájárult az iskola világhírű természettudományi oktatása színvonalának emeléséhez.⁴⁰ Még az 1918-as forradalom kitörése előtt több vezető elhagyta a csapatot, amelynek irányítását így Donáth István orvostanhallgató és Hermann László, az iskola előző tanévben megválasztott legjobb őrsének vezetője vette át. Donáth és Hermann is a forradalmi radikalizmus támogatói voltak, amely meghasonlást okozott. Kölcsönös „memorandumok” mérgezték tovább a helyzetet, ami végül ahhoz vezetett, hogy a tagok jelentős része Jász Elemér vezetésével kilépett a csapatból. Az ellentéteknek felekezeti vetületük is volt – a keresztyének léptek ki a zsidó vezetők által irányított csapatból.

Donáth István emigrált a Tanácsköztársaság idején, az őt váltó Krausz Tibor a cserkészcsapatot úttörőcsapattá alakította. Az iskolában megszűnt a tanítás, vörösőrségi kaszárnyává alakították át az államosított épületet. Az oktatás az István utcai gimnáziumban zajlott. A cserkészotthon felszerelésének egy részét a padlásra menekítették, de a zűrzavarban sok mindennek végleg nyoma veszett. Az úttörőcsapat népszerű volt, sokan csatlakoztak hozzá. Az 1928-as krónika szerint azért, mert a belépők így óvhatták meg kerékpárjaikat az „államosítástól”. A gyakorlatozás és az úttörőünnepségek az István utcai gimnáziumban is folytatódtak.

36 Evangélikus Országos Levéltár: A Budapest-Fasori Evangélikus Gimnázium levéltára, 90. cs.

(Szabályzatok, iratjegyzékek, 1895–1928., 52. tétel: Cserkész Alapszabályzat).

37 A Budapest-Fasori Evangélikus Gimnázium levéltára, 151. cs.: Iskolafejlesztés, jubileum, tanári hagyatékok, hősi halottak iratai, felvételi vizsgák anyakönyve. 10. tétel: Cserkészlet (Evangélikus Országos Levéltár).

38 Budapesti evangélikus gimnázium értesítője (1916–1917) 14.

39 Budapesti evangélikus gimnázium értesítője (1915–1916) 73.

40 Gyapay (1989) 103–104.

A Tanácsköztársaság bukása után Krausz Tibor szeretne volna visszaállítani a cserkészcsapatot. A korábban kivonult régi cserkészek azonban megakadályozták ebben. Jász Elemér vezetésével Raffay Sándorhoz – mint a fenntartó gyülekezet vezetőjéhez – nyújtottak be kérvényt a csapat feloszlására. A feloszlás után a cserkészcsapat azonnal újjáalakult a forradalomban részt vevő vezetők kizárásával.⁴¹

A FASORI CSERKÉSZCSAPAT ÉLETE A HORTHY-KORSZAKBAN

Az újjáalakult csapatot az 1919 őszén újraindult Magyar Cserkészszövetség 16-os számmal igazolta. Az elkövetkező bő két évtizedben a csapat folyamatosan fejlődött. 1920 nyarán tartották az első „igazi” cserkésztabort erdőben, sátrakban, magukról gondoskodva, a Pilismarót melletti hamvaskői réten.⁴² (A korábbi táborok különböző támogatók birtokán, villák kertjében, parkjában voltak, s ekkor még az is komoly „cserkészeseménynek” számított, ha a fiúk egy-egy éjszakát a szabadban töltöttek, vagy maguknak főztek.) A nyári nagytáborok három-négy hétig tartottak, s ezekkel az évek során az egész országot bejárták. Az országos „cserkészinfrastruktúra” megszilárdulása előtt, a húszas évek elején nagybirtokos vagy magas kormányzati tisztséget betöltő pártfogók, támogatók segítségével jutottak táborhelyhez. 1921 nyarán Széchenyi Bertalan gróf belegi (somogyi) birtokán táboroztak, ahonnan a magukkal vitt összes élelmiszert hazahozták, mert a gróf a teljes ellátásukról is gondoskodott. Ezek eladásából sikerült fejleszteniük a felszerelést.⁴³ A csapat 1927-ig a szövetségtől bérelt sátrakkal szállt táborba, saját felszerelést csak ebben az évben sikerült beszerezni. A vásárlás az iskolafenntartó pesti evangélikus gyülekezet kölcsönéből valósulhatott meg, melyet többek között az iskolai előadásaik belépti díjaiból összegyűlt pénzből törlesztettek.⁴⁴

A fasori cserkészek igyekeztek minden olyan újdonságot mielőbb meghonosítani, amely az országos cserkészéletben megjelent. 1922-től rendszeresen tartottak mozgó- (vándor)táborokat, nyáron akár öt-tíz naposakat, de év közben is voltak két-három napos portyáik. A vándortáborokra egy három és fél hetes külföldi táborozás tette fel a „koronát” 1928 augusztusában az osztrák Alpokban. A sikeresnek mondott tábor talán mégsem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, mert a csapat többet nem próbálkozott külföldi táborozással.⁴⁵ A cserkészlet korszerűsítő formái is helyet kaptak a fasori csapatban. Az 1927/28-as tanévtől az 1929/30-as tanévig a farkaskölyök-mozgalomban készítették elő a cserkészetre az iskola első két évfolyamának diákjait, az 1936/37-es tanévtől pedig apródrajba fogták össze a legfiatalabbakat. Az 1928/29-es évtől kezdve volt hivatalos öregcserkészraj, illetve -csapat a gimnáziumon belül.

1922-től 1927-ig a fasori cserkészek rendszeres résztvevői voltak a pünkösdi Ichthys-táboroknak. Az Ichthys több és kevesebb is volt, mint a protestáns cserkészcsapatok közös táborozása. Több abban az értelemben, hogy a táboroknak kifejezetten egyházi, missziós céljuk volt, kevesebb pedig abból a szempontból, hogy csak olyan protestáns csapatok vettek részt ezeken, amelyek számára fontos volt a cserkészlet vallási jellegének hangsúlyozása. 1925 pünkösdjén a fasoriak

41 Csapattörténet (1928) 16–17.

42 Csapattörténet (1928) 17.

43 Csapattörténet (1928) 18.

44 Budapesti evangélikus gimnázium értesítője (1927–1928) 40.

45 Budapesti evangélikus gimnázium értesítője (1928–1929) 77.

CSERKÉSZSZEMLE AZ ÜLLŐI ÚTI FTC-PÁLYÁN (1931)
Fortepan / Magyar Bálint

voltak a tábor szervezői: huszonhárom csapat 670 cserkészének zavartalan táborozását kellett megvalósítaniuk Tahiban, ami komoly munkát jelentett az akkor körülbelül nyolcvan főt számláló csapat számára.⁴⁶ 1927 után elmaradtak az Ichthys-táborból, legközelebb 1945-ben vettek részt rajta.

Az 1925/26-os tanévben tizennyolc tagú fúvószenekar alakult a csapaton belül.⁴⁷ A következő tanévben szerveztek először téli tábor, illetve nyáron vízitábor.⁴⁸ 1928-ban a téli tábor átalakult sítáborrá, amelyet minden évben megismételtek, általában a Börzsöny alkalmas terein, később pedig Salgótarján környékén. Az első tíz pár sílécet adományként kapták korábbi parancsnokuktól.⁴⁹ 1942 áprilisában a csapat huszonhárom tagja eljutott a cserkészszövetség Mencsulon (Kárpátalja) lévő sítelepére is.⁵⁰ A néhány napos Velencei-tavi vízi táborokból nőtt ki a helyi vízcserkészlet. 1935-ben alakult meg a víziraj, amikor Bendl Alajos adományként kaptak egy kétpárevezős

túrahajót.⁵¹ A következő évben két új kajakt tudtak vásárolni, 1937-ben pedig egy őrsi csónak beszerzésével vált teljessé a flotta.⁵² A víziraj év közben a Szentendrei-sziget körül kirándult, nyáron pedig a nagytáborral egy időben, annak helyszínéhez igazodva, a „szárazföldiek” meglátogatását is a programjukba iktatva tartották meg saját táborozásukat a Dunán, a Tiszán és a Balatonon.

Az 1941/42-es tanévben vitorlázórepülői is voltak a csapatnak.⁵³ Nagy élményt jelentettek a leggyakrabban a Fradi pályáján megrendezett kerületi napok. 1928. május 6-án e rendezvény országos cserkésznapra bővült, amelyen maga Baden-Powell is megjelent.⁵⁴ Az évi rendszeres kivonulások közül az országos protestáns napok csúcspontját jelentő reformációi ünnepen való részvétel volt a legállandóbb. Ezt a programot általában a Pesti Vigadóban rendezték meg.

A fasori cserkészek részt vettek a cserkészszövetség különböző honvédelmi célokat szolgáló kiképzéseiben: 1920 tavaszán a budapesti csapatok csúcshegyi hadijátékán vettek részt,⁵⁵ illetve

46 Csapattörténet (1928) 23.

47 Budapesti evangélikus gimnázium értesítője (1925–1926) 49.

48 Budapesti evangélikus gimnázium értesítője (1926–1927) 50.

49 Budapesti evangélikus gimnázium értesítője (1927–1928) 48.

50 Budapesti evangélikus gimnázium értesítője (1941–1942) 42.

51 Budapesti evangélikus gimnázium értesítője (1934–1935) 37, 43.

52 Budapesti evangélikus gimnázium értesítője (1935–1936) 51., (1937–1938) 57.

53 Budapesti evangélikus gimnázium értesítője (1941–1942) 42.

54 Budapesti evangélikus gimnázium értesítője (1927–1928) 38.

55 Csapattörténet (1928) 17.

1927 és 1928 szeptemberében a budapesti csapatok,⁵⁶ 1939 májusában az V. körzet,⁵⁷ 1941 szeptemberében pedig a cserkészkerület hadijátékán voltak jelen.⁵⁸ Az 1939/40-es tanévtől a légoltalmi kiképzések voltak napirenden,⁵⁹ és 1941 áprilisában már egy valódi légiriadó során segítettek az iskola mentésében.⁶⁰

Az iskolai életben is rendszeres helye volt a cserkészcsapatnak. Az újoncok avatását gyakran az iskola dísztermében tartották meg, bár előfordult, hogy egy kirándulás vagy nagyobb cserkészünnepély keretében került rá sor. 1929-től nyár elején, de még az iskolai szünet előtt a gimnázium valamennyi diákja, tanára és a szülők egy része is közös dunai hajókiránduláson vett részt. E több száz ember mozgatását, irányítását, segítségét minden alkalommal a cserkészcsapat végezte.⁶¹ Szintén a cserkészek rendszeres feladata volt, hogy az iskolai zeneegylet éves díszhangversenyén gondoskodjanak a ruhatárról. Alig volt olyan év, amikor a cserkészek ne tartottak volna nyilvános előadást, „humoros estet”, tábori élménybeszámolót a gimnáziumban. A belépőjegyek a csapat kasszáját gyarapították. Az előadások leggyakrabban a karácsonyhoz kötődtek, de volt év, amikor az őszi vagy a tavaszi időszakban rendezték meg őket. A fasori gimnáziumnak sok olyan alapítványa volt, amely a kiemelkedő diákok jutalmazását szolgálta. Az 1926-ban elkészült iskolai első világháborús emlékmű leleplezése alkalmával hozta létre a tanári kar a „Hősi halottak” emlékdíjat, melyet minden évben a legkiemelkedőbb munkát végző cserkészőrsvezető kapott meg.⁶²

A csapat létszáma 1913 és 1947 között az alábbiak szerint alakult:

1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924
48	55	77	71	70	47	52	48	40	50	69	72
1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936
85	108	99	118	96	88	107	109	82	85	133	150
1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1947	
179	n. a.	184	178	138	138	144	118	n. a.	144	147	

Az első világháború előtt a csapat létszáma elérte a hetvenet, ami 1918-ban lecsökkent, és 1922-ig ötven körül mozgott. Az 1923-as hatvankilences létszám 1939-re több, időnként igen hektikus mozgással 184-re emelkedett. A kiegyensúlyozatlanság egyik magyarázata az is lehet, hogy az 1928 utáni évek adatait az évkönyvekből gyűjtöttük, ahol elképzelhető, hogy nem azonos elvek alapján adták meg a számokat: néhány év adatai közül hiányozhatnak az öregcserkészek vagy a kiscserkészek. Az utolsó ismert adatunk 1947-ből 147 fő. Összefoglalóan annyit lehet megállapítanunk, hogy az első világháborút követő konszolidáció után gyors, de nem egyenletes

56 Budapesti evangélikus gimnázium értesítője (1927–1928) 39.

57 Budapesti evangélikus gimnázium értesítője (1928–1929) 77.

58 Budapesti evangélikus gimnázium értesítője (1938–1939) 49.

59 Budapesti evangélikus gimnázium értesítője (1939–1940) 63.

60 Budapesti evangélikus gimnázium értesítője (1940–1941) 31.

61 Budapesti evangélikus gimnázium értesítője (1928–1929) 41.

62 Budapesti evangélikus gimnázium értesítője (1928–1929) 47.

fejlődés volt tapasztalható, amelynek során a második világháború előtti évre az iskola tanulói-nak huszonnyolc százaléka a cserkészcsapat tagja lett.

1919-től a csapat felügyelőtanára tehát Bogsch Sándor volt, parancsnok azonban évekig nem állt a fasoriak élén. 1921-ben vették fel a kapcsolatot Barcza Imrével, aki még 1917 nyarán, egy zólyomi kirándulás alkalmával volt az ott táborozó fasori cserkészek túravezetője. 1922 májusában kinevezték a csapat parancsnokává. Két évig látta el tisztségét.⁶³ 1924 szeptemberében Réz (Riess) Henrik vette át a parancsnokságot.⁶⁴ Innentől kezdve megszűnt a felügyelőtanári tisztség a csapat mellett, mivel a mindenkori vezetők az iskola tanári karából kerültek ki. Réz Henrik 1921-től 1952-ig volt az iskola némettanára, emellett szülőföldje, Bácska németiségének nyelvét és néprajzát is kutatta.⁶⁵ Eredményes cserkészmunkájáért – 1934-ig tagja volt a cserkészszövetség budapesti intézőbizottságának, és több országos cserkésztsztséget is betöltött – 1928-ban kultuszminiszteri dicséretben is részesült.⁶⁶ Az 1930/31-es és az 1931/32-es tanévben Réz Henrik és Dengelegi Lajos közösen vezették a csapatot, majd a következő iskolai évben történt meg a végleges vezetőváltás.⁶⁷ Dengelegi 1929-től tanította a görög és a latin nyelvet az iskolában.⁶⁸ 1935–36-ban helyettesként Sólyom Jenő irányította a csapat életét.⁶⁹ 1936 szeptemberétől egészen a háború befejezéséig Csipkay Sándor volt a cserkészparancsnok, aki abban az évben lett az iskola némettanára.⁷⁰ Csipkay fasori öregdiák és öregcserkész volt, 1928–29-ben rajparancsnok iskolája cserkészcsapatában.⁷¹ Az 1940/41-es tanévben katonai szolgálatot teljesített, addig Endrődy Frigyes, az ő helyettese került a csapat élére, aki 1934-től tanított angol nyelvet az iskolában.⁷² A következő tanévben már ismét Csipkay irányította a cserkészcsapatot.⁷³ 1945-ben orosz hadifogságba került, akkor újra Endrődy vette át a feladatait.⁷⁴ A háború után, 1945-ben Csipkay az új országos szervezet, a Magyar Cserkészfiúk Országos Szövetsége intézőbizottságának tagja volt.⁷⁵ Az iskolából még egy tanár, Hittrich Ödön igazgató töltött be országos cserkésztsztséget: 1926 novemberében választották meg a cserkészszövetség társelnökének.⁷⁶

Teljes csapatnévsort sajnos csak 1928-ból ismerünk.⁷⁷ Az értesítő adataival összevetve a csapat hetvennégy tagjának lehet megállapítani a felekezeti hovatartozását. Eszerint az 1927/28-as tanévben a fasori cserkészcsapat ötvennyolc tagja (78%) evangélikus, tizenhárom tagja (18%) református és három tagja (4%) katolikus volt. Ezt összevetve az iskola tanulóinak felekezeti arányaival – amelyekről fentebb már volt szó – kitűnik, hogy a cserkészcsapatban egészen más viszonyok voltak, mint a gimnáziumban. Kis megszorítással 1928-ban akár felekezeti csapatról is beszélhetünk. Adatok híján nem tudjuk megmondani, hogy ezek az arányok mennyire voltak

63 Csapattörténet (1928) 17–18.

64 Csapattörténet (1928) 20.

65 Gyapay (1989) 102.

66 Fasori tanári értekezletek jegyzőkönyvei (1928. szeptember 25.) 4. pont

67 Budapesti evangélikus gimnázium értesítője (1930–1931) 44., (1931–1932) 38., (1932–1933) 35.

68 Gyapay (1989) 106.

69 Sólyom Jenőről mint a gödöllői dzsembori evangélikus lelkeszi felelőséről fentebb írtunk.

70 Gyapay (1989) 106.

71 Budapesti evangélikus gimnázium értesítője (1928–1929) 78.

72 Budapesti evangélikus gimnázium értesítője (1940–1941) 31., Gyapay (1989) 107.

73 Budapesti evangélikus gimnázium értesítője (1941–1942) 41.

74 Budapesti evangélikus gimnázium értesítője (1945–1946) 10.

75 Budapesti evangélikus gimnázium értesítője (1945–1946) 10.

76 Budapesti evangélikus gimnázium értesítője (1926–1927) 49.

77 Csapattörténet (1928) 29.

jellemzők az egész korszakban, de nincs okunk feltételezni, hogy gyökeresen más lett volna a helyzet. Ugyanakkor nem lehet kizárni, hogy a háború előtt más volt a felekezeti összetétel.

A FASORIAK TÁBOROZÁSAI

A két világháború közötti magyarországi cserkészlet ugyan sok mindenben különbözött a maitól, de a cserkészélet csúcspontját akkor is az éves táborozások jelentették. A fasoriak három-négy hetes nyári táborozásaik során több portyát is tartottak. A húszas évek táborozásaira jellemző volt, hogy a „klasszikus” cserkészprogramokon kívül tanulmányi kirándulásokat is szerveztek – nemcsak a műemlékeket, de a vendéglátó állami vagy magánbirtok „nevezetességeit” is megtekintették. 1924 nyarán például Frigyes főherceg hegyeshalmi birtokán volt a táborhely. Szakértői vezetéssel meglátogatták az uradalom sörgyárát, gőzmalmát, tőzeggel működő villamos erőművét és tejgazdaságát is.⁷⁸ Hogy ezek a programok valójában mennyire érdekelték a cserkészeket, arról a ma már fellelhetetlen őrsi vagy egyéni naplók tanúskodhatnak.

A nagy nyári táborozások minden alkalommal nyilvános események is voltak, ezeken rendszeresen fogadtak látogatókat. Az iskola tanárai közül 1923-ban Rempert Elek és Serédi Lajos látogatott el a Nagycenk melletti táborba.⁷⁹ 1925 nyarán a Hegyeshalom melletti Márialigeten Faragó Ede országos vezetőtisztt és Schelken Oszkár III. cserkészkerületi ügyvezető nézte meg a fasoriak táborát.⁸⁰ Az 1928-as mátranováki tábor különösen illusztris vendégek keresték fel: Teleki Pál főcserkész, Hittrich Ödön és Mikola Sándor, az iskola volt, illetve akkori igazgatói, valamint a már említett Vidovszky Kálmán, a *Magyar Cserkész* főszerkesztője.⁸¹ 1934-ben a Hánta melletti Nádaspusztán tartott tábor kereste fel Mikola Sándor iskolaigazgató kollégája, Koch István kíséretében.⁸²

A távolról jött látogatók mellett természetesen a helyiek is szívesen látott vendégek voltak a táborokban. Az 1924-es hegyeshalmi táborozás végéről így számol be a csapattörténet: „Utolsó vasárnap igen jól sikerült tábori ünnepségünk volt, amikor az uradalom tisztviselőit és a falu lakóit szórakoztattuk.”⁸³ Azt, hogy a környék számára rendezett nyilvános tábortűz (és műsor) nemcsak egyszeri, kivételes esemény volt, mutatja, hogy a csapat két megmaradt tábori naplója is megemlékezik róluk. Az 1937-es bodrogkeresztúri tábor naplója így számol be július 23-áról: „Délelőtt készülünk a másnapi nagy tábortűzre. Kubacska és Liedemann elmennek a községbe a jegyzőt, a tanítót stb. meghívni a vasárnap esti tábortűzhöz. A községben vasárnap kidoboltatják, hogy minél többen jöjjenek.” A naplóból azt is megtudjuk, hogy a tábortűzet sajnos elmosta az egész napos eső.⁸⁴ Az 1945 nyarán Berettyóújfaluban tartott nagytábor nyilvános tábortűze is nagy sikert aratott a helybeliek körében, aminek az „osztályharc fokozódása” különös jelentőséget adott. „Délután átjött Juló bá, és elmondta, hogy ők mit végeztek a földeken. Legtöbb tekintetben hasonló volt

78 Csapattörténet (1928) 21–22.

79 Budapesti evangélikus gimnázium értesítője (1923–1924) 25.

80 Budapesti evangélikus gimnázium értesítője (1925–1926) 49.

81 Budapesti evangélikus gimnázium értesítője (1928–1929) 48.

82 Budapesti evangélikus gimnázium értesítője (1934–1935) 43.

83 Csapattörténet (1928) 22.

84 Evangélikus Országos Levéltár: *A Budapest-Fasori Evangélikus Gimnázium levéltára*, 151. cs. (Iskolafejlesztés, jubileum, tanári hagyatékok, hősi halottak iratai, felvételi vizsgák anyakönyve, 10/c tétel: Végardói nagytábor naplója, 1927. július 4–26.), 1927. július 23 és 24-i bejegyzések.

a helyzet a bakonszegihez. Kitüntetésnek vették a falusiak, ha cserkészt osztottak be hozzájuk.⁸⁵ Ők is nagyszerűen éltek, az ő tábortűzük is igen jól sikerült, még a kommunista párt bálját is ott hagyták sokan, mert jobban tetszett nekik a tábortűz.”⁸⁶

Egy alkalommal az is megtörtént, hogy a táborozó cserkészek valódi katasztrófától mentették meg a közelükben fekvő falut. Mikola Sándor, aki éppen meglátogatta a tábort, később így írta le az eseményt: „1924 nyarán csapatunk Alsókékeden, Melczer Lilla bárónő birtokán táborozott. [...] észrevettem, hogy Alsókéked községből, mely a táborhelytől mintegy 3 kilométer távolságra volt, nagy füstgomoly emelkedik fel. Sietve visszamentem a táborhelyre, hogy cserkészeimet fellármázzam. A táborhelyen azonban már csak két őrt találtam. Az őrkök ugyanis szintén észrevették a tüzet, felkeltették a csapatot, s a tűz helyére küldték. [...] Felmásztak az égő háztetőre, s dorongjaikkal verték le az égő nádat és szalmát. Mások a szomszédos háztetőkön voltak a vedrekkel, melyeket kézzől kézre adtak, öntözték a háztetőt, hogy meg ne gyulladjon. Megint mások ökröket és lovakat fogtak be, hogy szekereken hordóban vizet hozzanak. [...] A derék cserkészek reggeli 7 órától 12-ig végzett erős munkával megmentették a falut, mert az erős szél miatt bizonyára továbbharapódzott volna az egész közelben lévő többi szalmafedeles házra, ha a cserkészek oly korán nem jelentek volna meg a tűznél, és olyan céltudatosan, fegyelmezetten és önfeláldozóan nem dolgoztak volna.”⁸⁷ Az igazgató még azt is leírta, hogy a cserkészekkel addig meglehetősen bizalmatlan falut mennyire megrendítette az eset. A szintén a közelben táborozó Anonymus csapattal együtt végzett tűzoltásról a sajtó is beszámolt.⁸⁸

A táborozásokkal kapcsolatban meglepő, hogy a csapatból nagyon sokan nem vettek részt ezeken az alkalmakon. Az értesítők beszámolóí szerint a csapat mindenkori tagjainak 30–50 százaléka volt ott a nyári nagytáborokban. Ez még akkor is kevésnek tűnik, ha tudjuk, hogy a harmincas évek második felétől a víziraj a csapattáborral egy időben tartotta meg saját nyári vándortáborát. Talán anyagi okai lehettek a távolmaradásnak, pedig az iskolai gyámintézet és a csapatpénztár is minden évben igyekezett segíteni a rászorulóknak a tábori költségek kiegyenlítésében. A nyári nagytáborok megrendezése ezzel együtt is nagyon fontos volt a csapat számára. Még 1942 nyarán is el tudtak menni táborozni a Gömör megyei Beretkére. Farkas Ferenc főcserkész a csapatvezetőnek küldött elismerő levéllel fejezte ki nagyrabecsülését, hogy a háborús időszak ellenére sikerült megszervezni a negyven fő részvételével lezajlott tábort.⁸⁹ A táborozás 1943 nyarán sem maradt el,⁹⁰ csak a következő évben, a front átvonulása idején.

A fasori cserkészek életében is meghatározók voltak a korszak nagy cserkész táborozásai. Részt vettek az 1926-os nemzeti nagytáborban a mai káposztásmegyeri Duna-parton. Talán maradhatott a csapatban némi hiányérzet a nagyon fegyelmezett, kivonulásokkal és kötelező versenyekkel teli tábor után, mert a vakáció vége előtt elmentek egy tizenegy napos mecseki vándortáborba is.⁹¹

85 Az 1945-ös táborozás alkalmával falusi gazdákhöz beosztva három napon át a mezőgazdasági munkákban segítettek a cserkészek.

86 Evangélikus Országos Levéltár: A Budapest-Fasori Evangélikus Gimnázium levéltára, 151. cs. (Iskolafejlesztés, jubileum, tanári hagyatékok, hősi halottak iratai, felvételi vizsgák anyakönyve, 10/d tétel: Berettyóújfalui nagytábor naplója, 1945. július 29. – augusztus 19.), 27.

87 Evangélikus Országos Levéltár: A Budapest-Fasori Evangélikus Gimnázium levéltára, 35. cs., 178.

88 Budapesti evangélikus gimnázium értesítője (1924–1925) 23.

89 Budapesti evangélikus gimnázium értesítője (1942–1943) 45.

90 Budapesti evangélikus gimnázium értesítője (1943–1944) 20.

91 Csapattörténet (1928) 23–24.

KIRÁNDULÓ CSERKÉSZEK A MECSEKBEN
Fortepan / Haui Balázs

A gödöllői dzsemborira komolyan készültek a fasori cserkészek. Kéthetente tartottak rajösszejöveteleket, ahol a világtalálkozóhoz kapcsolódó témákkal foglalkoztak. Többüket az idegenvezető-csoportba osztották be, ők a szövetség által szervezett speciális nyelvtanfolyamokon vettek részt. Egy nagy összegű adományból sikerült pótolni és javítani a felszereléseket, hogy a csapat „ne maradjon szegényben” a dzsemborin.⁹² 1933 nyarának elején a csapat nyári tábora is a dzsemborira való felkészülés jegyében telt, negyven cserkész részvételével.⁹³

A gödöllői világtalálkozón a törzscsapatba kerültek a fasori cserkészek. Az volt a dolguk, hogy már a vasútállomáson várják a külföldi csapatokat, s kölcsönözzék számukra a sátrakat és egyéb tábori felszereléseket. A dzsembori után természetesen vissza is kellett venniük e tárgyakat. A találkozó idején szintén a fasoriak feladata volt a tábori képeslapok árusítása – ezt kizárólagos engedéllyel végezték a tábor területén és a különvonatokon is. A milliós nagyságrendben eladott képeslapokkal és a tábori felszereléssel is pontosan el kellett számolniuk. Az adminisztratívnak tűnő és nagyon komoly anyagi felelősséggel járó munka legfőbb hozadéka az volt a résztvevők számára, hogy személyes kapcsolatba kerülhettek a különböző országokból érkező cserkészekkel.⁹⁴

A gödöllői dzsembori a fasori cserkészek számára is kinyitotta a világot: 1935-ben a lengyel nemzeti nagytáborba, illetve a svédországi öregcserkész-dzsemborira,⁹⁵ 1937-ben pedig a hollandiai világdzsemborira utaztak el – ez utóbbi eseményre komoly küldöttséggel, tizenöt cserkésszel.⁹⁶

92 Budapesti evangélikus gimnázium értesítője (1932–1933) 20.

93 Budapesti evangélikus gimnázium értesítője (1933–1934) 53.

94 Cserkész Könyvtár és Levéltár, P 1359. fond (Magyar Cserkészszövetség), 74. doboz, 198. tétel.
[Benyó Imre(?): A fasori cserkészcsapat története] gépelt kézirat, 9.

95 Budapesti evangélikus gimnázium értesítője (1935–1936) 50.

96 Budapesti evangélikus gimnázium értesítője (1937–1938) 57.

A csapat 1948-ig tartó fennállása során megrendezett harminchárom nyári nagytábor túlnyomó részéről csak az értesítők szűkszavú és az 1928-ban írt csapattörténet kicsit bővebb leírásából értesülhetünk. Az iskola levéltárában három táborozás naplója maradt meg: az 1926-os nemzeti nagytáboré, az 1927-es és az 1945-ös nyári csapattábor naplója. Közülük az 1945-ös a legizgalmasabb olvasmány. Néhány hónappal a második világháború befejeződése után, 1945 augusztusában táboroztak a fasori cserkészek Berettyóújfalu mellett, kilenc másik csapattal együtt. A háború nyomai és a kialakuló új rendszer meghatározta a tábor hangulatát. Már a sátorveréssel is vigyázni kellett: aki rossz helyet választott, nagyon kényelmetlenül aludt a lánc-talpnymokban, melyek a pár hónappal korábbi tankcsatából maradtak meg. Az első napon a beszerzés céljából a faluba küldött cserkészek nem tértek vissza. Az utánuk ment vezetők arról értesültek, hogy a szovjet katonák letartóztatták és kémkedéssel vádolták a fényképezőgéppel útnak induló fiúkat. A cserkészeket ugyan sikerült kiszabadítani, a gépeket azonban lefoglalták a táborozás végéig – végül soha nem kapták vissza őket. A falusiakkal találkozáskor meghallgathatták véleményüket a pártokról, a politikáról. A cserkészzel kapcsolatos félreértéseket is el kellett oszlatniuk: „Voltak, akik a cserkészeket zsidóknak gondolták [talán az ószövetségi tízparancsolat és a tíz cserkésztörvény keveredhetett össze a fejekben – K. B.], mások meg reakciósoknak. Egy politizáló suszter a cserkészeket »nem demokráciás« emberekként minősítette.” Az 1945-ös tábor „innovációja” az volt, hogy három napra átalakultak „építőtáborrá” – bakszegi gazdákhöz költöztek, és segítettek nekik a mezőgazdasági és a ház körüli munkákban. Mindenki nagy lelkesedéssel vállalta a feladatot, abban reménykedve, hogy a falusi emberekkel talán még húst is ehetnek időnként. Az ostrom során kiéhezett diákok általában nem is csalódtak – csak a tanítónőhöz és a tiszteletes úrhoz beosztott fiúk jártak rosszul, mert a falu értelmiségijeik ugyanúgy nyögték az infláció és a jegyrendszer következményeit, mint a Pestről érkezett „úrifíú” cserkészek.⁹⁷

Az evangélikus gimnázium 16. számú cserkészcsapata éppen olyan volt, mint maga az iskola: hagyományait megbecsülték, őrizték, de mindig igyekeztek a lehető legkorszerűbbnek lenni. Büszkén tartották számon, hogy az ország ötödikként megalakult cserkészcsapata, de emellett – amennyire erejükből tellett – bevezették a legújabb „jó gyakorlatokat”, legyen szó vándortáborokról, vízicserkészetéről vagy az öregcserkészlet megszervezéséről.

FELHASZNÁLT IRODALOM

BUDAPESTI EVANGÉLIKUS GIMNÁZIUM ÉRTEŚÍTŐJE (1913–1914)

KUBACSKA ANDRÁS (szerk.): *A budapesti áh. hitv. evang. főgimnázium értesítője az 1913/1914-iki iskolai évről.* Budapest, Franklin Társulat, 1914.

BUDAPESTI EVANGÉLIKUS GIMNÁZIUM ÉRTEŚÍTŐJE (1914–1915)

HITTRICH ÖDÖN (szerk.): *A budapesti áh. hitv. evang. főgimnázium értesítője az 1914/1915-iki iskolai évről.* Budapest, Franklin Társulat, 1915.

BUDAPESTI EVANGÉLIKUS GIMNÁZIUM ÉRTEŚÍTŐJE (1915–1916)

HITTRICH ÖDÖN (szerk.): *A budapesti áh. hitv. evang. főgimnázium értesítője az 1915/1916-iki iskolai évről.* Budapest, Franklin Társulat, 1916.

⁹⁷ Evangélikus Országos Levéltár: *A Budapest-Fasori Evangélikus Gimnázium levéltára*, 151. cs. (Iskolafejlesztés, jubileum, tanári hagyatékok, hősi halottak iratai, felvételi vizsgák anyakönyve, 10/d tétel: Berettyóújfalu nagytábor naplója, 1945. július 29. – augusztus 19.).

BUDAPESTI EVANGÉLIKUS GIMNÁZIUM ÉRTESÍTŐJE (1916–1917)

HITTRICH ÖDÖN (szerk.): *A budapesti ág. hitv. evang. főgimnázium értesítője az 1916/1917-iki iskolai évről.* Budapest, Franklin Társulat, 1917.

BUDAPESTI EVANGÉLIKUS GIMNÁZIUM ÉRTESÍTŐJE (1923–1924)

HITTRICH ÖDÖN (szerk.): *A budapesti ág. hitv. evang. főgimnázium értesítője az 1923/1924. iskolai évről.* Budapest, Ifj. Kellner Ernő Könyvnyomdája, 1924.

BUDAPESTI EVANGÉLIKUS GIMNÁZIUM ÉRTESÍTŐJE (1924–1925)

HITTRICH ÖDÖN (szerk.): *A budapesti ág. hitv. evang. főgimnázium értesítője az 1924/25. iskolai évről.* Budapest, Ifj. Kellner Ernő Könyvnyomdája, 1925.

BUDAPESTI EVANGÉLIKUS GIMNÁZIUM ÉRTESÍTŐJE (1925–1926)

HITTRICH ÖDÖN (szerk.): *A budapesti ág. hitv. evang. főgimnázium értesítője az 1925/26. iskolai évről.* Budapest, Ifj. Kellner Ernő Könyvnyomdája, 1926.

BUDAPESTI EVANGÉLIKUS GIMNÁZIUM ÉRTESÍTŐJE (1926–1927)

HITTRICH ÖDÖN (szerk.): *A budapesti ág. hitv. evang. főgimnázium értesítője az 1926/27. iskolai évről.* Budapest, Ifj. Kellner Ernő Könyvnyomdája, 1927.

BUDAPESTI EVANGÉLIKUS GIMNÁZIUM ÉRTESÍTŐJE (1927–1928)

HITTRICH ÖDÖN (szerk.): *A budapesti ág. hitv. ev. gimnázium és a vele kapcsolatos evangélikus internátus értesítője az 1927/28. iskolai évről.* Budapest, Fébé Evang. Diakonissza Anyaházi Nyomda, 1928.

BUDAPESTI EVANGÉLIKUS GIMNÁZIUM ÉRTESÍTŐJE (1928–1929)

MIKOLA SÁNDOR (szerk.): *A budapesti ág. h. evangélikus gimnázium értesítője az 1928/29. iskolai évről.* Budapest, Hornyánszky Viktor Könyvnyomdája, 1929.

BUDAPESTI EVANGÉLIKUS GIMNÁZIUM ÉRTESÍTŐJE (1930–1931)

MIKOLA SÁNDOR (szerk.): *A budapesti ág. h. evangélikus gimnázium értesítője az 1930/1931. iskolai évről.* Budapest, Ifj. Kellner Ernő Könyvnyomdája, 1931.

BUDAPESTI EVANGÉLIKUS GIMNÁZIUM ÉRTESÍTŐJE (1931–1932)

MIKOLA SÁNDOR (szerk.): *A budapesti ág. h. evangélikus gimnázium értesítője az 1931/1932. iskolai évről.* Budapest, Ifj. Kellner Ernő Könyvnyomdája, 1932.

BUDAPESTI EVANGÉLIKUS GIMNÁZIUM ÉRTESÍTŐJE (1932–1933)

MIKOLA SÁNDOR (szerk.): *A budapesti evangélikus gimnázium értesítője az 1932/1933. iskolai évről.* Budapest, Ifj. Kellner Ernő Könyvnyomdája, 1933.

BUDAPESTI EVANGÉLIKUS GIMNÁZIUM ÉRTESÍTŐJE (1933–1934)

MIKOLA SÁNDOR (szerk.): *A budapesti evangélikus gimnázium értesítője az 1933/34. iskolai évről.* Budapest, Ifj. Kellner Ernő Könyvnyomdája, 1934.

BUDAPESTI EVANGÉLIKUS GIMNÁZIUM ÉRTESÍTŐJE (1934–1935)

MIKOLA SÁNDOR (szerk.): *A budapesti evangélikus gimnázium értesítője az 1934/35. iskolai évről az intézet fennállásának 112. évében.* Budapest, k. n., 1935.

BUDAPESTI EVANGÉLIKUS GIMNÁZIUM ÉRTESÍTŐJE (1935–1936)

KOCH ISTVÁN (szerk.): *A budapesti evangélikus gimnázium értesítője az 1935/36. iskolai évről az intézet fennállásának 113. évében.* Budapest, k. n., 1936.

BUDAPESTI EVANGÉLIKUS GIMNÁZIUM ÉRTESÍTŐJE (1937–1938)

KOCH ISTVÁN (szerk.): *A budapesti evangélikus gimnázium értesítője az 1937/38. iskolai évről az intézet fennállásának 115. évében.* Budapest, k. n., 1938.

BUDAPESTI EVANGÉLIKUS GIMNÁZIUM ÉRTESÍTŐJE (1938–1939)

KOCH ISTVÁN (szerk.): *A budapesti evangélikus gimnázium évkönyve az intézet fennállásának 116. évéről.* 1938/39. Budapest, k. n., 1939.

BUDAPESTI EVANGÉLIKUS GIMNÁZIUM ÉRTESÍTŐJE (1940–1941)

KOCH ISTVÁN (szerk.): *A budapesti evangélikus gimnázium évkönyve az intézet fennállásának 118. évéről.* 1940/41. Budapest, k. n., 1941.

BUDAPESTI EVANGÉLIKUS GIMNÁZIUM ÉRTESÍTŐJE (1941–1942)

KOCH ISTVÁN (szerk.): *A budapesti evangélikus gimnázium évkönyve az intézet fennállásának 119. évéről.* 1941/42. Budapest, k. n., 1942.

BUDAPESTI EVANGÉLIKUS GIMNÁZIUM ÉRTESÍTŐJE (1942–1943)

KOCH ISTVÁN (szerk.): *A budapesti evangélikus gimnázium évkönyve az intézet fennállásának 120. évéről.* 1942/43. Budapest, k. n., 1943.

BUDAPESTI EVANGÉLIKUS GIMNÁZIUM ÉRTESÍTŐJE (1943–1944)

BÉLAY ISTVÁN (szerk.): *A budapesti evangélikus gimnázium évkönyve az intézet fennállásának 121. évéről.* 1943/44. Budapest, k. n., 1944.

BUDAPESTI EVANGÉLIKUS GIMNÁZIUM ÉRTESÍTŐJE (1945–1946)

RENNER JÁNOS (szerk.): *A budapesti evangélikus gimnázium és általános iskola évkönyve az intézet fennállásának 123. évéről.* 1940–1946. (Kézirat.)

CSAPATTÖRTÉNET (1928)

A Budapesti ág. hitv. evang. gimnázium 16. sz. cserkészcsapatának története. (1912. április – 1928. április). Összeállította a csapatparancsnokság. Budapest, k. n.

DOBOS (1987)

DOBOS LÁSZLÓ: Belmissziói és szociális irányzatok a protestáns egyházakban és vallásos szervezetekben. In LENDVAI L. FERENC (szerk.): *Magyar protestantizmus, 1918–1948.* Budapest, Kossuth, 263–306.

EPERJESI COLLEGIUM ÉRTESÍTŐJE (1913–1914)

LUDMANN OTTÓ (szerk.): *A Tiszai Ág. hitv. ev. egyházkerület eperjesi collegiumának értesítője az 1913–1914. tanévről.* Eperjes, k. n.

FABINY (2000)

ID. FABINY TIBOR: *Az első kövek. A gyülekezetet, templomot és iskolát építő pesti evangélikusok története 1787–1811.* Budapest, Pesti Evangélikus Egyház Deák Téri Egyházközség.

GYAPAY (1989)

GYAPAY GÁBOR: *A Budapesti Evangélikus Gimnázium.* Budapest, Tankönyvkiadó.

HETVÉNYI (1913)

HETVÉNYI LAJOS: A cserkész fiúkról. *Képes Luther-Naptár az 1914-ik közönséges évre,* h. n., k. n., 67–71.

KERTÉSZ (2008)

KERTÉSZ BOTOND (szerk.): *Székhács József püspök visszaemlékezései.* Budapest, Akadémiai Kiadó.

POZSONYI LÍCEUM ÉRTESÍTŐJE (1913–1914)**HIRSCHMANN NÁNDOR (SZERK.):**

A Pozsonyi Ágostai Hitvallású Evangélikus Líceum értesítője az 1913–1914-iki iskolai évről. Pozsony, k. n.

SZABÓ (1940)

SZABÓ JÓZSEF (szerk.): *A Magyarországi Evangélikus Keresztyén Egyházegyetem névtára.* Győr, Harangszó Nyomda.

ZÁSZKALICZKY (2011)

ZÁSZKALICZKY PÉTER: Felépül az első iskola. In uő (szerk.): *Oltalom a zivatarban. Gyülekezet a világvárossá fejlődő Budapesten.* Budapest, Pesti Evangélikus Egyház Deák Téri Egyházközség, 13–20.

SOÓS VIKTOR ATTILA

HÁRMAS REGNUM MARIANUM

CSEKÉSZET REGNUMI LÉLEKKEL

A Regnum Marianum közösségnek¹ meghatározó szerepe volt a cserkészzet magyarországi meghonosodásában és elterjedésében. Tanulmányomban a 3. számú cserkészcsapat, azaz a Hármass Regnum Marianum 1912 és 1937 közötti működését tekintem át.² A közösség kialakulásának, pedagógiai programjának, hivatásának bemutatásával a hazai cserkészmozgalom kezdeti törekvései is jobban megragadhatóvá válhatnak.

A REGNUM MARIANUM KÖZÖSSÉG MEGSZERVEZŐDÉSE

A 19. század második felében Magyarországon is meghatározóvá váló iparosodás következtében a falusi népesség mind nagyobb része áramlott a városokba a jobb munka és a nagyobb jövedelem reményében. A korábbi mikroközösségek felbomlottak, a nagyvárosi lét sok esetben együtt járt a hagyományok elvesztésével, az elgyökértelenedéssel. A családfők, a férfiak napi 10-12 órát dolgoztak a gyárakban, hogy megteremtsék az életfeltételeket, így a nevelésben kevésbé vettek részt. A gyerekek, fiatalok iskola után nem otthon, hanem bandákba verődve a grundokon játszottak, éltek. A hiányzó emberi kapcsolatok miatt társadalmi értékválság alakult ki, amelyre különböző válaszok születtek. Az egyháznak, a benne dolgozó papoknak, hittanároknak is új módszerekre volt szükségük. Az 1800-as évek végén néhány budapesti pap felismerte, hogy a szegény, nehéz sorsú fiataloknak új típusú vallási nevelésére van szükségük.

Az ezt célul kitűző közösség katolikus világi pap hittanárok összefogásaként indult Budapest egyik külső kerületében. Az esztergomi szeminárium akkori spirituálisa és dogmatikatanára, az 1905-től székesfehérvári megyés püspök Prohászka Ottokár tanítványai közül kilencen Kanter Károly várplébános segítségével egy közös házba, a Pál utca 2. szám alá költöztek. A szerzeteskéhez hasonló, de fogadalom nélküli közösségben éltek. Vezetőjük a választott házfőnök volt.³ Az esztergomi egyházmegyéhez tartozó budapesti lelkipásztorokat az motiválta, hogy megújítsák a hitoktatás gyakorlatát, és ne csak tananyagot adjanak át, hanem egész életre szóló útmutatást biztosítsanak a fiataloknak. Ugyanakkor a papi tevékenységet is meg akarták újítani: a nagyvároshoz igazodó, de szent papi életformát állítottak maguk elé eszményként. A szociális témájú pápai megnyilatkozások, különösen XIII. Leó *Rerum novarum* kezdetű enciklikája szellemi háttérrel és eligazítást adtak ehhez a törekvéshez. Gyakorlati példaként a franciaországi gyökerű munkáspapok mozgalmából lehetett meríteni: ők már nem reverendában, hanem világi ruhában tanítottak, dolgoztak az emberek között, nemcsak papi munkát, hanem kemény fizikai tevékenységet is vállalva.

1 A Regnum Marianum közösség szerepével, történetével többen is foglalkoztak: Dobszay (1991), Dobszay (1996), Fejérdy (2010), Emődi (2016), Soós (2017).

2 Prohászka Ottokár, a Regnum Marianum és a cserkészzet kapcsolatáról lásd A 25 éves regnumi cserkész (1938), Györgyovich (2006), Barlay (2018).

3 Dobszay (1991) 10–30.

Prohászka Ottokár nem élt együtt a közösség tagjaival, de szoros, állandó kapcsolatban állt velük, és nagyban hozzájárult, hogy a kor kihívásaira válaszolni képes és a megpróbáltatásokon felülemelkedni tudó kezdeményezés jöjjön létre. Nem tudjuk pontos dátumhoz kötni a Regnum megalapítását, de a szakirodalom egyhangúlag 1896-ra teszi a szerveződés évét.

A plébániáktól függetlenül dolgozó kilencfős Pál utcai papi közösség elhatározta, hogy internátust hoznak létre. Ezt Solymos Oszkár támogatta a leglelkesebben, míg Krywald Ottó házfőnök kicsit óvatosabb volt, és jobban számolt a realitásokkal. Az akkoriban külvárosnak számító VII. kerület szélén, a „pesti Csikágóban” jó lehetőség teremtődött, mert itt nagy számban éltek rászoruló munkásgyermekek. Az atyák közössége elhagyta a Pál utcai házat, és 1900-ban bérbe vették a VII. kerületi Damjanich utca 28. szám alatti épületének második emeletét, ahol tíz középiskolás, kimondottan szegény sorsú fiú számára internátust alapítottak, melyet Néri Szent Fülöp-ről Filippinumnak neveztek el. Innen egy éven belül tovább is költöztek a Majláth Gusztáv Károly gyulafehérvári megyés püspök által számukra megvásárolt Damjanich utca 50. szám alatti házba. Ezután vették fel a Regnum Marianum nevet. A ház felszereléséhez nagyban hozzájárult Kanter Károly, aki nem tartozott az alapítók közé, de szívén viselte a papi közösség ügyét.⁴ A Regnum Marianum hivatalos megalapítására 1902. szeptember 24-én került sor azzal, hogy a Szeplőtelen Fogantatásról nevezett Kongregáció néven Rómában bejegyezték a Mária-kongregációk anyakönyvébe. A közösség a ház udvarán kápolnát építtetett, ám ott csak kevesen értek el. 1903-ban az ifjúsági pasztoráció anyagi támogatására megalakították a Regnum Marianum Egyesületet.

SZERVEZETI KERETEK

A cserkészmozgalom magyarországi megjelenésekor a regnumi atyák az új nevelési módszer első befogadói és propagálói közé tartoztak. A Magyar Cserkészszövetség megalapításakor csapatuk sorsolással a hármas számot kapta. A regnumi atyák közül ekkor már egy választott főparancsnok (később ifjúsági vezető) hangolta össze az ifjúsági munkát. A cserkészgyakorlatias, a jellemességre és a természet szeretetére irányuló pedagógiáját a Regnum Marianum a Mária-kongregáció vallásos és erkölcsi nevelésével ötvözte. A középiskolákból kikerült regnumi ifjak összefogására megalakították a Regnumi Egyetemi Szövetséget.

A Regnum Marianum szerteágazó tevékenységét elsősorban a hittanoktatáson, a cserkészfoglalkozásokon és az 1902-től – július és augusztus kivételével – havonta megjelenő *Zászlónk* című, 10-20 ezer példányos újságon keresztül fejtette ki. Emellett volt lányoknak (*Nagyasszonyunk*) és kisebb gyerekeknek szóló (*Kis Pajtás*) sajtótermékük is. 1920-ban elindították a *Zászlónk* diákkönyvtára című sorozatot. 1912-ben Krywald Ottó házfőnök elnöklétével megalakult az Élet Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság.

1919-ben az esztergomi érsekség az erzsébetvárosi plébániából leválasztva megalapította a Magyarok Nagyasszonya-plébániát, amelynek első plébánosa Shvoy Lajos regnumi házfőnök, káplánja pedig szintén a közösséghez tartozó Halász Pál lett. Shvoy Lajos kezdte el építeni a Regnum Marianum-templomot. 1921-ben bizottság alakult az építkezés segítésére. Kotsis Iván egyetemi tanár a Városliget szélére, a Damjanich utca tengelyére tervezte a dél-franciás román

⁴ Dobszay (1991) 10–30.

stílusú templomot. A plébániának nagy előnye volt, hogy az ifjúság nevelésére szövetkezett hitoktatók tevékeny részt vállaltak a munkájában. A közbeszédben így lett a templom a Nagy Regnum, a kápolna pedig a Kis Regnum. 1927-ben Shvoy Lajost székesfehérvári püspökké nevezték ki. Utóda már nem a Regnumból került ki, így a közösség és a Regnum Marianum-plébánia útjai elváltak egymástól. 1931. június 14-én Serédi Jusztinián hercegprímás felszentelte a templomot. A plébániahivatal a Damjanich utca 42. szám alatt volt. 1935-ben az esztergomi érsekség jóváhagyta a Regnum Marianum szokásait és szabályzatát, s biztosította, hogy a házban vagy a házból nem helyez el papot az atyák döntése nélkül, de elhelyezési kérésüket figyelembe veszi. A cserkészmozgalomból a Regnum Marianum a második világháború folyamán lassan visszavonult. 1944-ben a közösség kápolnáját egy szőnyegbombázás lerombolta, ezért egy földszinti terembe költöztették.

A ZÁSZLÓNK SZEREPE

A Regnum Marianum az 1900-as évek elején olyan dolgokat valósított meg, amelyek később már szervezett formában a cserkészlet keretei között terjedtek el. Az 1909-ben megszervezett vágitutajtúrán már hamisítatlan „cserkészlet” folyt. A fiatalok háromszáz kilométert tettek meg a mozgótábor során, melyről számos beszámoló született a *Zászlónk* hasábjain. Később az itt szerzett tapasztalatok birtokában szervezték meg a hazai cserkészek első nagyszabású vízitúráját.

A Regnum Marianum nem másolta vakon a cserkészletet, hanem korábban kialakított saját pedagógiai módszerét alakította, ötvözte a cserkészlettel.⁵ Ha a Regnum Marianum és a cserkészlet viszonyát akarjuk bemutatni, akkor Witz Béla – a Szent István-bazilika plébánosa, később esztergomi érseki helynök, aki maga is cserkész volt – nyomán azt mondhatjuk, hogy sok szempontból a Regnum volt a gyökér. A közösség a *Zászlónk* révén a magyar cserkészlet tartalmi és pedagógiai értékének megteremtésében, mély és komoly vallásos irányzatának kialakításában vett részt.⁶ Már 1912-től rendszeresen jelentek meg az újságjukban a cserkészlettel kapcsolatos lelkesítő írások. Radványi Kálmán az 1913. január 15-i lapszám *Táborba fiúk* című cikkében a következőket fogalmazta meg: „A magyar cserkészlet nem lehet a német Pfadfinder vagy az angol scouts-boys intézmény kópiája. Nekik szerencsájuk, hogy náluk a szervezkedés formáját is a szükség szülte. A scouts-boyok az állami és katonai szervezet kiegészítő testülete s közülük kerülnek ki a gyarmatok katonai kormányzói, tisztviselői, úttörő tudósai és a messze fekvő szigetekeken a kultúra terjesztői. Nálunk a keret lehetne egy-egy diákhadviselés két intézet diákjai között, valamely vidék alapos megismerése, állattani, geológiai, növénytani expedíciók szervezése, turisztikai föladatak megoldása stb. A cserkészletbe tartalmat a testi és a lelki egészség kultusza ad. Mindent a lélek fémjelzése tesz értékké.”⁷ A cserkészlet célját a kezdetekben így fogalmazták meg: „Cél: visszahódítani a fejlődő testi szervezet számára az áldott napsugarat, a tiszta levegőt, az erdők illatát, a vizek frissítő erejét, és visszahódítani az ifjú lélek számára az egyszerű, a hatalmas, az éltető természet isteni indításait, ihletéseit, tisztító, szépítő, fölemelő benyomásait.”⁸

5 A 25 éves regnumi cserkészlet (1938) 5.

6 Witz Béla: A cserkésztestvériség szolgálatában. A 25 éves regnumi cserkészlet (1938) 7–9.

7 *Zászlónk*, 1913. január 15., 135.

8 *Zászlónk*, 1913. január 15., 135.

A VÁROSLIGETI REGNUM MARIANUM-TEMPLOM (1936)
Fortepan / Ted Grauthoff

A *Zászlónk*-ban megjelent a cserkészfogadalom első szövege és az ekkor még cserkész-tízparancsolatnak nevezett első értékkatalógus is.⁹ Emellett már 1913-ban útmutatást adtak arra nézvést, hogyan készüljön a nyárra, aki jó cserkész akar lenni: minden napra lelkiismeretes testgyakorlást, megfigyelő és látást erősítő gyakorlatokat, távbecslési, számolási, térképolvasási és jelzésadási feladatokat javasoltak.¹⁰ Azzal is a cserkészlet iránti nyitottságot, elköteleződést kívánták segíteni, hogy pályázatot hirdettek egy olyan terv kidolgozására, amely arról szólt, hogy a pályázó miként tehetné hasznossá magát egy tizenkét fős cserkészcsapatban.¹¹ A felhívásra szép számmal érkeztek anyagok a szerkesztőségbe, így már az áprilisi számban külön mellékletként közöltek részleteket a pályamunkákból.¹² Érdekesség, hogy az egyik szerzője, Lukács Manszvét ferences szerzetes, aki az erdélyi Medgyes rendházából küldte el írását, amellyel érvelt, hogy miért lehetne a „világ legboldogabb embere”, Assisi Szent Ferenc a cserkészek védőszentje.¹³

A *Zászlónk*-ban a cserkészcsapatok felépítéséről, a kiképzésről, a tanfolyamokról, a portyákról és az ott elsajátítható ismeretekről, a sípjelek, csomók vagy éppen a cserkészbot használatáról is olvashattak az érdeklődők.¹⁴ Nemsokára megjelentek a Regnum Marianum keretein belül meginduló csapatéletről szóló beszámolók is. Az 1913. április 26-án lezajlott első cserkészvizsgáról készült írásból tudhatjuk, hogy a sikeres vizsga után cserkészavatásra is sor került, melyet már májusban újak követtek.¹⁵

9 A magyar diákcserkészlet ügye, *Zászlónk*, 1913. január 15., 161., folytatás: 1913. február 15., 164.

10 Készüljünk a nyári cserkészletre. *Zászlónk*, 1913. március 15., 200.

11 Cserkészpályázatunk. *Zászlónk*, 1913. március 15., 225.

12 Éljen a magyar diákcserkészlet! *Zászlónk*, 1913. április 15., melléklet, Fakadó rügyek.

13 Ki legyen a cserkészek patrónusa? *Zászlónk*, 1913. április 15., melléklet, Fakadó rügyek.

14 Légy résen! *Zászlónk*, 1913. május 15., 264–266.

15 Az első cserkészavatás. *Zászlónk*, 1913. május 15., 289.

Látható ebből az időszakból, az első világháborút megelőző évből, hogy a Regnum Marianum és lapjának a fókuszában a cserkészzet megerősítése állt. Ennek érdekében *Vadcserkészzet – Cserkészttörténet egy felvonásban* címmel színjátékot is közölt a *Zászlónk*.¹⁶ Emellett számos gyakorlati tudnivalóra is felhívták a figyelmet, illetve segítették elsajátításukat. Külön írtak arról is, hogy a cserkész hogyan használja a térképet.¹⁷

A *Zászlónk* mellékletének *Fakadó rügyek* rovatában rendszeresen lehetett a cserkészéletről olvasni. Így a „Sasok” 1913. májusi kirepüléséről, amely a Regnum Marianum budapesti házából egészen Nagyszombatig tartott.¹⁸ A cserkészek külkapcsolatainak szempontjából fontosnak bizonyult Szabó János beszámolója: ő részt vett Angliában az ivinghoei cserkészttáborban, ahonnan részletes beszámolót küldött.¹⁹

A Regnum 1914-ben állótábort rendezett Breznóbánya közelében. A meglévő adatok alapján érdemes áttekinteni az első csapatokat, vezetőket. Szabó János kongregációja a budai hegyekben táborozott, belőlük alapították meg a Sas csapatot. A náluk egy évvel idősebb, tizennégy éves kongreganistákból, akiket Marczell Mihály vezetett, Achtzehner (Ajkay) József cserkészvető irányításával létrejött a Fecske csapat. 1912–13 során sorban alakultak a csapatok, így a Turulok, Shvoy Lajos kongreganistáiból a Galamb csapat, valamint Kristóf Alajos atya Pacsirta, Németh László Zerge és Halász Pál Sirály csapata is megszületett.²⁰

A Regnum Marianum évfolyamok szerint szervezte a cserkészcsapatokat. A parancsnokok munkáját a főparancsnok fogta össze. Amikor 1948-ban megszűnt a cserkészzet, a főparancsnok megmaradt mint a sajátságos regnumi élet irányítója. A Regnum tevékenységének legnagyobb részét az ifjúság tanítása és nevelése tette ki. Így a főparancsnok a fiatalok nevelőjeként és tanítójaként igyekezett éves szinten munkát adni minden vezetőnek. Mivel a Regnum legfőbb munkáját irányította, feladata nehéz és felelősségteljes volt.

Minden házbeli cserkészcsapatnak pap volt a parancsnoka, aki mellett rendszerint több tiszt működött. Így sok különböző rangú tiszt vezette a csapatok nagyobb egységeit, a rajokat. Főiskolás fiatalok vagy már végzett felnőttek voltak a tisztek, akik közösséget alkottak. Felelős munkát végeztek, és erre ki is képezték őket. Vezetőjüket, aki képviselte őket, maguk közül választották. A főtiszt nagy tekintélyű, megbecsült ember volt, az atyák is bíztak benne. Tevékenysége nem volt időhöz kötve. Előjoga volt, hogy a szemléken ő vezényelje a Regnumot.

A HÁBORÚS IDŐK ÉS AZ ÚJJÁSZERVEZÉS

Az első világháború kitörése a közösségi mozgalmak, így a Regnum Marianum és a cserkészzet életében is változást hozott. A fiatalok 1914 nyarán és őszén a behívott katonák kaszárnyákba kísérésében, hátramaradt hozzátartozóik értesítésében és segítkezésében, a pályaudvarokon az

16 Vadcserkészzet – Cserkészttörténet egy felvonásban. *Zászlónk*, 1913. május 15., 295–296.

17 Hogyan olvas a cserkész térképet? *Zászlónk*, 1913. május 15., 308–309.

18 A „Sasok” Nagyszombatban. *Zászlónk*, 1913. május 15., melléklet, *Fakadó rügyek*.

19 Levél az ivinghoei cserkészttáborból. *Zászlónk*, 1913. szeptember 15., 14–15.

20 A 25 éves regnumi cserkészzet (1938) 21–23.

A ZÁSZLÓNK DIÁKLAP CÍMLAPJA (1925. SZEPTEMBER)

élelmezésben, az egészségügyi ellátásban vettek részt, dolgoztak küldöncként, futárként népkonyhákban és a mentőknél.²¹ Így volt ez az elkövetkező négy évben. Bár kitörésekor azt hitték, a háború gyorsan véget ér, nem így történt. A *Zászlónc* már említett *Fakadó rügyek* című rovata rendszeresen beszámolt a háború eseményeiről, illetve a cserkészek segítő tevékenységéről. Mindent a „nagy háború” uralt, még a lap pályázatait is: bármiről lehetett írni, csak a háborúhoz kellett kapcsolódnia. A későbbi lapszámokban a prózai művek és versek mellett rajzok és festmények is megjelentek, amelyek a háború eseményeit ábrázolták.

Az első világháborút követően Károlyi Mihály „népkormánya”, majd a Tanácsköztársaság sem viselte el az olyan egyházi közösségeket, mint a *Regnum Marianum*. Feldúlták a *Regnum* központját, a „vörösök” bejelentették, hogy elvették az épület első emeletét és

minden ott lévő értéket, anyagot. Ezeket nagyjából sajnos nem sikerült biztonságba helyezniük a *regnumi*aknak. 1920 után a *Magyar Cserkész* című újság *Krónika* rovatában a cserkészcsapatok írásai alapján rendszeresen beszámoltak a cserkészéletéről: „A *Regnum Marianum* három Cserkészértéskönyvét kapta meg egyszerre a Magyar Cserkész. Egy darab világtörténelmet olvastunk ki belőle, és minden során végig zeng a törhetetlen keresztény magyar szellem. »A világháború forradalmakba fűlt...«, így kezdődik az első, a harmadikon már ott a dátum: 1920. október. Harmadik főparancsnok vezeti a csapatokat ezalatt: dr. Marczell Mihály után dr. Halász Pál, majd jelenleg Bárdos István. 8 csapata van 23–37 létszámmal 8 parancsnokkal, 10 csapattiszttel, 3 segédtsizzel. Összlétszám 252 cserkész, ehhez a szeniorok. A »Pelikán Club«-ban tömörültek a volt és jelenleg is működő parancsnokok, 20. életévet betöltött volt tisztek, vidéki urak és hölgyek. Ideiktatjuk még a cserkészetről írt sorokból a meghatározást: »a cserkészlet nem öncél, hanem a lélek és a test szép harmóniája.«²²

A *Regnum Marianum* cserkészcsapatai 1921. május 26-án rendezték meg tavaszi seregszemléjüket a Széchenyi-hegyen, ahol nagyszámú közönség és vendég cserkészőrs volt jelen. Marczell Mihály kollégiumi igazgató bevezető szavai után Bárdos István főparancsnok tartott ünnepi beszédet, majd megtartották a tavaszi versenyek döntőjét. A győztes csapatok zászlajára feltűzték a kitüntető szalagot. Három csapatzászlót áldottak meg, és cserkészek, illetve cserkész tisztek is fogadalmat tettek.²³ Július–augusztus folyamán öt csoportban Balatonszabadiban, Hámoron, Bánhidán, Makkoshotyán és a Börzsönyben 250-en táboroztak.²⁴ Ennél egy kicsit részletesebb

21 A Szívek mozgósítása. *Zászlónc*, 1914. szeptember 15., melléklet, *Fakadó rügyek*, 21–23.

22 *Magyar Cserkész*, 1921. április 1., 77.

23 *Magyar Cserkész*, 1921. június 1., 126. Az ünnepségről készített fényképfelvétel megjelent a 1921. július 1-jei szám 150. oldalán.

24 *Magyar Cserkész*, 1921. július 1., 150.

információt kapunk a *Magyar Cserkész* 1921. augusztusi számából: 1. Sirályok, Kisbér (40 fő). 2. Fecskék, Pálháza (30) és 3. Pacsirták, Senyő-völgy (30) Sátoraljaújhely mellett. 4. Sasok, Bánhida (45) és 5. Turulok, Bánhida-Alsóvölgy (30) egymás szomszédságában. 6. Sárgarigók, Lillafüred-Hámor (40). 7. Sólymok, Gamásza (Balaton) (30). 8. Darvak, Balatonszabadi (30). Nyolc csoport 270 cserkésszel. Augusztusban mentek: 1. Galambok (20 fő), Balatonszabadi 2. Harkályok (25), Kisoroszi, két csapat 45 fővel. Összesen tíz csapat 315 cserkésszel, csapatonként egy-egy parancsnokkal s egy-egy tiszttel táborozik az idén.²⁵

A regnumos cserkészek apátfalvi táborozásukat Koszterszitz Józsefnek köszönhatték. A 3. számú cserkészcsapat egykori tagja ekkor már Jánoshalmán szolgált káplánként. Itt jutott arra az elhatározásra, hogy az addig inkább a városokban, nagyobb településeken működő „városi” cserkészcsapatok mellett a kifejezetten falusi, paraszti fiatalságot szólítja meg a cserkészettel.²⁶ Ebben az időben új kihívásokat is állított maga elé a regnumi cserkészlet, így a Duna, a Sió és a Balaton környéke lett a vízicserkészlet nagytáborainak helyszíne, és az első vízitáborra is sor került 1925-ben a Szentendrei-szigeten, ahol negyven cserkész tett vízicserkész-fogadalmat.²⁷

Az 1926-os nemzeti nagytáborban a Regnum cserkészei a rendezők közé kerültek. A Duna magas vízállása a megnyitó előtt két nappal bizonytalanná tette a tábor, ezért a parancsnokság utasítása alapján új helyszínen, a megyeri dombok közt szálltak táborba a fiúk. A szervezők részéről a Regnum 233 cserkésze elsőnek ütött tábor, melynek életét a közös munka és a szolgálat jellemezte, amely nagyban hozzájárult a tízezres cserkész tábor megvalósításához.²⁸ A Regnum Marianum cserkészei aktívan részt vettek a cserkészek nemzetközi életében, szerveztek tábor Olaszországban, és számos külföldi programon megjelentek. Az 1928-as év jelentős eseményeket hozott magával. Tavasszal a ferencvárosi sportpályán a cserkészlet bemutatót rendezett, ahol váratlanul megjelent Robert Baden-Powell is. Nyolcezer budapesti cserkész között jelen volt 381 regnumi cserkész is. Ősszel pedig megnyílt a Regnum új cserkészháza, ahol minden csapat külön otthont kapott. Ekkor kezdték meg a felkészülést a regnumi cserkészek a birkenheadi világdzsemborira, ahol ötvennégy képviselőjük is jelen volt.²⁹

Ezt a korszakot említve mindenképpen érdemes áttekintenünk Witz Béla esztergomi egyházmegyes papnak a Regnum Marianumban és a cserkészletben kifejtett tevékenységét, munkájának eredményét, hiszen hosszú időn át mindkét közösség életében vezető szerepet játszott. 1918-tól volt a Regnum Marianum közösség tagja, 1920-tól a papi otthonának lakója és a Turul cserkészcsapat parancsnoka. 1920-tól a X. kerületi tisztviselőtelepi gimnázium hittanára. 1923 és 1935 között a Regnum Marianum házfőnöke volt, valamint kezdeményezője a szociális intézményeknek, főként az iparostanonc-képzésnek. Cserkészcsapatának tíztermes új otthont létesített, és az egyesületi székházat is helyreállíttatta. Miután a Magyar Cserkészszövetség Országos Intézőbizottságának tagjaként is működött, 1922 és 1930 között ő volt a szövetség országos elnöke, majd örökös tiszteletbeli elnöke. Elnöksége időszakára esett a honi cserkészlet hőskora, s ekkor kezdődött a mozgalomban a vízicserkészlet, a céllövészet, a síelés és a cserkészrepülés is.

²⁵ *Magyar Cserkész*, 1921. augusztus 1., 171.

²⁶ *Magyar Cserkész*, 1922. november 1., 231–233.

²⁷ A 25 éves regnumi cserkészlet (1938) 23–24.

²⁸ A 25 éves regnumi cserkészlet (1938) 26.

²⁹ A 25 éves regnumi cserkészlet (1938) 26–27.

Szintén ezekben az években hozták létre a cserkészházat, a cserkészparkot, a hédervári cserkésztisztképzőt, a hármashatárhegyi vitorlázórepülő-teret, az újpesti Népszigeten a háromszáz csónakot befogadó központi vízitelepet, valamint a cserkészboltot is.

A regnumi cserkészek számára a harmincas években már nem a számbeli növekedés volt a cél, hanem a gyakorlat elmélyítése és az újabb nemzedékek bevonása a mozgalmába. A közös cserkészmunka legjelentősebb próbája és csúcsa a gödöllői dzsembori volt. A cserkész-világtalálkózón ötvennégy nemzet huszonhatezer cserkésze vett részt. A tábor működéséhez 3250 szervező munkája járult hozzá. Az elkövetkező években újabb események: téli táborok, országos riadók, öregcserkészprogramok színesítették a csapatok cserkészéletét.

A regnumi közösségek súlyát a mozgalmában jól érzékeltetik a jelentésekben, csapattörténetekben rögzített számadatok is. Működésük első huszonöt évében (1912–1937) a Regnum Marianum cserkészeit huszonkilenc pap parancsnok, hatvannégy cserkésztsiszt, illetve segédtsiszt vezette. Közösségeikben összesen több mint 2500 cserkész vett részt száztíz nyári táborban.

Regnumi cserkészfőparancsnokok

MARCELL MIHÁLY (1914–1918)
HALÁSZ PÁL (1919–1920)
BÁRDOS ISTVÁN (1920–1943)

LÁSZLÓ GÁBOR (1943–1947)
EMÓDI LÁSZLÓ (1947–1948)

Regnumi főtisztek

AJKAY (ACHTZEHNER) JÓZSEF (1914–1916)
HORVÁTH BÉLA (1922–1923)
REICHERT RÓBERT (1924–1926)
VOKÁNYI (SCHWERT) ÁRPÁD (1926–1928)
ERCSEY-ECKER LÁSZLÓ (1928–1930)
MÉHES GYÖRGY (1931–1936)
DARVAS PÁL (1936–1937)

VINKOVICH SÁNDOR (1937–1939)
DARVAS PÁL (1939–1944)
SZAUER RICHÁRD (1944–1945)
VARSÁNYI JÓZSEF (1945–1946)
SZIRMÁK GÁBOR (1946–1948)
KOPÓCSY MIHÁLY (1948–1951)

Csapatnév	Az alapítás éve	Alapító/vezető
Sas I.	1912	Szabó János, a Szent Imre-kongregáció prézese
Pacsirta I.	1912	Kristóf Alajos József prézes
Turul I.	1912	Shvoy Lajos
Fecske I.	1912	Marcell Mihály Helyettes táborparancsnokok: Tóth Tihamér és Jandik József
Zerge	1912	Németh László, Schmidt Ferenc segédtsiszt. A parancsnok hadba vonulása után Zsigovits Béla vette át a parancsnokságot.

KIRÁNDULÓ KISCSERKÉSZÉK (1939)
Fortepan / Pálfi András

Galamb I.	1913	Shvoy Lajos
Sirály I.	1913	Halász Pál Csapattiszt: Siegescu Miklós
Fecske II.	1914	Marczell Mihály, Nagy Lajos, Korompai József
Sas II.	1917	Bárdos István Csapattiszt: Körmendi Lajos
Sárgarigó I.	1916	Jandik József Segédtiszt: Percs Ernő és Papp Ferenc
Pacsirta II.	1918	Marczell Mihály, Koszterszitz József
Turul II.	1919	Witz Béla Tisztek: Müller Ferenc, Mohos Ernő, 1925-től Kosch Béla
Sólyom I.	1919	Witz Béla, Belák Kálmán, Handlovits Miklós, 1923-tól Koszterszitz József, csapattisztje: Reichert Róbert
Daru	1920	Belák Kálmán, Almássy József Csapattiszt: Győrffy László, Schniedt Ottó
Fecske III.	1921	Korompai József, Fuhrmann Ernő Csapattiszt: Vókányi Árpád
Harkály	1921	Jaszenák Győző 1922 és 1924 között: Halász Pál Elsőtiszt: Bartmann Miklós
Sárgarigó II.	1922	Jandik József
Sas III.	1923	Bárdos István Csapattiszt: Zachár Árpád
Pacsirta III.	1926	Brückner József, Fuhrmann Ernő, Simoncsics László
Sirály II.	1926	Zofahl Aladár, Kosztolányi István
Sólyom II.	1927	Kosztolányi István
Turul III.	1928	Bárdos István Csapattiszt: Zachár Árpád

FELHASZNÁLT IRODALOM

A 25 ÉVES REGNUMI CSERKÉSZET (1938)

A 25 ÉVES REGNUMI CSERKÉSZET. BUDAPEST, ÉLET.

BARLAY (2018)

BARLAY Ö. SZABOLCS: *Prohászka és a magyar cserkészzet*.

<http://www.inditlak.eoldal.hu/cikkek/-hazam--hazam-te-mindenem-/prohaszka-es-a-magyar-cserkeszet.html>

(Utolsó letöltés: 2019. május 19.)

DOBSZAY (1991)

DOBSZAY JÁNOS: Így – vagy sehogy! Fejezetek a Regnum Marianum életéből. Budapest, Regnum Marianum.

DOBSZAY (1996)

DOBSZAY JÁNOS: *Mozaikok a Regnum életéből a hetvenes évektől napjainkig*. Budapest, Corvinus.

EMÓDI (2016)

EMÓDI LÁSZLÓ: *A Regnum Marianum története 1900–1970*. Budapest, Regnum Marianum.

FEJÉRDY (2010)

FEJÉRDY ANDRÁS: Titkos püspökszentelés(ek) Magyarországon 1960 őszén. Az első Regnum-per helye a magyar egyházpolitikában és a szentszéki Ostpolitikban. In BÁNKÚTI GÁBOR – GYARMATI GYÖRGY (szerk.): *Csapdában. Tanulmányok a katolikus egyház történetéből 1945–1989*. Budapest, ÁBTL–L'Harmattan.

GYORGYOVICH (2006)

GYORGYOVICH MIKLÓS: Prohászka Ottokár lelkesége és a Regnum Marianum. In MÓZESSY GERGELY (szerk.):

Prohászka Ottokár. Püspök az emberért. Székesfehérvár, Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, 36–44.

SOÓS (2017)

SOÓS VIKTOR ATTILA: A Regnum Marianum ifjúságnevelő munkája. In TABAJDI GÁBOR (szerk.): *„Illegális ifjúsági munka”. Cserkészközösségek a diktatúrában*. Budapest, Magyar Cserkészszövetség, 18–22.

LÉNÁRT ANDRÁS

KÖZELÍTÉSEK A ZSIDÓ CSERKÉSZET MAGYARORSZÁGI TÖRTÉNETÉHEZ

A magyarországi zsidó cserkészzet története alig ismert a szélesebb közvélemény számára. Az egykori csapatok történetének elbeszélését a 20. századi történelem traumái és terhelt fogalmai különösen nehezé teszik. Tanulmányomban a történeti irodalom megállapításaira, a jelenkortörténeti esettanulmányok eredményeire építve átfogó értelmezési keret megalkotására teszek kísérletet.¹

A zsidó cserkészetről szólva szinte ugyanabba a problémába ütközzünk, amelyről Kovács András történész beszél, amikor a második világháború, a zsidóüldözés és a szovjet megszállás eltérő emlékezeti formáit és csoportképző erejét elemzi.² A zsidó cserkészzet története lezárult, szemben a keresztény kötődésű csapatokkal 1989 után nem volt folytatása. A két világháború közti időszakról szól, zárvány lett belőle.³ Nem meglepő tehát, hogy ma a legtöbb ember nem is hallott az egykori zsidó cserkészcsapatokról, s ez alól a zsidó kötődésűek sem kivételek. Ez nem véletlen. A cserkészzet a kommunista rezsim alatt „klerikális”, „retrográd”, nemkívánatos, veszélyes intézményként volt elkönyvelve, melynek fölszámolása szükségszerűen következett be. Az 1989–90-es rendszerváltás után a demokratikus jogállam keretei között az egyházi kötődésű, inkább jobboldali közösségek buzgólkodtak visszaállításán, míg a más politikai irányultságú társadalmi csoportok és szubkultúrák idegenkedve, legjobb esetben is tisztes távolról követték, de nem nagyon jutott eszükbe támogatni a cserkészet, belépni a szövetségbe, vagy csapatokat alakítani. Az 1945-öt követő és az 1990-es rendszerváltás utáni ideologikus ellentéteknek jócskán volt történelmi előzményük.

A két világháború közti időszakban hiába alakultak zsidó cserkészcsapatok – számuk meglehetősen alacsony volt, egy tucat körül mozgott –, nem tudtak igazán integrálódni a hazai cserkészetbe.⁴ A probléma gyökere a korszak kezdetéig ér, tehát nemcsak a háborús évekig vagy a nácik 1933-as hatalomra kerülése utáni időszakig, hanem az első világháborút követő, 1945-ig húzódó korszak átható antiszemitizmusában rejlik. Az erre vonatkozó emlékezeti irodalom, a két világháború közti éveket kutató történetírás szinte nem kerülheti el, hogy ne utaljon a zsidók megkülönböztetésének valamely jelenségére. Az antiszemita hiedelmek és összeesküvés-elméletek persze ma sem tűntek el egészen, de sehol nem nyerték vissza korábbi tömeges támogatottságukat. Az eltelt hetvenöt év alatt megváltozott a közgondolkodás, melyre a legnagyobb

1 Túlzás nélkül mondhatjuk úttörő munkáknak a *Regio* folyóiratban 2019-ben megjelent esettanulmányokat a zsidó cserkészzet témakörében, ezek közül Bányai Viktória és Vörös Kata írásait gyakran fogom idézni.

2 Kovács (2008) 19–51.

3 Ha pontosak akarunk lenni, az első világháborút megelőző néhány év és az 1945 utáni rövid időszak keretezi a zsidó cserkészzet hazai történetét.

4 A két világháború közötti csapatok, amelyekről maradtak fenn adatok: 252. számú Kiss József cserkészcsapat (Pesti Izraelita Hitközség Polgári Fiúiskolája, Budapest, Wesselényi utca 44.); 297. számú Dániel (Bárá Eötvös József) cserkészcsapat (Pesti Izraelita Hitközség Reál Gimnáziuma, Budapest, Szent Domonkos utca); 310. számú Jókai cserkészcsapat (Magyar Izraelita Kézmű- és Földművelési Egyesület, Budapest); 311. számú Vörösmarty cserkészcsapat (Budai Izraelita Hitközség, Budapest, Frankel Leó utca); 436. számú Illés próféta cserkészcsapat (Budai Zsidó Hitközség, Lágymányos); 446. számú Salamon cserkészcsapat (Izraelita Fiúárvaotthon, Budapest); 479. számú Szőgyi László cserkészcsapat (Izraelita Hitközség, Győr); 598. számú báró Jósika Miklós cserkészcsapat (Izraelita Hitközség, Szeged); 615. számú „Ámosz” cserkészcsapat (Pécsi Izraelita Elemi); 672. számú Bem cserkészcsapat (Kaposvár); 790. számú Dávid király cserkészcsapat (Izraelita Polgári Iskola, Miskolc); 921. számú Dr. Venetianer Lajos cserkészcsapat (Izraelita Hitközség, Újpest). A fentieken kívül még Bajáról, Balassagyarmatról, Debrecenből és Egerből vannak szórványos információk csapatok alakításáról és működéséről.

hatást természetesen a zsidók tömeges meggyilkolásának nehezen indokolható ténye gyakorolta. A múlttal foglalkozók nehezen birkóznak meg a húszas–harmincas évek antiszemitizmusának jelenségével, amely mindent átítatott, így a cserkészsövetség történetét is. A másik attitűd az antiszemitizmus figyelmen kívül hagyása, bagatellizálása. A legnehezebb, talán lehetetlen feladat pedig a súlyának megfelelő érzékeltetése és bemutatása. Ami ma elfogadhatatlannak és súlyosan diszkriminatívnek tűnik, a vizsgált korszakban mindennapos tapasztalat lehetett, szükséges rossz, amit a kirekesztettek és a liberalizmus eszményeit vallók nehezményeztek ugyan, de együtt éltek vele. Mindezek tükrében a magyarországi zsidó cserkészlet történetét leginkább az antiszemita kirekesztési törekvések ellenében létrejövő egyenjogúsítási igények érvényesítési terepeként lehet elmesélni.

A zsidó cserkészletet vizsgálva különösen éles megvilágításba kerül, hogy a lélek- és társadalom-nemesítő elképzelésekkel jelentkező mozgalmat miként itatta át a korszak, és változott meg a felismerhetetlenségig. Többféleképpen képzelhetjük el a cserkészideák és a (magyarországi) valóság találkozását.

– A világjobbító szándék csúfosan megbukott. A fasiszta, autoriter, náci rendszerek hatalomra jutását vagy a második világháborút akár az ifjúságnevelés kudarcának bizonyítékként is értelmezhetjük. A húszas évek középosztálybeli fiatalsága hiába erősödött lélekben, és talált társra országos és nemzetközi cserkésztalálkozókon, a testvériség a felnőttkorra eltűnt, és valódi háborúhoz vezetett.

– A cserkészlet remek kerete fennmaradásának záloga, hogy demokratikus és autoriter rendszerekben egyaránt alkalmas ifjúságnevelésre. Az autoriter rendszerek a kis egységeknek, vagyis a csapatoknak juttatott autonómia mellett a mozgalmat a saját képükre formálják. Anyagilag támogatják, és szimbolikusan összekötik az állammal (lásd Teleki Pál miniszterelnök szerepét), cserébe elvárják, hogy a hatalomnak megfelelő ideológiai doktrínát közvetítsenek és adjanak át a gyerekeknek. Az állam nemzetközi kapcsolatokban kamatoztatja az összefonódást, a cserkész-világtalálkozók szervezésével és támogatásával a saját renomét építi. A brit alapítók örömmel nyugtázták, hogy gondolataik és mozgalmuk szerte a világon terjed, tekintet nélkül például arra, hogy a Hitler-Jugend és a magyar cserkészletet a harmincas évek végén már alig lehetett megkülönböztetni egymástól.⁵ Mivel azonban a mozgalmat jó szándékok vezérlik, tanulva a hibákból, demokratizálva és nagyobb toleranciára törekedve a háború után újraéleszthető.

– És persze ott vannak az egykori tagok, akik rengeteg élménnyel gazdagodtak, jelentős kapcsolatokat szereztek, és olyan csoportidentitást és összetartozás-tudatot kaptak, amely egy életre elkísérte őket. Az egyéni emlékezetben kevésbé domináns a társadalmi feszültség vagy a rendszerszintű antiszemitizmus, helyettük a csoportos élmények, a dalok, játékok, kirándulások, a nehézségek legyűrése, a betegségek, a közös elmélkedés, a kulturális események, az istentiszteletek maradtak meg, s legfeljebb az értetlenkedés, az elkeseredettség és a düh a kommunista

5 A Papp Antal 1937-es külföldi tanulmányútjáról szóló beszámoló megemlíti, hogy a Magyar Cserkészsövetség tagja megtekintette a Hitler-Jugendek táborait és otthonait. „Ennek során arra a megállapításra jut[ott] hogy ha szellemben nem is, de a tábori munkák tekintetében igen sok cserkészvonatkozást tapasztalt. Az az [ér]zésem, hogy később ők is vissza fognak térni a cserkészszármazásra.” 1937. szeptember 22. OIB Jegyzőkönyv (Cserkész Könyvtár és Levéltár, Gödöllő, P 1359/137/1937/9.).

rezsim miatt, mely diktatórikus eszközökkel mindennek véget vetett. A betiltás okozta értékvesztés, a hiány késztette képviselőit a mozgalom újjáélesztésére, akik ezzel helyrehozták a kommunista uralom vétkét, de nem reflektáltak kellően arra, hogy a hazai cserkészzet virágkorának számító Horthy-korszak a zsidó cserkészek megkülönböztetésével s végül 1941-es kizárásával hasonló súlyú, ideológiai alapú és a cserkészideáknak ellentmondó intézkedéseket hozott, mint a kommunisták a cserkészekkel szemben.

A zsidók és cserkészek kapcsolata éppen olyan volt, mint az ország korabeli politikai és mentális állapota. A zsidók részéről az állampolgári jogegyenlőség megtartásáért vívott küzdelem egyik terepévé vált a cserkészmozgalomban való részvétel, csapataik megalakításának kierőszo-
kolása és működtetése. A zsidó cserkészek és vezetőik az emancipáció és az állam iránti lojalitás demonstrálásához tartották fontosnak csapataik jogszerű létrehozását. Amikor ennek lehetősége végleg megszűnt, az 1941-es kizárást követően is megmaradtak zsidó csapatok. Aktivitásuk – alternatíva híján – a zsidó fiatalok növekvő érdeklődése folytán még fokozódott is, és ehhez nem volt szükség többé az országos szervezet áldására. Más név, más zászló alatt ugyanazt a tevékenységet folytathatták, mint addig.⁶

A másik oldalról nézve a helyzetet hiába voltak ott a zsidók az elsők között a cserkészzet megteremtésénél, és hiába igyekeztek bizonyítani magyarságukat és Magyarország iránti elkötelezettségüket, a cserkészek (adminisztratív) vezetése – hasonlóan a politikusokhoz – nehezen tudta kezelni a kérdést. Mi a teendő, ha van egy társadalmi csoport, amelynek tagjai megfelelnek ugyan a szervezet által támasztott elvárásoknak, de mégsem kívánatos, hogy részesei legyenek egy olyan mozgalomnak, amely szorosan kötődik az államhoz és antiszemita „keresztényi” eszményeihez? Az állam (a haza) érdekeivel való azonosulás kinyilvánítása nem segített az alapkonfliktus feloldásában. Maradt hát az időhúzás, a csapatok legitimációjának lebegtetése és számuk mesterséges alacsonyan tartása. Pontosan ez figyelhető meg a zsidó cserkészzet rövid története során.

AZ ELSŐ ZSIDÓ CSERKÉSZCSAPATOK

A cserkészzet Angliából, a liberalizmus mintaországából indult útjára. Robert Baden-Powell ifjúságnevelő programja telibe találta a fiatalok igényeit, így hamar követőkre talált Magyarországon is. Az egyik hazai alapító, Bing Ede János angliai tanulmányútját az Izraelita Szünidei Gyerektelep Egyesület vezetősége pénzzel támogatta. Bing elsőéves jogászhallgatóként 1911-ben már az újonnan létrehozott Királyi Egyetemi Katolikus Főgimnázium cserkészcsapatánál tevékenykedett, emellett sajtóaktivitásával fontos szerepet vállalt a cserkészzet elterjesztésében.⁷ Az első zsidó cserkészcsapat szervezése alig két évvel később, 1913-ban kezdődött meg. Aktivistái valójában egy másik, nem sokkal korábban elindult mozgalom, a cionizmus követői közül kerültek ki. A következő évtizedek történéseinek ismeretében kijelenthetjük, hogy ha nem is keveredtek össze kibogozhatatlanul a zsidó cserkészzet és a cionista ifjúsági mozgalom szálai, társadalmi

6 A cserkészszövetség 1948-as feloszlata után az egykori cserkészcsapatok hasonló módon próbálkoztak legális intézmények keretében folytatni tevékenységüket. Lénárt (2017)

7 Bing a *Budapesti Hírlap*nál a cserkészetről szóló rovatot vezett, és megjelentette *A cserkészlet útmutatója* és *A táborozás kézikönyve* című rövid összefoglalókat. Tevékenységéről 1913-tól az első világháború kitöréséig több lap is tudósított.

bázisának azonossága miatt számos átfedés volt a két csoportosulás között. A zsidók önálló államának megalapítását célzó cionista mozgalom, mely első világkongresszusát 1897-ben tartotta Bázelen, a cserkészekhez hasonlóan tetterős, fizikai ellenálló képességgel rendelkező ifjúságot akart nevelni, amely majd visszahódítja és termőre fordítja az ókori Izrael időközben többségében arabokkal benépesült, elsvatagosodott területeit. Nem véletlen hát, hogy a cserkészterét lelkesedő zsidók az 1903-as alapítású Makkabea vagy az 1912-ben létrejött Hasmonea Zsidó Ifjak Köre cionista szervezetekből érkeztek, ugyanis a két mozgalom lelki és testi (sport- vagy katonai) ideáljai nagyon hasonlóak voltak. Az aktív cionista Dömény Lajos, a világháború egyik első magyar hősi halottjának példáján elmélkedve úgy is fogalmazhatunk, hogy a magyar cionisták odaadó hívőkként, lelkesen harcoltak a befogadó országért, ha cserébe teljes jogú, pontosabban nemcsak jogi értelemben, hanem társadalmi elismertségben és személyközi kapcsolatokban is egyenrangú partnereknek tekintették őket.

Egy 1913-as híradás szerint a tíz zsidó cserkészcsapat tagjai Budapest környékén kirándultak vagy elsősegély-tanfolyamot végeztek.⁸ A csapatoknak – méretüket tekintve inkább rajoknak – sorsszámuk volt, a parancsnokságot három fiatal ügyvéd, Kahan Niszon, Perl Ödön és Dömény Lajos alkotta.⁹ Mindhárom kiemelkedő cionista munkát végzett, Dömény a Zsidó Nemzeti Alap magyarországi irodájának vezetője, a VAC sportklub valamint a Herzl Tivadar Egyesület alelnöke volt.¹⁰ Szembeötlő a szoros kapcsolódás a cserkészlet és a cionista ifjúságnevelés között, ugyanakkor mindkét mozgalom adaptációs készségét is mutatja. A zsidók országa újratervezésének gondolata korántsem volt új, azonban a franciaországi Dreyfuss-ügy (1894) kapcsán felemelkedő antiszemita hullámra adott reflexnek tekinthető, hogy az asszimilálódott európai zsidóságban komolyabban felmerült a biztos védelmet nyújtó saját állam alapításának ötlete. Az antiszemita hullám a 20. század elején időszakosan elcsitult, de a cionista szervezetek tovább éltek. A hazai zsidó ifjúsági vezetők valószínűleg jó módszert láttak a cserkészletben a nevelésre, az „arousel” szintjének emelésére, a „B terv”, a kivándorlás előkészítésére. A cionizmus céljait és eszközeit tekintve messze nem volt egységes, és egyéni szinten is változhatott, hogy kit melyik életszakaszban, mennyire ragadta magával az új államalapítás gondolata. A számok arról tanúskodnak, hogy a hazai zsidók közül 1945 előtt alig jutottak el Izrael földjére, de még a cionista szervezetekbe is csak kevesen merészkedtek. Dömény Lajos, akinél aktívabb magyarországi cionista nemigen létezett, ugyanolyan lelkesen állt a szülőháza szolgálatába, mint tette volna elképzelt választott hazája esetében. 1914. szeptember 6-án a *Zsidó Szemle* tudósításából értesülhettek az olvasók, hogy Dömény hősi halált halt a galíciai fronton. A megdöbbentő hír nem kelthetett teljes meglepetést, hiszen a háború kirobbanása (1914. július 29.) után a cionisták több ízben világos jelét adták, hogy Magyarország hadicéljait teljességgel sajátjuknak érzik, és részt vállalnak a közös háborús erőfeszítésből. Segíteni kívánták a Vöröskereszt munkáját, pénzgyűjtést szerveztek, önkéntes munkát vállaltak, és önkéntes katonai szolgálatra buzdítottak.¹¹

A kettős elköteleződés – talán életszerűbb volna tájékozódást vagy nyitottságot írunk

8 *Zsidó Szemle* – A cserkész melléklet, 1913/13., 14. Idézi Bányai (2019) 68.

9 A parancsnokság a Király utca 36. szám alatt volt, egy épületben a Magyarországi Cionista Szervezettel és a *Zsidó Szemle* szerkesztőségével. Emed (2002) 47–68.

10 Emed (2002) 56.

11 *Zsidó Szemle*, 1914. szeptember 6., 1. Idézi Bányai (2019) 74.

élére az év végén Diamant Artúr került, akinek sok fiatal sikert bevezetése.¹⁵ 1923-ból két további, budai, illetve óbudai csapat megalakulásáról maradt fenn feljegyzés.¹⁶ A fővároson kívül Miskolcon és a Csehszlovákiához csatolt magyarlakta területeken, Nyitrán, Érsekújváron és Beregszászon működtek zsidó cserkészcsapatok.¹⁷

„Nagy változások várhatók a Szövetségben, átszervezik állítólag egészen, ami pedig minket illet, az ellenőrzés alatt állást megszüntetik, a nem hazafias, rózsaszín csapatot feloszlatják, a hazafias pedig leigazolják”¹⁸ – írta 1921-ben Tauber József, a Toldi Miklós csapat tagja Kápolnai Józsefnek, az egyik legagilisebb zsidó szervezőnek. Márpedig a Kadimah szerveződései „rózsaszín”, már-már „vörös” csapatoknak látszottak. Semmi közülük nem volt a szociáldemokratákhoz vagy a Tanácsköztársasághoz, de szüleik, ahogyan a zsidó középosztály nagy része, a polgári liberális pártokhoz húzhattak, amelyeket rendszeresen támadtak az ellenforradalmi rendszer sajtójában és parlamentjében.

A zsidó csapatokkal és a cionistákkal kapcsolatos idegenkedés a saját féltelmek kivetítésében, titkos összeesküvések fantáziálásában nyilvánult meg. Az Ébredő Magyarok Egyesületének (ÉME) társelnöke, Hegedűs György a következő kirohanást címezte a liberális-konzervatív Rassay Károly képviselőnek (aki amúgy nem támogatta az 1918-as őszirózsás forradalmat, de a húszas évek elején felszólalásaiban elítélte a fehérterrort, és az ÉME betiltását követelte): „Nézzon a t. képviselő úr utána annak, hogy vajon a zsidó fiatalságot parancsnokok és rajok szerint egy Kadimah nevű titkos szervezetbe nem sorolják-e napról napra. Nézzon utána a t. képviselő úr, hogy ennek a Kadimah nevű szervezetnek szervezői az egyes városokban nem a hitközségi titkárok-e, és nézzon utána a t. képviselő úr, hogy mi a célja ennek a Kadimah-nak.”¹⁹ A Kadimah „ellenfelei” nem válogattak az eszközökben: Rassay ellen több merényletet kíséreltek meg, az újpesti cserkészcsapat 1923. tavaszi kultúrmatinéján pedig verekedést provokáltak.²⁰

A következő év nyarán ugyancsak az „ellenőrzés alatt álló” újpesti csapattal történt meg, hogy az egyik országos cserkészvezető egy rendész kíséretében a pályaudvaron indulás előtt levetette a gyerekekkel a cserkészkalapot – ezzel szimbolikusan kirekesztve őket a szövetségből. A megalázás mögött az antiszemitizmus és a fejlett bürokratizmus, esetleg a kettő keveréke, a hivatali antiszemitizmus húzódott meg, amelynek leggyakrabban említett alakja Endre László gödöllői szolgabíró, aki később Pest megyei alispán, majd belügyi államtitkár lett. Ezt a feltételezést erősíti, hogy a csapat devecseri táborozását a Közigazgatási Hatóság is igyekezett megghiúsítani.²¹

A Kadimah-csapatok hivatalosan hosszú éveken keresztül ellenőrzés alatt álltak. A helyzet tartatatlanságát az országos vezetők is érzékelték, és a megoldások között a numerus clausus vagy a későbbi zsidótörvények szellemével rokon elképzelések is előkerültek: „A jelenlegi »ellenőrzés

15 Haas (1934)

16 Kápolnai József: *A magyar zsidó cserkészlet rövid története*. Cserkész Könyvtár és Levéltár, Gödöllő, a 297. számú Dániel/Eötvös csapat anyagában, Bányai (2019) 77.

17 A cionisták a felvidéki területeken erősebbek voltak, mint Magyarországon, a Somér csapatok összeolvadtak a cserkészekkel, és még a Kadimah nevet is megtarthatták. *Prágai Magyar Hírlap*, 1938. július 7., 5. Idézi Bányai (2019) 78, 51. lábjegyzet.

18 Tauber József levele Kápolnai Józsefnek Bécsbe, 1921. február 7., Budapest Főváros Levéltára, X. 59.

19 A Nemzetgyűlés 150. ülése, 1923. július 5. *Nemzetgyűlési Napló*, 1922, XIV. kötet, 325.

20 *Pesti Napló*, 1923. április 24., 5.

21 Lovik Károly: Egy cserkész tábornok és néhány kisdíák. *Világ*, 1924. július 27., 4., Lovik Károly: A magyar cserkészletben dühöng a fajvédelem. *Új Kelet*, 1924. augusztus 4., 5. Idézi Bányai (2019) 80.

alatt«-i csapatok helyzete nem megoldott. A zsidó ellenőrzött csapatokat kizárni így nem lehet, az »ellenőrzés alatti« fogalma megszűnik. De miután a cserkészzet nevelés, nevelni pedig csak egységes valláserkölcsei és világnézeti alapon lehet, szükséges tehát, hogy egyforma, azaz csak zsidó vagy csak keresztény csapatok legyenek. Más valláserkölcsei alapú a csapatban legföljebb 5% lehet. A zsidó csapatokat el kell ismernünk, de így fiainkat megóvjuk.»²²

A diszkrimináció melletti érvelésben keverednek a vallási és a faji elemek, de a szándék világos: a zsidó csapatokat el kell különíteni, illetve zsidók csak alacsony számban lehessenek keresztény csapatokban. A szegregáció gondolatát az országos intézőbizottság olyannyira magáévá tette, hogy a húszas évek mindegyik tervezetébe, így az 1928-ban módosított alapszabályba is bekerült.²³

Azért is fontos hangsúlyozni a diszkriminatív igények folyamatosságát, mert a gazdasági világválság előtt ez volt az utolsó békeév, s nem melleleg ugyanekkor lazítottak az egyetemi numerus clausus törvényen. A harmincas évektől, Bethlen István miniszterelnök bukásával csak tovább romlottak a politikai feltételek a zsidó cserkészzet egyenjogúságának visszaállítására.

A status quo a körülbelül tucatnyi vallásos zsidó cserkészcsapat működését engedélyezte. Elsőként a pesti izraelita hitközség polgári fiúiskolájának és fiúgimnáziumának csapatai, a 252. számú Kiss József és a 297. számú Dániel cserkészcsapat kapták meg a hón áhított igazolást. Korábban a sok zsidó vallású taggal és cserkésztszettel megalakuló Toldi Miklós cserkészcsapatot is igazolták, bár őket formálisan nem sorolták a zsidó csapatok közé. Mégsem gondolhatjuk véletlennek, hogy az ő egyik rajukból alakult a MIKÉFE (Magyar Izraelita Kézmű- és Földművelési Egyesület) cserkészcsapata. A legjobban dokumentált 311. számú Vörösmarty cserkészcsapat is felekezeti patrónussal nyerte el a működési engedélyt, fenntartója a budai izraelita hitközség lett, bár korábban szintén a Kadimah-hoz kötődött.²⁴ Hasonlóan alakult az újpestiek sorsa: 1927-ben kapták meg az engedélyt a helyi hitközség szervezésében, s immáron Venetianer Lajos rabbiról nevezték el őket.

Nem csak az országos szövetség vonakodása miatt alakult maroknyi számú cserkészcsapat, melyek többsége Budapesten vagy vidéki nagyvárosokban (Szeged, Pécs, Győr, Miskolc, Újpest) létesült, és hitközségekhez vagy iskolákhoz kapcsolódott.²⁵ A hazai zsidóság középosztálybeli bázisa jóval több csapat alapítását biztosította volna, azonban a szülők sem tudták biztonsággal eldönteni, vajon jó-e, ha gyermekeik a keresztény nacionalizmust hirdető cserkészethez csatlakoznak. A neológ vallási irányzat fiatal rabbijai és nevelői viszont éppen a zsidó közösségtől eltávolodó fiatalok megtartásának lehetséges útjaként tekintettek a cserkészetre. Rendkívül szegényes a csapatok életéről fennmaradt anyag, a Vörösmartynál azonban világosan látszik Vidor Pál rabbinak és társainak a szándéka: ők a cserkészeten keresztül oltogatták a fiatalokat bibliai történetekkel és a zsidó hagyomány megismertetésével.²⁶ Része volt ennek a zsidók ókori és későbbi európai története a diaszpórában, az aktuális politikai helyzet, valamint a lehetséges

22 Gabona István hozzászólása. Az 1921. szeptember 22-i OIB-gyűlés jegyzőkönyve (Cserkész Könyvtár és Levéltár, Gödöllő, P 1359/128./PF/1921/1-5.). Idézi Vörös (2019) 132.

23 Alapszabály (1928)

24 Haas (1934) 19–23.

25 A zsidó cserkészcsapatok összegyűjtött listája: Szegedi et al. (2019) 149–153.

26 Vidor Pál tevékenységéről bővebben: Gombocz (2019) 149–153.

zsidó társadalmi szerepek. Vagyis csupa olyan elemet emeltek át, amelyet a Kadimah égisze alatt hivatalosan nem engedélyeztek, valójában azonban közel álltak a cionista oktatási „csomaghoz”. A fiatalok okítása és a zsidó történeti és kulturális ismeretek átadása nem tiltott tanok titkos közvetítése volt, hanem a zsidó önmegismerés része. A zsidóság tudatosítása, tartalommal való megtöltése tehát a cionizmus húszas évekbeli mesterséges leválasztása ellenére tovább élt a cserkészcsapatokban, amit a szélesebb környezet zsidóellenessége csak fokozott: annak is foglalkoznia kellett zsidóságával, akinek alig jelentett valamit, és szívesen elhagyta volna a „témát”. A cionizmus és az idegen hangzású Kadimah kiiktatása a cserkészethől valójában csak formálisan történt meg: a zsidók kettős identitása és önmaguk etnikumként való felfogása – különösen a fenyegetettség érzetének erősödése, az üldöztetés fokozódása idején – élénken foglalkoztatta az asszimilált, magyar nyelvű és tudatú zsidóságot.

JOGSÉRELEM ÉS KÖVETKEZMÉNYEK

Az a kevés csapat, melyet hagytak működni, természetesen nem sok vizet zavart, élték a maguk autonóm cserkészéletét, részt vehettek az országos vagy nemzetközi találkozók, így az 1933-as gödöllői dzsemborin is. A packázás azonban új lendületet vett a harmincas években: az Angliába tartó zsidó cserkészektől és vezetőktől 1936-ban megvonták a kiutazási engedélyt, a Temesiféle *Cserkészkönyv*be – szemben a katolikus vagy protestáns vallási gyakorlatokkal – nem vették fel a Vidor Pál által szerkesztett zsidó vallási útmutatást, és az Öregcserkész Club is kivetette magából a zsidókat.²⁷ Ahogy tovább lazultak Magyarországnak a világ liberális demokráciáihoz fűződő kapcsolatai, s a fasiszta és náci rezsimnek befolyásának növekedésével erősödött az állam autoriter jellege, a cserkészszövetség is szükségesnek látta újragondolni a zsidó cserészek „kérdését”. A végeredmény hosszas vajúdás után a zsidó csapatok kizárása lett 1941 decemberében. A meglepő az lett volna, ha ez nem vagy csak később következik be. A szövetségben mindig is jelen volt a kirekesztő szándék, a cserkésztestvériség ideájába sokak számára egyszerűen nem fértek bele a zsidók.²⁸ A cserkész-történeti összefoglalót jegyző Gergely Ferenc is a zsidó csapatok általános ellehetetlenítéséről és a zsidó felekezeti (származású) tagok eltávolításáról ír, kivételként említve a gödöllői premonstreieket, akiknél a toleráns iskola és csapatvezetés segítségével megbújhatott néhány nem keresztény csapattag.²⁹ Budapesten a Deák téri leánycserészek vezetői – az országos tendenciáknak és elvárásoknak megfelelően – az 1939/40-es tanévtől nem vettek fel zsidó származású/vallású tagot. A következő évben már a meglévőket is kizárták, igaz, mindössze ketten voltak, és rendszertelenül látogatták a gyűléseket. A kizárások ellenére a Vörösmarty cserkészcsapat a budai izraelita hitközség ifjúsági csapataként egészen az 1944-es német megszállásig folytatta működését. A kirekesztést a gyerekek azonban súlyos sérelemnek, állampolgári jogaik semmibevételének és a szolidaritás hiányának érezték, ami nem volt éppen egyedi tapasztalat a harmincas évekre eső fiatal életükben, de az egyenlőség ideológiáját hangoztató cserészek részéről érkező támadás különösen mély csalódást okozott bennük.

27 Az összeállítás végül magánkiadásban jelent meg. Vidor (1938)

28 Némileg hasonlóan Thomas Jeffersonhoz, az Egyesült Államok egyik alapító atyjához és harmadik elnökéhez, aki annak ellenére, hogy a vallási tolerancia védelmezője volt, és a nagyrészt általa fogalmazott *Függetlenségi nyilatkozat* tartalmazza a „minden ember egyenlőnek teremtetett” gondolatát, ültetvényén rabszolgákat tartott. A felvilágosodás korában sem könnyen magyarázható az ellentmondás, a 20. században pedig különösen összetett érvrendszerre van szükség ehhez.

29 Gergely (1989) 341–342.

ÉLETKÉPEK A 311. SZ. VÖRÖSMARTY CSERKÉSZCSAPAT MINDENNAPJAIBÓL
mbarnett.com/v311

A háborút túlélők ezért kettős érzülettel viseltettek a cserkészlet iránt. Az újakezdés-folytatás jegyében igyekeztek újjáéleszteni mindent, ami megszűnt, de a kommunisták szándékainak sem álltak ellen, sőt többen együttműködtek a cserkészlet átvilágításában, bomlasztásában és 1948-as megszüntetésében.

FELHASZNÁLT IRODALOM

ALAPSZABÁLY (1928)

A Magyar Cserkészszövetség alapszabályai. Budapest, Magyar Cserkészszövetség.

BÁNYAI (2019)

BÁNYAI VIKTÓRIA: Liliom és Dávid-csillag: a zsidó cserkészlet kezdetei Magyarországon, 1913–1924. *Regio*, 2019/2., 66–85.

EMED (2002)

EMED ALEXANDER: A magyarországi cionista mozgalom története, 1902–1948. Budapest, Bethlen Téri Oneg Sabbath Klub.

GERGELY (1989)

GERGELY FERENC: A magyar cserkészlet története 1910–1948, Budapest, Göncöl.

GOMBOCZ (2019)

GOMBOCZ ESZTER: Cserkészliliom és kőtábla. A zsidó identitás újjáépítésének törekvései a két világháború közötti neológiában Vidor Pál életének példáján. *Regio*, 2019/2., 105–126.

HAAS (1934)

HAAS LAJOS (szerk.): Tíz év a lilimos lobogó alatt. A Budai Izraelita Hitközség „Vörösmarty” cserkészcsapatának története 1924–1934. Budapest, Fáklya.

KOVÁCS (2008)

KOVÁCS ANDRÁS: A zsidókérdés a mai magyar társadalomban. In uő: A másik szeme. Zsidók és antiszemiták a háború utáni Magyarországon. Budapest, Gondolat.

LÉNÁRT (2017)

LÉNÁRT ANDRÁS: Zsidó cserkészek. A Vörösmarty cserkészcsapat a háború előtt és után. In TABAJDI GÁBOR (szerk.): „Illegális ifjúsági munka”. Cserkészközösségek a diktatúrában. Budapest, Magyar Cserkészszövetség, 39–46.

SZEGEDI ET AL. (2019)

SZEGEDI BÁLINT – BÁNYAI VIKTÓRIA – VÖRÖS KATA: Zsidó cserkészcsapatok Magyarországon. *Regio*, 2019/2., 149–153.

VIDOR (1938)

VIDOR PÁL: A zsidó cserkész első próbája. Budapest, szerzői kiadás.

VÖRÖS (2019)

VÖRÖS KATA: Numerus clausustól a numerus nullusig. A zsidó cserkészek kirekesztése a Magyar Cserkészszövetségből. *Regio*, 2019/2., 127–148.

Hogy a 20. század egyik legismertebb magyar politikusának neve és a cserkészmozgalom miképpen forrott össze, erre a kérdésre meglehetősen összetett a válasz. Az összeforrás azonban aligha lehetne teljesebb: Teleki Pál (1879–1941) kétszeres miniszterelnök a magyar cserkészmozgalom egyik jelképe lett; ha a hétköznapi ember nem is sokat tud a tudós-politikus életéről, öngyilkossága mellett minden bizonnyal az ifjúsági mozgalomban vállalt szerepe az, ami megragadt a közös emlékezetben. Ez a szerep nem véletlen: Teleki nemzetnevelési törekvéseinek integráns része volt a cserkészlet 1920 után. A Budapesti Tudományegyetem Közgazdasági Kara és az Eötvös Collegium mellett az angolszász eredetű mozgalom volt az a terület, amelyen talán a legerőteljesebb működést fejtette ki.

A FŐCSERKÉSZ

A politikus és a világháború után új lendületet kapó ifjúsági szerveződés kapcsolatfelvételének kezdete nehezen rekonstruálható. Teleki Géza, a miniszterelnök fia 1921 ősztől lett a budapesti piarista gimnázium diákja, és tagja az egyik legrégebb magyar cserkészcsapatnak, az ekkor alapításának tizedik évfordulóját ünneplő 2-es számúnak, amely százhetven fős létszámával az egyik legnagyobb is volt az országban.¹ És nyomhatott a latban az a tény is, hogy Teleki már a háború előtt ismerte Morvay Győzöt, az Árpád Főgimnázium igazgatóját, a Magyar Cserkészszövetség 1918–1919-es elnökét – erről kettejük fennmaradt levelezése tanúskodik.² Úgy tűnik, a szövetség legfőbb szervének, az Országos Intézőbizottságnak az egyik ülésén merült fel, hogy az immár tizenötezer főt számláló magyar mozgalomnak is szüksége lenne egy olyan központi személyiségre, mint amilyen Baden-Powell Angliában – aki 1920 óta a világ főcserkésze is volt. Fodor Ferenc, aki ekkor már Teleki adjunktusa volt a közgazdasági karon, hozta szóba Teleki Pál személyét. (Apró adalék, hogy a Fodor által vezetett 33. számú, az Újpesti Főiskolai Szociális Telepen létrejött cserkészcsapat nem Teleki, hanem Fodor korábbi közvetlen főnöke, a Béke-előkészítő Iroda vezetője, Cholnoky Jenő földrajztudós nevét vette fel.³) Telekinak az volt a feltevése, hogy ne válasszák, hanem nevezzék ki, ebben az esetben „hajlandó egész munkásságát a cserkészletnek szentelni”.⁴ Már ez a felütés is jelezte, hogy – híven akkori hangulatához – nem akart demokratikus döntéshozatali mechanizmusokkal bíbelődni, és esetleg lealacsonyító személyes támadások célpontja lenni egy választási processzus során. Az Országos Intézőbizottság 1922. május 19-én Teleki személye mellett döntött, s az elintézés gyorsaságára jellemző: kérésük egy héttel később már a minisztertanács elé került. A vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztése szerint a főcserkészi tisztség betöltője „az államfőtől élethossziglan vagy legalábbis igen hosszú időre kinevezett méltóság”, aki „a legfelsőbb kinevezés adta nimbusssal megerősödvé a tekintély elvét képviseli a cserkésztestületben, és a magyar cserkészmozgalom itthon és külföldön egyaránt a leghathatósabban képviselheti”. A főcserkész feladata volt, hogy a szövetség munkáját legmagasabb szinten támogassa, belföldön és külföldön képviselje a cserkészletet,

1 Dr. Lóky Béla (közvetítette): A kegyes-tanítórendiek budapesti főgimnáziumának értesítője az 1921–22. iskolai évről. Budapest, 1922, 24–25.

2 Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár, Teleki Pál levelei Morvay Győzöhöz, Pribékfalva, 1910. augusztus 18., augusztus 30.

3 *Magyar Cserkész*, 1920. október 1., 16.

4 Gergely (1989) 50.

s a Cserkész Nagytanács elnökeként a „cserkésmunka leghatalmasabb társadalmi támogatója” legyen.⁵ Ez a hirtelen váltás annál is inkább meglepő, mert Teleki neve korábban nem nagyon bukkan fel a cserkéssajtóban: a miniszterelnök nem volt ott az 1920. október 3-i nagy vérmezei seregszeglén, és főcserkészi kinevezése előtt nem lehet találkozni a nevével a *Magyar Cserkész* hasábjain. 1922. szeptember közepén a szövetség küldöttsége ünnepélyesen felkereste őt a Budapesti Tudományegyetem Közgazdasági Karának dékáni hivatalában, ahol saját feladatairól így nyilatkozott:

„Kifejtette, hogy komoly érdeklődéssel van régóta a cserkészet iránt, és igazi cserkész módjára tényleges munkával fogja támogatni mozgalmunkat. Szükségét látja oly törvény megalkotásának, amely a cserkészegyenruhát minden visszaélés lehetőségétől megvédi, és annak a fontos külföldi érintkezésnek széles alapon való folytatását, amely idei első megszervezésével megfelelő eredményt ért el.”⁶ Utóbbi gondolat szépen rímelt Teleki azon elgondolására, amely a húszas évek középső harmadában a külföldre menő diákság civil diplomáciai felkészítésében látta a revízió egyik feltételét. Ennek szellemében foglalta el például a Diákkülügyi Bizottság elnöki székét is.

A politikus azonban nem sokáig tölthette be tisztét. Súlyos betegsége miatt (1922 végén eltávolították az egyik veséjét) 1923. március 22-én kérte a kormányzótól felmentését – nagyjából abban az időben, amikor a közgazdasági kartól való megválás is megfogalmazódott benne.⁷ Klebelsberg kultuszminiszter azonban nem kívánta nélkülözni Teleki tekintélyét a cserkészet élén, annak ellenére, hogy kettejük viszonya nem volt igazán jó. A politikust „tiszteletbeli főcserkésznek” nevezték ki, utóda pedig gróf Khuen-Héderváry Károly lett, akivel Teleki baráti viszonyt ápolt, viszont szintelensége biztos garanciája volt annak, hogy Teleki tekintélyét a szövetségben nem teszi kérdésessé.⁸

NEMZETNEVELŐI PROGRAM

A cserkészet magától értetődő, fontos eleme volt Teleki nemzetnevelői elképzelésének, amelyet a „magyar nemzeti célokkal” való azonosulás (a magyarság és Európa szüntelen kölcsönhatása és az ebből fakadó következtetések), a kötelesség és a műveltség kialakításának imperatívuszával lehet talán a legpontosabban jellemezni.⁹ A „magyar nemzeti célokkal” való azonosulás körébe az a szüntelen törekvés tartozott, hogy folyamatosan Nyugat-Európára tekintve modern eszmékkel igyekezett megismertetni a gondjaira bízott fiatalokat. Magyarország és Európa interakciója számára nem, illetve nem elsősorban kulturális vagy művészeti áramlatok átvételét jelentette, hanem a problémák megoldásának módozataira, a mindennapi értelemben vett kultúrára (életvitelre), az európai példák iránti fogékonyságra vonatkozott. Abban bízott, hogy az új, széles látókörű elit segít megvalósítani a reformot, amely a magyar társadalom konzervatív szellemű, mégis alapos átalakítását célozta. Az Eötvös Collegium francia minta alapján, bár

5 Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltára (PRMTKL), Papp Antal-hagyaték, Iratok 7., kivonat a Minisztertanács 1922. május 26-án tartott jegyzőkönyvéből.

6 *Magyar Cserkész*, 1922. október 1., 213.

7 Gergely (1989) 51.

8 MNL OL, X 10379 (a Magyar Cserkészszövetség hajdani P 1359 elnevezésű fondjának mikrofilmezett változata), 49278. doboz, Klebelsberg Kuno átirata a Magyar Cserkészszövetségnek, Budapest, 1923. szeptember 6. Illetve *Magyar Cserkész*, 1923. szeptember 1., 1.

9 E három fogalomra, ám más kifejezésekkel, lásd Mészáros (1993) 59–63.

a magyar viszonyokhoz jól alkalmazkodva tudta ellátni kettős feladatát: a középiskolai tanárok magas szintű képzését és új tudósgenerációk kinevelését. A Magyar Cserkészszövetség az angolszász minta alapján, de – főleg 1919 után – valláserkölcsei alapokon építkezve, erős nemzeti neveléssel igyekezett formálni a középiskolás ifjúságot. Tehette ezt annál is inkább – s ezt nem lehet elégszer hangsúlyozni –, mert Teleki a cserkészmozgalmat soha nem tömegmozgalomnak tekintette, és ez később, a harmincas években számos konfliktust okozott a szövetségen belül. A legjobb éveiben ötvenezer feletti igazolt taglétszámmal és csaknem ezer csapattal rendelkező elit szervezet a magyar ifjúságnak csak töredékét képviselte. Bár léteztek iparos-, tanonc- vagy munkáscsapatok is (ezek fontosságáról maga Teleki is beszélt olykor),¹⁰ a cserkészcsapatok zömének középiskolai diákok voltak a tagjai, azok, akik érettségi után szinte automatikusan a középosztály tagjaivá lettek, s akik közül idővel és a remények szerint a magyar társadalom irányítói kerülhettek ki.

A cserkészletben a húszas évek közepétől erőteljesen propagálták a falujáró munkát, a regőcserkészletet.¹¹ E törekvésnek logikus folytatása volt Teleki gondolkodásában a harmincas évek második felében a falukutatás erőteljes támogatása, amelyet a jórészt öregcserkészek által írt, *Elsüllyedt falu a Dunántúlon – Kemse község élete* című 1936-os kötet fémjelzett.

Bár a magyar cserkészlet az angolszász anyamozgalomnál lényegesen nagyobb hangsúlyt fektetett a valláserkölcsei nevelésre, a főcserkész csak nagyon ritkán fejtette ki ezzel kapcsolatos gondolatait. Amikor érintette a témát, akkor főleg a belső építkezés motívumait helyezte előtérbe: „kereszténységünk ne negációból, ne a rajtunk kívül állónak a negációjából vagy támadásából álljon – mondta 1923 elején –, de álljon a mi belső frontunknak megerősítéséből, mert ebből támad az az egység, mely a további erőt adja, és amely az öntudatot erősíti bennünk”.¹²

Nemzetnevelési elveinek a kötelességtudat és a „nemzeti célok” hangsúlyozása mellett harmadik eleme a műveltség szerepének hangsúlyozása volt. A megfelelő tudásszint megszerzésében nem az iskolát tartotta az egyedüli terepnek, az élet minden területét átfogó és életkorhoz nem kötött nevelés volt az ideálja. Sok posztón helytálló, művelt, „Európáról és Magyarországról” gondolkodó ember volt az eszménye, aki keresztény erkölcsi alapon áll, elutasítja a bolsevizmust, legfőbb parancsként tekinti a nemzet és hagyományainak képviselését, s a kötelesség éthosza áthatja minden tettét.

A cserkészlet Teleki szemében ezt az embertípust formálta: a jövőendő társadalomformáló férfiuít, akik készen állnak a vezetésre, de vezethetnek is, és egymással felcserélhetők. Kisgyerekkortól megszerzett tudásuk, tapasztalatuk alkalmassá teszi őket arra, hogy bármilyen „papirosképesítéssel” szemben megállják a helyüket. Sokatmondó hasonlata szerint: a cserkészlet „az a faiskola, ahová mindenki eljön csemetefát kérni, s az egyik gyümölcsfát visz, a másik díszcserjét, a harmadik tölgyfát, a negyedik erdőt telepít”.¹³ Neki kétségkívül az utolsó változat tetszett

10 Például a Cserkész Nagytanács pedagógiai szakosztályának ülésén 1925-ben: MNL OL X 10379, 49279. doboz, Kivonat a jegyzőkönyvből, 1925. június 8., illetve Teleki Pál felhívása a tanonccserkészek részvétele érdekében. Sopronvármegye, 1933. július 12.

11 Lásd például Regős káté (Táborozási segédlet III. rész.) Budapest, 1929. Magyar Cserkészszövetség kiadása.

12 Teleki Pál bevezetője. In *A keresztény gondolat védelme*. Budapest, 1925, Hangya Házinyomdája, 1.

13 Dr. Koszterszitz József: Emlékbeszéd gróf Teleki Pálról. Budapest, 1941, Magyar Cserkészszövetség, 10.

TELEKI PÁL A SZILÁGYI DEZSŐ TÉRI TEMPLOM ELŐTT (1940)
Fortepan / Vass Károly

volna a legjobban. A cserkészmozgalomban megismert vagy odavonzott munkatársai, így Fodor Ferenc, Alföldi Alajos vagy Papp Antal számos poszton segítették munkájában: az egyetemen, a miniszterelnökségen vagy a revíziós mozgalomban látta hasznukat. A területi revízió időszakában pedig egy-egy feladatról szólva kedvelt fordulata volt, hogy „erre a feladatra már beállítottam cserkésztszökeket” – rájuk bízta például a visszacsatolt Észak-Erdély szociális hálózatának megszervezését.¹⁴ Néha szervezetileg is igyekezett összekapcsolni e törekvéseket: a harmincas évek elején az általa igazgatott, jórészt keresztény középosztálybelieket tömörítő Országos Casino helyiségeiben létrehozta a Cserkészkaszinót – ott, ahol a húszas évek végén maga is valamiféle, a klasszikus társasköri együttléteken túli közéleti szervezéssel kísérletezett.¹⁵ A cserkészlet munkájában nem a gyermekek munkáját tartotta a legfontosabbnak: az csak a benne örökké megbúvó kamaszt izgatta. Az igazi, társadalomnevelő lehetőséget az öregcserkészletben látta, melynek megszervezését már a húszas évek végétől szorgalmazta. „Most már meg kell csinálni a férfiaknak cserkészársadalmát, hogy a mi társadalmi életünkkel közéletünkbe a cserkészies gondolkodást mindjobban belevigyük, mert erre az országnak szüksége van” – jelentette ki 1928-ban.¹⁶ Ezt a kört, amely a *Vezetők Lapja*, majd a Fodor Ferenc és Sík Sándor által felügyelt *Fiatal Magyarság* körül csoportosult, és amelyből a szociográfus Szabó Zoltántól kezdve az újságíró Boldizsár Ivánon és a történésszé lett Benda Kálmánon át sok mindenki elindult, a harmincas évek végén még politikai mozgalommá is kívánta szervezni: 1938 októberének zűrzavaros

14 Vö. Szavári Attila: Teleki Pál Erdély-politikájáról: értekezletek Erdélyben. *Magyar Kisebbség*, 2011/3–4., 198., 23. lábjegyzet.

15 *Nemzeti Újság*, 1934. november 7.

16 Például MNL OL X 10379, 49282. doboz., a Magyar Cserkészszövetség közgyűlésének jegyzőkönyve, 1928. november 4., 41. f.

napjaiban a „Névtelen Magyar” mozgalma lett volna hivatva tömegtámogatást kreálni a megrendült legitimitású Imrédy Béla miniszterelnök mögé. Főszervezőként azt a Fodor Ferencet találjuk az egy nagy budapesti tüntetés erejéig összehívott mozgalom mögött, akivel Teleki munkatársi viszonya ekkorra végérvényesen megromlott.¹⁷ Adjunktusa oldalán pedig azokat az öregcserkészeket találjuk, akiket Teleki bízott meg a feladattal.¹⁸

A harmincas évek folyamán Teleki a cserkészmozgalomban ellene volt mindenféle – ahogy ő mondta – „egyesületesdinek”, többször kikelt az „alapszabálygyártás és -módosítások” ellen.¹⁹ Sőt ellenezte, hogy a cserkészzet jogállását, feladatkörét jogszabályban rögzítsék, mert „nem a forma a lényeges” – jóllehet ezzel saját gondjait is szaporította, hiszen csaknem minden vitás kérdés vagy a levitemozgalommal kialakult hatásköri polémia ügyében a miniszterhez vagy magas rangú jóakarókhoz kellett fordulnia.²⁰ Folyamatosan a hozzá kapcsolódó mozgalmak, csoportok autonómiáját, anyagi és szellemi függetlenségét képviselte, még akkor is, ha ez nem volt mindenki ínyére.

A NEMZETI NAGYTÁBOR

Tiszteletbeli titulusa ellenére Teleki hatalmas energiával kezdett a cserkészzet gyakorlati feladatainak megoldásába. A magyar szövetségnek 1924-ben látványosan sikerült kitörnie a nemzetközi elszigeteltségből, amikor részt vehetett a dániai világtalálkozón (dzsemborin), ahol a gondosan kiválogatott és a csurgói táborban felkészített magyar csapat fényes sikert aratott a sportversenyeken.²¹ Teleki Berlinben, a vasúti átszálláskor üdvözölte a csapatot – azon ritka alkalmak egyike volt ez, amikor nem vett részt egy nemzetközi cserkészeseeményen.²² A külföldön elért siker, a rohamosan izmosodó hazai cserkészzet és a hirtelen kitágult horizont arra indította a mozgalom hazai vezetőit, hogy nagy nemzeti seregszemlén mutassák be a magyar közvéleménynek és a világnak a csapatok sikeres útját. Nemzeti nagytábort terveztek, amelyen nyolcezer cserkész (a mozgalom akkori tagságának mintegy negyven százaléka) adhatna számot a cserkészzet jellem- és társadalomformáló erejéről, s mutathatná be tevékenységét. A szervezés 1925-ben a magyar cserkészzet csaknem minden erejét lekötötte. Telekire a végső döntésekben (a helyszínek kiválasztása stb.) számítottak, és fontos szerepet játszott az anyagiak előteremtésében. A nagybankok, könyvkiadók támogatását igyekezett elnyerni, korlátozott sikerrel.²³ Emellett a külügyi bizottság elnökeként azon tevékenykedett, hogy a szép számmal érkező külföldi vendégek (például Lord Hampton angol főcserkész) Magyarországot a legjobb oldaláról ismerjék meg. A nagytábor helyszínének az újpesti Szűnyog-szigetet jelölték ki (ma Népsziget).

17 Erről lásd Jobbitt–Győri (2016) 28.

18 Fodor-hagyaték, Fodor Ferenc vallomása az igazolóbizottság előtt, Budapest, 1945. június 20., 2. f. Valamint Nyisztor (1969) 186–187. Kiss István: Visszaemlékezés a Táj- és Népkutató Központ kiállítására. *Ethnographia*, 1984/4., 608. Lásd még Kiss István-interjú. Készítette Torkos Veronika 1987-ben. OHA, 56., 106–107.

19 Vissza az eredeti cserkészethez. *Vasvármegye*, 1937. január 12., 3. Teleki Pál gróf a magyar cserkészzet feladatairól. *Budapesti Hírlap*, 1937. január 12.

20 A magyar cserkészzet jövője és az Almássy–Frobenius-vita Teleki Pál gróf megvilágításában. *Vasvármegye*, 1934. szeptember 11.

21 Dr. F. F. [Fodor Ferenc]: Útjaink. *Magyar Cserkész*, 1924. szeptember 15., 118–122. Valamint Fodor-hagyaték (magántulajdon), Fodor Ferenc levele feleségének, Fenczik Virának, Koppenhága, 1924. augusztus 13.

22 Dr. F. F. [Fodor Ferenc]: Útjaink. i. m. 120.

23 MNL OL X 10379, 49280. doboz, Balogh Elemérnek, a Hangya vezérigazgatójának levele Teleki Pálhoz, Budapest, 1926. május 26. MNL OL X 10379, 49281. doboz, a Franklin Társulat a Nagytábor irodájának, Budapest, 1926. június 7. MNL OL X 10379, 49281. doboz, a Pénzüntéti Központ elnökének levele Teleki Pálhoz, Budapest, 1926. május 26.

A Fodor Ferenc által kiválasztott helyszínt és a hozzá kapcsolt terveket a természet gyorsan tönkretette. Az 1926. júniusi zöldség néhány nappal a tábor kezdete előtt elöntötte a szigetet, és azzal a veszéllyel fenyegetett, hogy visszavonulása után a sár és a pangó vizek mellől kirajzó szennyanyagok lehetetlenné teszik a táborozók életét. Villámgyorsan kellett a már előkészített táborát költöztetni a szomszédos, jórészt fátlan, homokos megyeri dombokra. Teleki is lelkesen segített a cipekedésben, s szava sem volt a spártai körülményekre.²⁴ Kiállásával, demonstratív jelenlétével is azt üzent a kétkedőknek, somolygóknak, hogy vannak olyan társadalmi, nevelési ügyek, amelyek megérik a fáradságot vagy a gúny elviselését. Vállalásaival önmaga előtt is bizonyítani akart: betegsége és a frankhamisítási ügyben meghurcolt neve ellenére teljes értékű tagja az egészséges emberek közösségének és tágabb értelemben a közéletnek is.

A tábor a nagyközönség előtt valódi siker lett: annak ellenére, hogy a budapesti liberális és szociáldemokrata ellenzék és sajtója jó esetben is csak fanyalogva nyilatkozott az 1926. július 9. és 23. közötti rendezvényről, sokan ellátogattak a megyeri táborba, és széles körben ismertté vált a cserkészlet munkája. Teleki már kevésbé volt elégedett: sokallta az engedelményeket, kárhóztatta a fejtelenséget és a versenyszellem elburjánzását a „cserkészieség” rovására. A nagytábor életéről fennmaradt szolgálati jegyek és feljegyzések Telekit igazolták: kevés és rossz minőségű volt az élelem, a büfé a vidéki cserkészfiúknak sokba került, és gyakorta panaszkodtak hiányos öltözetű látogatókra. Nem sikerült kellő számú latrinát ásni, és az egységes szemétszállítást sem lehetett megoldani. Az már csak a rendkívüli gondokat szaporította, hogy a tábori rendőrség egy kósa rákosi viperát fogott a parancsnoki sáttól néhány méterre: szemrevételezés és némi tanakodás után az állatot tűzbe dobták – a cserkészlet állatvédő irányzata csak néhány évvel később terjedt el.

A szövetség vezetői szerint nem volt folytatandó a nemzeti seregszemle: eredményei nem voltak arányban a szervezésre, pénzszerzésre fordított energiával, a sérelmekkel. A nagytábor szervezői a cserkészmozgalom belső tartalmát is féltették a látványosságtól. „Sokáig ne csináljatok hasonlót” – intette Sík Sándor a szövetség vezetőit, és Teleki is hasonló véleményen volt.²⁵ Több nemzeti nagytáborra nem is került sor a két világháború között.²⁶ Nem szakadt meg azonban a külföldi szereplések sorozata és a hazai tábori élet sem. A magyar mozgalom nemzetközi elismerését jelentette, hogy Baden-Powell, a világ főcserkésze Magyarországra látogatott 1928 májusában. A Ferencváros Üllői úti pályáján a budapesti cserkészkerület csapatai fogadták „Bi-Pi”-t, aki nagyon meg volt elégedve a látottakkal, s kijelentette: „Az egész világ tudja, milyen kiválóak a magyar cserkészek.”²⁷ (Telekit alaposan meglephette, hogy az idős katonatiszt, aki Bécsből hajóval érkezett a magyar fővárosba, egyszerű civil ruhát viselt, míg Teleki – mint az ünnepi alkalmakkor kezdett szokássá válni – cserkészegyenruhában jelent meg a hajóárlomáson.²⁸) Bár Baden-Powell brit ismerőseinek is úgy nyilatkozott, hogy nagyon elégedett volt látogatásával, Telekinek pedig különösen meleg hangú levélben köszönte meg a fogadtatást,

24 Sík Sándor: Teleki Pál, az ember és a cserkész. *Vigília*, 1988/9., 658.

25 Idézi Gergely (1989) 151.

26 Gergely (1989) 151.

27 „Az egész világ tudja, milyen kiválóak a magyar cserkészek” – mondotta tegnap Sir Baden-Powell tábornok, a világ főcserkésze. *Új Nemzedék*, 1928. május 8.

28 Ünneplés külsőségek között fogadták Baden-Powell tábornokot, a világ főcserkészt. *Újság*, 1928. május 6. A látogatásról lásd még Oláh György: Baden-Powell. *Magyarság*, 1928. május 6., Sir Baden-Powell, a világ főcserkésze Budapesten. *Magyar Hírlap*, 1928. május 6., T. P. [véltetően Tábori Pál]: Beszélgetés Sir Baden-Powell-lel. *Pesti Napló*, 1928. május 6.

TELEKI PÁL CSERKÉSZTISZTI EGYENRUHÁBAN (1933)
Fortepan / Magyar Bálint

indulása előtt udvariasan, ám igen határozottan elutasította, hogy rokonszenvezően nyilatkozzon a magyar revíziós követelésekről. Azért is, mert kellemetlenül érintette, hogy az Üllői úton a magyar cserkészek Nagy-Magyarországot is bemutatták élőképpen.²⁹

NEMZETKÖZI SZÍNTEREKEN

Az 1929-es, a Birkenhead melletti Arrowe-parkban rendezett angliai világtalálkozóra már több mint nyolcszáz fős magyar delegáció utazott. „Vagyonos és nem vagyonos cserkész között nem lehet különbséget tenni. Ki kell vinni azt, aki arra való” – adta ki a jelszót a tiszteletbeli főcserkész.³⁰ Teleki mint főszervező nem volt könnyű helyzetben. Talán Bi-Pi budapesti tapasztalatai alapján, talán a világsajtóban a trianoni békeszerződés igazságtalanságát hirdető, 1927-ben indult Rothermere-kampány okán a Nemzetközi Cserkésziroda kérte a magyar szövetséget: a rendezvényen semmilyen kontextusban ne említsék a magyar revízió ügyét, ne is utaljanak rá, sem szóban, sem írásban, sem képben. A magyar közönség azonban – több-kevesebb joggal – úgy vélte, hogy egy ilyen alkalmat vétek volna elmulasztani. Teleki a cserkésztsztek lapjában megjelent 1929. júliusi cikkében igyekezett a vezetők fejébe verni: „Feladatunk nem az, hogy a magyar sorsot mutassuk be, de az, hogy a magyar életet éljük a táborban. A sorsunk nem mindenkit érdekel. A távol állót legtöbbször hidegen hagyja, túl sok ismétlésnél ránk un, sőt szimpátiáját is veszíthetjük. [...] Írásban, képben, szóval sem szabad Trianon, az integritás vagy a revízió

29 National Scout Archives (London–Chingford, Gilwell Park: a továbbiakban NSA), TC/50, General Hungary 1924–1938, Baden-Powell levele lord Rothermere-nek, h. n., 1928. május 19., Baden-Powell levele Teleki Pálnak. Budapest, 1928. május 10. In Gergely (1989) 152. Az elutasításról: NSA, TC/50, Baden-Powell levele kaposi Molnár Frigyesnek, a cserkészszövetség külügyi titkárnak, h. n., 1928. április 29. Vö. még Új Nemzedék, 1928. május 8.

30 MNL OL X 10379, 49282. dob. Feljegyzés-töredék az Országos Intézőbizottság üléséről, 1928. december 21.

gondolatkörét feltárnunk.” Úgy tűnt, a cserkésztisztek megértették a tiszteletbeli főcserkész elvárásait.³¹ Ám mégsem így történt. A magyar csapat tagadhatatlan sikere ellenére Telekinek jó néhány kellemetlensége és bosszúsága származott a birkenheadi dzsemboriból.

A különböző országokból érkezett 25-30 ezer cserkész között a magyar csapat már-már katonás fegyelme, bajtársiassága különösen jó benyomást keltett. Az árvalányhaj valósággal divatot teremtett a találkozón, s a walesi herceg is meglátogatta a magyar csapat táborát.³² Teleki pedig élvezte, hogy ugyanúgy sátorban lakik, mint a diákok, részt vesz a versenyeiken, és ugyanúgy bakancsot pucol, ázik az esőben és hallgatja a skót dudásokat, mint bárki más. Bár utóbbiakról – egy maratoni hosszúságú diavetítéses élménybeszámolón – megjegyezte: „Ilyenek költögettek engem minden reggel hat órákor, mert a sátramtól százlépésnyire táboroztak és gyakorlatoztak. Zenekarban egészen jó őket hallgatni, de amikor gyakorlatoznak, akkor kevésbé.”³³

A magyar csapat angliai táborozásához és főként az utána következő londoni tartózkodáshoz lord Rothermere százharmincezer pengővel járult hozzá, ami az összes költségnek csaknem a harmada volt.³⁴ A magyar revízió támogatója nyolcszáz ezüst- és aranyórát ajándékozott a magyar cserkészeknek és tisztjeiknek. Az órák hátlapján a következő szöveg volt olvasható: „Nehogy Londont elfeledd. Rothermere”. Gesztusa még hatvan évvel később is meleg emlékeket idézett az egykori résztvevőkben: „Mert nem feledtem el soha Londont. Sőt egész azt követő életemben ez az óra mutatta, nem az időt, vagy nemcsak azt, hanem az irányt, hogy merre kell mennem!”³⁵ Hazatérve az órák Telekinek kellemetlenséget okoztak. Az egyik napilap „Több cserkésztestvér” aláírású cikke faragatlansággal és az udvariassági formulák elhanyagolásával vádolta meg. Teleki ugyanis „Uraim és cserkészek” megszólítással tüntette ki a magyar delegáció vezetőit, s ezt akár úgy is lehetett értelmezni, hogy a gróf a cserkésztiszteket nem tekinti úriembereknek. Továbbá Teleki állítólag visszautasította a cserkésztiszteknek szánt aranyórákat, azzal, hogy cserkész és cserkész között nincsen különbség, s ugyanolyan ezüstholmit kért, mint amelyet az egyszerű résztvevők kaptak. A támadó cikk szerint ez is modortalanság volt, és kényelmetlen helyzetbe hozta a vendéglátókat.³⁶ Egy liberális napilap szintén megrótt a megszólítás miatt, és maliciózan megjegyezte: a gróf „külföldi használatra már felcsapott demokráciának”.³⁷ S mintha a rosszízű polémia nem lett volna elég, Telekit a nemzetközi cserkészmozgalom vezetőségében is támadták. Hubert S. Martin, a Nemzetközi Cserkésziroda igazgatója (civilben egyébként a brit külügyminisztérium tisztviselője) felrótta a magyar csapatnak, hogy határozott ígéretük ellenére igenis kifejtettek irredenta propagandát a dzsemborin: lobogókon szerepeltek az elcsatolt országrészek, és magyar cserkészek revíziós témájú képeslapokat osztogattak a résztvevőknek. Teleki az utóbbit egyéni akciónak minősítette, s nem vállalt felelősséget érte.³⁸ Az ellene irányuló intrika később sem szűnt meg a testületben: főleg gróf Marty fran-

31 Teleki (2000) 222–223.

32 Aradi Zsolt: Árvalányhaj-divatot teremtett a magyar csapat a birkenheadi cserkész világjamboreen. *Új Nemzedék*, 1929. augusztus 6.

Dr. Hegedűs Ádám: A walesi herceg látogatása a magyar cserkészek táborában. *Pesti Hírlap*, 1929. augusztus 6. 4.

33 Gróf Teleki Pál előadása az „angliai cserkészjamboree”-ről. In *Az Országos Kaszinó évkönyve az 1929. évről*. Budapest, 1930, 277.

34 *Az Országos Kaszinó évkönyve az 1929. évről*. Budapest, 1930, 274–275. A londoni tartózkodásról lásd például Klempa Károly: Magyar cserkészek Londonban. *Keszthely*, 1930, a 79. sz. *Festetics Cserkészcsapat* kiadása. 13–69.

35 Nedeckzy László: Az óra mutatta az utat. (Lejegyezte Dávid Sándor). Budapest, 1992, a szerző kiadása. 33.

36 Aranyóra és cserkészbecsület. *Vezetők Lapja*, 1929. szeptember 1.

37 „Uraim és cserkészek!” *Magyar Hírlap*, 1929. augusztus 25.

38 NSA, TC/50, Hubert S. Martin levele Baden-Powellnek, London, 1930. november 14.

cia képviselő emlegette rosszallóan a magyar cserkészek részvételét irredenta rendezvényeken. Észrevételeivel a mozgalom brit vezetői is egyetértettek, bár később kissé már bánták első reakcióik hevesességét.³⁹ Az az eredmény pedig, amelyet a magyar cserkészlet (és személy szerint Teleki) elért, mérgezett gyümölcsnek bizonyult: a volt miniszterelnököt beválasztották ugyan a cserkészmozgalom legfőbb irányító szervébe, a kilenctagú nemzetközi tanácsba, ami nagyban emelte a magyar mozgalom tekintélyét, de a tanácson belül a német cserkészlet ügyeit bízták rá. Az első világháború után Németországban mind regionális, mind világnézeti alapon erősen tagolt cserkészszövetségek alakultak. Amíg például Magyarországon egységes szövetség létezett, Németországban legalább másfél tucat működött. Összebékítésük, a nemzetközi szövetségbe való integrációjuk megoldhatatlannak tűnt, s az is maradt. Megbízatása Telekinek Németországban, rokonainál vagy barátainál töltött ideje javát elvitte. Az állandó egyeztetés, békítés és az évekig elhúzódó kilátástalan viták néha elég elkeseredett kijelentésekre sarkallták: „Jobb volna, ha a németek most minél kevesebbet vitatkoznának, alkudnának és veszekednének, és inkább azonnal fognák meg a dolog jobbik végét” – írta bizalmasának, Farkas Gyulának, a berlini egyetem tanárának.⁴⁰ Sőt, híres szabadszájúsága is felbukkant, amikor elveszítette a türelmét: „Jónak gondolnád ez esetben, ha vagy húsvét táján, vagy májusban összehívnám a DPV-t, a Freischart, Christlichéket, a St. Georgot és a Republikánusokat, SOS helyett őszinte magyar LFS vészjellel?” – kérdezte szintén Farkast.⁴¹ A német problémát helyette a történelem oldotta meg: a cserkészletet a nemzetiszocialista hatalomátvétel után betiltották Németországban.

A GÖDÖLLŐI DZSEMBORI

A korszak legnagyobb cserkészdiplomáciai eredményeként az 1933-ban megrendezendő IV. cserkész-világtalálkozó (dzsembori) megszervezésének jogát Magyarország nyerte el. Az Egyesült Államok és Csehszlovákia is a siker reményében pályázott, sőt Nagy-Britannia a prágai helyszín mellett kötelezte el magát.⁴² A terv felvetődésekor zárt körben, később pedig nyilvános beszédeiben is Teleki ellenezte a magyarországi dzsemborit. A magyar cserkészlet „belső tartalmát” féltette a túlzott látványosságtól és a rendezvény kavalkádjától.⁴³ Ha valóban komolyan gondolta fenntartásait, ezeket félretette, és 1931 tavaszán már több levélben sürgette Bethlen István miniszterelnöknél, hogy a kormány vállaljon kötelezettséget a világtalálkozó biztosítására.⁴⁴ Teleki valószínűleg szóbeli ígéretet kapott a kormányzattól, s ezen ígéret birtokában vett részt 1931 nyarán a badeni nemzetközi cserkészkonferencián, ahol a résztvevők Magyarország mellett döntöttek. A helyzetet bonyolította, hogy Bethlen István 1931 augusztusának végén lemondott. S bár utódával, Károlyi Gyulával Teleki személyesen is jó kapcsolatokat ápolt, az ország válságban vergődő gazdasága bizonytalanná tette a kormány támogatását. Teleki a döntés után sem szervezhetett teljes energiával: ismét kételyek kezdtek gyötörni, olyannyira

39 NSA TC/50, Baden-Powell levele Teleki Pálnak, h. n., 1930. december 3., 21., Teleki Pál válasza, Budapest, 1931. január 24. Baden Powell levele Hubert S. Martinnak és Lord Hamptonnak, Gilwell Park, 1931. szeptember 13.

40 Humboldt Universitát – Seminar fr Hungarologie (Berlin), Farkas Gyula iratai, 2. doboz, Teleki Pál s Farkas Gyula levelezése, Teleki Pál levele Farkas Gyulának, h. n., d. n.

41 Humboldt Universitát – Seminar fr Hungarologie (Berlin), Farkas Gyula iratai, 2. doboz, Teleki Pál s Farkas Gyula levelezése, Teleki Pál levele Farkas Gyulának, Budapest, 1931. február 5. A német cserkészekkel való foglalatosságának smos más dokumentuma ugyanitt található.

42 Gergely (1981) 1219.

43 Teleki kételyeire lásd Witz Béla: Emlékezzünk Telekire! H. n. [Budapest], d. n. [1943], II. rész, 4–5. A későbbi „pldabeszdekre” lásd Teleki Pál: Cserksztiszt testvéreim! *Vezetők Lapja*, 1933/9. (szeptember), 198–200.

44 Gergely (1981) 1219–1220.

borúsán látta önnön helyzetét a nemzetközi mozgalomban, s tartott a rendezvényt kísérő provokációktól. Hiszen „agent provocateurök lesznek – ez elkerülhetetlen –, éppúgy mint egy pár ébredő vagy azért is magyar”, így azt javasolta bizalmas hívének: Magyarország mondja vissza a rendezést. Emellett az International Committee-ben ránehezedő nyomást – az irredenta jelleg elfojtása érdekében – túrhetetlennek érezte: „magamtól spontánul tudtam volna honfi- és cserkészársaimat rábírní, h[ogy]. érzéseinket ne mutassuk, de ilyen követelőzés nyomása alatt nem vagyok képes”. Kilátásba helyezte a tagságról való lemondását is.⁴⁵ Más leveléből tudjuk, hogy ez a nyár különösen nehéz volt számára: pihenésre alig jutott ideje, a badeni tanácskozás után négy héten át amerikai szakembereket kísért az országban, s nyomasztotta az is, hogy negyediki kari dékánosságát, a költségvetési megvonásokat és karának beolvasztását a Műegyetembe hogyan tudja kezelni, illetve elhárítani. A nyári napokban kisebb idegösszeomlása is volt, amit nem tudott kipihenni. Ám szeptember elején a cserkészvezetők bizalmat öntöttek belé, meggyőzték a rendezvény fontosságáról, s egyidejűleg felkérték táborparancsnoknak.⁴⁶

Gödöllő már korán a szervezők látóterébe került: jó közlekedése, Budapesthez való viszonylagos közelsége mind mellette szólt, s az sem volt mellékes szempont, hogy a koronauradalom és Horthy Miklós a világtalálkozó céljaira felajánlotta a területek ingyenes használatát. Teleki járta az országot, s előadásokban, újságcikkekben népszerűsítette a dzsembori eszméjét.⁴⁷ Hangsúlyozta, hogy a kormánytól csak a várt költségek mintegy nyolcada érkezik majd, a többit a tábornak kell kitermelnie. Idejében közölte cserkészeivel, hogy nem mindenki mehet el a dzsemborira, s a költségeket előteremtő csapatoknak azt ajánlotta, hogy „a magyar társadalom adományainál az adomány mikéntjére”, s ne „annak összegére” helyezték a hangsúlyt.⁴⁸

Károlyi Gyula a dzsembori kormánybiztosává nevezte ki Telekit 1932 nyarának elején, s Zsitvay Tibor volt házelnök és igazságügy-miniszter vezetésével létrejött a Jamboree-tanács, amely az esemény társadalmi patronázsát biztosította.⁴⁹ Kiépítették a táborparancsnokság szervezetét is, amelyben Teleki helyettese Sík Sándor lett, illetve a vezérkari főnök, Farkas Ferenc katonatiszt, akinek jelenléte és hatékony működése meghatározó volt a dzsembori későbbi sikerében, és megalapozta Farkas felemelkedését a mozgalomban. A szervezőknek mindennel foglalkozniuk kellett: a sajtópropagandával, a táborok helyének kijelölésével, az úthálózat kiépítésével, hóbortosabbnál hóbortosabb javaslatok elhárításával, a támogatás előteremtésével és a herendi porcelángyár által készített porceláncserkész zsűrizésével.⁵⁰ (Ez utóbbi nyűgét Teleki vállalta magára.) A kormányzat ugyan csak kétszázötvenezer pengő támogatást szavazott meg a dzsemborinak a nagyjából 2-2,5 millió pengős összköltségvetésből, azt is három évre elosztva, a tábor szervezői anyagi és természetbeni támogatást kaptak még számos minisztériumtól és vállalatától, valamint Gödöllő községtől és Budapest városától. Mindezek megszerzésében Telekinek kulcsszerep jutott. A támogatás dacára (vagy épp amiatt) a fővárosi és a parlamenti ellenzék

45 PRMTKL, Papp-hagyaték, Iratok 7., Teleki Pál levele Papp Antalnak, 1931. augusztus 27.

46 Az idegösszeomlásról: NSA TC/50, Teleki Pál levele Baden-Powellnek, Budapest, 1931. szeptember 21.

47 Például Gróf Teleki Pál nagyszabású előadás keretében tájékoztatta a IX. kerület tisztjeit a gödöllői világjamboree-ről. *Debreceni Újság – Hajdúföld*, 1931. december 8. Teleki Pál: Mit vár ötven nemzet cserkészetének színe-java a magyar társadalomtól? *Pesti Napló*, 1933. április 16., 55.

48 Gróf Teleki Pál: A IV. Világ Jamboree. Különnyomat a *Testnevelés* 1932/1-2. számából, 7.

49 *Pester Lloyd* – *Morgenblatt*, 1932. június 12. És *Konstituierung des Jamboree-Rates*. *Pester Lloyd*, 1933. március 18. *Morgenblatt*.

Iratait részben megőrizte Kozma Miklós MTI-vezér hagyatéka: MNL OL K 429, 66. cs. 4. t.

50 Gergely (1981) 1227–1229.

A GÖDÖLLŐI DZSEMBORI (1933)
Fortepan / Koroknai-Tegez Ferenc

nehezményezte a hely kiválasztását, azt, hogy bár nem a területén rendezik meg a táborozást, a fővárosnak tetemes összegekkel kellene támogatnia a rendezvényt, egyes számítások szerint a költségek harmadával.⁵¹ Telekinek hosszú levélben kellett győzködnie Sipőcz Jenő főpolgármestert az ellenzéki állítások valótlanágáról: a legjelentősebb tétel a vízvezeték volt, amelynek csöveit Budapest adta volna kölcsönbe Gödöllőnek. A kormánybiztos hosszan bizonygatta, hogy ez nem költség, s a község nem akarja megtartani a felszerelést: „Mert jogállamban lévén nem látom be, hogy Gödöllő hogy rabolja el. Különben is akkor Budapest, nagyobb fizikai erővel rendelkezvén, visszahozhatja. Ha mi odaadnók Gödöllőnek, amikor kölcsönkapjuk, akkor a Jamboree után a Markó utcába kerülnénk. És miután a dzsembori után más üdülésre fogok szorulni, jobb levegőre, ennek következtében nem fogom a csöveket elvenni.”⁵² A főváros végül adott vízvezetékot – s nemcsak azt: a nyitás előtti napokban készített egyik belső eligazítás felsorolja, hogy a kedvezményes buszjegyek, múzeumi belépők, öntözőfogatok átengedése mellett a főváros például Duna-uszodáit is megnyitotta a cserkészek előtt.⁵³ A magyar társadalom körében 1933. június 17-én az országos „Teleki Pál jamboree-riadóval” népszerűsítették az eseményt, az országos napilapok előkelő helyen közölték a táborozással kapcsolatos híreket, a Teleki szerkesztőbizottsági elnökségével működő *Nouvelle Revue de Hongrie* különszámot szentelt az eseménynek, a *Magyar Cserkész* és a *Fiatal Magyarság* pedig idegen nyelvű cikkekkkel jelentkezett.

51 Nagy felzúdulást és kínos megütközést keltett Petrovác támadása a gödöllői cserkész dzsembori ellen. 8 *Órai Újság*, 1933. január 11., 4. Gergely (1981) 1222–1223., 18. lábjegyet. Dr. Rátkai Károly: Százazrekbe kerül Budapestnek a világjamboree, mégis Gödöllőn rendezik meg. *Esti Kurír*, 1933. február 7., 3.

52 PRMTKL, Papp-hagyaték, Iratok 7., Teleki Pál levele Sipőcz Jenőnek, Budapest, 1933. január 18.

53 HU-SH, Farkas Gyula iratai, 2. doboz, Teleki Pál és Farkas Gyula levelezése, 28. sz. belső eligazítás a jamboree szervezetével kapcsolatban, Budapest, 1933. július 10.

Az egész ország készült arra, hogy vendégül lássa az idelátogató tizenötezer külföldi cserkészt.

A dzsembori a magyar cserkészmozgalom rendkívüli alkalma lett. Az ország életében is különleges eseménynek számított: Magyarországra irányult a nemzetközi közvélemény figyelme, és ezúttal nem a politika kapcsán. Az esemény jelentősége csak az 1938-as Eucharisztikus Világkongresszuséhoz mérhető. S bár a táborozás során akadtak problémák: a muszlim cserkészek disznóhúst kaptak uzsonnára, ipari méreteket öltött az egyébként tiltott „csendzsölés” (ruhák, használati tárgyak csereberéje), a sok látogató néhol vásárvá tette az 1933 augusztusának első felében rendezett eseményt, összességében kétségtelen volt a siker. A külföldi diplomáciai missziók vezetői elégedetten nyilatkoztak a világtalálkozó sikeréről, kiemelték a magyar vendégszeretetet, és a szervezés problémái nem jutottak el erre a szintre. A francia követ viszhangok alapján még az angliainál is jobbnak tartotta a körülményeket. Külön hangsúlyozták, hogy az irredenta propagandának szinte nyomát sem lehetett látni.⁵⁴ Bi-Pi is nagyon elégedett volt a gödöllői dzsemborival, ellenben felhívta a figyelmet az ország szegénységére, amelyet a legsúlyosabb problémának látott.⁵⁵

A dzsembori egy gondot levett Teleki válláról: 1933 júniusában Németországban feloszlatták a cserkészetet, így a nemzetközi szervezetben ezután csak az emigráns mozgalom szórványos ügyeit intézte.⁵⁶ Nem csoda, ha a német kommentárok inkább fanyalgók vagy nyíltan ellenségesek voltak.⁵⁷ Az itt-ott megjelenő nem hivatalos vélemények is javarészt kedvezőnek mutatkoztak: a britek közül néhányan ugyan kifogásolták, hogy túlságosan világos a magyar sör, és a gulyást is furcsának találták, ellenben tetszett Budapest és a magyar lányok.⁵⁸ Ám Teleki, aki a huszonötezer cserkészt felvonultató rendezvényen Bi-Pi-éhez hasonló népszerűséget vívott ki magának, és a sikeres szervezésért megkapta a nemzetközi mozgalom legrangosabb kitüntetését, az „Ezüst Farkast”, nem volt elégedett. A gödöllői premontrei gimnáziumban lévő parancsnoki szobájában furcsa pesszimizmussal nyilatkozott a *Magyarság* tudósítójának. Számos tapintatlanságot látott a nézőközönség részéről, sokallotta a vásári hangulatot, az üzletvárossal, a tábor fő bevételi forrásával kapcsolatban pedig azt hangoztatta, hogy tízszer annyi volt az üzlet, mint amennyit ő szeretett volna. Cserkészszempontból nem sikerült annyira jól a táborozás, mint tervezték, de az országnak kétségtelen sikert jelentett. Összbenyomása „nem fekete-fehér” volt, hanem inkább „olyan szürke”, ami közelít a fehérhez.⁵⁹ Vásári hangulat ide vagy oda, a tábor nem váltotta be teljesen a hozzá fűzött anyagi reményeket: csaknem nyolcvanezer pengő deficittel zárt, amelynek kiegyenlítése egészen 1936-ig elhúzódott.⁶⁰

A dzsemborinak Teleki életében is jelentős szerepe volt: későbbi beszédeiben is sokszor

54 The National Archives (London-Kew) Foreign Office 371, vol. 16786, 62–63. f. Houstoun-Boswall követ Sir John Simonnak, Budapest, 1933. augusztus 26. Ministère des Affaires Étrangères – Archives Diplomatiques (Paris), Europe 1918–1940, vol. 147., 65. f., Louis de Vienne követ jelentése Paul-Boncour külügyminiszternek, Budapest, 1933. augusztus 18.

55 PRO FO 371, vol. 16786, 72. f., Baden-Powell levele Sir John Simonnak, London, 1933. augusztus 12.

56 A német részvétellel kapcsolatos huzavonára lásd Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, Gesandtschaft Budapest, karton 124, VII/15. passim.

57 Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, Gesandtschaft Budapest, karton 124, VII/15. passim. Weltjamboree in Gödöllő, Schlimpert jelentése a külügyminisztériumnak, Budapest, 1933. augusztus 17.

58 Egy jellemző napló a sok közül: NSA, 73/a, H. T. Wickham naplója a gödöllői dzsemboriról. Vagy például G-C. SALAGNAC: Les impressions d'un scout français à l'ouverture du 4ème „Jamboree”. *Le Journal*, 1933. augusztus 6.

59 D. S.: Teleki Pál gróf, a gödöllői tábor parancsnoka a Magyarságban nyilatkozik a jamboree eredményeiről. *Magyarság*, 1933. augusztus 13., 7–8.

60 Gergely (1981) 1243.

hivatkozott arra, hogy az esemény szervezési részét néhány cserkészisztával és pár száz cserkessel, gyakorlatilag munkadíj nélkül végezte el. Gödöllő azt a tapasztalatot hozta számára, hogy áldozatvállalással, az egy célért összefogó egyének megszervezésével fel lehet váltani nehézkesen mozduló, drágán és körülményesen működő állami szervezeteket. Hogy az egyéni kezdeményezés kiválthatja a rutint, a nemzeti elkötelezettség pedig a pénzt. A dzsembori esetében valószínűleg így volt, bár Teleki elfelejtette, hogy a sokszor lenézett kormányzati apparátus pengőszázazatokkal támogatta a nagy terv megvalósítását. A magyar állam vízvezetékektől a vasúti gyaloghídig, az ingyenesen rendelkezésre bocsátott rabmunkától a telefonhuzalokig egy sor nagy értékű gesztussal segítette a világtalálkozót. Az áldozatkészség alkalmanként valóban létrehozhat sikeres rendezvényeket, de struktúrát nem lehet építeni rá, mert az vagy a dilettantizmusnak nyújt teret, vagy egyszerűen széthullik, mielőtt a nagyobb erő (pénz, tekintély, hatalom vagy Teleki személye) eltűnik mögüle.

VITÁK, ÜTKERESÉSEK

Teleki szereplése a cserkészletben ezzel nem ért véget: részt vett nemzetközi cserkészkonferenciákon, és vállalt feladatot a magyar mozgalomban is, jóllehet már feltűnt az az irányzat, amely veszélyeztette a mozgalom eredeti küldetését. A dzsembori Magyarországon is megnövelte a cserkészlet népszerűségét, taglétszáma is rohamosan emelkedett. A régi szervezet nehezen viselte a megnövekedett tagságot, ezért reformok váltak szükségessé. Teleki ebbéli nézeteit már 1933 végén hangoztatta: szerinte racionalizálni kellett a nehézkesen működő szervezetet, s ennek módosításáról is beszélt: „tíz terv közül jobb a legrosszabbat sok beszéd nélkül, energiával és közös akarattal végrehajtani, mint a legjobb három felett hónapokig vitatkozni és töprengeni”. A cserkészlet militarizálódását firtató felvetéseket „zöltségnek” nevezte.⁶¹ Az 1935-ös lengyelországi, spalai cserkész táborozás után némiképp ő is a „militaristákhoz” csatlakozott, amikor tapasztalatait összefoglalva kijelentette: „a fegyelem alábbhagyott, felnőtteknél, fiúknál egyaránt. [...] Ma [...] afelé hajlok, hogy a cserkészletet militarizálni kell. Ezt a szót súlyának teljes tudatában, jól megfontolva, szándékosan mondom, és a magam részéről ezentúl a cserkészlet kebelében ezt a politikát kívánom követni.”⁶²

A mozgalom válsága azonban elmélyült: Teleki elégedetlen volt az öregcserkészek teljesítményeivel, néha kirohanásszerűen szidta a parlamentesdit, az „alapszabályosdit” az Országos Intézőbizottság ülésein. Hiányolta az országos központ munkájából „a cordialitást” is, aminek folytán a hely szelleme nem olyan, mint régen. A külügyi csoport vezetőjének írott levelében felrótta, hogy méltatlanul kezelték a Magyarországra érkezett lengyel cserkészdelegációt. „Ez mind a legsajátabb megfigyelésem a legkisebbtől a legnagyobb dolgokig. És akárhogy visszavonul az ember, megesik h[ogy]. valami kibuggyan” – utalt arra, hogy az „egyletesdi” és a fokozódó belső harc nyomán bizonytalannak látja a jövőt.⁶³ Teleki szempontjainak és személyének változó megítélését mutatta 1936 áprilisában az Országos Intézőbizottság tárgyalása a szövetség alapszabály-módosításáról. A tiszteletbeli főcserkész jelezte: szeretné, ha *ad acta* tennék az egész kezdeményezést. Különösen azért, mert neki „mindig a szabadság volt az eszménye, és

61 Teleki Pál gróf helyesli a Cserkészszövetség tervbe vett átszervezését. *Magyarország*, 1933. december 30., 3.

62 Gergely (1981) 175.

63 PRMTKL, Papp-hagyaték, Iratok 7. Teleki Pál levele kaposi Molnár Frigyesnek, a MCSSZ külügyi csoportvezetőjének, h. n., 1936. május 19.

esküdt ellensége volt a paragrafusoknak”, s úgy látta, hogy „a szövetség alapszabályának hasonlóan kell lenni a magyar alkotmányhoz, mely évszázadokon keresztül változatlanul fennáll, és még sincs ellentétben a változó viszonyokkal”. Egyúttal megfenyegette az intézőbizottságot, hogy ha a közgyűlés elé viszik a tervezetet, akkor ő – fenti szempontjai alapján – meg fogja támadni. A bizottság Teleki ellenkezése dacára úgy döntött, hogy tárgyalják az alapszabály-módosítást, s az 1936. novemberi közgyűlésen a szövetség képviselői elé tárják.⁶⁴

A Magyar Cserkészszövetség 1936. novemberi közgyűlése mégsem Teleki parázs felszólalása miatt keltett országos feltűnést. A viharos ülésen a „bázis” elégedetlenségének adott hangot a militarizálódás, a baden-powell-i eszményektől való eltávolodás miatt. Az új alapszabály tervezetét, módosításokkal ugyan, de elfogadta a közgyűlés, a lázadást letörték, de Teleki a ribilión felháborodva lemondott tiszteletbeli főcserkész címéről.⁶⁵ Kérlelésre aztán visszavette, s a háború előtti utolsó világtáborozáson, a hollandiai Vogelenzangban ismét a magyar küldöttség és a nemzetközi cserkészvezetőség tagjaként szerepelt.

A hollandiai dzsembori sem múlt el azonban botrány nélkül: Habsburg Ottó meglátogatta az osztrák, a román, a francia és liechtensteini táborát, és betért a magyar küldöttséghez is. Megjelenésekor – az egyik szélsőjobboldali lap némileg tendenciózus beszámolója szerint – a néhány magyar cserkész dacosan rázendített a Kossuth-nótára. Az *Összetartás* felrótta Telekinek, hogy a magyar küldöttség bemutatóján a Bi-Pi-nek szánt gabonakoszorút a királyi hercegnek nyújtotta át, este pedig a csapat muzsikusaival éjjeli zenét adott a látogató tiszteletére. Amikor kérdőre vonták volna a búzakoszorú és a fogadtatás miatt, a gróf felháborodottan közölte: ilyen tónus után ő a magyar táborba be nem teszi a lábát.⁶⁶ Tekintve Telekinek a királykérdésben elfoglalt álláspontját és az első királypuccsban játszott szerepét, amelyet legitimista barátai a húszas évek elején nagyon felrótak neki, elképzelhető, hogy némi túlbuzgósággal végezte az előkészületeket. A szerepét tisztázó, Papp Antal által írt pro memoriához a tiszteletbeli főcserkész hozzáfűzte: a magyar trónkövetelőt mind a román, mind a francia táborban nagy ünnepélyességgel fogadták, s „ilyen előzmények után egyenesen szégyenletesnek találta volna, ha a magyar tábor a fent leírtaknál kevesebbet tett volna”.⁶⁷

A támadások és kudarcok ellenére Teleki a politikába való visszatérése után is számított a cserkészetre, és ahol csak tudta, segítette a munkát. Rendszeresen hivatkozott a cserkészlet nemzetnevelő erejére, s büszke volt a mozgalom népszerűségére, eredményeire. Bár a katonaság erősödő térfoglalását a mozgalom irányításában nem tudta megakadályozni, sok olyan feladatra használta fel „fiat”, amelyeket nem akart az államigazgatásra bízni.⁶⁸ A cserkészlet volt talán a legnagyobb műve: a mozgalom meghonosításához nem volt köze, de elterjesztésének módja, fejlődésének iránya, nevelőmunkájának célja nagyban tükrözte elképzeléseit. Telekit a korabeli közvélemény leginkább a cserkészlet nyomán ítélte meg. Még minisztersége, sőt miniszterelnöksége alatt is rendszeresen látogatta a cserkész táborokat: a magyar küldöttséget a második

64 Gergely (1989) 179.

65 Gergely (1989) 221–223. Valamint Súlyos vádak a Cserkész Szövetség ellen – Teleky (sic!) Pál gróf lemondott. *Reggeli Újság*, 1936. november 23., 5. A cserkészek ellenzéki vezére kilépett a Cserkészszövetségből. *Reggeli Újság*, 1937. december 7.

66 Ottó főherceg látogatása a vogelenzangi jamboreen. *Összetartás*, 1937. augusztus 29.

67 PRMTKL, Papp-hagyaték, Iratok 7., Pro memoria Ottó királyi hercegnek 1937. augusztus 3-án a vogelenzangi jamboree táborban tett látogatásáról.

68 Lásd erről PRMTKL, Papp-hagyaték, Iratok 7., Papp Antal: Adatok cserkészletünk újabb történetéhez. (1945 után).

német–olasz döntőbíráskodásra Bécsbe szállító különvonathoz is a hárshegyi cserkészparkból indult, élete utolsó nyilvános szereplése pedig a cserkészszisztektől húsvét előtti lelkigyakorlata volt, melyet a szintén cserkész Witz Béla vezetett a Szent István-bazilikában. (Előzőleg, 1941. március 29-én pedig Teleki a Fiatal Magyarság Szövetség közgyűlésén beszélt.)

Szükséges azonban látnunk, hogy a cserkészmozgalomban Teleki protektori szerepe nem volt problémamentes. A szövetség már a húszas évek elejétől meglehetősen ambivalensen viszonyult a zsidó cserkészcsapatok léteéhez, illetve a zsidó cserkészfiúk jelenlétéhez. A cserkészmozgalom vezetése folyamatosan attól tartott a húszas–harmincas években, hogy az elzárkózás a zsidó és cionista csapatok igazolása előtt önálló zsidó cserkészszövetség létrejöttéhez vezet, ami viszont a sokat hangoztatott egység miatt nem lett volna kívánatos. Ezt maga Teleki is lefegyverző őszinteséggel ismerte el egy 1940-es parlamenti felszólalásában.⁶⁹ Bár zsidó csapatokat korlátozott számban igazoltak, így is több száz zsidó cserkész vett részt a gödöllői világtalálkozón, de a zsidó cserkészeket szegregálták, azaz igyekeztek elkerülni azt a helyzetet, hogy keresztény társaikkal egy csapatba kerüljenek. Második miniszterelnöksége alatt – bár megvédte a szövetséget az „angol és zsidó befolyás” miatt nyilas oldalról jövő támadásoktól – a zsidó fiúkat 1940 decemberében kizárták a cserkészszövetségből, a túlságosan angolnak tartott búrkalapot pedig lecserélték a Bocskai-sapkára.⁷⁰ Az idők szomorú fordulását jelezte az is, hogy Teleki a képviselőház plénuma előtt tagadta meg – neve említése nélkül – egykori munka- és evezőstársát, karikatúráinak időnkénti célpontját, Kaposi Molnár Frigyest, a szövetség külügyi kapcsolatainak intézőjét, miután Palló Imre nyilaskeresztes képviselő kifogásolta a zsidók jelenlétét a cserkészmozgalom központi apparátusában. A miniszterelnök elég kétes ízlésű választ adott a szélsőjobboldali politikusnak: „...ameddig más nem akadt, zsidó dolgozott”, majd ezt tetézte hozzátette: aztán „akadt egy másik, igaz, hogy ez majdnem zsidó volt, mert gróf volt, az én egyik öcsém (Derülség), aki szintén beszél egy csomó nyelvet”.⁷¹ A miniszterelnök még arra is rákényszerült, hogy bizonygassa: saját gyóntatóatyja, Witz Béla bácskai sváb, nem pedig izraelita. (Kaposi Molnár Frigyes egyébként emigrált, és Ausztráliában telepedett le.)

A TELEKI-KULTUSZ

Aktivitása és főleg a nemzetközi mozgalomban játszott szerepe mellett még volt egy fontos tényezője annak, hogy Teleki Pál ilyen élénken megmaradt a cserkészmozgalom emlékezetében. Ennek pedig a személye körül a harmincas évektől a cserkészszajtóban, illetve a mozgalomban kialakított kultusz volt az oka. Nemcsak a *Magyar Cserkésznek* az 1944. márciusi német megszállás utáni első megjelent számában meríthettek gondolataiból az olvasók,⁷² de viselte a nevét cserkészalap, munkatábor, öregcserkész-munkaközösség, megfestették az arcképét, melyet sokszorosítva az ország számos cserkészházában és -otthonában kitétek, javasolták szobra felállítását a hárshegyi cserkészparkban, halálának évfordulóján díszőrséget álltak cserkészliliumokkal díszített máriabesnyői sírjánál (nem is szólva a róla elnevezett közterekről, ifjúsági üdülőről,

69 Az 1939. évi június hó 10-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója. VIII. köt., Budapest, 1940, Athenaeum (1940. november 22.) 781.

70 Búrkalap helyett magyaros cserkész-főveg. Új Nemzedék, 1940. december 16. Vö. Svéd László: „Légy résen!” A zsidó cserkészek kiakolbóltatása a Magyar Cserkészszövetségből. *Remény*, 2002/1. <http://www.remeny.org/remeny/2002-tavasz-5762-adar-nisan-ijjar-szivan/sved-laszlo-legy-resen/> Letöltve: 2019. július 13.

71 KN 1939, VIII. köt. 781.

72 T. Szabó Endre: Cserkészgondolatok Teleki Pál gróf műveiben. *Magyar Cserkész*, 1944. április 1., 3.

kosárlabda-vándordíjról.)⁷³ Az 1945 után rövid életű cserkészsajtóban is referenciaként jelent meg a neve, fia, Géza pedig rövid ideig a szövetség országos elnöke volt.⁷⁴

A valós ténykedés, a közéleti pálya, a mozgalom nemzetközi képviselője, a tragikus vég és a személye körül kiépített kultusz egyszerre járult hozzá, hogy Teleki Pál a magyar cserkészmozgalom ikonikus alakja maradt. 1922 és 1941 között mindenki másnál erősebben jelképezte a mozgalom jelenlétét a magyar közéletben (sok filmhíradónéző emlékezetében maradt meg a kép, ahogy 1938 novemberében az akkor még kultuszminiszter Teleki cserkészegyenruhában vonult be a visszacsatolt Komáromba). Személye egyúttal garancia volt a kormányzat felé, hogy az 1919 őszén eldöntött „keresztény-nemzeti” irány fog dominálni a szervezet vezetésében, és nemcsak annak keresztény karaktere, hanem államtól-kormányzattól való függése is megerősítést nyert működése által. Miközben a magyar cserkészmozgalom sikerei (a világtalálkozásokon való szereplés, a gödöllői dzsembori megszervezése, a látványos taggyarapodás, az intézmények kiépítése) kétségtelenül a nevéhez köthetők, de szintén nem választható el működésétől a mozgalom militarizálódása a harmincas évek második felében (aminek nem közvetlen támogatója, de legalábbis eltűrője volt) és a különböző kirekesztő, elsősorban a zsidó cserkészeket sújtó rendelkezések tolerálása, esetenként szorgalmazása. Működését a szervezetben e kettősséget szem előtt tartva érdemes néznünk, nem eltagadva aényt, hogy Teleki Pál a magyar cserkészmozgalom történetének egyik legfontosabb, jellegalkotó alakja volt.

FELHASZNÁLT IRODALOM

GERGELY (1981)

GERGELY FERENC: Cserkész világtábor Magyarországon (Gödöllő, 1933). *Századok*, 1981/6., 1218–1243.

GERGELY (1989)

GERGELY FERENC: *A magyar cserkészlet története 1910–1948*. Budapest, Göncöl.

JOBBITT–GYŐRI (2006)

JOBBITT, STEVEN – GYŐRI RÓBERT: Fodor Ferenc: egy magyar geográfus a XX. század első felében. In uők (szerk.): *Fodor Ferenc önéletírásai*. Budapest, Eötvös Collegium.

MÉSZÁROS (1993)

MÉSZÁROS ISTVÁN: *Teleki Pál nemzetnevelői programja*. Gödöllő, Teleki Pál Egyesület.

NYISZTOR (1969)

NYISZTOR ZOLTÁN: *Vallomás magamról és kortársaimról*. Róma.

TELEKI (2000)

TELEKI PÁL: *Válogatott politikai írásk és beszédek*. Budapest, Osiris.

73 Kultuszáról lásd Gergely Ferenc: Hogyan lett a Magyar Cserkészszövetségből „Mozgalom”? In Zombori István (szerk.): *Magyar cserkészlet – Világcserekészlet*. Szeged, 1989, k. n., 107–108.

74 Például *Magyar Cserkész*, 1946. március–április, 6.

CSERKÉSZPEDAGÓGIA: ELMÉLET ÉS GYAKORLAT

Ahogy a cserkészzet alapítója, Robert Baden-Powell angol protestáns katonatiszt is az 1844-ben Londonban alapított Young Men's Christian Association (YMCA) keretében kezdte el a mozgalom szervezését,¹ úgy a hazai meghonosítók, Szilassy Aladár orvos és Megyericsy Béla református lelkész is a Budapesti Keresztyén Ifjúsági Egyesület (BKIE) serdülőtagozataként indították el az első (és mindvégig az 1. számot viselő) cserkészcsapat munkáját. Ez két szempontból is alapvetően meghatározta a magyar cserkészzet későbbi jellegét. Egyrészt mivel létrejött egy evangéliumi közösségben és egy lelkész „keze által” történt, a valláserkölcsi nevelés alapvető fontosságú volt benne.² Másrészt a magyar cserkészzet kezdeteinél kitapintható egy jellegzetesen népi, szociálisan is érzékeny szemlélet. Tanulmányomban a hazai regöscserkészzet történetét a kezdetektől a pedagógiai és szakági programok kialakulásán keresztül a szövetség 1948-as felbomlásáig tekintem át.

ELŐZMÉNYEK

A cserkészzet meghonosításának egyik első lépéseként Szilassy Aladár egyik barátjához, Vizsolyi Ákos alsópélti³ földbirtokoshoz fordult 1910-ben. Az angliai, németországi és svédországi tanulmányútján tapasztaltakat először parasztgyerekekkel akarta kipróbálni, ezért Vizsoly Ákos fia, Gusztáv segítségével cserkészcsapatot szervezett a helybéli serdülőkből. Néhány hetes tapasztalatszerzés után fogott csak hozzá Megyericsy Bélával a budapesti csapat megszervezéséhez.⁴ A falusi cserkészzet azonban abbamaradt, minden bizonnyal Szilassy korai, 1912-ben bekövetkezett halála miatt. Követői egyelőre nem akadtak, a tízes évek cserkészete a városi középosztály körében szerveződött – ám a szociális érzékenység terén a szándékok nem változtak. A Keresztyén Ifjúsági Egyesület (KIE) ugyanis elsősorban az iparostanoncok és munkásfiúk, vidéken pedig a parasztgyerekek egyesülete volt, különösen miután a diákok többsége az 1904-ben kivált Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetségbe (MEKDSZ) távozott. A magyar protestáns cserkészzet a műhelyek, munkáslakótelepek és parasztházak világában fogant, evangéliumi alapon. Ez a kettős sajátosság később a református középiskolák csapataiban is meghatározó nevelési szemlélet volt, különösen vidéken, ahol a kollégiumokban tanuló falusi gyerekek közvetlen kapcsolódást jelentettek az „alsóbb néposztályok” felé.⁵

A katolikus cserkészzet ezzel szemben az első pillanattól kezdve a középiskolákban, az osztálytermeket megtöltő középrétegbeli, városi fiatalok körében szerveződött.⁶ A reformátusok először

1 Az első, kísérleti cserkészttábor sikerét követően, 1908. január 24-én az angliai Birkenhead YMCA-székházában hirdette meg az alapító a szervezett cserkészzet elindítását.

2 „A KIE célja egy táborba gyűjteni azokat az ifjakat, akik Jézus Krisztust személyes Uruknek és Megváltójuknak fogadták el a Szentírás alapján, hitükben és életükben az Ő követői kívánnak lenni, és együtt munkálkodnak Mesterük országának az ifjúság között való terjesztésén.” A KIE alapszabályai, az úgynevezett párizsi alap, 1855. Idézi Kovács (1991) 167–179.

3 Sárszentlőrinc-Alsópéltusza, Tolna megye.

4 Bodnár (1989) 9.

5 „A diákság menni fog a maga hivatása útján. Ennek a protestáns ifjúsági törekvésnek két fő jellemzője: a szélesedő és elmélyülő szociális érdeklődés és az elmélyült, mindennapi cselekvésben gazdagodó hitélet.” *Diákvilág*, 1921. június. Idézi Gergely (1989) 79.

6 Baden-Powell művének (*Scouting for Boys*, 1908) első magyar fordítását Králik László, a nagybecskereki piarista gimnázium tanára készítette el 1909 őszén. Budapesten először Sík Sándor a piarista gimnáziumban, majd Kanitz István a Királyi Egyetemi Gimnáziumban szervezett katolikus csapatot, és többnyire diákok voltak a Regnum Marianum Izsóf Alajos és Radványi Kálmán vezette kongreganista csapatának tagjai is.

súlyos csapásnak minősítették a cserkészlet iskolához – és ezáltal a városi középrétegekhez – kötését. Szilassy halála után azonban a protestánsok is mindinkább a diákság felé fordultak, 1920 novemberében pedig maga az egyház utasította az iskolaigazgatókat a csapatszervezésre. 1925-re az ország valamennyi református iskolájában működött cserkészcsapat, az ott tanuló ifjúság 15-17 százalékát lekötve.⁷

Az első világháború, a forradalmi zavargások és a proletárdiktatúra után, 1919. szeptember 21-én, a félmúlt zavaros örökségével szakítva, tisztán baden-powell alapon, a nemzeti és a keresztény elkötelezettség hangsúlyozásával újjáalakult a Magyar Cserkészszövetség. Azonban a református vezetők az evangéliumi alapokat és a néptömegekhez való közelítést hiányolták az országos cserkészmunkából. Ezért hozta létre Megyeresy Béla és Karácsony Sándor 1920 pünkösdjén a máriaremetei táborban a protestáns cserkészek Ichthys-közösségét,⁸ amely – bár ezt hivatalosan mindig tagadta – szervezetté vált a szervezeten belül. A KIE vidéki csapatainak szorosabb volt a kapcsolatuk a budapesti anyaintézménnyel, mint a szövetséggel. Rá figyeltek, állásfoglalásait a magukévá tették, és munkájukban inkább követték a BKIE-t, semmint a „katolikusokkal tűzdelt, elvilágiasodott és nemzetközi” szövetséget. Ugyanígy ápoltak szorosabb kapcsolatokat egymással a kollégiumi csapatok és a húszas évek legelejétől a MEKDSZ köré szerveződő Erő-cserkészcsapatok országsszerte. Budapesten kívül Sárospatakon, Debrecenben, Pápán, Hódmezővásárhelyen, Miskolcon működtek olyan erős szellemiségű protestáns csapatok, amelyek az Ichthys törzsét jelentették.⁹ A közösség évente pünkösdi találkozót rendezett, amellyel kapcsolatban a harmincas években általában hat-hétszáz résztvevőről olvashatunk.

A REGÖSCSERKÉSZLET GYÖKEREI: KARÁCSONY SÁNDOR PEDAGÓGIÁJA (1920–1928)

KARÁCSONY SÁNDOR (KÖZÉPEN)
A BUDAPESTI TAVASZMEZŐ UTCAI
ÁLLAMI FŐGIMNÁZIUMMBELI TANÍTVÁNYAI KÖRÉBEN
Karácsony Sándor Művelődési Társaság

A regöscserkészlet szellemi atyjának tekinthető református pedagógus, filozófiai író, egyetemi tanár és cserkészvezető, Karácsony Sándor (1891–1952) Kassáról menekült a cseh megszállás elől Budapestre. 1919 őszétől a Tavaszmező utcai Zrínyi Miklós Gimnáziumban kezdett tanítani. Ekkor került kapcsolatba Megyeresy Bélával, aki bevonta a KIE és a cserkészlet munkájába.¹⁰ Meghatározó alakja lett a magyar cserkészletnek: az 1. számú BKIE-csapat tiszttje, 1923 és 1930 között a cserkészszövetség társelnöke, 1946 és 1948 között pedig a Magyar Cserkészfiúk Szövetségének elnöke volt. Első osztályából több tanítványa (Jánosi Sándor,

⁷ Gergely (1989) 78.

⁸ Nevét az óskeresztények halszimbólumáról kapta. (A mozaikszó jelentése: Iészousz Khrisztosz Theou Hüiosz Szótér – Jézus Krisztus, Isten Fia, Megváltó.)

⁹ Az Erő, 1921. október, 25.

¹⁰ Kontra (1995) 5–8.

Morvay Péter, Kontra György) is országos cserkészvezető, regösvezető lett a harmincas–negyvenes években. Az osztályával átélt élményekből született neveléstani regénye, *A nyolcéves háború*.¹¹

Karácsony Sándor újszerű pedagógiai módszerekkel építette be az általa alapvető fontosságúnak tartott népismereti tartalmakat az oktatásba és a cserkésznevelésbe. Szülőfalujában, Földesen a téli és nyári szünetekben „parasztgimnáziumot” szervezett az iskolapadból kimaradt falusi gyerekek számára.¹² A gimnáziumban és minden ifjúsági összejevetelen meghonosította a népdaléneklést, kíméletlenül üldözte a „magyar észjárástól” idegen operettsláger, kuplét, magyarnótát, irredenta műdalt és hasonló műfajokat.¹³ 1920 és 1921 nyarán negyvenkét józsefvárosi kislányt helyezett el szülőfalujának tehetősebb gazdáinál, hogy a népélettel testközelből ismerkedjenek meg.¹⁴ Szilassy Aladár után tíz évvel nekifogott a falusi cserkészletnek: a BKIE-csapat őrvezetőivel járta az Alföldet, s csapatokat szervezett Földesen, Kabán, Berettyóújfaluban és Püspökladányban.¹⁵

Az 1921 nyarán a KIE dunavecsei ifjúsági telepén rendezett vezetőképző táborában kétszáz idősebb cserkész részvételével megújította az addig szokásos tábortúzi programokat. Az újdonság a műsor irodalmi-népies jellege és a népdaléneklés volt. A cserkészmozgalom dalkultúráját, zenei igényeit akkoriban és utána még hosszú ideig alapvetően a műdalok, a cserkésznoták, az irredenta kesergők, a katonás menetelők és az indiánromantika jellemezte. Ehhez képest jelent meg a dunavecsei tábortüzeknél Kodály és Bartók nyomán az irodalom, a régizenei örökség és a népdalok.¹⁶ A tábortüzek másik nagy újítása volt, hogy azon nemcsak a tábor lakói vettek részt, hanem a környező falvak, Dunavecse, Dunapentele, Apostag lakói is, és Karácsony Sándor megénekeltette a parasztembereket, paraszttasszonyokat is.¹⁷

1922-ben ugyanitt a kétszázhatvan táborozó naponta kigyalogolt Dunapentelére, és részt vett a római kori és avar emlékek régészeti feltárásában. Az ásatást Oroszlán Zoltán és Zsinka Ferenc, a Nemzeti Múzeum régészeti osztályának munkatársai vezették.¹⁸ 1923 nyarán a poroszlói nagytáborban Karácsony Sándor újabb ötlettel falusi játékdélelőttöket szervezett, amelyeken a cserkészek együtt játszottak, daloltak, tornáztak a helyi parasztyerekekkel.¹⁹ 1924-re kialakult és megszilárdult az a gyakorlat, hogy a BKIE cserkészcsapata az Alföld falvai mellett rendezte nyári táborait, ahol a cserkészek a helyiekkel együtt táboroztak. Irodalmi tábortú, közös népdaléneklés, játékdélelőttök, régészeti feltárás és néprajzi gyűjtőmunka, falusi csapatok szervezése – ezekre a kipróbált alapokra épített később a regöscserkészlet.

Karácsony Sándor módszerének népszerűsítését számos kiadvány is segítette a húszas években. 1922-ben vette át Papp Gyulától és Záborszky Jánostól *Az Erő* című ifjúsági lap szerkesztését,

11 Karácsony (1944). Mivel pedagógiai zsenije markáns küldetéstudattal párosult, kérlelhetetlen fanatizmusával és arrogáns fellépésével nemcsak híveket, de számos ellenséget is szerzett magának. Megosztó személyisége máig vita tárgya, 1946–48-os elnöksége idején tanúsított magatartása ellentmondásos megítélésű.

12 Karácsony Sándor: *Kísérleti parasztgimnázium Földesen, az 1919–20. tanévben*. Közli: Hatvany (1994) 7.

13 Mátrai (1979) 409–410.

14 Kontra (1995) 9.

15 Kontra (1995) 32.

16 Karácsony (1924), Hatvany (1994) 72.

17 Jánosi (1974) 12, *Az Erő*, 1922. november, 36.

18 Kontra (1995) 32, Zsinka Ferenc: A dunapentelei cserkészásatásokról. *Az Erő*, 1923. január, 79–81.

19 Morvay (1989) 78.

amely a népi kultúra terjesztésének legfontosabb orgánuma lett.²⁰ Itt közölte például Paulini Béla, a Gyöngyösbokréta mozgalom későbbi megszervezője paraszti témájú írásait a falu és a tanya valós világáról.²¹ Szakirodalmi támogatást és társadalmi háttérrel is adott Karácsony kezdeményezéseihez 1924-ben Bartók Béla *A magyar népdal* című könyvének megjelenése, amely az egész hazai folklorisztika számára igazodási pontot jelentett.²² Ugyanebben az évben a Magyar Népköltési Gyűjtemény sorozatában megjelent *Nagyszalontai gyűjtés* a bartóki népdal-monográfiához hasonló hullámokat kavart a protestáns ifjúsági életben. A Kodály Zoltán részvételével zajlott gyűjtésben ugyanis aktívan részt vettek a nagyszalontai református diákok, tetteikkel bizonyítva a „magyar diák kultúrfölénye” iránti elkötelezettségüket.²³ E kötet megjelenése után Karácsony Sándor is meghirdette a maga népdalprogramját *Az Erőben*, a Tompa Mihály verssorával megnevezett „*Fiaim, csak énekeljetek*” című rovatban.²⁴ A cserkészszövetség hivatalos közlönye, a *Vezetők Lapja* először 1924-ben szólította fel a cserkészeket, hogy végezzenek rendszeres falumunkát. A felhívás a 18–24 éves öregcserkészeknek szólt, és kimondottan a falukutatás, a falusi cserkészterén kívánta aktivizálni ezt az egyre növekvő létszámú fiatal réteget.²⁵

Ekkorra a protestáns csapatok körében országosan elterjedt a Karácsony Sándor-féle tábortüzek híre, és sok helyütt igyekeztek hasonlókat rendezni. 1925 nyarán a hódmezővásárhelyiek a Berettyó-parti falvakban, a karcagiak Tiszafüreden, a sárospatakiak Gödön szerveztek közös tábortüzeket a helybéliekkel. A soproni evangélikus líceum cserkészei népdalokat gyűjtöttek a környező falvakban, és meg is tanulták, összejöveteleiken énekeltek őket.²⁶ A társadalmi osztályok közeledésének programját igyekeztek sajátos eszközökkel megvalósítani a kistérségi református cserkészek, akik Balatonberényben tartott tábortüzeikre a falusiak mellett a helyben nyaraló városiakat is meghívták. Egy-egy este nyolc-kilencszáz vendég is összegyűlt.²⁷

A regőscserkészteret tényleges megindulását Karácsony Sándor egy későbbi visszaemlékezésében 1925 decemberére tette. Földesen tartott téli táborukat ismét egy módszertani újítás, a faluról falura történő vándorlás követte. Ezzel sikerült kiszélesíteni, hatékonyabbá tenni a cserkésztevékenységét: sokkal több helyütt kerültek kapcsolatba a parasztsággal, mint a korábbi évek nyári állótáboraikban.²⁸

A következő télen kezdődött a BKIE-csapat ötházhutai (ma Mátraszentimre) falumunkája, amely évről évre megismétlődött, és tizenöt évig tartott. Az igazi néprajzi gyűjtés itt indult 1926-ban, és kilépve az Alföldről merőben más népdalokkal, szokásokkal szembesültek a cserkészek, mint addig. A faluban ekkor még élő hagyomány volt a fonó, ahová a táborozók is sűrűn eljártak, beilleszkedve így a paraszti ifjúság életébe. A téli táborok katolikus körökben is tetszést arattak, az egri érsekség is tudomást szerzett róluk, és támogatta a kezdeményezést. Így

20 Kontra (1995) 11–18.

21 *Az Erő*, 1923. szeptember–november.

22 Bartók (1924)

23 Szendrey (1924)

24 *Az Erő*, 1924. szeptember, 12.

25 *Vezetők Lapja*, 1924. november. Idézi Gergely (1989) 126.

26 *Az Erő*, 1925. október, 48.

27 *Az Erő*, 1927. október, 30.

28 Jánosi (1974) 17.

indíthattak ingyenes orvosi rendelőt, építhettek templomot, oszthattak ruhát, cipőt, könyvet, festhettek turistajelzést a BKIE cserkészei.²⁹

Karácsony Sándor 1928-ban érkezettnek látta az időt, hogy kísérleti pedagógiájának nyolcévi tapasztalatait a szélesebb nyilvánossággal is megossza, és úgymond meghirdesse a regőscserkészetet. A KIE lapjában, a *Magyar Ifjúság*ban tette közzé első programszerű felhívását 1928 novemberében.³⁰ A cikk megjelenésével egy időben, 1928. november 10-én hangzott el Karácsony Sándor négyrészes rádióbeszéde, *A cserkészet és a néplélek* címmel. Ebből az egész ország számára kiderült, hogy a cserkészetben új irányzat, kisebbfajta belső mozgalom született, amely komoly célokat tűzött az ifjúság elé.³¹ Az időzítés nem volt véletlen, mert 1928 őszén Csehszlovákiában a magyarországgal párhuzamosan fejlődő falujárás és regőscserkészet vezető közössége szakított a cserkészmozgalommal, és Sarló néven új, népies baloldali ifjúsági szervezetet hoztak létre gombaszögi táborozásukon (részletesen lásd alább). A Magyar Cserkészszövetség – melynek Karácsony Sándor ekkor társelnöke volt – ezt követően komoly lépéseket tett a regőscserkészet szervezett működési kereteinek megteremtése érdekében.

A REGÖS ELNEVEZÉS EREDETE: A FELVIDÉKI REGÖSDIÁK–MOZGALOM (1925–1929)

A felvidéki (vagy a Csehszlovák Köztársaság hivatalos elnevezése szerint szlovenszkói) magyar cserkészet tíz-tizenöt városban, kifejezetten a középiskolákhoz kötődve működött a két világháború között. A cserkészek létszáma az 1920/21-es tanévben ötszáz fő volt, mely a húszas évek végére ezer-ezerkétszázra, a harmincas évek végére pedig közel háromezerre növekedett.³²

A szlovenszkói regősmozgalom szellemi atyja, Balogh (Kessler) Edgár (1906–1996) 1921-ben kapcsolódott be a pozsonyi Kiskárpátok cserkészcsapat munkájába. 1924 őszén kezdte meg egyetemi tanulmányait a prágai német egyetemen, ahol néhány magyar diáktársával Szent György Kör néven megalakította a prágai magyar egyetemi és főiskolai hallgatók (vagy a csehek körében divatos kifejezéssel „akadémikusok”) cserkészszervezetét. Egy nyári vándortáborozás során, 1925-ben kerültek kapcsolatba a Csehszlovákia területén szórványgondozást végző német ifjúsági szervezettel, a Wandervogel (Vándormadár) mozgalommal. A Németországból érkező, faluról falura vonuló „vándormadár” diákok „a papkertben összecsofították a gyerekeket, gitárkíséret mellett énekeltek nekik, játszottak, hancúroztak velük, valami Hans Sachs-játékot adtak elő, táncoltak, muzsikáltak, és amikor beesteledett, maguk köré ültették a vidám társaságot csöndes meseszóra. A falu rajong most értük.”³³ A Wandervogelek és a magyar cserkészek

29 Jánosi (1974) 17–19.

30 A regőscserkészet első definíciója, részlet a szövegből: „A magyar cserkészet regőcsoportja csakugyan azokat a cserkészeket öleli magába, akik a magyar nép tudományát, az úgynevezett folklórt a helyszínen, tehát falukban és tanyákon akarják tanulmányozni és megtanulni. [...] Foglalatosságuk kétirányú. Odahaza az év nagyobbik felében önképzés, csapatmunka, tanfolyamok és szemináriumi foglalkozás formájában megismerik az eddig összegyűjtött anyagot és a helyszíni megfigyelés és a gyűjtés helyes módját. Odakint, falusi-tanyasi útjaikon pedig megfigyelnek, gyűjtenek, tanulnak az emberektől, mert el akarják lesni a jó magyarság attribútumait, viselkedésformáit a parasztoktól.”
Karácsony Sándor: A regös mozgalom. *Magyar Ifjúság*, 1928. november. Idézi Jánosi (1974) 33–38.

31 Jánosi (1974) 28.

32 Fogarassy (1992)

33 Balogh Edgár: A falu barátai. *Prágai Magyar Hírlap*, 1926. január 6., illetve Balogh (1981) 29–30.

barátkozásáról írtak 1925 novemberében,³⁴ majd Balogh Edgár részletesen értekezett a német mozgalom szlovenszkói meghonosításának szükségességéről.³⁵

1925 decemberében született meg az első kezdeményezés a német minta átültetésére, egy falusi mesemondó-pályázat kiírásával.³⁶ A prágai Szent György Kör pályázatára két órs jelentkezett. A losonci cserkészek Rapp, a pozsonyiak pedig Hidaskürt ifjúságát látogatták meg. A versenyt a losonciak nyerték meg, mert a műsoros délután alapjául Petőfi népiességét választották, amivel nagyobb sikert tudtak elérni. Győzelmükön felbuzdulva, immár versenyen kívül, csupán önszorgalomból folytatták a falusi munkát: 1926. január 31-én Persén, február 14-én pedig Ipolygalsán tartottak újabb mesedélutánokat.³⁷

1926 márciusában találkozunk először a „regös” elnevezéssel. „A rappi és hidaskürti cserkész-délután ügyes mesemondóit [...] fölhatalmazzuk, hogy a cserkészéletben a regös előnevet használhassák.”³⁸ Néhány hónappal később már szabályozni kellett a regös előnév viselését: „A mesedélutánokról küldjenek jelentést a Szent György Körnek. A regös előnevet megkapja minden cserkész, aki háromszor sikeresen mesél, szaval vagy zenél falusi gyerekeknek. A regös név egy évre szól, és mindig újból megszerezhető.”³⁹

Arra vonatkozóan, hogy a felvidéki cserkészek honnan vették a regös nevet, nincs biztos adatunk. A szlovenszkói ifjúság körében a szakolcai csehszlovák gimnázium néhány magyar diákja készített *Regös* címmel ifjúsági irodalmi lapot az 1921/22-es tanévben. Két száma jelent meg, valamennyi példány kézzel másolva, csupán házi használatra. A „főszerkesztő”, Szalatnai (Limbacher) Rezső a magyarországi *Zászlónk* című katolikus ifjúsági lap mintájára készítette a *Regöst*, ám e munkája félbeszakadt.⁴⁰

A Szent György Kör 1926 tavaszán két másik kezdeményezéssel is előállt. Felhívást bocsátott ki egy közös Rákóczi-tábortűz gyűjtására,⁴¹ továbbá a falusi cserkészéletet bevezették a szlovenszkói gyakorlatba: a mátyusföldi Negyeden és Vágfarkasdon, korábbi sikeres mesedélutánok színhelyein megalakultak a Csehszlovák Köztársaság első magyar falusi cserkészcsapatai.⁴² Az első néprajzi gyűjtésre buzdító felhívás 1926 júniusából maradt fenn *A Mi Lapunk* hasábjain, Tichy Kálmán⁴³ tollából. A szerző két és fél oldalas cikkben buzdít népművészeti tárgyak gyűjtésére, valamint ezek és díszítményeik rajzos megörökítésére.⁴⁴

1926. május első hétvégéjén a losonci cserkészek nagy falujáró körutat tettek: Ajnácskő, Balogfalva, Almágy és Sőreg gyerekeinek tartottak játékos mesedélutánokat. Ekkor már több

34 *A Mi Lapunk*, 1925. november, 141–142.

35 Balogh (1981) 30–31.

36 *A Mi Lapunk*, 1925. december, 166.

37 *A Mi Lapunk*, 1926. március–április, 47, 59.

38 *A Mi Lapunk*, 1926. március, 59.

39 *A Mi Lapunk*, 1926. június, 114.

40 Szalatnai (1994) 49–62. Szalatnai csak 1926 nyarán, a „regös” előnév első adományozásait követően ment először cserkész táborba, de Balogh Edgárt és *A Mi Lapunk* több szerzőjét is már 1924 óta ismerte. Lehetséges, hogy tőle, illetve házi lapjából származik az előnév ötlete.

41 Balogh (1981) 31–32.

42 *A Mi Lapunk*, 1926. május, 93.

43 Tichy Kálmán (1888–1968) író, grafikus, festőművész, a Rozsnyói Városi Múzeum igazgatója.

44 *A Mi Lapunk*, 1926. június, 98–100.

tucat volt azoknak a cserkészeknek a száma, akik a regös előnevet viselték; a falusi délutánok gyakorlata egyre népszerűbbé vált a diákság körében. Balogh Edgárék úgy gondolták, a falulátogatások módszerére és a kisebbségvédelem programjára alapozva egységesíteni lehetne a szlovenszkói magyar cserkészteket. Ezért hirdették meg 1926 júliusában a liptószentiváni csapatközi táborozást, melynek végül negyvennégy résztvevője volt.⁴⁵ A táborozók a túlzottan nemzetközinek tartott búrkalapot ekkor cserélték le először a Nemzeti Hadsereg révén 1919-ben népszerűvé lett magyaros Bocskai-sapkára. A tábor utolsó napján „a csapatok kiküldöttei sorra megígérték, hogy követni fogják cserkészeikkel a losonciak és pozsonyiak jó példáját, és felkeresik az elmaradt falusi ifjúságot.”⁴⁶

Közvetlenül Liptószentiván után, 1926 augusztusában került sor az első regösvándorlásra. Négy főből álló csoportok legalább egy hétig vándoroltak magyar falvakon keresztül, maguk köré gyűjtötték a helyi gyerekeket játszottak, énekeltek velük, és meséltek nekik.

A kiírás értelmében a vándorló csoportoknak sem sátrat, sem élelmiszert nem volt szabad magukkal vinniük, mindenben a magyar falusi nép vendégszeretetére kellett hagyatkozniuk. A meghirdetés nyomán négy órs jelentkezett, és ez az első vándorlás még a versengés szellemében zajlott.⁴⁷ A bírálóbizottság elnöke a *Prágai Magyar Hírlap*nál dolgozó költő, Darvas János volt, ő használta először ekkor a „cserkész” és a „regös X. Y.” helyett a „regösdiák” elnevezést, amelyet a prágaiak és a vándorlók örömmel átvettek.⁴⁸

1927 júniusában a regösdiákok öt pontban összefoglalták és a cserkészsajtóban közzétették programjukat.⁴⁹ A mesedélután, a pajtásmozgalom,⁵⁰ a népművelés, a néprajzi gyűjtés és a kultúrmisszió ötös feladata kiegészült a baloldali eszmeiséggel és az Ady, Móricz, illetve Szabó Dezső felé tájékozódó szépirodalmi útmutatással is.

Az ötpontos program meghirdetése, de különösen a Szent György Kör kapcsolódó körlevele egyre inkább eltávolította a regösdiákokat a cserkészlet kereteitől. Formailag valamennyien cserkészek maradtak, tagsági igazolvánnyal is rendelkeztek, de tevékenységük egyértelműen a falujárásra s egyre inkább a szociográfiára és a néprajzra irányult. Balogh Edgár törekvései 1927-ben már egészen másfelé tartottak: a regösdiákok munkájának népszerűsítése révén a magyar cserkészlet megreformálására, gyökeres átalakítására tett kísérletet. Ennek érdekében 1928 augusztusára a Szent György Kör újabb csapatközi táborozást, regösiskolát hívott össze a gömöri Gombaszög mellett fekvő Szilicei-fennsíkra.⁵¹

A tábor programjában szereplő előadások erőteljes társadalomkritikát és egyértelmű politikai állásfoglalást fogalmaztak meg. A lilios cserkészzászlót bevonták, és helyette minden órs kitűzte kis vörös sarlóval díszített, tájnevekkel megkülönböztetett zászlóját. Az új mozgalmat, amely ekkor még a cserkészlet megújulásának köntösében jelentkezett, Sarlónak nevezték el. Gombaszögon

45 *A Mi Lapunk*, 1926. június, 110.

46 *A Mi Lapunk*, 1926. szeptember, 127.

47 *A Mi Lapunk*, 1926. június, 114.

48 Balogh (1981) 36.

49 Drien (1978) 236.

50 Pajtásmozgalom: minden városi regöscserkésznek legyen egy falusi pajtása, akivel barátságot ápol.

51 Berecz (1978) 285–286.

indult el a *Vetés* című lap, amely a tábori regösiskola újságja volt, később pedig a Sarló mozgalom lapja lett. A táborot előadóként meglátogatták a baloldali Magyar Nemzeti Párt polgári liberális politikusi is.⁵² Mindezek később felzúdulást és ellenszenvet váltottak ki a jobboldalhoz közel álló katolikus cserkészvezetők körében, Csehszlovákiában és Magyarországon egyaránt.

Az elvi álláspont meghatározása mellett a táborban sor került a gyakorlati regösmunka szabályozására is. Falujárásra csak szervezeten és felkészülten, őrsi kötelékben, regöspróba után engedték a cserkészeket. A csoport mellé kötelezően rendeltek egy felnőtt vezetőt, és megszabták, hogy a különítménynek legyen saját regöskönyvtára. A résztvevők ígéretet kaptak arra, hogy megjelenik majd egy regöskiskáté, amely 1928 őszén napvilágot is látott. A regösmozgalom szervezett kereteinek kialakításában és az első kiadványok elkészítésében a szlovenszkói fiatalság megelőzte Karácsony Sándort és a magyarországiakat.⁵³ A regöstábortüzek a gombaszögi táborban is nagy hangsúlyt kaptak. A regösiskola gyakorlati foglalkozásaként ugyanebben az évben Jócsik Lajos vezetésével első gömöri falujárásukra indultak a táborozók, és Pelsőcön, Szádvárborsán, Szilicén tartottak sikeres tábortüzeket hat-nyolcszáz fő bevonásával.⁵⁴

1928 szeptemberében, vagyis három-négy héttel Gombaszög után a pozsonyi Szent György Kör kettészakadt: az egyik párton a baden-powell alapokhoz és a meglévő keretekhez ragaszkodó cserkészek, a másikon a radikalizálódó Sarlósok álltak. A szakítás a prágai Szent György Körben és a brünni magyar egyetemista cserkészkörben is lezajlott, és a Sarló végleg leszámolt az ércliliommal és a zöld nyakkendővel.⁵⁵ 1929 tavaszán a csehszlovák belügyminiszter rendeletben tiltotta meg a regösjárást, a kisebbségek közötti nacionalista izgatás vádjá alapján.⁵⁶ Ugyanekkor a prágai, pozsonyi, brünni Szent György Körök és a Sarló kiléptek a Csehszlovák Cserkészszövetség Magyar Szakosztályából, a felvidéki cserkészek vezetői közössége pedig az 1929. júliusi szepestamásfalvi csapatközi táborozáson elhatárolódott a Sarlótól.⁵⁷ Megvonták a bizalmat *A Mi Lapunktól* is, helyette a komáromi *Tábortűz* című cserkészlap országos terjesztését és előfizetését szorgalmazták. A Szent György Körök helyett létrehozott Magyar Főiskolás Cserkésztanács 1929 végén javasolta a regösjárás újbóli beindítását, de kérésüket a magyar szakosztály 1930. február 22-én elvetette. A regöscserkészlet ezzel négyévi működés után megszűnt a Felvidéken.

Számos korabeli forrás és több visszaemlékezés szerint a magyarországi regöscserkészlet 1928. évi első meghirdetése a „szlovenszkói regöspélda” és a Sarló útmutatása nyomán, Balogh Edgárék tevékenységének meghonosítása révén történt.⁵⁸ A református MEKDSZ (1926-tól Pro Christo Szövetség) egyetemistáknak szóló havilapja, a *Diákvilág* körül valóban szerveződött egy értelmiségi fiatalokból álló társaság, mely szimpatizált a felvidéki regösdiákokkal és eleinte a Sarló mozgalommal is. Közös tájékozási pontot jelentett Móricz Zsigmond 1927-es felvidéki

⁵² *Vetés*, 1928. 1–2.

⁵³ Brogyányi Kálmán: Sarlósok. *Vetés* 1928/2., 1. Az összehasonlítás kedvéért: Budapesten a 101 magyar népdal 1929-ben, a *Regös Káté* 1930-ban látott napvilágot.

⁵⁴ Sajóvölgyi tábortüzek. *Vetés*, 1928/2., 8.

⁵⁵ Fogarassy (1992) 40–41.

⁵⁶ Fogarassy (1992) 43.

⁵⁷ Hodossy (1994) 90.

⁵⁸ Szathmáry (1981) 27–30, Jócsik (1988) 104–128, Vágás (1994) 110, illetve a két kezdeményezés párhuzamossága, időbeli egybeesése miatt gyakran így tekintett a magyarországi regöscserkészlet kezdeteire az szövetség vezetősége is. Sík Sándor: *A cserkészlet*, 1930. Idézi Barlay (1999) 24.

előadókörútja, az 1928-ban megrendezett *Ezer magyar diák Ady-estje*, a társadalmi problémákra és a falu helyzetére akkor megfelelő módon reagáló szépirodalom.⁵⁹ Balogh Edgárék is ismerték a KIE, a MEKDSZ és az Ichthys-cserkészek falumunkáját. A párhuzamosan szerveződő és módszertanilag is nagyon hasonló kezdeményezések (regösjárás, mesedélután, regöstábortűz, néprajzi gyűjtés) azonban nem egymást követve vagy utánozva, hanem azonos gondolati háttérrel, de egymástól függetlenül alakultak 1926–1928-ban. A későbbi regösvezetőtisz, Morvay Péter ezt így foglalta össze: „Általában a Sarlót szokták emlegetni, mint a regöscserkészet elődjét. [...] amikor a Sarlót meghirdették Gombaszögön, abban a táborban, és onnan valaki eljött a mi táborunkba, számunkra nem volt abban semmi különösen új. Voltaképpen nem a Sarlóból lett a regöscserkészet, hanem a regöscserkészetből lett a Sarló.”⁶⁰

A REGÖSCSERKÉSZET A SZÖVETSÉG PROGRAMJÁBAN (1929–1930)

A Sarló megalakulásának hatására a Magyar Cserkészszövetség is kialakította álláspontját a regöscserkészet ügyében, egyértelműen elhatárolódva a szlovenszkoí fejleményektől.⁶¹ Karácsony Sándor rádióbeszédének, a *Magyar Ifjúság*ban megjelent cikkének és a gombaszögi regösszabályzatnak az elemeit egyaránt felhasználva a szövetség először 1929-ben adott hivatalosan is célokat és kereteket a regösmunkának, rögzítve a regöscserkészet munkamódszerét. Eszerint falura csak kellően felkészített, kizárólag tizennyolc éven felüli cserkészek menjenek, pontosan meghatározott célokkal. A regösest során inkább ők adjanak, a falusiakat csak korlátozott mértékben engedjék szóhoz jutni, és akkor is inkább a falu vezetőivel, értelmiségével tárgyaljanak. A munka célja nem a népboldogítás és a falumentés, hanem a szerető találkozás a falu népével.⁶²

A regöscserkészetnek ezzel együtt már a negyedik megfogalmazása született meg rövid három éven belül: 1927 tavaszán *A Mi Lapunk* ötös programja és a Szent György Kör júniusi körlevele, 1928 nyarán a gombaszögi regösiskola, 1928 novemberében Karácsony Sándor rádióbeszéde és újságcikke, 1929-ben pedig a Magyar Cserkészszövetség hivatalos állásfoglalása határozta meg a regöscserkészet céljait és munkájának szabályait.

Ezzel egy időben, Karácsony Sándor közreműködésével két alapvető fontosságú könyvecske jelent meg a szövetség kiadásában: *A 101 magyar népdal* 1929-ben, Bárdos Lajos szerkesztésében, Kodály Zoltán előszavával, majd a gyakorlati tudnivalókat tartalmazó *Regös Káté* 1930-ban, Karácsony Sándor szerkesztésében.⁶³

59 1927-ben jelentette meg Budapesten a Soli Deo Gloria Makkai Sándor *A magyar fa sorsa* című könyvét. Ez az Ady-tanulmány mind idehaza, mind a kisebbségi magyarság körében nagy vitát váltott ki. Karácsony Sándor a *Diákvilág*ban írt cikket *A zseni szabadsága* címmel, Ady védelmében. Sík Sándor *A Mi Lapunk*ban jelentetett meg egy írást, szintén Ady pártjára kelve. Az egyik Magyarországon, a másik a Felvidéken igazította el a lázongó ifjúságot, mégpedig hasonló szellemben: Ady Endrét minden hibájával és dekadens hajlamaival együtt a legnagyobb magyar költők sorába emelték. *Diákvilág*, 1927. szeptember, 5–9, *A Mi Lapunk*, 1928. február.

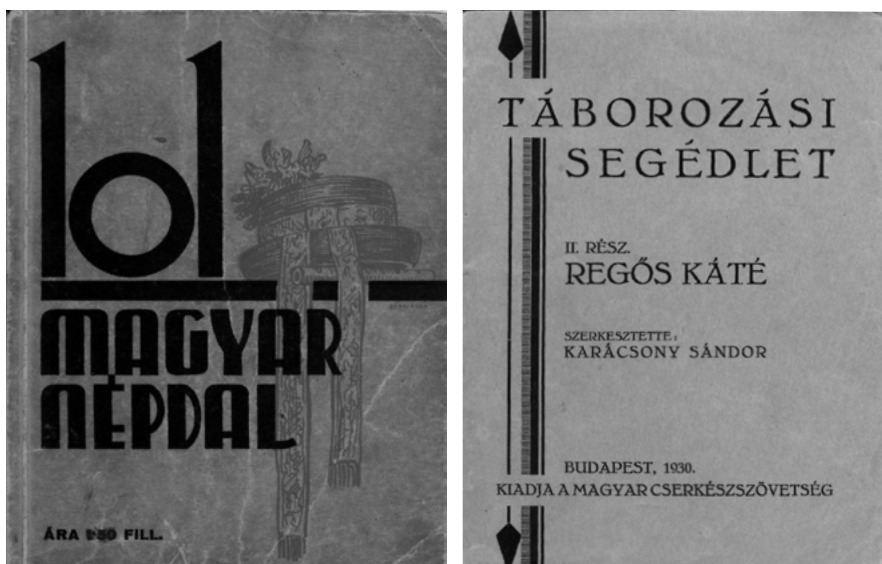
60 Morvay (1989) 79.

61 Sík Sándort idézi Gergely (1989) 128.

62 Gergely (1989) 129.

63 Bárdos (1929) 3–5, Karácsony (1930). Mielőtt Bartók Béla 1924-es népdal-monográfiája megjelent, Karácsony Sándor Bartalus István népdalgyűjteményeit használta autentikus forrásként. A regöscserkészek daloskönyvének címét, a *101 magyar népdalt* is tőle vette: azonos címmel már megjelent egy dalgyűjtemény a 19. században (Bartalus István: *101 magyar népdal*. Pest, 1861), Gellért (1995) 235. *A Regös Káté* szerzői között találjuk Györffy István néprajzkutatót, szerzőtársként pedig Faragó Ede és Aradi Zsolt cserkésztisztet, akik Karácsony Sándorral párhuzamosan próbáltak falusi cserkészetet szervezni a húszas évek második felében.

A CSERKÉSZSZÖVETSÉG ELSŐ REGÖSKIADVÁNYAI, A 101 MAGYAR NÉPDAL (1929) ÉS A REGÖS KÁTÉ (1930)

1929–30-ból valók az első híradások olyan cserkészfalujárásokról, amelyeket nem a BKIE és más református csapatok cserkészei vagy Karácsony Sándor tanítványai, hanem a szövetségi programhirdetés és a kiadványok hatására mások, többek között katolikus gimnazisták végeztek. A debreceni, a nagykanizsai, a veszprémi, később pedig a kolozsvári piaristák, illetve a pesti és az esztergomi bencések diákjai is kezdtek regöscserkészzel foglalkozni.⁶⁴ 1929 nyarán Pilisszentlélekre, a Tiszazugba, a Mátra vidékére és Mezőkövesdre jutottak el a regösök, 1930-ban pedig a Hortobágy környékén, Bugacpusztán, Salgótarján körül és a Bakonyban gyűjtöttek népi kincseket a cserkészpróbákhoz. Hasonló céllal vándorolták végig a Tisza és a Duna mentén fekvő falvakat vízitúra keretében.⁶⁵ Ekkor indult először regösjárásra a sárospataki kolégium cserkészcsapata, Szabó Zoltán és Újszászy Kálmán tanárok vezetésével.⁶⁶

A gyakorlati munka megszervezése, a regösmozgalom összefogása, egységesítése érdekében hívta életre Karácsony Sándor 1930 tavaszán az első magyarországi regöstanfolyamot, pünkösdi regösiskola néven. A szövetség hárshegyi cserkészparkjában, ötven fő részvételével zajlott a tábor, melynek célja a vezetőképzés volt. Erre az alkalomra jelent meg a *Regös Káté* is. A képzésben Faragó Ede vezetőtiszt és Aradi Zsolt öregcserkész-vezető is közreműködött.⁶⁷

Ezután rendszeresen tartottak a pünkösdi regösiskolához hasonló vezetőképző táborokat, többnyire a hárshegyi cserkészparkban, de alkalmasint vidéken: Pápán, Sárospatakon, Debrecenben, Hódmezővásárhelyen, Kecskeméten, azaz a református cserkészlet nagy vidéki bázisain is.⁶⁸ A regöscserkészlet népszerűsítése érdekében Karácsony Sándor 1930. június 19-én regöselőadást rendezett a rádióban: egyik színdarabját, a *Gergely bácsi levizitel* című rövid cserkészjelenetet adatta elő a BKIE cserkészeivel.⁶⁹

⁶⁴ Jánosi (1974) 39.

⁶⁵ Gergely (1989) 128.

⁶⁶ Sebestyén Géza: A csittváriak délborsodi falujárása. *Diákvilág*, 1931. január–február, 81–84, 1931. március, 105–106.

⁶⁷ Gergely (1989) 128, *Magyar Cserkész*, 1930. június 15. – július 1., 320.

⁶⁸ Az előadógárda gerincét később Karácsony Sándor, Lükő Gábor, Bárdos Lajos, A. Tóth Sándor, Szathmáry Lajos, Jánosi Sándor alkották. Meghívott előadóként Györfy István, a harmincas évek derekától pedig a népi írók, Veres Péter, Somogyi Imre, Sinka István, Féja Géza, Erdei Ferenc, Kovács Imre, Németh László fordultak meg rendszeresen ezekben a táborokban. Jánosi (1974) 32–41.

⁶⁹ *Az Erő*, 1931. február, 2, Karácsony (1931)

A REGÖSKÉPZÉS RÉSZTVEVŐI, 1930-AS ÉVEK
Karácsony Sándor Művelődési Társaság

A REGÖSCSERKÉSZET KITELJESEDÉSE (1931–1939)

A frissen megszerveződött és nagy lendülettel induló országos regöscserkészlet 1931-ben bekapcsolódott az egész magyar cserkészletet megmozgató IV. világdzsembori (Gödöllő, 1933) előkészítésébe. A szervezeti keretet a Gödöllői Jamboree Szórakoztatási Csoportja adta, amelynek külön tábortúzi és külön táncos raja volt A. Tóth Sándor, illetve Vida Vilmos vezetésével. Az egyre szaporodó próbák miatt a táncos csoportban végül is leginkább fővárosiak maradtak, a néptáncokat előadó regösök pedig többnyire a BKIE-csapat öregcserkészei és vezetői voltak. A regösvándorlásoknak egészen 1933 nyaráig a táncokra való felkészülés adta az indítóokat és a keretet. Az ekkor bejárt terület és a gyűjtött anyag a korábbi falujárásokhoz képest igen jelentős. Ezeken a gyűjtőutakon Vida Vilmos mindig részt vett, de a táncokat a regösök tanították be a próbákra a többi cserkésznek.⁷⁰ A gödöllői dzsembori táncos raja volt az első regöscserkész-néptáncgyűttesnek tekinthető formáció, ezt megelőzően sehol nem volt még színpadra alkalmazott néptánc a cserkészmozgalomban.⁷¹

Jánosi Sándor visszaemlékezése szerint a gödöllői dzsembori megerősítette a regöscserkészlet bázisát a szövetségben és a csapatokban is.⁷² A *Vezetők Lapja* 1933 őszén megállapította, hogy a legtöbb jó csapat ekkorra már elkezdte a regösmunkát. 1933-ból való az első híradás a debreceni református kollégium csapatának falujárásáról, a miskolci katolikus gimnázium regöscserkészeiről és

70 Jánosi (1974) 42–43, *Magyar Cserkész*, 1933. május 1., 217. A palóc Mikófalván botforgató juhásztáncot, a Nyírségben, Nagykállón és Kisvárdán kállai kettőst, Dunavecsén és Dunapatajon párnatáncot, kisszéktáncot, csárdást gyűjtöttek. Gönyei Sándor néprajzkutató vezetésével jártak Kunszentmiklóson, ahol a törökőst, legényest, kun verbunkot, sapkatáncot és süveges táncot ismerték meg. Az ormánsági Kákicson dobogóst és üvegest, a somogyi falvakban botugrálós kanásztáncot, a Hortobágyon pedig botdobálós pásztortáncot tanultak.

71 Vitányi (1964) 30, Kardos (1987) 48. Az 1924-es dániai dzsemborin még nem néptáncokkal szerepeltek a magyarok.

72 Jánosi (1974) 45.

a pécsi regösmunka megindulásáról.⁷³ Ekkor indult az öregcserkészek önálló szervezete, a Fiatal Magyarság Szövetség falukutató munkája is. Saját lapjuk, a *Fiatal Magyarság* 1934 novemberében szociográfiai számmal jelentkezett, 1935-ben pedig saját regösszabályzatot adtak ki. Szabó Zoltán vezetésével szociográfiai munkaközösség alakult, mely kidolgozta a falukutató munkatervét. 1936-ra beérett a munka gyümölcse: megjelent a cserkészek első önálló szociográfiai kötete, Kemse község monográfiája, majd 1942-ben a második, Sárpilis társadalmáról.⁷⁴

A dzsembori után fellendült a cserkészletben a színjátszó tevékenység is, és ebben a regöscserkészlet új utakat nyitott. A húszas években kialakult Koszterzitz József (Koszter atya)-féle drámapedagógiai koncepciót⁷⁵ a regösök az autentikus népi kultúrával, népszokások színpadra állításával gazdagították. Volly István (1907–1992) zeneszerző, folklorista nagyszabású közművelődési kezdeményezése volt a népi játékok és népszokások színpadi feldolgozása.⁷⁶ A regösökkel való kapcsolata 1934 decemberében kezdődött, amikor először megrendezte a *Nagykarácsony éccakája* című, egész estét betöltő színpadi játékot. Az előadás a Zeneakadémia nagytermében volt, és a diákszereplők között két cserkészcsapat regösei is ott voltak. A műsor nagyon jól sikerült, ezért Volly évről évre színre vitte, egyre több cserkészszereplővel.⁷⁷ A regöscserkészek főként a táncos jelenetekben és a népszokások táncbetéteiben kaptak helyet, és később két önálló számmal is felléptek az előadásokon.⁷⁸ Volly másik kezdeményezése az Új Magyar Betlehemes Mozgalom volt, amelyet a *Magyar Cserkész* országosan meghirdetett. Az elképzelés jelmondata („Betlehemet minden karácsonyfa alá!”) hatással volt a regöscserkészletre, amelynek tagjai a betlehemezés hagyományát korábban is aktívan ápolták.⁷⁹

A gödöllői dzsembori tábortúzi rajának regösvezetője, A. Tóth Sándor (1904–1980) festőművész, bábművész, a pápai református gimnázium rajztanára honosította meg a harmincas években a bábszínházat a cserkészletben. Párizsban tanulta a bábművészetet, inspirációit a nemzetközi szakmai életből merítette.⁸⁰ A BKIE csapatának 1931-es pünkösdi tábora után indította el az önálló cserkészbábszínházat a *Magyar Cserkész*ben közzétett felhívásával.⁸¹ Két népszerű figurája, Űst Ubul és Verj Elek tréfái köré jelenetek egész sora íródott ezt követően. A regösmozgalomban a bábszínház kiemelt szerepet kapott, a regösestek repertoárjába szervesen beépült a műfaj, 1941-től pedig országos regösfeladat lett a magyar bábos hagyományok gyűjtése és megőrzése.⁸²

A REGÖSCSERKÉSZLET INTÉZMÉNYESÍTÉSE (1939–1944)

Morvay Péter (1909–1994, néprajzkutató, muzeológus, 1934-től 1970-ig a budapesti Néprajzi Múzeum munkatársa) Karácsony Sándor tanítványaként 1922-ben kapcsolódott be a falumunkába. A harmincas években a csendes, kitartó falujárást végezte, immár a budapesti egyetemen

⁷³ *Magyar Cserkész*, 1933. február 15., 107, 1933. június 1., 282, 1933. október 1., 432.

⁷⁴ Mády (1936), Mády (1942)

⁷⁵ Koszterzitz (1924), Koszterzitz (1928)

⁷⁶ Volly (1935), Volly (1938), Volly (1976)

⁷⁷ Volly (1976) 53.

⁷⁸ Jánosi (1974) 112. Az 1. számú BKIE, a 100. számú és a 309. számú cserkészcsapatok adták a legtöbb szereplőt.

⁷⁹ *Magyar Cserkész*, 1941. december 15., 17.

⁸⁰ Tóth (1993)

⁸¹ *Magyar Cserkész*, 1931. június, 199–201.

⁸² *Magyar Cserkész*, 1941. december 15., 10.

A REGÖS INDULÓ A MAGYAR CSERKÉSZBEN (1939)
Magyar Cserkész, 1939. június 15.

Györffy István néprajz szakos hallgatójaként.⁸³ 1937-ben a Magyar Cserkészszövetség Országos Intézőbizottságának (OIB) tagjaként javaslatot terjesztett elő, hogy a regőscserkészmunkát fejlesszék ki, és állítsák az öregcserkész-tevékenység középpontjába. E felvetésnek a szövetség részéről csak 1939-ben támadt hivatalos visszhangja, amikor Teleki Pál javasolta a cserkészek bevonását a Táj- és Népkutató Intézet munkájába.⁸⁴ A két elképzelés találkozott, és Morvay 1939. júniustól sorozatot indíthatott a *Magyar Cserkészben*. Tíz nap múlva öles cikk hirdette a regőscserkészket kiszélesítését, „Haj, regő rajta!” címmel.⁸⁵ Morvay Péter és mások is ezt tekintik a regőscserkészlet igazi születése pillanatának, amikor a mozgalom hivatalosan is intézményesült, önálló szervezeti egységet kapva a cserkészletben.

A regőscserkészlet szervezete a szövetségen belüli Regős Rend volt, tagjai pedig az egyes regőscserkészek. Helyi szinten a regőscserkészek regőshadakat alkottak, amelyek tulajdonképpen falujáró cserkészőrsök voltak. Regős lehetett minden tizenötödik évét betöltött magyar cserkész, aki kiállta a regőspróbát. A próba teljesítését a regősközpont ismerte el. Fontos szerep jutott ebben a regősnaplónak, melyben a regősök beszámoltak a gyűjtőútjukról. Azok, akik a renدهz csatlakoztak, regőscserkészeknek nevezhették magukat. Akik teljesítették a regőspróbát, cserkészügyekben használhatták a regős előnevet.

A regősélet első tapasztalatai nyomán Morvay részletes javaslatot terjesztett az OIB elé: nevezzen ki a Regős Rend élére önálló hatáskörrel rendelkező regősvezetőtiszte; a használatban lévő

⁸³ Morvay (1989) 75–85, Györffy (1939)

⁸⁴ Gergely (1989) 298.

⁸⁵ *Magyar Cserkész*, 1939. június 15., 2–4.

különpróba-szabályzat regöskülönpróbáját vonják vissza, és helyette új, önálló regöspróbát állapítanak meg; a szövetség szorgalmazza hadak alakítását, és támogatassa a Regös Rend munkáját. Az OIB elfogadta Morvay Péter javaslatát, és őt magát regösvezetőtisztté nevezte ki. Ezzel 1940 januárjában hivatalosan is megszületett az új regöscserkészlet.

Májusban az országos vezetőtiszttel körlevélben szólította fel a szövetség csapatait, hogy alakítsanak regöshadakat. A beérkezett jelentések és visszajelzések alapján kiderült, hogy alig egy év alatt harmincöt településen csatlakoztak cserkészek az új Regös Rendhez, és ebből huszonnégy regöshad végzett falujárást.⁸⁶

Megindultak a központilag szervezett országos regösvándorlások. Ezek mellett természetesen minden regöshad végezte a saját falumunkáját. Egy évben három alkalommal volt országos vándorlás: a húsvéti, a nyári és a karácsonyi szünetben. Ezeket Morvay Péter, Tóth Sándor és Jánosi Sándor készítették elő.⁸⁷ 1940 húsvétján volt az első országos regösvándorlások legnagyobbika, Kassa környékén, Szepsi, Alsólánc, Felsőlánc és Buzita községekben. Tíz település regöshadai képviseltették magukat a falujáráson.⁸⁸

1940 nyarán kezdődtek el az *Új Regös Káté – Szeredás* című füzet megjelentetésének előkészületei. Első kiadására 1941-ben került sor, majd 1943-ban újra kinyomtatta a regösközpont. Ez a füzet foglalta össze a regöscserkészek tudnivalóit. 1941 őszétől elvárás lett, hogy minden regöscserkész megvásárolja és használja is a „Szeredást”.⁸⁹

1940. június 15-én érte el a kétszáz főt a jelentkező és regisztráló regösök létszáma. Jelentős vidéki központok alakultak ki (Pápa, Hódmezővásárhely, Sáropatak), ahol a helyi cserkészcsapatok „elit csoportjai” a regöshadak lettek, és jó kapcsolatokat építettek ki saját településük társadalmával.

A tapasztalatok megvitatására és az 1940/41-es munkaév programjának meghatározására 1940 őszén országos tanácskozást hívott össze Morvay. A sáropatakiak a romantikus serdülőmunka helyett tudományos munkát szorgalmaztak, az első ízben megjelenő erdélyiek pedig egyelőre az önbizalom helyreállítását tervezték területükön. A résztvevők végül megfogalmazták a következő év tennivalóit: 1. A szórványvidék magyarságának gondozása. 2. A falusi cserkészlet támogatása. 3. Bábjátékozás falusi napközi otthonokban. 4. Néptáncok gyűjtése. 5. Regölés katonák és leventék között.⁹⁰

1940 végén, 1941 elején kezdték kidolgozni a regöspróbát, melyet a *Magyar Cserkész* 1941 októberében tett közzé.⁹¹ Tulajdonképpen ezzel a lépéssel fejeződött be a mozgalom egységesítése, mert ettől kezdve azonos volt az elvárás az ország valamennyi regöscserkészeivel szemben. A próba fontosságát jelzi, hogy Morvay Péter személyesen próbáztatott le mindenkit – pedig ekkor már a hatszázat közelítette a regösök száma.

⁸⁶ Gergely (1989) 300.

⁸⁷ Jánosi (1974) 84.

⁸⁸ *Magyar Cserkész*, 1940. június 1., 11–12.

⁸⁹ Morvay (1942)

⁹⁰ Morvay (1942), Gergely (1989) 300.

⁹¹ *Magyar Cserkész*, 1941. október 15., 11.

A regöspróba megjelenésekor már aktív regösmunka folyt, az ország visszatért területein is. Erdélyben először 1940 karácsonyán, a mezőszegi Vajdakamarás környékén volt országos vándorlás, majd egyes regöshadak önállóan is szerveztek erdélyi utakat.⁹² A negyvenes évek elején Nagyszalontán volt aktív regösélet: a Magyar Népköltési Gyűjtemény példáján felbuzdulva hatalmas anyagot gyűjtöttek össze a diákok egy újabb kiadás megvalósítása érdekében. 1944-ben a szovjet bevonuláskor az anyag szétszóródott és megsemmisült.⁹³ A regöscserkészlet legnagyobb akciója, a besztercei regöstábor 1942 húsvétján volt, nyolcszáz résztvevővel. Ekkor gyakorlatilag az egész regösmozgalom együtt volt, a tábor legnevezetesebb eseménye pedig egy politikai tett volt: a városban éjjeli, hajnalig tartó meneteléssel foglalták le az utcákat, hogy megakadályozzák a helyi Volksbund németbarát fáklyás felvonulását.⁹⁴ 1942 karácsonyán Csíkmenaságon volt téli tábor százhusz résztvevővel.⁹⁵

AZ ORSZÁGOS REGÖS EST (1943)

A szövetség nyilvántartása szerint 1942 tavaszán hatvan regöshadban körülbelül hatszáz regöscserkész működött az országban. Az 1940/41-es cserkészévben a regöscserkészek négyszáz községben regöltek több mint százezres közönség előtt, és nyolcszáz községben végeztek adatgyűjtést.⁹⁶ A vezetőtiszt elérkezettnek látta az időt, hogy a mozgalom kilépjen a főváros nagyközönsége elé.

Az Országos Regös Estet 1942. március 20-án rendezték meg a Magyar Művelődés Házában. A gondosan előkészített színházi előadáson a regösjárások műsorait állították színpadra tizenhét regöshad részvételével.⁹⁷ A telt házas előadást követően a *Magyar Út* című hetilap 1942. március 26-i száma rövid bevezetőben méltatta a regöscserkészlet elmúlt húsz évét, majd lesújtó kritikával illette az est szakmai színvonalát: sablonos, megmerevedett formákról, unásig ismételt slágerszámokról, rutinból előadott „egy kaptafa” jelenetekről szólt a bíráló.⁹⁸ A Bodolay Géza és Tóth Sándor hozzászólásaival kialakult sajtóvita tanulsága az lett, hogy ha a regöscserkészlet színpadi megjelenésre vágyik, jelentősen javítaniuk kell a műsorok színvonalán.⁹⁹

Morvay 1942–43 fordulóján budapesti téli tanfolyamokkal igyekezett emelni a szakmai színvonalat. 1943-ban a „Szeredás” mellé megjelentették a *Regös Kalendáriumot* is, amely ismételten tartalmazta a célokat, a próbát stb. 1943. december 5. és 12. között a budapesti Nemzeti Szalonban regöscserkész-kiállítás volt, melyet a fővárosi regöshadak és a központ együtt rendezett. A műsorfüzet közölte az elmúlt két év eredményeit: a regösök ezerkétszáz faluban százhetvenezres közönség előtt szerepeltek, és hétszázötven településen végeztek adatgyűjtést.¹⁰⁰ A számadatokból is látszik, hogy az 1939 és 1944 közötti öt év tekinthető a regöscserkészlet fénykorának.

92 *Magyar Cserkész*, 1941. szeptember 15., 11. Erdély kedvelt helyszínévé vált a negyvenes években, mert Jánosi Sándor Kolozsvárra került mint vasúti tisztviselő, és területi utazási kedvezményeket tudott kijárni a MÁV vezetőségénél.

93 Fábíán (é. n.) 6.

94 Jánosi (1974) 51.

95 Jánosi (1974) 49–50.

96 Morvay (é. n.) A szövetség (ekkor már Magyar Cserkészmozgalom) taglétszáma 53 500 fő volt. A hivatalosan regisztrált hatszáz regöscserkész mellett legalább ugyanennyien lehettek a még nem regisztrált regösök is, így a mozgalom csúcspontján a létszámot 1000–1200 főre tehetjük.

97 *Magyar Cserkész*, 1942. április 15., 5–6.

98 *Magyar Út*, 1942. március 26.

99 Disputa a regösökről. *Magyar Út*, 1942. május 7., 2.

100 Vitányi (1964) 30.

REGÖSÖK AZ ORSZÁGOS CSERKÉSZVEZETÉSBEN (1945–1948)

Az 1945-ben újjáalakuló Magyar Cserkészszövetségben jelentős szerephez jutott a regös-cserkészek által képviselt „demokratikus, népi, baloldali” szárny. A régi szövetségi vezetőket (Kisbarnaki Farkas Ferenc, Éry Emil, Kolozsváry Béla, Papp Antal, Witz Béla, Sztrilich Pál) vagy elsodorta a háború, és külföldön rekedtek, vagy nem akartak (vagy épp nem engedték őket) részt venni a demokrácia jelszavától hangos új világ új cserkészzetében. A megszálló szovjet hatalom és az erősödő kommunisták számára az egyetlen politikailag is szalonképes csoportosulás a Regös Rend vezetősége és a protestáns népiesek tábora volt, akik szívesen át is vették volna a legfelsőbb irányítást.¹⁰¹

Jánosi Sándor mellett Färber József tevékenykedett aktívan az újjáalakulás körül, akit a református népiesekkel szemben a kispolgári liberalizmus és az angol mintájú városi cserkészzet hívének tartottak. Az 1945. november 11-i alakuló közgyűlés azonban elnökké Teleki Gézát, tiszteletbeli elnökké pedig Sík Sándort választotta. Karácsony Sándor mindkét pozíció esetében a második helyen végzett.¹⁰² Ezt követően a regösvezetők is részt vettek a belső ellenzék, a Haladószelemű Cserkészek Munkaközössége megalakításában.

KARÁCSONY SÁNDOR AZ 1940-ES ÉVEKBEN
Déri Múzeum, Irodalmi Gyűjtemény, DX 89.92.4.

1946 nyarán, a nagykörúti és kamaraerdei merényletek miatt bekövetkezett szovjet nyomásra Rajk László belügyminiszter feloszlatta a Magyar Cserkészszövetséget, és a mozgalom jövőjét csak Karácsony Sándorral tudta elképzelni.¹⁰³ Így alakult meg 1946. július 22-én a Magyar Cserkészfiúk Szövetsége, ideiglenes alapszabállyal. Ideiglenes elnöke Karácsony Sándor, vezetőtisztjei Jánosi Sándor, Morvay Péter, Kontra György, a regösvezetőtiszt Bodolay Géza lett.¹⁰⁴ A tisztújító és alapszabály-alkotó közgyűlésre 1947 márciusában került sor, botrányos körülmények között. A csonka közgyűlés megszavazta az elnökséget és az alapszabályt.

Jánosi Sándor és Färber József kibékíthetetlen ellentétbe kerültek egymással, a katolikusok ki akartak lépni, csupán Sík Sándor és Mindszenty József intésére maradtak az egység mellett – Karácsony Sándor fő feladata lett

101 A folyamatokban ekkor már jelen voltak a hatalomátvételre készülő kommunisták ügynökei és beépített emberei.

Lásd részletesebben: Virág (2013) 28–35.

102 Gergely (1989) 354.

103 Virág (2013) 36–40.

104 A Bodolay Géza vezette országos regöscserkészzetben (Morvay Péter mellett) ekkor már jelen vannak a későbbi évtizedek meghatározó vidéki néprajzkutatói, muzeológusai is: Miskolcon Lajos Árpád, Debrecenben Szolnoky Lajos, Szegeden Tárkány-Szücs Ernő a kerületi regösvezetőtiszt.

a békítés. 1947 őszén napirendre került az úttörőkkel való egyesülés, amelyet Karácsony és Jánosi eleinte támogattak, egy széles körű, demokratikus alapú népi-vallásos ifjúsági szervezet létrehozása reményében. November 24-én tiszteletbeli úttörővé avatták a két cserkészvezetőt, ők pedig egy remekbe faragott furulyát nyújtottak át cserébe az úttörőknek – mint a regösök ajándékát.¹⁰⁵

1948 januárjában Surányi László személyével fémjelezve a Magyar Cserkészfiúk Szövetségében megjelentek a beépített kommunisták. 1948 áprilisában Karácsony Sándor, Kontra György és Jánosi Sándor lemondott elnökségi tagságáról. A nyár folyamán azok a csapatok, amelyeket még nem függesztettek fel, utoljára mentek táborozni. A Magyar Cserkészfiúk Szövetsége formailag 1948 szeptemberében egyesült az úttörőszövetséggel.¹⁰⁶

A FRANCIAORSZÁGI DZSEMBORI ÉS A REGÖSCSERKÉSZ-TÁNCEGYÜTTESEK MEGALAKULÁSA (1947–1948)

A franciaországi Moissonban rendezték meg 1947-ben az úgynevezett békedzsemborit, ahová a Magyar Cserkészfiúk Szövetségét is meghívták. Tildy Zoltán, Veres Péter és Rákosi Mátyás is támogatta a részvételt, először négyszáz, majd az utolsó pillanatban csak kétszáz fő anyagi támogatását biztosítva. Ez a lépés azt jelentette, hogy kétszáz cserkész – zömmel regösök – a próbatáborból nem Franciaországba, hanem hazafelé indulhatott.¹⁰⁷

A regösök feladata a színpadi és tábortűzi produkciók összeállítása volt. A gödöllői és a hollandiai előzményekkel ellentétben ezúttal csak néptáncokat és népzenei vetek be a repertoárba. Jánosi Sándor mellett a békéscsabai regösök vezetője, Rábai Miklós és a pápai református csapatban nevelkedett Bodolay Géza irányította a válogatást és a felkészülést.

A hárshegyi cserkészparkban rendezett központi próbatábor volt a regösmozgalom 1945 utáni első és egyben utolsó nagy seregszemléje, ahol a néptánc minden egyébnél nagyobb szerepet kapott. Rábai Miklós (1921–1974), Molnár István (1908–1987),¹⁰⁸ Szabó Iván, későbbi néptánc-együttesek vezetői mind itt voltak, de nem maradhatott el az elnök, Karácsony Sándor sem. Itt már bizonyos koreográfiai irányzatok, táncpedagógiai nézetek összeütközéséről és az egyes csoportok közti erős rivalizálásról is beszélhetünk. Franciaországban az ötven regös fergeteges sikert aratott. A tábori színpadokon, a tábortüzeknél rendre a leghosszabb műsoridőt kapták, és Párizsban is felléphettek.¹⁰⁹

A dzsembori válogatóinak egyik területi fordulójában, Hódmezővásárhelyen figyelt fel Morvay Péter és Balla Péter a békéscsabai regösökre. Valamennyi jelentkezőjük bejutott a legszűkebb utazókeretbe is, pedig a táncstudáson kívül a furulyázást, a népdaléneklést és a népmesemondást is felmérték. A csabai regösök Rábai Miklós tanítványai és cserkészei voltak, ezért őt is rögtön beválogatták a vezetőségbe Jánosi és Bodolay mellé.

105 Gergely (1989) 371.

106 Virág (2013) 17.

107 Virág (2013) 45–46.

108 Táncművész, koreográfus, néptáncutató. A KIE és a KALOT néptáncoktatásain találkozott a regöscserkészekkel, Jánosi Sándorral a pedig a harmincas években. A Levente-táncgyűttes vezetője a negyvenes években, 1942-ben Weimarban és Milánóban is szerepelt együttesével. A franciaországi dzsemborira utazó regöscserkészek műsorainak összeállítását segítette. Vadasi (2001) 8.

109 Jánosi (1974) 69–70.

Rábai Miklós a cserkészletben kezdett néptáncolni, és első tánc-koreográfiáját katonaként, 1940 körül készítette Debrecenben.¹¹⁰ Békéscsabán az evangélikus gimnázium tanáraként vezette az iskola cserkészcsapatát, amelynek tagjai a negyvenes években a vidéki protestáns alapoknak megfelelően regőlni kezdtek. A regőjárások táncgyűjtő utakká váltak 1945 nyarán, őszén.¹¹¹

A Rábai által összeállított első önálló néptáncműsorukat 1946 tavaszán mutatták be, majd az első előadás sikerén felbuzdulva további koreográfiákat készítettek. 1947 elején kétszer felléptek Budapesten, ahol eredeti népi ízű táncolásuk nagy sikert aratott.¹¹² Molnár Istvánnak azonban inkább ellenszenves volt ez a kevésbé kiművelt, koreográfiai szempontból nem túlzottan igényes, vidéki, provinciális táncfelfogás. A franciaországi dzsemboriról hazatérve, még útközben, a vonaton született meg a Batsányi együttes megalakításának ötlete. A békéscsabai regősök 1947 őszétől ezen a néven váltak országosan ismertté.¹¹³ 1948 márciusában volt a '48-as országos kultúrverseny döntője, ahol a néptáncverseny kategóriában a nagy együttesek versenyében első lett a Batsányi együttes. Korábban ilyen országos sikert még nem értek el regőscserkészek, és ezután Rábai Miklós személyes karrierje is felfelé ívelt. Budapestre, a Testnevelési Főiskolára hívták tánc-tanárnak, együttesét pedig leigazolta a frissen alakult Magyar Néptáncszövetség. 1948 nyarán a Batsányi országos turnét tartott, majd szeptembertől a tagság zöme Rábaival együtt Budapestre került.¹¹⁴

Békéscsabán az evangélikus gimnázium mellett az iparostanonc-iskola regőscserkészei is foglalkoztak néptáncal. 1948-ban – városi szinten – már az ő Balassi táncegyüttesük is elismertséggel működött.¹¹⁵

Veszprémben a piarista gimnázium regőscserkészei alakítottak táncegyüttest. 1942–43 telén mezőkomáromi regőlésük alkalmával találkoztak a helyi jegyző műkedvelő együttesével, és ez fellelkesítette őket: ezután minden héten kikerekedtek Berhidára táncokat gyűjteni. 1944 júliusára elkészítették első önálló műsorukat, amelyben nemesi táncok és paraszttáncok szerepeltek fele-fele arányban. 1945 után koedukált lett az iskola, ami fellendítette a páros táncok tanulását. A végső ösztönzést a néptánc irányába Molnár István adta azzal, hogy a veszprémi regőscserkész Pesovár testvéreket¹¹⁶ felvette a Budapesti Ruggyantagyár Csokonai együttesébe. A piarista gimnázium regősei 1948-ban a kultúrversenyen negyedik helyezést szereztek, majd májusra közös fellépést szerveztek a békéscsabaiakkal.¹¹⁷

Debrecenben két regőstáncegyüttes működött, a Kis Regős Csoport és az Egyetemi Regős Csoport, ez utóbbi Béres András¹¹⁸ vezetésével. Ők is szerepeltek a kultúrversenyen, majd

110 Gyapjas (1976) 63, Vadasi (2001) 7–15.

111 Gyapjas (1975) 31.

112 Vitányi (1964) 76.

113 Gyapjas (1976) 71.

114 Gyapjas (1977) 26.

115 Gyapjas (1975) 31.

116 Pesovár Ernő (1926–2008) és öccse, Ferenc (1930–1983) később a magyar folklorisztika, néptánc-kutatás, néprajzi muzeológia kiemelkedő egyéniségei lettek, Martin György, Andrásfalvy Bertalan, Borbély Jolán és Lányi Ágoston munkatársai.

117 Helyes (1975) 99–101.

118 Béres András (1928–1993) néprajzkutató, muzeológus, 1950–1969-ig a debreceni Déry Múzeum igazgatója, és egészen haláláig a Debreceni Népi Együttes alapító vezetője, koreográfusa.

hazatérve Falvay Károly,¹¹⁹ Molnár István és Varga Gyula¹²⁰ segítségével a debreceni középiskolásoknak rendeztek „kaláka”- és „fonó”-jellegű táncos szórakozási alkalmakat. Béres András regőscserkészei alkották a későbbi Debreceni Népi Együttes magvát.¹²¹

Budapesten a Lónyay utcai Református Gimnáziumban hat-nyolc cserkész kezdte el a néptáncolást, és rendszeres próbáikat a Baár–Madas gimnázium lányaival közösen tartották. Eleinte cserkészünnepélyeken és tábortüzeken szerepeltek, majd Molnár István és Muharay Elemér¹²² tanítványai kezdték egyre jobban összeszedni a társaságot. A 48-as kultúrversenyre benevezve vált aktívabbá a felkészülésük. A megmérettetésen a kis együttesek kategóriájában ötödikek lettek.¹²³

Regőscserkészek töltötték meg azokat a nem cserkész-néptáncgyütteseket is, amelyek 1945 után gombamód szaporodtak a fővárosban. A szövetség vezetősége és Jánosi Sándor nem korlátozta ebben a cserkészeket, mondván, hogy a jó néptáncosok számának növelése a regősmozgalomnak is érdeke. Így gyakorlatilag az egész 1945 utáni magyarországi néptáncmozgalom regőscserkészekből szerveződött meg.¹²⁴ Ilyen regősökből induló együttes volt a Népi Kollégiumok Országos Szövetségének (Nékosz) táncgyüttese, a Muharay-együttes és mindenekelőtt Molnár István már említett csoportja, a Ruggyantagvár Csokonai együttese. Ennek vezető táncosa Trásy György volt, aki 1948-ig az országos regősvezetőtiszti helyetteseként cserkészkedett.

Rábai Miklós 1948-ban már tervezte, hogy a regőscserkészek legjavából, mindenekelőtt saját táncosaiból nagy együttest alakít. Erre vonatkozóan tárgyalt Jánosi Sándorral is, aki mindenbe beleegyezett – a cserkészetet éppen ezekben a hónapokban lehetetlenítették el végleg, Jánosi már lemondott. Rábai először a Testnevelési Főiskolán vezette a magyar egyetemisták és főiskolások MEFESZ-együttesét, majd onnan kikerülve a Magyar Ifjúsági Népi Szövetség táncscsoportját, míg ezekből végül 1950-ben megalakult az Állami Népi Együttes – zömmel egykori regőscserkészekből.¹²⁵

FELHASZNÁLT IRODALOM

BALOGH (1981)

BALOGH EDGÁR: *Hét próba. Egy nemzedék története, 1924–1934.* Budapest, Magvető.

BÁRDOS (1929)

BÁRDOS LAJOS (szerk.): *101 magyar népdal.* Budapest, Magyar Cserkészszövetség.

BARLAY (1999)

BARLAY Ö. SZABOLCS (szerk.): *Fiatal Magyarság. A csodaszarvas nyomában.* Székesfehérvár, A Magyar Cserkészszövetség IV. kerülete.

---

119 Falvay Károly (1924–2010) néptánckutató, koreográfus, táncos, a magyar néptáncmozgalom nemzetközi szinten is elismert alakja.

120 Varga Gyula (1924–2004) néprajzkutató, muzeológus, a debreceni Hajdú Táncgyűttes vezetője.

121 Béres (1979) 50–51.

122 Muharay Elemér (1901–1960) színész, rendező, dramaturg, 1945-ben Muharay-együttes néven indította útnak népi színjátszócsoporthat, 1946-ban pedig megalapította a Muharay Népi Ének-, Tánc- és Játékegyüttest.

123 Laurenszky (1976) 81–83.

124 Jánosi (1974) 113.

125 Vadasi (2001) 16–22.

BARTÓK (1924)

BARTÓK BÉLA: *A magyar népdal*. Budapest, Rózsavölgyi.

BERECZ (1978)

BERECZ KÁLMÁN: A Sarlós mozgalom dokumentumai. In SÁNDOR LÁSZLÓ (szerk.): *Ez volt a Sarló. Tanulmányok, emlékezések, dokumentumok*. Budapest, Kossuth–Madách, 273–366.

BÉRES (1979)

BÉRES ANDRÁS: A Debreceni Népi Együttes története. *Táncművészeti Dokumentumok*, 1979, 50–55.

BODNÁR (1989)

BODNÁR GÁBOR: *A magyarországi cserkészlet története*. Budapest, Püski.

DRIEN (1978)

DRIEN KÁROLY: A Sarló pedagógiai elvei és aktív szerepvállalása a nevelőmunkában. In SÁNDOR LÁSZLÓ (szerk.): *Ez volt a Sarló. Tanulmányok, emlékezések, dokumentumok*. Budapest, Kossuth–Madách, 231–251.

FÁBIÁN (É. N.)

FÁBIÁN GYULA: *Találkozásaim*. Budapest, Rózsateri Református Iskola.

FOGARASSY (1992)

FOGARASSY LÁSZLÓ: *Magyar cserkészmozgalom Csehszlovákiában 1919–1939*. Dunaszerdahely, Lilium Aurum.

GELLÉRT (1995)

GELLÉRT SÁNDOR: *Karácsony Sándor szekerében*. Vigántpetend, Magtárstúdió.

GERGELY (1989)

GERGELY FERENC: *A magyar cserkészlet története 1910–1948*. Budapest, Göncöl.

GYAPIJAS (1975)

GYAPIJAS ISTVÁN: A Batsányi együttes I. A békéscsabai néptáncegyüttes történetéből. *Táncművészeti Értesítő*, 1975/2., 25–33.

GYAPIJAS (1976)

GYAPIJAS ISTVÁN: A Batsányi együttesről II. *Táncművészeti Dokumentumok*, 1976, 62–72.

GYAPIJAS (1977)

GYAPIJAS ISTVÁN: A Batsányi együttesről III. *Táncművészeti Dokumentumok*, 1977, 26–32.

GYÖRFFY (1939)

GYÖRFFY ISTVÁN: *A néphagyomány és a nemzeti művelődés*. Budapest, Egyetemi Néprajzi Intézet.

HATVANY (1994)

HATVANY LÁSZLÓ: *Karácsony Sándor pedagógiai írásai*. 9 tanulmány, 1922–1946. Pécel, Csökmei Kör.

HELYES (1975)

HELYES LÁSZLÓ: A Veszprémi Piarista Gimnázium tánccsoportja 1942–49. *Táncművészeti Értesítő*, 1975/3., 99–101.

HODOSSY (1994)

HODOSSY GYULA (szerk.): *A magyar cserkészlet forrásainál*. Dunaszerdahely, Lilium Aurum.

JÁNOSI (1974)

JÁNOSI SÁNDOR: *A regőscserkészlet szerepe a magyar néptáncmozgalom kialakításában*. Kézirat, magántulajdon.

JÓCSIK (1988)

JÓCSIK LAJOS: A Sarló kapcsolata a magyarországi haladó mozgalmakkal. In SÁNDOR LÁSZLÓ (szerk.): *A Sarló hatósugarában. Tanulmányok, cikkek, dokumentumok*. Budapest, Kossuth Kiadó, 104–128.

KARÁCSONY (1924)

KARÁCSONY SÁNDOR: A népoktatási reform és az alsó néposztály lelkialkata. *Protestáns Szemle*, 1924, 212–221, 349–359, 416–434.

KARÁCSONY (1930)

KARÁCSONY SÁNDOR: *Regös Káté*. Budapest, Magyar Cserkészszövetség. (A Táborozási Segédlet II. része)

KARÁCSONY (1931)

KARÁCSONY SÁNDOR: *Gergely bácsi levizitel. Színdarab regőscserkészeknek*. Budapest, Az Erő.

KARÁCSONY (1944)

KARÁCSONY SÁNDOR: *A nyolcéves háború*. Budapest, Exodus.

KARDOS (1987)

KARDOS D. LÁSZLÓ: *A magyarországi néptánc-folklorizmus kérdéséhez*. Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem.

KONTRA (1995)

KONTRA GYÖRGY: *Karácsony Sándor*. Budapest, Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum.

KOSZTERZITZ (1924)

KOSZTERZITZ JÓZSEF (KOSZTER ATYA): *A cserkész tábor színpada*. Budapest, Magyar Cserkészszövetség.

KOSZTERZITZ (1928)

KOSZTERZITZ JÓZSEF (KOSZTER ATYA): *Mesélnek a kulisszák*. Budapest, Magyar Cserkészszövetség.

KOVÁCS (1991)

KOVÁCS BÁLINT: Karácsony Sándor az ifjúsági mozgalmakban. In PETRIKÁS ÁRPÁD (szerk.): *Karácsony Sándor öröksége*. Debrecen, Debreceni Akadémiai Bizottság, 167–179.

KOVÁCS (1994)

KOVÁCS BÁLINT: *Protestáns népfőiskolai mozgalom Magyarországon (1936–1948)*. Budapest, Magyar Népfőiskolai Társaság – Püski.

LAURENSZKY (1976)

LAURENSZKY ERNŐ: A Budapesti Lónyay utcai Református Gimnázium tánccsoportjáról. *Táncművészeti Dokumentumok*, 1976, 81–83.

MÁDY (1936)

MÁDY ZOLTÁN (szerk.): *Elsüllyedt falu a Dunántúlon. Kemse község élete*. Budapest, Pro Christo Szövetség – Diákok Háza.

MÁDY (1942)

MÁDY ZOLTÁN (szerk.): *Tanulmányok egy sárközi falu társadalmáról*. Budapest, Államtudományi Intézet Táj- és Népkutató Osztálya.

MÁTRAI (1979)

MÁTRAI LÁSZLÓ: Műhelyeim története. *Kortárs*, 1979/3., 409–416.

MORVAY (É. N.)

MORVAY PÉTER: *Regőscserkész – munka*. Kézirat, Budapest, Magyar Cserkészszövetség, 1942.

MORVAY (1942)

MORVAY PÉTER: *Tájékoztató alakuló regös hadaknak*. (Az országos regőscserkész szakvezetőtisztt 1942. május havi körlevele.) Kézirat, Magyar Cserkészszövetség.

MORVAY (1989)

MORVAY PÉTER: A regőscserkészlet. In ZOMBORI ISTVÁN (szerk.): *Magyar cserkészlet – világcserekészlet*. Szeged, Csongrád Megyei Múzeumok Igazgatósága, 75–85.

SZALATNAI (1994)

SZALATNAI REZSŐ: Scherer Lajos és A Mi Lapunk. In Hodossy Gyula (szerk.): *A magyar cserkészlet forrásainál*. Dunaszerdahely, Lilium Aurum, 49–62.

SZATHMÁRY (1981)

SZATHMÁRY LAJOS: Népi és néprajzi mozgalom a hódmezővásárhelyi diákság körében a harmincas években. *Honismeret*, 1981/1., 27–30.

SZENDREY (1924)

SZENDREY ZSIGMOND (szerk.): *Nagyszalontai gyűjtés*. Budapest, Kisfaludy Társaság.

TÓTH (1993)

TÓTH GÁBOR SÁNDOR: *A Tóth Sándor festőművész, bábművész, tanár és cserkészparancsnok élete, munkássága és bibliográfiája*. Pápa, Jókai Kör.

VADASI (2001)

VADASI TIBOR: *Szálljatok, fiókáim... Rábai Miklós-portré*. Budapest, Hagyományok Háza.

VÁGÁS (1994)

VÁGÁS ISTVÁN: A Mi Lapunk és Scherer Lajos. In HODOSSY GYULA (szerk.): *A magyar cserkészlet forrásainál*. Dunaszerdahely, Lilium Aurum, 65–127.

VIRÁG (2013)

VIRÁG ANDRÁS: *Hálózatok a cserkészletben – cserkészhalózatok avagy a magyarországi cserkészlet titkos története, különös tekintettel az 1939-től 1990-ig terjedő időszakra*. Doktori disszertáció. Piliscsaba, PPKE BTK Új- és Legújabbkori Történeti Tanszék.

VITÁNYI (1964)

VITÁNYI IVÁN: *A magyar néptáncmozgalom története 1948-ig*. Budapest, Népművelési Intézet.

VOLLY (1935)

VOLLY ISTVÁN: *Népi játékszín. Színpadra alkalmas eredeti népszokások fényképekkel és dallamokkal*. Budapest, Népművelési Titkárok Nemzeti Szövetsége.

VOLLY (1938)

VOLLY ISTVÁN: *Népi játékok I–III*. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.

VOLLY (1976)

VOLLY ISTVÁN: Nagykarácsony éccakája. *Táncművészeti Dokumentumok*, 1976, 48–62.

A 20. század első felét nevezhetjük az ifjúsági mozgalmak virágkorának, hiszen ekkor Európa-szerte számos intézmény alakult és bontakozott ki. Civil, egyházi, illetve állami alapítású szervezetek százai jöttek létre, melyek többsége mára történelemmé vált. Tanulmányomban a leveinteintézmény történetét a Magyar Cserkészszövetséggel párhuzamosan mutatom be. Elsősorban a két mozgalom hasonlóságait, illetve különbségeit, valamint pedagógiai programjukat kívánom bemutatni. Külön figyelmet fordítok a két szervezet kapcsolatára, azon belül is a kettős tagságra és a sajtóban megjelenített viszonyrendszerükre.

MOZGALMI KERETEK

Kötelező jellege miatt a korabeli ifjúság jelentős hányada vett részt valamilyen módon a leveintemozgalmában.¹ Bár kezdetben a fiúlakosságot érintette a leveintekötelesség, a második világháború alatt a lányoknak is lehetőségük volt önkéntes alapon csatlakozni a szervezethez. Így a korszak végére taglétszáma már 1,3 millió fő körül mozgott.² Bizonyos szempontból a cserkészteket tekinthetjük a korszak másik legfontosabb ifjúságnevelő szervezetének, azonban ez a megállapítás magyarázatra szorul. Hiszen csak a létszámot tekintve a Magyar Cserkészszövetség nem került dobogós helyre azzal, hogy tagsága a korszak végére elérte az ötvenezer főt. Számban megelőzte a cserkészteket a Középfokú Iskolák Sportköreinek Országos Központja (KISOK)³ nevű szervezet a maga hatvanezres tagságával, sőt a Katolikus Agrárfiújsági Egyesületek Országos Titkársága (1938-tól Testülete, KALOT)⁴ tagjai kétszer annyian voltak, mint a cserkészteket. A cserkészteket egyrészt abból a szempontból tekinthetjük kiemelkedőnek, hogy bár állami és egyházi támogatással működött, társadalmi kezdeményezésként indult útjára. Másrészt a politikai elit kiemelt szerepet tulajdonított neki a konszolidáció, a vezetőképzés és a nemzetközi kapcsolatépítés terén. A szervezet programja nagymértékben megfelelt a kormányzat céljainak, így az első világháború lezárásakor még az a gondolat is felmerült részükről, hogy a kibontakozó cserkészmozgalmat emeljék fel állami szintűre, és alakítsák saját érdekeik mentén. Végül azonban egy új, központi vezérlésű szervezet felállítása mellett döntöttek, és így jött létre a leveinteintézmény. A két mozgalom jelentőségét, illetve támogatottságát mutatja, hogy mindkettő felett Horthy Miklós kormányzó „örködött”. A cserkészetre fővédnökként, a leveinteintézményre pedig legfelsőbb hadúrként gyakorolt hatást, azt a kormányzati álláspontot képviselve a társadalom felé, hogy mindkét szervezetre szükség van a trianoni országban.⁵

1 Szinonimaként jelenik meg a tanulmányban a leveinte és a leveintemozgalom kifejezés az intézményre vonatkozóan. Ezeket a terminusokat a Horthy-korszakban is használták, bár az utóbbi kifejezést a harmincas évek végén kezdték el széleskörűen alkalmazni.

2 Blasszauer (2002)

3 1929-től a középiskolai sportköröket összefogó szervezet, mely a Középfokú Iskolák Országos Szövetségének (KISOSZ) utódja lett. Egy belügyminisztériumi rendelet alapján hozták létre.

4 A katolikus egyház támogatásával 1935-ben alapított szervezet 1946-os beszüntetéséig elsősorban a falusi parasztság fiataljaival foglalkozott. Egyházi kezdeményezésű, de világi célokat kitűző intézményként a szociális problémák megoldását, a vidék műveltségének emelését tűzte ki céljául. Létrejöttére hatással volt az 1929 és 1933 közötti világválság okozta gazdasági helyzet. A KALOT történetéről bővebben lásd Balogh (1994) 283–298.

5 Gergely–Kiss (1976) 211.

A Rákosi-korszakban mindkét szervezetet – és volt vezetőiket – népszerűtlenné tették, majd a velük kapcsolatos diskurzus teljesen megszűnt, a téma tabu lett. A Kádár-korszak idején egyedülálló módon mindkettővel foglalkozott Gergely Ferenc történész, s a két témakörrel kapcsolatos kutatásait egy-egy monográfiában tette közzé. A *Horthy leventéi – A leventeintézmény története* című kötet 1976-ban jelent meg, társszerzője Kiss György volt. Ebben a könyvben erősen megjelenik a szocialista történetírás nézőpontja, vagyis a Horthy-korszak ideológiai alapú, teljes mértékű elítélése. Gergely Ferenc *A magyar cserkészlet története 1910–1948* című munkája már a rendszerváltás idején, 1989-ben jelent meg. Mindkét könyvet felhasználtam tanulmányom megírásakor, mert ideológiailag elkötelezett nézőpontjuk ellenére hasznos áttekintést nyújtanak a cserkészlet és a levente szervezeti változásairól. Napjainkra a magyar cserkészmozgalom történetét vizsgáló és bemutató munkák száma sokkal nagyobb, mint a leventeintézményt elemző írásoké. Ennek indoka valószínűleg az, hogy előbbi ma is létező szervezet, így a rendszerváltás óta sokan fordulnak a magyar cserkészlet történetéhez, akár szakdolgozat vagy disszertáció témaként.⁶ A cserkészszövetség maga is kiad cserkészttörténeti vonatkozású munkákat, illetve támogatja ilyenek megjelenését.⁷

A MAGYAR CSERKÉSZLET KIALAKULÁSA

Lord Baden-Powell, a cserkészlet megálmodójának alapvető célkitűzése az ifjúság felkarolása, közösségbe szervezése és nevelése volt. Elsősorban a szegényebb rétegek gyerekeihez kívánt lehajolni, és számukra keretet, közösséget és programokat adni. Mindezt úgy, hogy a kiscsoportok (őrsök) vezetését nem felnőttek végezték, hanem fiatalok, tinédzserek.⁸ A mozgalom már az első világháború előtt, 1910-ben kezdett kibontakozni Magyarországon is. Több helyszínen, vidéken és a fővárosban egyaránt különböző csoportok kezdték bevezetni eltérő módon, más-más felfogásban a cserkészlet vonásait saját közegükben.⁹ Így többféle irányelv alapján dolgozó közösség létezett a magyar cserkészlet megindulásakor – főleg felekezeti elkülönülés volt tapasztalható –, ám 1912-ben megalakult az egységes országos szervezeti keret. A neve Cserkész-Őrszem Szövetség lett, amelyből később az „őrszem” kifejezés kikopott. A világegés idején is működő mozgalmat a Tanácsköztársaság során beszüntették, de már 1919-ben újraindult.¹⁰ Erre az évre tehető a magyar leánycserkészlet elindulása is. Ennek gondolata ugyan csak Baden-Powellhez köthető. A mozgalomban először fiúcsapatok alakultak, de már a kezdetekkor létrejött egy-egy leánycserkészcsoport is. A leánycserkészek szervezeti függetlenedésük első lépéseként önálló csapatokat alakítottak, de ugyanazon értékrend és célkitűzések mentén működtek, mint a fiúcsapatok. 1923-ban alakult meg a cserkészszövetségnél kisebb Magyar Cserkészleány Szövetség,¹¹ melynek vezetői a leánycserkészek nemzetközi szervezeteiben is jelen voltak. A leánycserkészek is korcsoportonként foglalkoztak a rájuk bízottakkal, de főleg a 12–16 évesekre fókuszáltak. A szövetség újságja, a *Cserkészleányok Lapja* 1930 és 1944 között

6 Lásd például a cserkészszövetség működésével foglalkozó doktori disszertációt: Virág (2013).

7 A Magyar Cserkészszövetség támogatásával megjelent történeti vonatkozású munka például: G. Merva (2009). E tanulmány is egy cserkészttörténeti kutatási projekt részeként íródott.

8 Sík (1930)

9 Gergely (1989) 20–32.

10 A cserkészlet korai történetének állomásait lásd Virág (2013) 18–19, Gergely (1983). A cserkész kifejezés háttéréről bővebben lásd Mészáros (1988) 7.

11 G. Merva (2009) 10.

jelent meg.¹² Ebben a korszakban a fiúkat és a lányokat elkülönítve nevelték, ennek tudható be a külön csapatok és szövetségek létezése. Lindenmeyer Antónia, aki 1923 és 1944 között volt a cserkészlányszövetség elnöke, így írt a nevelés kérdéséről: „Miután a fiú- és leánygyermek fejlődése különösen a serdülőkorban feltűnő eltéréseket mutat, s természettől kijelölt hivatásuk is különbözik, cserkésznevelésük nem haladhat azonos utakon. A leánycserkészlet éppen ezért teljesen önálló munkaterv alapján dolgozik, és függetlenül a fiúmozgalom szervezetétől, önállóan kiépített autonómiával bír.”¹³

A cserkészek hetente, kiscsoportos rendszerben vettek részt egy-két órás gyűléseken, azonos nemű és korú társaikkal. Az őrsöket összefogó rajokból álltak a cserkészcsapatok. Többszintű képzési rendszer gondoskodott arról, hogy a cserkészvezetők felkészülten végezzék nevelőmunkájukat és a közösség szervezését. A cserkészprogramok közé tartozott a gyakori túrázás és a nyári nagyobb táborok is. Az iskolai, egyházi ünnepeken rendszerint díszsorfalat álltak a cserkészek. A legtöbb csapatnak egyéni programjai is voltak, melyek között szerepeltek önképzőköri tevékenységek, illetve a részvétel karitatív gyűjtésekben vagy zarándoklatokon.¹⁴

A Horthy-rendszerben azért volt nagy támogatottsága a cserkészletnek, mert nevelési koncepciója kapcsolódott a keresztény-nemzeti diskurzushoz. Továbbá a cserkészlet nagy előnyét nemzetközi jellege adta. A Horthy-korszak első felében a cserkészlet külföldi kapcsolatfelvétellel adott lehetőséget, amelyet a külpolitikai vezetés ki is használt, és összeköttetést épített ki más államokkal. Így elmondható, hogy a cserkészszövetségen keresztül enyhült az ország politikai elszigetelődése, mely az első világháborút követően drasztikus méreteket öltött.¹⁵ A cserkészdiplomácia csúcspontja az 1933-as gödöllői dzsembori volt, hiszen a világ szinte minden országából érkeztek küldöttségek a találkozóra. Ezt a lehetőséget felmérve Teleki Pál vezetésével – aki a dzsembori táborparancsnoka is volt – széles körű diplomáciai munkát és propagandatevékenységet végzett a magyar állam.¹⁶ Az ilyen nemzetközi rendezvények esetén más államok is hasonló módon szoktak eljárni.¹⁷

A MAGYAR CSERKÉSZLET PEDAGÓGIÁJA

A cserkészlet önkéntes alapon működött, ami fontos különbség a levanteintézményhez képest. A csapatok jellemzően egy-egy középfokú oktatási intézményhez (rendszerint gimnáziumokhoz, reáliskolákhoz) vagy egy vallási közösséghez (leginkább gyülekezetekhez, plébániákhoz) kapcsolódtak. Mivel a korszakban az ilyen szintű oktatási intézmények a nagyobb városokban működtek, a magyar cserkészlet sajátos útra lépett, hiszen leginkább a városi fiatalság, többnyire a polgári réteg gyermekei kapcsolódtak be a csapatok életébe.¹⁸ Ezt a jelenséget a korabeli közvélemény úgy értelmezte, hogy a cserkészlet inkább a társadalmi elit fiataljainak a mozgalma.

12 A magyarországi leánycserkészlet fogadtatásáról, az egyház kezdeti elutasító hozzáállásáról lásd bővebben Gergely (1989) 85–92. A Magyar Cserkészleány Szövetség külföldi kapcsolatait, az országban megrendezett nemzetközi programjait lásd bővebben G. Merva (2009) 11–18. A továbbiakban elsősorban a Magyar Cserkészszövetség történetére fókuszálok.

13 Zuber (1926) 375.

14 Gergely (1989) 203–207, 93–96, 106–114.

15 Romsics (2010) 235–237.

16 Gergely (1989) 156–168.

17 Vitári (2012) 216.

18 Gergely (1989) 22–24.

TÁBORBA INDULÓ CSERKÉSZFIÚK (1939)
Fortepan / Szepesfalvy Gábor

A teljes képhez azonban az is hozzátartozik, hogy nem kizárólag a fővárosban és vidéki városokban működtek cserkészcsapatok: falvakban is alakultak, de lényegesen kisebb számban és alacsonyabb taglétszámmal. Ezenkívül „tanoncoknak” alapított csapatokkal is lehetett találkozni, amelyeknek a tagsága az iparosrétegből és a munkásosztály fiataljaiból került ki.¹⁹ A cserkészszövetség törekedett arra, hogy minél több településen legyen elérhető a cserkészlet, bár a mennyiségi mutató helyett a minőségi szempont került előtérbe. A vezetők önkéntessége miatt a korszak végére sem volt kapacitása a szervezetnek arra, hogy például a paraszti réteg gyermekeit is nevelje.²⁰ A városi csapatok nyári táborozásainak fontos része volt, hogy a helyi lakosság látogathatta esti tábortüzeiket, ahol közösen énekeltek és mulatták az időt. Így ha állandó cserkésznevelésben nem is részesülhetett a falusi gyerekek többsége, legalább a mozgalom híre sok helyre eljutott. Erre a „missziós” tevékenységre gyakran hívták a cserkészcsapatokat a *Magyar Cserkész* hasábjain is, illetve beszámolókat közöltek ilyen jellegű megmozdulásokról.²¹

A mozgalom másik jellegzetességét az adta, hogy a vallási felekezetek, kiemelten a református és a római katolikus közösségek lekipásztorai vállalták a mozgalom pedagógiai programjának kidolgozását. Ezáltal a vallási alap fontos jellemzőjévé vált a magyar cserkészletnek. Ki kell emelnünk Sík Sándor piarista szerzetes pap szerepét, aki oroszánrészt vállalt a cserkészlet pedagógiai alapvetésének kidolgozásában. 1930-ban a következőképpen látta azt, hogy miben különbözik a cserkészlet más ifjúsági mozgalmaktól: „A cserkészpedagógiának egyik leglényegesebb alapgondolata, hogy egy vezető keze alatt csak annyi fiú lehet, amennyivel egyenként, egyénileg foglalkozhat. A cserkészlet leglényege szerint nem tömegnevelés. Ez az a pont, ahol a cserkészlet legmerekvebben különbözik minden rokonintézménytől (leventesség, iskolai zászlóaljok stb., stb.).”²² Szállóigévé is vált, ahogyan Sík foglalta össze a cserkészlet programját: „emberebb embert, magyarabb magyart”.²³

A cserkészlet lényegét persze legjobban a tíz cserkészttörvény foglalja össze, amelynek kezdetben több magyar nyelvű változata is kialakult, de hamar elterjedt az egységesült verzió.²⁴

19 Virág (2013) 20–21. Például a pécsi 217. számú KMI („Keresztény Munkás Ifjak”) cserkészcsapat.

20 Gergely-Kiss (1976) 210.

21 *Magyar Cserkész*, 1935. december 1., 17., 1935. december 15., 56.

22 Idézet: Sík (1930) 37.

23 G. Merva (2009) 10.

24 A három legelterjedtebb változatot olvashatjuk például itt: Gergely (1989) 16–17. A cserkészköszönről, a cserkész-, illetve kiscserkészttörvényekről, -fogadalomról lásd még G. Merva (2009) 28–30.

A cserkésztörvények morális keretet adnak az egyszerű tagoknak és a vezetőknek, ezenfelül a külső szemlélőnek is megmutatják, miről szól a mozgalom. A cserkésztörvények többek között a felebaráti szeretetre, a kötelességteljesítésre, a természet védelmezésére és a testi-lelki tisztaságra bátorítanak.

A cserkészek tagsága elsősorban a 12–18 évesek köréből toborzódott. Ezt hamar kiegészítette a 8–11 éves kiscserkészek vagy más néven farkaskölykök nevelése. Az egyes korosztályoknak megfelelő nehézségű tudásanyagból a szövetség próbarendszert dolgozott ki, amely egyre nagyobb kihívások elé állította a cserkészeket. Ez egészült ki az úgynevezett különpróbákkal, melyeket a fiatalok érdeklődési körüknek megfelelően választhattak ki. Így volt lehetőség arra, hogy kedvük szerint vízicserkészek, repülő vagy éppen rádiós cserkészek lehessenek. Természetesen erre nem mindenkinek volt lehetősége, a cserkészcsapatok helyi adottságaitól függött, hogy részt vehetett-e valaki speciális képzésben. A cserkészszövetség már a kezdetektől számos könyvet adott ki, mellyel a próbarendszerek előírt ismereteinek átadását segítették, emellett pedig a *Magyar Cserkész* és a *Vezetők Lapja* is közölt módszertani javaslatokat.²⁵

A LEVENTEINTÉZMÉNY MEGALAPÍTÁSA²⁶

Bár a Nemzetgyűlés a testnevelési törvényt – mely a leventeintézményt mint annak kivitelezésére hivatott mozgalmat életre hívta – 1921 decemberében az LIII. törvénycikkkel fogadta el, az állami ifjúságnevelő szervezet gondolata már jóval korábban foglalkoztatott több érdekcsoportot is. A szervezet ténylegesen a cserkészmozgalom elterjedése után jött létre, de a róla folyó diskurzus és egyeztetések már az első világháborút megelőzően elkezdődtek. A legkorábbi előzményként a következőt említhetjük: az 1868-as véderőtörvény módosítása kapcsán a Honvédelmi Minisztérium (a továbbiakban: HM) kezdeményezte az ifjúság egységes nevelését, de ez akkor nem valósult meg.²⁷ 1913-ban a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (a továbbiakban: VKM) alegységeként létrejött az Országos Testnevelési Tanács (a továbbiakban: OTT).²⁸ Itt, az ifjúság erkölcsi és testi nevelésének kivitelezését tervező bizottságban a HM és a VKM képviselői elkezdtek koncepciókat kidolgozni arról, hogyan is lehetne megvalósítani egy általános érvényű állami ifjúságnevelő intézményt. Már ekkor az országos szintű lefedettség, azaz a mennyiségi mutató vált elsődleges célkitűzéssé. Az első világháborús körülmények hatására az OTT munkája igen nehézkessé vált, de már ekkor kidolgoztak koncepciókat a felállítandó intézményről.²⁹ A dualizmusban alakult szervezetet a Horthy-korszak elején újra felállították, s ezen belül egy munkacsoportot szerveztek a szabályzati keret kidolgozásának érdekében. A Testnevelő Tanárok Országos Egyesületének két képviselője is részt vett a tervezet kidolgozásában, mely 1921-ig elhúzódott.³⁰

A HM és a VKM szándéka egyértelmű volt. Ehhez társult még egy érdekcsoport támogatása is:

25 Gergely (1989) 106–113, 93–98.

26 A testnevelési törvény megalkotásakor még nem alkalmazták a levente kifejezést, ellenben az 1924-ben megjelent végrehajtási utasításban már mindenhol ez az elnevezés szerepel. Tehát 1922–23-ra tehető a név megjelenése, s ettől fogva az teljesen általánossá vált. Így léteztek leventeegyesületek, leventék, leventeoktatók stb. Azt, hogy pontosan miért kapta ezt a nevet a szervezet, sem a szakirodalomból, sem az általam vizsgált forrásokból, cikkekből nem derül ki.

27 Tornay (1936) 41–42.

28 Tornay (1936) 43, Zuber (1926) 358–360.

29 Gergely-Kiss (1976) 18–20.

30 Gergely-Kiss (1976) 26–28.

a sportkultúrát és a sportos életmódot propagálóké. Így az ekkor még csak tervben lévő intézmény másik gyökerének az ekkoriban kibontakozásnak induló sportkultúra tekinthető. A dualista korszak végén a sporttevékenységet gyakorlók létszáma és aránya az egész népességen belül még alacsony volt. A két világháború között azonban a sport egyre nagyobb tömegeket szólított meg. A leveinte szervezetének testnevelési profilja illeszkedett a világviszonylatban tapasztalható ilyen irányú tendenciába, illetve a kultúrfölény politikájába is, melyet Klebelsberg Kuno hirdetett meg.³¹ Ekkor Európa számos nemzetállama törekedett arra, hogy legyen egy állami ifjúságnevelő szervezete, melyet teljes mértékben az államapparátus céljainak megvalósítására alkalmazhat.³² Fontos oka volt a szervezet létrehozásának az is, hogy akkoriban az oktatás más szinten működött, mint napjainkban. A szegényebb és főleg a vidéki népesség számára a hatosztályos elemi elvégzése jelentette az iskoláztatás csúcsát. Ennek az volt a következménye, hogy a szegényebb rétegek gyermekei már tizenkét éves koruktól kiestek az iskolarendszerből, ami azt is jelentette, hogy az állam többé semmilyen oktatási-nevelő hatást nem tudott gyakorolni rájuk. Tehát arra az igényre, hogy növeljék a kapcsolatot a társadalom nagyobb százalékát kitevő szegényebb rétegek fiataljaival, jó válasznak tűnt a leveinteintézmény felállítása. Ezért a létrejövő intézménynek a testnevelési képzésen túl erkölcsi-szellemi nevelő és hiánypótló-felzárkóztató szerepet is szántak.

A trianoni békeszerződésnek a hadsereg létszámára vonatkozó korlátozásai hatottak az 1921. LIII. törvénycikk tartalmára. Az végül kimondta a testnevelési kötelezettséget, vagyis ettől fogva elvileg minden 12–21 éves fiúnak részt kellett vennie rendszeres testnevelési képzésben. Ezt a tanulók a megnövelt számú testnevelési órák keretében, míg az iskolán kívüli fiatalok a később létrejövő egyesületekben tudták teljesíteni.³³ Azonban e törvénycikk csak kerettörvény volt, mely nem tartalmazott részleteket a kötelezettség kivitelezésével kapcsolatban. Így az 1924. évi 9000. számú rendeletben³⁴ kiadott végrehajtási utasításig nem épült ki az az országos apparátus, amely valóban vezette és felügyelte volna a képzést.³⁵ A törvénycikk a VKM feladatai közé sorolta ezt a feladatot, amelynek eszerint az OTT-vel és a többi érdekelt minisztériummal együtt kellett dolgoznia. Ezzel létrejött az intézményes keret, ám a HM az említés szintjén sem szerepel a törvényben. Láthattuk, hogy a HM számára prioritás volt a leveinteintézmény felállítása, de a trianoni korlátozások és az országban működő Szövetségi Katonai Ellenőrző Bizottság (továbbiakban: SZKEB) 1927-ig tartó jelenléte miatt a háttérben kellett maradnia.³⁶ Így kezdetben az állami ifjúságnevelési szervezet fő profilja a sportok és a testi képzés lett. Az, hogy ez végül nagyjából így marad az intézmény fennállásának meghatározó részében, egészen 1939-ig, ekkor még nem volt belátható. A sport és a testnevelés mellett ugyanakkor része volt a képzési programnak a céllövészeti és az alaki alapismeretek oktatása is, melyek a HM érdekeinek is megfelelték. A harmincas évek elejétől – a SZKEB vizsgálatainak megszűnését követően – a honvédelmi érdek egyre inkább kifejeződött és érvényesült a levonteképzésben. A korszak egyik

31 Romsics (2010) 221, Dorka (2004) 112–116.

32 Vitári (2012) 217–220.

33 Azoknak a levonteköteles fiataloknak, akik felmentés nélkül távol maradtak a képzési alkalmaktól, bírságot kellett fizetniük, vagy súlyosabb esetben rövidebb elzárásukra is sor kerülhetett fenytés gyanánt. A szankciókat és azok gyakorlati példáit bővebben lásd Gergely-Kiss (1976) 125–132.

34 A rendelet teljes címe: A m. kir. vallás és közoktatásügyi miniszter 1924. évi 9000. sz. rendelete a testnevelésről szóló 1921. évi LIII. t.-c. végrehajtási tárgyában. Zuber (1926) 82–95.

35 Ennek következtében az országos szintű levonteképzés 1925-től lett általános, de voltak olyan települések – köztük a törvényhatósági jogú város Pécs is –, ahol csak 1927 folyamán álltak fel a levontee egyesületek.

36 Romsics (2010) 237.

jelentős külpolitikai fordulata 1938. március 11-én történt, amikor is a Magyar Királyság elérte fegyverkezési egyenjogúságát. Ezt követően elindult az új véderőtörvény kidolgozása. Ennek eredményeképpen született meg az 1939. évi II. törvénycikk, amelyben az 1921-es testnevelési törvény által megfogalmazott testnevelési kötelezettség átalakítására került sor. Az új törvénycikkben már honvédelmi kötelezettségként szerepel a leventemozgalmában való részvétel, így a szervezet ettől fogva a katonai előképzés eszközeként funkcionált, és annak érdekeit 1939 és 1945 között szolgálta ki konkrétan és nyíltan. Ám a fő profil mellett ebben az időszakban is voltak más képzési témacsoportjai, mint például az erkölcsi, a hazafias nevelés vagy a népművelés.³⁷

A testnevelési törvény értelmében településenként több leventeegyesület is létrejöhetett. Ebből adódóan vállalatok és gyárak is alapítottak ilyet, hogy leventeköteles alkalmazottaik képzését össze tudják egyeztetni a munkaidővel. A programok egy részét a helyben, heti rendszerességgel – kezdetben elsősorban vasárnap – megtartott néhány órás foglalkozások jelentették. Ezekre rendszerint a településen található sportlétesítményben került sor. A képzés másik részét a hosszabb gyakorlatok képezték, például terepfutás, túra, céllövészet, atlétika, labdarúgás és egyéb sportalkalmak.³⁸ Ezenkívül a húszas évek végére már nyári táborok és regionális vagy országos sportversenyek is voltak, melyekről rendszerint a sajtó is beszámolt.³⁹ Mindezeket túl általánossá vált a leventék részvétele az állami ünnepeken, de például a vasárnapi istentiszteletek látogatását is magában foglalta a testnevelési kötelezettség. A magasabb szintű programok megvalósításához képzett oktatói gárdára volt szükség, melynek megteremtése igen nehezen ment a szervezet korai időszakában. A levente története során mindvégig fizetett alkalmazottak – többnyire katonák, jegyzők, kántorok és tanítók – végezték a nevelői munkát.⁴⁰

A leventeintézmény – ahogyan a cserkészszövetség külkapcsolatai is – része volt az állami diplomáciai kapcsolatok kiépítésének. A harmincas évek elejétől a levente felvette a kapcsolatot a német Hitler-Jugenddel és az olasz Balillával. A kapcsolatépítés elsősorban kölcsönös látogatások formájában történt, amelyeket fokozott diplomáciai előkészületek kísértek. Idővel e kapcsolatok elmélyültek azon államok ifjúsági szervezeteivel, melyek a szövetségi rendszerben közel kerültek az országhoz.⁴¹

A LEVENTEINTÉZMÉNY PEDAGÓGIAI PROGRAMJA

A szervezet kialakulási folyamatának része volt, hogy nevelési programja is folyamatosan változott. Képviselői az alábbi fő szempontok szerint csoportosították a leventeintézmény nevelési célkitűzéseit: testi, hazafias, illetve vallás-erkölcsi nevelés, népművelés, katonai alapismeretek. A pedagógiai program és az oktatási segédletek kialakításakor igyekeztek figyelembe venni a kortárs szakirodalmat. Az intézmény maga is jelentetett meg – elsősorban a leventeoktatók számára – kiadványokat, folyóiratokat és oktatási segédleteket. A következőt írja 1936-ban Tornay Károly, aki aktív szerepet vállalt az intézmény vezetésében, illetve oktatási segédleteinek kidolgozásában: „Az elmúlt 14 esztendő terméke mindössze néhány füzet, könyv, újság és folyóirat. A Leventeintézménynek többre

37 A katonai érdek egyre markánsabb érvényesüléséről bővebben lásd Gergely-Kiss (1976) 65–90.

38 Zuber (1926) 363–365.

39 Néhány példa: *Magyarság*, 1924. szeptember 24., 6., *Pesti Hírlap*, 1929. június 8., 20., *Mohácsi Hírlap*, 1930. szeptember 28.

40 Gergely-Kiss (1976) 115–124.

41 Vitári (2012) 215–216.

nem is volt szüksége. Ennek főképpen az az oka, hogy az intézmény mint a testneveléssel foglalkozó egészségügyi intézmény már kezdettől fogva a kialakult magyar testnevelési irodalomból táplálkozott. Készen kapta az anyagot, s azt pusztán csak alkalmaznia kellett.”⁴² A szervezet saját munkái közül ki kell emelnünk *A levante kiképzése*⁴³ című kiadványt. Ebben az elsősorban oktatóknak szánt segédletben szakemberek írtak arról, hogyan kell tanítani a különböző sportágakat és tananyagokat (úszás, atlétika, ökölvívás, labdarúgás, talajtorna stb.).

Ennek a szervezetnek is volt egyfajta értékrendszere, amelyet tíz pontban, az úgynevezett levante-tízparancsolatban foglaltak össze. Nem véletlen az egybeesés, vagyis a ragaszkodás a tíz törvényhez, hiszen a cserkészekről vették át ezt az ötletet. Tartalmát tekintve sokban hasonlít a két szervezet tíz parancsa, illetve törvénye. A levanténél előtérbe kerül az állam tisztelete, a törvények betartása, a magyar közösség iránti szeretet és a katonai jellegű testedzés. A levanték próbarendszere 1924-es induláskor még nem készült el, de a cserkészekét felhasználva hamar megszületett. Itt is korcsoportok szerinti bontásban, növekvő terheléssel épültek fel a próbák, melyek alapját a már említett öt pedagógiai fókusz adta. Helyi szinten azonban nagy eltérések lehettek abban, hogy a megvalósult képzés miben merült ki. Ahol nagyobb szükség volt a felzárkóztató tevékenységre (az írás-olvasás területén), ott az lehetett hangsúlyos, míg ahol rendelkezésre állt uszoda, ott az úszásoktatás vált erősebbé. A próbarendszer kiegészítésére a levanténél is létrejöttek szakosztályok-csoportok, amelyek tagjai egy-egy területen mélyebb képzést kaptak. De természetesen nem lett mindenből kerékpáros, motoros vagy lovas levante. Az időbeli, térbeli és infrastrukturális körülményekből adódóan eltért egymástól a levanték képzése.⁴⁴

Az 1939-es törvény értelmében az iskolán kívüli és az iskolai ifjúságot együttesen kellett kiképezni.⁴⁵ Ezt a célkitűzést nem sikerült teljes mértékben megvalósítani, így a levante fennállásának végéig a két csoport képzése elkülönülve zajlott. Önmagában az is hozzájárult ehhez, hogy így rendelkezett a vonatkozó végrehajtási utasítás: „Ott, ahol a helyi viszonyokra tekintettel célszerűnek mutatkozik, a honvédelmi miniszter, a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel és az esetleg érdekelt más miniszterrel egyetértve, a közép- és felsőfokú iskolák, valamint a szakiskolák levantekezeses nyilvános tanulói számára az iskola keretében önálló levanteecsapat felállítását engedélyezheti.”⁴⁶ Így lényegében megengedték az addig is elkülönült két csoport önálló egyesületekben végzett képzését. Egy 1942-es tanulmány, amely pedagógiai szempontból foglalkozott a levanteképzéssel, elsősorban nem ezzel indokolta a két csoport elkülönült nevelését. Szerzője kulturális, társadalmi és iskolázottsági különbségekre vezette vissza, hogy a két csoport közös képzése nem igazán valósult meg.⁴⁷

A CSERKÉSZEK ÉS A LEVENTÉK KAPCSOLATA

A két szervezet együttes jelenléte kapcsán érdekes kérdés a „kettős tagság” szabályozása és annak időbeni változása. *Levante-cserkészek, cserkészlevanték*: e terminusok a korabeli kiadványokban,

42 Tornay (1936) 44.

43 Ary (1927)

44 Gergely-Kiss (1976) 81–80, 90–99.

45 A pedagógusok módosítással kapcsolatos véleményét és tapasztalatát a következő cikk foglalja össze: Szalkai Zoltán: A levanteképzés és az iskola. *Neveléstudományi Szemle*, 1941/1–2., 25–30.

46 Az 1939. évi II. törvények végrehajtási utasításának 17. paragrafusa.

47 Tóth B. Zoltán: Levante-nevelés. Az ifjúság katonás szellemű nevelésének lélektani kérdései. *Testnevelés*, 1942/6., 497–498.

LEVENTEOKTATÁS (1943)
Fortepan / id. Konok Tamás

a sajtóban is meg-megjelentek. A testnevelési törvénycikkhez kell visszatérnünk a folyamat teljes követhetősége érdekében. Az 1921. évi LIII. törvénycikkkel az állam feladatai közé felvette az ország fiatal lakossága testnevelésének ügyét. Ezzel két módon tudott foglalkozni. Az iskolába járó fiatalok testnevelési képzésének bővítését meg lehetett oldani azzal, hogy megemelték a testnevelésórák számát. Ennek keresztülvitele nem ütközött nagyobb nehézségbe, hiszen kiépült intézményhálózat és képzett tanári kar állt rendelkezésre. A két világháború közötti Magyarországon azonban a fiatal lakosság meghatározó része hamar elhagyta az iskolát. Ennek a csoportnak az elérését és képzését tűzte ki célul a testnevelési törvény másik rendelkezése, vagyis a levintemozgalom beindítása.

A cserkészlet és a levintemintézmény célkitűzésének és létrejöttének bemutatásából már kiderült: tagságuk között életkoruk miatt lehetett és volt is átfedés. Az aktív cserkészkedés többnyire tizenkét éves korig zajlott. Ezt követően a csapatok életében csak azok vettek részt tevékenyen, akik őrsöt (kiscsoportot) vezettek vagy más vezetői feladatot láttak el. Mivel a levintemkötelesség huszonegy éves korig tartott, az a cserkész, aki befejezte tanulmányait, egy levintemegyesületben kellett hogy eleget tegyen a testnevelési törvény által meghatározott kötelezettségnek, hiszen már nem járt közoktatási intézménybe. De ezt a kérdést – a levintemegyesületek működéséhez elengedhetetlen más tényezőkkel egyetemben – lényegében az 1924. évi végrehajtási utasításig nem szabályozták, így addig igazából nem merült fel probléma ezzel kapcsolatban. A végrehajtási utasítás megjelenésével többek között ezt a kérdést is rendezték, annak 18. paragrafusa ugyanis így szól: „Különös méltánylást érdemlő kivételes esetekben az Országos Testnevelési Tanács a testedzés terén rendkívüli érdemeket szerzett egyesületeknek megengedheti, hogy kötelékükben saját költségükön külön levintemosztályt alakítsanak. [...] A Magyar Cserkészszövetség kötelékébe tartozó cserkészcsapatok ezzel az engedéllyel már e rendelet erejénél fogva bírnak.”⁴⁸

⁴⁸ Zuber (1926) 90.

A SOLYMÁRI LEVENTEEGYLET (1930)
Fortepan / Korenchy László

Tehát a cserkészek egy részének lehetőségük volt arra, hogy leventekötelességüket cserkészcsapatokon belül teljesítsék. Ez a gyakorlat hosszú időn keresztül általánosan működött. A *Magyar Cserkész* 1936-os évfolyamában megjelent egy olyan tájékoztató cikk, amely ezt a lehetőséget tudatta olvasóközönségével: „Cserkészlevente. Aki nem jár iskolába – ahol kötelező testnevelési órák vannak – az 21 éves koráig leventeköteles abban az esetben is, ha valamelyik cserkészcsapatnak tagja. Leventekötelességének eleget tehet a cserkész saját cserkészcsapatában abban az esetben, ha csapatának a Magyar Cserkészszövetség által engedélyezett leventekerete van. Ha a cserkészcsapatnak nincs engedélye leventemunkára (nincs leventekerete), abban az esetben a csapat leventeköteles tagjainak az illetékes leventeegyesületnél kell ez irányú kötelezettségüknek eleget tenniük.”⁴⁹ Önmagában ebből persze még nem következik, hogy minden cserkészcsapat élt is ezzel a lehetőséggel, vagyis már 1924-től voltak olyan cserkészmozgalmi tagok, akik testnevelési kötelezettségüket a lakóhelyük szerinti leventeegyesületekben teljesítették. Aztán az 1939. évi II. törvénycikkkel az 1939/40-es tanév kezdetétől megszűnt a cserkészcsapatok leventekeret-lehetősége. Ezért helyi lapok fel is hívták a figyelmet a változásra, például így: „A leventecserkész-keretek 1939. szeptember 1-ével megszűnnek. Ezzel kapcsolatban elrendelem, hogy a leventecserkészek a fentiek szerinti foglalkozáson jelenjenek meg.”⁵⁰ Összegezve: az 1924-es végrehajtási utasítástól az 1939/40-es oktatási év kezdetéig léteztek a cserkészcsapatokon belül olyan leventecserkész-keretek, amelyekben a testnevelési kötelezettséget teljesíthették az iskolába járó cserkészek. Ezt követően erre már nem volt lehetőség.

A két szervezet kapcsolatának tárgyalásakor érdemes kiemelni, hogy a leventeintézmény folyamatosan finomította oktatási programját. A húszas évek közepétől állandó fejlődésen ment keresztül, amely a harmincas években is folytatódott. A leventeintézmény úgy alakította

⁴⁹ *Magyar Cserkész*, 1936. október 15., 23.

⁵⁰ *Makói Újság*, 1939. augusztus 30., 3.

pedagógiai programját, hogy a sajtóban, a nemzetgyűlésben és az egyházak által megfogalmazott kritikákat igyekezett figyelembe venni. Ennek érdekében sokat merítettek többek között a Magyar Cserkészszövetségtől (például – mint említettük – a cserkész törvények alapján dolgozták ki a leventetörvényeket, oktatási segédleteikhez felhasználtak cserkészkiadványokat). Sajtóforrások alapján egyértelműen lehet arra következtetni, hogy a két mozgalom vezetői között több esetben is volt személyi átfedés. Az 1936-os Somogy vármegyei cserkész-céllövőverseny zsűrijében például leventeoktató is dolgozott, továbbá voltak olyan cserkészvezetők, akik leventeoktatóként is funkcionáltak, stb.⁵¹ Végül érdekes kapcsolódást jelentett a két szervezet között az együttműködés tagságuk különböző kellékekkel való ellátásának terén. 1920 májusában jött létre a Magyar Cserkészek Termelő és Értékesítő Szövetkezete, mely cserkésztulajdonban állt, és minden olyan eszközt forgalmazott, mely szükséges lehetett a cserkészprogramokhoz, vagyis az egyenruha különböző részeitől kezdve könyveken keresztül a kenukig mindent meg lehetett itt vásárolni.⁵² 1942-től, a háborús viszonyok között a két intézmény közös ellátójává alakult át, bár már ezt megelőzően is forgalmazott leventefelszereléseket.

A KÉT SZERVEZET KAPCSOLATA A SAJTÓBAN

A két mozgalom együttműködését érintve érdemes mélyebben foglalkozni a sajtó területével, rávilágítva arra, hogy országos szinten milyen elvek érvényesültek kapcsolatrendszerük kommunikációjában. A két szervezetnek voltak saját kiadású periodikái. A *Magyar Cserkész* és a *Vezetők Lapja* a cserkészszövetség kiadványa volt, a *Levente* és a *Szebb Jövőt!* pedig a leventeintézményé. A *Magyar Cserkész* és a *Levente* elsősorban a szervezetek tagságának szólt, míg a *Vezetők Lapja* és a *Szebb Jövőt!* inkább a vezetői-oktatói gárdának. Mindkét részről gyakran előfordult, hogy a másik szervezet lapjait is ajánlották olvasótáboruknak. A két szervezet együttműködése e téren egészen odáig jutott, hogy olyan kiadványt is megjelentettek, mely cserkészeknek és leventéknek egyaránt szólt: a *Velemjáró* elnevezésű – többnyire évente megjelenő – zsebkönyvet a cserkészbolt adta ki és forgalmazta. Tartalma minden évben hasonló volt: afféle ifjúsági kislexikonként praktikus ötleteket, alapvető történelmi, illetve egészségügyi ismereteket és egyéb hasznos információkat gyűjtött csokorba.

Az 1924-es végrehajtási utasítás kiadását követő évben nagy lendülettel indult meg a leventeintézmény tevékenysége, fejlődése. A hazai ifjúsági sport ügyét az OTT fogta össze, melynek III. szakbizottsága foglalkozott a leventeintézmény kérdéseivel. Az OTT 1926-ban adta ki először a *Magyar Sport Almanachot*,⁵³ amely az 1925-ös év egyes sportágak, ifjúsági szervezetek munkájával kapcsolatos eseményeit, változásait mutatta be.⁵⁴ Ez a kiadvány évről évre beszámolt a leventeintézményről, kiépülésének állomásairól, de a cserkészmozgalomról, illetve külön a leánycserkészekről is található benne egy-egy összefoglaló.

Mindezek alapján úgy tűnhet, hogy a két ifjúságnevelő intézmény együttélése felhőtlen és konfliktusmentes volt. Az ország politikai vezetése törekedett is annak a képnek a kialakítására, majd

⁵¹ *Magyar Cserkész*, 1936. december 15., 22.

⁵² A szövetkezet működésének ötödik évében a létrejöttéről írt visszatekintés itt olvasható: *Magyar Cserkész*, 1925. december 15., 406.

⁵³ A *Magyar Sport Almanach* megjelenéséről cserkészvonatkozása miatt a *Magyar Cserkész* is beszámolt: *Magyar Cserkész*, 1927. március 15., 110.

⁵⁴ Zuber (1926)

fenntartására, hogy a levente és a cserkész két jóbarát. Ezt az intézmények a saját tagságuknak is sugallták, többek között így: „A levente-cserkész barátságának érdekes és értékes szimbólumát készítette el a győri iparos cserkész-levente zenekar karmestere [...]. Az egyik cserkészindulóból és a levente irredenta indulóból ügyes menetzenét állított össze.”⁵⁵ A háborús helyzet idején kiemelten figyeltek arra, hogy az egységesség gondolatát kommunikálják a társadalom felé.⁵⁶

A nagy volumenű együttműködésre utaló számos példa ellenére voltak súrlódások és nehéz pillanatok a közös munka során. Ezekben az esetekben nagyon odafigyeltek, hogy ne kerüljön a nyilvánosság elé az incidens. A legnagyobb és legjobban feltárható ilyen jellegű konfliktusra 1942-ben került sor, amikor a cserkészmozgalom megjelentette *Diadalmas Cserkészliliom* című évkönyvét a szövetség harmincéves jubileuma alkalmából. A kötetben összefoglalták, hogy az elmúlt három évtizedben mi történt a magyar cserkészéletben, miben fejlődött, és milyen volt az akkori helyzete.⁵⁷ A kiadvány megjelenésekor éles hangú levélváltásra került sor:⁵⁸ először Bély Alajos, a leventeintézmény vezetője fogalmazott meg kritikát a cserkészettel kapcsolatban, majd válaszul a főcserkész, Farkas Ferenc is írt néhány észrevételt. Bély a leventék szempontjából a következők miatt érezte problémásnak a cserkészkötetet: „Oly megnyilatkozások, milyeneket a »Diadalmas Cserkészliliom«-ban olvashatunk, igen alkalmasak arra, hogy a cserkészifjakban a felsőbbrendűség, a leventeifjakban az alacsonyabbrendűség érzését keltse.”⁵⁹ A vita miatt végül a belügyminiszter találkozóra hívta a két vezetőt, akik újra elkötelezték magukat a közös munka mellett.⁶⁰ Az esetről sem a cserkész-, sem a levente-, sem a civil sajtó nem számolt be, aminek hátterében egyértelműen a háborús helyzet és a két szervezetről kialakított testvéries kép védelmezése állt.

A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ HATÁSA A KÉT MOZGALOMRA

A második világháború felé vezető úton a két szervezet profilja egyre közelebb került egymáshoz. A háborús állapotokra való felkészítés rányomta a bélyegét a magyar társadalomra, így az ifjúságnevelő szervezetekre is. A háború kitörésekor – az 1939. évi II. törvénycikk okozta változások hatására – a leventeintézmény már konkrétan a hadsereg érdekei szerint működött, honvédelmi képzést végzett. 1942-től az lett a leventék kiképzésének elsődleges szempontja, hogy katonai tudást adjon át, a fegyverhasználat és a különböző alakzatokban való mozgás gyakorlati részére fókuszálva. Ezenfelül a leventemozgalom próbarendszerét a honvédség kiképzési szabályzatához igazították, mégpedig a H (Honvéd) próba bevezetésével, amelynek teljesítése a katonai kiképzés során engedményeket biztosított a leventéknek.⁶¹ 1942-es új alapszabályával pedig a Magyar Cserkészszövetség Magyar Cserkészmozgalomra változtatta a nevét. Ettől kezdve az országos szintű cserkészetre nagyobb befolyást gyakorolt az állam, és a korábbinál szigorúbb ellenőrzést vezetett be vele szemben.⁶²

55 *Magyar Cserkész*, 1937. február 15., 22.

56 Annak ellenére, hogy a cserkészszövetség és a leventeintézmény vezetése ügyelt a diszkrécióra, a sajtóban jelentek meg olyan cikkek, vélemények, melyek felhívták a figyelmet az egyes csoportokat érintő problémákra.

57 Gergely-Kiss (1976) 213–216.

58 Hadtörténeti Levéltár HM Eln. 1941-5743. cs. 19 677.

59 Hadtörténeti Levéltár HM Eln. 1941-5743. cs. 19 677, 6. számú melléklet.

60 Gergely-Kiss (1976) 210–215.

61 Gergely-Kiss (1976) 239–241.

62 Virág (2013) 25–28.

TÁBOROZÓ LEVENTÉK, BALATONALIGA (1937)
Fortepan / Zádori Ferenc

A háborús körülményeknek tudható be, hogy 1942-ben megindult a lányok bevonása a levente-intézménybe. Ezt a lépést a szervezet vezetése kezdettől fogva tervezte, de mivel az egyházak ellenezték a „leánylevente” gondolatát, korábban nem kerülhetett rá sor. (Egyébként már az 1921. LIII. törvénycikk megjelenésétől alakult önkéntesen egy-egy leánylevente-csoport, de ez nem vált általános gyakorlattá.) A háború alatt azonban minél több munkáskézre volt szükség a hátszágban, így az egyházak beleegyeztek, hogy önkéntes alapon lányok is csatlakozhassanak az állami ifjúságnevelési szervezethez⁶³ (kivételt jelentett ez alól a zsidó leányifjúság). Innentől kezdve országszerte létrejöttek csoportok, amelyek a már meglévő leventeegyesületekhez kapcsolódtak. 12–19 éves lányok léphettek be a szervezetbe, ahol a következő célkitűzés mentén foglalkoztak velük: „A levente-leány-mozgalom célja, hogy a leányifjúságot a hagyományos női erények szellemében való nevelés útján a haza és a család szolgálatára, különösen pedig a magyar anya feladataira és a honvédelmi szolgálatra előkészítse.”⁶⁴ A nevelési program leginkább az anyaság, a család és a templom keretein belül értelmezett tradicionális nőképet terjesztette. A tagság automatikusan megszűnt, ha a hajadon leány férjhez ment vagy egyetemre került. A korszak diskurzusának része volt a szociális problémák megoldásán dolgozó nő szerepköre, mely a leányleventék programjában is megjelent.⁶⁵

A leventék *Szebb Jövőt!* című lapja gyakran beszámolt arról, hogy országszerte milyen tevékenységet végeznek a szervezet újdonsült tagjai. Az önkéntesen csatlakozó lányok az úgynevezett honvédelmi munka során főleg karitatív, egészségügyi és népművelő szolgálatot láttak el. Ezen túl számos helyen megrendezett előadásaikkal gyűjtést szerveztek a fronton harcoló honvédek ellátásának támogatása érdekében. De rendeztek énekversenyt is az egész

63 Gergely-Kiss (1976) 226–227.

64 1943/9800. számú VKM-rendelet 1. §. A teljes rendeletet, mely szabályozta a leányleventék szervezetét, lásd *Hivatalos Közlöny*, 1943. november 15., 497–506. Ugyanitt elérhető a rendelethez tartozó nevelési és foglalkoztatási utasítás is.

65 Papp-Sipos (2017) 255–260. A Horthy-korszakban élő nőképekről és koncepciókról lásd bővebben a hivatkozott kiadványt.

leventeegyesületnek.⁶⁶ Érdekes, hogy a szervezet sajtója hadiárva gondozásának vállalására is buzdította a levente lányokat.⁶⁷ Ebből látszik, hogy nem volt egységes a lányok tevékenységiköre. Az egyes vármegyékben más-más mértékű támogatással vagy elutasítással viszonyultak a helyiek az új lehetőséghez, így az egész lánylakosságot önkéntes alapon nem tudták bekapcsolni a leventeintézmény vérkeringésébe.⁶⁸ 1944 júniusában már arról jelentek meg cikkek, hogy nem sokára a lányok számára is kötelezővé teszik a tagságot.⁶⁹ Az előkészületek meg is indultak, de a háború kimenetele miatt végül természetesen nem tudták megvalósítani a leventekötelezettség lányokra való kiterjesztését.

A zsidótörvények közvetlenül hatottak a két szervezet életére, hiszen eredetileg zsidó fiatalok is voltak a tagságuk soraiban. A cserkészeten és a leventemozgalmon belül a zsidó származásúakat egyre több diszkrimináció érte. A háborút megelőzően a korszak lenyomataként a cserkészszövetség szabályozási keretében is megjelentek a kirekesztő elemek. Így 1938-ban a zsidó fiatalokat ki kellett zárni a cserkészcsapatokból. A gyakorlat azonban azt mutatta, hogy az ilyen intézkedéseket nem feltétlenül hajtották végre a csapatok. A szabályozás értelmében a faji alapon kizárt tagoknak lehetőségük volt átlépni kifejezetten zsidó cserkészcsapatokba. Ám 1941-ben a szegregált csapatok működését is betiltották.⁷⁰ A leventeköteles zsidó fiatalokat sem kerülte el a megkülönböztetés, mely 1942-re odáig fajult, hogy a leventék soraiban is elkülönülten zajlott a képzés, sőt a *Levente* és a *Szebb Jövőt!* című lapoknak is állandó témája lett a zsidóság ellen hangoló propaganda.⁷¹ A zsidóság a leggyakrabban a kommunisták szinonimájaként vagy a társadalmat bomlasztó csoportként jelent meg, illetve mint a háború kirobbantója és a fő ellenség, ahogy az a következő idézetből is látszik: „A zsidók világuralma ellen küzd tehát a német, az olasz, a magyar, a japán, a finn, a szlovák hadsereg, és nagy számban jelentkeztek spanyol, francia, norvég, horvát önkéntesek is. A másik oldalon állanak a világ zsidósága által pénzelt Angolország, a Szovjet és Észak-Amerika.”⁷² De a Tanácsköztársaság és a vörösteror vonatkozásában is rendszerint ilyen tartalmak jelentek meg: „Láthatták azt is, hogy az ország söpredéke, a zsidó kommunisták milyen kegyetlenségekkel hány becsületes keresztényt öltek meg.”⁷³

A két szervezetet érő, különböző irányokból érkező kritikák bemutatása nem tárgya e tanulmánynak, de utalnunk kell arra, hogy a cserkészmozgalom a háborúhoz közeledve a szélsőjobb oldali pártok képviselői interpellációiban érte támadás pacifizmusa és angol orientációja miatt. A leventeintézményt elsősorban a szociáldemokrata sajtó és képviselők illették állandó kritikával, de a történelmi egyházak is megfogalmazták fenntartásaikat a szervezet módszereivel kapcsolatban.

A kiképzések a háborús viszonyok közepette is zajlottak, bár a cserkészcsapatok élete minimálisra csökkent. A nyilas vezetés megkísérelte beolvasztani a cserkészetet a Hungarista Mozgalomba, de ennek megvalósítására már nem maradt elég idejük.⁷⁴ A leventeifjúság egy része háborús

⁶⁶ *Szebb Jövőt!*, 1942. január 3., 7.

⁶⁷ *Szebb Jövőt!*, 1942. február 14., 11.

⁶⁸ Árvai (2013) 23–40.

⁶⁹ *Függetlenség*, 1944. június 20., 5, *Dunántúl*, 1944. augusztus 3., 5.

⁷⁰ Krassó (2003) 52, Virág (2013) 25–26. A magyarországi zsidó cserkészek történetéről bővebben lásd Lénárd (2017), Gergely (1989) 203–207.

⁷¹ Gergely–Kiss (1976) 208–209.

⁷² *Szebb Jövőt!*, 1942. február 21., 3.

⁷³ *Szebb Jövőt!*, 1942. január 24., 3.

⁷⁴ G. Merva (2009) 39.

LEVENTÉK KIKÉPZÉSE (1937)
Fortepan / Zádori Ferenc

eseményekbe is bevonódott, egyeseket – köztük igen fiatalokat is – konkrét harci eseményekre vezényeltek ki. Más leventeegységek a Szálasi-kormány utasításait követve nyugat felé elhagyták az országot, és sokan közülük a háború végén fogolytáborba kerültek.⁷⁵

A leventeintézmény egyértelműen a Horthy-korszak jellegzetes ifjúságnevelési szervezete maradt azzal, hogy az ideiglenes nemzeti kormány 1945. évi 529. rendeletével megszüntette, és a magyar állam később sem hozott létre hasonló profilú intézményt. Az átmeneti időszakban a cserkészcsapatok újrakezdhatték tevékenységüket, de 1946. július 20-án Rajk László belügyminiszter rendeletével megszűnt a Magyar Cserkészszövetség is. Ezt követően a vallási alapok elengedésével még megalakult a Magyar Cserkészfiúk Szövetsége – már a kommunista párt erős ráhatásával –, melyet két éven belül beolvasztottak a kommunista párt ifjúsági szervezetébe, az úttörőszövetségbe. Ezt követően a rendszerváltásig a magyar cserkészlet illegálisba szorult.⁷⁶ Ha valakinek cserkész-, illetve leventeoktatói múltja volt, az a Rákosi- és a Kádár-korszakban megbélyegzést vont maga után. Ezzel párhuzamosan zajlott a két szervezet ideológiai alapon való elutasítása és tabusítása. Az 1989–90-es rendszerváltás idején a magyar cserkészlet újraindult, és napjainkban is működik. A leventeintézmény újraalapítására vagy hasonló szervezet felállítására azóta sem került sor.

⁷⁵ Gergely-Kiss (1976) 268–273.

⁷⁶ A cserkészszövetség leépítéséről és az átmeneti időszak részleteiről bővebben lásd Virág (2013) 28–41. A cserkészlet „katakombakorszakáról” – mely elnevezés az 1948 és 1988 közötti időszakot takarja – bővebben lásd Virág (2013) 52–142, Ivasivka-Arató (2006).

FELHASZNÁLT IRODALOM

ARY (1927)

ARY LAJOS: *A levente kiképzése*, Budapest, magánkiadás.

ÁRVAI (2013)

ÁRVAI TÜNDE: Honleányok. Honvédelmi nevelés és munka a leánylevente mozgalomban. *Századvég*, 2013/68., 23–40.

BALOGH (1994)

BALOGH MARGIT: A KALOT története. 1935–1946. *Történelmi Szemle*, 1994/3–4., 283–298.

BLASSZAUER (2002)

BLASSZAUER RÓBERT (szerk.): *Az IHNETOV munkanaplója. Vitéz Béldy Alajos vezérezredes Hadtörténelmi Levéltárban őrzött irataiból, 1941–1943*. Budapest, Petit Real.

BONHARDT (2007)

BONHARDT ATTILA: Kisbarnaki Farkas Ferenc és a rendelkezésre álló levéltári dokumentumok. *Hadtörténelmi Közlemények*, 2007/1., 203–219.

BORKA (2012)

BORKA ELLY: Százéves a Magyar Cserkészszövetség. *Honismeret*, 2012/2., 11–16.

DEMÉNY-KOSZTERSZITZ-MAJOR (1942)

DEMÉNY MIKLÓS – KOSZTERSZITZ JÓZSEF – MAJOR DEZSŐ: *A diadalmas cserkészlilium, 1910–1942*, Budapest, Magyar Cserkészmozgalom.

DORKA (2004)

DORKA PÉTER: Klebelsberg Kunó sportpolitikája. *Új Pedagógiai Szemle*, 2004/12., 112–116.

GALCSIK (2001)

GALCSIK ZSOLT: A szécsényi 845. sz. Páter Bárkányi János Cserkészcsapat története az alapítástól a feloszlásig (1934–1948). *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 2001/3–4., 175–214.

GERGELY (1983)

GERGELY FERENC: A magyar cserkészmozgalom újjászervezése és problémái, 1919–1933. *Történelmi Szemle*, 1983/2., 306–332.

GERGELY (1989)

GERGELY FERENC: *A magyar cserkészlet története 1910–1948*. Budapest, Göncöl.

GERGELY-KISS (1976)

GERGELY FERENC – KISS GYÖRGY: *Horthy leventéi. A leventeintézmény története*. Budapest, Kossuth.

G. MERVA (2009)

G. MERVA MÁRIA (szerk.): *A magyar cserkészlet története 1910-től napjainkig*. Gödöllő, Gödöllői Városi Múzeum.

IVASIVKA (2002)

IVASIVKA MÁTYÁS: A cserkészmozgalom Pécsen és Baranyában. *Pécsi Szemle*, 2002/2., 65–76.

IVASIVKA-ARATÓ (2006)

IVASIVKA MÁTYÁS – ARATÓ LÁSZLÓ: *Sziklatábor. A katakombacserkészlet története*. Budapest, Új Ember – Márton Áron Kiadó.

KIS (2006)

KIS KRISZTIÁN BÁLINT: *A leventeintézmény története (1921–1944)*. Szakdolgozat. Szeged, SZTE BTK.

KRASSÓ (2003)

KRASSÓ SÁNDOR: Cserkészek a vészkorszakban. *Pécsi Szemle*, 2003/2., 51–66.

LÉNÁRT (2017)

LÉNÁRT ANDRÁS: Zsidó cserkészek. A Vörösmarty cserkészcsapat a háború előtt és után. In TABAJDI GÁBOR (szerk.): *„Illegális ifjúsági munka”. Cserkészközösségek a diktatúrában*. Budapest, Magyar Cserkészszövetség, 37–42.

MAROSVÁRI (1995)

MAROSVÁRI ATTILA (szerk.): *Szétszórt árvalányhaj. A külföldi magyar cserkészlet 50 éve*. Garfield, Külföldi Magyar Cserkészszövetség.

MAROSVÁRI (2004)

MAROSVÁRI ATTILA: *A magyar cserkészlet emigrációban 1945 és 1956 között*. Budapest, A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága.

MÉSZÁROS (1988)

MÉSZÁROS ISTVÁN: Cserkésző, cserkész. *Magyar Nyelv*, 1988/4., 481.

MOHÁCSI (2002)

MOHÁCSI GERGELY: Szép, Erős, Egészséges. *Korall*, 2002/7–8., 34–55.

PAPP-SIPOS (2017)

PAPP BARBARA – SIPOS BALÁZS: *Modern, diplomás nő a Horthy-korszakban*. Budapest, Napvilág.

ROMSICS (2010)

ROMSICS IGNÁC: *Magyarország története a XX. században*, Budapest, Osiris.

SÍK (1930)

SÍK SÁNDOR: *A cserkészlet*. Budapest, Magyar Szemle Társaság.

SZAKÁLY (2012)

SZAKÁLY SÁNDOR: Népbírósi eljárások a Magyar Királyi Honvédség és Csendőrség tagjai ellen 1945 után. *Honvédségi Szemle*, 2012/5., 53–56.

TORNAY (1936)

TORNAY KÁROLY: *A leventeintézmény története*. Budapest, Stádium.

VIRÁG (2013)

VIRÁG ANDRÁS: *Hálózatok a cserkészletben – cserkészhálózatok avagy a magyarországi cserkészlet titkos története, különös tekintettel az 1939-től 1990-ig terjedő időszakra*. Doktori disszertáció. Piliscsaba, PPKE BTK Új- és Legújabbkori Történeti Tanszék.

VITÁRI (2012)

VITÁRI ZSOLT: *A Hitlerjugend és Délkelet-Európa*. Budapest, Gondolat.

ZUBER (1926)

ZUBER FERENC (szerk.): *Magyar sport almanach 1926*. Budapest, Országos Testnevelési Tanács

A CSERKÉSZET AZ EGYHÁZI SAJTÓ TÜKRÉBEN (1913–1938)

A cserkészzet magyarországi életre hívásában és működésében fontos szerepet játszottak egyes kiemelkedő – katolikus és protestáns – egyházi személyiségek, akik felismerték, hogy a korszerű pedagógián alapuló ifjúsági mozgalom fontos segítséget jelenthet számukra a vallási és erkölcsi értékek terjesztésében. Ez az álláspont azonban többnyire nem élvezett kizárólagosságot a katolikus, illetve a protestáns közvéleményben. Jelen tanulmány a felekezeti sajtóban megjelent írássok segítségével vizsgálja meg, hogy az egyházi elit hogyan ítélte meg a cserkészzet jelentőségét, milyen vitatémákat fogalmazott meg, illetve mennyiben járult hozzá a mozgalom imázsának és önképének formálódásához.

A CSERKÉSZET FOGADTATÁSA AZ 1910-ES ÉVEKBEN

A vallási megújulás igényével alakult, a személyes hitélet fontosságát hirdető Budapesti Református Ifjúsági Egyesület (BRIE) vezetői korán felfigyeltek Robert Baden-Powell ifjúsági mozgalmára, és munkájuk nyomán megszerveződtek az első cserkészcsapatok.¹ A Dunamelléki Református Egyházkerület kiadványaként működő, de országos jelentőségű *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* 1913-tól rendszeresen beszámolt a BRIE csapatának működéséről, azt hangsúlyozva, hogy a mozgalom „határozott nemzeti és egyházas irányzatot” képvisel.² Az egyik leglelkesebb szervező, Papp Gyula jogász úgy vélte, a cserkészzet akkor tud igazán hatékony lenni, ha együttműködik a protestáns megújulást célzó belmissziói mozgalmakkal. Ugyanakkor óvatos aggodalmait is kifejezte a jövővel kapcsolatban, hiszen korán megjelentek bizonyos elképzelések arról, hogy az egész mozgalmat a Honvédelmi Minisztérium alá kellene rendelni – ő pedig a katonai drillt merőben ellentétesnek ítélte a cserkészzet nevelési céljaival. „Az ifjaknak elsősorban Isten igéjére van szükségük s támogassuk szeretetünk egész melegével [...] azt, hogy ez a mozgalom valóban a maga »legtipikusabb«, »legigazibb« alakjában valósuljon meg nálunk”³ – kérte az olvasókat. A lap szerzői komoly nehézségnek látták, hogy a tágabb közvélemény szerintük nem értékeli megfelelően a mozgalom jelentőségét, ezért az, ha valaki cserkésztszti szerepet vállal, „tiszteletre méltó önmeztagadást” jelent, sőt sokszor gúnyt és lenézést kell megtapasztalnia. Arra figyelmeztettek, hogy a fiatalok megfelelő nevelése elsőrendű feladat, amely a különböző társadalmi tényezők közötti együttműködést kíván, ami azonban Magyarországon ritkán valósul meg. „Ki törődik nálunk az ifjúsággal [...]?”⁴ – tették fel lemondóan a kérdést.

Azt is komoly gondként tapasztalták, hogy a kifejezett valláserkölcsi alap miatt a mozgalmat sokan „felekezetieskedéssel” vádolták. Ezért a szerzők azt hangsúlyozták, hogy a Magyar Cserkészszövetség keretei közt a felekezeti alapon szervezett csapatok békésen megférnek egymás mellett, körükben „félreértés, széthúzás vagy épp gyűlölködés” nincs, legfeljebb „nemes verseny”, sőt örömtelinek tartották, hogy olyan tényezők fogtak össze, amelyeket „százados

1 Gergely (1989) 20–21.

2 A budapesti ref. ifjúsági egyesület. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1913/9. 141.; A cserkészek. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1913/ 22. 350.; A losonci cserkész tábor. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1914/30. 456–457.

3 Papp Gyula: Légy résen! *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1913/2. 19–20.

4 Cserkészeink munkája. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1914/25. 389–390.

BANGHA BÉLA JEZSUITA SZERZETES (1880–1940), A MAGYAR KULTÚRA FOLYÓIRAT ALAPÍTÓ SZERKESZTŐJE
Fortepan / Jezsuita Levéltár

előítélet választott el eddig”.⁵ Ez a megegyezés, amely 1912 végén jött létre a protestáns és a katolikus szervezők között, valóban nagy jelentőségű volt a mozgalom szempontjából, hiszen megszületett az országos szövetség, illetve a minden magyar cserkészre nézve kötelező fogadalom és cserkésztvények szövege.⁶

Az egyenjogúságon alapuló felekezeti összefogást nem mindenki nézte jó szemmel. A harcias katolicizmus Magyar Kultúra című *jezsuita* folyóiratának⁷ szerzője például azzal fejezte ki tartózkodását, hogy lakonikusan kijelentette: a jövő eseményei fogják megmutatni, hogyan nyilatkozhatnak a mozgalomról.⁸ A klérus köreiben sokan reagáltak bizalmatlansággal a cserkészlet megjelenésére, amelyet a külsőségek után ítélve „komolytalankodó játéknak” tartottak, és csodálkoztak azon, hogy „akadnak papok, és még hozzá szerzetes tanárok, akik bandákba gyűjtik az ifjúságot, lejárátják a papi és tanári tekintélyt, és már korán megtanítták csavarogni a gyerekeket”.⁹

Fenntartás nélkül és hatalmas lelkesedéssel támogatta viszont a szervezkedést a hazai cserkészlet kezdeteinél fontos szerepet játszó fiatal klerikus, Izsóf Alajos, aki a mozgalom számára a Regnum Marianum általa szerkesztett diáklapja, a Zászlónk hasábjain is nyilvánosságot biztosított. A Prohászka Ottokár nevéhez kötődő papi közösség tagjaként kiemelt figyelmet fordított a Budapest külvárosaiiban élő, elhanyagolt társadalmi rétegekből származó gyermekek megfelelő hitoktatására és lelki vezetésére, amelynek egyik jelentős eszköze a sajtó volt.¹⁰ Az

5 Öreg cserkész: A magyar cserkészmozgalom jelenlegi helyzete. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1914/10. 150–151.

6 Gergely (1989) 26.

7 Horváth (2003) 443–452.

8 A Boy-Scout mozgalom. *Magyar Kultúra*, 1913/8. 398–399.

9 Szívós Donát: A katolikus papság és a cserkészlet. *Katolikus Nevelés*, 1940/9. 272–276. 273.

10 Emődi (2016) 24–28.

1902 februárjában meginduló, a 13–18 éves korosztályt megcélzó katolikus lap újszerű megközelítést alkalmazott: nem a szülői, tanári tekintély magasából szólította meg olvasóit, hanem egyenrangú félként kezelte őket. Az elméleti (főleg természettudományi, technikai, néprajzi témájú) cikkeket, szórakoztató, vidám írásokat, játékokat, rejtvényeket közlő, pályázatokat, versenyeket indító lap gyorsan népszerűvé vált, és néhány év alatt húszezres példányszámot ért el.¹¹ A Zászlónk tehát a modern pedagógiai szemléletet érvényesítette, amelyhez jól illeszkedtek a cserkészlet célkitűzései. Izsóf Alajos 1913 márciusában pályázatot hirdetett a lapban, bejelentve, hogy a nyári szünidőre cserkésztaborozást tervez a Vágon, hogy lehetővé tegye a tapasztalatszerzést, és elősegítse „az országos diák- cserkészmozgalomnak helyes, egészséges, gyakorlati kialakulását”. Ezért azt kérte, a pályázók írják meg neki, milyen képességekkel rendelkeznek, amelyeket egy cserkészcsapat szolgálatába állíthatnak.¹² A beérkezett pályázatok alapján örömmel állapította meg, hogy kezdeményezésével nyitott kapukat döngtetett: „Csupa rajongó lelkesedés, csupa ígéret és kilátás. Megértették, hogy a Zászlónk mit akart. Hogy itt komoly életművészetről, következetes, kemény önnevelésről van szó, és nem szórakozásról. A magyar diáktársadalom életének a szervezéséről s a fiúk képességeinek a munkába állításáról van szó.”¹³

A vági tutajút 1913 júliusában zajlott le, százötven vettek részt rajta, többségük a Regnum Marianum és a piarista főgimnázium csapataiból került ki.¹⁴ A Zászlónk közölte az út részletes krónikáját, amelyből kiderül, hogy a cserkészek és a külvilág érintkezései hogyan hatottak előbbieik önképének formálódására. Például amikor megérkeztek a Nyitra vármegyei Vágmedence községbe, és a templom előtt elhaladva indulóikat énekelték, a helyi gyerekek lekapták a süvegüket, mert azt hitték, hogy búcsúsok érkeztek, akiknek ilyesféle fogadtatás járt ki. Amikor pedig cserkészgyakorlatokat mutattak be, a falusiak azt hitték, hogy bizonyára komédiásokként járvák a vidéket. A helyi plébános ekkor, híveinek zavarát látva elmagyarázta a mozgalom lényegét. „Tudjátok, ezek cserkészek. Úrifiúk. Bizony, némelyiknek doktor az apja, fiskális, ispán, sőt jegyző! Azután ezek is nagyurak lesznek! Lesz közülük pap is, jegyző is, hátha – miniszter. És ezek jól fognak a ti fiaitokkal bánni, mert szeretik a népet. Ezek maguk is dolgoznak, és nem nézik le a szegény embert”¹⁵ – jelentette ki. Ez arra mutat, hogy a szervezők a társadalmi felelősségvállalás erősítésében, a merev válaszfalak lazításában is komoly szerepet szántak a formálódó mozgalomnak. A tutajút ugyanakkor egyfajta erődemonstrációként is szolgált a kétkedő kritikusokkal szemben, akiket meg kellett győzni arról, hogy komoly, felelősségteljes kezdeményezésről van szó, amelynek vezetői képesek gondoskodni a rájuk bízottak testi épségéről és szellemi fejlődéséről.¹⁶ Ez jól látszik az egyik résztvevő, Radványi Kálmán beszámolójából, amely a budapesti szenzációsajtó által vezetett ellenkampány káros hatásairól panaszkodott. Eszerint „a zurnalisztika romlott levegőjű cirkuszában, nap nap után rikoltanak publikumuk mulattatására »síró cserkészfiúról«, »Gellért-hegyről lezuhant cserkészfiúról«, »pofozkodó cserkészekről«, »gyűlölködő cserkészekről«, »felekezeti cserkészekről«”.¹⁷

11 Turcsik (2007) 73–76.

12 Cserkész-pályázatunk. *Zászlónk*, 1913. március 15., 225.

13 Éljen a magyar diákcserkészlet! *Zászlónk*, 1913. április 15., 254.

14 Bodnár (1989) 14.

15 Kreuzer Gusztó: Naplóm a tutajról. Vágmedence és a cserkészlet. *Zászlónk*, 1914. január 15., 157.

16 Bodnár (1989) 14.

17 Radványi K[álmán]: Utógondolatok vági tutaj-expedíciónkról. *Zászlónk*, 1913. szeptember 15., 4.

A világháború kitörése s az ehhez kapcsolódó „szívmozgósítás” ebből a szempontból kifejezetten hasznosnak bizonyult a cserkészzet számára, hiszen a fiúk nagy lelkesedéssel vetették bele magukat a hátszágban a háborús munkákba, és előzetes képzettségük nagy segítséget jelentett számukra. A Zászlónk kifejezetten bátorította is az őröket, hogy rendszeresen számoljanak be társadalmi erőfeszítéseikről a lap hasábjain.¹⁸

PEDAGÓGIAI ÉS VILÁGNÉZETI VITÁK

Az első világháborút követően a konzervatív katolikus sajtó is kezdett megértőbben viszonyulni a cserkészmozgalomhoz, ám a bizalmatlanság továbbra is jól érzékelhető. Például 1923-ban a *Magyar Kultúra* szerzője úgy vélte, hogy a cserkészzet rejt magában bizonyos veszélyeket, például hogy a fiúk elhanyagolják az iskolát, klikkszellem és „gyerekes elbizakodás” vesz erőt rajtuk, ám úgy vélte, hogy ez elkerülhető, ha a csapatokat jó parancsnokok irányítják. Óvott attól, hogy a vezetők „túlbecsüljék” a nemi felvilágosítás jelentőségét, valamint a megfelelő valláserkölcsi nevelés miatt is aggódott, és azt javasolta, mindenképpen értessék meg a fiúkkal, hogy a cserkész-törvény magában foglalja „az Egyházhoz való gyermeki ragaszkodást és a tőle megszabott külső vallási gyakorlatok mindennapos teljesítését” is. Óvatosan nehezményezte, hogy egyes külföldi példákkal ellentétben nálunk a cserkész nem nyerhet el „Hitvédő” vagy „Evangélista” minősítést, nem kaphat „Apostol” vagy „Misszionárius” cserkészdiplomát, továbbá rosszállotta, hogy egyes helyeken vallási szempontból kevert csapatok is alakulhattak, ami szerinte „csak a felekezetek nemtörődömségének, áldozatban szegény magatartásának számlájára írható fel”.¹⁹ A folyóirat egy másik szerzője, egy jezsuita atya attól tartott, hogy az „ez idő szerint megbízható” magyar cserkész- zetet veszélybe kerül, ha a – szerinte megbízhatatlan, sőt erkölcstelen – német Neuer Deutscher Pfadfinderbund befolyása alá kerül, ezért fokozott óvatosságot követelt.²⁰

Korompai József, a bécsi Pázmáneum papnevelő intézet lelkivezetője, a Regnum Marianum egykori papja viszont nagyra becsülte a cserkészteket, ám – összhangban a korszak általános felfogásával²¹ – arra figyelmeztetett, hogy ennek keretein belül is óvakodni kell a túlzottan egyéni vallásgyakorlástól. A vezetők például ne tartsanak pusztán a saját lelkeségüket tükröző „impresz- szionista” ájtatosságokat, inkább ragaszkodjanak az egyház hivatalos hitéleti formáihoz – kérte. „Ha a cserkészt a jövő emberévé akarjuk nevelni, akkor fordítanunk kell már a múltnak félszeg, individualista típusú vallásos emberén és az Egyház kívánta vallásosságot kell neki adnunk” – jelentette ki, és ehhez a személyes meggyőződésen alapuló vallásgyakorlást előtérbe helyező liturgikus mozgalomban való részvételt javasolta. A külföldről induló kezdeményezések mecha- nikus átvétele helyett azt tartotta volna célravezetőnek, hogy a magyar cserkészzet vállalkozzon ezek elveinek tudatos meghonosítására.²²

A sajtóforrásokból jól kivehető, hogy a katolikus közvélemény körében továbbra is éltek ellenérzések a cserkészettel kapcsolatban. 1933-ban Mattyasovszky Kasszián bencés atya, aki maga is cser- készvezető volt Esztergomban, a *Katholikus Nevelés* című szaklapban publikált cikkeiben igyekezett eloszlatni a félreértéseket. Írásaiból kiderül például, hogy sok katolikus idegenkedett a tizenkét

18 A szívek mozgósítása. *Zászlónk*, 1914. szeptember 15., 21.

19 Mi a cserkészzet? *Magyar Kultúra*, 1923/8. 490–496.

20 Polónyi Ferenc: Veszedelemes irányzat a cserkészzetben. *Magyar Kultúra*, 1923/1. 40–43.

21 Söveges (2007) 155.

22 Korompai József: Cserkészzet és liturgia. *Katholikus Nevelés*, 1927/3. 101–103.

évesnél fiatalabb kiscserkészek farkaskölykök elnevezésű csoportjától, mivel úgy hitték, hogy azok Rudyard Kipling *A dzsungel könyve* című művét alapul véve a vadállatokat állítják be példaképnek. Mattyasovszky viszont rámutatott, hogy ez a kiscserkészirányzat tekinthető a leginkább katolikus szelleműnek, hiszen például a *Szent Ferenc farkaskái* című elmélkedéskönyvük lényegében katolikus imakönyv.²³ A kisfiúk a farkaskölykök körében megtanulnak elmélkedni, önállóan imádkozni, gyakorlati vallásosságot élni – vélekedett.²⁴ Mindennek alapján arra kérte a katolikus papokat és tanárokat, hogy vetkőzzék le előítéleteiket, a gyakorlatban is ismerkedjenek meg a cserkészlet működésével, győződjenek meg hasznosságáról, és személyesen kapcsolódjanak be a korszerű ifjúsági munkába, hiszen ennek során sokkal jobban le lehet kötni a kisfiúkat, mint a hagyományos vallásos egyletekben. Arra is utalt azonban, hogy a klerikusok ezzel nem feltétlenül fogják elősegíteni személyes előmenetelüket, ám fontosabbnak ítélte, hogy pályatársai „az égnek” dolgozzanak, és ne törődjenek a kollégáiktól vagy előljáróiktól érkező gáncsoskodásokkal.²⁵

A konzervatív katolikusok számára azonban megnyugtató lehetett, hogy 1926-ban az *Osservatore Romano* című vatikáni újság egy katolikus támadással szemben kifejezetten védelmébe vette a cserkészletet. A lap szerint bár Baden-Powell protestáns, mozgalma valódi vallásos alapokon áll. Ráadásul „amikor a cserkészlet kiváló kath[olikus] személyiségek tevékenysége folytán a mi ifjúságunk közé is behatolt, magába szívta patronázsaink azon keresztény szellemét, amely az ifjúság szentjének, Néri Fülöpnek öröksége”. XI. Piusz pápa ezért támogatásáról biztosította a mozgalmat, és azt kérte a hívektől, hogy ha hibákat találnak működésében, keressék a „gyógyítást”, de ne bírálják a cserkészletet bántóan, hiszen az a katolikus akció részét alkotja.²⁶

Az első világháborút követően a protestáns sajtó hasábjain hasonló kettősségre lehetünk figyelmesek: egyrészt komoly és elkötelezett támogatói voltak a cserkészletnek, azonban – ahogyan sokszor ők maguk is utaltak rá – a mozgalommal kapcsolatban továbbra is számos előítélet és téves vélekedés volt forgalomban. A *Sárospataki Református Lapok* szerzője például a cserkészszövetség tízéves jubileumán, 1923-ban azt hangsúlyozta, hogy az eleinte megmosolygott és sok pedagógus részéről kifogásolt cserkészlet hatalmas szervezetté fejlődött, amelyet „ma már kivétel nélkül mindenki” az ifjúságnevelés egyik leghatásosabb eszközének tart.²⁷ „Nem is tudom, hogy tudtunk mi eddig megenni cserkészek nélkül, és azt sem értem, hogy épkezláb diák hogy maradhat ki a cserkészek közül”²⁸ – írta. Az *Evangelikusok Lapja* viszont jóval borúsabb képet festett a mozgalom társadalmi megítéléséről: „A felületes szemlélő fiókkatonásdit lát benne, a másik turistatársaságot vagy jutányos nyaraltatási akciót. Alig van intézmény, melyről az átlagos közvélemény furcsább és félszegebb ítéletet alkotott volna magának. Mentségül szolgáljon, hogy a kívülállónak tényleg nehéz a helyes értékelés, mivel a cserkészlet külső megnyilvánulásai – kirándulás, táborozás, ünnepélyek – nem elegendők a lényeg megismerésére.”²⁹ Más kritikusok emellett azt nehezményezték a lap szerint, hogy a cserkészlet feleslegesen állít szigorú törvényeket a gyermekek elé, illetve elvonja őket a családi élettől.³⁰

23 A kiadványhoz egyébként ő maga írt előszót. Kabos (1929) 3–5.

24 Mattyasovszky Kasszián: A katolikus cserkész. *Katholikus Nevelés*, 1933/1. 12–18.

25 Mattyasovszky Kasszián: A katolikus cserkész. *Katholikus Nevelés*, 1933/2. 44–46.

26 Katholikus cserkészlet. *Katholikus Nevelés*, 1926/9. 321.

27 A magyar cserkészlet jubileuma. *Sárospataki Református Lapok*, 1923/9. 36.

28 Fényes ünnepnappá. *Sárospataki Református Lapok*, 1923/22. 85–86.

29 Mi a cserkészlet? *Evangelikusok Lapja*, 1923/16. 5.

30 Ittész Mihály: A cserkészlet és a lelkipásztor. *Evangelikusok Lapja*, 1930/35., 269.

Az evangélikus hívek társadalmi összefogására alakult Luther Szövetség közgyűlése 1924-ben szükségesnek találta a mozgalom megítélésének helyes mederbe terelését, ezért elhatározta egy ismeretterjesztő tanulmány terjesztését. Vidovszky Kálmán, a békéscsabai gimnázium tanárának ebből azt írásából kiderül, hogy ekkoriban sok evangélikus kifejezetten ellenezte a cserkészetet, mert úgy vélték, elegendő, ha az egyház a hagyományokat követve vasárnapi iskolákat, konfirmandusegyesületeket, ifjúsági csoportokat tart fenn, hiszen az ezekben elvégzett evangéliumi munka „jobb minden divatos komédiánál”. Vidovszky szerint azonban a valóságban alig akadt jól működő egyházi ifjúsági egyesület, mert az ott megtárgyalt témák gyakran egyoldalúak voltak, többnyire csak a vallásról esett szó, ráadásul a nevelők túl sokat követeltek a fiataloktól, akik gyorsan megunták ezeket a foglalkozásokat. A cserkészet viszont teljesen a gyermeklélekhez idomul, hosszú magyarázatok helyett munkára ösztönöz, ezért az evangélikusoknak is szükségük van rá – érvelt. Arra is utalt, hogy egyesek szerint a cserkészet veszélyeztetheti az evangélikus felekezeti öntudat erősítését, hiszen az egyház iskoláiban sok a másvallású diák, így lehetetlen tisztán evangélikus résztvevőkből csapatokat szervezni. Ő viszont úgy látta, hogy ez nem jelent problémát, hiszen a megfelelő szellemiség eléréséhez elegendő, ha a parancsnok elkötelezett evangélikus. „Tekintsenek minden cserkészt, minden embert testvérüknek, s épp ezért ne legyenek gyűlölködők, ne bántsák a más hiten levőket. Minél öntudatosabb egyéniségek legyenek, annál megértőbben nézzék el a mások hibáit, világnézeti vagy bárminemű foglalkozásait”³¹ – fogalmazta meg reményeit és elvárásait. Az *Evangélikusok Lapjában* néhány évvel később egy másik szerző hasonló javaslatokat fogalmazott meg, elsősorban azt sürgetve, hogy a lelkipásztorok körében indítsanak intenzív propagandát a cserkészet megismertetésére, és segítsék elő, hogy a legelhivatottabb lelkészek maguk is vezetői munkát vállaljanak.³²

VITÁK A LEÁNYCSERKÉSZETRŐL

Az 1920-as évek egyházi sajtója reagált a korszak egyik fontos változására, a leánycserkészlet megindulására is, amellyel kapcsolatban a katolikus és a protestáns orgánumok egyaránt határozott fenntartásaiknak adtak hangot. A legfőbb problémát általában abban látták, hogy a mozgalom túlzottan „fiús” jellegű, ezért szerintük a lányok nevelésében eleve nem lehet célravezető – annak ellenére is, hogy a leánycserkészek vezetői kifejezetten ennek ellenkezőjéről igyekeztek meggyőzni a közvéleményt.³³ A *Katholikus Nevelés* című szaklap szerzője 1926-ban készségesen elismerte ugyan, hogy a kezdeményezés egyelőre jó kezekben van, de a cserkészlet fiús jellegét aggasztónak tartotta, elsősorban az erdei táborozások engedélyezése miatt. Ezért azt javasolta, hogy a leánymozgalom egyáltalán ne is használja a cserkész nevet, mivel az a szélesebb közvéleményben önkéntelenül is kedvezőtlen képzettársításokat kelt (harci játékok, trombitaszós táborok stb.). Feltevése szerint ez a név egyfajta kontraszelekciót indíthat el, hiszen az erkölcsi aggályok miatt „épp a leggondosabb és legjobb anyák fognak félni” a szervezettől, és miután így a „jobb elemek” elmaradnak, a mozgalom könnyen rossz útra tévedhet.³⁴ Az *Evangélikusok Lapjának* a szerzője 1924-ben hasonló nézeteket fogalmazott meg a jóindulatúnak, de tévesnek ítélt kísérletezéssel kapcsolatban. „Szükség van új magyar leánytípusra, de ezt ne formálják

31 Vidovszky Kálmán: Miért kell evangélikus cserkészet? *Evangélikusok Lapja*, 1924/42–43. 9–11.

32 Ittész Mihály: A cserkészlet és a lelkipásztor. *Evangélikusok Lapja*, 1930/35., 274.

33 Gergely (1989) 86–92.

34 A leánycserkészlet. *Katholikus Nevelés*, 1926/6. 207–208.

LÁNYCSERKÉSZEK A DUNA-PARTON, A KOPASZI-GÁTNÁL (1930)
Fortepan / Zsuhár Zsuzsa

a fiúk képére. Elég baj, hogy a leányok ma oly fiúsak, ne neveljünk hát tudatosan is amazonokat!” – kérte. Szerinte a magyar leányokat elsősorban az anyagságra, illetve a felebarátaink szolgálatára törekvő diakonisszalelkület elsajátítására kell alkalmassá tenni, ezért a velük foglalkozó csoportok ne használják a cserkész nevet, ne vezessenek be egyenruhát, a leányok pedig „vessenek el minden fiúsat, fejlesszék magukban a pozitív nőiességet, és készüljenek egyetlen nagy élethívására”.³⁵

Ez utóbbi cikke a következő lapszámban egy cserkészleány válaszolt, azt hangsúlyozva, hogy céljuk valójában a „jellemes és egészséges magyar lányokká” nevelődés. „Nem azért vesszük át a fiúktól a próbákat, törvényeket, táborozást, mert fiússá nevel[nek], vagy mert mi is fiúsak akarunk lenni, hanem ami jó és hasznos, azt szabad követni, úgy gondolom. Sokan nem ismerik célunkat, talán azt hiszik, hogy szüfrazsetteket nevel a leánycserkészet”³⁶ – fogalmazta meg álláspontját a szerző. Igen hasonló érvelést alkalmazott a mozgalom védelmében annak elnöke, Lindenmayer Antónia is egy beszédében, amelynek szövegét a *Dunántúli Protestáns Lap* közölte. Eszerint a Magyar Cserkészleány Szövetség célja jellemes honleányok nevelése, munkájának alapja pedig „a legmélyeségsőbb vallásosság, Krisztus és a magyar nemzeti erények gyakorlása”.³⁷ Szerinte a mozgalom segítségére siet a szülőknek, akik a gazdasági világválság által teremtett nehéz körülmények miatt gyakran nem fordíthatnak elég időt és gondot leányaik nevelésére; illetve a lelkészeknek is azáltal, hogy lehetővé teszik a cserkészleányoknak a hittanórákon megtanult erkölcsi elvek gyakorlati kipróbálását. „A Magyar Cserkészleány Szövetség ma már 13 éves munkára tekinthet vissza. Ez évek alatt megküzdött a meg nem értés[sal], az elgáncsolás[sal], a rosszakaratú támadásokkal, de egyben részesült a társadalom részéről megbecsülésben és támogatásban is. Ma már azzal a büszke öntudattal működik Szövetségünk, hogy a jó munkát ország-világ elismeri, és jóakaróinak száma napról napra rohamosan nő.”³⁸

35 Schulek Tibor: Néhány szó a leánycserkészetről. *Evangelikusok Lapja*, 1924/2. 8.

36 Raisz Emma: A leánycserkészetről. *Evangelikusok Lapja*, 1928/6. 10.

37 A magyar cserkészleány mozgalomról. Írta és a pápai kollégium Szondy Zsuzsánna leánycserkészcsapat ünnepélyén előadta: Lindenmayer Antónia országos elnök. *Dunántúli Protestáns Lap*, 1934/31. 127.

38 A magyar cserkészleány mozgalomról. Írta és a pápai kollégium Szondy Zsuzsánna leánycserkészcsapat ünnepélyén előadta: Lindenmayer Antónia országos elnök. *Dunántúli Protestáns Lap*, 1934/33. 135–136.

A GÖDÖLLŐI DZSEMBORI

Az egyházi sajtó természetesen kiemelten foglalkozott az 1933-ban megrendezett gödöllői IV. világtáborozással, amelyet egyes lapok belföldi vonatkozásban egyfajta társadalmi kampány-eszközként is felhasználtak a cserkészlet jelentőségének felismertetésére. Witz Béla, a *Regnum Marianum* vezetője és a Magyar Cserkészszövetség örökös tiszteletbeli elnöke például a *Katholikus Nevelés* hasábjain értékelte a dzsembori eseményeit. Azt hangsúlyozta, hogy rendkívül összetett munkát jelentett a mintegy harmincezer résztvevőt megmozgató tömegesemény megszervezése és megvalósítása, amelyet – a valóságot némileg megszépítő³⁹ véleménye szerint – a hazai cserkészek kifogástalanul és általános közmegelegedést kiváltva hajtottak végre: ezzel pedig bebizonyították, hogy a mozgalomban való részvétel a fiatalokat hatalmas feladatok ellátására is alkalmassá teszi. Emellett pedagógiai szempontból is méltatta a dzsembori jelentőségét, hiszen ott az egész világ fiataljai találkozhattak, így első kézből ismerhették meg a különböző nációk tagjait, és ez az élmény hozzájárult számos félreértés és sztereotípiát eloszlatásához. Ezt magyar nemzeti szempontból is kifejezetten előnyösnek ítélte: „Egy kis nemzetnek a fia úgy látatlanban legjobb esetben is a hamis előítélettől erősen meghendikepelve merne egy amerikaival, angollal vagy franciával bármiben is versenyre kelni, de egy Jamboree után, midőn szemtől szembe látták már egymást munkában, játékban, komoly és víg percekben, egészen biztos, hogy öntudatosabban, bátrabban és teljes bizalommal szállna a versenybe!” – vélekedett.

Ugyanakkor elismerte, hogy a dzsemborinak árnyoldalai is voltak, hiszen egy tömegmegmozduláson óhatatlanul el kell viselni a zajt, a kevésbé tartalmas parádákat és „kirakatversenyeket”, a hatalmas erőbefektetéssel végzett, gyors munka pedig sokszor kizárja az elmélyülés lehetőségét. A rendezvény ezért sok cserkész számára csalódást hozott, illúziókat oszlatott el, ami érzelmileg ugyan rossz volt számukra, azonban hosszabb távon kifejezetten a hasznukra válik, hiszen hozzásegíti őket a realitások megismeréséhez. Witz Béla a konzervatív katolikusok esetleges ellenszenvét is számításba vette, és – bizonyára – elsősorban az ő meggyőzésükre azt hangsúlyozta, hogy a dzsembori nem valláserkölcsi esemény, amire feltétlenül tekintettel kell lenni a megítélésénél. Ennek ellenére a szervezők mindent megtettek a vallásgyakorlás biztosítása érdekében, ezért a kívülállók számára is nyilvánvalóvá vált, hogy az elmélyült hitélet „nem valami függelék és pusztán csak ékesség, de a cserkészélet megnyilvánulásának egy szükségszerű, lényegét képező velejárója”. Ezt jelzi, hogy mintegy 14–15 ezer szentáldozás történt a teljes eseménysorozat alatt, amelyen egyébként mintegy százhusz magyar és nyolcvan külföldi áldozópap vett részt. Witz azt is hangsúlyozta, hogy a külföldi pályatársak rendkívül elégedettek voltak a tapasztalt körülményekkel, és a jó szervezettséget annak tulajdonították, hogy „itt a papságnak mindenre erős befolyása van”.⁴⁰

A *Magyar Kultúra* alapvetően osztotta a pozitív felfogást, bár egyes szerzők szavá tettek bizonyos hiányosságokat, igaz, hangsúlyozva, hogy azokért kizárólag a kívülállók voltak felelősek. „Ami rendetlenség volt a táborban, azt a közönség csinálta. Avval a szemtelen, pesti szellemű módszerrel látogattak, ami mindig visszataszítónak teszi a józan érzésű ember előtt a pesti világot” – írta például egy tudósító, aki különösen a nők szerepét kárhoztatta: „Avval a hisztériás,

³⁹ Gergely (1989) 164–166.

⁴⁰ Witz Béla: Beszámoló a Jamboree-ről. *Katholikus Nevelés*, 1933/8. 226–234.

modern, felzaklatott rafináltsággal rohanták meg a 30 000 fiatalemberből álló tábor, amire senki nem számított, ami ellen nem lehetett védekezni. Mindenütt nő, mindenütt kacérság, minden pillanatban újabb kísértés” – jellemezte a helyzetet. Azonban meglepéssel hozhatta az olvasók tudomására, hogy „a fiúk hőiesen állták a rohamot. Nem őket illeti a korholó szó, hanem a megbomlott idegű nőket, akik cirkusznak, vásári szenzációnak, különleges állatseregletnek tekintették a jamboree-t.”⁴¹

A *Magyar Kultúra* ekkor már olyannyira elismerte a cserkészlet jelentőségét, hogy a mozgalom előképét egyenesen a jezsuiták hagyományos oktatási rendszerében vélte megtalálni. Az érvelés szerint a rend tanárai „már jó pár száz évvel ezelőtt megteremtették az ő sajátos nevelési elveikkel a cserkészmozgalom sok lelki praktikumát [...]. Így például a jezsuita tanintézetek minden hét egy köznapján felszabadították növendékeiket az iskolapadból, hogy testben-lélekben felüldült ifjúságot vezethessenek tovább az élet felé.” A szerző támogatásáról biztosította a cserkészletet, igaz, ezután – a *Magyar Kultúra* tradícióinak megfelelően – arra intette képviselőit, hogy ragaszkodjanak a keresztény értékrendhez, ne hagyják, hogy a cserkészlet a jövőben „egyoldalú weekend-mozgalommá” vagy esetleg „kadett-gyakorlótérre” süllyedjen.⁴²

A folyóirat egy másik megfigyelője szintén a magyar cserkészeket dicsérte, amihez a nemzetközi összehasonlítás eszközét is felhasználta. Tapasztalatai szerint a lengyel cserkészek vallásosságát például a túlzott külsőségesség jellemezte, és táborukban esténként zajos kocsmai mulatozásokat rendeztek, „amelyekben nemegyszer a tömegesen velük érkezett leányok és asszonyok is részt vettek”, a nők jelenléte pedig a szigorú magyar etika miatt kellemetlen feltűnést keltett. A másik végletet a franciák jelentették, akiknél valósággal túltengett a vallásos szellem. Ezt a szerző már egyenesen kontraproduktívnak ítélte, hiszen szerinte kamaszkorban a lelki élet túlzott követelése káros, mivel ezzel a tapasztalat szerint a kíváncsisággal éppen ellenkező hatást lehet elérni. A cikkíró szerint Magyarországon mindezzel szemben jó mederben haladnak a dolgok – ám úgy vélte, a húszéves „alapozás” után végre itt lenne az ideje intenzívebb vallásos nevelésbe kezdeni a cserkészeten belül.⁴³

A *Magyar Kultúra* mindemellett a felekezeti konfliktusok összefüggésében is tárgyalta a dzsembori témáját, és külön beszámolót szentelt a protestáns cserkészvezetők tanácskozásának, ahol – legalábbis az „Egy jelenlévő” aláírási cikk szerint – a program kimerült a katolikus cserkészvezetőkkel szemben megfogalmazott felekezeti sérelmek megtárgyalásában.⁴⁴

A protestáns sajtóban valóban megjelentek olyan értelmezések, amelyek a dzsemborit a felekezeti öntudat tükrében mutatták be. Például a *Harangszó* című evangélikus néplap a protestáns szellemiség egyik nagy alkotásaként méltatta a cserkészletet.⁴⁵ Mások viszont felekezeti sérelmeket is megfogalmaztak. A *Sárospataki Református Lapok* szerzője sajnálattal állapította meg, hogy a gödöllői táborban rengeteg katolikus klerikus volt látható, reformátusok viszont

41 Kinizsi Andor: A Jamboree mérlege. *Magyar Kultúra*, 1933/17. 190–191.

42 Nagy Miklós: Tutajok a Vágon. *Magyar Kultúra*, 1933/17. 204–206.

43 Velősy Elek: Jamboree-riport. *Magyar Kultúra*, 1933/17. 206–207.

44 Egy jelenlévő: Kálvinista vezetők a Jamboree-n. *Magyar Kultúra*, 1933/18. 241.

45 Cserkészeink. *Harangszó*, 1933/32. 258.

ÉLETKÉP A GÖDÖLLŐI DZSEMBORIRÓL (1933)
Fortepan / Mészöly Leonóra

alig fordultak elő. Ezért saját hittestvéreinek „élhetetlenségét” tette felelőssé, amelyet annál szomorúbbnak látott, mivel a cserkészetet eredendően református kezdeményezésű mozgalomnak ítélte. Mindezt ellentétbe állította az ellenfél stratégiájával: „A katolikus táborok mezőnyeinek emelt keresztek és oltárok szerénytelenül, bántóan, kiabálva jelzik, hogy Róma ide, az ifjú szívek szeretetének, szolidaritásának az egész világot átmelegítő és felekezeti különbséget a principio [eleve] nem ismerő tábortűz helyére is elhozta a felekezeti öncélúság és mindenekfelettvalóság turbulens gondolatát.”⁴⁶

Ezt a hagyományos kisebbségi nézőpontból megfogalmazott állítást jelentősen árnyalta a hetilap egy másik szerzője. Ő elismerte ugyan, hogy a gödöllői világtáborban jelen levő 240 katolikus pap cserkészre mindössze tizenkét református lelkész, négy teológiai tanár és harmincöt teológushallgató jutott, ám ezt annak bizonyítékeként értékelte, hogy a reformátusoknak nagyobb szerepet kell játszaniuk a cserkész életében. Ennek ellenére úgy látta, hogy a mozgalom az aránytalanságok dacára is pozitív szerepet játszik, hiszen modern nevelési elveivel hozzájárul magának a katolicizmusnak a modernizálásához. „A cserkész maga is egy darab reformáció. Ha paradoxonnak látszik is: még a kath[olikus] testvéreinknél is az. Tábori kereszt, laudetur, térden hallgatott tábori mise mellett is ez a par excellence [elsősorban] protestáns elgondolású világmozgalom a maga belső lényegében egy darab reformáció.” A szerző ennek alapján lehetségesnek vélte, hogy a cserkészkereteken belül megtörténhet „a felekezeti béke komoly és tartós meggyökereztetése”. Katolikus cserkész papokkal Gödöllőn beszélgetve ráadásul az a benyomása alakult ki, hogy ez annál inkább reális lehetőség, minél többet „megélnék cserkészfiaink a maguk egyházának keretei között a lélek szerinti, komoly és képmutatás nélküli kereszténységből”. A mozgalomban való nagyobb egyházi szerepvállalás érdekében azt javasolta, hogy a hallgatóknak minden református teológiai akadémián meg kellene szerezniük a cserkésztszti képesítést.⁴⁷

46 Pápay István: Református szemmel a világdzsemborin. *Sárospataki Református Lapok*, 1933/33. 193–194.

47 Sz. Z.: Egyházunk és a cserkész. *Sárospataki Református Lapok*, 1933/34. 197–198.

A protestáns sajtóban a dzsembori nemzetközi vonatkozásai is jelentős hangsúllyal szerepeltek. A *Harangszó* például nagy elismeréssel említette, hogy a világtábor résztvevői valóban testvérnek tekintették egymást, ellenséges országok fiai is békében, jókedvűen megérték egymás mellett.⁴⁸ A *Sárospataki Református Lapok* bennfentes szerzőjének írásából kiderül, hogy a szervezők ezt előzetesen egyáltalán nem tartották egyértelműnek, ezért már hónapokkal korábban megkezdtek a résztvevők felkészítését, „érzékenyítését” az idegenekkel kapcsolatban, hogy megakadályozzák az esetleges súrlódásokat. A valóság azonban végül szerencsésen rácsafolt az aggodalmakra, „különböző nemzetbeli cserkészek jártak összeölelkezve, dalolva együtt nap nap után”. A cikk arra is rámutatott, hogy a nemzetközi közegben mindenekelőtt jó modorra és udvariaságra van szükség, a hangos öndicséret pedig kifejezetten visszatetsző lehet. Ezt minden bizonynyal azoknak címezte, akik a dzsembori házigazdától a revíziós propaganda terjesztését, a nemzeti érdekek harcias képviselését várták, ezért külön hangsúlyozta: olyan magyar stílusra volt szükség, amely nem sérti a vendégeket. Ebből a szempontból különösen is kiemelte a britek mintaadó szerepét, akik érvelése szerint az évszázadok alatt felépülő gyarmatbirodalmuk kormányzása során megtanulták, hogyan lehetséges fenntartani az uralmat idegen nemzetek felett. Ezzel szemben „a háború előtti magyar generációk társadalmi és közigazgatási stílusa nem volt alkalmas arra, hogy nagyszámú nemzetiségeinkkel megkedveltesse a magyar állameszmét” – figyelmeztetett.⁴⁹ A szerző úgy vélte, hogy a dzsembori szervezői sikeresen alkalmazkodtak az adottságokhoz, és a remek vendéglátással hozzájárultak az „országimázs” formálásához. Ezzel szemben a cseh és a román cserkészlet kevés egyéniséget tudott felmutatni, túlságosan a „masírozó, együtt lépő katonásdiság” képét sugározta magáról, amitől viszont „az igazi cserkészet irtózik, mert a cserkészlet nem katonásdi, hanem kellemes játék, mely fájdalommentesen jellemet és embert nevel”.⁵⁰

VITÁK A CSERKÉSZLET HELYÉRŐL, SZEREPEÉRŐL

A cserkészlet elfogadottsága tehát folyamatosan növekedett. Ezt jelzi az a vita is, amely 1935-ben a modern, illetve a hagyománytisztelő felfogású katolikus nevelők között indult arról, hogy a cserkészlet elterjedésének fényében újra kell-e gondolni a hagyományos, elsősorban hitbuzgalmi alapokon álló ifjúsági szervezet, a Mária-kongregáció fenntartását. A vitát kirobbantó írásában Schnattner Szigfrid bencés szerzetes, a soproni gimnázium tanára abból indult ki, hogy a magyar cserkészlet tulajdonképpen a kongregációkból ered. A *Zászlónk* című lap kezdetben a kongregációkat támogatta, a cserkészlet megjelenésekor azonban Izsóf Alajos felismerte ennek pedagógiai jelentőségét, ezért a lapot az új mozgalom szolgálatába állította. „És a kongregáció ezzel a hajtásával alkalmazkodott az időhöz, a korkövetelményekhez és formákhoz” – vélekedett Schnattner. Ugyanakkor a hagyományos mozgalom modernizálódása elmaradt, és bár „nem vált még egyelőre fölöslegessé, de kihatása máris erősen korlátozódott. A kongregáció továbbra is felolvasott, vitatkozott, bírált, szavalt, erénycédulákat gyűjtött és buzdított, de mindig csak az iskola szűk falai és zárt ablakai mögött.” A szerző szerint a cserkészlet legfőbb előnye gyakorlati jellege, amellyel a kongregáció nem képes felvenni a versenyt. Saját iskolai tapasztalatai alapján úgy látta, hogy a kongregációk elnéptelenednek, hiszen a fiatalok elsősorban játszani,

48 A csodaszarvas nyomán. *Harangszó*, 1933/34. 273.

49 Molnár Benjámin: Jamboree. *Sárospataki Református Lapok*, 1933/47. 265–266.

50 Molnár Benjámin: Jamboree. *Sárospataki Református Lapok*, 1933/48. 271–272.

tevékenykedni akarnak, amire itt nem kapnak elegendő lehetőséget. Ezért azt a véleményét tette közzé, hogy – legalábbis az egyházi fiúiskolákban, ha ott papi vezetésű cserkészcsapat is működik – már semmi sem indokolja a kongregációk fenntartását.⁵¹

A cikk riadóztatta a tradicionalistákat, akiknek a képviselőjében Tomka Ágoston jezsuita állt a nyilvánosság elé. A *Katholikus Nevelés* által közölt válaszcikkében azt írta, hogy a cserkész és a kongregáció közül csak a kitűzött célok világos ismeretében lehet választani. Szerinte a cserkészsegítségével a fiatalokat „csupán” „jó átlagemberekké” lehet nevelni, akik azonban nincsenek tisztában az örök élet szempontjaival, és az iskolát elhagyva nem feltétlenül kötődnek majd a katolicizmushoz. A kongregáció ezzel szemben valódi hitvallókat nevel, akik készek a harcra az anyaszentegyházért – fogalmazott. A cserkészlet fő eszmei alapja valójában kimerül a természet iránti szeretetben, azonban „az ember, a teremtés koronája nem kereshet magához méltó eszményeket egy, a magánál tökéletlenebb világban”. Különösen méltatlannak ítélte, hogy a cserkészlet a kisfiúk számára indított mozgalmat a farkaskölykökről nevezte el, ezért Tomka valamilyen megfelelőbb nevet és képet sürgetett, például a négy evangélista jelképeit, egy Krisztus-szimbólumot, a pelikánt, az Isten Bárányát vagy a halat. „E jelképek mögött a fiú legalább eszményeket is látna, melyek elkísérhetnék az élet viharai és megpróbáltatásai közé – vélekedett. – De mit nyújt a meglett férfinak az, hogy ő valamikor diákkorában a cserkészcsapatban zerge vagy pacsirta volt?” – tette fel a kérdést teljes komolysággal.⁵² Sokban egyetértett vele Pápai János is, aki elsősorban azt nehezményezte, hogy Schnattner a felekezeti ifjúsági nevelés minden eredményét a cserkészeknek akarja tulajdonítani. Szerinte a kongregáció elsősorban az idősebb évfolyamokban alkalmazható sikerrel, míg a cserkészlet inkább a kisdíjak körében lehet eredményes: tagjait megtanítja „bűn nélkül szórakozni”, fejleszti a társas erényeket, és előkészítheti a talajt az elmélyült vallásos nevelés számára. Arra is utalt, hogy a katolicizmust sok európai országban üldözik (például a nemzetiszocialista Németországban), ezért minden eshetőséggel számolva nálunk is fel kell készíteni a katolikus fiatalokat az „apostolkodásra és hitük hősiesség megvallására”. Erre a feladatra pedig kizárólag a kongregációt látta alkalmasnak. A leginkább kíváncsinak a két intézmény szoros, rendszeres együttműködését tartotta volna, és javasolta, hogy a kongreganisták vegyenek részt a cserkészlet munkájában is. Végül leszögezte: „Már-már szállóigévé lett, hogy a cserkészletet csak dicsérni szabad. Nos, én dicsérem is, és hálát adok az Istennek, hogy van ez a pompás intézményünk. De félek, hogy rajongói túlzásukkal ellenségeket szereznek neki. Azért arra kérem a lelkes cserkész papokat, hogy a boy-scouts mozgalom támogatása közben a kongregációval szemben ne feledkezzenek meg a tárgyilagosságról.”⁵³

Szintén a kompromisszumos álláspont útját egyengette Witz Béla, aki elismerte, hogy a cserkészlet hitéleti szempontból adott esetben akár „veszélyes” is lehet, hiszen minél inkább gyönyörködnek a fiatalok a természetben, annál nagyobb az esély arra, hogy figyelmük elterelődik a természetfeletről. Ezzel kapcsolatban a kongregációk segíthetnek, vélte, és – gyakorlati példák nyomán – azt javasolta, hogy a jövőben először a kongregációkat hozzák létre, amelyek azonnal megszervezik saját cserkészcsapataikat. A tagság így kettős lenne, és a gyakorlatban „felváltva kell tartani a kongregációi és a cserkészgyűléseket; a kongregációi gyűlés a lelket formálja, a cserkészgyűlés pedig gyakorlati ügyességre, életrevalóságra nevel”.

51 Schnattner Szigfrid: Kongregáció és cserkészlet. *Katholikus Nevelés*, 1934/10. 298–301.

52 Tomka Ágoston: Kongregáció és cserkészlet. *Katholikus Nevelés*, 1935/1. 7–8.

53 Pápai János: Kongregáció és cserkészlet. *Katholikus Nevelés*, 1935/2. 39–40.

Úgy gondolta, hogy ezzel – az ellentábor feltevéseivel ellentétben – nem „sétáló kongregáció” és nem is „imádkozó cserkész” jön majd létre, hanem a korszerű, teljes értékű nevelői munka keretei teremtnének meg.⁵⁴

A vitasorozat visszhangja a Hittanítók és Hitoktatók Egyesületének nagygyűlésén is érzékelhető volt, ahol a szervezet hasznos munkának minősítette a kongregáció és a cserkészlet viszonyának megtárgyalását, és sürgette a kongregációk működésének reformját.⁵⁵

A MILITARIZÁLÓDÁS VESZÉLYE

Kisvártatva azonban a katolikus cserkészvezetőknek újabb, sokkal komolyabb kihívásokkal kellett megküzdeniük. Az 1930-as évek második felében a közoktatáson és az ifjúsági mozgalmakon belül egyre erőteljesebb militarizálódási törekvések jelentkeztek, amelyeket számos katolikus vezető veszélyesnek tartott az egyház szempontjából.⁵⁶ A cserkészleten belül is megerősödtek azok a nézetek, amelyek elsősorban a katonai nevelés előszobájaként tekintettek saját mozgalmukra. Ennek jeleként 1936-ban megalakult a honvédelmi ismeretek átadását szervező Nemzetvédelmi Főbizottság. Mivel ennek vezetői úgy vélték, hogy a felekezeti ellentétek gyengíthetik a honvédelmi képzés hatékonyságát, hasznosabbnak tartották a felekezetiileg vegyes csapatokat, s ezek szervezését támogatták. A cserkészletnek ráadásul a Honvédelmi Minisztériumon belül sem volt jó a megítélése, mert ott úgy vélték, a „nemzetközi” mozgalom nem elég megbízható, ezért a honvédelmi törvény előkészítése kapcsán a cserkészlet felszámolásának gondolata is felmerült.⁵⁷

E törekvések nyomán a katolikus sajtóban fontos témává vált a fennálló viszonyok védelme. Például a *Magyar Kultúra* egyik szerzője 1936-ban attól tartott, hogy a kormány az olasz és a német példa – ezekben az országokban csak az autoriter állami ifjúsági mozgalmak működhetek – szolgai utánzására készül, amit a cikkíró valóságos katasztrófa lehetőségeként értékelte: „állami kényszerszervezetekben lehet használható rabszolgákat nevelni, de jellemeket nem!” – jelentette ki, és a katolikus közösséget a hitvallásos alapon álló cserkészlet védelmére szólította fel.⁵⁸ Szívós Donát bencés szerzetes, budapesti gimnáziumi tanár 1938-ban szomorúan számolt be arról, hogy egy cserkészgyűlésen egyenesen egy katolikus pap indítványozta a magyar ifjúsági mozgalmak „egységesítését” egy olyan mozgalomban, „mint a németeknél a Hitler-Jugend vagy az olaszoknál a balillák”, ráadásul azt követelte, hogy a katonai szellem kidomborítására adjanak lőfegyvert a fiatalok kezébe. Szívós szerint a cserkészlet bevonása a fiatalok fokozottabb katonai előkészítésébe önmagában véve nem kifogásolható, hiszen a mozgalom Magyarországon mindig is „katonás szellemű” volt. Azt viszont teljesen érthetetlennek nevezte, „hogy miért akarják néhányan a cserkészletet úgy militarizálni, hogy megszüntetve függetlenségét, a katonaság egy tagozatának vagy valamilyen függvényének tartsák”. A legfőbb veszélynek azt érezte, hogy a tervezett egységes mozgalom vezetői kizárólag „csak nacionalizmusra akarnak nevelni [a] való-lási kérdés kikapcsolásával”. Úgy vélte, ez teljesen téves elképzelés, hiszen az emberi természet

54 Witz Béla: Kongregáció és cserkészlet. *Katolikus Nevelés*, 1935/2. 45–46.

55 Tisztújító közgyűlés. *Katolikus Nevelés*, 1936/1. 26.

56 Gianone-Klestenitz (2017) 352–353.

57 Gergely (1989) 229–233.

58 Tollhegytel. *Magyar Kultúra*, 1936/9. 287.

szükségszerűen irtózik a teljes uniformizálástól. „Akármennyire beszélünk is ma teljes szociális és társadalmi nivellálódásról, a teljes, mindenre kiterjedő egyenlősítés mindig utópia marad” – figyelmeztetett, és hozzátette: mivel a cserkészlet pedagógiai mozgalom, elsődleges célja a léleknevelés, tehát nem lehet kizárólagos célja a katonai dresszírozás.⁵⁹ Két év múlva Szívós már konkrét cselekvési tervet rajzolt fel, hogy a hagyományos cserkészszemély képviselői megvédhessék nézeteiket. Ennek érdekében javasolta, hogy a szemináriumokban a súlyának megfelelően foglalkozzanak a cserkészettel; a cserkész papok szerveződjenek meg, biztosítsák egymás között a megfelelő híráramlást; igyekezzenek tényleges vezető pozíciókat szerezni a cserkészszövetségben belül; továbbá hozzanak létre „független, bátor, katolikus cserkészszajtót”.⁶⁰

A protestánsok szintén felfigyeltek a hitvallásos alapon álló cserkészlet helyzetének romlására. Az Evangélikus Népiskola szerzője 1940-ben állapította meg, hogy a cserkészlet egy ideig még versenyzett a leventékkel a honvédelmi kiképzés terén, de az új munkakör miatt kénytelen volt elhanyagolni a mély lelki nevelést, mostanra pedig holtpontra jutott, kifulladás, létszáma pedig megcsappant.⁶¹ Különösen vidéken mutatkozott sok probléma, ahol a csapatok ekkor már gyakran csak papíron léteztek, a vezető esetenként el sem végezte a képzést, az általa tartott foglalkozások pedig többnyire kimerültek a menetelésben, amit a fiúk persze gyorsan meguntak.⁶²

ÖSSZEGZÉS

Tehát a magyar egyházi sajtó a vizsgált korszakban gyakran foglalkozott a cserkészlet témájával, és bizonyos lapok – elsősorban a *Zászlónk*, illetve kisebb mértékben a *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* – fontos szerepet játszottak a hőskorszakban, hiszen hozzájárultak az első csapatok megszerveződéséhez, illetve a cserkészlettel szemben felbukkanó előítéletek oldásához. A sajtóanyag arról tanúskodik, hogy az ellenérzések egy része később is megmaradt, annak ellenére, hogy a hazai cserkészlet hitvallásos alapon szerveződött, és az elhivatott egyházi vezetők felhasználták az általa nyújtott lehetőségeket a katolikus reneszánsz, illetve a protestáns belmissziói mozgalmak felvirágoztatásához. A katolikusok és protestánsok közötti felekezeti versengés szintén hatással volt a mozgalom megítélésére; az ellentétek elsősorban a presztízsszempontból is nagy jelentőségű 1933-as világtáborozás kapcsán kerültek felszínre. Ahogyan a *Magyar Kultúra* cikkei mutatják, a tradicionalisták általában véve méltányolták ugyan a cserkészlet modern pedagógiai módszereit, ám folyamatosan attól tartottak, hogy a mozgalom „rossz útra tér”, és a hitbuzgalmi tevékenység erősítését látták volna kívánatosnak. A túlzó állami beavatkozást, az autoriter törekvéseket vagy a szervezet militarizálásának kísérleteit azonban a vizsgált orgánumok elutasították.

59 Szívós Donát: Autonóm cserkészlet – vagy egységes magyar ifjúsági mozgalom? *Magyar Kultúra*, 1938/24. 327–328.

60 Szívós Donát: A katolikus papság és a cserkészlet. *Katolikus Nevelés*, 1940/9. 272–276.

61 Satory Vilmos: Ifjúságnevelésünk ügye. *Evangélikus Népiskola*, 1941/10. 247.

62 Knábel Vilmos: A népiskolai cserkészletről. *Evangélikus Népiskola*, 1940/3. 78.

FELHASZNÁLT IRODALOM

BODNÁR (1989)

BODNÁR GÁBOR: *A magyarországi cserkészlet története*. Budapest, Püski.

EMŐDI (2016)

EMŐDI LÁSZLÓ: *A Regnum Marianum története 1900–1970*. [Budapest,] Regnum Marianum.

GERGELY (1989)

GERGELY FERENC: *A magyar cserkészlet története, 1910–1948*. Budapest, Göncöl.

GIANONE–KLESTENITZ (2017)

GIANONE ANDRÁS – KLESTENITZ TIBOR: *Katolikus nagygyűlések Magyarországon*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont.

HORVÁTH (2003)

HORVÁTH ÁRPÁD: A Magyar Kultúra. Egy kis sajtótörténeti vizsgálódás. *Távlatok*, 2003/3. 443–452.

KABOS (1929)

KABOS GÉZA: *Szent Ferenc farkaskái*. Budapest, k. n.

SÖVEGES (2007)

SÖVEGES DÁVID: *Fejezetek a lelkiség történetéből*. II. kötet. Pannonhalma, Bencés Kiadó.

TURCSIK (2007)

TURCSIK ISTVÁN: Bemutatkozik a Zászlónk. *Könyv és Nevelés*, 2007/1. 73–76.

NYÚL ESZTER ANNA

CSERKÉSZVEZETŐK AZ ÁLLAMPOLGÁRI NEVELÉSRŐL A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

Cserkészvezetőnek lenni önkéntes vállalkás, nem jár érte fizetés vagy különösebb társadalmi elismerés. A 20. század első felében sem a cserkészletben vállalt vezetői feladat tett valakit ismertté, sokkal inkább a fordítottja volt igaz: már hírnevet szerzett férfiak karolták fel a magyarországi cserkészmozgalmat, s terelték a figyelmet és a támogatókat a fiúk mozgalma felé. A magyar cserkészlet nemzetközi sikereinek csúcsa az 1933-as gödöllői IV. Cserkész-világtalálkozó volt. A dzsembori esélyt nyújtott arra, hogy az első világháború győztes és vesztes országainak fiataljai együtt táborozzanak Magyarországon. Baden-Powell, a cserkészlet alapítója eredetileg 1919-ben megjelent, *A cserkészvezető* című könyvében hangsúlyozta, hogy a cserkészlet célja a béke és jóakarat megteremtése a világban úgy, hogy minden cserkész jó játékosként megtalálja a helyét az állampolgárok nemzeti csapatában.

Baden-Powell a cserkészletet a jó állampolgárrá nevelés ideális eszközének tekintette. A természetjárással és a közösségben megélt válogatott élményekkel jellemformáló tevékenységnek tartotta, melynek során az általa felkínált játékok és módszerek elvezetnek a közösségéhez hű jó állampolgárig, akinek értékrendje a békességet szolgálja. Az első világháború után a nemzetközi elszigeteltségből (például 1920-ban a vesztes hatalmak játékosai nem vehettek részt az olimpián) kitörési esélyt teremtett a cserkészlet, mint olyan ifjúsági mozgalom, amely meglepően gyorsan hódította meg a fiatalokat szerte a világon; a szétdúlt Európában is töretlenül növekedett tovább. Mivel ekkoriban fogalmazódott meg az igény, hogy a magyar cserkészvezetők a maguk okulására és megsegítésére *Vezetők Lapja* címmel újságot szerkesszenek, lehetőségünk adódik arra, hogy az állampolgári neveléshez kapcsolódó, az írásaikban fellelhető gondolataikat összehasonlítsuk Baden-Powellével. Feltételeztük, hogy a lap megjelenésének első éve (1924) és a gödöllői dzsembori (1933) szervezése kiemelt időszak volt a magyar cserkészlet önmeghatározásában, s így alkalmas arra is, hogy az állampolgári nevelés hazai szerepe megismerhető legyen általa.

BADEN-POWELL ÉS A JÓ ÁLLAMPOLGÁR

Az 1908-as *Scouting for Boys* alapműnek számít a cserkészletben, és ha nem is olvasta el minden érintett, a címét ismeri, és a benne foglaltakat megéli a gyakorlatban. Baden-Powell, a könyv szerzője a pedagógiai mozgalmak megkerülhetetlen alakja, a cserkészek a mai napig büszkén hivatkoznak rá a Föld bármely szegletében. Amikor az egykori katonatiszt (1907 nyarán már ötvenéves volt) elvitt húsz különböző társadalmi helyzetű fiút⁶³ táborozni, a természet jellemformáló hatására alapozott elméletét próbálta ki a gyakorlatban. Hány reformpedagógus javaslata lett ekkora siker? Hány pedagógiai módszerről van ilyen glóbuszt átfogó információ? Van-e más olyan pedagógiai mozgalom, amely ekkora tömegeket tudott elérni? Mára a Cserkészmozgalom Világszervezete (World Organization of the Scout Movement, WOSM) az ENSZ után a második legnagyobb nemzetközi szervezetté vált. 2007-ben közzétett adatok alapján alapításától kezdve háromszázmillió fogadalmat tett cserkészeiről tudtak, 2017-ben pedig negyvenmillió cserkész tagsága volt ismert. E kimagasló számok tükrében különösen fontosak az alapító nemzetközi

63 Érdekes, hogy a fiatalok száma forrásonként eltérő, itt a WOSM oldalán közzétett adat szerepel.

BI-PI SÁTRA A GÖDÖLLŐI DZSEMBORIN (1933)
Fortepan / Révay Péter

szinten a mai napig elismert és alkalmazott gondolatai a jó állampolgárságról, amelynek megvalósulását a cserkészzetben látta.

Amikor Baden-Powell megalkotta a cserkészzetet, egyszerre kínált elméletet, támasztott ideált és adott hozzá eszközt. Nem hozott létre vadonatúj nézeteket, maga is ezt mondta elképzeléseiről: „Világos, hogy utánzó vagyok, de amíg a cserkészzet virul, nem fontos, hogy ki kezdte el a munkát.”⁶⁴ 1910-ben Amerikában járva szintén erről beszélt: „Nem vagyok a cserkészzet gondolatának atyja, legfeljebb nagybátyja. A keretek megvoltak a fejemben, s átjöttem Amerikába körülnézni, mit csinálnak e téren. Könyvbe foglaltam, amit önöknél jobbról-balról »összeloporttam«.”⁶⁵ Baden-Powell tehát maga is elismerte, hogy nem számít újdonságnak az, amit javasolt, viszont annak tekinthető maga a rendszer, amelyben mindezt összegezte. Szerény nyilatkozatait olvasva az is nyugtázható, értett ahhoz, hogy

a cserkészzetben ne konkurenciát lássanak a kortárs reformpedagógusok, hanem üdvözlendő kezdeményezést. Összefüggő, iskolán kívüli rendszerben gondolkodott, s miközben megmaradt a realitás talaján, olyan módszert ajánlott a fiúk figyelmébe, amely tetszetős és megvalósítható. Ez egyszerre volt a fiatalok kedvére való érdekes kihívás és a felnőttek szemében elfogadható felkészülés a nagykorúság későbbi feladataira. Baden-Powell „egyértelműen pedagógiai optimizmussal telített, vallási, nemzeti toleranciára törekedő világszemléletet hirdetett”.⁶⁶ Ezzel elérte, hogy az iskolai padba kényszerítettség helyett a fiúk önszántukból fejlesszék magukat, cselekedve tanuljanak, s a közösségükért felelősen és szolgálatkészen cselekedjenek. A vezetőnek ebben annyi szerep jut, hogy a fiút jellemessé nevelje: „...vagyis rákapatni a fiút arra, hogy magának tanulja meg, a maga kedvére mindazt, amire jelleme kialakításához szüksége van.”⁶⁷

Amikor kezdeményezése mozgalommá nőtte ki magát, Baden-Powell tartott tőle, hogy a játékot elrontják a nem eléggé megértő és támogató felnőttek, de erősen bízott abban, hogy az általa megálmodott cserkészzetnek olyan univerzális értékei vannak, amelyek bárhol megállják a helyüket. Az volt a cserkészzet újítása, hogy megfigyelt, majd rendszerré gyúrt több kipróbált módszert, és ez az ötvözet alkalmassá vált arra, hogy tartalmas szórakozásként kínálja fel a fiataloknak az önnevelést. Amíg ők a társaságnak, az élményeknek örültek, addig a cserkészzetben a felnőttek esélyt láttak, hogy fiaik olyan jellemes férfiakká váljanak, akik hasznos polgárai

⁶⁴ Páva (1992) 98.

⁶⁵ Páva (1992) 98.

⁶⁶ Várnagy (2014) 16.

⁶⁷ Baden-Powell (1992) 35.

lesznek országuknak. Baden-Powell ezt számos alkalommal megerősítette az érdeklődőknek, már első könyvének alcíme is erre utalt: *Kézikönyv a jó állampolgár neveléséhez az erdőjárás révén*. Ezenkívül külön könyvet szánt a felnőtteknek: 1919-ben adta közre a vezetőképzésben használt jegyzetei alapján írt, *A cserkészvezető (Aids to Scoutmastership)* című művét. Ez arról szól, hogy miért és hogyan érdemes vezetni a cserkészeket. Magyarázatot és segítséget adott a felnőtteknek, hogy lépést tarthassanak a fiúkkal, akik a megfogalmazott nevelési célok ismerete nélkül is élték mindazt, amit a könyv tudatosítani kívánt a felnőttekben.

A cserkészlet elindulása és 1922-es nemzetközi szervezetbe tömörülése (WOSM) között eltelt idő elegendő volt ahhoz, hogy a helyi sajátosságokra adott válaszként a cserkészmozgásokban országoként eltérő hangsúlyok alakuljanak ki. Baden-Powell hitt abban, hogy a fiataloknak szükségük van példaképekre: ő Szent György lovagot választotta, hogy elmagyarázza, mi a célja a cserkészettel. A legelső tábortűznél Brownsea szigetén így magyarázta el, miről is szól a táborozásuk: „A cserkészlet, amit most elindítunk, azt a célt tűzte ki maga elé, hogy igazi korszerű lovagokat, azaz értékes és hasznos polgárokat neveljünk a hazának.”⁶⁸ A *cserkészvezető* című könyvében ezt a felnőtteknek is kifejtette: „A cserkésznevelés célja, hogy jövőendő állampolgáraink jobbak legyenek, különösen jellemben és egészségben, hogy az önérdek helyébe a szolgálat lépjen, a fiú erkölcsileg és fizikailag rátermettebbé váljék, és hogy e rátermettséget embertársai szolgálatába állítsa. A jó állampolgárságot röviden úgy lehet meghatározni, hogy az »aktív hűség a közösséghez«.”⁶⁹ Ugyanennek a könyvnek egy későbbi kiadásában pedig már úgy fogalmazott az előszóban, hogy a cserkészlet „a fiúk és lányok jó állampolgárrá való nevelésének rendszere a játék révén”, tehát ez az út a lányok körében is betölti e funkciót.⁷⁰

Baden-Powell tudatosan érvényesítette a világnézeti szempontokat is. Gyakorló anglikán volt, aki a saját élete tapasztalataiból merített, és ez alapján dolgozta ki a cserkészlet jó állampolgárságra nevelő rendszerét.⁷¹ A cserkésznevelés programját négy ágra bontotta: a jellem nevelésére, az egészségre és erőre, a kezűgyességre és szakismeretre, valamint a többi ember szolgálatára, amely túlmutat az első három, főként az egyén javát szolgáló önfejlesztésen.

Egyéni érdek		Közösségi érdek	
Kézűgyesség és szakismeret	Tudja és ismeri a módját.	Mások szolgálata	
Egészség és erő	Képes rá, meg tudja csinálni.		Hasznos tagja a közösségnek, számíthatnak rá.
A jellem nevelése	Akarja a jót. Szerethető és megbecsült ember.		Tudása, fizikumja és szíve erejével szolgálja önként a társait.

1. ábra: Az állampolgári nevelés területei Baden-Powell szerint (saját szerkesztés)

Baden-Powell abban hitt, hogy a cserkészlet a cselekedve tanulás közben a fiatalok szívéhez szól.

⁶⁸ Páva (1992) 99.

⁶⁹ Baden-Powell (1992) 24.

⁷⁰ Baden-Powell (1992) 4.

⁷¹ Várnagy (2014) 27, 33.

A természetjárásról azt tartotta, hogy a legjobb út a jó állampolgárrá váláshoz, és „a természetjárás [...] a legalkalmasabb eszköz, hogy megnyissa a fiúk lelkét és gondolkodását, egyúttal pedig – hacsak képzőjük nem téveszti szem elől – megtanítsa őket a természet, következtésképpen a művészet szépségeinek értékelésére, és így elvezeti őket az élet magasabb rendű élvezetéhez.”⁷² A táborozás nyújtja ehhez a legjobb keretet: „Nem tudom a vezetők számára eléggé hangsúlyozni a tábor értékét a cserkésznevelésben; azt hiszem, valójában az egésznek a lényege függ tőle. [...] a fiúknak mindene a tábor. Ha valaha is bármi jót szeretnénk tenni nevelésük során, akkor elsősorban lelkesedésükre és hajlamaikra kell hatnunk.”⁷³ Baden-Powell szerint a cserkész boldog ember, mert a lelke nyitott marad a szépre, kíváncsi, és megértésre törekszik, a napi jótett az önzetlenségre neveli, és ezért önkéntesen vállal feladatot másokért és a hazájáért: „Számára nem az lesz a kérdés: »mit kaphatok?«, hanem az: »mit adhatok az életben?«”⁷⁴ A cserkész így az alapító leírásában egyszerre idealizált fiú és a vágyott jó állampolgár.⁷⁵ A cserkész pedig maga az a recept, amely által a fiatal azzá tud válni.

Baden-Powell érzékelte a veszélyt, hogy a nemzeti érzések táplálása akár gyanakvóvá és szűk látókörűvé is tehet, viszont bízott benne, hogy a cserkész úgy válik majd hazájának értékes állampolgárává, hogy közben magát jó emberré is neveli. Mivel a cél minden ország cserkészletében ez, Baden-Powell hitte, hogy a nemzeti csapat legjobb játékosai az emberiség és így a nemzetek csapataként is a legjobbjai lehetnek: „A fiúk nevelése során kifejlesztjük az egyént, mind szellemét, mind teljesítőképességét, hogy jó játékosként játsszék az állampolgárok nemzeti csapatában. Ha ugyan-ezen elv szerint hatunk a nemzetre, megkísérelhetjük, hogy helyes lelkületűvé és nagy teljesítőképességűvé neveljük, s ezzel segítjük nagyobb teljesítményhez a nemzetek csapatában. Ha így mindenki a maga helyén jól játszik s korrektül játszik, az egész világon nő a jólét és boldogság, s végül létrejön az az állapot, amely után oly régóta vágyunk: a béke és a jóakarat az emberek között.”⁷⁶

A VEZETŐK LAPJA ÉS AZ ÁLLAMPOLGÁRI NEVELÉS GONDOLATA

Magyarországon a kezdetben a *Magyar Cserkész* mellékleteként megjelenő *Vezetők Lapja* teret adott a pedagógiai vitáknak, és segítette a magyar cserkészlet egységes arculatának kialakulását. A lap kezdő évének, majd a dzsembori szervezése körül felmerült fogalomtisztázások miatt az 1932-es, 1933-as és 1934-es évfolyamok számait olvasva azt látjuk, hogy a magyar cserkészletről kifejtett vezetői nézetek átfogó képet adnak az országos nevelési elvekről, tervekről. A lap indulása maga is összefügg a vezetőképzés újragondolásával. 1920-ig nem volt egységes vezetőképzés, a csapatok maguk gondoskodtak erről. Ezt követően már a kerületi bizottság előtt kellett próbázni. 1922-ben megjelent a *Magyar cserkészvezetők könyve* Sík Sándor szerkesztésében, és ez lett az az elméleti alap, amely keretet adott a mindennapi nevelőmunkához. Ám ez sem volt elegendő ahhoz, hogy a gyakorlat hiányát pótolja a frissen belépő felnőtt vezetőknel. 1924-ben megtartották az első központi tisztí tábort gróf Khuen-Héderváry Károly főcserkész birtokán, Héderváron, kidolgozták a magyar vezetőképzés teljes tematikáját és próbarendszerét is. A vezetőknek szükségük volt egy írott fórumra, amely lassan kezdte csak betölteni szerepét.

⁷² Baden-Powell (2008) 81.

⁷³ Baden-Powell (2008) 18.

⁷⁴ Baden-Powell (1992) 78.

⁷⁵ Nyúl (2018)

⁷⁶ Baden-Powell (1992) 80.

Idővel maguk a megcélzott vezetők is buzdították egymást, hogy ne csak megvegyék, de ismerjék is a kiadványt, és alkalmazzák a benne olvasottakat. A magyar cserkészvezetők nyitott szemmel jártak-keltek, hogy más országok cserkészzetéből eltanulják a számukra tetszetős módszereket.

1924-ben ugyan nem szerepelt az állampolgári nevelés témája a *Vezetők Lapjában*, s a cikkek nem említették Baden-Powell nevét, az írások tartalmát áthatotta Bi-Pi cserkészettel kapcsolatos ideája. 1925-ben az újság közölte A *cserkészvezető* című könyv egyik átfogó ábráját, amely a cserkészzetet ellenszerként mutatta be az általános emberi hibákkal szemben:

2. ábra: A cserkészzet mint az általános emberi hibák ellenszere⁷⁷

Általános emberi hibák	Okai	Eredete	Előzménye, melyre minden visszavezethető	A cserkésznevelés mint módszer
Vallástalanság, fegyelmetlenség, felelőtlenség, honszeretet hiánya	Közönyösség a magasabb lelkiesség iránt	Önfegyelem hiánya	I. Jellem nevelés	Jó környezet, becsületérzés, kötelesség érzet, önfegyelem, felelősségérzet, kezűgyességek, Isten felismerése a természetben, boldogság, gyakorlati vallásosság, lovagias játék, mások megsegítése, személyes szolgálat a köz javára
Önzés, korrupció, mások semmibevevése, durvaság				
Erőszakoskodás, elmebajnok, pénzpocsékolás és nyomor	Ivás			
Feltűnési vágy, naplopás és csavargás, alacsony erkölcsi színvonal, tékozlás, törvénytelen ismerés, betegségek	Önbírálat hiánya			
Rossz egészség, piszok, gyermekhalandóság, erkölcsi tökéletlenség, testi tökéletlenség	Felelőtlenség és nem-törődömség a szülők részéről	A higiénia és az emberi természet nem ismerése	II. Test nevelés	Élet a szabadban, felelősség magunkkal szemben testi fejlődésünket illetően, egészség és gyakorlati higiénia

Ez az ábra nem szerepel az 1992-es magyar kiadásban.

A könyv 1919-ben jelent meg először, majd 1930-ban napvilágot látott az átdolgozott kiadása is. Ekkor már a képzési központként működő londoni Gilwell Park táborparancsnoka, John Skinner Wilson segítette Baden-Powellt ennek előkészítésében. A könyvet 1944-ben William Hillcourt, az Amerikai Cserkészfiúk Szövetségének vezetőtitkja dolgozta át újra, nemzetközivé, úgynevezett világtestvériség-kiadvánnyá alakítva.⁷⁸ Az 1992-es magyar fordítás ez alapján készült. Az 1925-ben közölt táblázat tehát még a legelső kiadásból lett kiemelve, és csak az átdolgozás során maradhatott ki a könyvből.

Ezzel együtt jól látható, hogy a korabeli vezetők és cserkészeik a legtöbb ponton ugyanarról beszéltek, amiről a mozgalom alapítója. A cserkészzet életforma, nem ér véget az ifjúsággal, a cserkész azon túl is hasznos tagja kíván maradni a társadalomnak: „A cserkészzet nem az ifjúság

⁷⁷ Táblázat Baden-Powell A *cserkészvezető* című könyvéből. *Vezetők Lapja*, 1925/5., 35.

⁷⁸ Nyúl (2019)

hasznos és kellemes foglalkoztatása, hanem egy életre kiható világfelfogás.”⁷⁹ A *Vezetők Lapja* középiskolai értesítőkből csemegézve is igyekezett bemutatni a pozitív gyakorlatokat, illetve beszámolókat: „Amit a cserkészek egész éven át elméletben tanultak, azt nyáron a nagytáborban eleven életté testesítették. A tábor egyrészt Robinson-sziget, másrészt az államalkotás iskolája volt (Nyári kör)” – írta a Budapesti Egyetemi Katolikus Gimnázium egyik diákja 1924-ben.⁸⁰ Molnár László a vegyes csapatok – tanulók és tanoncok közös csapata – mellett érvelve fejtette ki, hogy a „cserkészmozgalomnak joga van minden magyar ifjúhoz, és minden magyar ifjúnak joga van ehhez a mozgalomhoz! Ezzel a cserkészlet nagy, nemzetnevelő elvét mondjuk ki. A cserkészmozgalmat nem sajátíthatja ki sem egy társadalmi osztály, sem egy intézmény, mert erre az egész nemzetnek szüksége van.”⁸¹

E lendületes évben, 1924. április 27-én alakult meg a Cserkész Nagytanács, amelynek ülésén Teleki Pál is megfogalmazta nemzetnevelő programját: „Jól megfontoltan mondom: M(a)g(yarország)-nak nincs társadalma! Nincs társadalmi átfogó ereje. Talán az ország betegsége is teszi, hogy mindent az államtól vártak. Alig van társadalmi organizáció, amely nem az államsegélyen épül fel. Az állam elkényeztette a társadalmat, és mi ráhárítottuk a társadalmi feladatokat is. Oka: kevés az együttérzés, gondolkozásban túlságosan egyéniek vagyunk. Ez számunkra kettős ok arra, hogy új, összefogóbb, közös munkájú társadalmat építsünk. Ehhez nem elég a cs(erkész)szövetség és a főcserkész, ehhez kell társadalmi munka; a nagytanács, mely irányítólag hasson a cserkészletre és a társadalomra. Akkor egymást jobban megbecsülő társadalom fejlődik. Ez a cél.”⁸² Teleki tehát ugyanazt képviselte, mint Baden-Powell: a cserkészlet az a közösség, amely a nemzetet fel tudja emelni azáltal, hogy csapatjátékban gondolkodik, felajánlja szolgálatait, és közös gondolkodásra hív, irányt mutat a megoldáshoz.

A lap ugyanebben az évben támogató cikket közölt a cserkész-becsületbírósról, mondván, ez fejleszti az igazságérzetet, a felelősségvállalást, és a cserkészek a demokratikus ítélkezés során bizalommal fordulnak az eljárás felé.

A DZSEMBORI IDŐSZAKA A VEZETŐK LAPJA TÜKRÉBEN

Az 1932-es év a dzsemborira készülődés jegyében telt. Sokan meg is jegyezték utóbb, hogy jóval nagyobb felkészülést feltételezett a *Vezetők Lapja*, mint ami ténylegesen megvalósult a csapatok életében. A cikkek ekkor már egyre többet hivatkoznak Baden-Powellre és nevelési céljaira. A szerzők közül egyedül Dénes Tibor használta az „állampolgári nevelés” kifejezést, a témáról szóló negyvenalkalmas előadás-sorozat vázlatát készítve el a rover- és öregcserkész-vezetők számára. Az előadások a cserkészttörvényekre épültek, vagyis mindegyikre négy alkalom jutott. A cserkészttörvények felfűzése és ilyen célú értelmezése a *Vezetők Lapjában* – kommentár nélkül, mintegy a maga természetességében – azt sugallja, hogy ez egyértelmű, ennek kimondva-kimondatlanul helye van a képzésben, önfelnevelésben.

79 Farkas Gyula: A 10. törvény a cserkésznevelésben. *Cserkészvezető*, 1924/1., 2.

80 Dr. Horváth Detre: Cserkészélet a középiskolai értesítőkből. *Cserkészvezető*, 1924/2., 6–8., 1924/3., 10–12.

81 Molnár László: A vegyes csapatok. *Cserkészvezető*, 1924/3., 9.

82 A Cserkésznagytanács alakuló ülése a díszelőadás délutánján. *Vezetők Lapja*, 1924/2., 20.

I. Egyeneslelkűség és feltétlen igazmondás

1. Leszámolás az eddigi élettel. A lélek tabula rasája
  2. Célkitűzés az elkövetkező életre. Út az egyenesben
  3. Életeszmények: az életből elesett példa, az álomlovag
  4. Az egészséges társadalmi berendezkedés alapja az igazság
-

II. A kötelességek hű teljesítése

5. Az egyén kötelességei a társadalomban. Kötelességek Istennel szemben. A hit
  6. Kötelességek a hazával szemben: a hazatudatosság
  7. Kötelességek az embertársakkal szemben: a társadalmi együttműködés alapja
  8. A kötelességek maradéktalan elvégzése. A cselekvés teljességének boldogító tudata
-

III. Segítség, ahol csak lehet

9. A társadalmi együttműködés további lehetőségei
  10. Az önfeláldozó élet: optimizmus, pesszimizmus, opportunizmus
  11. Kollektivizmus és individualizmus. A kollektivizmus korában élünk
  12. A munkás és a munkaadó viszonya
-

IV. Az embertárs testvérnek tekintése

13. Az eszményi társadalom: Platón, Aquinói Szent Tamás, Széchenyi István, Eötvös József
  14. Különböző életutak. Öncélú élet, rossz ember
  15. Igaz ember, jó ember
  16. Esztétikus ember, szent ember
-

V. Másokkal szemben gyengédség, önmagával szemben szigor

17. Az élet művészete
  18. Az egyéni megismerés útjai
  19. Az egyén szakadatlan önbírálata
  20. A társadalom egészséges bírálata.
-

VI. Természetszeretet, az állatok megbecsülése, a növények kímélése

21. Mi a természet? Az élet rendje. Az élet célja
  22. A természet Isten temploma
  23. Élet és felsőbbrendű élet
  24. Természet és művészet. A művészet élete
-

VII. Jó lélekkel és készséggel való engedelmesség a feljebbvalóknak

25. Tekintélytisztelet egészséges keretek között
  26. Az állami élet tényezőinek megbecsülése
  27. Az elhivatottak megbecsülése
  28. Ember és felsőbbrendű ember: Nietzsche: Übermensch, Herdemensch
-

VIII. Vidámság és meggondoltság

29. Az egészséges életbölcselet alapjai
  30. Az egészséges életbölcselet választója: Jézus Krisztus vagy Epikurosz
  31. A társadalmi (állami) élet csődje
  32. A társadalmi (állami) élet megváltása
-

IX. Takarékoság

33. Takarékoság
  34. A lélek javai felett való sáfárkodás
  35. Az anyagiakkal való sáfárkodás
  30. Az egészséges államháztartás: az adó stb.
-

X. Testben és lélekben tisztaság

37. Az egészség. A társadalom higiéniája
38. A lélek tisztasága. A tiszta, egészséges szerelem
39. A házasság szentsége. A gyermek
40. A magasabb elhivatottság. A természetfeletti lét és cél

3. ábra: Előadás-sorozat az állampolgári nevelésről rover- és öregcserkész-vezetők számára⁸³
(Dénes [1932] alapján)

---

83 Dénes Tibor: Az állampolgárrá nevelés. *Vezetők Lapja*, 1932/3., 59.

KOSZORÚZÁS A HŐSÖK TERÉN (1933)
Fortepan / Magyar Bálint

Dénes Tibor láthatóan visszanyúlt Baden-Powell céljaihoz, amikor a fiúk lelkiületéhez jobban idomuló *self-government* rendszerét mutatta be: „...a cserkészzet az öntevékenység pedagógiáját hirdeti. A mai állapot azonban egyoldalú szerződés, mert az öntevékenységnek maga után kellene vonnia az önkormányzat bizonyos fokát. A fiút Baden-Powell hasznos honpolgárrá akarja nevelni, ezért kell a maga jellemén, a vezető iránymutatásával, öntevékenyen munkálkodnia. Ám ha valamit nem jól tesz, a vezető közbelép, és ha a vétket nem is torolja meg, ő az, aki a büntetésre gondol, és ha kell, mértékét megszabja. Ez természetesen már monarchia, és éppen nem a cserkészzet eszményéül felállított, észak-amerikai stílusú juniors' republic, vagyis az ifjak köztársasága.”⁸⁴

Egy másik vitacikkben szociális szempontok alapján hivatkoztak kimondottan Baden-Powellre: „...a cserkészzetet érettük hozta életre Baden-Powell. Az utcagyerekekből, a csibészekből hasznos állampolgárt nevelni, ez volt a cserkészzet első célkitűzése, és lám, a cserkészetből is kiselejtezték őket!”⁸⁵ E sürgető felszólalás a cserkészzet lelkiségéről szóló levelezésben jelent meg. A „több lelket” témakörben ugyanis nagyon komoly vita zajlott a magyar cserkészzet jelmondatairól. A Sík Sándor-féle „emberebb embert, magyarabb magyart” és a Karácsony Sándor-féle „istenibb embert és krisztusibb magyart” alapvető célkitűzések s a kereszténység megélésének mikéntjéről szóló írások mellett „Gyuszi bá” írása éles bírálatként jelent meg: „Mert hazug a fogadalmunk, ha csak nagy megalkuvással teljesítjük Istennek, hazánkunk és embertársainknak kijáró kötelességünket; hazug a hitünk, ha arra sem tesz képessé, hogy bátran megfogjuk szerencsétlen gyermektestvéreink szurtos, piszkos, sebes kezét; hazug az imádságunk, ha Istenre bízva őket, semmit sem téve érettük nyugodtam hajtjuk álmra fejünket. A »jó pásztor« egy eltévedt bárányért kilencvenkilencet hagy el. »Elmegy, és megkeresi azt!« Vezető testvérem! A te munkád csakis ennek a századik báránynak megkeresése lehet.”⁸⁶

Érdemes még kiemelni Antal József írását, amelyben a szerző jelezte, hogy az angolokhoz és amerikaiakhoz képest a magyarok kissé elhanyagolják a magyarságuk megélését erősítő zászlókul-tuszt. Amit napjainkban például a cserkészszak tábor reggeli és esti szertartásaként ismerünk, könnyen lehet, hogy az ő javaslatára épült be a cserkészek napirendjébe. „Sajnos nálunk, különösen a nagyobb városokban, sok helyütt csak nemzetköziséget találunk, és csak egy külföldi futballcsapattal való meccsen lobban fel a magyar érzés. Ki emel kalapot, ha nemzeti zászlót lát az utcán? Ki a hősi emlék előtt? Az országzászlónál pedig figyelmeztető táblát kellett kitenni, hogy emeljünk kalapot, ha elmegyünk előtte. Nekünk talán először nem is a tömegbe, hanem a cserkészzetbe kell

84 Dénes Tibor: Hogyan mondom meg a Vezetőmnnek? *Vezetők Lapja*, 1932/8–9., 178.

85 Gyuszi bá: Csibészcserkész. *Vezetők Lapja*, 1932/12., 245.

86 Gyuszi bá: Csibészcserkész. *Vezetők Lapja*, 1932/12., 246.

ezt az erősebb és a cserkészzetben talán csak külsőleg hiányzó nacionalizmust elültetni. Kis fáradtsággal lélekemelőbbé és jelentőségtelegebbé tehetjük az összejöveteleinket, ha mi is beállítunk az otthonunkba zászlórudat, és minden összejövetelen megadjuk a magyar nemzeti zászlónak azt, ami jár. [...] Ne legyen ez a tiszteletadás hosszú vagy túlzásba vitt, ne beszéljünk sokat, röviden végezzünk, de érezzék a fiúk, hogy ennek a ceremóniának mély jelentősége van.”⁸⁷

1933-ban az állampolgári nevelés, a társadalmi felelősségvállalás és a jó honpolgár témáját a dzsemborira készülés jegyében vitatták meg a *Vezetők Lapja* hasábjain. Velősy Elek figyelmeztetett arra, hogy a társadalom már tudja, hogy a cserkészzet mit vállalt, és ezt már el is várja, a vezetettől és a vezetőktől egyaránt: „Azok a cserkész férfiak azonban, akik önként és a nyugodt lelkiismeretnél nagyobb jutalmat nem várva, szabadidejük feláldozásával beleálltak ebbe a mozgalmába, minden tételes törvénytől hatásosabban, úgyszólván csontjaikban érzik a kötelesség kérlelhetetlen parancsát: itt nincs többé mód a meghátrálásra, az úttörők és jó munkát végzett elődök nyomán tovább kell haladni. Újra és újra ki kell érdemelni a belénk helyezett bizalmat, és nem szabad visszarettenni semmi áldozattól, amely a kezünk alá adott fiúk jellembeli fejlődését elősegítheti.”⁸⁸ Teleki Pál pedig a tábor parancsnokaként fejtette ki, hogy a cserkész állampolgári nevelés, és bár nem lehetséges, hogy mindenki cserkész legyen, azon kell lenni, hogy a cserkészies gondolkodás szélesebb körben jelenjen meg: „A cserkész állampolgár-nevelés az egyénre vonatkozólag. De nyilvánvalón ebből, hogy társadalomnevelő kell, hogy legyen az összességre vonatkozólag, azzal az igyekezettel, hogy minél szélesebb körökre hasson, mert az államnak beltartalma a társadalom. Az államgépezet akkor fog jól, igazságosan, takarékosan működni az egész vonalon, ha oly szellemben nevelt társadalom tölti meg, amilyen szellemet a cserkészek törekvései is visszatükröznek.”⁸⁹

Az öregcserkészzet szerepének meghatározásában is éreztette hatását a dzsembori magyar rendezésében rejlő lehetőség, amely esély volt arra, hogy a férficserkészzet felé tájékozódó magyar öregcserkészzet egy kis romantikát vigyen társadalmi szerepvállalásai közé.⁹⁰ Külön ízt ad a készülődésnek, hogy ebben az évben jelent meg magyar nyelven Baden-Powell *A boldogulás ösvényein* című könyve, mely épp ehhez a korosztályhoz szól. A fordítás nagy figyelmet kapott a *Vezetők Lapjában*.⁹¹ A dzsemborit követő reflexiókban megjelent a lelkesültség, a „csak most nem elbizni magunkat” óhaja, illetve a felismerés, hogy a fiatalok olykor jobb vezetői lennének a világnak, mint a politikai folyamatokat a cserkészzet elvei nélkül irányító felnőttek. Közben a rendezvény sikere komoly tárgyalási alap lett, viszonyítási pont, amely megmutatta a cserkészzet nemzetköziségében rejlő erőt. A vezetők éppen úgy, ahogyan a dzsembori előtt megfogalmazták, mit várnak a találkozótól, annak lezárulásával szintén szükségét érezték, hogy gondolatokkal, buzdításaikkal, köszönetnyilvánításukkal és figyelmeztetéseikkel megtermékenyítsék a vezetői hozzáállást a nagyszabású rendezvény utáni csendesebb időszakra. Jogosnak tűnik az igyekezet, hogy a készüllet két éve után választ kellett találni a „hogyan tovább?” kérdésére. Az 1934-ben megjelent cikkek zöme még a dzsemborira reflektál, de az is kirajzolódik belőlük, hogy a találkozó vízvélasztó volt, a politika felfigyelt a cserkészetre. A korábbi figyelmeztetés, hogy

87 Antal József: Magyarabb magyar. *Vezetők Lapja*, 1932/1., 17.

88 Velősy Elek: A cserkészzet társadalmi helyzete. *Vezetők Lapja*, 1933/7–8., 161.

89 Teleki Pál: Társadalmi munka a jamboree-n *Vezetők Lapja*, 1933/7–8., 185.

90 Dr. Fodor Ferenc: Öregcserkészzet vagy férficserkészzet? *Vezetők Lapja*, 1933/7–8., 174–175.

91 Temesgy Győző: Bi-Pi könyve magyarul. *Vezetők Lapja*, 1933/6., 128.

CSERKÉSZMENET A GOLGOTA UTCÁBAN (1937)
Fortepan / Kurutz Márton

a társadalom figyelemmel kíséri a cserkésztevényt, már visszatükröződik az írásokban. Erre utalnak például az áprilisi szövetségi közgyűlés eseményei, amikor a díszbédén megjelent a miniszterelnök, a külügyminiszter, az igazságügyi miniszter és sok más előkelő vendég. Az itt elhangzott beszédek udvariasan építkeztek egymásra, és az állampolgári nevelés itt már visszatérő eleme a kommunikációnak.

Gróf Teleki Pál felszólalását érdemesebb hosszabban is idézni. A dzsembori lezárásával nagy súly került le a politikus válláról. Táborparancsnokként zászlórúdhhoz hasonlította magát, saját bevallása szerint amennyire hasznos volt a politikai kapcsolatai révén, annyira vetette vissza táborparancsnokként a cserkészlelkület átélésében a folyamatos reprezentáció. „Vannak olyan időszakok a magyar cserkészéletében, amikor arra kell elsősorban a fő súlyt helyezni, hogy a külső kapcsolatokat kimélyítsük. Vannak olyan korszakok, amelyekben nagy súlyt kell helyezni arra, hogy benn a magyar nemzetet erősítsük. Az első korszaknak egy kimagasló mozzanata fekszik közvetlenül mögöttünk, mely talán nemcsak ebből a szempontból volt fontos, hanem az országnak általánosan is bizonyos hasznot hozott. A másik feladatnak egy korszaka áll közvetlenül előttünk: a magyar lélek elmélyítésének, a magyar lélek mélységesebb kiművelésének, a magyar összetartás művelésének korszaka, mely annyira szükséges, és amelyből talán cserkészek és nem cserkészek egyaránt bizonyos ízelítőjét kaptuk az önzetlen közös munkának, és talán egy bizonyos gyakorlatot is szereztünk, mely gyakorlat a jamboree játékan nem volt rossz az életnek komoly esztendőire, melyek talán még ránk várnak.”⁹²

⁹² Teleki (1934) 4.

A *Vezetők Lapjának* véleménycikkei esetenként komoly belső vitákat váltottak ki. Nagy port kavart Velősy Elek 1934. júniusi, *Pacifizmus és Hazafiság* címmel megjelent cikke, melyben a szerző a két fogalom viszonyát próbálta rendezni és megmagyarázni, s hogy mit ért rajtuk, amikor a cserkészekkel, cserkészvezetőkkel kapcsolatban használja őket. Velősy összességében a szélsőségektől védő álláspontot képviselt, melynek a haza védelme éppúgy része volt, mint a „Ne ölj!” isteni parancsa.⁹³ Ennek ellenére a véleményét leközlő szerkesztő és maga az országos intézőbizottság, élén a szövetség elnökével, Papp Antallal, elhatárolódott a cikktől, és utóbbi leszögezte, hogy a cserkészlet állampolgári nevelés, s így elsődleges célja a honvédelem. „A pacifizmusnak a közfelfogásba átment és elítélendő fogalma a cserkészletben a jövőben sem juthat szóhoz. Leszögezem tehát, hogy a cserkészlet célja a jó állampolgár nevelése. Az állampolgári kötelességek legeléseje a honvédelem és az erre való előkészület. Ezt vallja és ezt tartja a Magyar Cserkészszövetség. Vezető Testvéreimet pedig egyenesen felkérem, hogy ilyen alapvető cserkészkérdéshez a jövőben ötletszerűleg ne nyúljanak. Cserkészszerkesztőink pedig lapjaikban ilyen vitának az Elnökség tudta és elbírálása nélkül helyet ne adjanak.”⁹⁴

ÖSSZEGZÉS

A magyar cserkészletben ismert és elfogadott Baden-Powell gondolata, mely szerint a cserkészlet állampolgári nevelés. Ugyanakkor a hazai mozgalomban a kereszténység és a magyarság megélése jelent meg fő célként, mintegy hangsúlyozva, hogy a cserkész csak így lehet igazán értékes tagja a magyar társadalomnak. Az állampolgári nevelés négy ága közül a jellem neveléséről és a többi ember szolgálatáról esett a legtöbb szó a tanulmányozott időszakban. A szaktudás és a kezűgyesség témájáról szólva a szerzők inkább beismerően vallanak arról, hogy maguknak a vezetőknek is van e téren elmaradásuk, a hitelességhez fejlődniük kell. Idetartozik az a felismerés is, hogy a vegyes csapatokban egymástól is nagyobb eséllyel tanulhatnak a fiatalok.

Összességében azt mondhatjuk, hogy a korabeli hazai elképzelések szerint „emberebb emberré” jellemének önnevelése által, míg „magyarabb magyarrá” mások szolgálatával válhat a cserkész. Az ismeretek, a készségek és képességek, valamint az attitűdök fejlesztése azonban ezzel egy időben, párhuzamosan valósul meg, az állampolgári nevelés megkülönböztetett ágai együtt fejthetik ki hatásukat a cserkészletben. Baden-Powell állampolgára boldog, talpraesett és hívő lélek, aki szolgálja közösségét, ezáltal pedig az emberiséget is. Bár nem érzékelhető tartalmi ellentét a két felfogás között, a magyar vezetők kevésnek gondolták az állampolgári nevelés kifejezést: nem tartották elegendőnek a jó állampolgár aktív és törvénytisztelő szolgálatát, s hangsúlyozták a keresztény és honvédó ember lelkületét, aki nemzetét kívánja szolgálni.

93 Velősy Elek: Pacifizmus és hazafiság. *Vezetők Lapja*, 1934/6., 124.

94 Papp Antal: Kedves Testvérek! *Vezetők Lapja*, 1934/7–8., 130.

FELHASZNÁLT IRODALOM

BADEN-POWELL (1992)

BADEN-POWELL OF GILWELL, ROBERT: *A cserkészvezető. Vezérfonal a cserkész neveléséhez.* Budapest, Magyar Cserkészcsapatok Szövetsége.

BADEN-POWELL (1994)

BADEN-POWELL OF GILWELL, ROBERT: *Cserkészlet fiúknak. Kézikönyv a jó állampolgár neveléséhez az erdőjárás révén.* Budapest, Magyar Cserkészcsapatok Szövetsége.

BADEN-POWELL (2008)

BADEN-POWELL OF GILWELL, ROBERT: *B.-P. horizontja. Válogatás a THE SCOUTER folyóiratban 1909 és 1941 között megjelent írásokból a cserkészmozgalom alapítójától.* Budapest, Alapítvány a Szegedi Cserkészéletért.
http://szegedi.cserkesz.hu/images/kiadvanyok/B-P_horizontja.pdf (Utolsó letöltés: 2019. február 7.)

NYÚL (2018)

NYÚL ESZTER ANNA: Gyermekszemlélet Baden-Powell cserkészletében. In ENDRŐDY-NAGY ORSOLYA – FEHÉRVÁRI ANIKÓ (szerk.): *Innováció, kutatás, pedagógusok – HERA évkönyvek V.*, Budapest, Magyar Nevelés- és Oktatókutatások Egyesülete, 240–252.
http://hera.org.hu/wp-content/uploads/2014/02/HERA_Evkonyvek_V.pdf (Utolsó letöltés: 2019. február 7.)

NYÚL (2019)

NYÚL ESZTER ANNA: Állampolgárságra nevelés a cserkészletben. Lord R. S. Baden-Powell of Gilwell: *Aids to Scout-mastership – A cserkészvezető.* In TÓTH BIANKA (szerk.): *Tudományos eredmények a nagyvilágból.* Budapest, Tempus Közalapítvány, 95–101. https://tki.hu/docs/palyazatok/cm_szakmai_publikacios_kotet_2019_bovitett_web.pdf (Utolsó letöltés: 2019. február 7.)

PÁVA (1992)

PÁVA ISTVÁN: *Bi-Pi élete és kora.* Budapest, Márton Áron Kiadó.

SÍK-TELEKI-ARATÓ (2002)

SÍK SÁNDOR – TELEKI PÁL – ARATÓ LÁSZLÓ: *A cserkészlet.* Budapest, Márton Áron Kiadó.

VÁRNAGY (2014)

VÁRNAGY PÉTER: *Mozaikok a XX. század eleji magyar cserkészéletéből.* Pécs, PTE FEEK.

A KERESZTÉNY NEMZETI IDEOLÓGIA ÉRTELMEZÉSE A MAGYAR CSERKÉSSZÖVETSÉGBEN

A Magyar Cserkészszövetség a húszas évek végén a két világháború közti történetének talán leg-sikeresebb időszakát élte. A szervezet túl volt az alapok lerakásán, a kormányzat részéről biztos eszmei és (a gazdasági válság kezdetéig) anyagi támogatásra számíthatott,¹ a nemzetközi mozgalomban is elismerést szerzett, amelynek jeleként az 1933-as világtalálkozót Magyarország szervezhette meg. Ugyanakkor a harmincas évekhez viszonyítva ekkoriban a szövetség még sokkal nagyobb önállósággal rendelkezett, a különböző kormányzati szervek (elsősorban a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, valamint a Hadügyminisztérium) még nem akarták átvenni az irányítást a mozgalom felett.² A kezdetektől már jó néhány év eltelt, mire e sikeresnek mondható időszaknak a végén a cserkészszövetség vezetői szükségét érezték, hogy megfogalmazzák a szervezet álláspontját az aktuális ideológiai kérdésekkel kapcsolatban.

A cserkészszövetség 1930-ban jelentetett meg egy kiadványt *Fiatal Magyarság – Eszmék és Elszánások* címmel. A *Zöld Füzetnek* is nevezett munka elkészítése a felnőttcserkészlet megszervezésével függött össze: a szövetség vezetői úgy érezték, a mozgalom nagykorú tagjai számára meg kell határozniuk, milyen álláspontot képviselnek különböző nemzeti, illetve társadalmi kérdésekben. Az ötvenoldalas kiadvány tehát elsősorban nem propagandaanyag volt, belső használatra adták ki, de nem volt titkos.

Az anyag előkészítése érdekében 1929-ben felnőttcserkészek részvételével vitasorozatot tartottak, melynek jegyzőkönyvei majdnem teljes egészében fennmaradtak.³ Ezekből nyilvánvaló, hogy a sokszerzős kiadványban Sík Sándor szerepe volt a legmeghatározóbb, azonban mivel a cserkészszövetség legmagasabb szintű vezetői és a mozgalom legtekintélyesebb személyiségei (például gróf Teleki Pál) a nevüket adták hozzá, szövetségi állásfoglalásnak tekinthető.⁴

A tanulmányban ezt a kiadványt (mely az azonos című folyóirat programadó előzményének tekinthető)⁵, illetve a benne szereplő nemzetképet hasonlítjuk össze az előkészítő viták anyagával, hogy képet kapjunk arról, hogyan értelmezte a Magyar Cserkészszövetség a keresztény-nemzeti ideológiát a húszas évek végén.

NACIONALIZMUS

Nemzetfelfogását tekintve a cserkészszövetség állásfoglalása a Klebelsberg Kuno-féle gondolat-hoz állt igen közel, amely szerint a 19. századi negatív, elsősorban Ausztriával szemben kialakult nacionalizmus helyett pozitív, építő nemzeti programra van szükség.⁶ A *Zöld Füzet* kiadását

1 Erről az időszakról bővebben lásd Gergely (1989) 45–169.

2 Gergely (1989) 169–321.

3 *Jegyzőkönyvek a magyarság ügyeinek megbeszéléseiről*. A Magyar Cserkészszövetség Levéltára (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár) (a továbbiakban: MCSL [MNL OL]) P 1359. (1929) 20. doboz, 8. tétel.

4 A szerzők között volt Faragó Ede országos vezetőtisz, Major Dezső főtitkár, Molnár Frigyes külügyi titkár, Teleki Pál tiszteletbeli főcserkész, Sík Sándor tiszteletbeli elnök, Vidovszky Kálmán társelnök és Zsembery Gyula ügyvezető alelnök.

5 A folyóiratnál szintén jelentős súlya volt Sík Sándor mint főmunkatárs szavának.

6 Ujváry (2009) 389.

megelőző viták során a nacionalizmus témája általánosságban nem került elő, az elkészült kiadványban azonban találkozhatunk a kérdéssel. A *Fiatal Magyarság* elismerte az egyetemes emberi értékeket, a nemzetek létét pedig épp ezek érdekében tartotta fontosnak. Mert az ember (egy-két zseni kivételével) csak nemzetén keresztül tudja szolgálni az emberiséget. A kiadványban megfogalmazottak szerint hosszú távon akár a nemzetek egyetlen nagy egységben való feloldódására is van esély, de ezt csak organikus fejlődés eredményezheti, amit nem szabad radikálisan felgyorsítani. Különösen Európában nem, amelynek fejlődését éppen a nemzeti változatosság biztosítja.

Ebből következik, hogy a cserkészszövetség vezetősége az internacionalizmust mint politikai programot teljes mértékben elítélendőnek tartotta, akár csak mérsékelt formájáról, a „külföld” kritika nélküli másolásáról, akár radikális típusáról, a nemzetek létjogosultságának tagadásáról van szó. Az internacionalisták legnagyobb tévedése a füzet szerint a nacionalizmus eszméjének félreértéséből fakad: elzárkózásként értelmezik, nem fogadják el, hogy létezhet pozitív, építő formája is. Márpedig a cserkészlet nagyszerű bizonyítékokat szolgáltat arra, hogy a nemzeti és a nemzetközi gondolat szembeállítása értelmetlen, a kettő nem ellentétes, hanem egymást kiegészítő fogalom. A nemzetközi cserkészmozgalomban a szerzők tapasztalatai szerint az erős nemzeti jelleg nem idegenkedést, hanem érdeklődést és megbecsülést eredményez.⁷

MAGYAROK KELET ÉS NYUGAT HATÁRÁN

Arról az évszázados kérdésről, hogy hol van Magyarország helye a nemzetek közösségében, merre kell keresnie természetes szövetségeseit, a *Fiatal Magyarság* nem adott kimerítő elemzést. Csupán két elképzelést tartott említésre méltónak, leginkább amiatt, mert ezek akkoriban hirtelen növekvő népszerűségnek örvendtek, különösen a fiatalság körében: a Páneurópa-elméletekről és a turanizmusról⁸ van szó. Utóbbi a trianoni békeszerződés következtében kialakult Nyugat-ellenességnek köszönhetően erősödött meg,⁹ és különösen a fajvédők között volt népszerű.¹⁰ Ez az elmélet a *Zöld Füzet* szerint irreális illúziókat gerjesztő, veszélyes eszme, mégpedig azért, mert a magyarságot Kelethez kötő valós szálak (a finnugor és a bolgár-török rokonság) sokkal gyengébbek, mint az ott élő szlávok, illetve skandinávok etnikai vagy az iszlámhoz kötődő népek vallási alapú közösségtudata.¹¹ A kiadvány szerzői a Páneurópa-elméletekről szólva nem részletezték, hogy a rengeteg különböző koncepció közül pontosan melyekről beszélnek, csupán összefoglalóan jegyezték meg, hogy ezek kis részét idealizmusnak, többségüket pedig valamilyen (elsősorban francia vagy német) nagyhatalmi érdeknek tulajdonítják.¹²

REVIZIONIZMUS

Az 1920 utáni Magyarország külpolitikai helyzetéről, lehetőségeiről beszélve magától értetődően a revizionizmussal kapcsolatos állásfoglalás kerül a középpontba. A Magyar Cserkészszövetségnek az irredenta programhoz való viszonyulását nem egyszerű megragadni,

7 *Fiatal Magyarság* (1930) 12–13.

8 A turanizmusról bővebben lásd Ablonczy (2016)

9 Zeidler (2009) 479.

10 Gyurgyák (2007) 229–232.

11 *Fiatal Magyarság* (1930) 14.

12 *Fiatal Magyarság* (1930) 11.

mert az 1930-ban megjelent *Zöld Füzet* erről szóló része, amely az egyetlen olyan forrás, ahol a témát bővebben kifejtik, elsősorban reakció arra a változásra, amelyet a Bethlen István miniszterelnök által 1927-től folytatott nyíltabb revíziós propaganda jelentett.

A *Fiatal Magyarság* egy az egyben elutasítja a hangos irredenta propagandát, saját bevallása szerint elsősorban itthoni kártékony társadalmi hatásai miatt. Az irredentizmussal foglalkozó nem túl hosszú, de annál lényegre törőbb rész¹³ gyakorlatilag ennek az elutasításnak az indoklása. A kiadvány szerzői aggodalmukat fejezték ki amiatt, hogy 1930-ra a magyarok 99,9 százaléka számára az irredenta program az ünnepélyeket, a *Magyar Hísekegy* gépies ismételtetését, szentimentális nóták énekelgetését, a „Nem, Nem, Soha” plakátokat jelenti. A megfogalmazott kritika természetesen nem jelentette azt, hogy a cserkészszövetség feladta volna a revíziós programot. A szerzők vallják, hogy „a csonkaságba belenyugodni nem lehet, hiszen nincs ember, aki bele tudná tömöríteni a maga magyarságát Csonka-Magyarország kereteibe”, és azt is kimondják, hogy az irredenta program fenntartására kötelez a megszállt területeken¹⁴ élő magyarok sorsa is.

A füzetben leírtak szerint a „szavaló irredentizmus” kifejezetten veszélyes, egyrészt mert provokálja a szomszédos országokat, és így csak árt az ott élő magyarságnak, másrészt mert „pogány”, gyűlöletet keltő program, a gyűlöletből pedig sosem születik konstruktív erő. A legnagyobb problémát azonban az jelenti, hogy ez a szentimentális hozzáállás különböző illúziókat kelt. Elsősorban a cselekvés illúzióját: a társadalom azzal áztatja magát, hogy a fent sorolt külsőségekkel már tett valamit a revízióért, és ezzel le is vezeti a benne lévő pozitív energiát. Emellett megteremti a rövid távú revízió illúzióját, amelynek hatására a társadalom elkezd abszolút irreális elvárásokat támasztani, melyek be nem teljesülését aztán kudarcként éli meg, ami gyengíti a magyarság amúgy is ingatag összefogását. Ilyen irreális elvárás a szerzők szerint, ha az ember határidőt szab a megvalósulásra; ha a jelenlegi siralmas katonai helyzetben fegyveres megoldásra gondol; ha elhiszi, hogy bármelyik nagyhatalom tisztán morális megfontolásból elő fogja segíteni a trianoni szerződés megváltoztatását; ha arra vár, hogy a nemzetiségek önként visszatérnek hozzánk, vagy ha olyan csodagyógyszerektől várja a megváltást, mint a demokrácia vagy a kultúrfölény, melyek szép eszmék ugyan, de önmagukban nem oldanak meg semmit.

A revizionizmus kiüresedése miatt az előzetes viták jegyzőkönyvei alapján nem csak Sík Sándor agódott. Éry Emil¹⁵ például attól tartott, hogy az irredenta program olyan vesszőparipává válik, mint a 48-as jelszó a dualizmus idején, mely inkább gátolta, mint segítette a konstruktív munkát. Zsembery Gyula, a cserkészszövetség ügyvezető alelnöke¹⁶ szerint pedig közelebbi célokot kell kitűzni, mert a revízió megvalósulására csak hosszú távon van esély, amelyre nem lehet konkrét programot építeni, így „senki nem csinál semmit”. De Sík Sándor véleménye sem volt mindenestül azonos a kiadványban leírtakkal. A viták során még egyebek mellett a külföld „felvilágosítását” és (másokhoz hasonlóan) a régi nemzetiségek felé irányuló példamutatást nevezte az irredenta program kulcsponyjának, ami nem cseng össze a kiadványnak a nagyhatalmakhoz és a nemzetiségekhez való szkeptikus hozzáállásával.¹⁷ Mind a vitában, mind a kiadványban

13 *Fiatal Magyarság* (1930) 9–11.

14 A „megszállt területek” kifejezés használata az elcsatolt területekre vonatkozóan folyamatos és következetes.

15 1940-től a Magyar Cserkészszövetség elnöke.

16 Az első világháborúban az olasz és az orosz fronton is harcolt. Lásd Blasszauer (2004)

17 *Jegyzőkönyvek a magyarság ügyeinek megbeszéléseiről*. MCSL (MNL OL) P 1359. (1929) 20. doboz, 8. tétel.

megjelent, de az általunk vártnál jóval kisebb hangsúlyt kapott a határon túli magyarság anyaországtól való elidegenedése és az utódállamok nemzeteibe történő beolvadása miatt érzett aggodalom. Viszont csak ebben a témában hangzott el kifejezett kormánykritika: Gajda Béla¹⁸ erős nemtetszését fejezte ki amiatt, hogy „a kormány ma már csak Csonkaországgal törődik”, noha az elcsatolt területeken élőkkel való kapcsolattartás nélkül a revízió csak üres cél.¹⁹

Mi volt a cserkészszövetség szerint a reális, konstruktív irredenta program? A *Fiatál Magyarság* szerint „amit az irredenta kíván, azt majdnem kivétel nélkül mind meg kellene tennünk akkor is, ha egy csoda máról holnapra visszakerítené a régi határokat”. Tehát nincs szükség „külön irredenta programra”. A társadalom (nem a politikum) kötelessége az, hogy előmozdítsa a magyarság megerősödését testben (a közegészségügy, a higiénia javításával, az életszínvonal emelésével és a testneveléssel), számban (az emigráció és az egykezés visszaszorításával, illetve minden magyar emberszámba vételével), gazdaságilag („ésszerű gazdaságszervezéssel”) és jellemben (az erkölcsök, a felelősségtudat, az önzetlenség komolyan vételével, valamint a kereszténység megélésével). „Minden további” feladat (például a határon túliak segítése) ebből a programból következik.²⁰

A *Fiatál Magyarság* adós maradt azzal, hogy akár csak utalás formájában állást foglaljon a kitűzött revízió mértékével kapcsolatban. Ennek ellenére a teljes revízió elképzelésére lehet következtetni abból, hogy a vitához hasonlóan a füzetben is abszolút központi szerepbe került a nemzetiségi kérdés (amellyel bővebben is foglalkozunk). A teljes revíziós törekvés a viták során csak kétszer került elő egyértelműen, ennek elutasítását viszont senki sem hozta szóba. Fontos megjegyeznünk, hogy Teleki, a vitasorozat egyik szervezője,²¹ akinek kidolgozott elméletei voltak a revízióval kapcsolatban,²² ezekre semmilyen formában nem utalt a jegyzőkönyvek tanúsága szerint.

Kulcsfontosságú, hogy az elemzésből egyértelművé vált: a cserkészszövetségnek hivatalosan nem volt válasza, amely áthidalta volna a magyar nemzeti fejlődés és a területi revízió elérése között húzódó szakadékot: az utolsó lépés hiányzott. Képzeljük el azt az utópisztikus feltételezést, hogy a magyar társadalom minden tekintetben a tökéletesség fokán áll. Hogyan valósította volna meg ez a társadalom a revíziót, ha nem számolhatunk sem a nemzetiségek önkéntes visszatérésével, sem nagyhatalmi segítséggel, sem fegyveres akcióval? Két dolgot tehetünk: vagy elfogadjuk, hogy a Magyar Cserkészszövetség irredentaprogramja nem volt teljes, vagy feltételezzük, hogy arra gondoltak: a három „illúzió” (vagy legalább egy közülük) a nemzetépítő program hatására realitássá válik. A nagyhatalmakról szólva a kiadvány általános érvénnyel jegyzi meg, hogy sosem segítenek egy kisebb államot erkölcsi okokból, ha nekik nem érdekük. A nemzetiségi problémáról ugyan rengeteg szó esett, de csak arról, milyen hozzáállás lesz szükséges, ha egykori nemzetiségeink újra Magyarország állampolgárai lesznek. Az önkéntes csatlakozás elérése a magyar fejlődés által a viták során még megfogalmazott (bár nem túl hangsúlyos) cél volt, a kész kiadványba viszont nem került bele. A területgyarapítást célzó fegyveres akcióról pedig egyáltalán nem esett szó (a viták alkalmával sem), csupán a militarizmus és a pacifizmus általános kérdéseiről.

18 A viták idején az óbudai Árpád Gimnázium igazgatója, nevét 1934-ben Gáldy Bélára változtatta. 1944-ben, Budapest ostroma során vesztette életét. <http://www.arpad.sulinet.hu/100ev100kep/Fejezetek/IranytTarts.htm> (Utolsó letöltés: 2019. április 1.)

19 *Jegyzőkönyvek a magyarság ügyeinek megbeszéléseiről*. MCSL (MNL OL) P 1359. (1929) 20. doboz, 8. tétel.

20 *Fiatál Magyarság* (1930) 10.

21 Gergely (1989) 103.

22 Ablonczy (2005) 180.

CSERKÉSZEK GALÁNTÁN A MAGYAR CSAPATOK BEVONULÁSAKOR (1938)
Fortepan / Magyar Bálint

A kiadvány alapján tehát úgy tűnik, a cserkészszövetség felső vezetésének viszonya a revizionista propagandához nem követte az állami irányvonalat a húszas évek harmadik harmadában, amikor a kormányzat nyíltabb irredenta propagandába kezdett, illetve nem fékezte meg a közvéleményben kialakult revizionista hangulat erősödését, amelyet Lord Rothermere 1927 nyarán a *Daily Mail*-ben megjelent, *Hungary's Place Under the Sun – Safety for Central Europe* [Magyarország helye a nap alatt – Biztonságot Közép-Európának] című, a Párizs környéki békét bíráló cikke váltott ki.²³

A *Fiatal Magyarság* soraiból kirajzolódó álláspont egyébként összhangban volt a cserkészszövetség külügyi tevékenységével. A magyarok a kezdetektől igen aktívan részt vettek a mozgalom életében, a magyar cserkészek a nemzetközi programokon a lehető legnagyobb létszámban voltak jelen. A szövetség irredentizmusáról a *Zöld Füzet*en kívül a nemzetközi táborokba utazó fiúknak írott, az elvárt viselkedésüket részletező körlevelek, illetve az előforduló konfliktusokról szóló külügyi levelezés árulkodik. Előbbiek rendre arra kérik (illetve utasítják) a cserkészeket, hogy a nemzetközi eseményeken tartózkodjanak a revizionista propagandától, sőt a külpolitikai kérdéseket érintő beszélgetésektől is, míg a levelezésekből az derül ki, hogy a tiltások ellenére majdnem minden eseményen előfordult valamilyen incidens, amely miatt a magyar szövetséget egyes országok revizionista propagandával vádolták.²⁴

²³ Zeidler (2009)

²⁴ Például a londoni dzsembori után (lásd Temesi Győző: A cserkész jamboree külügyi szempontjai. MCSSZ Levéltár (1929) 86. tétel).

Mi indokolhatja az abban az időben egyértelműen jobboldali irányultságú cserkészszövetség visszafogottságát az irredentizmus kérdését illetően? Az elsődleges ok mindenképpen a nemzetközi cserkészmozgalom nyomása volt, különös tekintettel arra, hogy a kiadvány szerkesztésekor már eldöntött tény volt, hogy 1933-ban Magyarország rendezi meg a cserkész-világtalálkozót. Ugyanakkor számolnunk kell azzal a lehetőséggel is, hogy a cserkészszövetség vezetői egyszerűen nem hittek abban, hogy a kormányzat által újabban folytatott propaganda bármilyen téren hatékony lehet.

MILITARIZMUS

Említettük, hogy a *Fiatal Magyarság* – az esetleges fegyveres revízióval kapcsolatos elképzelések részletezésével ellentétben – nem hagyta figyelmen kívül a militarizmus és pacifizmus kérdéskörét. A viták során a háború létjogosultságát illetően messze nem alakult ki egyetértés. Az egyik végpontot Temesi Győző²⁵ képviselte, aki szerint a háború nemzeti célok elérésére és igazságtalanságok megszüntetésére alkalmas eszköz, a másikat pedig Molnár Frigyes,²⁶ aki a háborút a legjobb esetben is szükséges rossznak, a háborúra való nevelést pedig kifejezetten veszélyesnek tartotta. Érdemes még megemlíteni Teleki véleményét, aki Molnár Frigyesre reagálva kijelentette, hogy természetesen nem kell a fiatalságot direkt háborúra nevelni, de fel kell rá készíteni, mégpedig tekintélytiszteletre, fegyelemre és hűséges állampolgárságra való neveléssel.²⁷ A *Fiatal Magyarság*ban végül sor került a háború általános elutasítására és a kitörése ellen folytatott küzdelem fontosságának hangsúlyozására. De a kiadvány azt is kiemelte, hogy az önvédelem az embernek joga, de egy nemzet esetében – mivel az egyénnel ellentétben nincs örök élete – kötelesség. Miután pedig Európa győztes államai fegyverkeznek, ezt Magyarországnak is meg kell tennie. Fegyelemre méltó ez a nyílt fogalmazás annak fényében, hogy Magyarország fegyverkezését a trianoni békeszerződés tiltotta,²⁸ és a *Fiatal Magyarság* hét évvel a győri program meghirdetése, azaz a második világháborút megelőző nyílt fegyverkezés megindulása előtt jelent meg. A katonai készültséget szükséges rossznak minősítették, mely azonban áldássá alakítható, ha a honvédséget nemzetnevelő intézménnyé is tesszük.²⁹ Háborús nevelésről a kiadvány nem ejt szót, kimaradt belőle a Teleki által hangoztatott tekintélytiszteletre, fegyelemre való nevelés is, amely pedig a (magyar) cserkészpedagógia egyik alapeleme.

A cserkészszövetség vezetőinek a háborúhoz, illetve a háborús neveléshez való viszonyulása tehát továbbra sem teljesen világos. Például nem tisztázták, hogy a trianoni Magyarországon az önvédelem mely határok védelmét jelenti. De azt sem határozták meg, hogy a háborús felkészülésben van-e bármilyen feladata a cserkésznek azon túl, hogy a benne jelen lévő „nemzetnevelő” szellemiséget lehetőleg el kell juttatnia a honvédségbe is.

25 Az első világháborúban, a temesvári tüzérezred kötelékében ötvenegy(!) hónapot töltött harctéren. Földrajz-történelem szakos tanár, a magyar cserkészlet alapítóinak egyike, nemzetközi eseményeken rendszeresen ő vezette a magyar kontingenst. 1935-ben hagyott fel a cserkészzel, amikor felmerült a cserkészek és a leventék közös szervezetbe tömörítésének ötlete. Magyar katolikus lexikon online: <http://lexikon.katolikus.hu/T/Temesy.html> (Utolsó letöltés: 2019. április 1.)

26 A Magyar Cserkészszövetség felső vezetésének egyetlen zsidó tagja, éveken át külügyi titkára volt.

27 *Jegyzőkönyvek a magyarság ügyeinek megbeszéléseiről*. MCSL (MNL OL) P 1359. (1929) 20. doboz, 8. tétel.

28 1921. évi XXXIII. tc. V. fejezet

29 *Fiatal Magyarság* (1930) 14–15.

A NEMZETISÉGI KÉRDÉS

Miután áttekintettük, mit jelentett a Magyar Cserkészszövetség számára a nemzeti eszme a határokon túl, most vessünk egy pillantást arra, hogyan látták a cserkészvezetők a magyar nemzet helyzetét az országon belül. Tekintve, hogy a húszas években a magyarországi nemzetiségek aránya igen csekély volt, a szövetségnek nem kellett a gyakorlatban megnyilvánulnia velük kapcsolatban. Viszont az 1930-as kiadványban legalább annyit foglalkoztak e kérdéssel, mint az irredentizmussal, az előkészítő viták során pedig jóval többet (bármiről is volt szó, a beszélgetés szinte mindig a nemzetiségi kérdés körüli polémia torkolt), így a téma ebből a tanulmányból sem maradhat ki.

A húszas években a Magyar Cserkészszövetség nemzetről, fajról, nemzetiségekről kialakított képe a korabeli magyar fajvédők koncepciójával mutatott hasonlóságot, bár teljes egyezésről nem lehet beszélni. Rögtön az elemzés kezdetén beleütközünk a fogalmak tisztázatlanságának problémájába. Főleg a vitaanyagban jelent nehézséget, hogy a faj és a nemzet fogalmát minden résztvevő a saját értelmezése szerint használta, ráadásul – akár a fajvédők³⁰ – sokszor következetlenül. A problémát mindenesetre néhányan érzékelték a viták résztvevői közül, és megpróbálták definiálni a két fogalmat, bár sokszor e meghatározás sem volt ellentmondásoktól mentes. A nemzet és a faj fogalmát a legtöbben szinonimaként értelmezték, de mivel a társaság egy része a nemzet fogalmába a „velünk érző nemzetiségeket” is beleértette, a magyarságra inkább a faj megnevezést használták.³¹

Ami a faj fogalmának meghatározását illeti, bár a viták során a vérségi kapcsolatok erejének nagyságára vonatkozó hozzászólások is elhangzottak, lényegében egyetértés alakult ki arról, hogy az ember fajiságát identitása, nyelve és múltja határozza meg. A három tényező közül a legtöbben az identitást tették az első helyre, de általában úgy tartották, hogy faji identitás nem létezik a nyelv ismerete és a hagyományok tisztelete nélkül. Többen egyértelműen elítélték a faji biologizmust, amelyet materialista, tehát a keresztény értékrenddel összeegyeztethetetlen fogalomnak tartottak.³² A *Fiatal Magyarság* is a történetileg kialakult faj fogalma mellett foglalt állást a biológiaival szemben. Külön hangsúlyozta, hogy a faji gondolat „nem tartalmaz semmilyen rejtett materializmust”, és felhívta a figyelmet, hogy a félreértése nagy veszélyeket rejt magában. Ebből az állásfoglalásból következett egy fontos, a témáról szóló vita jegyzőkönyve alapján Sík Sándortól eredő következtetés: ha a faj nem tartalmaz semmilyen biológiai meghatározottságot, és a faji jelleg (melynek létezését nap mint nap tapasztaljuk) történetileg alakult ki, akkor megváltoztatható: javítható, de rontható is. Ez a tény pedig a fajhoz tartozók erkölcsi feladatává teszi, hogy önmagukban és környezetükben fejlesszék azokat a tényezőket, amelyek a fajt értékesebbé teszik.³³ Ez a feladat az alapvetően neveléssel foglalkozó cserkészvezetőkre az átlagosnál nagyobb felelősséget ró.

Az eddigiek tehát nagyban hasonlítanak a húszas évek fajvédőinek fajelméletére, azonban teljes mértékben hiányzik belőlük az a fajvédőknél általános felfogás, mely szerint a fajok egymás elleni

30 Gyurgyák (2007) 220.

31 *Jegyzőkönyvek a magyarság ügyeinek megbeszéléseiről*. MCSL (MNL OL) P 1359. (1929) 20. doboz, 8. tétel.

32 *Jegyzőkönyvek a magyarság ügyeinek megbeszéléseiről*. MCSL (MNL OL) P 1359. (1929) 20. doboz, 8. tétel.

33 *Fiatal Magyarság* (1930) 28.

CSERKÉSZEK A SZABADSÁG TÉRI
ORSZÁGZÁSZLÓNÁL (1939)
Fortepan / Kotnyek Antal

CSERKÉSZEK A HALÁSZBÁSTYÁN,
SZENT GYÖRGY SZOBRÁNÁL (1940)
Fortepan / Heinzely Béla

harca természetes, sőt ez az emberi történelem fő alakító tényezője.³⁴ A *Fiatál Magyarországn*ban egyáltalán nincs utalás erre. Figyelembe véve a faj és a nemzet fogalma közti elmosódott határokat, a tanulmány elején már vázolt, az internacionalizmussal szemben meghatározott úgynevezett pozitív nacionalizmus programját tekinthetjük a fajok közti háborús logika elvetésének. Hiszen a fajvédők nemzetiöncélúság-képével ellentétben (minden fajnak csak magával szemben vannak kötelességei)³⁵ a *Fiatál Magyarország* közös emberi érdekről beszél, és nemzeti öncélúságot csak ennek alárendelve ismer el. A viták anyagában elméleti síkon szintén nem találjuk nyomát a fajok közti harcnak, de ha a nemzetiségekkel való együttélés kérdéséről volt szó, találkozunk a harcra utaló és ezt elvető véleményekkel is.³⁶

Az elméleti meghatározás után nézzük meg, hogyan gondolkodtak a cserkészszövetség vezetői az asszimilációról, illetve miben látták a fajvédelem lényegét. Mi a fajvédelem feladata? A magyar állampolgárok között a magyar faj erősítése. És hogyan lehet ezt elérni? Meg kell erősíteni a faji jelleget a legszélesebb értelemben vett kultúrterületen.³⁷ Sík Sándor a vitában jobban kifejtette ennek lényegét, mely szintén párhuzamba állítható a húszas évek fajvédőinek meglátásával:³⁸ eszerint a fajvédelem elsősorban azt jelenti, hogy meg kell erősíteni azt a faji alapelemet, amely képes asszimilálni anélkül, hogy ő maga változna. A fajvédelem tehát elsősorban nemzetnevelés. Ezenkívül fontos a faji öntudat erősítése és a pozícióharc is olyan értelemben, hogy a társadalom vezető emberei csak (a fenti fajfogalom szerint) teljesen magyar emberek legyenek.³⁹ A felszólalásokban (Sík Sándor eszmefuttatását nem számítva) inkább az utóbbi két szempont volt domináns.

A faji biologizmus elvetéséből és az identitás központba állításából egyenesen következett, hogy a fajvédelemre hivatkozva senkit nem lehet kizárni az asszimilációból, ha őszintén törekszik rá. Az számít asszimilálódottnak, aki az identitás mellett átvette a „faji alapelemet” is. Ez kevés kivételtől eltekintve csak a fajjal való huzamosabb, általában többgenerációs együttélés hatására

³⁴ Gyurgyák (2007) 220.

³⁵ Gyurgyák (2012) 54.

³⁶ *Jegyzőkönyvek a magyarországi ügyek megbeszéléseiről*. MCSL (MNL OL) P 1359. (1929) 20. doboz, 8. tétel.

³⁷ *Fiatál Magyarország* (1930) 29.

³⁸ Gyurgyák (2007) 221.

³⁹ *Jegyzőkönyvek a magyarországi ügyek megbeszéléseiről*. MCSL (MNL OL) P 1359. (1929) 20. doboz, 8. tétel.

valósulhat meg. Az ilyen teljes asszimiláció viszont kifejezetten a fajvédelem egyik eszköze, hiszen a faj erősödését szolgálja, a számbeli gyarapodáson túl azzal is, hogy az asszimilálódó fél értékei szintén beolvadnak a faji jellegbe, miközben az alapelem nem gyöngül.⁴⁰

Kérdés, hogy a magyar nemzetiségpolitikáról alkotott, a viták során elhangzott és a kiadványban összefoglalt elképzelések hogyan viszonyulnak a fajiságról szóló fenti elmélethez. A füzetben leírtak szerint a 19. századi nemzetiségi politika alapvetően hibás, s a nemzetiségek mellett a magyarság számára is hátrányos volt. Az erőszakos asszimiláció, amely már a 19. században is vitatható politika volt, a 20. századra egyenesen anakronisztikussá vált. A *Fiatal Magyarország* szerzői különösen fontosnak tartották, hogy gondolkodásbeli váltás valósuljon meg a nemzetiségi kérdést illetően, mert a magyarság négy országban nemzeti kisebbséget alkotott. Az erőszakos asszimiláció támogatása tehát többé nemcsak erkölcsi szempontból helytelen, hanem már rövid távon is árt az elcsatolt területeken élőknek. Ehelyett a szerzők szerint önkéntes asszimilációra kellene sarkallni a (leendő?) nemzetiségeket, „hogy régi faji értékeiket immár a magyarság szolgálatában kamatoztassák”. Az asszimilálódni nem akaró magyar állampolgárok fajiságát pedig tiszteletben kell tartani, elismerve a „nagy közös célon”, azaz az állam érdekén belüli nemzeti öncélúságukat. A kiadvány szerzői az asszimiláció önkéntes voltának nagy hasznaként említik azt a tényezőt is, hogy így minimálisra csökken a nemzet számára leginkább veszélyes elemek száma, vagyis azoké, akik a külsőségeket tekintve asszimilálnak számítanak, de identitásukban messze állnak ettől. Átmeneti kategóriát ezáltal csak az asszimiláció útján önkéntesen elindult, de még célhoz nem ért emberek fognak képezni, akiket mint tanítványokat segíteni kell ezen az úton, de vezető szerepekbe egyelőre nem szabad engedni őket. Ha ezek a feltételek teljesülnek, a nemzetiségek államellenes cselekedeteivel szemben erkölcsileg is jogos a fellépés. A kisebbségben élő magyarság számára a cserkészszövetség vezetői ugyanezeket a feltételeket követelték.⁴¹

A kiadvány nemzetiségi kérdéssel foglalkozó oldalait olvasva nem derül ki, hogy az egész nemzeti programon belül ez volt a legtöbb konfrontációt kiváltó téma. A viták során ugyanis mind az asszimiláció pártján álló, a nemzetiségek jellegzetes tulajdonságainak átvételére buzdító, és ebből a megfontolásból a világháború előtti nemzetiségpolitikát helyeslő, sőt túl enyhének tartó csoportok,⁴² mind a nemzetiségek beolvadását inkább káros folyamatnak tartók képviseltették magukat, akik sokszor alacsonyabb kultúrával rendelkező vagy esetenként alacsonyabb rendű fajoknak tartották őket, és emiatt a 19. századi politikát helytelenítették vagy elítélték.⁴³ Az asszimilációpártiak a faji önvédelem részeként általában jogosnak tekintették a nemzetiségek beolvastását, és ennek igazolására az Amerikai Egyesült Államok egynyelvűségét hozták fel példaként,⁴⁴ míg a fajvédőknél megjelent az az elv, miszerint a nemzetiségeknek is engedni kell saját fajiságuk megélését. A két álláspont között ismét Sík Sándor hozzászólása jelentette a középutat. Ő volt ugyanis az egyetlen, aki a témáról szóló vita zárszavában az önkéntes asszimiláció mellett érvelt, ahogyan a külhoni magyarság kisebbségi helyzetéből fakadó szemléletváltás szükségességére is egyedül ő hívta fel a figyelmet. Végül az ő eszmefuttatása került bele a kiadványba.⁴⁵

40 *Fiatal Magyarország* (1930) 29.

41 *Fiatal Magyarország* (1930) 30–32.

42 Például Zsembery Gyula, Major Dezső, Gacs Lajos.

43 Például Aradi Zsolt, Báthory József, Fábán Mihály.

44 *Jegyzőkönyvek a magyarság ügyeinek megbeszéléseiről*. MCSL (MNL OL) P 1359. (1929) 20. doboz, 8. tétel.

45 *Jegyzőkönyvek a magyarság ügyeinek megbeszéléseiről*. MCSL (MNL OL) P 1359. (1929) 20. doboz, 8. tétel.

E nemzetiségpolitikai alapvetések mellett konkrét elképzelésekkel nem igazán találkozunk a vizsgált forrásokban. Annyi derül ki csupán, hogy a felszólalók szerint a Trianon utáni Magyarországon maradt németek léte miatt a nemzetiségi kérdés jelenleg is aktuális, de a vita és a kiadvány legalább ilyen mértékben szólt a jövőbeli területrevízió következtében újra Magyarországhoz kerülő nemzetiségekről is. A magyarországi németek problémájának a *Fiatal Magyarság* alig egy mondatot szentelt, de a téma éppen a harmincas évek elejétől foglalkoztatni kezdte a cserkészszövetség vezetőségét,⁴⁶ amikor Németország egyre nagyobb érdeklődést kezdett mutatni a külhoni (Magyarországon közel ötszázezer fős) németiség iránt.⁴⁷ Viszont a zsidókérdés, amely a nemzetiségi kérdés kapcsán is sokszor megbújt a sorok között, a kezdetektől foglalkoztatta a cserkészszövetséget, így a *Zöld Füzet* is külön tárgyalja e témát.

A ZSIDÓKÉRDÉS

A kiadvány tehát a korabeli magyarországi kisebbségek közül kizárólag a zsidósággal foglalkozott bővebben. Őket a *Fiatal Magyarság* – a fajvédőkhöz hasonlóan – különleges tulajdonságokkal rendelkező nemzetiségként tartotta számon. Különlegességük a szerzők szerint abból következik, hogy fajilag messzebb állnak a magyarságtól, mint a többi nemzetiség. Egyrészt a zsidóság eltérő vallása miatt, másrészt mert „nagyobb háttérhatalom áll mögötte”. A füzet szerzői – Telekihez és Bethlenhez hasonlóan⁴⁸ – osztották a tömeges galíciai bevándorlásra vonatkozó korabeli téves nézetet, és a mindig önmagát pótló asszimilálatlan tömeg miatt a zsidóságot kifejezetten veszélyesnek tartották a magyarságra nézve. E gondolatmenet szerint veszélyességüket csak növeli, hogy sajnálatos gyökértelenségük miatt minden új eszmére fogékonyak, ami bizonyos mértékig kifejezetten értékes tulajdonság, de túlzásba esve az lett a következménye, hogy a zsidóság egy homogén, színtelen európai kultúra hordozójává vált. A zsidók túl nagy társadalmi szerepvállalásával pedig a kiadvány szerint az a probléma, hogy „kontraasszimilációt” eredményez, azaz „elzsidósítja” a középosztályt, mely a zsidók értékes tulajdonságait nem tudja magába olvasztani, csak ezt a túlzott fogékonyságot. A füzet elítélte az antiszemitizmust, mely gyűlöletből táplálkozik, így nem vezethet eredményre. Helyette az értékes „zsidó elemek”⁴⁹ megnyerését propagálta, a veszedelmesekkel szemben pedig védekezést szorgalmazott.⁵⁰ Hogy ki számít veszedelmes elemnek, a füzet nem részletezte. A cionistákon kívül valószínűleg a nemzetiségi kérdéssel kapcsolatban említett, csak külsőségekben asszimilálódott zsidókról lehet szó.

A zsidókkal szemben folytatott pozícióharcot a *Fiatal Magyarság* szükségszerűnek tartotta, de hogy ez milyen határig terjedhet, nem határozta meg. Csupán azt hangsúlyozta, hogy ez a küzdelem csak a „keresztény etika szellemében, abszolút tiszta fegyverekkel” folyhat.⁵¹ A témáról szóló előzetes vitában viszont Sík Sándor megjegyezte, hogy a numerus claususra szükség van, sőt az kevés, hiszen a zsidóság külföldi felsőoktatási tanulmányokkal ki tudja kerülni.⁵²

46 MCSSZ Levéltár (1930) 38. tétel

47 Marchut (2014)

48 Ablonczy (2009) 179.

49 Nem egyértelmű, hogy a zsidó „elem” itt asszimilációra alkalmas és alkalmatlan egyéneket, vagy értékes és értéktelen tulajdonságokat jelöl-e.

50 *Fiatal Magyarság* (1930) 33–35.

51 *Fiatal Magyarság* (1930) 35.

52 *Jegyzőkönyvek a magyarság ügyeinek megbeszéléseiről*. MCSL (MNL OL) P 1359. (1929) 20. doboz, 8. tétel.

CSERKÉSZ DÍSZŐRSÉG A KELETI PÁLYAUDVARNÁL
Fortepan / Magyar Bálint

Ez a konkrét állásfoglalás valószínűleg a vitán jelen lévő Teleki melletti kiállás is volt, aki 1927-ben igyekezett elérni az általa bevezetett numerus clausus törvény⁵³ enyhítésének megakadályozását, amivel a kormánypártban sokak erős kritikáját vonta magára.⁵⁴

Egy ponton lehet megragadni, hogy a cserkészszövetség zsidósághoz való hozzáállása különbözik a fajvédőkétől. Utóbbiak az asszimilációra abszolút képtelennek tartották a zsidóságot,⁵⁵ míg a *Fiatal Magyarság* (és Sík Sándor hozzászólása) szerint a zsidóság teljes asszimilációja ugyan jóval nehezebb a többi nemzetiségénél, de nem lehetetlen. Mit kell tennie egy zsidónak, hogy asszimilálódtnak számítsa, azaz kikerüljön abból a közegebből, mellyel szemben a pozícióharc folyik? A nemzetiségekkel kapcsolatban megfogalmazott követelményeken túl fel kell vennie a kereszténységet, sőt – ami a magyarok vonatkozásában nem általános követelmény (legalábbis nem feltétele a fajhoz tartozás elismerésének) – aktív keresztény életet kell élnie, hiszen egy asszimiláció útján járó zsidónak annyi mindent kell magában leküzdenie, hogy abban csak a megélt kereszténység segíthet. A nem asszimilálódott zsidóknak pedig a *Zöld Füzet*ben leírtak szerint a nemzetiségekhez hasonlóan joguk van a fajiságuk megélésére, ha (a nem asszimilálódott nemzetiségekhez hasonlóan) nem tartanak igényt vezető szerepre a magyar társadalomban.⁵⁶

53 1920. évi XXV. törvénycikk, amely megszabta, hogy a felsőoktatásban részt vevő nemzetiségi diákok aránya nem haladhatja meg az adott nemzetiség magyar népességben betöltött arányát. A törvény elsősorban a felsőoktatásban felülreprezentált zsidóság egyeteméről való kiszorítását célozta.

54 Ablonczy (2005) 280–283.

55 Gyurgyák (2007) 221.

56 *Fiatal Magyarság* (1930) 35.

Sík Sándor esetében a sikeres zsidó asszimiláció lehetőségének elfogadása magától értetődik, ha figyelembe vesszük, hogy az ő szülei is asszimilálódott, katolizált zsidók voltak.⁵⁷ De a füzet, illetve Sík Sándor nemcsak személyes érintettsége folytán, hanem elméleti megfontolásból sem tagadhatta a zsidók asszimilációs képességét, hiszen az egyet jelentett volna a faji determinizmus. Márpedig a cserkészsövetség a materialista, biológiai fajmeghatározás elvetésével épp a determinizmust tagadta a legegységelműbben. Ehhez az állásponthoz a nevét adta Teleki is, akinek a kormányzása idején, nyolc évvel később aztán elfogadták a második zsidótörvényt, amely már származás alapján határozta meg, hogy ki a zsidó.⁵⁸

A cserkészsövetség zsidókhoz való gyakorlati viszonyulása nem támasztotta alá a *Fiatal Magyarországban* megfogalmazott elveket. A húszas évek közepére az országos vezetőség arra az álláspontra jutott, hogy engedélyezi az izraelita csapatok működését (amennyiben viselkedésüket tekintve nem merülhet fel a cionizmus vádja), egyrészt azért, mert egyébként külön szövetségbe tömörülhetnének (ahogy arra egyszer, 1918-ban már sor került),⁵⁹ másrészt mert így a zsidó vallású cserkészek ezekben a csapatokban fognak részt venni ahelyett, hogy keresztény csapatok tagjaiként tevékenykednének. A cserkészvezetők a megfogalmazott elvek alapján valószínűleg attól tartottak, hogy a keresztény csapatokba felvett zsidók „elzsidósítják” társaikat. Zsidók felvétele nem kifejezetten zsidó csapatokba egyébként nem volt tiltva, és bőven elő is fordultak ilyen esetek (főleg állami iskolák cserkészcsapataiban), de a felső vezetőség ezt az utat nehezebb ellenőrizhetősége miatt is sokkal veszélyesebbnek tartotta.⁶⁰ A külön zsidó cserkészcsapatok preferálása viszont egyértelműen hátráltatta az izraelita cserkészek asszimilációját, amely a *Fiatal Magyarország* állásfoglalása szerint pedig kívánatos volt.

VALLÁSOSSÁG

A *Fiatal Magyarország* részletesen foglalkozott a vallásosság kérdésével, de elsősorban nem a cserkészmozgalmat érintő konfliktusokkal (mint amilyenek az állami gimnáziumok különböző felekezetű tanulóit tömörítő csapatainak problémái voltak). Inkább a vallásos élet társadalmi fontosságáról, illetve az ebből következő politikai elvekről értekezett. A kiadvány szerzői szerint igen nagy probléma, hogy Magyarországon a vallásosságot a nemzetépítő programok sokszor negligálják, s igyekeznek visszaszorítani a magánéletbe. Ezt a „szocialista dogmának” tekintett attitűdöt a szerzők több okra vezették vissza: egyrészt arra, hogy a programadó személyek így akarják elkerülni a felekezeti vitákat, másrészt arra, hogy valójában ők maguk sem vallásosak. Legalábbis hitük csak filozófia, de nem alapvető része az életüknek. Pedig ha egy program nélküli a legmélyebb valóságot, Istent, már keletkezésekor halálra ítéltetett: „...ami születésekor már csonkán jött világra, az nem lehet ép élet szülőjévé”.

Az ilyen programok bukásának fő oka a *Fiatal Magyarország* szerint az, hogy vallás nélkül nincs ép erkölcs. (A vallástalan, de erkölcsös ember létezése csupán illúzió, az ilyennek mondott kivételeknél mindig tudattalan, ösztönös vallásosság áll a háttérben.) Viszont „az erkölcs nélküli

⁵⁷ Szénási (2009)

⁵⁸ 1939. évi IV. tc. a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról.

⁵⁹ Gergely (1989) 39.

⁶⁰ OIB-jegyzőkönyv, 1924. október 15. MCSSZ Levéltár (1924) 1. tétel és OIB-jegyzőkönyv, 1925. január 14. MCSSZ Levéltár (1925) 1. tétel.

programok jobb esetben akadémiai programok, rosszabb esetben ártó, leküzdendő erők”, hiszen aki belsőleg zilált (nem küzd meg a benne élő démonokkal), minden jó szándék mellett is többet árt, mint használ, aláássa nemzetének mint egyének összességéből álló közösségnek a sikerét. A kiadvány azt is kifejti, hogy minden más nemzeti kérdés, például az államforma vagy a társadalmi, gazdasági berendezkedés másodlagos. Ha valóban (tehát vallásosan) erkölcsös emberek irányítják, bármilyen rendszer áldássá lehet, hiszen nemcsak a túlvilági, hanem a földi élet igéi is Krisztusnál vannak.⁶¹ A megelőző megbeszélések jegyzőkönyvei bizonyítják, hogy a *Fiatal Magyarság* vallással foglalkozó oldalai egy az egyben Sík Sándor véleményét tükrözik.

SZOCIÁLIS KÉRDÉSEK

Első pillantásra ugyan csak marginálisan kapcsolódik a keresztény nemzeti ideológia szűkebben vett témáihoz, nem megkerülhető, hogy miként viszonyult az általában elitmozgalomként számontartott cserkészlet a szociális kérdésekhez. A *Fiatal Magyarság* szerzői felhívták a figyelmet a szociális felelősségtudat fontosságára, szerintük ép erkölcsű ember nem azonosíthatja magát mindenestül a kapitalizmussal, a tulajdonnak kijáró tisztelet nem válhat korlátlanná. Sőt azt is elismerték, hogy a szocializmus kapitalizmusra vonatkozó kritikájának nagy része egzakt tényeken alapszik, az önző, kispolgári gondolkodást kritizálja.⁶² A szociális fejlődés az egyetemes magyarság és az emberiség közös érdeke.⁶³

A kiadvány a szociális kérdés szociáldemokrata értelmezését tartotta elfogadhatatlannak: a proletár osztálytudatot. Ez ugyanis materializmuson alapszik, a társadalmat anyagi lehetőségei alapján osztályozza, nem ismeri el a szellemi értéket, s ezzel a materialista életfelfogással éppen a rideg nagytőkével helyezi magát azonos platformra. Ebből a mentalitásból ered a marxista osztályharcelmélet, amely szintén elfogadhatatlan a cserkészek számára, mert a rész érdekeit képviseli az egésszel szemben.⁶⁴ A cserkészszövetség szociális kérdésekhez való viszonyulása tehát kifejezetten közel állt a keresztényszocialista mozgalmak elveihez, noha a velük való bármilyen érintkezést a szövetség következetesen elutasította.⁶⁵

ZÁRSZÓ

Végezetül álljon itt a *Fiatal Magyarság* zárszavának összefoglalása. A kiadvány szerzői hangsúlyozták, hogy az általuk leírtak célja csupán a gondolatébresztés, de azért összeállítottak egy húszpontos listát, amelyben felsorolták, hogyan kell viselkednie annak a fiatal férfinak, aki a Magyar Cserkészszövetség vezetőinek eszméit magáénak vallja:

„I. Sosem szónokol irredentáról, de hazája nem Csonka-Magyarország, az elcsatolt területeket nem tekinti külföldnek. Mindig azt keresi, ő maga az adott pillanatban mit tehet a magyarság testi, lelki, szellemi, erkölcsi fejlődéséért.

61 *Fiatal Magyarság* (1930) 36–37.

62 *Fiatal Magyarság* (1930) 25–26.

63 *Fiatal Magyarság* (1930) 27.

64 *Fiatal Magyarság* (1930) 27.

65 Lásd például: A Keresztényszocialista Villamosalkalmazottak Országos Szövetségének meghívása és az erre adott válasz. MCSSZ Levéltár (1922) 2. tétel

- II. Királykérdésről, politikáról, vallásról más meggyőződésűekkel nem kezd beszélgetést. Ha őt ilyenbe beleviszik, tárgyalatosan és korrekten (tisztelettel és empátiával) képviseli meggyőződését.
- III. A magyar és magyar között ellentéteket szító embereket igyekszik ellehetetleníteni.
- IV. Férfiasan, odaadással teljesíti honvédelmi kötelességeit.
- V. Erősíti magában a szociális felelősségtudatot.
- VI. A szociális problémákról és az eddig elért eredményekről tudatosan tájékozódik.
- VII. Igyekszik elmélyíteni szakmai tudását és általános műveltségét.
- VIII. Szabadideje egy részében önzetlen munkát végez a magyarság érdekében.
- IX. Tudja, hogy a szegényeket segíteni nem erény, hanem kötelesség.
- X. Tiszteletben tartja a magyar nemzetiségek nyelvét, kultúráját, és ugyanezt fordítva is megköveteli. Aki asszimilálódni akar, azt segíti ebben.
- XI. Ahol magyar és nem magyar érdek ütközik, mindent megtesz, hogy a magyar érvényesüljön, de csak a keresztény erkölcs tan által megengedett eszközökkel. „Tehát okra, célra, körülményekre való tekintet nélkül elítél minden erőszakot (pl. a zsidókkal szemben).”
- XII. Harcol a lustaság és a semmit komolyan nem vevés szokása ellen.
- XIII. Szakkönyveken és világirodalmi klasszikusokon túl többet olvas magyar, mint külföldi irodalmat.
- XIV. Igyekszik megismerni a magyar népzene és népművészetet.
- XV. Mindent megtesz, hogy minden kérdés eldöntésében elsősorban a tárgyi igazságosság szempontjai, másodsorban a méltányosság érvényesüljön. A korrupt embereket igyekszik ellehetetleníteni. Senkit sem fedez.
- XVI. Férfias öntudatossággal vállalja a nemi életben a keresztény erkölcs követelményeinek érvényesülését. Önmagában és másokban felveszi a harcot a beteg és gyilkos közszellemmel.
- XVII. Vallásgyakorló: részt vesz az egyházközsége életében, és magánéletében is megéli a vallásosságot. Igyekszik mindig tökéletesebbé válni.
- XVIII. Igyekszik az itt lefektetett elveket környezetében érvényesíteni.
- XIX. Ha nem ezek szerint dolgozó testület tagja, kilép az adott testületből. Ha az kifejezetten ezen elvek ellen dolgozik, igyekszik megszüntetni.
- XX. Terjeszti az itt kifejtett gondolatokat.”⁶⁶

Az itt felsorolt húsz pont – ahhoz képest, hogy egy hosszas előkészítés után létrejött kiadvány összefoglalása – kissé rendszertelen. Kifejezetten érdekes benne, hogy elsősorban nem a lefektetett elvekre koncentrál, hanem a cselekvésre: a felnőtt cserkésznek nem annyi a feladata, hogy a cserkészszöveg szerint éljen, hanem hogy szűkebb és tágabb környezetében minden erejével érvényesítse azok teljesülését.

Érdemes kiemelni az első pontot. Az a tény, hogy az útmutatás a harsány irredentizmus elleni fel szólalással kezdődik, alátámasztja feltételezésünket, hogy a cserkészszövetség vezetői a húszas évek végén valóban nem tartották célravezetőnek a kormány által folytatott, a korábbinál nyíl tabb revíziós propagandát.

---

66 Fial Magyarág (1930) 41–43.

A húsz pont egyébként sok egyéb tekintetben is a visszafogottságot támogatja, ez érződik fogalomhasználatán is, különösen ha az előkészítő viták hangnemével hasonlítjuk össze. Ebből arra lehet következtetni, hogy az öregcserkészek általában sokkal radikálisabban gondolkodtak a fent részletezett kérdésekről, míg a cserkészszövetség vezetősége igyekezett visszafogottabb irányokat megszabni, és hivatalosan az ő elveik határozták meg a mozgalom viszonyulását a keresztény nemzeti ideológiához.

FELHASZNÁLT IRODALOM

ABLONCZY (2005)

ABLONCZY BALÁZS: *Teleki Pál*. Budapest, Osiris.

ABLONCZY (2009)

ABLONCZY BALÁZS: Bethlen István és Teleki Pál konzervativizmusa. In Romsics Ignác (szerk.): *A magyar jobboldali hagyomány, 1900–1948*. Budapest, Osiris.

ABLONCZY (2016)

ABLONCZY BALÁZS: *Keletre magyar! A magyar turanizmus története*. Budapest, Jaffa.

BLASSZAUER (2004)

BLASSZAUER RÓBERT (szerk.): Az IHNETOV Munkanaplója. Vitéz Bély Alajos vezérezredes Hadtörténelmi Levéltárban őrzött irataiból 1941–1943. Budapest, Arcanum.

<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/2vhSzakkonyv-magyarok-a-ii-vilaghaboruban-2/az-ihnetov-munkanaplója-vitez-beldy-alajos-vezereztredes-hadtortenelmi-leveltarban-orzott-irataiból-19411943-82D0/fuggelek-A02A/> (Utolsó letöltés: 2019. április 1.)

FIATAL MAGYARSÁG (1930)

RADI ZSOLT – BATIZ DÉNES et al: *Fiatal Magyarország. Eszmék és Elszánások*. Budapest, a szerzők kiadása.

GERGELY (1989)

GERGELY FERENC: *A magyar cserkészlet története 1910–1948*. Budapest, Göncöl.

GYURGYÁK (2007)

GYURGYÁK JÁNOS: *Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszmé és a nacionalizmus története*. Budapest, Osiris.

GYURGYÁK (2012)

GYURGYÁK JÁNOS: *Magyar fajvédők*. Budapest, Osiris.

MARCHUT (2014)

MARCHUT RÉKA: Asszimiláció és disszimiláció a magyarországi németeknél a két világháború közötti időszakban (1920–1941). In Gazdag László (szerk.): *Fenn és lenn. Tanulmányok Herczeg Ferenc születésének 150. évfordulójára*. Pécs–Budapest, Kronosz–MTT.

http://real.mtak.hu/20042/1/marchut_reka_asszimilacio_disszimilacio.pdf (Utolsó letöltés: 2019. április 1.)

SZÉNÁSI (2009)

SZÉNÁSI ZOLTÁN: „Én nem vagyok magyar?” A zsidó és a katolikus identitás problémái Sík Sándor és Radnóti Miklós életművében. Az MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztálya által 2009-ben megrendezett Radnóti-emlékülés előadása.

http://mta.hu/fileadmin/I_osztaly/eloadastar/Radnoti2009_SzenasiZ.pdf (Utolsó letöltés: 2019. április 1.)

UJVÁRY (2009)

UJVÁRY GÁBOR: Klebelsberg Kuno és Hóman Bálint kultúrpolitikája. In Romsics Ignác (szerk.): *A magyar jobboldali hagyomány, 1900–1948*. Budapest, Osiris.

ZEIDLER (2009)

ZEIDLER MIKLÓS: Revíziós tervek és irredenta kultusz. In Romsics Ignác (szerk.): *A magyar jobboldali hagyomány, 1900–1948*. Budapest, Osiris.

KERESZTÉNY IFJÚSÁGI MOZGALMAK MAGYARORSZÁGON (1920–1945)

Az első világháborút követően (a „régi Magyarország” kereteinek felbomlása után) a politikai struktúrák mellett a társadalmi élet is újjászerveződött. Az ifjúsággal foglalkozó mozgalmak között jelentős szerepet kaptak az egyházi kezdeményezések. Ezek a modern kor és a társadalmi feszültségek kihívásaira is igyekeztek értékelvű válaszokat adni. A két világháború közti időszakban a Magyar Cserkészszövetség a fiatalokat tömörítő számos civil társulás egyike volt. Áttekintő tanulmányom a társadalomtörténeti háttér felvázolása mellett a legbefolyásosabb rokon jellegű mozgalmakat mutatja be.

A HORTHY-KORSZAK TÁRSADALMA, SZELLEMISSÉGE

A trianoni országvesztést követő első évtizedet a megmaradt országrész stabilizálása határozta meg. A Teleki Pál, illetve Bethlen István vezette kormányok (1920–31) a belső megújulás szükségességét felismerve nemzetközi kölcsönök felhasználásával sikeresen szanálták a nemzetgazdaságot, intézkedéseikkel lényegében konzerválták a háború előtti társadalmi struktúrát, s kialakítottak egy olyan közjogi keretrendszert, melynek sarokpontjai a királyt „helyettesítő” Horthy Miklós kormányzó személye, valamint a szinte leválthatatlan, domináns kormánypárt (Keresztény Nemzeti Egység Pártja – KNEP, majd Nemzeti Egység Pártja – NEP) voltak. A belső megújulást konzervatív alapokon képzelték el, az országvesztés okának épp a „túlhajtott” liberalizmust, az 1918–19-es forradalmakat tartva a rendszer identitás- és társadalompolitikája váltaltan „ellenforradalmi” volt. A rendszer első évtizedében a politikai napirend egyik legfontosabb pontja a területi revízió elérése és a történelmi Magyarország visszaállításának ügye volt, a társadalmi reformok iránti nyitottság a politikai eliteire alapvetően nem volt jellemző.¹ A csonka Magyarország belső, társadalmi-gazdasági és kulturális problémáira a politikai elit egy része mellett a harmincas évek fiatal nemzedéke is intenzíven kereste a választ. Amíg a katolikus egyházat a *Rerum novarum* (1891) és a *Quadragesimo anno* (1931) kezdetű enciklikák ébresztették fel, addig a protestáns felekezetek az evangelizációt állították a középpontba. A korszak egyik nagy vívódását a keresztény egységre törekvés, az ökumenizmus elérése jelentette.²

A társadalmi hierarchia és kategorizálás megértéséhez célszerű rövid társadalomtörténeti kitérőt tennünk. Bármely társadalom a társadalmi szerkezet és rétegződés szempontjából közelíthető meg a legegyszerűbben. Társadalmi szerkezeten a csoportok vagy az egyének társadalomban elfoglalt státusza közötti viszonyokat értjük. A társadalmi státusz mindig magában foglal egy szerepet, amely normákat, követendő mintákat irányoz elő. A társadalmi rétegződés alapján osztályokba, csoportokba sorolhatjuk a társadalom tagjait. A rétegződéshez kapcsolódó strukturáló tényező többek között a foglalkozás, az életmód, az iskolai végzettség.³ Az 1920 és 1945 közötti időszakra vonatkozó általános értelmezés szerint a magyar társadalom alapvető szerkezetét a parasztság, a városi társadalom alsó rétegei (cselédség, tisztviselők) és az ipari

1 Zeidler (2001), Turbucz (2007) 228–254.

2 Tengely (2005)

3 Andorka (2006) 175–177.

munkásság, valamint a középosztály és az elitek viszonyai határozták meg.⁴ Az említett kategóriák természetesen csak a nagyobb társadalmi csoportokat fedik le, a valóságban jóval tagoltabb és sok esetben nehezen vagy alig definiálható viszonyrendszerrel beszélhetünk. Így például a korszakban különösen élessé váltak azok a törésvonalak, amelyek az egyes nemzetiségek és a zsidóság elkülönítését eredményezték.

A magyar társadalom lélekszámának több mint a felét a vizsgált korszakban is az agrárnépesség tette ki. Az 1848-as jobbágyfelszabadítás után kialakult az egzisztenciális függetlenedésre képes mezőgazdasági munkásság. Parasztságon vagy agrártársadalmon általánosságban az agrártevékenységből élő egyéneket értjük, azonban a dolog ennél sokkal árnyaltabb, mivel nem minden földtulajdonnal rendelkező személy végez paraszti munkát, vagy egyáltalán nem is rendelkezik az ahhoz szükséges szaktudással, gondoljunk csak például a szőlőművelésre. Birtokmegosztás szerint a két világháború közötti Magyarországon öt holdig törpebirtokról, öttől száz holdig kisbirtokról, száz és ezer hold között középbirtokról, ezer hold felett pedig nagybirtokról beszélhetünk,⁵ bár földrajzi tájegységenként ezek a merev birtokhatárok is módosultak. A föld nélküli mezőgazdasági munkásság, az agrárproletariátus is a paraszti társadalom része volt – ezt a társadalmi csoportot jobbra vándorló életmód, a munkaalkalmak alapján kétlakiság jellemezte. Az agrártársadalom alsó rétegeinél az egyedüli szempont a létfenntartás és a család ellátása volt. A törpebirtokosok, uradalmi cselédek, zsellérek általában a legnyomorúságosabb életszínvonalon tengődtek. A parasztság léhelyzetének válságára utalt például az ormánsági egykézés jelensége.⁶ E réteg helyzetére a népi írók szociográfiái, a cserkészek és öregcserkészek aktív részvételével zajló falukutató mozgalmak, valamint egyházi személyek hívták fel először a társadalom figyelmét. A döntően a hagyományos viszonyok között élő agrártársadalom megszervezésére, modern (tömeg)mozgalmak létrehozására először ebben a korszakban történtek átfogó kísérletek. (A KALOT és a KALÁSZ bemutatását lásd alább.)

A modern társadalmi mozgalmak további bázisaként a Horthy-korszak városi társadalmának alsó rétegeit, illetve az ipari munkásságot érdemes vizsgálni. Az alsó rétegekhez sorolhatók például a városi cselédek, az altisztek, az alsóbb beosztású rendőrök, hivatali és vállalati dolgozók, valamint számos nehezen definiálható csoport. Ezek az emberek a középosztályhoz képest alacsonyabb jövedelemmel rendelkeztek, és fogyasztási szokásaikban is eltértek tőlük. A pénzük nagyobb részét a megélhetési költségek vitték el, szórakozásra, ruházkodásra, kulturális célokra csak kisebb összeget tudtak fordítani. Származásukat tekintve sokan a falusi társadalomból kerültek a városba, a jobb megélhetés reményében.⁷ Esetükben az elmagányosodás és a társadalmi devianciák megelőzésére számos keresztény szellemiségű kezdeményezés indult. Léteztek olyan városi nőegyletek, amelyek szállást biztosítottak a faluról érkező lányoknak (Országos Katolikus Nővédő Egylet), emellett szocializációs funkciókat is betöltöttek, továbbá az ipari munkásifjúság felkarolásáért több keresztény ifjúsági mozgalom is a tettek mezejére lépett (például Magyar Evangéliumi Munkásszövetség).

4 Gyáni (2006) 133.

5 Nagy (2003)

6 Kovács Imre: Egy elsüllyedt dunántúli falu. *Magyar Szemle*, 1936/1–4., 323–331.

7 Bódy (2012)

AZ EUCHARISZTIKUS VILÁKGONGRESSZUS BUDAPESTEN, A HŐSÖK TERÉN (1938)
 Fortepan

A középosztályhoz tartozást nagyban meghatározta az iskolázottság, legalább az érettségi megszerzése. A középosztályi lét elérését jelezték bizonyos szakmák, foglalkozások (például orvos, ügyvéd, köztisztviselő), illetve a vagyon vagy a földtulajdon nagysága. Az első világháború előtti időszakhoz képest az egyik nagy változás a női munkavállalás elterjedése és a női választójog elérése volt. További sajátosság, hogy a középosztály életmódjában egyfajta kettősség jelentkezett, mivel az egyik része a világháború előtti arisztokrácia szokásait mímelte, míg a másik része a modern tömegkultúra fogyasztójává lépett elő.⁸ A polgári középosztály iskolázott gyermekeit láthatjuk elsőként a magyar cserkészcsapatokban.⁹ Ők adták számos egyéb ifjúsági kezdeményezés bázisát, továbbá megtalálhatjuk őket más keresztény ifjúsági egyesületek vezető rétegében is.

A társadalom legfelső csoportjába tartozókat szokás eliteknek nevezni. Az elit fogalmát a funkcionális elitfogalom felől érdemes megközelíteni.¹⁰ Így az elitek meghatározhatók egyrészt a professzionális tudás felől, másrészt a tulajdon feletti rendelkezés szerint, harmadrészt a felhalmozott uralmi pozíciók alapján.¹¹ A Horthy-korszak elitcsoportjai közül az arisztokrácia – mely a 19. századi politikai elitet alkotta – ekkorra a politikai színpad háttérébe szorult. Az egyházi és az értelmiségi elitet a vezető tisztségviselők, valamint a tudomány és a közélet befolyásos szereplői alkották. A korszakban jelentős hatalommal rendelkezett a nagyrészt középosztályi származású katonai elit. Meglehetősen heterogén volt az országos szintű döntéshozatalban részt vevő politikai elit. Itt nagy arányban találkozhatunk volt köztisztviselőkkel, a jogi pályán

8 Bódy (2012)

9 Matyikó (1984) 43.

10 Körösenyi (2003) 216.

11 Gyáni (2006) 135.

működőkkel, a tudomány embereivel és kisebb arányban az arisztokrata réteggel.¹² Az ország ügyeire és a magyar társadalom problémáira rálátó személyek számos társadalmi kezdeményezést indítottak, vagy részt is vettek ezekben, mint gróf Teleki Pál és Khuen-Héderváry Károly főcserkészként az egyik legnagyobbá váló ifjúsági mozgalom támogatásában.

Az alább részletezett mozgalmak annak az imént jellemzett „neobarokk” társadalomszerkezetnek és azoknak a mentalitási jegyeknek a megváltoztatására törekedtek, melyeket a korszak ünnevelt konzervatív gondolkodója, Szekfű Gyula írt le példaszerűen.¹³

TÁRSADALMI MOZGALMAK A „NEOBAROKK” ELLENÉBEN

Az 1929–33-as nagy gazdasági világválság Magyarországon is növelte a társadalomban meglévő gazdasági és szociális problémákat, tovább rontva a munkások és a mélyszegénységben élő agrárproletariátus helyzetét. A húszas-harmincas években a nincstelen rétegek mellett az ipari munkásság került a szociálpolitikai törekvések fókuszába. A harmincas években szerveződő vagy megújuló ifjúsági mozgalmak központi motívumai a hivatásrendi eszme és a társadalmi igazságosságra való törekvés voltak.¹⁴ Az 1931-ben megjelent *Quadragesimo anno* kezdetű pápai enciklika a hivatásrendiség alapján, az osztálytagozódás háttérbe szorításával hívott életre új keresztény mozgalmakat.¹⁵ Ezzel a hagyományos, a nyomor enyhítésére fókuszáló és célzott szociális beavatkozásokkal operáló keresztény mozgalmak helyébe egy sokkal nyitottabb lépett, amely a társadalom minden rétegének alternatívákat kínált.

Mi jellemzi a társadalmi mozgalmakat? Neil Smelser amerikai szociológus szerint megjelenésük alapja valamilyen társadalmi feszültség volt: az általánosított hiedelmek ezen túl megteremtene egy olyan „közös kultúrát, amelyben megvalósítható a vezetés, a mobilizáció és a koncentrált cselekvés”.¹⁶ A társadalmi mozgalmak esetében a társadalom struktúrájában meglévő feszültségek vezettek egy-egy csoport mozgalommá szerveződéséhez.¹⁷ A fontosabb katolikus mozgalmak zöme a XI. Piusz pápa 1922-es *Ubi arcano Dei consilio* kezdetű enciklikájában megfogalmazott vatikáni gondolatokat követte, az úgynevezett „katolikus akciót”.¹⁸ Ez a világi, laikus hívők széles körű bevonását jelentette a közéleti tevékenységekbe. A protestáns egyházakban is jelentkezett a megújulás igénye, mely többek között a szélesebb társadalmi rétegek és problémák felé való nyitásban testesült meg.¹⁹ A továbbiakban csak a kiterjedtebb vagy nagyobb társadalmi jelentőségű ifjúsági mozgalmakról adok rövid áttekintést.

KATOLIKUS IFJÚSÁGI MOZGALMAK

Bangha Béla jezsuita (1880–1940) a katolikus ifjúsági mozgalmak alábbi meghatározását fogalmazta meg: „Katolikus ifjúsági mozgalmak néven azokat a szervezkedéseket foglaljuk össze, amelyekben a katolikus ifjúság többé-kevésbé önálló társadalmi tevékenységet fejt ki. A katolikus

12 Bódy (2012)

13 Kritikai elemzését lásd Erdősi (2006) 155–186.

14 Gergely (1988)

15 Gergely (1988) 20.

16 Smelser (1968) 81.

17 Szabó (1987) 45.

18 Balogh (1988) 20, Gianone (2010)

19 Egresi (2008) 35.

pedagógia korán felismerte annak szükségességét, hogy a reábízott ifjúságot nemcsak nevelje, hanem korának s fejlődési fokának mértéke szerint bizonyos önálló társadalmi helytállásra és szervezkedésre is ösztönözze.”²⁰

A REGNUM MARIANUM EGYESÜLET

A Regnum Marianum kezdete 1896-ra tehető. Sólymos Oszkár hitoktató Budapesten szegény sorsú gyermekeket vett a szárnyai alá, akiket vallásos nevelésben részesített. Az általa végzett munka népszerűvé vált, így csatlakozott hozzá több fiatal paptársa is. Lelkipásztori munkájuk több egyházi vezető támogatását is élvezte, püspöki háttérrel teljesedett ki.²¹ A Regnum Marianum jelentése: Mária országa. Ez a megnevezés egyértelműen a politikai toposszá váló, Szűz Máriának tett Szent István-i országfelajánlásra mutat. Az egyesület minden társadalmi osztály gyermekeit felvette, műveltségi szint szerint kongregációkba osztva a diákokat.²² Az 1903-as alapszabály szerint „a Regnum célja a katolikus ifjúság körében a valláserkölcsei élet felélesztése és emelése. Ennek eszközei iskolák állítása, könyvtárak létesítése, folyóiratok, könyvek kiadása, szegény sorsú tanulók felkarolása és kiképzésük támogatása, és különösen a Mária Kongregációk szervezése és vezetése.”²³ A Regnum Marianum az itt tárgyalt többi mozgalomtól némileg eltér a társadalmi akciók és az egyesületi élet terén, azonban jelentős szellemi táptalaja, mondhatni előfutára volt a további katolikus szerveződéseknek, és meghatározó szerepet játszott a cserkészmozgalom népszerűsítésében is.

A KATOLIKUS AGRÁRIFJÚSÁGI LEGÉNYEGYESÜLETEK ORSZÁGOS TESTÜLETE (KALOT)

A KALOT megalakulásának kezdete 1934–35-re tehető, amikor is Kerkai Jenő jezsuita szerzetes, illetve az Actio Catholica (AC) részéről Közi-Horváth József kezdeményezésére szerveződni kezdett a mozgalom. Kerkai Jenőre nagy hatást gyakoroltak Prohászka Ottokár modern katolicizmusra vonatkozó eszméi, főként a paraszti réteg helyzetének tarthatatlanságával kapcsolatos gondolatai.²⁴ Erre utalt kortársa, Tóth Tihamér is *Lerongyolódott ifjúságunk* című értekezésében,²⁵ de más szerző is találóan körülírta a keresztény élettel ellentétes, a vidéki életet nagyban meghatározó magatartást: „A gazdák jövedelmének emelése érdekében szükséges, hogy a gazdák ne pazaroljanak, de különösen meg kell őket menteni az alkoholizmustól. Magyarország a pálinkafogyasztás terén negyedik helyen van. A sok pálinka az alsóbb néposztályoknál nagy pusztító munkát végez, elbutítja a népet, megbénítja jobbra törekvő szándékait, kiállhatatlan jellemeket formál, s mindez alkalmatlanná teszi a népet arra, hogy magasabb kultúrfokra emelkedjék.”²⁶

Kerkai Jenő, valamint Nagy Töhötöm jezsuita a bajok orvoslása érdekében a tettek mezejére lépett, és 1935-ben megindította a legényegyleti vezetőképzést az összetoborzott falusi ifjak számára. A néhány hónapos ingyenes képzés illetment, retorikai és szervezési ismereteket tartalmazott,

20 Bangha (1931) 525.

21 Soós (2016)

22 Dobszay (1991) 11.

23 Gergely (1997) 158.

24 Balogh (1988) 28.

25 *Katholikus Szemle*, 1919/2., 117–134.

26 P. G. dr.: Az agrárkérdés. *Katholikus Szemle*, 1905/4., 385.

s a hallgatók a falvakba visszatérve az új ismeretek birtokában képesek voltak az egyesületek megalapítására.²⁷ 1935-ben hivatalosan is megalakult a Katolikus Agrárfjúsági Egyesületek Országos Titkársága, amely 1938-tól Katolikus Agrárfjúsági Legényegyesületek Országos Testülete néven működött önálló jogi személyként, saját hivatali apparátussal. Az agrárfjúsági mozgalmat a csanádi egyházmegye püspöke, Glattfelder Gyula is támogatta. Kerkai Jenőt 1936-ban nevezték ki a mozgalom főtitkárává. A nemzetpolitikai eszmerendszerbe illeszkedő KALOT gróf Teleki Pálnak köszönhetően minisztériumi támogatást is kapott.²⁸ A KALOT létszámában és tevékenységi körét illetően is meghaladta a hagyományos legényegyletek életét, hasonlóan a Regnum Marianumhoz és a cserkészethez, melyek a diákköröket és a hitbuzgalmi kezdeményezéseket szárnyalták túl.

A KALOT programja a kétkötetes *Vezérkönyv* című kiadványban öltött testet, amelyben Kerkai így fogalmazott: „Jöjjenek, segítsenek nekem felemelni a magyar népet!” A KALOT misszióját végül négy pontban foglalták össze: Krisztusibb embert! Műveltebb falut! Életerős népet! Önerzetes magyart!²⁹

A toborzási ismeretekkel felvértezett ifjak sikerét a taglétszám folyamatos emelkedése mutatta. (A csúcsidőszakban a pártolókkal együtt már közel háromszázezer tagot számlált a KALOT, megközelítőleg kétezer-ötszáz településen.) Az egyleti tagság elnyeréséhez az ifjoknak le kellett tenniük a KALOT-esküt, ezt követően kapták meg az egyesület jelvényét, amely az összetartozás legfőbb szimbóluma volt, de a későbbiekben egyenruhát is bevezettek. További közös „ereklye” volt a KALOT-zászló, az imádságos feliratok, valamint a gyűléshelyek központi elemeként a feszület. A hetente-kéthetente tartott találkozókat igyekeztek minél színesebbé tenni színdarabok eljátszásával, tea- és táncesttel.³⁰ Kezdetben a KALOT Műsorközpont biztosította a kulturális kelléktárat szakkönyvek, regények, játékgyűjtemények, biliárdasztalok kölcsönzésének lehetőségével.³¹ A mozgalom életének fontos része volt a seregszemle. Az egyesületek tagjai több szolgáltatást is igénybe vehettek, így például munkaközvetítő, jogi, orvosi tanácsadás, illetve számos ingyenes, a gyakorlati szaktudást gyarapító tanfolyam is rendelkezésükre állt.

Fontos megemlíteni a KALOT Népfőiskolát is, amely 1940-ben Érden, a Szapáry-kastélyban nyitotta meg kapuit. Az érdi népfőiskolán kezdetben három tanfolyamon vehettek részt a fiatalok. Az egyik a két és fél hónapos KALOT népfőiskolai nevelés volt, a másik egy három-négy hetes gazdasági tanfolyam, a harmadik pedig a paraszti vezetőképzés tárgykörébe sorolható oktatás volt. 1943-ra húszra bővült a népfőiskolák száma, és a német megszállásig körülbelül harmincnégyezren végezték el valamelyik képzést.³²

Idővel szociális követelésekkel is felléptek a tagok, így például a minimális munkabér, a családi bér és a vasárnapi munkaszünet eléréseért. E törekvések összhangban álltak a katolikus egyház társadalmi tanításával is.³³ Az Egyházközségi Munkás Szakosztályok mozgalmával 1938-ban már

27 Balogh (1988) 35.

28 Balogh (1988) 55.

29 Vida (1980) 313.

30 Balogh (1988) 60–61.

31 Balogh (1988) 38.

32 Ugrin (1984) 25.

33 Balogh (1988) 39.

politikai célokat fogalmaztak meg a földreform ügyében, a *Magyar cél* című röpiratban. Érdekes adalék az a szociálpolitikai törekvés is, hogy a KALOT a szegényebb tagok érdekében fellépett az ONCSA-kölcsönért (Országos Nép- és Családvédelmi Alap), mely sokszor az utolsó mentsvárnak tűnt a nincstelen nagycsaládosok lakhatása szempontjából.³⁴

A SZLOVENSZKÓI KATOLIKUS IFJÚSÁGI EGYESÜLET (SZKIE)

Csehszlovákia 1918-as létrejöttével az új államhatárokon belül a katolikus vallás dominált. A magyar kisebbség tekintetében ugyanez volt érvényes a térségre. A cseh és a szlovák államalkotó erők több fronton is felléptek a katolicizmus ellen.³⁵ A SZKIE a harmincas években több gyűlés erejéig együttműködött a magyarországi KALOT mozgalommal.³⁶ A felvidéki katolikus ifjúság tömörítésére 1934-ben megalakult szervezet 1935-ben már százharminc fiúegyesülettel és negyven leányegyesülettel működött. 1938-ban már húszszáz tagságot tudhatott magának.³⁷ A rozsnyói központú mozgalom saját folyóiratában, az *Ifjúságunk* nevű lapban szólította meg a fiatalokat. A mozgalom célcsoportja a falusi ifjúság volt, célja pedig a pápai enciklikákban foglaltak szerinti erkölcsi és gazdasági-társadalmi felemelkedés elősegítése. 1936-os programnyilatkozatuk a következőt tartalmazza: „1. Öntudatos keresztény katolikus ifjúságot nevel, akik hitüket bátran vállalják, és hitük szerint élnek. 2. Krisztus szellemének megfelelő gazdasági rendszer kiépítésére törekszik. Az első, hogy kenyérhez joga van mindenkinek. 3. Művelt földműves- és iparosifjúságot akar, mert a tudatlan tömeg csak forradalmat csinál és rombol. Szebb jövőt csakis művelt ifjúság épít. 4. Egészséges munkás- és földművesifjakat nevel a sport nemes művelése által, mert nemes eszmékért csak egészséges és tiszta ifjúság fog lelkesedni.”³⁸

A mozgalom vezető alakjai, támogatói között szerepelt Bubnics Mihály, Meggyesi Sándor, Magyar Ferenc, Potocsny József. A SZKIE többször is közös akciót szervezett az 1931-ben alapított Prohászka Körökkel, melyeknek vezetője Rády Elemér volt. A Prohászka Körök gondolatvilágában a magántulajdonon alapuló társadalom és a felette álló közjó, illetve a kollektív érdekek adták az értékrendszer alapját. Népszerű akcióvá váltak a munkástáborok, amelyeket a legnehezebb sorsú munkáscsaládok gyermekei számára szerveztek. A mozgalom sokat tett a magyar kultúra és nemzettudat ápolásáért a határon túli ifjúság körében, hiszen tagjai nemegyszer egész életüket ezen ügyek szolgálatában töltötték különböző társadalmi állásokban.

A KATOLIKUS LEÁNYKÖRÖK SZÖVETSÉGE (KALÁSZ)

A korszakban több nőszövetség, női egyesület és kör is működni kezdett, melyek kezdetben értelmiségi körökben szerveződtek a művelődés és a szórakozás céljából. A KALÁSZ szervezésének gyökerei erdélyi előzményekig nyúlnak vissza. 1934-ben Stettner Andrea, aki az Erdélyi Nőszövetség leányköreinek toborzója volt, Magyarországra érkezve a fiatal falusi leányokat célzó egyesület szervezésébe kezdett. Luczenbacher Rita pettendi földbirtokoslány és gróf Zichy Rafaelné személyében a leánykörök patrónusaira talált.³⁹ Egyházi támogatóként először Shvoy

³⁴ Ugrin (1984) 26.

³⁵ Szenttamási (1988) 297.

³⁶ Szenttamási (1988) 173.

³⁷ Balogh (1988) 23.

³⁸ Szttyahula (2012) 172.

³⁹ Gergely (1997) 96.

A KALÁSZ EGYESÜLET RUHÁJÁT VISELŐ LÁNY (1943)
Fortepan / Baráth Endre

Lajos székesfehérvári püspök lépett fel, majd Mihalovics Zsigmond, az Actio Catholica igazgatója. Az 1939. február 12-én tartott közgyűlés után önálló jogi személyként alakult meg a KALÁSZ.⁴⁰

A két világháború közötti ifjúsági mozgalmaktól eltérően a KALÁSZ – akárcsak a KALOT – decentralizáltan működött: egyházmegyéenként szerveződött egy helyi születésű titkár irányításával. A leánykör célcsoportját a 16–18 éves hajadon lányok képezték, akik általában házasságkötésükig vettek részt a kör életében. A tagság elnyerése előtt a jelentkezők próbaidősként látogathatták a köröket, majd ha megfelelték, a KALOT-tagokhoz hasonlóan ünnepélyes esküt tettek. A foglalkozások állandó része volt az imádkozás, a népdaléneklés és a Biblia értelmezése.⁴¹ A KALÁSZ folyóirata a *Tulipános Láda* című lap és a vezetőknek szóló *Tarisznya* volt. A KALÁSZ egyik titkára az Új Embernek adott interjúban a következőképpen jellemezte a leányegyesület misszióját: „Hitükben erős, erkölcsükben tiszta, nemzeti érzésükben öntudatos, gazdaságilag képzett asszonyokat nevelni a falusi magyar leányokból.”⁴²

Az 1944 márciusában bekövetkező német megszállás előtt ezeröttszáz leánykör működött, közel százezer taggal.⁴³ 1940-ben Bodajkon nyílt meg az első KALÁSZ Népfőiskola. A résztvevők rendkívül sokszínű képzést kaptak, tanultak többek között csecsemőgondozást, házi ápolást, kenyérsütést, állattartást, illemtant, költségvetést.⁴⁴ A lányokat felkészítették a családi életre és szerepre, erkölcsi tanításban és egészségügyi felvilágosításban is részesültek.⁴⁵ A nemzeties szellemű nevelés a hagyományok tiszteletében és gyakorlásában teljesedett ki. Minden növendék számára kötelező érvényű volt az egyesület tízparancsolata.

40 Gergely (1997) 97.

41 Sándorfi (2004) 12.

42 Százezer magyar leány. *Új Ember*, 1945. október 14., 8.

43 Százezer magyar leány. *Új Ember*, 1945. október 14., 8.

44 Fellegi (1995)

45 Székely (1989) 51.

„A KALÁSZ TÍZPARANC SOLATA:

1. Szent vallásom törvényeit ismerem és megtartom.
2. Lelkiismeretesen végzem minden munkámat.
3. Ahol tudok, szolgálatkész szeretettel segítek.
4. Vezetőimnek szívesen és pontosan engedelmeskedem.
5. Egyszerűen viselkedem, és őszintén beszélek.
6. Haragot soha, senkivel nem tartok.
7. Távollevőkről vagy jót, vagy semmit nem mondok.
8. A jónak, szépnek örülök, ha baj ér, nem panaszkodom.
9. A Lánykör javát és jó hírét, ha kell, áldozatok árán is szolgálom.
10. Vezetőm tudta és engedélye nélkül más egyesületbe nem lépek, ott még csak nem is szerepelek.”⁴⁶

Végző soron a KALÁSZ munkája az élet minden területére igyekezett kiterjedni, erkölcsi, vallási és a mindennapokhoz szükséges útmutatást adni.

PROTESTÁNS IFJÚSÁGI MOZGALMAK

MAGYAR EVANGÉLIUMI KERESZTYÉN DIÁKSZÖVETSÉG (MEKDSZ) / MAGYAR DIÁKOK PRO CHRISTO SZÖVETSÉGE

A magyar protestáns ifjúsági mozgalom nemzetközi előzménye az 1840-es évek Angliájában kezdődött. A MEKDSZ 1904-ben alakult meg Budapesten Szilassy Aladár vezetésével. A szövetség protestáns felekezeti munkát végzett, kiemelkedő alakja volt Victor János és Karácsony Sándor. 1925-től Magyar Diákok Pro Christo Szövetsége néven folytatta működését, és céljai között szerepelt a hazai missziós munka összefogása.⁴⁷ A diákszövetség a történelmi, politikai kérdésekre is fogékony volt, származása vagy baloldali politikai nézetei miatt nem zártak ki senkit sem.⁴⁸ Kiváló külföldi kapcsolatokkal rendelkeztek. A középiskolás diákokat az *Erő*, a főiskolásokat a *Diákvilág*, majd a *Pro Christo* című lap tájékoztatta, a tagság azonban csak a tizennyolcadik életévüket betöltött főiskolás fiúk számára volt elérhető.

A szövetség taglétszáma mindössze néhány száz fő körül alakult, szellemi hatása azonban annál nagyobb volt a korszakban. A Tanácsköztársaság bukását követően a MEKDSZ balatonrendi gyűlésén tűzték ki célul a diákság diákok által végzett evangelizációját.⁴⁹ A diákszövetség innentől egyfajta radikális kereszténységet képviselt. Az amerikai YMCA (*Young Men's Christian Association*) 1921-ben megvásárolta a szövetség számára a budapesti Edison Szállót, az épület innentől a Pro Christo diákjainak adott otthont. Adományozás útján az egyesület Tahitótfalun kapott táborhelyet, melyet csak Tahí tábor néven emlegettek.⁵⁰ A Pro Christo Diákok Házának

⁴⁶ Székely (1989) 56–57.

⁴⁷ *Pesti Hírlap*, 1925. november 14., 9.

⁴⁸ Páll (1983)

⁴⁹ *Dunántúli Protestáns Lap*, 1921/22., 91.

⁵⁰ Páll (1983)

A MAGYAR CSERKÉSZ 1930. MÁRCIUSI CÍMLAPJA

A ZÁSZLÓNK DIÁKLAP 1925. MÁJUSI CÍMLAPJA

növendékei a szociográfia virágzásának időszakában Mády Zoltán vezetésével falukutató munkát végeztek, ennek jelentős eredménye volt az 1936-ban megjelent, *Egy elsüllyedt falu a Dunántúlon – Kemse község élete* című szociográfia.

A nemzeti sorskérdésekre adható válaszok keresése mellett állandó programot jelentettek a bibliakörök, előadások, konferenciák és a tahi táborozás. Tahitótfalun évente rendeztek evangélikus fiú- és leánykonferenciát.⁵¹

KERESZTYÉN IFJÚSÁGI EGYESÜLET (KIE)

A Horthy-korszak előtt Református Ifjúsági Egyesület néven működött, egészen 1925-ig. Több társadalmi réteg fiatalságát fogta össze, a paraszti sorból származóktól az ipari munkásságig. Ez a sokrétűség jelentkezett abban is, hogy evangélikus és református egyesületei is működtek.⁵² Az egyesület alapelveit meghatározta a keresztény világnézet és az ökumenizmus. A fiatalokat a KIE az Ébresztő és a *Magyar Ifjúság* című orgánumaiban szólította csatlakozásra. A tagok jelvényt kaptak, mely a Luther-rózsa és a háromszög motívumát ötvözi, és négyes jelentést takar: a háromszög oldalai a lélek, a test és az értelem hármására utalnak, a vonaljel pedig a szolgálatra.⁵³ A YMCA alapidokumentuma, a Párizsi Alap rögzítette: „Egy társaságba gyűjteni azokat az ifjakat, akik Jézus Krisztust Megváltójuknak és Istenüknek tekintik a Szentírások szerint, az Ő tanítványai akarnak lenni, hitükben és életükben és együttesen akarnak munkálkodni Mesterük országának az ifjúság között való terjesztésén.”⁵⁴

A szervezeti szabályzat szerint tagdíj fizetése mellett az egyesület teljes jogú tagja lehetett minden tizenhatodik életévét betöltött protestáns fiú. (Létezett külön leányegyesület is, amely

⁵¹ Schulek (1988) 10.

⁵² Páll (1983)

⁵³ Kapi (1939) 1.

⁵⁴ Kapi (1939) 2.

viszont a Keresztyén Leányegyesületek evangélikus vonalához tartozott.) A csatlakozáshoz belépesi nyilatkozatot kellett aláírni, és aktívan tevékenykedni az evangélikus belmisszió elvárásai szerint. A belmissziós munkához tartozott a Biblia értelmezése, az istentiszteleteken való részvétel, előadások tartása, az önképzés, szeretetvendégségek rendezése, játékdélutánok tartása, kirándulások, táborozások rendezése. Az összejöveteleken tilos volt a táncmulatság, a szerencsejáték és a szeszesital-fogyasztás.⁵⁵ 1941-ben összesen kétszázhatvan egyesület létezett a KIE keretében, és felmerült a népfőiskolai képzés igénye is. A mozgalom kiemelkedő alakjai között tartják számon két vezetőjét, Megyericsy Bélát és Töltéssy Zoltánt. A magyar cserkészlet történetének kezdeteinél is ott találjuk a KIE-t, hiszen 1910-ben Megyericsy Béla és Szilassy Aladár alapította meg az egyik első csapatot,⁵⁶ mely az 1912-ben alakult Magyar Cserkészszövetségben az 1-es számot viselte.

SOLI DEO GLORIA (SDG)

1921. július 10-én alakult meg Balatonkilitin az ott tartózkodó teológiai hallgatók részvételével, Töltéssy Zoltán vezetésével. A mozgalom idővel más szakokon tanuló egyetemistákat is tagjaivá fogadott. A KIE és a MEKDSZ felekezeti közti programjától eltérően az SDG szigorúan a történelmi kálvinizmus hitvallását követte. (Az SDG-t általában „Södöge”-ként emlegették.) Sajtóorgánunk a *Református Diákmozgalom*, az Új Magyarország, majd a *Magyar Út* című lap volt. A toborzást a református kollégiumokban, illetve tíz-húsz fős munkacsoportokon keresztül végezték egy-egy teológushallgató vezetésével. A taglétszám 1937-ben négyezer-egyszáz fő körül alakult.⁵⁷ Az SDG a KIE mellett a legnagyobb létszámú protestáns ifjúsági mozgalommá nőtte ki magát. Idővel középiskolásokkal is bővítették a tagságot.⁵⁸

Az SDG messze kiemelkedett az úgynevezett diák-szociálismunka terén. Ruhagyűjtési és ebédeltetési akciót szerveztek az egyetemisták számára.⁵⁹ Idővel a támogatás kiterjedt a diákotthonok legszegényebb diákjaira és az ipari munkásság soraira is.⁶⁰ A jóléti célok további hozadéka volt a mátrafüredi diákküldülő, az SDG-menza és a saját diákházak létesítése. A bibliakörök, a táborok és a jótékonykodás mellett fontos programot jelentettek 1937-től a budapesti heti szemináriumok, amelyeken az előadók között szerepelt Németh László, Kodolányi János és Szabó Pál is, akik valamennyien nagy hatást gyakoroltak a hallgatóságra. A tanulmányaikat abszolváló diákok a Kabay Márton Körbe tömörültek. A közvélemény figyelme az 1943-as balatonszárszói Magyar Élet Tábor alkalmával irányult az egyesületre.

E találkozó a magyar értelmiség legjelentősebb összejövetele volt a világháború idején. Körülbelül hatszázan vettek részt rajta az ország minden tájáról. A Soli Deo Gloria táborában megrendezett ellenzéki tanácskozáson jelen volt a népi írók néhány neves képviselője, köztük Németh László és Erdei Ferenc is. A találkozó a magyarság jövőjének, társadalmának, a háború és a társadalmi válság okainak, valamint a háborúból való kilépés víziójának kérdéseit boncolgatta.⁶¹

⁵⁵ Kapi (1939) 2.

⁵⁶ Kovács (1991) 33.

⁵⁷ Páll (1983)

⁵⁸ A képek forrása: Havas (1992) 16, 20.

⁵⁹ Havas (1992) 123–124.

⁶⁰ Csohány (2004) 15.

⁶¹ Papp (2012)

ÖSSZEGZÉS

A keresztény ifjúsági mozgalmakat az egyház társadalmi szerepvállalása részének is tekinthetjük. Az egyházi indíttatásra vagy kezdeményezésre szerveződő szövetségek, egyesületek sokszor a gondoskodó állam helyett léptek fel, vagyis a civil szféra szervezkedései pótolták a szociális hálót. Ez már az egyházaktól, a merevebb kategóriáktól függetlenedő mozgalmakat jelentett, melyek számos pozitív eredményt értek el, hiszen közösséget építettek, ismereteket adtak át, és jelentős szocializációs szerepet is betöltöttek az ifjú tagok életében. Utóbbi különösen igaz a katolikus ifjúsági mozgalmakra, amelyek inkább az alsóbb társadalmi rétegek gyermekeit-fiataljait fogták össze. A protestáns ifjúsági mozgalmak elsősorban a középosztályt célozták meg (igaz, a cserkészlet népi-regös irányzata a parasztság szegényebb rétegeit, illetve az alsó középosztály fiatal tagjait szólította meg); itt az iskolázottság révén adott volt a műveltség, az egyesületek a mélyebb vallásosságot tűzték ki célul, és sokszor a politikai szférát érintő társadalmi cselekvésekre irányultak. A katolikus ifjúsági mozgalmak társadalmi bázisa általában a legelegettebb rétegek gyermekeiből állt. A katolikus szerveződések egy része tömegmozgalmi jegyeket mutatott, míg a protestánsokat kisebb taglétszám és elitizmus jellemezte. Valamennyi felekezet ifjúsága hasonló toborzási módszereket alkalmazott: minden nagyobb egyesület nyomtatott sajtóval, vezérkönyvekkel és az ismeretségi köréből szerezte tagjait. Míg fő katolikus célként a felemelkedés elősegítését fogalmazhatjuk meg, addig a protestánsok inkább az autonóm társadalmi cselekvésre és az evangelizáció végzésére kívánták alkalmassá tenni az ifjakat. A társadalmi mobilitás elősegítése szempontjából a protestáns mozgalmak jelentősebbek voltak, gondoljunk csak a népi írók életútjára. A katolikus mozgalmakat a szétaprózódás jellemezte, hiszen a kisebb falvaktól a fővárosig jelen voltak, a protestáns mozgalmak viszont inkább Budapesten és a nagyobb városokban voltak jelentősek.

Az egyesületek életét megnehezítette a második világháború, a szovjet megszállást követően pedig fokozatosan beszüntették működésüket. Az ország kommunista vezetői a jogállamiság eltiprásával, illetve a szovjet típusú rendszer kiépítésével párhuzamosan felléptek az egyházak és a vallásosság ellen is. 1945 és 1950 között felszámolták, betiltották vagy önfeloszlatásra kényszerítették az egyházi és civil egyesületeket. Az egyház intézményeit és vagyonát kollektivizálták, fasizmus, ellenállás vagy árulás vádjával sokakat börtönbe zártak, illetve koncepciós perek alapján kivégeztek. A keresztény egyesületek közül néhány egy ideig névleg még tovább működhetett, a többségüknek azonban még az emlékét is ki akarták törölni a társadalomból a hatalom birtokosai.

FELHASZNÁLT IRODALOM

ANDORKA (2006)

ANDORKA RUDOLF: *Bevezetés a szociológiába*. Budapest, Osiris.

BALOGH (1998)

BALOGH MARGIT: *A KALOT és a katolikus társadalompolitika 1935–1946*. Budapest, MTA BTK TTI.

BÓDY (2012)

BÓDY ZSOMBOR: *Magyarország társadalomtörténete a két világháború között*. Budapest, PPKE BTK.

https://btk.ppke.hu/uploads/articles/4090/file/body_zsombor-magyarorszag-tarsadalomtortenete_a-ket-vilagaboru-kozott.pdf
(Utolsó letöltés: 2019. szeptember 5.)

CSOHÁNY (2004)

CSOHÁNY JÁNOS: Belmisszió a református oktatásban. *Sárospataki Füzetek*, 2004/1., 11–16.

DOBSZAY (1991)

DOBSZAY JÁNOS: Így – vagy sehogy! Fejezetek a Regnum Marianum életéből. Budapest, Regnum Marianum.

EGRESI (2008)

EGRESI KATALIN: *Szociálpolitika Magyarországon. Nézetek, programok és törvények 1919–1939*. Budapest, Napvilág.

ERDŐSI (2006)

ERDŐSI PÉTER: Barokk és neobarokk. *Korall*, 2006/23., 155–186.

FELLEGI (1995)

FELLEGI IMRE: *Fejezetek Bodajk múltjából*. Bodajk, Bodajk Önkormányzata.

https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/Bodajk/index_2.htm
(Utolsó letöltés: 2019. szeptember 2.)

GERGELY (1997)

GERGELY JENŐ: *A katolikus egyház története Magyarországon 1919–1945*. Budapest, Pannonica.

GERGELY (1988)

GERGELY JENŐ: Hivatásrendiség Magyarországon 1935–1945. *História*, 1988/5., 34–39.

GIANONE (2010)

GIANONE ANDRÁS: *Az Actio Catholica története Magyarországon 1932–1948*. Doktori disszertáció. Budapest, ELTE BTK Történettudományi Doktori Iskola.

GYÁNI-KÖVÉR (2006)

GYÁNI GÁBOR – KÖVÉR GYÖRGY: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Budapest, Osiris.

HAVAS-KULIFAY (1992)

HAVAS GÁBOR – KULIFAY ALBERT: *A Soli Deo Gloria Szövetség története*. Budapest, Soli Deo Gloria.

KAPI (1939)

KAPI BÉLA: *Evangelikus Keresztyén Ifjúsági Egyesületek Szervezeti Szabályzata*. Győr, Baross Nyomda.

KOVÁCS (1991)

KOVÁCS BÁLINT: Újrainduláskor – a múlt. *Diakónia – Evangelikus Szemle*, 1991/1., 33–37.

KÖRÖSÉNYI-TÓTH-TÖRÖK (2003)

KÖRÖSÉNYI ANDRÁS – TÓTH FERENC – TÖRÖK GÁBOR: *A magyar politikai rendszer*. Budapest, Osiris.

MATYIKÓ (1984)

MATYIKÓ SEBESTYÉN JÓZSEF: A balatoni népfőiskoláról. Interjú dr. Zákonyi Ferenc szakíróval. *Forrás*, 1984/12., 43–55.

NAGY (2003)

NAGY JÓZSEF: Földbirtokpolitika Magyarországon a két világháború között. Eger, EKF Líceum Kiadó.

PÁLL (1983)

PÁLL LÁSZLÓ: Ifjúsági mozgalmak. In BARTHA TIBOR – MARKAI LÁSZLÓ (szerk.): *Tanulmányok a Magyarországi Református Egyház történetéből 1867–1978*. Budapest, Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 375–389.

PAPP (2012)

PAPP ISTVÁN: *A magyar népi mozgalom története 1920–1941*. Budapest, Jaffa.

SÁNDORFI (2004)

SÁNDORFI MÁRIA: Az Országos Katolikus Növédő Egyesület és a belőle kibontakozó mozgalmak Magyarországon a XX. század első felében. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 2004/1–2., 135–163.

SCHULEK (1988)

SCHULEK TIBOR: A magyar evangélikus ébredés kezdeteiről. *Diakónia – Evangélikus Szemle*, 1988/2., 8–11.

SMELSER (1968)

SMELSER, NEIL J.: *Theory of Collective Behavior*. New York, Free Press.

SOÓS (2016)

SOÓS VIKTOR ATTILA: A Regnum Marianum ifjúságnevelő munkája.

<https://katakomba.cserkesz.hu/tartalom/tanulmany/23/> (Utolsó letöltés: 2019. december 1.)

SZABÓ (1987)

SZABÓ MÁTÉ: Adalékok a társadalmi mozgalmak kutatásához. *Szociológia*, 1987/1., 43–77.

SZÉKELY (1989)

SZÉKELY ANDREA: Katolikus leánykörök szövetsége: a KALÁSZ. *Katolikus Szemle*, (Félbemaradt reformkor) 1988/1., 43–57.

SZENTTAMÁSI (1988)

SZENTTAMÁSI ISTVÁN: Magyar Katolikusok Csehszlovákiában 1918–1938. *Katolikus Szemle*, 1988/4., 297–311.

SZTYAHULA (2012)

SZTYAHULA LÁSZLÓ: *A Csehszlovákiai Magyar Katolikus Egyház története 1918–1950*. Doktori disszertáció. Budapest, ELTE BTK. <http://doktori.btk.elte.hu/hist/sztyahulalaszlo/diss.pdf> (Utolsó letöltés: 2019. szeptember 2.)

TENGELY (2005)

TENGELY ADRIENN: Egyházi tervezetek és kezdeményezések a közép-európai népek együttműködéséről a két világháború közti Magyarországon. *Egyháztörténeti Szemle*, 2005/1., 3–47.

TURBUCZ (2007)

TURBUCZ DÁVID: A politikai rendszer jellege a Horthy-korszak első tíz évében. *Múltunk*, 2007/1., 229–245.

UGRIN (1984)

UGRIN JÓZSEF: A KALOT népfőiskoláról. *Honismeret*, 1984/2., 25–26.

VIDA (1980)

VIDA ISTVÁN: Kerkai Jenő útjai. *Katolikus Szemle*, 1980/4., 309–318.

ZEIDLER (2009)

ZEIDLER MIKLÓS: *A revíziós gondolat*. Budapest, Kalligram.

A KERESZTÉNYSZOCIALIZMUS ÉS AZ IFJÚSÁGI MOZGALMAK (1920-1945)

A Magyar Cserkészszövetség vezetői az első világháborút követően valláserkölcsi alapon alapvetően keresztény ifjúsági nevelőmunkára vállalkoztak, hivatásuk szerint a magyar társadalom számára kívántak hasznos polgárokat nevelni. A korszakban a szociális kérdések keresztény megközelítésére, az egyházak társadalmi tanításának alkalmazására számos kísérlet történt. Tanulmányom a keresztényszocializmus és az ifjúsági mozgalmak kapcsolatát mutatja be, felvázolva azt a kulturális, szellemi közeget, amely a magyar cserkészlet mindennapjait is meghatározta.

A KERESZTÉNYSZOCIALIZMUS A POLITIKAI GONDOLKODÁS TÖRTÉNETÉBEN

„Keresztény magyar mozgalmaink közül talán egyetlen sincs, melynek határvonalai szétfolyóbbak, konkrét törekvései nagyközönségünk előtt ismeretlenebbek lennének, mint a keresztényszocializmuséi. Közöttünk van, nevek és vezérek nélkül is jelentkezik; majd gazdasági, majd politikai érvényesülés után kívánczik, és mégis intelligenciánk katolikus meggyőződésű része is alig vet rá ügyet; akik pedig a mozgalmat észreveszik, akik a katolikus gondolatnak közéleti érvényesülésével törődnek, nemegyszer más, életképes intézményeink riválisának tekintik, radikalizmusától félnék; míg mások, mint a kor és az adott viszonyok szülte legmegfelelőbb alakulatát erkölcsileg és anyagilag lelkesen pártfogolják.” Ennél tömörebben és a lényegyet megragadóbban aligha lehetne összefoglalni a keresztényszociális eszmetan megítélése és eszmetörténeti útja körüli, mindmáig jelen lévő folyamatos bizonytalankodást, mint ahogyan azt 1913-ban az idézet szerzője, Komócsy István tette.

A tanulmány célja, hogy áttekintést adjon a pápai szociális enciklikák társadalmi tanításáról, a keresztényszociális gondolkodás hazai recepciójáról, emberképéről és az ebből fakadó társadalmi gyakorlatról. Utóbbi témát a hazai ifjúsági szervezetek és egy kolozsvári diákcsoport működése alapján járom körül. Mindezt a korszakkal kapcsolatos általános ismeretanyagba ágyazva teszem, így kitérek a Horthy-kor politikai rendszerének és társadalomszerkezetének néhány sajátosságára is. Azért is különösen fontos e témák vizsgálata, mert a 19. századi modernizációs kihívásokkal kapcsolatban a közoktatásban és az egyetemi tananyagban is szinte csak a baloldali, marxista válaszkísérletek szerepelnek (például az internacionálék története), a katolikus egyház álláspontjának formálódása és intézményszervező, felzárkóztatást elősegítő tetteinek gyakorlati jelentősége – lásd Freiburgi Unió, Keresztény Munkásifjúság (JOC) – sajnálatos módon háttérbe szorul.

A KAPITALIZMUS „MEGJAVÍTÁSA” – PÁPÁK TÁRSADALMI TANÍTÁSA

Az egyház felvilágosodás által megkérdőjelezett pozíciói és világi szerepvállalása, a szekularizációs tendenciák és a társadalom tagjainak vallástalanodása olyan új kihívások elé állították az egyházat, melyekre csak a legmagasabb szintről érkező átfogó világértelmezés adhatott megnyugtató választ. Ennek a kíváncsornak tett eleget XIII. Leó pápa, aki 1891-ben kiadott, *Rerum*

novarum kezdetű enciklikájával¹ tulajdonképpen új egyháztörténeli korszakot nyitott meg, amelyben – neotomista, természetjogi alapokon – középpontba állította a személyiség tiszteletét (perszonalizmus), védelmébe vette a polgári társadalom alapját jelentő magántulajdont, s kijelölte a világi (szekuláris) állam és az egyház terrénumának határait, viszonyát.² Az enciklika az osztályharc marxi doktrínájával szembehelyezkedve amellet foglalt állást, hogy a munkaadó és a munkavállaló között szoros egymásrautaltság áll fenn, s a tőke- és munkaerő-tulajdonos sem abszolutizálhatja saját szerepét. Céljuk – a gazdálkodás sikerre vitele – azonos, ám a munkavállalóval kapcsolatban a veszteség és kizsákmányoltság érzetének elkerülése érdekében fontos a méltányos részesedés elvének érvényesítése a bérezés terén, s emellet segíteni kell a munkavállaló vagyonszerzését és a tulajdonosi léthez szükséges képességeinek kibontakoztatását. A pápa e gazdaságetikai elveket abból a megfontolásból nyilvánította ki, hogy a közjó (*bonum commune*) nem sérülhet – azaz a javak felosztása nem történhet meg úgy, hogy a részesedésből ki legyenek zárva néposztályok: optimális és méltányos megosztásra kell törekedni. A pápa a világi állam számára kötelező feladatként írta elő a kiszolgáltatott munkásság védelmét, továbbá pártfogolta a gazdasági önségélyezést, a valláserkölcsi alapú keresztény szakszervezetet is.³

A *Rerum novarum* tanítását vitte tovább és aktualizálta XI. Piusz pápa, aki 1931-ben kibocsátott *Quadragesimo anno* kezdetű enciklikájával lényegében egy újszerű társadalmi berendezkedés általános morális alapelveit és szerkezeti kereteit fektette le. E körlevél fontos iránymutatóként szolgált a gazdasági világválság utáni útkeresésben és a diktatórikus eszmék, rezsimek felemelkedésének korában. Az enciklika központi mondanivalója az volt, hogy a fasiszta korporatív, a náci és bolsevik totalitárius állam- és társadalmi berendezkedés helyett, a horizontális osztályszerkezeten túllépve újfajta, a társadalmi békét és érdekkiegyenlítést garantáló hivatásrendi berendezkedésre kell áttérni. Az általa javasolt rendben a munkaadók és munkavállalók munkapiaci helyzetükkel szemben foglalkozásuk szerint szerveződnenek önkormányzó testületekbe, melyeket a közös hivatás tudata és a közjó iránti felelősségérzet tartana össze. Az „új szociális rendben” az egyre kiterjedtebb állami szerepvállalás megszűnne, s ezek az autonóm módon szerveződő önkormányzó közösségek vennék át – a szubszidiaritás elvének megfelelően – egyes feladatok ellátását. Az állam tevékenysége lényegében e rend védelmére, egyfajta partneri szerepre szűkülne. XI. Piusz a gazdasági liberalizmus által képviselt és a 19. század második felében a nyugati világban kiteljesedő szabad versenyt éppúgy ellenezte, mint a magántulajdon felszámolását és a gazdaságirányítás központosítását célul kitűző irányzatokat.⁴ A pápai tanítások később hivatkozási alapul szolgáltak, szélsőségesen közösségelvű, autonómiaellenes politikai irányzatok számára is felhasználhatók voltak sajátos diktatórikus elképzeléseik alátámasztására, noha az enciklikákból nem következtek efféle kimenetek. A magyar történelemre vonatkoztatva érdemes idézni Bálint Sándor néprajzkutató véleményét, aki a hivatásrendiségnek a fasiszmussal való bárminemű rokonítását azon az alapon utasította el, hogy szerinte a magyar történelemben az egyén és a közösség egymás mellé rendelésének vannak pozitív példái, így a hivatásrendi társadalmat – egyfajta közösségi szolidaritásként felfogva – a keresztény tanítás és a népi szolidaritás gyakorlata ősi hagyományának ötvözése alapozhatja meg.⁵

1 Az enciklika hiteles szövegét lásd <https://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=125> (Utolsó letöltés: 2019. március 5.)

2 Balázs (2018) 112–113.

3 Petrás (2013) 81–82.

4 Zachar (2014) 142–151.

5 Csapody (2012) 170.

Az itt kifejtett alapelvek, gondolkodási motívumok tartósságát és érvényességét mutatja az a tény, hogy az ideális gazdasági rendről és optimális belső társadalmi erőviszonyokról szóló egyházi tanítások beépültek a kereszténydemokrata hagyományba, és a második világháború utáni újjáépítés során az európai kontinentális jóléti modellek számára is hivatkozási alapul szolgáltak.⁶

A KERESZTÉNYSZOCIÁLIS GONDOLKODÁSMÓD HAZAI INTERPRETÁCIÓJA: GIESSWEIN, PROHÁSZKA, MIHELICS

A szociális kereszténység magyarországi adaptációjával összefüggésben három olyan nagy hatású, karakteres gondolkodót érdemes megemlíteni, akiknek a megnyilatkozásai érthető módon képezik le a „reformkatolikus” világfelfogás lényegét.

Giesswein Sándor (1856–1923) győri kanokok, a keresztényszocialista pártok későbbi vezetője 1898-ban püspöki hivatalsegédként alapította meg az első munkásegyletet Győrött. Meghatározása szerint a keresztényszocializmus nem más, mint „elnevezése ama társadalompolitikai iránynak, mely a keresztény etika alapján akarja útját állni a hatalmaskodó individualizmus által előidézett társadalmi igazságtalanságoknak [...] az egy keresztény szociális reformnak az összefoglalatja, rendszere, mintegy a keresztény igazságosságnak a gazdasági és társadalmi életben való gyakorlati alkalmazása.”⁷ Giesswein szerint csak így érhető el és őrizhető meg a társadalmi béke, az „osztályok egyensúlya” és a polgári társadalomfejlődés vívmányaira veszélyként leselkedő szélsőségek visszaszorítása.

A századforduló legjelentősebb egyházi gondolkodója, aki idejekorán felfigyelt a modernitás jelentette kihívásokra, melyekkel az egyház és a polgári társadalomfejlődés szemben találhatja magát, Prohászka Ottokár (1858–1927) székesfehérvári megyés püspök, országgyűlési képviselő volt. Ő fordította magyarra a *Quadragesimo annót*, és *Modern katolicizmus* című korszakalkotó könyve mellett *Kultúra és terror* címen megjelent művében mutatta be kora társadalomfilozófiai irányzatainak természetét, így a keresztényszociális gondolkodás és a baloldali ihletésű eszmetanok különbségét. A püspök megállapította, hogy a keresztényszocializmus versenyhátrányban van a radikalizmust hirdető, a sokszor alantas emberi ösztönökre (például önzés, gyűlölet) apelláló, „harcias, lázító, romboló” baloldali ideológiákkal szemben. Ennek egyik oka, hogy „mi nem hízelelhetünk az ösztönöknek, s nem oldhatjuk le a lélekről a fegyelmet s a forma mértékeit”.⁸ Szerinte egyrészt a *műveltségi szint emelése*, másrészt az *anyagi kiszolgáltatottság megszüntetése*, a nyomorviszonyok felszámolása szükséges ahhoz, hogy a keresztényszocializmus mint „nyugodt erő” vonzó középutas alternatívaként tömegtámogatásra találjon: az anyagi nyomor, a kirekesztettség tudata, a státuszbizonytalanság tapasztalata ugyanis mindenkor táptalaja a radikalizmus iránti fogékonyságnak. A „szabadság, egyenlőség, testvériség” felvilágosodásban gyökerező programja helyett olyan civilizációs programot ajánlott, melynek hívószavai a „szabadság, egészség, vagyonosság”⁹ voltak. Prohászka már ekkor felismerte azt a problémát, hogy noha a 19. század polgári forradalmainak eredményeképpen kiterjesztették a népjogokat

⁶ Botos (2005)

⁷ Giesswein (1907) 46–47.

⁸ Prohászka (1918) 19.

⁹ Prohászka (1918)

a társadalom széles rétegeire, az anyagilag független és szabad egzisztenciák megteremtődése nem járt párhuzamosan ezzel a folyamattal, amit orvosolni kell – ezt jelölte meg generációja és a katolikus reformgondolkodás egyik fő feladatának.

Már 1894-ben, a pozsonyi katolikus nagygyűlésen gyújtó hangú beszédben ostorozta a vagyoni különbségek növekedését és a tőkekoncentráció egészségtelen mértékét, ugyanakkor gyakorlati programmal állt elő a szélsőséges helyzet kezelése céljából. Egyrészt mintegy antilibális és antimarxista kiindulópontként leszögezte, hogy a marxisták által javasolt köztulajdonlás keresztény szempontból – és mint a történelem később igazolta, gazdaságilag sem – járható út, ugyanis „a tulajdonjog megsemmisítése a szabadság sérelme nélkül nem képzelhető el”. Másrészt állami hitelből szakszövetkezetek létesítését indítványozta, amelyekben a munkások résztulajdonosként betekintést nyerhetnének a gyárvezetés komplex feladataiba, s résztulajdonosként növekedhetne bennük a termelőmunka iránti átfogó felelősségérzet. Sürgette a közvetítő kereskedelemben jelentkező árrés letörését, melynek főként az agrárnépesség lett volna a kedvezményezettje, az ipari munkahelyekre vonatkozóan pedig az állami szabályozás (meghatározott munkaidő, munkakörülmények) kiterjesztését szorgalmazta.¹⁰

Prohászka fontosnak tartotta kidomborítani a materialista-racionalista világgéppel való keresztény szembenállás mibenlétét, valamint rávilágított a baloldali munkásmozgalmakban rejlő veszélyekre is. Korrekt módon járt el annyiban, hogy elismerte a szociáldemokrata mozgalmak erőfeszítéseit az alsó néprétegek élet- és kultúrszínvonalának emelése terén, amennyiben „a munka oltalmát tűzték ki célul”, továbbá azt is megjegyezte, hogy ha a marxisták elhagynák filozófiai materializmusukat, akár együtt is harcolhatnának a népjóléti célokért. A szociáldemokrata politikai kultúrával szemben ugyanakkor komoly kifogásokat emelt: ostorozta őket amiatt, hogy felszítják az „alantas ösztönöket”, és az elkeseredés felfokozásával robbanásközeli helyzetbe hozzák a társadalmat, továbbá valamennyi elemében tagadják a fennálló rendet, illetve fanatikus hittel fordulnak a zárt klikket alkotó pártvezetők felé. Prohászka egy ponton úgy összegzett, hogy „a modern kereszténységnek föl kell venni programjába a technikai haladást, a munka jogát, a jobb ellátásról s a magasabb nívón álló háztartásról való gondoskodást; a lélek világa mellé oda kell tűznie a földi jólét méltányos igényeit”, ugyanis a népesség nagyobb részét nem lehet kiszorítani a polgári civilizáció egyre sokasodó javaiból.¹¹

A két világháború közötti hazai szellemtörténet egyik meghatározó katolikus jog- és társadalomtudósa, újságíró-lapszerkesztője és szociálpolitikusa volt Mihelics Vid (1899–1968). A közösség individualista és kollektivistá megközelítése helyett annak organikus felfogásából indult ki. Eszerint minden társadalmi réteg betölt egy különleges funkciót, mely kizárólag a sajátja. Az állam feladata pedig nem más, mint a különféle érdek- és értékorientációval rendelkező társadalmi csoportok „kiegyenlítése”, harmóniába hozatala és békés egymásmellettiességük kimunkálása. Az osztályharccal és osztálytudattal szembeállította a hivatási gondolatot, mely egyfajta közösségtudatot és szolidaritást jelent és teremt a közel azonos munkát végző egyének között, s ezáltal képes homogenizálni különbségeiket. Mihelics meglátása szerint a tőke-munka szerinti tagoltság felülírható a foglalkozás szerinti intézményes tömörüléssel, a tőke- és

¹⁰ Klestenitz (2012) 90–92.

¹¹ Prohászka (1918) 26.

munkaerő-birtokosok egymás mellé rendelésével. Ezért is támogatta a szindikalista szervezkedés szabadságát, hiszen egy gazdasági ágazat szindikátusában egy testületben, azonos jogkörökkel vannak jelen a tulajdonosok és a dolgozói érdekképviselők is. Szükségesnek tartotta szakmai érdekközösségek megalakítását, melyeket a társadalom organikus jellegéből fakadó „természetes társulásoknak” tartott, továbbá szorgalmazta, hogy meg kell állapítani a munkanemek rangsorát, azaz az egyes foglalkozási kategóriáknak a közösség szolgálatában betöltött helyi értékét is. Olyan társadalmi berendezkedést tartott elérendőnek, melyben adott a mobilitás lehetősége, azaz a munkások anyagi erejük és humántőkéjük gyarapodásával „tőkéseké”, részvényvásárlások révén gyáruk tulajdonosaivá is válhatnak. A szakszervezet feladatát és szerepét abban jelölte meg, hogy erkölcsileg nevelje a tagságot, és terjessze a gazdasági szakképzéssel összefüggő ismereteket. A népképviselői törvényhozással kapcsolatban megfogalmazta a laikus küldöttek hozzáértésére vonatkozó szkeptikus véleményét; szerinte a kulcsfontosságú gazdasági-társadalompolitikai kérdésekben egy önálló kamarának kellene törvényeket hoznia.¹²

A KERESZTÉNYSZOCIÁLIS ALTERNATÍVA HELYE A POLITIKAI ERŐTÉR BEN

A keresztényszociális társadalmi mozgalom első csírái a dualizmus időszakának (1867–1918) második felében, főként a századforduló környékén jelentek meg. A keresztényszocialista tábor mind szervezetileg, mind stratégiaileg és tevékenységi körét tekintve is évtizedeken át megosztott volt, ugyanakkor három fő, sajátos profilú szerveződési forma mégis kialakult – ide tartoznak a szakszervezetek, az egyesületek és az országos politikában megjelenő párt. Ezek jellemzően azonban az ipari munkavállalók világának és az egyetemi ifjúságnak a sajátos képződményei voltak, legnagyobb népszerűségüket a Felvidéken és a dunántúli katolikus parasztság körében nyerték el. Előzményként vehető számba az egyetemi keresztmozgalmak, a piaristák szervezte katolikus körök, a német mintára meghonosodó keresztény nagygyűlések és a legényegyletek (*Kolpingsverein*). 1904-ben alakult meg a Keresztényszocialista Egyesületek Országos Szövetsége, mely a katolikus társadalmi tanítás megvalósítása érdekében szerveződő és működő gazdasági és társadalmi mozgalmak összehangolt cselekvését, integrációját igyekezett elérni. 1905-ben nagy lendületet vett a szakszervezeti vonal és a vidéki terjeszkedés, a vidéki ipari központokban – a szociáldemokratákkal folytatott népszerűségi versenytől sem függetlenül – gyakori volt a sztrájkszervezés, a vasárnapi munkaszünet bevezetése és a bérviszonyok jobbítása érdekében végzett tömegszervezés. 1907-ben alakult meg az Országos Keresztényszocialista Párt, melynek mérsékelt reformprogramjában szerepelt a szövetkezetek alapításának támogatása, a minimális munkabér megállapítása, az önkormányzatiság elve és a kommunális ágazatok köztulajdonának igénye.¹³

A jezsuiták *Magyar Kultúra* című folyóiratában az egyik kortárs úgy írta le a csoportosulást, miszerint annak „szervezői jelentéktelen senkik voltak pénz és név nélkül”, akiket a fiatalos lendület és az eszmék megtermékenyítő ereje vitt egy „szabad, felfelé törekvő, népmentő idealizmus” jegyében. Azzal kapcsolatban, hogy a népmozgalom és az intellektuális irányzat a „senki földjén” találta magát, fontosnak tartotta kiemelni, hogy jelentékeny tényezők a legkülönbözőbb indíttatásból nem támogatták a mozgalmat, vagy legalábbis komoly távolságtartással

¹² Mihelics (1928) 6–44.

¹³ Gergely (1977) 16., 27–54.

viszonyultak hozzá.¹⁴ A papság hagyományosan idegenkedett a szocialisztikus világi kezdeményezésektől, ráadásul a keresztényszociális szerveződések sem igényeltek egyházi irányítást, felügyeletet és finanszírozást; továbbá a Katolikus Néppárt is gyengítő-fenyegető tényezőt látott bennük, segédhaderőként tekintett rájuk. A keresztényszocialista mozgalmi elit végül a Katolikus Népszövetség munkájába kapcsolódott be. Céljaik között szerepelt a keresztény közvélemény szimpátiájának megnyerése, illetve a politikai piac zártsága miatt a mozgalom közösségszervező és -építő lehetőséget nyújtott azoknak, akik kívül rekedtek a klubpártok világán.

A háborús összeomlás, a Monarchia megszűnése és 1918–19 forradalmi után a hangsúlyozottan antiliberális ellenforradalmi kurzus helyreállította a katolikus egyház hagyományos privilégiumának java részét, aminek következtében törés keletkezett a konformizmusra hajlamos egyházi hierarchia és a prohászkaik alapokon nyugvó modern katolicizmus iránt elkötelezett, a radikálisabb tartalmú társadalmi reformoktól sem visszariadó katolikus értelmiség között. Az egyház ellen 1918–19 során hozott intézkedések (az iskolák és a földbirtokok egy részének államosítása) s az ezek nyomán megtapasztalt vagyon- és befolyásvesztés miatt a klérus célja a „keresztény-nemzeti” kurzushoz való idomulás, a régi jog- és státuszviszonyok védelme volt.¹⁵ Ennek következtében az egyház jól felfogott érdeke volt az is, hogy a katolikus társadalmi tanítást propagáló, az új politikai-társadalmi rendszer visszasságait morális alapon helytelenítő világiak alulról jövő szervezkedéseit ellenőrzése alatt tartsa. Ennek megvalósítása tetten érhető abban is, hogy a hivatásrendi gondolatokat a gyakorlatban megjelenítő KALOT-szervezetek¹⁶ szorosan az egyházközségek struktúrájához kötődtek, a szervezet egyházi elnöke a helyi plébános volt, a szakosztályok pedig előszeretettel használták az egyházi infrastruktúrát. A szociális mozgalmak kontrollálását tette lehetővé a Vatikán által kezdeményezett Actio Catholica (AC) létezése is, mely a „világi apostolkodást”, a világiaknak az egyház munkájába való bekapcsolódását koordinálta.

Azzal, hogy az első világháború győztes nagyhatalmai által legitimált új politikai kurzus felvállalta – s ezzel akarva-akaratlanul mindinkább kiüresedő frázissá merevítette – a „keresztény-nemzeti ideológiát”, konzervált egy komoly reformokra szoruló társadalmi-gazdasági rendszert, valamint mind az „eszmék piacán”, mind a gyakorlati politikában beszűkítette a teret egy olyan politikai erő előtt, amely a szociális kereszténység nyomvonalán kívánt ténykedni, és markáns társadalom-politikai üzeneteket fogalmazott meg. A keresztényszocialista értelmiség így politikai értelemben a jobboldali reformellenzék táborába sodródott, melynek politikai képviselője elhanyagolható volt, annál mélyebb volt viszont a beágyazottsága a civil szférába. A politika alrendszerébe való korlátozott becsatlakozás azt eredményezte, hogy a szociális kereszténység gondolatvilága és tevékenységi köre a civil-félcivil szférában eresztett gyökeret, ily módon gombamód szaporodtak a lokális problémák megoldásán fáradozó körök, egyletek, egyesületek. A korabeli egyházi-világi elitek reális helyzetfelismerésének köszönhetően e társadalmi mozgalmak helyzetfüggő

14 Komócsy István: A magyar keresztényszocializmus szervezkedése. *Magyar Kultúra*, 1913. szeptember 20., 241–247.

15 Spannberger (2009)

16 KALOT: Katolikus Agrárfüjségi Legényegyletek Országos Titkársága (1938-tól Testülete). Olyan, mai szóval „civil”, paraszt- és munkásfiatalok által szervezett, egyházi infrastruktúrát használó keresztény szellemiségű szociális népmozgalom, mely 1935-ben indult Szegedről, Kerkai Jenő jezsuita szerzetes és társai szervezőmunkájának eredményeképpen. Ökumenikus alapon szerveződött, a „krisztusibb ember, műveltebb falu, életerős nép, önértékes magyar” eszményének jegyében. Napirenden tartotta a földreform ügyét, tanfolyamaival és népfőiskolaival képezte a falusi intelligenciát, a jövőbeli paraszti elitet; gazdasági szakismereteket is oktatott, továbbá kulturált kereteket és műsorprogramot biztosított a fiatalok szórakozásához. A negyvenes évek elején – egyes becslések szerint – tagsága meghaladta a 200.000 főt, aktívan fellépett a nyilas eszmékkel és a növekvő német befolyással szemben. 1946-ban rendeletileg szüntette meg Rajk László belügyminiszter.

LÉGOLTALMI SZEMLE BUDAPESTEN, A HŐSÖK TERÉN (1940)
Fortepan / Angyalföldi Helytörténeti Gyűjtemény

támogatásával elérték azt, hogy a fasiszálódó Európában a hazai porondon radikális eszméket hirdető pártok, mozgalmak elől – amennyire csak lehet – elszívják a könnyen mozgósítható támogatói bázist, aminek egyértelmű jele volt az, hogy a Darányi-kormány (1936–38) komoly pénzügyi segítséget nyújtott az állástalan diplomás értelmiségiek elhelyezkedése érdekében.¹⁷

Imrédy Béla miniszterelnökségével (1938–39) vette kezdetét az a folyamat, mely a KALOT, az Egyházközségi Munkásszakosztályok (EMSZO) és a Hivatásszervezet bevonását jelentette a kormányzati országimázs-építésbe. A kormány – az egyház mellett – a direkt anyagi finanszírozással egyre jelentősebb kontrollt is gyakorolt e szervezetek felett. Imrédy konzervatív reformpolitikájának civil (!) támogatói bázisaként tekintett e szervezetek tagságára. Az őt követő Teleki Pál második miniszterelnöksége idején pedig az immáron Magyar Szociális Népmozgalomként (1940) eggyé integrált szervezetrendszer tevékenységét be akarták csatornázni a Miniszterelnökség Antal István vezette társadalompolitikai osztályának propagandamunkájába is, a „szellemi honvédelem” egyfajta mozgalmi elővédjeként.¹⁸ Teleki váratlan öngyilkossága s a Nemzetpolitikai Szolgálat átszervezése után azonban csökkent a legfelső politikai körökhöz fűződő kapcsolat és az e civil intézmények politikai felhasználására vonatkozó igény is. Különösen a két bécsi döntést követő területgyarapodás nyomán érhető tetten az, hogy a kormányzat a visszacsatolt nemzetrészekben is egyre inkább bevonta a kormányzati célok propagálásába a KALOT-ot, amelynek szervezőmunkája csökkentette az erdélyi nyilas szervezkedés hatókörét, és csillapította a nemzetiségi villongásokat is.¹⁹

¹⁷ Kerepeszki (2014) 84.

¹⁸ Balogh (1998) 72–73., 92–93., 99.

¹⁹ Balogh (1998) 75–82.

AZ IFJÚSÁGI MOZGALMAK ÚJDONSÁGA ÉS POLITIKAI-TÁRSADALMI KÖRNYEZETE

A politikai piac zártsága, a valós versenyhelyzetet nélkülöző hegemonikus pártrendszer ellenére a rendszer egyik sajátossága volt, hogy egy kijelölt-felügyelt mozgástér keretei között hagyta kibontakozni, működni a rendszer konzervatív alapértékeit elfogadó különféle társadalmi mozgalmakat.

Az ifjúsági szervezetek és a keresztény értelmiség fórumai befolyásolták a közgondolkodást azzal, hogy olyan témákat emeltek be a közbeszédbe, melyek gyakran kívül estek a politika napirendjén vagy az elfogadott beszédmódon. A bajtársi egyesületek „valóságfeltáró” fórumai, vidéki előadás-sorozatai és műhelymunkaszerű foglalkozásai a szociografikus kutatások, terepmunkák következtetéseit közvetítették a magyar társadalom állapotáról, valamint elősegítették a generációs összetartozás tudatának kialakulását. Ennek szolgálatában állt többek között a rövid életű, keresztényszocialista irányultságú Centrum nevű diákszervezet is, mely összejevetelein azt a célt tűzte ki, hogy „a főiskolai hallgatóság megismeri az iparos- és földművesifjúság panaszait, bajait, ezekkel foglalkozik, a kisebb intelligenciájúakat magához fölemeli, és meggyőzi őket arról, hogy a dolgozó keresztényszociális intelligencia teljes erejével védi az ő érdekeit.”²⁰ A *Korunk Szava* (1931) és a *Vigília* (1935) folyóirat elindulásával fóruma teremtdőtt a katolikus társadalompolitika kifejtésének, s ezeknek az orgánumoknak a témaválasztása összecsengett a társadalmi életvilágok valós természetének feltárásán fáradozó terepmunkások, népi szociográfusok kérdésfelvetéseivel.

A húszas években sajátos szubkultúraként jelentek meg a főként felsőoktatási intézményekhez kötődő diákszervezetek, bajtársi egyesületek. Ezek lefedték a korabeli eszmei paletta (főként a jobboldal) szinte egészét. A domináns, létszámukban mindvégig a legerősebb szerveződések viszont a fajvédelem gondolatköréből kinövő, a Turul Szövetségben koncentrálódó bajtársi egyesületek voltak. Heves Trianon-ellenességükön túl az államrendészet beavatkozását is igénylő radikális és botrányos akciókat (például durva egyetemi zsidóellenes kirohanásokat) hajtottak végre, melyek – mai kifejezéssel élve – gyakran kimerítették a „közösség elleni izgatás” fogalmát. Emellett nyitottak voltak a társadalmi reformok és a magyar megmaradást szolgáló, a nemzeti identitást erősítő társadalmi gyakorlatok iránt. Eszmeileg számos átfedés mutatható ki e csoportosulások és a népi mozgalom, illetve a szociális kereszténység között, például a paraszti gyökerű értelmiség kinevelését, a fogyasztási és értékesítési szövetkezetek szervezését és a föld-reformot illetően.

A felsőoktatási ifjúsági szervezetek közül az 1921-ben megalakult, ciszterci alapítású Foederatio Emericana elsősorban a középosztályhoz sorolható családokban felnőtt ifjúságra támaszkodott, célja pedig a rokon társaságokra jellemző kulturális-gazdasági feladatkör betöltése helyett a katolikus világnézet propagálása, a társadalom krisztianizációjának előmozdítása volt. Ez a vallási alapon szerveződő, a negyvenes évek elejére a tizenötezer fős taglétszámot is meghaladó egyesület a „fontolva haladás” jegyében zajló magyar megújulás, a Szent István-i állam-eszme és az „úri modor” hirdetője volt, értékeit népes, békés tömegrendezvényeken, bálokon

---

²⁰ Kerepeszki (2009) 137.

és kultúresteken jelenítette meg.²¹ A *Quadragesimo anno* kezdetű enciklika megjelenése két értelemben is alapvető változásokat körvonalazott a szervezet életében. Egyrészt alapvetően földrajzi alapon strukturált belső szervezeti rendjüket igyekeztek hivatásrendi alapokon átalakítani. Ennek következtében egyetemi szakonként elkülönülve úgynevezett hivatáskúriák jöttek létre, melyek vezetői egy egyetemi oktató (*dominus magister*) és a legkiválóbb egyetemistákból választott ifjúsági vezető (*senior*) voltak. Másrészt az 1929–33-as világgazdasági válságot követően nyitottak az alsóbb néprétegek felé: számos tagegyesület ingyenesen igénybe vehető menzát és kollégiumot tartott fenn a rászorulóknak számára, továbbá – bízva a revízió sikerében és az ország területi gyarapodásában – országismereti tréningeket és vezetőképző tanfolyamokat szerveztek.²²

A társadalmi integráció elősegítésének sikerességét és a közéleti kérdések bátor vállalása érdekében tett lépések eredményességét mutatta a korszak második felében a különféle csoportosulások magas száma, ami a keresztényszociális gondolkodásmód gyakorlati sikereként is elkönnyelhető. A harmincas–negyvenes évek fordulóján a munkásifjúság már százhusz helyi szervezettel és egyes becslések szerint mintegy százhetvenezer fős taglétszámmal büszkélkedhetett, szoros kapcsolatot építve ki a leventemozgalommal is. A legjelentősebb katolikus társadalmi szerveződés, a főként a kis- és középbirtokos parasztcsaládok fiataljait és iparosifjakat soraiba hívó KALOT és részben a KALÁSZ fénykorában több mint ötszáz helyen léteztek egyleteik, s tagságuk meghaladta a száznegyvenezer főt. A szociáldemokrata-kommunista munkásmozgalommal szemben „alternatív” munkásmozgalmként szervezett, felekezeti jelleggel, függetlenül működő Magyar Dolgozók Országos Hivatásszervezetének szakmánként tagozódó szakosztályai (iparos, agrár, értelmiségi) fénykorukban huszonötezer főt tudhattak soraikban. Fellépésükkel számos esetben jelentősebb béremeléseket értek el.

Az ország 1944. március 19-i német megszállását követően a bajtársi egyesületek és diákszervezetek tagságának, öregdiákjainak meghatározó része biztonságát sem kímélve vett részt az ellenállási mozgalmakban, a lengyelországi menekülteken²³ vagy az üldözött zsidókon segítő embermentő akciókban, az egyesületek felhalmozott készleteit és infrastruktúráját is az ellenállás céljainak szolgálatába állítva.²⁴

KERESZTÉNYSZOCIÁLIS SZEMPONTOK ÉS A TÁRSADALMI KÖZEG

Milyen életviszonyok jellemezték azt a társadalmi közeget, melynek uralkodó ideológiájává, érdekeinek előmozdítójává próbált válni a keresztényszociális irányzat? A keresztényszociális eszmék célközönségét elsősorban azok a városokban, mezővárosokban élő polgárok jelentették, akik a felemás magyar polgárosodás és modernizáció veszteségeinek tekinthetők, akiket mai kifejezéssel élve a lecsúszás veszélye fenyegetett vagy éppen a felemelkedés vágya motivált. Így érdemes kitérni a „neobarokk társadalom” néhány számszakilag is mérhető jellegzetességére, különösen ami a vagyoni differenciálódást és az alsóbb rétegek politikai integrációját illeti. Szekfü Gyula nem véletlenül illette a „neobarokk” jelzővel a háború utáni új rendet, utalva arra, hogy

21 Kiss-Vajda (2012) 46–49.

22 Ujváry (1989) 51–63.

23 Lásd a kötetben Balázs István Miklós tanulmányát.

24 Szokolay (2014)

a nagy társadalmi csoportok közötti vagyoni, életmódbeli és kulturális különbségek a századforduló világához képest szinte érintetlenül megmaradtak. Tovább élt a magyar társadalmi berendezkedés hagyományos osztály- és értékszerkezete, ennek velejárójaként továbbra is jelentős volt például az öltözködés státuszkifejező ereje, a bonyolult köszönési formákhoz való merev ragaszkodás, a rangok és címek kiemelt szerepe s a mobilitási pályák viszonylagos korlátozottsága.

A két világháború közötti időszakban az egy főre eső nemzeti jövedelem a nyugat-európai átlag 57–60 százaléka körül mozgott, az egy főre vetíthető gazdasági kibocsátás színvonala pedig ugyancsak a nyugati középérték 55–60 százaléka volt.²⁵ Ez az adat – különösen a regionális versenytársakkal összevetve – nem mondható rossz teljesítménynek a trianoni Magyarországtól, hiába azonban a nyugati trendet követő imponáló gazdasági teljesítmény, számos statisztikai adatsor igazolja azt, hogy a társadalom egyes rétegei nem egyformán részesedtek a biztató konvergenciapálya nyomán jelentkező „tortabővülésből”. Számos korabeli nemzetgazdasági statisztika is igazolta, hogy a jövedelemmegoszlás terén óriási egyenlőtlenségek voltak, melyeket joggal éltek meg igazságtalanságként a hátrányban lévők.

A Horthy-rendszer idején le lettek fektetve a korszerű állami szociális és biztosítási intézményrendszer alapjai, a jóléti kiadások nagyságrendje nem maradt el a korabeli európai átlagtól, ugyanakkor ezek viszonylag szűk kört érintettek – a főbb célcsoportot a közalkalmazottak, az ipari és kereskedelmi dolgozók alkották, a legkevésbé lefedett népcsoport pedig az agrárium több mint négymillió főt kitevő rétege volt. A jogosultságok fokozatos törvényi kiterjesztésével a társadalombiztosítás különböző formáiban (például baleset-, nyugdíj-, egészségbiztosítás) a társadalom átlagosan közel 30 százaléka részesült.²⁶ A lakosság 55–75 százaléka a létminimum szintjén vagy az alatt tengette életét, s a lakosság 81 százaléka osztozott a megtermelt összjövedelemnek kevesebb mint a felén (44 százalék). Az ipari munkásság munkanélküliségi rátája a harmincas–negyvenes években 10 és 25 százalék között ingadozott, az egyébként is a létminimum környékén élő munkásság, kisbirtokos parasztság és kisiparosság bevételeinek ötödét elvonták; ráadásul az ipari és mezőgazdasági napszamosok, cselédek jövedelme a nemzetgazdasági átlag felét sem érte el. A nemzeti össztermék növekedésén belül a fogyasztási ráta meghaladta a beruházások mértékét, az átlagos nyugati költési szintnél pedig jóval magasabban voltak az élelmiszer- és a lakhatással összefüggő kiadások. Ami kifejezetten a termelői szektorban foglalkoztatott fiatalkorúakat illeti, a lakhatási és táplálkozási nehézségeket érdemes kiemelni. Néhány szélsőségesnek mondható budapesti adat beszédes képet fest a korabeli közállapotokról: az 1933 és 1942 közötti szűk egy évtizedben a Munkaegészségügyi Vizsgáló Állomás méréseibe bevont munkás- és tanoncifjak közel egyötöde alultáplált volt, a fővárosban élőknek több mint a fele a családjával lakott együtt, szoba-konyhás lakásban.²⁷ Életkezdesi esélyeiket emellett a rugalmas bér- és munkaidő-szabályozás is jelentősen rontotta.

A felsőoktatást tekintve azt láthatjuk, hogy a korszakban a hallgatóság döntő részét a köztisztviselői, birtokos, altiszt, iparos- és értelmiségi családból származó diákok tették ki, így egyik oldalon a középosztály újratermelődését segítette elő a rendszer, ugyanakkor a mobilitási esélyek is

---

²⁵ Tomka (2011)

²⁶ Szávai (2017) 136–151.

²⁷ Ungváry (2016) 55., 61., 147–159.

SZENT JOBB-KÖRMENET A BUDAI VÁRBAN (1932)
Fortepan / Buzinkay Géza

növekedtek a korszakban. Az objektív feltételek adottak voltak a szegényparaszti és iparimunkás-családok gyermekei számára is, hogy bejussanak a felsőoktatási intézményekbe, és versenyképes végzettséget szerezve esélyük legyen a társadalmi felemelkedésre, de mivel a lakhatási, étkezési és tandíjköltségeket nem igazán tudták vállalni, gyakran elestek a tanulás lehetőségétől.²⁸ Alapvetően tehát nem arról volt szó, hogy az uralkodó elit rendszerszerűen, tudatosan ki akarta volna zárni a fiatalok többségét. Leginkább a hittudományi kar volt nyitott a szegény sorsú diákok befogadására, ugyanakkor ahol jelen voltak a keresztényszociális eszmék alapján szervezett diákjóléti intézmények, segítettek a napi szintű megélhetési gondok áthidalását (például menza, internátusi díjkedvezmény, költségátvállalás).

A szociális kereszténység nézőpontjából a megcsonkított, erőforrásokban gazdag régióinak java részétől megfosztott ország lakosságának az életminőség terén jelentkező tagadhatatlan fejlődése – a mégoly nagy különbségek továbbélése ellenére is – üdvözlendő volt, feladat azonban ezen túl is akadt. A közösségi finanszírozásból működtetett diákjóléti és szociális intézmények az állami szociálpolitika egyes hiányosságait pótolták, az abból kiszorulókat is támogatták.

A HÍVŐ, HAZASZERETŐ, MŰVELT POLGÁR IDEÁJA

A keresztényszociális ifjúságvédelmi gondolatok – melyek az erényes, keresztény polgárhoz méltó életformát és az ideális állampolgár alakját igyekeztek szavakba önteni – tulajdonképpen azokat a társadalmi-értékrendi ideálokat propagálták, melyeket a politikai-társadalmi elit is hangoztatott, így a szociális kereszténységet ilyen irányú tevékenysége révén jól be lehetett

²⁸ Király (2015) 67–71.

csatornázni a konzervatív értékrendi kánonba. Ezen az érintkezési felületen váltak áthidalhatóvá mindaz a szembenállás, mely például a egyházi földvagyon szociális célú felosztása vagy az ifjúsági szervezetek társadalmi hatóköre területén feszült a hatalom képviselői és a reformszellemű katolikus értelmiség között.

1936-ban a szalézi rend rákospalotai, Don Boscóról elnevezett nyomdájában napvilágot látott egy brosúra, amely alapján meghatározhatók az ideális állampolgárral szemben támasztott korabeli elvárások.²⁹ E katekizmusokra hasonló szerkezetű kiadványt kifejezetten önképzőkori, kultúregyesületi, népművelési foglalkozásokhoz készítették, egyfajta iránytűként a foglalkozáson részt vevők számára. A füzet főbb fejezetei lényegében a konzervatív mintapolgár ideáltípusa alapján rajzolták meg a fiatal felnőtt karakterjegyeit. A szerző a „keresztény középúthoz” képest szélsőségesnek látott alternatívákat is felvillantotta: negatív színben ábrázolta az internacionalizmust s a nemzeti jegyeken és karakterisztikán felülemelkedő globális világpolgárság gondolatát.

A szociális enciklikák értékszemlélete két ponton jelenik meg nagyon hangsúlyosan a szövegben, miközben a teljes brosúra gondolatvilágát áthatja. A szerző egyrészt célul tűzte ki az egyéni és közösségi érdek- és akaratérvényesítés összhangjának megtalálását, melyet némi képzavarral „krisztusi szocializmusnak” keresztelt el. Másrészt – Mihelics Vidre utalva – előbukkan a pápai enciklikákból már ismert gondolat a „méltányos részesedésről”: „...a nemzet szellemi javaiból és a társadalmi gazdálkodás jövedelméből méltányos arányban kell részesíteni minden foglalkozási csoportot – gyári munkást és mezőgazdát, városlakót és falusit, tisztviselőt és szabadpályán élő, iparost és kereskedőt”.³⁰

A kiadvány több premisszát, mondhatni konzervatív természetű politikai kinyilatkoztatást is megfogalmaz: ilyen például az a kijelentés, mely szerint a liberális közvélekedéssel szemben a magyar nemzet alapja a család, a magyar nép voltaképpen a családok társulásaként jön létre; illetve az államrend stabilitását és a társadalmi békét a törvénytisztelet és a jogkövető magatartás teremti meg, minek következtében az ideális polgár kötelessége a „közvetve vagy közvetlenül hazaellenes, államellenes” működést kifejtő egyesületek, pártok ténykedését megtagadni. Idesorolható a hierarchia- és tekintélytisztelet, melynek egyfajta isteni eredetet és megalapozottságot tulajdonít a szerző: ennek fényében az ideális polgár a rangban felette álló személylyel szemben alázattal és normakövető magatartással tartozik, abban a reményben, hogy idővel ő maga is vezetővé és megbecsült személlyé válhat. Továbbá az ideális polgár rendezett családi életet él, ami az idősök tiszteletét és a közös családi kiadásokhoz való méltányos hozzájárulást is jelenti. A brosúra szerint továbbá arról ismerszik meg a normakövető egyén, hogy eleget tesz honvédelmi, közteherviselési és tankötelezettségének is, s úgy általában a testi-lelki egyensúly elérésére törekszik. Ez utóbbi értelmében humán műveltségét folyamatosan gyarapítja, szabadidejében pedig kerüli a káros, világi élvezeteket: „Mondd meg: vajon korcsmában, rossz pajtások között, zugmoziban vagy erkölcstelen könyvek között töltöd szabadidődet, avagy szüleid házában, az Isten házában, Istent és hazát tisztelő egyesületben, testet-lelket üdítő igazi kiránduláson, múzeumban stb.”³¹

---

²⁹ Koppány (1936)

³⁰ Koppány (1936)

³¹ Koppány (1936) 19.

EGY KOLOZSVÁRI KERESZTÉNYSZOCIÁLIS DIÁKCSOPORT ÉLETE

Erdélyben már a 19. század közepétől – a polgárosodás velejárójaként – komoly társadalmi erőket képviseltek az *érdekvédelmi szervezetek*. Az iskolaszövetkezetek kielégítően ellátták a diákság étkeztetési és egyéb szociális, kulturális igényeit, közösségi élményt biztosítottak, a gazdaszövetkezetek pedig elősegítették tagjaik piacra jutását és áruik nyereséges értékesítését.³² A trianoni békediktátum utáni kisebbségi lét felerősítette az önszerveződés szükségességét és képességét, így különösen 1925 és 1932 között sorra jöttek létre a gyakran vallási alapon, de leginkább felekezeti jelleggel működő, gazdasági-szociális célú társadalmi és kifejezetten diákszervezetek: így például már 1921-ben a református Ifjúsági Keresztyén Egyesület (IKE), az ezernyolcszáz tagot számláló Katolikus Nőszövetség, a Dávid Ferenc Egylet s Nagyvárad központtal megalakult az Erdélyi Katolikus Legényegyletek Országos Szövetsége (1926).³³

Ebben a fejezetben egy olyan diákkört mutatok be, mely e diákszerveződések széles táborában katolikus oldalról igen jól reprezentálja a keresztényszociális politika- és társadalomfelfogás jellegzetességeit. A Majláth Gusztáv püspökről elnevezett diákkör az 1921-ben megalakult, mintegy húszezer tagot és száznyolcvan helyi tagozatot magában foglaló Erdélyi Katolikus Népszövetség egyik szakosztályának része volt. A diákkör a kolozsvári egyetemvárosban működve katolikus főiskolai és egyetemi hallgatókra építve fejtett ki sokrétű tevékenységet.³⁴ Tagjai 1932-ben szociális szemináriumi csoportot hoztak létre, falukutató kérdőíveket szövegeztek, terjesztettek, és ennek alapján terepmunkát is végeztek, valamint köröket és kúriákat létesítettek azokban az erdélyi megyékben, ahonnan az egyetemisták származtak. Egy évvel később a kör már az egész szakosztály vezetését átvette, tanulmányi szemináriumait pedig az „egész emberré való fejlődés önképzőkörének” tartva a szociális enciklikák szellemében végezte jellemfejlesztést szolgáló tevékenységét, valamint erősítette a kisebbségi öntudatot. Az *Erdélyi Fiatalok* című lapban tették közzé aktuális kérdésekre vonatkozó állásfoglalásaikat, így például a *Quadragesimo anno* megjelenését követően hat röpiratban adták közre az enciklikával kapcsolatos véleményüket.

E magas színvonalú elméleti munkának az egyik markáns megnyilvánulása volt az, amikor a lapszerkesztő diákok a román parasztpárt államreform-tervezetére reagálva megfogalmazták a tisztán népképviselési elv mentén szerveződő parlamentarizmus kritikáját. Akkoriban egyre többen érezték úgy – s ezt erősítette a választójoggal rendelkezők körének szűk volta –, hogy a politikai osztály eltávolodott a választói közösségtől, a parlamenti döntéshozatal nem áll összhangban a társadalom tagjainak többsége által támasztott igényekkel. Másrészt a lapban véleményt formáló fiatalok úgy gondolták, hogy a képviselők között felülreprezentáltak a jogvégezeti képviselők, a törvényhozó fórum ugyanakkor nem „ügyvédek gyülekezete” kellene hogy legyen. Ezekből a felismerésekből adódott az, hogy a képviselési rendszert – „megjavítása” céljából – korporációs elemekkel kívánták kiegészíteni. Az egyes hivatásrendek együttműködése, a munkások és munkaadók önálló kamarája ugyanis garanciát jelentene arra, hogy a választókerületekből mandátumot szerző képviselőket tömörítő képviselőházzal „együtt döntsenek”, s a törvényhozás ne váljék szűk érdekcsoportok kívánalmainak kifejezőjévé. Így az szinte az

32 Hunyadi (2017) 368–388.

33 Jakabffy Elemér Alapítvány Kézirattára, K119. Venczel József hagyatéka. Az *erdélyi ifjúság és az új transzszilvánizmus* című tanulmány kézirat.

34 A körnek az egyetemi életben betöltött szerepéről, illetve egyházzal fenntartott kiterjedt kapcsolatairól lásd Ozsváth (2012).

A MAJLÁTH FŐGIMNÁZIUM EGYIK HELYISÉGE (1942)
Fortepan / Szilágyi Csaba

egész társadalom reprezentálására képessé válna. A kamarák közötti kölcsönös viszontbiztosítással jelentős lépést lehetne tenni egy emberközpontú, a közjó megvalósításán fáradozó államrend kialakítása felé.

A diákkör fő profilja persze nem az államelméleti kérdésekkel való foglalatosskodás volt. Működésük fókuszában – a „szervezkedjünk és tanuljunk” mottónak megfelelően – termelő-, értékesítő- és fogyasztási szövetkezetek, valamint kultúregyesületek alapítása állt, mert indoklásuk szerint „kisebbségi életünk megtartóereje a független gazdasági megszervezettségben s kultúránkban, műveltségünkben rejlik”, s a „népi erő és az intelligencia kötelességtudatának összekapcsolása” szükséges ahhoz, hogy a mozgalom eleget tehessen „népszervező hivatásának”. Ennek szellemében 1932-ben Gyergyószentmiklóson megfogalmazták átfogó célkitűzéseiket, lefektették az alapjait egy kisebbségi sorshoz szabott reálpolitikának, melyet a „keresztény transzszilvánizmus” kifejezéssel illettek. Ez a politikai perspektívát leíró fogalom lényegében hármas célrendszert foglalt magában. E célok a következők voltak: (1) A szövetkezetek és szakszervezetek útján történő „belső reálpolitikai megszerveződés”, azaz a kisebbségi sorba került magyarság egységes osztállyá szervezése a „dolgozó” és „értelmiségi” néposztályok integrálásán keresztül, belső ellentéteik és egymással szemben meglévő ellenérzéseik megszüntetésével, tompításával. (2) A polgárosodás erősítése érdekében az iskolarendszerű képzési formákon túli kultúraterjesztés, népművelési formák változatossága révén növelni kell az alsóbb néposztályok kulturális színvonalát. (3) Fokozni kell a társadalom tagjainak együttműködését, ki kell teljesíteni a kooperációs készségeket (szolidaritizmus). A diákkör a kultúrát a társadalom integrációját erősíteni képes közvetítő közegnek és szervezetrendszernek tartotta. Továbbá új értékeket akartak adni a sokszor öncélúnak tartott értelmiségi pályákon boldogulni kívánó fiataloknak.

ÖSSZEGZÉS

FELHASZNÁLT IRODALOM

KEREPEszKI (2009)

KEREPEszKI RóBERT: *A Turul Szövetség országos és debreceni szervezete (1919–1945)*. Doktori disszertáció. Debrecen, Debreceni Egyetem BTK.

KEREPEszKI (2014)

KEREPEszKI RóBERT: A „tépelődő gentleman”. *Darányi Kálmán (1886–1939)*. Pécs–Budapest, Kronosz–MTT.

KIRÁLY (2015)

KIRÁLY SÁNDOR: A társadalmi mobilitás lehetőségei a Horthy-korszak felsőoktatási rendszerében. *Gerundium. Egyetemtörténeti közlemények*, 2015/3–4., 47–71.

KISS–VAJDA (2012)

KISS RóBERT KÁROLY – VAJDA TAMÁS: *Egyetemi ifjúsági egyesületek Szegeden 1919 és 1944 között*. Szeged, Universitas Szeged.

KLESTENITZ (2012)

KLESTENITZ TIBOR: Prohászka Ottokár a komáromi és pozsonyi katolikus nagygyűlésen. In MÓZESSY GERGELY (szerk.): *Prohászka-tanulmányok 2009–2012*. Székesfehérvár, Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, 114–131.

KOPPÁNY (1936)

KOPPÁNY (KUTSERA) ISTVÁN: *A munkásifjú és a ma élete*. Különlenyomat a *Munkásifjú* című iparos és kereskedő ifjúsági folyóiratból. Budapest.

KOVÁCS–VIDA (1990)

KOVÁCS K. ZOLTÁN – VIDA ISTVÁN (szerk.): *Félbemaradt reformkor. Miért akadt el az ország keresztény humanista megújulása?* Róma, Detti.

MIHELICS (1928)

MIHELICS VID: *A szakszervezkedés elmélete és iránya*. Pécs, k. n.

OZSVÁTH (2012)

OZSVÁTH JUDIT: György Lajos és Márton Áron ifjúság- és pedagógusnevelő munkássága. <http://rmpsz.ro/uploaded/tiny/files/magiszter/2012/tel/10.pdf> (Utolsó letöltés: 2019. március 5.)

PETRÁS (2013)

PETRÁS ÉVA: A Vatikán és a magyar katolikus értelmiség. A magyar katolikus értelmiség útja a kereszténydemokrácia felé. In FEITL ISTVÁN (szerk.): *Nyitott/zárt Magyarország. Politikai és kulturális orientáció 1914–1949*. Budapest, Napvilág.

PROHÁSZKA (1918)

PROHÁSZKA OTTOKÁR: *Kultúra és terror*. Budapest, Élet.

SPANNENBERGER (2009)

SPANNENBERGER NORBERT: A politikai katolicizmus. In Romsics Ignác (szerk.): *A magyar jobboldali hagyomány*. Budapest, Osiris.

SZÁVAI (2017)

SZÁVAI FERENC: A Horthy-korszak jóléti állama, eredményei a gazdasági modernizáció tükrében. *Közép-európai Közlemények*, 2017/4., 136–151.

SZOKOLAY (2014)

SZOKOLAY DOMOKOS: Az ifjúsági ellenállás. Előadás. <https://www.youtube.com/watch?v=WvINeriwbZA> (Utolsó letöltés: 2019. augusztus 30.)

TOMKA (2011)

TOMKA BÉLA: Gazdasági változások és a fogyasztás alakulása a huszadik századi Magyarországon. In Kovács Kiss György – Romsics Ignác (szerk.): *A mi 20. századunk*. Kolozsvár, Komp-Press Kiadó, 101–179.

UJVÁRY (1989)

UJVÁRY GÁBOR: Egyetemi ifjúság és katolicizmus a „neobarokk társadalomban”. *Levéltári Szemle*, 1989/4., 51–63.

UNGVÁRY (2016)

UNGVÁRY KRISZTIÁN: *A Horthy-rendszer és antiszemitizmusának mérlege. Diszkrimináció és társadalompolitika Magyarországon 1919–1944*. Budapest, Jelenkor.

ZACHAR (2014)

ZACHAR PÉTER KRISZTIÁN: *Gazdasági válságok, társadalmi feszültségek, modern válaszkísérletek Európában a két világháború között*. Budapest, L'Harmattan.

MINDENNAPI CSERKÉSZÉLET, CSERKÉSZTÖRTÉNETEK

A sárospataki cserkészletnek, melynek születésénél fogva erős az egyházi kötődése, egészen a Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség 1921-es tahi táboráig vezethetők vissza a gyökerei.¹ A sárospataki küldöttség itt határozta el, hogy hazatérésük után a diákságot bevonva cserkészcsapatot alapítanak. Ebben a táborban az érettségi után épp útját kereső Újszászy Kálmán – az 1. számú (BKIE) cserkészcsapat egykori tagja, a faluszeminárium későbbi vezetője – is megjelent. Rá olyannyira „nagy hatással voltak a pataki Teológiáról ott lévő résztvevők”,² hogy rögvest el is döntötte tanulmányainak Sárospatakon való folytatását. A városban nemsokára öt cserkészcsapat működött: a református főiskola gimnáziumának Hegyaljai Erő, a teológiai akadémia Timótheus, a tanítóképző II. Rákóczi Ferenc cserkészcsapata, valamint a református egyház Sztáray Mihály kiscserkészcsapata, illetve a Lorántffy Zsuzsanna leánycsapat.³

GIMNAZISTA CSERKÉSZEK

A cserkészek, a 134. számú Hegyaljai Erő csapat megszervezői 1921 szeptemberétől „sok akadályt és előítéletet legyőzve” kezdhették meg munkájukat a pataki iskolákban.⁴ A csapat 1928 és 1947 közti parancsnokának, a Budapestről érkező Szabó Károlynak a cserkészideálja illeszkedett az általánosan elfogadott Horthy-kori cserkészképbe, hiszen „krisztusibb ember és magyarabb magyar” fiatalok nevelését irányozta elő. Történetük azonban közel sem volt problémáktól mentes: „A pataki diákok nagy része éppen azért legtöbbször ellenséges érzülettel van a cserkészlet iránt, mert a cserkészlet nem tűri a felületesen és csak kényszerből »jó« diákot, sem a bizonyos »pataki diákhagyományokat« tisztelő »gárdabeli« diáktípust” – utalt Szabó a pataki diákság jellegzetes szállásformájára.⁵ A szabadabb, diákosabb életformával szemben – a korhangulathoz igazodva – a 134. Hegyaljai Erő felelősségteljes kötelességtudatra nevelte tagjait önmagukkal, a társadalommal és hazájukkal szemben.⁶

Az öt alapító teológus Vincze Károly, Zsiros József, Benke József, valamint a faluszeminárium későbbi „atyjai”, Szabó Zoltán és Újszászy Kálmán voltak. Sokat elárul a kezdetekről, hogy az első toborzást Zsiros az óráközi szünetet felhasználva, egy padra felállva volt kénytelen megejteni. Mindazonáltal nem eredménytelenül, mivel szeptember 22-én megindulhatott a négy törzsben folyó munka; a törzsek a Sólóyom, a Sirály, a Sas és a Turul nevet viselték. (Ezek a motívumok a csapatjelvényeken és a csapatinduló szövegében is felfedezhetők.) Noha a kezdeti lépésekhez korábban más csapatoknál már tevékenykedő tagokat is segítségül hívtak, a csapat

1 Megemlítené, hogy a diákszövetség később folyóiratában ismertette a külföldi settlementmunkát, melynek megkezdése Magyarországon – a szerző szerint – „az egyházaknak, a társadalmi és komolyabb diákegyesületeknek halaszthatatlan kötelessége volna”. Bujáki Pál: A settlementekről. *Diákvilág*, 1925. október, 15.

2 Berecz Adrienn: Újszászy Kálmán és a sárospataki falumunkák (1921–1951). Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei (a továbbiakban: SRKTGY) Adattár. Fsz. kt., 1818, 6–7. A sárospataki falumunka különböző formáihoz átfogóan: Kovács (2014) 311–322.

3 A 134. sz. »Hegyaljai Erő« cserkészcsapat tizenöt éves története, szerk. Baksy Rezső. Sárospatak, 1937, 9. Közli: Csorba (1940). Baksy az 1937-es dátum ellenére később zárhatta le kéziratát, mivel még az első bécsi döntésre is reflektál néhány írás.

4 Csorba (1940) 13. A cserkészlettel számos ponton összefonódó sárospataki faluszemináriumhoz lásd Bartha (2013).

5 A „gárdista” tanuló többedmagával magánszemélyeknél lakott a városban; az egy háznál lakók alkottak egy gárdát. Dienes–Ugrai (2013) 55. Benke–Pólos–Szabó (2005) 141–145.

6 A 134. sz. »Hegyaljai Erő« cserkészcsapat tizenöt éves története..., 2–3. A csapat húszas évekbeli iratai a korszak erőteljes irredentizmusát tükrözik: A 134. számú Hegyaljai Erő Cserkészcsapat iratanyagából. SRKTGY Adattár. Fsz. kt., 3507.

első parancsnoka Vincze Károly lett, míg tanár elnökül végül (egészen 1928-ig) Hallgató Sándort sikerült megnyerni.⁷ A csapat „első és igazi parancsnoka” azonban „Krisztus volt” – utalt a szervezőt evangéliumi alapjaira a húszas évek elején Amerikába költöző Vincze, míg Hallgató a rendszeres táborozást helyezte olyan kontextusba, hogy az „egy szebb magyar jövőt építő munkatábor nekiindulása volt”. Ünnepestes keretek közt tizenkilenc cserkész és négy kiscserkész tett fogadalmat (illetve utóbbiak „ígéretet”) 1922. március 15-én. A patetikus pillanatokat azonban szinte azonnal a – humort is tartogató – prózai hétköznapiak követték. Így eshetett meg például, hogy szerény otthonuk fűtésére a Windischgrätz hercegi udvartól „Hegyaljai Ernő Úr” részére utaltak ki fát.⁸

Bár csábító feladat lenne a csapatok működésének bemutatása, az alábbiakban csupán azokra a momentumokra szorítkozom, melyek összefüggésbe hozhatók a falukutatással. Az 1921/22-es tanévben ilyennek tekinthetjük Újszászy dunavecsei tisztképzőtábori kiküldetését, ahol többedmagával „gyakorlati cserkészeti” kiképzést kapott. Az itt elsajátított szervezési, táborozási formákat a faluszeminárium életében vagy éppen az 1935-ös munkatábor mindennapjainak kialakításakor is kamatoztatni lehetett.⁹ A következő évben ugyanő már rajparancsnokként vett részt a munkában, és ebből az évből van először információ sátoros táborozásról is. Ezek az esztendő a folyamatos fejlődés jegyében teltek: 1923/24-ben – otthonukat kinőve – hetvenfős tagságról tudunk. Ekkor már „az őrsök, illetve a rajok a különböző iparágak [...] elsajátítását is megkezdték”. Sőt, a pataki cserkészcsapat „hálóját a nép egyszerű gyermekeire is kivetette, akik közül 12 elemi iskolás levante felvételével nagyobbította magát”. Mint megjegyezték, csapatuk „nem magáért küzd, hanem a nemzet újjáépítése a cél”, mely gondolat átszötte az 1926-os megyeri nagytáborról készült, lírikus hangvételű beszámolójukat is.¹⁰

A húszas évek közepére az eleinte még toborozni kényszerülő cserkészlet kiváltsággá vált a gimnáziumban. Palumby Gyula közlése szerint ötvenfős osztályukból mindössze öt diákot vettek fel, így a „kiváltságosok” büszkéek voltak helyzetükre és a cserkészettel járó külsőségekre (kalap, bot, nyakkendő, jelvény).¹¹ „Az alig négyéves csapat a főiskola legerősebb egyesületévé küzdött fel magát”, melynek 1925-ben már öregcserkészörse is volt. Ők júniusban egyhetes tátrai mozgótáborral tették le névjegyüket a Felvidéken, bejárva többek között Kassát, Késmárkot és Krasznahorkát. Az 1937-es visszaemlékezés szerint „legelső alkalom volt ez, hogy magyar csapat jár az elszakított területen, és éppen patakiak voltak az elsők [...]. Vajha közel volna az idő, mikor »haza«mennénk a csodás Felvidékre” – tette hozzá az irredenta hangvételű iromány (alighanem váteszi képességű) szerzője.¹² Újszászy Kálmán – parancsnokként – nemcsak itt volt jelen, hanem a júliusi gödi nagytáborban is, ahol szintén táborparancsnoki rangban ténykedett, csakúgy, mint a már említett nagy hírű megyeri nagytáborban, ahol a patakiak két országos versenyt is megnyertek. Ugyanakkor egyre gyakrabban táboroztak Patak környékén, leginkább a Hegyközben, mely régió a harmincas évektől a faluszeminárium egyik munkaterülete lett.¹³

7 A 134. sz. »Hegyaljai Erő« cserkészcsapat tizenöt éves története..., 2–3.

8 A 134. sz. »Hegyaljai Erő« cserkészcsapat tizenöt éves története..., 4–5. és 16–17.

9 Az 1935-ös munkatáborhoz: Bartha (2010).

10 A 134. sz. »Hegyaljai Erő« cserkészcsapat tizenöt éves története..., 5–6. és Benke Kálmán csapattiszt táborzáró jelentése a 134. Hegyaljai Erő cserkészcsapat 1925/26-os tevékenységéről és a Nemzeti Nagytáborról. Csorba (1940) melléklet.

11 Palumby (1996) 539–540.

12 A felvidéki túra egyik résztvevőjének, Benke Kálmánnak a naplóját Benke György a *Zempléni Múzsza* hasábjain tette közzé. A szórakoztató, olvasmányos irat a magyar cserkészcsapat kinti fogadtatására koncentrál, kiemelve például a felvidéki magyar zsidó cserkészcsapatok (!) ragaszkodását az anyaországiak felé. Benke (2004).

13 A 134. sz. »Hegyaljai Erő« cserkészcsapat tizenöt éves története..., 6–8.

SÁROSPATAK LÁTKÉPE (1939)
Fortepan / Kókány Jenő

A húszas évek második felétől Újszászy célul tűzte ki „a befelé mindig jobban elmélyülő, kifelé mindig fegyelmezettebb cserkészmunkát, illetve cserkészéletet”. A befelé elmélyülő munkának azonban némiképp ellentmondanak a folyamatos táborozások, díszszemlék, dunántúli (balatoni, bakonyi) túrák – sőt még az 1929-es angliai dzsemborira is eljutott néhány pataki ifjú. Az 1926/27-es tanévben a kereteit kinövő csapatban megkezdődött a szétválás: a teológusok és a gimnazisták külön őrsöt hoztak létre (amely előbbieket esetében magja lett a későbbi külön csapatnak), 1929/30-ra pedig az apród- és a vízcserkész is bekerült a száztíz főre duzzadt csapat munkájába. Emellett „az 1930 tavaszán alakult Zemplén vármegyei cserkész-intézőbizottság Szabó Károly csapatparancsnokot megyei vezetőtisztté nevezte ki”, ami a patakiak növekvő ázsioját mutatja a megyei szervezetben. Ebben az évben – mely a szociológiai szeminárium létrejöttét közvetlenül megelőző esztendő – „hat őrsi kirándulás volt a környék, főleg a nép megismerésére”. Ez a tevékenység a következő években is folytatódott, 1931-ben például hegyközi mozgótáborral, ahol „néprajzi ismereteket is gyűjtöttek”.¹⁴

A csapatlétszám bővülése a harmincas években sem állt le: 1933-ban már ötvenöt cserkésszel, ötvenkét apróddal és tizenkét tiszttel folytatták munkájukat a gimnazisták.¹⁵ Az 1936-os tiszafüredi nyári tábor helyének kiválasztásánál az a több évre előre kidolgozott honismereti szempont érvényesült, miszerint „évenként az ország különböző vidékeit és népeit ismerjék meg a csapat cserkészei”.¹⁶ Hamarosan aztán a visszatért felvidéki országrészek lettek kedvelt kiszállási helyszíneik, a régió sok más csapatához hasonlóan.¹⁷ 1938 mozgalmas őszén a „magyar a magyarért” akcióban is segédkeztek a helyi légoltalom figyelő- és riasztóőrsében, valamint „különböző

¹⁴ A 134. sz. »Hegyaljai Erő« cserkészcsapat tizenöt éves története..., 8–12.

¹⁵ Évkönyv (1933–1934), 132. Az évtized végére már „75 cserkésszel, 34 apróddal és 8 tiszttel” dolgoztak. Évkönyv, 1939–1940, 190.

¹⁶ Évkönyv (1936–1937), 158. A következő évben Révfülöpön tartották meg honismereti, „erkölcsi, szociális és nemzetnevelő célzatú” nyári nagytáborukat. Évkönyv (1937–1938), 171.

¹⁷ Vö. Bartha (2011a)

osztatok híradóalakulataiban” heteken át foglalkoztatott fiúk.¹⁸ Nem egészen két évvel később a második bécsi döntést már beárnyékolta a nehézségek: „közbejött legyőzhetetlen szállítási és élelmezési akadályok miatt” le kellett mondaniuk az erdélyi táborról, s hasonló okokból ugyanerre a sorsra jutott balatoni nyári nagytáboruk is.¹⁹

CSERKÉSZET A TANÍTÓKÉPZŐBEN

A tanítóképző intézet cserkészcsapata „1922 tavaszán [...] alakult. Kardos Béla és Gérecz Lajos kezdeményezésére azok a fiúk, akik érezték magukban a fenséges eszmék szükségességét, összegyűltek az I. osztály termében, megalapították, illetve megszervezték a csapatot.” Csapatszervező testületként megnyerték maguknak az intézet tanári karát, s később szervezőbizottsági taggá választották közülük Kovács Dezsőt, Csada Imrét és Hodossy Bélát. A csapat parancsnoka Sziemeiszter János, majd 1923-tól Blénassy János lett, aki „1923. március 15-én Karácsony Sándor kezébe [...] letétette a csapattal az első fogadalomtételt”.²⁰ Megemlítendő, hogy a kezdetektől erős volt az összetartás – és természetesen a rivalizálás – a 134. Hegyaljai Erővel, ezt közös fogadalomtételek, játékok, fogadások – például Faragó Ede országos főtitkárá – és sátrkölcsonzések növelték.²¹ 1929-ben a tanítóképzőben épp hitoktatói megbízatást kapó²² Újszászy Kálmán került a csapat élére (és egészen 1935-ig ott is maradt). Sikerrel rendezte a több száz pengő adósságot felhalmozó, szerény körülmények között működő csapat pénzügyi háttérét, továbbá folyamatosan fejlődő, tágasabb csapatotthont, „helyi motívumokkal díszített” úgynevezett magyar szobát alakított ki, valamint megvetette a csapat fényképgyűjteményének alapjait is. Tanítóképzős cserkészparancsnokként tudatosan, következetesen, jól szervezett munkával „a szociális gondolkodású keresztyén magyar élethez igyekezett mozgósítani a fiatalokat”.²³ Alapelvei ekkor már előlegezik faluszemináriumi munkásságát, mivel a leendő falusi tanítók későbbi munkaterületének megismerését jelölte ki fő célként.²⁴ Az új erővel meginduló munkáiramot „sokan nem bírták, úgyhogy heten kiléptek a csapatból. Ugyanakkor azonban a cserkészélet vonzereje is megnövekedett, amennyiben 13-an jelentkeztek föl vételre. A csapat tagjainak száma jelenleg 54” – értesít a rostálással egybekötött csapatgyarapodásról egy tudósítás, mely kitér arra is, hogy az országos mozgótáborozási versenyen második helyezést értek el a pataki főiskolások.²⁵

A falvak megismerésének megfelelő cserkészmódszere az őrsi munka volt, melynek során a természet, az ember és a falu megfigyelése együttesen érvényesült. A kirándulások egy része néprajzi célzatú kiszállás volt a környező falvakba. Ilyenkor a diákok megadott szempontok szerint gyűjtést végeztek, megfigyeléseket elemeztek, majd az őrsgyűlésen megbeszélték az anyagot, és feldolgozták a csapatgyűjtemény számára.²⁶ A tanítóképzősök – a gimnazistákhoz hasonlóan –

18 Évkönyv (1938–1939), 209. A Sztáray Mihály iparos cserkészcsapatot ezért ki is tüntették. *Sárospataki Református Lapok*, 1938/40., 198.

A pataki cserkészek szerepvállalására a katolikus napilap is felfigyelt: „a kollégium cserkészcsapata kétheti kenyéradagjáról mondott le a felvidéki ínséges családok számára”. *Nemzeti Újság*, 1938. november 23., 8.

19 Évkönyv (1940–1941), 246–248.

20 Csorba (1940) 29–31.

21 Csorba (1940) 38–42.

22 Berecz Adrienn: Újszászy Kálmán és a sárospataki falumunkák (1921–1951). SRKTGY Adattár. Fsz. kt., 1818, 23.

23 Berecz Adrienn: Újszászy Kálmán és a sárospataki falumunkák (1921–1951). SRKTGY Adattár. Fsz. kt., 1818, 7.

24 Berecz Adrienn: Újszászy Kálmán és a sárospataki falumunkák (1921–1951). SRKTGY Adattár. Fsz. kt., 1818, 7.

25 Csorba (1940) 31–47.

26 Berecz Adrienn: Újszászy Kálmán és a sárospataki falumunkák (1921–1951). SRKTGY Adattár. Fsz. kt., 1818, 8–9.

A SÁROSPATAKI RÁKÓCZI-VÁR (1923)
Fortepan

már az első időkben megkezdtek a kirándulásokat, táborozásokat; először csupán a környéken, majd 1925-től távolabbi vidékeken is. Ami a tevékenységüket illeti, bár eleinte a tipikus cserkészfoglalatosságok (tábortűz, éneklés, ügyességi gyakorlatok, megfigyelések) domináltak, 1927-ben egy hegyközi kiránduláson már nyoma van a néprajzi érdeklődésnek, az 1930-as tiszadobi nagytáborukkal kapcsolatban pedig „megerősödő magyarságukról” értekeztek a résztvevők. 1930/31-ben „a regösmozgalom eredeti visszhangjaképpen” a csapat „kezdemenyezésszámba menő” műsoros estélyt rendezett a szomszédos Hercegekút német lakosságának.²⁷

A tanítóképzősök II. Rákóczi Ferenc cserkészcsapatától fennmaradt egy szociográfiai jellegű „beszámoló jelentés” is. A cserkészcsapatból „próbakirándulásra” küldött névtelen résztvevő feladata Gyulaháza megfigyelése volt. Már az indítás a szociográfia hangját üti meg: a szerző a község tájolását tartja elsődleges feladatának („Gyulaháza a Tisza bal partján, a tiszai gáttól 3 km-re épült...”). Ezután a történeti háttérre tér át, ám figyelemre méltó módon nem vész el a régiségben, hanem a 20. századi községgé válástól kezdi részletesebben taglalni az eseményeket. Írásából megtudjuk, hogy a háború utáni földreform mindösszesen 240 hold átírását jelentette, és hiába a „jó fekete föld”, a törlesztés itt is nehezen ment. Ráadásul „a mostani gazdasági válság lehetetlen helyzetbe hozta a gazdákat és a nincsteleneket. [...] Mi lesz ezen gazdák többszámú gyermekeivel?” – teszi fel a költői kérdést szerzőnk.²⁸ A gazdasági nehézségek érzékeltetése

27 Csorba (1940) 38–45. A regöscserkészet a harmincas évektől kezdett elterjedni. „A regösök kis csoportok, akik bejárnak egy-egy területet, főleg a falvakat, mindenütt tábortüzeket gyűjtanak a falu népe számára, játszanak a gyerekekkel, és tanulmányozzák a falut. A regöscserkészet hivatása: visszatérve a népi gyökerekhez magunkba szívni a falu kultúráját. A regöscserkészet egyik ága néprajzi gyűjtésekkel is foglalkozik. Egy másik szociográfiai szempontból dolgozza fel tanulmányait. Ezek már komoly tudományos tanulmányzámba mennek, és új utat jelölnek a magyarországi ifjúsági mozgalmakban” Sík (2002) 33. A patakiak megjegyzése azért figyelemre méltó, mert az országos szövetség az 1930-ban elkészült regöskáté ellenére csak a harmincas évek közepén kezdett el komolyabban foglalkozni a „falucserkészet”-tel. Morvay (1989), Gergely (1989) 218–221.

28 Beszámoló jelentés. SRKTGY Adattár. Fsz. kt., 2799.

mellett képet kapunk a „tősgyökeres magyar” népességről is, amelynek tagjai „nagyon büszkék arra, hogy a zsidóknak ez ideig nem sikerült befészkelődni”, de a község tudatosan épített utcaszerkezetét is hosszasan elemzi a névtelen szociográfus. A falu komoly problémái – ahogyan a „nagyszociográfiákban” is olvashatjuk²⁹ – a por, a sár és az egészségtelen életmód. „Egy kis épületben 8, némelyikben 10 személy is lakik. Elképzelhetjük tehát, hogy milyen romboló hatással van ez a falu egészségére!” – fakad ki a szerző, aki a rossz vízellátást, a kocsmázással összefüggő züllést is hangsúlyozza, mivel „ha ez a megkezdett tempó így tart tovább, akkor a falu jövő generációja teljesen degenerált lesz”.³⁰ Természetesen a község felekezetrája (többnyire katolikusok) sem maradhatott el, majd az iskolakérdést elemzi a kutató. Tömör, de sokatmondó összefoglalása szerint „a falu intelligenciája egy katolikus papból, egy tanítóból, egy tanítónőből és állítólag egy 4 középiskolát végzett baptista lelkészből áll”.³¹ A helyiek olvasási szokásait is taglaló cserkészbeszámoló az információkat személyesen az érintettektől idézi. A leendő tanító megállapítja: a legszegényebbek keresete „havi 39–40 pengő. Ebből kell egy hat-hét tagú családnak megélni.”³² Következtetése szerint a falu problémái, illetve megoldásuk feltétele: „1. a jelenlegi súlyos gazdasági válság; 2. nagy adó; 3. egy ártéri kút fúrása; 4. jó út építése; 5. egy igazi jó vezető férfiú.”³³

Az erősödő társadalmi érdeklődés domborodik ki Újszászy Kálmán tanítóképzős cserkészmun-
káról írt mintegy hetvenoldalas, a munkarendet részletező dolgozatában (1933) is. Újszászy véleménye szerint „minden alkalmat meg kell ragadnia a képzős cserkész munkának”, hogy a falut és a tanyát „még mint képzős diák megismerje”.³⁴ E megismerési folyamatnak kifejezetten társadalmi indíttatásúnak kell lennie, hiszen „társadalmi kérdés mindenhol van, ahol emberek vannak. A falunak, tudjuk, éppen úgy megvannak a maga sajátos társadalmi problémái, mint ahogy megvannak a gyárvárosoknak.” Újszászy szükségesnek tartja, hogy a képzős cserkésznek legalább minimális olvasottsága legyen „ebben az irányban, és ami még ennél is szükségesebb, jó, ha a társadalmat különböző oldalról megvilágítva látja”.³⁵ Mindehhez tegyük hozzá: a konzervatívoktól a marxizáló népiekig terjedő olvasmánylista ekkor már a faluszeminárium nyitottságának egyik meghatározó tartópillére. Hogy e tekintetben egyfajta tendenciáról beszélhetünk, arról egy 1936/37-es, az összefüggéseket jól érzékeltető értesítő tanúskodik. Ekkor már ugyanis „tanítóképzős cserkészletünk egyik legértékesebb törekvése a tanyavilág és a közeli falvak népének megismerése és szolgálása”.³⁶ Tehát a harmincas évek derekára az egyik fő cél – akárcsak az ekkor már fél évtizede működő faluszeminárium esetében – a szélesebb értelemben vett falukutatás és falumunka volt. A képzős cserkészek a seminaristákkal párhuzamosan folytattak ilyen tevékenységet a régióban, erről időnként az intézeti értesítő és a *Sárospataki Református Lapok*

29 A népi írók „nagyszociográfiáihoz”: Bartha (2018).

30 Beszámoló jelentés. SRKTGY Adattár. Fsz. kt., 2799.

31 A község kulturális helyzete a húszas évek derekának hivatalos felmérése szerint is elég vigasztalan volt, amit jelez a komplett *Kulturális intézmények* rovat üresen hagyása a kérdéssorban. Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattár, Közigazgatási tájékoztató lapok, Gyulaháza.

32 Beszámoló jelentés. SRKTGY Adattár. Fsz. kt., 2799.

33 A községi jegyző a „szükséges legelőterületek megszerzését” tartotta fő kíváncsolomnak. Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattár, Közigazgatási tájékoztató lapok, Gyulaháza.

34 „A falunak, problémáinak, életének megbeszélési anyaggá való emelése, a hájkolások, kirándulások, mozgótáborozások, mindennekeftt azonban a regölés állítandó ennek a nagyon fontos szempontnak szolgálatába.” Újszászy (1933) 26.

35 Újszászy (1933). A munkarend szerint Weis István két könyvének (*A mai magyar társadalom, A magyar falu*) és Illyés Endre *A magyar ref. földművelő nép lelki világa* című művének olvasása és ismerete is a „képzős cserkész magánmunkája” közé tartozott. Ötéves munkarend (1933) 22.

36 Csorba (1940) 57–61. A tanítóképzős öregcserkészek körlevelekkel érintkeztek, mely módszer a szeminárium bevett szokása lett a régi tagokkal való kapcsolattartásban. SRKTGY Adattár. Fsz. kt., 3508.

TÁBOROZÓ CSERKÉSZEK (1930)
Fortepan / Glázer Attila

is beszámolt.³⁷ A cserkészek „elviszik magukkal a legsajátosabban magyar nótákat, élesztgetik a hazafias érzés lángját, és táplálják, erősítgetik az Ige hirdetése által mindnyájunk legdrágább kincsét: a hitet” – olvashatjuk az egyik cikkben.³⁸ Intő jel volt ugyanakkor, hogy 1939-ben már nem rendeztek táborot.³⁹ S míg 1942 tavaszán „országos faluismereti portyázáson” vett részt a tanítóképzős cserkészek egyik őrsé,⁴⁰ a következő – mindössze pár soros – beszámoló már csak belső munkáról tudósíthatott.⁴¹

A TEOLÓGUS ÖREGCSERKÉSZEK

A csapatok sikerének következtében a húszas évek közepén már igény mutatkozott egy öregcserkészcsapat szervezésére is. „Az öregcserkész hazai »apostolai« Sík Sándor és Teleki Pál, valamint a nézeteiket osztók szűk, de igen lelkes tábora volt.” Teleki szemei előtt a szélsőségeket elutasító, „európai műveltségű, jellemes, fegyelmezett, a »hivatott« vezetők irányítását elfogadó és követő, a társadalmat példájával átalakító elit ifjúság (majdani társadalmi vezetők, értelmiségiek) felnevelésének szükségessége lebegett”.⁴² A pataki öregcserkész mellett szólt, hogy „az újabb lelkészi generációnak az is a haza és egyház iránti kötelességévé lett, hogy az ország, sőt a mai kor legnagyobb arányú, legmélyebb hatású ifjúsági mozgalmát ismerje, szeresse, és abban részt is vegyen” – olvashatjuk az 1926/27-es kollégiumi értesítőben, mely a Szabó Zoltán vezetésével és huszonegy fővel meginduló öregcserkészcsapat szárnybontogatásáról is tudósít.⁴³ Az *Ifjúsági Közlöny* beszámolója szerint „nyolc régi cserkész és 10-15 újonc szép programmal indult neki” a cserkészmunkának.⁴⁴ A csapat először – mintegy két évig – a Hegyaljai Erő

37 Vö. például *Értesítő* (1935–1936), 32–36. *Sárospataki Református Lapok*, 1936/21., 115–116. (Tanyajáró cserkészek és tanítóképzősök)

38 *Sárospataki Református Lapok*, 1937/19., 110.

39 *Értesítő* (1939–1940), 37–38. (Tanítóképzős cserkészek a tanyavilágban.)

40 *Értesítő* (1941–1942), 30–31.

41 *Értesítő* (1942–1943), 18.

42 Gergely (1989) 101. Teleki és a cserkészlet kapcsolatához részletesen: Ablonczy (2005) 288–311.

43 *Értesítő* (1926–1927), 75.

44 Idézi Csorba (1940) 9.

kebelében működött, az országos szövetség csak 1928 októberében igazolta őket külön csapatként⁴⁵ (ám otthonuk egészen 1931-ig közös volt⁴⁶). Vagyoni helyzetük sem mondható stabilnak az első időkben, mivel csupán adományok segítségével tudtak hozzájutni több szükséges eszközhez. Például Szabó Sándor nyugdíjas jogtanártól kaptak egy kétpárevezős csónakot, melynek a későbbiekben nagy hasznát vették.⁴⁷

Az 1927/28-as tanévben huszonöt taggal működött a pataki öregcserkészeti, feladatul tűzve ki a bibliatanulmányozást, a cserkésztisztképzést és természetesen az aktív cserkészpedagógiát. Utóbbi gyümölcseként jött létre a 763. Sztáray Mihály apródcserkészcsapat, Szabó Lajos vezetésével.⁴⁸ Az ő visszaemlékezése szerint: „...mentünk nemcsak nyári, de téli táborozásokra is. Például az abaúji hegyek közötti, csudaszép, vadregényes Óhután tartottunk két télen át tábort, az ottani iskolában. Az egyik nyáron a pataki hegyek között, a Nyúlkúton táboroztunk, a másikon Erdőhorváti határában.” Szabó beszámolója szerint kiscserkészei „valamennyien derék módon megállták a helyüket aztán; mint asztalosok, nyomdászok, kőművesek, fodrászok hasznos tagjai lettek a magyar életnek.” Megemlíti továbbá, hogy a csapat vezetésében segítségére volt Martin Miklós teológus és a parancsnokságban őt követő Palumby Béla pedagógus.⁴⁹

A teológiai akadémia Timótheus öregcserkészcsapatát tehát az a Szabó Zoltán alapította, aki a cserkészetet külföldön is tanulmányozta,⁵⁰ s aki – Ravasz László szavait idézve – az első teológiai professzor volt, „aki a cserkésztől jött”.⁵¹ A Timótheusok „falucserkészete” ennek megfelelően bibliai alapokon nyugodott, amellel hogy „az alacsonyabb szinten álló gyermekekkel” is tudatosan törődtek. Természetesen a kirándulások sem hiányoztak repertoárjukból, valamint készültek a cserkésztiszt vizsgára is. A szociális érdeklődés és a pedagógiai munka sajátos ötvözete volt az 1926 őszén meginduló iparostanonc-program, melynek értelmében iparostanonc református gyermekekből álló kiscserkészcsapatot szerveztek. Mindez azért is külön hangsúlyozandó, mert a – jobbra protestáns vezetők által pártolt – tanonccserkészeti viták középpontjában állt az országos szervezeten belül.⁵² A patakiaké volt „a maga nemében az egész magyar cserkészmozgalomban az első s a látogatást végző országos vezetőtiszti elismerő nyilatkozata szerint sok dicséretet érdemlő kezdeményezés”.⁵³ Az iparosgyerekek bevonásával nem merült ki a csapat szociális érzékenysége. A harmincas években két faluszeminarista (Bíró Sándor, majd Z. Elek Béla) működtette a Pipacs őrsebe tömörült helyi „csibészcserkészetet”, igyekezvén megszervezni a városban lézengő lelencgyerekeket.⁵⁴ Kísérletük az országos szövetség érdeklődését is felkeltette, amit a *Vezetők Lapjában* közölt fényképes beszámoló is érzékeltet.⁵⁵

45 Értésítő (1928–1929), 112–113.

46 Csorba (1940) 6.

47 Értésítő (1929–1930), 133.

48 Csorba (1940) 10. Az apródcserkészcsapathoz lásd még *Sárospataki Református Lapok* 1935/4., 23. *Sárospataki Református Lapok*, 1936/30., 165–166.

49 Szabó (2000) 40.

50 Szabó 1924 őszén ösztöndíjas volt a berlini egyetemen, ahol „ifjúsági cserkész- és evangéliumi mozgalmak megismerésével” is foglalkozott. Benke-Pólos-Szabó (2005) 149.

51 Ravasz (2016 [1965]) 392. Kiemelés az eredetiben.

52 G. Szabó Botond (1993) 129.

53 Értésítő (1926–1927), 75.

54 Csorba (1940) 15–30. és Papp (2008) 31., 52. „Komoly feladat az ilyen csibészeket összeszedni. [...] Megszervezésük nemzetmentő, népnevelő munka. [...] [A] Pipacs munkájával a proletáriátus akkori szintje alá süllyedt pataki fiúk mentésének kezdeményezője s iskolapédádja” volt – fogalmazott Bíró Sándor 1985-ös visszaemlékezésében. Bíró Sándor: Pipacs őrse, csibészek őrse. Bíró Sándornak, a Pipacs őrse vezetőjének visszaemlékezése. SRKTGY. Adaléktár, 2535.

55 *Vezetők Lapja*, 1934/10., 190–191. (Csibészcserkészek).

Az 1927/28-as tanévben az apródcserkészlet megindulása mellett sátorozás, fogadalomtételek, vizitúra és egy (Bi-Pi budapesti látogatása előtt tisztelgő) fővárosi kirándulás is színesítette az öregcserkészek programját. A vizitúrázásból nőtt ki a következő évben a vízcserkészőrs, ezzel a teológusoké lett a kerület egyetlen ilyen munkával foglalkozó csapata. A Timótheusok évről évre vízre szálltak, ám a kirándulások kalandjait, vizitáborait etnográfiai munka egészítette ki. „A táborozási jelentés gazdag népmegfigyelési adat-, népdal- s képanyagát az Országos Cserkészszövetség dicsérettel emelte ki.” A kirándulások, cserkészkerületi összejövetelek mellett a csapat Sárospatakon is igyekezett képviseltetni magát a fontosabb rendezvényeken, így részt vettek Klebelsberg Kuno kultuszminiszter fogadásán és az Ichtys Szövetség pataki konferenciáján is. A dokumentumok tanúsága szerint azonban a kirándulások és az „apródcserkészlet” mellett a húszas évek második felében a csapat „profilja” mindenekelőtt a vízcserkészlet volt, melyhez a Bodrog kiváló lehetőséget nyújtott (de a teológusok Szegedig is le-leereszkedtek).⁵⁶

A harmincas években a Timótheusoknak külön kiszállásaik is voltak,⁵⁷ regőseik például 1936-ban huszonhárom községbe és számos tanyára eljutottak, ahol népdalok mellett „népföldrajzi tárgyakat” is gyűjtöttek a faluszeminárium számára.⁵⁸ A következő évben negyvenöt főre nőtt a csapat létszáma.⁵⁹ Ők aztán alaposan kivették a részüket az első bécsi döntés eufóriájából a „felszabadult Zemplénben”. A Timótheusokat 1939 elején a hamarosan miniszterelnökké kinevezett főcserkész is meglátogatta Sárospatakon.⁶⁰ Önbizalomtól duzzadó beszámolójuk szerint Teleki Pál „a róluk nyert benyomások alapján határozta el a regősmunkának az egész magyar cserkészletben való kiépítését, és bízott ebben csapatunkra is nagyon fontos feladatokat”.⁶¹ Vélhetően a kormánypárti képviselővé avanzsáló – s azon belül a miniszterelnök köréhez tartozó – Szabó Zoltán lehetett az összekötő kapocs Telekihez.⁶² Ekképp a pataki öregcserkészeknek még az angolszászok felé épített (kultúr)diplomáciai kapcsolatok szinten tartásában is jutott némi szerep.⁶³ A világháború azonban ezeket a terveket (is) lesöpörte az asztalról, s a cserkészmunka szétesését 1945 után már politikai okokból sem lehetett megállítani a romokban heverő országban.

ÖSSZEGZÉS

A magyarországi cserkészcsapatok életében fellelhető felekezeti sajátosságok gyakorta szültek ellentétet vezetői szinten. Az ezekhez köthető irányok idővel külön szervezetekbe tömörültek, és saját sajtójuk volt. A reformátusoknál mindez a kissé misztikus „Ichtys-cserkészletben” és a hasonló nevű folyóiratban öltött testet.⁶⁴ Az őskeresztény halszimbólumról elnevezett

56 Csorba (1940) 10–15. Vö. Teológus cserkészcsapatunk víziútja, *Sárospataki Református Lapok*, 1933/31., 187.

57 Értesítő (1935–1936), 147. Sőt, tizenkét fő Erdélybe is eljutott Szabó Zoltán vezetésével. Szabó Zoltán: A teológuscserkészek nyári útja, *Sárospataki Református Lapok*, 1934/33., 183–184.

58 Értesítő (1936–1937), 157. Korábbi együttműködésükhöz: *Sárospataki Református Lapok*, 1934/9., 54.

59 Értesítő (1937–1938), 168.

60 *Sárospataki Református Lapok*, 1939/9., 59.

61 Értesítő (1938–1939), 208.

62 Kapcsolatukhoz: Balázs (2011) 8–9.

63 A Timótheusok – saját beszámolójuk szerint – Teleki „egyenes kívánságára részt vettek a skóciai Rover Mooton, azaz öregcserkész-világtáborozáson. Mikrofonokba énekeltek, külföldi újságok írtak róluk, fényképezték őket, értékes szolgálatukért az Országos Szövetség is meleg elismerését fejezte ki.” Értesítő (1939–1940), 189.

64 G. Szabó (1993) 114–142.

Ichtys az 1929/30-as tanévben Sárospatakon tartotta vándortiszti gyűlését.⁶⁵ Ugyanakkor a magyar református hagyomány más (gyakorlati) szempontból is termékeny örökséget jelentett a mindennapi cserkészélet számára.

Sárospatakon a falugondozás évszázados hagyományokra tekint vissza. A gyakorta falvakból származó pataki teológusdiákok a szupplikációk és legációk alkalmával rendszeresen érintkeztek a vidékkel,⁶⁶ s ez a fajta kapcsolattartás a századelőn új lendületet vett a reformkonzervatív Széchenyi Szövetség és a néprajzi gyűjtést végző Folklore Fellows kiszállásaival.⁶⁷ A trianoni békeszerződés a kollégiumot rendkívül érzékenyen érintette, hiszen diákjainak jó része hagyományosan az elcsatolt területekről rekrutálódott, a megmaradt „csonka régió” ráadásul erősen városhiányos volt. Ebből adódóan a tanári kar egy részének figyelme már a húszas években, az országos trendek előtt is a törpe- és kisfalvak világa felé fordult. A tendenciát erősítette, hogy éppen ezekről a településekről származott a diákság java, akik aztán ide is tértek vissza – immáron a falusi értelmiség tagjaként.⁶⁸

A húszas évek végén meginduló „értelmiségi ifjúsági forrongás a cserkészéletet is érintette. Különösen a protestáns csapatokat, amelyek már a húszas évek elejétől kezdve részesei annak az útkeresésnek, amely a parasztság, a népi kultúra felé vezetett”.⁶⁹ S bár a pataki cserkészek egy része bejárta Európát, eljutva többek között Csehszlovákiába, Romániába, Lengyelországba, Bulgáriába, sőt Németországba, Hollandiába és Angliába is, a legtöbbjük számára a faluorientáció és a népiség volt a meghatározó élmény. Ez visszahatva a szélesebb közéletre hátszaga lett egyes népi irányultságú kezdeményezéseknek is. A Timótheus csapat harmincas évekbeli névsorát vizsgálva a középvezetői tisztségekben (őrs-, csoportvezető, titkár) jóformán csupa faluszeminarista névvel találkozhatunk.⁷⁰ Nem véletlenül. A faluszeminárium ebből a cserkészcsapatból nőtt ki, és az összefüggések, közös tagságok és kiszállások a későbbiek során sem szűntek meg. Egy 1934-es beszámoló szerint a faluba látogató „regösök: cserkészek és faluszeminaristák”.⁷¹ A harmincas évek útkeresésében, összetett diákmozgalmaiban a fenti összefüggések természetesnek tekinthetők, legfeljebb a falvakban lepődtek meg, ha a faluszeminarista a következő évben cserkészként, majd később mint legátus tért vissza a községbe. A cserkészlet mindeközben nem veszített népszerűségéből, így 1936-ban Zemplén vármegye területén már 478 cserkész dolgozott tizenegy csapatban – olvashatjuk a *Magyar Cserkészben*.⁷²

A revíziós részsikerek következtében a harmincas évek végén rövid időre a sárospataki cserkészcsapatok is úgy érezhették: kitárul előttük a világ. A negyvenes évek elejétől, az egyre súlyosbodó világháborús nehézségekkel azonban éppen ennek ellenkezője következett be, vagyis visszaszorult a terepmunka. Ebből a lejtmenetből már később sem volt módjuk visszakapaszkodni

65 Csorba (1940) 13.

66 A szupplikáció a protestáns iskolák tanulóinak adománygyűjtése iskolájuk számára. A legáció az ünnepi követség, amikor a magyar református főiskolák a három főünnepre (karácsonyra, húsvétra és pünkösdre) prédikálás céljából az egyes egyházközségekre hittanhallgatókat, jogászokat és tanítóképző-intézeti növendékeket küldenek ki. Az 1945 után reaktivált pataki szupplikációhoz: Bilkay-Laczko (2002).

67 Vö. Bartha (2011b).

68 Kilenc évtized (1996) 32.

69 Gergely (1989) 79.

70 Csorba (1940) 3–4. és A faluszeminárium munkanaplói. SRKTY Adattár. Fsz. kt., 1874–1881.

71 Közli: Csorba (1940) 18.

72 *Magyar Cserkész*, 1937. május 1., 19.

a Bodrog-parti alakulatoknak. A lelkes cserkészek persze ezt nem tudhatták előre. A Hegyaljai Erő 1945 őszén ötven fővel munkába állt, és még hegyközi mozgótábort is szervezett. Szükszavú, mégis optimista beszámolójuk szerint „a szellem jó, [a tagok] szívesen dolgoznak, ellentétek nincsenek”.⁷³ Az apródcserkészcsapat ugyanekkor vezetett naplója arról tudósít, hogy a legkisebbeknek már 1945 júliusában tartottak foglalkozásokat.⁷⁴ Mire azonban a világháborús pusztítás után helyreállhatott volna az iskolai élet, a sárospataki cserkészeket is utolérte a „reakciónak” mondott ifjúsági szervezetek ellen indított országos hajszá, melynek eredményeképpen 1946 júliusában Rajk László belügyminiszter a Magyar Cserkészszövetséget is feloszlatta.⁷⁵ A sárospataki rendőrség politikai osztálya ezt követően telefonon tudatta az érintettekkel, hogy „az iskola kebelében működő cserkészegyesületek további működését a belügyminiszter azonnali hatállyal megszüntette”.⁷⁶ Ezzel a sárospataki cserkészlet története jó időre véget ért.

FELHASZNÁLT IRODALOM

ABLONCZY (2005)

ABLONCZY BALÁZS: *Teleki Pál*. Budapest, Osiris.

BADEN-POWELL (1994)

BADEN-POWELL OF GILWELL, ROBERT: *Cserkészlet fiúknak*. Budapest, Magyar Cserkészcsapatok Szövetsége.

BALÁZS (2011)

BALÁZS TIBOR: Szabó Zoltán, a teológus és politikus. *Zempléni Múzsá*, 2011/4., 5–15.

BARTHA (2010)

BARTHA ÁKOS: Magyarország első Nemzeti Munkatábora – a sárospataki diákok utépítése. *Sárospataki Füzetek*, 2010/4., 59–81.

BARTHA (2011A)

BARTHA ÁKOS: Adalék a sárospataki faluszeminárium (1931–1951) felvidéki vonatkozásaihoz. Kapcsolatok az első bécsi döntéstől 1945-ig. In Antos Balázs – Tamás Ágnes (szerk.): *Szemelvények ötszáz év magyar történelméből*. Szeged, 117–131.

BARTHA (2011B)

BARTHA ÁKOS: „...S a buborék felszáll...” A kollégiumi népkutatás hagyományai Sárospatakon, a faluszeminárium megalakulása előtt. *Néprajzi Látóhatár*, 2011/3., 5–59.

BARTHA (2013)

BARTHA ÁKOS: *Falukutatás és társadalmi önismeret. A Sárospataki Református Kollégium faluszemináriumának (1931–1951) történeti kontextusai*. Sárospatak, Hernád.

BARTHA (2018)

BARTHA ÁKOS: A „nagy szociográfiák” válságképe. In Tóth Pál Péter (szerk.): *A magyar szociográfia a 20–21. században*. Budapest, Gondolat, 107–121.

BENKE (2004)

BENKE KÁLMÁN – BENKE GYÖRGY (közvetésszi): Tátrai útinapló, 1925. *Zempléni Múzsá*, 2004/2., 67–85.

BENKE-PÓLOS-SZABÓ (2005)

BENKE GYÖRGY – PÓLOS LÁSZLÓ – SZABÓ CSABA (szerk.): *Pataki tanáraink (1931–1952)*. Sárospatak, For You Bt.

BILKAY-LACZKÓ (2002)

BILKAY RUTH – LACZKÓ GABRIELLA: *Szupplikáció a Sárospataki Református Kollégiumban. 1945–1951*. Sárospatak, Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei.

73 Gimnáziumi jegyzőkönyvek, 1945–46. SRKTGY Kézirattár, 3993, 5–6. Vö. Évkönyv (1945–1946), 50.

74 A 763. Sztáray Mihály cs. cs. naplója az 1945–46. évre. SRKTGY Levéltár, Kee. I. 2.

75 *Magyar Közlöny*, 1946. július 20., 5. Az érvekhez: *Szabad Nép*, 1946. július 20., 3.

76 Jegyzőkönyv a „sárospataki ref. gimnázium tanári karának 1946. szeptember 2-án tartott alakuló gyűléséről”. SRKTGY Kézirattár, 3994. Alighanem erre a sorsra jutottak a főiskolai és a tanítóképzős cserkészcsapatok is.

BODNÁR (1989)

BODNÁR GÁBOR: *A magyarországi cserkészlet története*. Budapest, Püski.

DIENES-UGRAI (2013)

DIENES DÉNES – UGRAI JÁNOS: *A Sárospataki Református Kollégium története*. Sárospatak, Hernád.

CSORBA (1940)

CSORBA DEZSŐ: *Adalékok a sárospataki iskolai cserkészcsapatok történetéhez*. Sárospatak.

ÉRTESÍTŐ (1926–1943)

Tiszáninnen Református Egyházkerület Sárospataki Tanítóképző Intézetének értesítője.

ÉVKÖNYV (1933–1946)

Sárospataki Református Főiskola évkönyve.

G. SZABÓ (1993)

G. SZABÓ BOTOND: Cserkészlet és evangéliumi cserkészlet Magyarországon. In Tenke Sándor (szerk.): *Református ifjúsági egyesületek és mozgalmak Magyarországon a XX. században. Tanulmányok, emlékezések és dokumentumok, különös tekintettel a Soli Deo Gloria Szövetség történetére*. Budapest, Magyarországi Református Egyház, 114–142.

GERGELY (1989)

GERGELY FERENC: *A magyar cserkészlet története. 1910–1948*. Budapest, Göncöl.

HARSÁNYI (1996)

HARSÁNYI ISTVÁN: Portrévázlat Újszászy Kálmánról. In Balassa Iván – Kováts Dániel – Szentimrei Mihály (szerk.): *Újszászy Kálmán emlékkönyv*. Budapest–Sárospatak, Szabad Tér, 493–504.

KILENC ÉVTIZED (1996)

Kilenc évtized. Benda Kálmán beszélgetése Újszászy Kálmánnal. In Balassa Iván – Kováts Dániel – Szentimrei Mihály (szerk.): *Újszászy Kálmán emlékkönyv*. Budapest–Sárospatak, Szabad Tér, 31–36.

KOVÁTS (2014)

KOVÁTS DÁNIEL: *Sárospatak ege alatt. Esszék, tanulmányok*. Sárospatak, Kazinczy Ferenc Társaság.

MORVAY (1989)

MORVAY PÉTER: A regőscserkészlet. In Zombori István (szerk.): *Magyar cserkészlet – világcserkészlet*. Szeged, 1989, 75–87.

ÖTÉVES MUNKAREND (1933)

A Sárospataki Református Tanítóképző-intézet 234. sz. II. Rákóczi Ferenc cserkészcsapatának öt éves munkarendje. A képzőcserkész őrsi-, csapat- és magánmunkája számára. Sárospatak, Református Főiskola.

PALUMBY (1996)

PALUMBY GYULA: Vallomás Újszászy „Kálmus Bátyám” születésének 90. évfordulóján. In Balassa Iván – Kováts Dániel – Szentimrei Mihály (szerk.): *Újszászy Kálmán emlékkönyv*. Budapest–Sárospatak, Szabad Tér, 539–542.

PAPP (2008)

PAPP VILMOS: *Negyvenegy prédikátor. XX. századi magyar „gályarab”-prédikátorok I.* Szerzői kiadás.

RAVASZ (2016 [1965])

RAVASZ LÁSZLÓ: Dr. Szabó Zoltán. In Kováts Dániel (szerk.): *Az igazság ösvényén. Szabó Zoltán emlékkönyv*. Sárospatak, Kazinczy Ferenc Társaság, 392–393.

SÍK (2002)

SÍK SÁNDOR: A cserkészlet. In Arató László (szerk.): *A cserkészlet. 90 éves a Magyar Cserkészszövetség. Sík Sándor, Teleki Pál, Arató László és más cserkészvezetők írásai*. Budapest, Márton Áron Kiadó, 2002, 7–53.

SZABÓ (2000)

SZABÓ LAJOS: *Utolsó szalmaszál*. Budapest, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség – Kazinczy Ferenc Társaság.

ÚJSZÁSZY (1933)

Újszászy Kálmán: *A tanítóképzős cserkészmunka*. Sárospatak, Kisfaludy.

A magyar cserkészzetben az indiánromantika nem tartozott a mindenkori szövetség hivatalosan elismert pedagógiai módszerei és támogatott nevelési céljai vagy táborozási kerettörténetei közé. Az indiántematika mégis végigkísérte a cserkészzet történetét, és egy-egy kisközösség (csapat, őrs) életében meghatározó szerepet játszott már az 1948-as megszüntetést megelőzően is, leginkább a negyvenes években. Az illegalitás időszakában, 1948 és 1963 között az indiánosság átértelmeződött, és fontos szerepet játszott a katakombacserkészzet közösségeinek megmaradásában. A magyar cserkészzet indiánhagyományainak folytonossága 1963-ban megszakadt, és azok az 1989-es újjáalakulást követően sem lettek jellegadó elemei a cserkészéletformának.

A KEZDETEK

A cserkészpedagógiában fontos szerepet játszó romantikus tartalmak (külsőségek, szervezeti egységek, tevékenységek) az egyes országok cserkészetének nemzeti jellegéhez igazodva a legkülönbözőbb formákat öltötték a 20. század első felében. Ezek közül kiemelkedett az indiánromantika, mert többé-kevésbé minden országban megjelent, különösen az első egy-két évtizedben. Ennek oka, hogy a cserkészzet megalakulásának angol gyökerei szorosan összefonódtak az amerikai határvidék romantikus mítoszával és a „nemes vadember” kultuszának 19. század végi nemzetközi népszerűségével.¹ Az alapító, Baden-Powell a cserkészzet rohamos nemzetközi elterjedésének kezdetén világossá tette, hogy sokat merített az őt megelőző reformpedagógusok munkáiból.² Egy közkezdvelt anekdota szerint 1910-es amerikai látogatásakor ezekkel a szavakkal köszöntötte az őt fogadó Thompson Setont, a Woodcraft Indians mozgalom alapítóját: „A cserkészzetnek ön az atyja, Mr. Seton!”³

Ernest Thompson Seton (1860–1946) angol születésű író, természetbúvár, festőművész hatévesen került Kanadába, majd a századfordulón átköltözött az Egyesült Államokba. Állatregényeivel vált népszerű íróvá,⁴ majd tanulmányútjai, vadászatai során rendszeres kapcsolatba került a rezervátumokban még többé-kevésbé hagyományos életmódot követő őshonos amerikaiakkal. 1902-ben indiántáborokat szervezett a connecticuti birtoka melletti középiskola diákjainak, majd ezek sikerén felbuzdulva, Woodcraft Indians („Erdőlakó Indiánok”) néven mozgalommá fejlesztette az erdőjárást. Tapasztalatait ifjúsági kalandregények formájában írta meg,⁵ majd szórványosan megjelenő kisebb módszertani cikkeit⁶ egy „Nyírfakéregnek” nevezett évkönyvbe rendezte.⁷ Ezt 1906-ban elküldte Bi-Pi-nek, akivel Angliában találkoztak, és megosztották egymással az ifjúsági munka során szerzett tapasztalataikat.⁸ Összegző módszertani kézikönyve 1912-ben jelent meg, *The Book of Woodcraft and Indian Lore* [Az erdőjárás és az indián tudás kézikönyve] címmel.

1 Főzy (2019) 49–65.

2 Nyúl (2018) 244, Páva (1992) 96–98, Dékány (1941) 178.

3 *Magyar Cserkész*, 1928. november 15., 399.

4 *The Wild Animals I Have Known* [Vadállatok, akiket ismertem], 1898.

5 *Two Little Savages*, 1903. Magyarul: *Két kis vadóc*, lásd Seton (1930). *Rolf in the Woods*, 1911. Magyarul: *Rolf*, lásd Seton (1931).

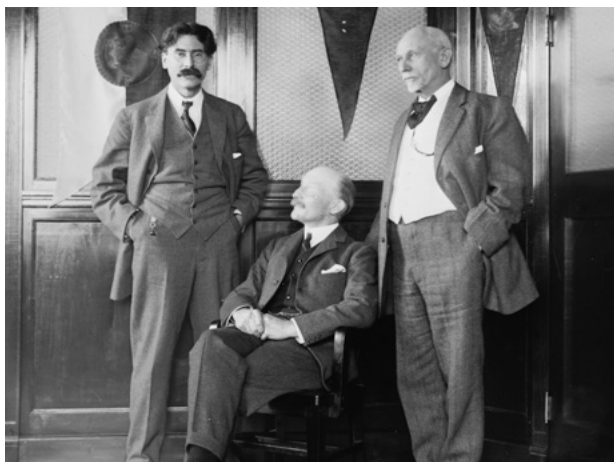
6 *How to Play Indian* [Hogyan játssz indiánt], 1903. *How to Make a Real Indian Teepee* [Hogyan készíts igazi indián tipit],

1903. *How Boys Can Form a Band of Indians* [Hogyan alakíthatnak fiúk indiántörzset], 1903.

7 *The Birchbark Roll of the Woodcraft Indians* [Az erdőlakó indiánok nyírfakéreg levele], 1906.

8 Virág (2013) 15.

A CSERKÉSZET MEGALAPÍTÓI: ERNEST THOMPSON SETON (BALRA), LORD BADEN-POWELL (ÜLVE), DANIEL C. BEARD (JOBBRA)
Library of Congress Prints and Photographs Division, Washington, DC

ERNEST THOMPSON SETON AZ AMERIKAI WOODCRAFT INDIANS MOZGALOM KEZDETÉN
Courtesy of Academy for the Love of Learning, Santa Fe, New Mexico

Seton 1910-ben egyik alapítója volt az Egyesült Államok cserkészszövetségének (The Boy Scouts of America, BSA), 1910 és 1915 között pedig az első amerikai főcserkész tisztségét is betöltötte. Szándéka szerint az amerikai cserkészlet középpontjába az indián hagyományokat állította volna, ám ez a törekvése szembekerült a YMCA-ból⁹ érkező James E. West és a pionírmozgalmat preferáló Dan Beard koncepciójával. Személyes ellentétek miatt Seton 1915-ben visszatért a Woodcraft mozgalomhoz (később Woodcraft League of America), és az indiánromantika széles körű elterjesztésén fáradozott.¹⁰

Hasonló – korábban kezdődött, de szervezett formában későbbi – kezdeményezés Daniel Carter Beard (Dan Beard, Uncle Dan, 1850–1941) amerikai pionírmozgalma. Az író, illusztrátor és grafikus Beard 1882-ben jelentette meg *The American Boy's Handy Book* [Az amerikai fiú kézikönyve] című ifjúsági művét, amelyben a nyugati határvidék pionír életmódjának követését ajánlotta a serdülők számára. Az első cserkészkönyvnek is tekinthető módszertan alapján táborokat szervezett, később pedig az Amerika egyik felfedezőjeként tisztelt 18. századi erdőjáró, Daniel Boone után nevezte el a kezdeményezést. Az 1905-ben megalakított The Sons of Daniel Boone [Daniel Boone Fiai] szervezet is foglalkozott indiántematikával, de a cserkészlet létrejötte után végleg beolvadtak a BSA-ba. Dan Beard egészen haláláig az amerikai cserkészlet „atyjaként” legendás vezetője maradt a Bi-Pi-féle mozgalomnak.¹¹

Az indiánromantika e kezdetek után erőteljesen beépült az amerikai – és a világdzsemborik, versenyek és találkozók nyomán a nemzetközi – cserkészpedagógiába. Az Egyesült Államokban több autentikus szerző is gondoskodott arról, hogy a csapatoknak legyen elég etnográfiai, a folklórral

9 Young Men's Christian Association (Fiatalok Keresztény Egyesülete), 1844-ben Londonban alapított szervezet. Magyar tagozata a protestáns szellemiségű Keresztény Ifjúsági Egyesület (KIE), 1883-tól. A cserkészlet megalapítását Baden-Powell 1908. január 24-én a birkenheadi YMCA-székházban jelentette be, így számos országban ez a nemzetközi szervezet lett a cserkészcsapatok első bázisa.

10 Angliában John Hargrave, Csehszlovákiában Miloš Seifert vezetésével alakult meg a Woodcraft League. Az ír, lengyel, orosz, osztrák, francia, belga, jugoszláv törzsek hamar beolvadtak a cserkész- vagy más ifjúsági szervezetekbe. Csehszlovákiában 1951 és 1989 között illegalitásban működtek Emil Kučera és Ivan Dobrovolsky vezetésével, Neskenon törzs néven. A cseh és szlovák mozgalom rendezte 1996-ban a Woodcraft világtalálkozót. <https://www.woodcraft.cz/> (Utolsó letöltés: 2019. június 30.). *Magyar Cserkész*, 2005. március-április, 50–53.

11 Encyclopaedia Britannica Online: <https://www.britannica.com/biography/Daniel-Beard>, BSA: <https://history.ou-bsa.org/node/3026> (Utolsó letöltés: 2019. június 30.)

és a kézművességgel kapcsolatos forrásanyaguk a rendszeres foglalkozásokhoz, a táborok, öltözetek, sátrak, bemutatók hiteles és látványos megvalósításához. Charles A. Eastman (1858–1939, eredeti nevén Ohiyesa) dakota (sziú) származású rezervátumi orvos az 1890-es Wounded Knee-i mészárlás¹² után csatlakozott a YMCA ifjúsági munkájához. 1902-ben írta meg fiataloknak szánt önéletrajzi regényét, *Indian Boyhood* [Indián kisfiúkor] címmel. 1910-ben több vezetőtársával együtt belépett a cserkészzetbe, ahol számítottak is a tudására. 1914-ben jelentette meg *Indian Scoutcraft and Lore* [Indián cserkészmesterség és -tudás] című kézikönyvét, amelyet számos utánnnyomásban, legutóbb még 2010-ben is kiadtak.¹³ Hasonlóan népszerű szerző lett W. Ben Hunt (Walter Bernard Hunt, 1888–1970) képzőművész és író, aki – az őshonos amerikaiak népművészetét kutatva és művelve – 1942-ben írt először az indián kézügyességről szóló cikket a *BSA Boy's Life* című cserkészújságjába. Ezt követően egészen 1960-ig átlagosan három írása jelent meg minden számban. A cserkész-indián tudás legjavát később egy kézikönyvben összegezte.¹⁴

INDIÁNROMANTIKA A HAZAI CSERKÉSZSAJTÓBAN: SZTRILICH PÁL ÉS TEMESI GYŐZŐ

A magyar cserkészzet kezdettől fogva a kereszténységre és a nemzeti hagyományokra építve szervezte meg a pedagógiai munkát. Az indiántematika is ennek megfelelően, a nevelési céloknak alárendelve, másodlagosan jelentkezett, elsősorban a cserkészsajtóban és a könyvkiadásban. A Magyar Cserkészszövetség próbarendszere, képzési tematikája, táborozási gyakorlata, tábor-tűzi repertoárja a nemzeti kultúrát és a magyar történelmet állította a középpontba. Különösen nagy hangsúlyt kapott ez Trianon után, majd a regőscserkészzet fellendülésével a harmincas évekre meg is találta a hazai mozgalom a maga sajátosan magyar karakterét a nemzetközi mezőnyben.

A magyar cserkészpedagógia kiemelkedő alakja, Sík Sándor a birkenheadi (Anglia) III. Cserkész Világdzsembori nemzetközi tapasztalatai alapján a következőképpen összegzett: „...a cserkészethez olyan lényegesen hozzátartozó romantika milyen más elemekből alakult ki az egyes táborokban! Az amerikai cserkészzet ismert indiánromantikáját már az angol táborokban is egészen mássá színezi az angol gyarmatélet rengeteg apróbb-nagyobb színvegyüléke. A franciák bemutattak ugyan egy nagy etnográfiai precizitással kidolgozott indián táncot, de a francia fiúk igazi lelke főntartás nélkül mégiscsak abban a nagy Jeanne d’Arc-játékban nyilatkozott meg, amelyet hatszáznál több szereplővel mutattak be a nagy porondon [...]. A magyar mozgalomban az indián elem kezdettől fogva igen alárendelt szerepet játszott, és – úgy látszik – önmagától egyre jobban kiveszőben van. Helyébe lépett és lép egyre erősebben a magyar daliás időknek és a kurucvilágnak kultusza. A mi táboraink centruma nem a totem, hanem a kereszt és a nemzeti zászló; a mi csapataink nem állatnevekkel, hanem nagy magyarok történelmi nevével jelölik magukat, a mi tábortüzeink mellett egyre kizárólagosabb magától értetődéssel szorítanak ki minden más dallamot a régi szép magyar énekek és a Kodály-féle igazi magyar dalok.”¹⁵

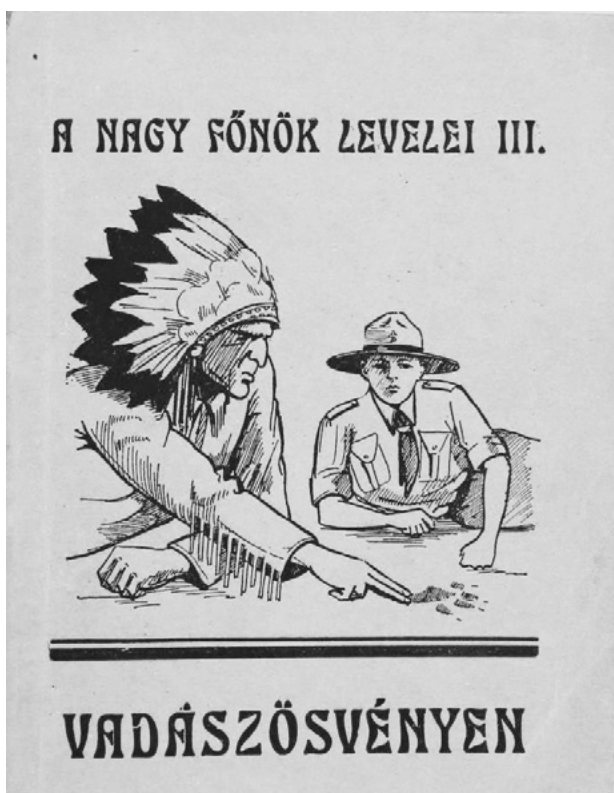
A serdülők fantáziáját megmozgató indiánromantikával mégsem számoltak le teljesen: az egyéni képességek, a kézügyesség, a természetismeret indiános anyagai és a kapcsolódó történelmi-

12 Brown (1973) 384–389.

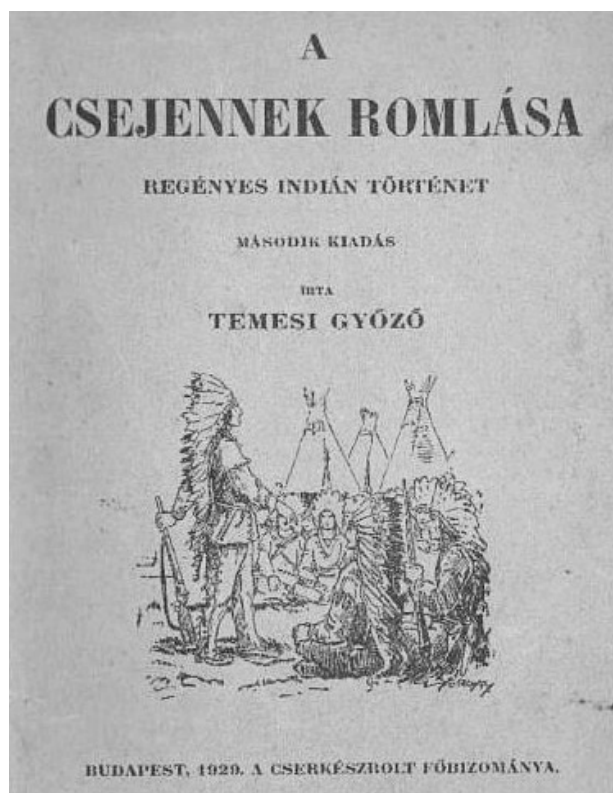
13 Eastman (2010)

14 Hunt (1973)

15 Arató (2002) 20. A közölt szöveg eredetije: Sík (1930).

A MAGYAR CSERKÉSZSZÖVETSÉG ÁLTAL A KÉT VILÁG-HÁBORÚ KÖZÖTT KIADOTT INDIÁN TÉMÁJÚ IFJÚSÁGI KÖNYVEK KÉT KÖTETÉNEK CÍMLAPJA

A NAGY FŐNÖK LEVELEI SOROZAT (SZTRILICH PÁL, 1924–1936), ÉS A CSEJENNEK ROMLÁSA CÍMŰ REGÉNY (Temesi Győző, 1929)

néprajzi ismeretek eleinte rendszeresen szerepeltek a cserkészsajtóban és a könyvkiadásban. A szövetség központi ifjúsági lapja, a *Magyar Cserkész* 1920-ban indult, Temesi Győző szerkesztésében. Az újság 1924 és 1936 között öt folytatásban, összesen ötvenhárom részben, százhusz oldalon jelentette meg negyedszázados történetének legnagyobb terjedelmű indián sorozatát, előbb *Winnetou-levelek*, majd *A Nagy Főnök levelei* címmel. Az *Indián iskola*, *Indián önvédelem*, *Vadászösvényeken*, *Harciösvényen*, *Vad vizeken* című folytatásokban a gyakorlati cserkészismereket adták át indián kerettörténetekbe ágyazva.¹⁶ A tűzrakástól a vízből mentésen át a nyomolvasásig szerteágazó tematikát foglalt össze a sorozat. Szerzője, Sztrilich Pál (1900–1960) fogorvos és cserkészvezető a gyakorlati cserkészstudás és az őrsvezetőképzés elkötelezett munkása volt a szövetségben.¹⁷ A sorozatok szinte egyidejűleg önálló kiadványokban is megjelentek.¹⁸ Az említett címekben nem nehéz felismerni az angol nyelvterület jellegzetes *woodcraft*, *indiancraft* műfaját – ebben *A Nagy Főnök levelei* követték az amerikai mintákat.

Sztrilich Pál a mozgalom nemzetközi vérkeringésébe tartozó cserkészvezető volt. 1923-ban vízitúrát szervezett a Duna osztrák és bajor szakaszán. 1924-ben vezette a koppenhágai dzsembori magyar csapatát, és 1929-ben részt vett a birkenheadi dzsemborin is. 1930-ban nemzetközi vezetőképzőt végzett az angliai Gilwell-parkban. A magyar cserkészlet nemzeti karakterének és

¹⁶ *Magyar Cserkész* 1924–1928. és 1935–1936. évi lapszámok.

¹⁷ Magyar katolikus lexikon online: <http://lexikon.katolikus.hu/S/Sztrilich.html> (Utolsó letöltés: 2019. június 30.)

¹⁸ *A lassózás*. Budapest, MCSSZ, 1925. (A Magyar Cserkész könyvei 68.) *Az erdők ezermestere*. Ranschburg Gézával. Budapest, MCSSZ, 1926. (A Magyar Cserkész könyvei 81–82.) *A Nagy Főnök levelei*. 1. *Indiániskola*. [Berlin, 1926], 2. *Indián önvédelem* [Berlin, 1927], 3. *Vadászösvényen*. Budapest, MCSSZ, 1927. (A Magyar Cserkész könyvei 84.) 5. *Vad vizeken*. Budapest, MCSSZ, 1939. (A Magyar Cserkész könyvei 85.)

a regösmozgalom erősödésének tudható be, hogy épp az ő főszerkesztősége idején, 1936 és 1941 között egyre csökkent az indián témák gyakorisága a *Magyar Cserkész*ben. (Sztrilich 1944 után már semmilyen cserkészmunkát nem végzett, ennek ellenére őt is megfigyelés alatt tartotta a későbbi kommunista államhatalom.¹⁹⁾

A lap alapító szerkesztője, a szövetség társelnöke, Temesi Győző²⁰ (1887–1977) földrajztudós, gimnáziumi igazgató az amerikai cserkészindián mozgalmak ismerője és elkötelezett híve volt. Számos írásával és az újság nyitott szemléletével érzékelhetően arra törekedett, hogy az indiánromantika legyen része a magyar cserkészzetnek. Külföldi tapasztalatai is erre indíthatták: 1924-ben versenycsapatával a dániai, 1929-ben parancsnokként pedig az angliai dzsemborin építette a nemzetközi kapcsolatokat. 1931-ben Franciaországban, 1935-ben Lengyelországban vett részt táborozásokon. A húszas években többször is járt tanulmányúton az Egyesült Államokban: Thompson Seton és Dan Beard mint „alapító atyák” indiánmozgalmait a helyszínen is kipróbálta, majd nagy lendülettel ismertette őket Magyarországon.²¹

Temesi Győző az amerikai élmények és a Setonnal való személyes ismeretség hatására saját indiánregényt írt, *A csejennnek romlása* címmel. A szöveg először folytatásokban jelent meg az *Ifjúság és Élet* című lap 1927–1928-as számaiban, két részre osztva, tizennyolc folytatásban.²² Önálló kötetben a *Magyar Cserkész* kiadásában, 1928 őszen látott napvilágot, és annyira népszerű volt, hogy karácsonyra el is fogyott. A szerző ezért magánkiadásban újra megjelentette 1929 elején.²³ A történet szerint az amerikai északkeleten, New Englandben, egy cserkész táborban meséli el a parancsnok a fiúknak a csejenn indiánok, Tompa Kés és Kis Farkas népének tragikus történetét. A sztori valóságmagja igaz történet, a regény részleteiben azonban már fikció.²⁴

Temesi követte Seton példáját, amikor egyetlen kötetben ötvözte a kalandregény, a történeti ismeretterjesztés és a gyakorlati táborozási útmutató műfaját. Szándékát jelzik a rajzok: fejdísz, illetve sátor (tipi) készítése, lasszóvetés, indián ruha. Megjelent az előszóban a rezervátumokba kényszerített indiánok életének és a nehéz magyar történelmi sorsnak a párhuzama is, amely a magyarországi indiánmozgalmakban később állandó motívummá vált. „...sokszor úgy láttam, hogy a mi emberi és magyar nemzeti sorsunkat is élénkebben érzem át, amint a vitéz, gyermeki lelkű, ádáz ellenséggel szemben a pusztta létért a végsőig harcoló csejennnek hőseit vizsgálom.”²⁵ (Az illegalitás éveiben éppen az indián–magyar sorsközösség, a történeti párhuzam gondolata lett az egyik ideológiai alapja az indiánózók megfigyelésének és meghurcolásának.)

A *csejennnek romlását* követően Temesi lefordította Seton két legnépszerűbb munkáját. A Magyar Cserkészszövetség megbízásából, az írónak külön a magyarokhoz intézett személyes előszavával, önálló kötetben jelent meg a Franklin Társulatnál 1930-ban a *Két kis vadóc* és 1931-ben

19 Ügynökjelentés Sztrilich Pálról, 1958. május 21. ÁBTL 3.1.5. – O – 11530, 783.

20 Születési neve Hermann Győző, 1925-től magyarosított Temesire (1935-től y-nal írta a nevét). Később Temessy formában is találkozhatunk vele. Mivel indián témájú műveit 1925 és 1935 között írta és fordította, itt az akkor érvényes Temesi írásmódot alkalmazzuk. Magyar katolikus lexikon online: <http://lexikon.katolikus.hu/T/Temesy.html> (Utolsó letöltés: 2019. június 30.)

21 *Magyar Cserkész*, 1927. május 15., 187–188., 1928. november 15., 399–401.

22 *Ifjúság és Élet*, 1927. szeptember 25-i dátummal jelent meg az első szám. Temesi ennek a lapnak is szerkesztőségi tagja volt.

23 Temesi (1929), *Magyar Cserkész*, 1928. december 15., 439., 1929. február 15., 82.

24 Az indián háborúk 1878-as eseményeit lásd Brown (1973) 323–340.

25 Temesi (1929)

a *Rolf*.²⁶ Temesinek alighanem szándékában állt a sorozat folytatása, amire ő és Seton is utal a *Rolf* bevezetőjében,²⁷ ám erre végül nem került sor, s a Woodcraft mozgalom autentikus szövegeiből más nem olvasható magyarul. Temesi Győző tevékenységének súlypontja a harmincas években lassan áthelyeződött a földrajztudomány területére. 1943-ban végleg felhagyott a cserkész munkával, 1945 májusában a szovjetek mégis elfogták, és három évet töltött különböző internálótáborokban.²⁸ (Ezt követően is folyamatosan megfigyelték, a hatalom 1945-ben és 1956-ban is számított aktivizálódására, de az ügynökjelentések szerint egyik alkalommal „sem tartottak igényt szolgálataira a cserkészetet újjászervezők”).²⁹

Sztrilich és Temesi romantikus indiánképe mellé a cserkészszövetség külügyi vezetője, K. Molnár Frigyes helyezte az amerikai élménybeszámoló műfaját a serdülők elé. Míg Temesi Győző tanulmányútjainak kimondottan mozgalmatszervező szándékú lenyomata maradt a cserkészsajtóban, addig Molnár Frigyes útirajzai a hitelesség erejével irányították a figyelmet az indiánokra. 1932-ben látogatást tett egy cserkész-indián táborban, majd az észak-dakotai Mandan városában a helyi őslakók egy ceremónia keretében tiszteletbeli főnökükké avatták. Az eseményről szóló fényképes beszámolójában eredeti dakota nyelvű szövegek fokozták az olvasó hangulatát.³⁰

Vajon gyakorolt-e bármilyen hatást a cserkészsajtó és a könyvkiadás indiántematikája a cserkészcsapatok mindennapi életére? Voltak-e indián tartalmakkal vagy legalább indián külsőségekkel megrendezett táborok a húszas-harmincas években? Apró nyomok utalnak arra, hogy igen. Az 1924-es nyári táborok beszámolóinak sorában az 1. számú BRKIE csapat öregcserkészei fényképet közöltek, amelyen két félmeztelen, tolldíszes indián kínczölöphöz kötötte cserkészruhás társát, „romantika a táborban” címmel.³¹ 1926-ban *A Nagy Főnök levelei* című cikksorozathoz olvasói levelet küldött Csutorás, a békési „Bocskai-indián”.³² 1927-ben a kispesti 114. számú cserkészcsapat komancs és szíu hadijátékáról számolt be Szikora Béla cserkészindián.³³ Az angliai dzsemborin az egyik magyar őrsi sátrat indián motívumokkal festették ki a táborozók.³⁴ Hasonló adatok sokasága alapján látható, hogy jelen volt a tematika Magyarországon, még ha szórványos és alkalmi formában is.

HEVERŐ BÖLÉNY, AZ ELSŐ MAGYAR INDIÁN

Az első igazán komoly indiántáborozó társaság a cserkészlet keretein kívül szerveződött meg a Dunakanyarban. Baktay Ervin (1890–1963) orientalista, festőművész, író és fővárosi művész barátai először 1931 nyarán táboroztak indián módra Zebegényben, majd a Verőcei-, a Kismarosi- és a Kompkötő-szigeten, később pedig a Szentendrei-szigeten, Kisoroszinál.³⁵ A dunai törzs 2005-ig rendszeresen táborozó, kis létszámú, zárt közösség volt. Több nemzedékre

26 Seton (1930), Seton (1931)

27 Seton (1931) 5–8.

28 Magyar katolikus lexikon online: <http://lexikon.katolikus.hu/T/Temesy.html> (Utolsó letöltés: 2019. július 2.)

29 Ügynökjelentés Temessy Győzőről, 1958. április 30. ÁBTL 3.1.5. – O – 11530, 735.

30 *Magyar Cserkész*, 1932. november 1., 347–348., 1932. december 1., 394.

31 *Magyar Cserkész*, 1925. február 1., 41.

32 *Magyar Cserkész*, 1926. január 15., 25.

33 *Magyar Cserkész*, 1927. június 15., 228.

34 *Magyar Cserkész*, 1929. szeptember 15., 372.

35 Gelléri Andor: Indiánok a Duna partján. *Színházi Élet*, 1931/37., 2–25. Főzy-Kelényi (2019) 11.

visszamenően, szoros baráti, családi kapcsolatok mentén éltek, élük a néprajzi hitelesség jegyében az indián életmódot. Tevékenységük talán a legjobban dokumentált valamennyi hasonló közösség közül, saját tárgyi gyűjteményük, kiállításaik, állandó múzeumuk van, gyakran megjelennek a témával foglalkozó szakmai és ismeretterjesztő fórumokon.³⁶

Baktay (Heverő Bölény) többféle forrásból merített, amikor először a húszas években budapesti lakásában, majd a Dunakanyarban megszervezte látványos, autentikus külsőségekkel jellemezhető, nemes vadnyugati játékát. Főleg a Montanában élő nagybátyjától kapott inspirációk és indián anyagok, kapcsolatok indították el ezen az úton, de nem tagadta az amerikai cserkészindian-mozgalom közvetlen hatását, példáinak átvételét sem. Mivel más gyakorlati szakirodalom nem létezett, ők is Seton könyvei alapján fogtak hozzá az első táborozás kellékeinek elkészítéséhez.³⁷

Baktay Ervin talán írói, műfordítói munkásságával gyakorolta a legnagyobb hatást az indiánok iránt érdeklődő serdülőkre. A Karl May és James Fenimore Cooper fiktív kalandregényein felnőtt ifjúság számára revelációként hatottak az olyan könyvek, mint Bölényfia Hosszú Lándzsa kanadai feketeláb főnök visszaemlékezései³⁸ vagy Szürke Bagoly (Grey Owl, eredeti nevén Archibald Stansfeld Belaney) valós élményeken alapuló, szintén Kanadában játszódó történetei.³⁹ Ezek a kötetek később is meghatározó fontosságúak voltak az indiánmozgalmak történetében. Azonban Baktay saját regénye, a *Jancsi nyeregbe száll*, amely egy Amerikába kivándorló fiú kalandjait meséli el, a *csejennek romlásához* hasonlóan gyakorlatilag ismeretlen maradt.⁴⁰

A cserkészeknek nem volt szervezett kapcsolatuk a Baktay-törzsszel, és a szövetség hivatalos irányvonala valószínűleg nem is tette volna lehetővé, hogy a dunakanyari táborokról a „Nagy Főnök” Sztrilich Pál szerkesztette *Magyar Cserkész* számoljon be a fiataloknak.⁴¹ A Regnum Marianum lapja, a *Zászlónk* viszont hosszú cikksorozatot közölt e táborokról 1937–1938-ban, *Indiánok a magyar Dunán* címmel, Fehér Szarvas, azaz Borvendég Deszkáss Sándor tollából.⁴² A sorozat szerzője nem volt teljesen ismeretlen az olvasóközönség számára, mert ugyanebben az időben a Baktay Ervin által szerkesztett *A Földgömb* című földrajzi ismeretterjesztő lapban is jelentek meg írásai az indiánok történelméről és néprajzáról – igaz, ott saját néven publikált.⁴³ A dunakanyari indiántáborról szóló élménybeszámolója azonban az első olyan írói fellépése volt, amellyel széles körben meg tudta szólítani a téma iránt fogékony ifjúságot, köztük a cserkészeket is.

36 Főzy-Lorencz (2017) 165–180, Lorencz (2014) 273–281, Kelényi (2014), Főzy-Kelényi (2019)

37 Baktay Ervin: Indián élet Magyarországon. *Vasárnapi Újság*, az *Új Magyarság* képes melléklete, 1937. október 10., 7–8., Főzy-Lorencz (2017) 166.

38 Hosszú Lándzsa (1934)

39 Szürke Bagoly (é. n.)

40 Baktay (1940). A *két kicsi hód* népszerűségét jelzi, hogy az illegalitás éveiben is az indiánozás egyik forrása volt, lásd Kamarás (1992) 34–35.

41 Balázs Károly visszaemlékezése szerint Sztrilich és Temesi „1931–32-ben szembekerültek a szövetség vezetésével az indiánozás miatt, ezért leállították őket”. Interjú Balázs Károllyal, 2004–2005.

42 *Zászlónk*, 1937. október 15., 43–46., november 15., 83–86., december 15., 114–118., 1938. január 15., 148–151., február 15., 175–178., március 15., 207–210., április 15., 243–245., május 15., 268–271., június 15., 308–311.

43 Borvendég Deszkáss Sándor: A „Kígyók” nemzete. *A Földgömb*, 1937/3., 93–102., Bontakozó indián államok, 1937/8., 291–302, May Károly mint utazó, 1937/10., 387–391, „Az első amerikaiak” egykori országai. 1938/9., 345–355.

Borvendég Deszkáss Sándor (1913–1988) Kecelen született, értelmiségi családban, édesapja iskolaigazgató volt. 1929-ben költöztek Pestújhelyre, majd 1931-től haláláig Sashalmon lakott. Diákkorában alig egy évig volt cserkész a pestújhelyi Árpád csapatban, utólag mégis széles körben elterjedt róla, hogy cserkésziszt volt a háború előtt – ezt saját vallomásai és később a börtönben írott önéletrajza nem támasztják alá.⁴⁴ A Madách Imre Gimnáziumban érettségizett 1931-ben, ezt követően orvosi és jogi tanulmányokat folytatott néhány szemeszteren át, de egyiket sem végezte el, diplomát nem szerzett. A harmincas években tisztviselőként dolgozott, de hivatása végül az újságírói pálya lett. Az indiánok iránti komoly érdeklődés gyerekkorától kezdve meghatározta az életét. Néprajzi olvasmányai alapján hatodikos gimnazista korában levelezni kezdett az Egyesült Államokban működő indián szervezetekkel, indiánügyi hivatalokkal. Belépett az Amerikai Levelező Klubba, így kapcsolatai szélesedtek, s az indiánok egyenjogúságának hazai szószólója lett. Közben gimnáziumi osztálytársaival indiántörzset alakítottak, felszerelést és ruházatot kezdtek készíteni maguknak.⁴⁵

Borvendég 1936-ban táborozott először a dunakanyari indiánokkal. Baktay Ervin ismerhette fiatalkori tevékenységét, és az ő meghívására, állítólag lóháton érkezve csatlakozott a törzshöz; 1937-ben vették fel a tagok közé.⁴⁶ Szerepe volt abban, hogy az Indian Association of America (IAA, Amerikai Indián Szövetség) kapcsolatba került Baktayékkal. Borvendég levelezni kezdett a szervezet vezetőjével, Barnabas Sa' Hiuhushu „Red Fox” elnökkel. Az IAA polgárjogi propagandacéljai mentén előszeretettel adományozott kitüntető címeket a világ távoli pontjain tevékenykedő „indiánoknak”. Így kapott Baktay Ervin tiszteletbeli tagságot, elismerő oklevelet és „sachem” (nagyfőnök) titulust Amerikából.⁴⁷ Borvendég pedig a Fehér Szarvas indián nevet, egy eredeti vöröskő pipafejet, a New England-i Schaghticoke Nemzet tiszteletbeli törzsfőnöke címet, valamint az „indián filozófia doktora” és az „indián ügyességek mestere” diplomákat ugyanonnan.⁴⁸ Az IAA elnöke, Barnabas Sa' Hiuhushu az amerikai rózsakeresztes testvériségnek is vezetője, szabadkőműves páholyoknak pedig tagja volt. Okkult-ezoterikus vallási nézeteket hirdetett, és mind Amerikában, mind külföldön számolatlanul osztogatta a tiszteletbeli indián főnöki titulusokat. Egy általa szervezett 1946-os indiánnapról is van tudomásunk Wisconsin államból.⁴⁹ 1949-ben bekövetkezett haláláról az IAA levélben értesítette a magyar indiánokat.⁵⁰

Borvendég Deszkáss Sándor mindent megmozgatott, hogy kijusson az Egyesült Államokba. (Ez a közhiedelemmel ellentétben csak élete végén, 1974-ben sikerült neki, amikor egy diszidált egykori cserkészindián társa meghívta egy három hónapos amerikai körútra.)⁵¹ Ennek érdekében az USA kormányának hivatalos indiánügyi szervével (Bureau of Indian Affairs, BIA)

44 ÁBTL 3.1.9. – V – 147492/1. 305–399, Gergely (2011) 304, *Nemzeti Újság*, 1935. február 24., 18. A börtönben írott önéletrajzait és önvallomásait elemzi Kovai (2009) 40–52.

45 ÁBTL 3.1.9. – V – 147492/1. 220.

46 Gergely (2011) 290–291, Főzy–Kelényi (2019) 281–283.

47 A magántulajdonban lévő oklevelet közli Kelényi (2014) 21, Hegymegi (2019) 113–119.

48 Balázs Károly gépelt kézírata, magántulajdon (2005) 7.

49 *Rosicrucian Digest*, 1940 January, 48–51.

<https://www.scribd.com/document/166888380/The-Rosicrucian-Digest-1940-complete-year-pdf> (Utolsó letöltés: 2019. március 3.)

50 Ház kutatás során lefoglalt bizonyíték a Wiesler József elleni eljárásban. ÁBTL 3.1.9. – V – 19490.

51 Gergely (2011) 307. Balázs Károly gépelt kézírata, magántulajdon (2005) 10. Törekvését az IAA vezetősége is támogatta volna, még vallási vezetői tisztségről szóló (hamis) iratot is küldtek neki, hogy azzal könnyebben kaphasson beutazási engedélyt az Államokba.

is felvette a kapcsolatot. A hivatal vezetője, John Collier is közbenjárt az ügyében, de végül a háború kitörése és a határok lezárása megghiúsította utazását. Ennek ellenére már 1934-től elhitette a világgal, hogy indiánok között élt Amerikában, és megválasztották a soson törzs főnökévé. Ruházatával, felszerelésével és az IAA-tól kapott okleveleivel, diplomáival a sajtó népszerű figurája lett, sorozatban írták róla a szenzációhajász cikkeket a harmincas évek derekán.⁵² (Ezekben a szövegekben Amerikába való kiutazásának fiktív története azonos az első regényében 1940-ben megírt bevezető sztorival.)

Mindeközben kapcsolata a dunakanyari törzsszel 1938-ban megszakadt, Heverő Bölény és Fehér Szarvas útjai elváltak. Baktayék számára túlzás volt, amit Borvendég a *Zászlónknak* írt róluk: fantáziával kiszínezett, a néprajzi hitelességet lazán értelmező, a spirituális vonatkozásokat eltúlzó cikksorozatával a közösség nem tudott azonosulni. Balázs Károly visszaemlékezése szerint Baktayék úri középosztálybeli hangvételű, nemes játékába nem fért bele Borvendég mindent „halálosan komolyan vevő, imádkozó indián” értékrendje.⁵³ Fehér Szarvas „fensőbbiségesen lekezelte azokat, akik »csak megjótsszák« az indiánságot”.⁵⁴ Feszültség támadhatott az amerikai kapcsolatok terén is: az IAA oklevelei kapcsán felmerült, hogy Borvendég nem valós tények alapján szervezi, illetve saját érdekei mentén kisajátítja a levelezésen alapuló ismeretséget az őshonos amerikaiakkal.⁵⁵ Már ekkor megjelent a később általánossá váló elítélő magatartás Borvendéggel szemben, amiért a napilapokban valótlanosságokat állított, és hamis módon szerepelt.

A SZIKLÁSHEGYEK VARÁZSLÓJA

1939-re dőlt el végleg, hogy az amerikai utazás nem válhat valóra. Az addig összegyűjtött szakirodalom és levelezés alapján Borvendég Deszkáss Sándor írni kezdett, összeállított egy nagyobb tanulmányt az indiánok néprajzáról és aktuális politikai problémáiról. A felkeresett kiadók azonban elutasították, mondván, hogy „néprajzi, muzeológiai szakanyag” helyett hozzon „érdekes indiánregényt, amiben van kaland, küzdelem, izgalom, skalpolás”.⁵⁶ Borvendég erre megírta első regényét, *A Szikláshegyek varázslóját*,⁵⁷ ami azonnal elnyerte a lektorok tetszését. Így indult az Athenaeumnál az a nagyszabású kiadói vállalkozás, amely megteremtette a cserkészindianok példaképét és később mozgalmi vezetőjét, Fehér Szarvast. Az Athenaeum cégvezetője, Sárközi György költő (1899–1945) ötlete nyomán a címlapról levették a „regény” megjelölést, hadd legyen hitelesebb, eladhatóbb a „magyar ifjúból lett indiánfőnök” egyes szám első személyben megírt „igaz” története. Sárközi – rutinosan és a sikerre számítva – a záró kolofonban megadta az író polgári nevét, hogy a kiadóba küldött levelekre szívesen válaszol.⁵⁸

A siker várakozáson felüli volt, ezért egy hét-nyolc kötetből álló sorozatra kötöttek megállapodást a szerzővel. A könyv nyomán spontán indiáncsapatok szerveződtek országszerte, a cserkészeten belül és azon kívül is. Több ezer levél érkezett a szerkesztőségbe, főleg a táborozás

52 *Nemzeti Újság*, 1935. február 24., 18, *Pécsi Napló*, 1935. február 23., 2., *Újság*, 1935. február 23., 9., *Pesti Hírlap*, 1940. május 23., *Délamerikai Magyarság*, 1941. február 1., 5.

53 Interjú Balázs Károllyal, 2004–2005.

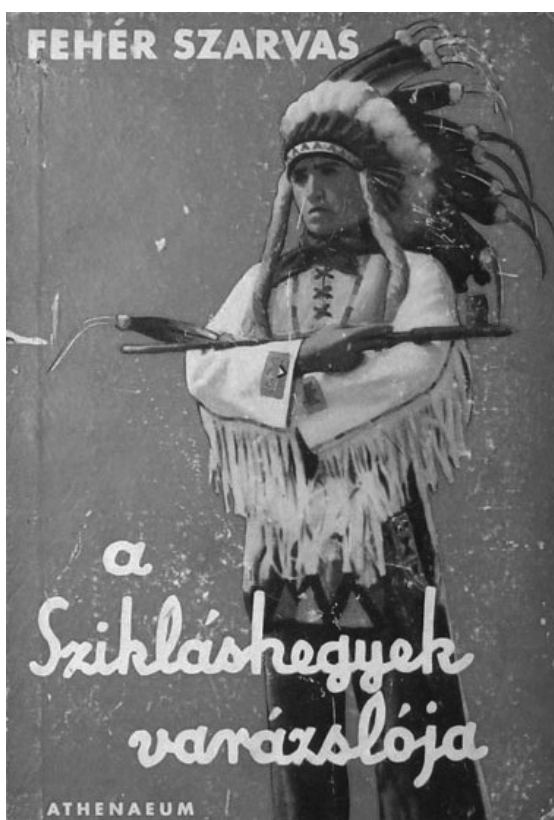
54 Hegymegi (2019) 111.

55 Ez a fajta konfliktus még 1945-ben is felmerült kettejük között. Kaszanits József vallomása, ÁBTL 3.1.9. – V – 147492/3. A kibékülést célzó gesztusokra, levelezésre vonatkozóan lásd Gergely (2011) 304.

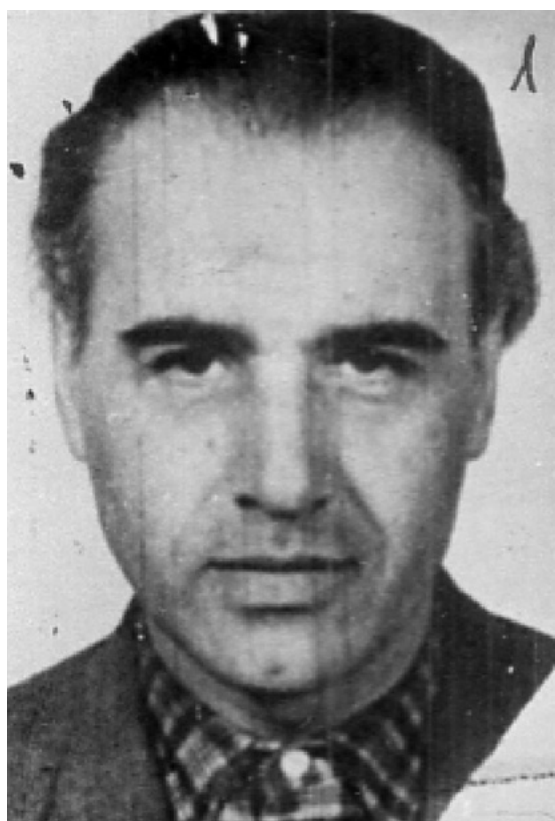
56 ÁBTL 3.1.9. – V – 147492/1. 358.

57 Fehér Szarvas (1940)

58 ÁBTL 3.1.9. – V – 147492/1. 359.

A FEHÉR SZARVAS-SOROZAT NYITÓ KÖTETE VOLT
A SZIKLÁSHEGYEK VARÁZSLÓJA (1940)

BORVENDÉG DESZKÁSS SÁNDOR (1913-1988)
LETARTÓZTATÁSA (1962) UTÁN
ÁBTL 3.1.9. V-147492

gyakorlati tudnivalóit és néprajzi ismereteket kérdezve. Erre reagálva írta Borvendég második könyvét, a *Békepipa – kézikönyv a nyári indiántábori élethez* címmel,⁵⁹ amelyben számos rajz és magyarázat segíti az olvasót a megfelelő kellékek elkészítésében. Harmadik könyvében, a *Hét fekete hold* című regényben megpróbálta kimagyarázni az írói csúsztatást, nem sok sikerrel. Ebben jelent meg a cserkészindian-mozgalom számára programadó írásnak tekintett két melléklet: a *Beszélő levél a magyar ifjúsághoz* és *A Magyar Abroncs beszélő levele*.⁶⁰

A Magyar Abroncs 1943-tól nyomon követhető víziója a következő évek indiánmozgalmaiban alapjaiban meghatározta. A Magyar Indián Abroncs egy indiántörzseket (szétszórt csoportokat) összefogó országos szervezet, melynek létrehozásáért sokan fáradoztak, és többen meghurcoltatást is szenvedtek miatta az illegalitás éveiben. Borvendég elképzelése szerint évente egyszer, egy országos találkozón, indiánnapon gyűlnének össze a spontán alakult indiáncsoportok, és versenyekkel, kulturális eseményekkel, tábortúzzal, szertartásokkal ünnepelnék meg együvé tartozásukat. A kiadó javaslatára a cserkészmozgalom központjánál kopogtatott az író, hogy az olvasói levelek alapján tudottan létező, kb. „húsz-egynéhány kis indiáncsapatot a Cserkészszövetség kapcsolja magához, és illessze be állományába”.⁶¹ Teleki László⁶² kitérő választ adott, a cserkészlet londoni központjához irányította Borvendéget, aki 1946 nyarán tett egy második kísérletet is az indiánmozgalom hivatalos elismertetésére. Az akkori események

59 Fehér Szarvas (1941)

60 Fehér Szarvas (1942)

61 ÁBTL 3.1.9. – V – 147492/1. 361.

62 Teleki László református cserkész- és KIE ifjúsági vezetőről lásd Földváryné (2017) 23–31.

viharaiban létrehozott „demokratikus cserkészszövetség” (a Magyar Cserkészfiúk Szövetsége) vezetői „az egymás közti állandó intrikákkal voltak elfoglalva, és csak hümmögtek”.⁶³ A Magyar Indián Abroncs sosem vált a cserkészlet elismert szervezeti egységévé, ám informális módon, később pedig az illegalitásban a résztvevőket összetartó fogalomként működött.

Borvendég negyedik könyve egy érdekes irodalmi kísérlet volt. Az amerikai vadnyugat írója, Zane Grey *The Vanishing American* [Az eltűnő amerikai, 1925] című, a navahók identitásválságáról szóló szociográfiai regényét magyarul *A diplomás indián* címmel olvashatta a közönség.⁶⁴ Ennek folytatását írta meg *A Hajnalcsillag főnök* című művében,⁶⁵ abban a reményben, hogy majd az USA-ba kijutva megjelenteti angolul is, és ezzel kapcsolódik a világhírű író életművéhez. Ötödik könyve, *A rézbőrű messiás* is hasonló felfogású, angol fordításra szánt irányregény, amely a pueblo indiánok messianisztikus vallási képzeteire reflektál.⁶⁶ Az ezekkel kapcsolatos tervei nem váltak valóra. Az 1946-ban megírt hatodik könyve, *A vadlovak asszonya* a politikai átalakulások miatt már nem jelenhetett meg, a későbbi házkutatások során a kéziratnak is nyoma veszett. Ugyanígy kéziratban maradt a „*Láttam*” *tánc* *Ágnes előtt* és *A Fekete Hegyek lesújtanak* című munkája.⁶⁷

A MAGYAR INDIÁN ABRONCS

Fehér Szarvas könyvei nyomán a negyvenes években kezdett kibontakozni egy cserkészindian-mozgalom. Segítette ennek kialakulását, hogy Borvendéget elismert ifjúsági szerzőként felvették az Írószövetségbe, 1945 és 1949 között volt tag, és főállásban folytathatta írói, újságírói hivatását. Teleki Géza, az Ideiglenes Nemzeti Kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere (és az újjáalakuló cserkészszövetség elnöke) felvetette az indiánregényeket az iskolai könyvtárak állományába.⁶⁸ A cserkészcsapatokon belül indiánőrsök, indiántörzsek szerveződtek sokfelé. Ennek okát többen abban látták, hogy sokaknak ellenszenves volt a szövetségből 1942-ben létrehozott mozgalom katonás „levente-cserkészete”, és helyette az indiánozásban találtak maguknak romantikus kalandot a serdülők.⁶⁹ A szervezkedés formája a levelezés volt. A spontán, jellemzően felnőtt részvétele nélkül létrejövő indiáncsoportok levelet írtak Fehér Szarvasnak, szaktanácsot, „szakanyagot” kértek tőle, a bátrabbak pedig a megadott címen felkeresték sashalmi lakásában. Hogy a háborús években mindez hogyan működött a gyakorlatban, amikor Borvendég katona volt, nem tudjuk.⁷⁰ 1944-ig az Athenaeum Kiadó finanszírozta és kezelte is a levelezését, később azonban további segítség kellett hozzá. 1946-tól teljes egészében egyik lelkes követője, Wiesler József vette át a feladatot, az Athenaeum is az ő címére irányította az érdeklődőket. Szabályos „adatbázist” épített a nevekből-címekből, és nagy erővel bekapcsolódott a Magyar Indián Abroncs víziójának gyakorlati megvalósításába. Wiesler 1941-ben lett cserkész, és Fehér Szarvas könyvei nyomán lépett az indián ösvényre. Borvendég személyes

63 ÁBTL 3.1.9. – V – 147492/1. 364.

64 Grey (1941)

65 Fehér Szarvas (1943)

66 Fehér Szarvas (1946)

67 ÁBTL 3.1.9. – V – 147492/1. 364 és Szántó Miklós közlése, 2005. április 12.

68 ÁBTL 3.1.9. – V – 147492/1. 364.

69 Gergely (1989) 253–260, Wiesler József vallomása, ÁBTL 3.1.9. V – 19490.

70 1937 és 1939 között teljesített tényleges katonai szolgálatot, karpaszománys örmesterként szerelt le. 1941-ben és 1943-ban is behívták, néhány fél éves orvostanhallgatói múltja miatt egészségügyi anyagszertáros-parancsnokként szolgált, először Budapesten, majd a Dunántúlon, végül 1945 tavaszán Ausztriában. Gergely (2011) 304, ÁBTL 3.1.9. – V – 147492/1.

találkozások után, fokozatosan vonta be a levelezés intézésébe. Wiesler volt az „Abroncs lelke”. Alapszabály-tervezetet készített, amelyet végül nem juttattak el sem a Belügyminisztériumba, sem a cserkészek, turisták vagy úttörők szervezeteihez. Finta József nyomdásztanonc segítségével kéthavonta megjelenő, száz példányban sokszorosított házi indiánújságot szerkesztettek *Tanácsút* címmel.⁷¹

A kiterjedt szervezőmunka ellenére kevés információval rendelkezünk a lokális közösségeket, az Abroncs tagjait illetően. Néhány szórványos adat: Budapesten az Órnagy utcai iskola 401. számú cserkészcsapata Vida István parancsnoksága alatt 1946-ban felvette a Fehér Szarvas nevet, ezzel valószínűleg ők voltak az első olyan csapat, amely teljesen indián módszertan alapján dolgozott. Borvendég felkérték tiszteletbeli parancsnoknak, innen származhatott később „cserkésztiszti” mivoltának téves információja.⁷² Wiesler Józsefet meghívták őrvezetőnek, és kidolgozták az indiánpróba anyagát, amellyel csak az I. osztályú próbát letett cserkészek foglalkozhattak.⁷³ Jól szervezett tevékenység folyt a 133. számú kispesti Szent György cserkészcsapatban is, ahol két indiánőr működött. A Dakota őr tagja, majd vezetője volt Balázs Károly (Nagy Bölény), aki 1946-ban ismerkedett meg személyesen Borvendéggel. Székesfehérvárott a ciszterci gimnázium csapata indiánozott, hozzájuk csatlakozott 1947-ben Zsátos Kálmán (Nagy Szürke Farkas), aki később az országos szervezésben is részt vett.⁷⁴ Miskolcon a hejőcsabai cserkészcsapatban voltak indiánok, Matus Géza, Csege Géza, Várady Emil (huszonéves felnőttek) vezetésével.⁷⁵

1947 nyarán rendezték a Fehér Szarvas cserkészcsapat tagjai Wiesler József (Kószáló Éji Sas) és Kerényi Sándor (Kis Solyom) vezetésével az első országos indiánnapot a budai hegyekben, a Petneházy-rét melletti sziklánál. A találkozó tizenegyedtől délután három óráig tartott, és az ország minden részéről érkeztek résztvevők. Szertartások, beszédek, előadások hangzottak el, mindenki az indiánfelszerelésében pompázott. A rendezvényen megjelent Borvendég Deszkáss Sándor is, aki ekkor már nem indián témákon, hanem egy operettlibrettón dolgozott az Írószövetség kebelében.⁷⁶

A következő év elejétől az úttörőkkel való egyesülés, az átigazolás, a cserkészcsapatok megszüntetése körüli döntések lengték körül az indiáncsoportokat is. Borvendég és Vida István a Fehér Szarvas csapatot átigazolta volna az úttörőszövetségbe, ha már az indiántematikát a cserkészszövetség kétszer is elutasította. Wiesler ezt nem támogatta, és valószínűleg szakításra kerülhetett sor: Borvendég vallomása szerint egy ideig úttörőcsapatként is működtek, míg Wiesler be nem jelentette a feloszlást, és elhatározta az engedély nélküli további működést.⁷⁷ Ebben a helyzetben került sor a második, egyben utolsó és máig legnagyobb országos indiánnapra 1948. szeptember 26-án, a Gödöllő melletti Pusztaszentjakabi-tónál. Sokan már úttörőként, sokan pedig a feloszlátott cserkészcsapatok volt tagjaként vettek részt az eseményen. Wiesler József és Kerényi Sándor törzse volt a főszervező, és nemcsak csoportok, hanem egyének is érkeztek

71 Wiesler József vallomása, ÁBTL 3.1.9. V – 19490.

72 ÁBTL 3.1.9. – V – 147492/1. 209.

73 Wiesler József vallomása, ÁBTL 3.1.9. V – 19490.

74 ÁBTL 3.1.9. V – 19490.

75 Interjú Balázs Károllyal, 2004–2005.

76 ÁBTL 3.1.9. – V – 147492/1. 364–365.

77 ÁBTL 3.1.9. V – 19490.

az ország minden részéből. Kiss Jenő magányos indián Debrecenből kerékpárral ment a találkozóra. Fehér Szarvas a hétéves fiával együtt volt jelen, és az indián háborúk történetének jeles alakjáról, a sziú Ülő Bikáról tartott előadást.⁷⁸

1948 őszén Borvendég Deszkáss Sándor számára világossá vált, hogy az úttörőszövetség „nem jó szemmel néz semmiféle romantikát, és fel akarja számolni a régi cserkész hagyományokat is”.⁷⁹ Megüzente az indiáncsoportoknak, hogy a szervezett munka megszűnik, az indiánozást egyenileg lehet folytatni, de táborok, kirándulások, találkozók ezután nem lesznek. Wiesler József eközben felvette a kapcsolatot az Amerikai Indián Szövetséggel (IAA), és elismerést kapott tőlük a „Hungarian Indian Hoop” (Magyar Indián Abroncs) megszervezéséért.⁸⁰ Valójában ez a szervezet nem létezett, a benne részt vevők a Wieslerrel és Borvendéggel való kapcsolattartást és a két indiánnapot értették később az „Abroncs” fogalmán.

A politikai rendőrség (ÁVH) először 1949. február 28-án csapott le a cserkészindiánokra. Borvendég mellett Wiesler Józsefet, Zsátos Kálmánt és Finta Józsefet tartóztatták le, a házkutatások során minden iratot, tárgyat, felszerelést, könyvet lefoglaltak. Finta Józsefet rövidesen elengedték, mert az ő szerepe csupán az „illegális, nacionalista, klerikális” *Tanácstűz* című újság sokszorosítása volt. Borvendég minden felelősséget Wieslerre hárított, és bár ezt követően kizárták az Írószövetségből, és indián tárgyú könyvei tiltólistára kerültek, ekkor nem került börtönbe, és internálás sem várt rá. Nem így Kószáló Éji Sasra és Nagy Szürke Farkasra, akik előbb a kistarcsai internálótáborba, majd a recski kényszermunkatáborba kerültek. Ügyükben 1953. szeptember 4-én hozott ítéletet a Budapesti Megyei Bíróság. Zsátos Kálmánt szabadon engedték, Wiesler József öt év hat hónap börtönt kapott, büntetését a várpalotai szénbányákban töltötte le. 1957-ben a Legfelsőbb Bíróság az ítéletet bizonyítottság hiányában hatályon kívül helyezte, mert „a bíróság a vádlott ügyét nem jól derítette fel, és megalapozatlan ítéletet hozott”.⁸¹ Zsátos Kálmán a rabságban szerzett betegségek következményeit egészen haláláig viselte. Wiesler József disszidált az NSZK-ba, és egykori indián barátaival még évtizedekig levelezett.⁸² Borvendég Deszkáss Sándort négy társával együtt 1962-ben ismét letartóztatták, ügyük 1963-ban az általános amnesztiával zárult.⁸³

EPILOGUS

1948 ősztől az indiáncserkészlet illegálisba szorult. Az 1949-es letartóztatások, Borvendég gyanúsan könnyű szabadulása, a vezetők internálásának híre átalakította a mozgalmat. Azon kevesek, akik megmaradtak, egymástól elzárt kis csoportokban tevékenykedtek tovább. Balázs Károly 1949-ben a Dakota őrsvezetését átadta Szilágyi Pálnak (Vörös Musztáng).⁸⁴ Wiesler helyettesének, Kerényi Sándornak (Kis Súlyom) a csoportja is megmaradt, ők alkalmasszerűen még tartották a kapcsolatot Borvendéggel is.⁸⁵ 1949-ben és 1950-ben megtartották az indiánnapot a Budai-

78 ÁBTL 3.1.9. – V – 147492/1. 365.

79 ÁBTL 3.1.9. – V – 147492/1. 365.

80 ÁBTL 3.1.9. V – 19490.

81 ÁBTL 3.1.9. V – 19490.

82 Szántó Miklós közlése, 2005. április 12.

83 ÁBTL 3.1.9. – V – 147492/1–8. Borvendég Deszkáss Sándor és társai (1962–1963), Gergely (2011), Kovai (2009).

84 Balázs Károly kihallgatása, ÁBTL 3.1.9. – V – 147492/2. 171.

85 Összefoglaló jegyzőkönyv, ÁBTL 3.1.9. – V – 147492/1. 306.

hegységben lévő sziklánál.⁸⁶ 1953-ban a Dakota törzs megszűnt, helyette Szilágyi Pál új tagokkal megszervezte a Hét Tanácstűz Népét. 1956-ban a kistérségi, sashalmi indiánok közül sokan kimentek Nyugatra, utolsó találkozásukon békepípa-szertartást tartottak a sziklánál.⁸⁷

Borvendég Deszkáss Sándor is új utakat keresett. Miközben fia közreműködésével a lakásán készültek a *Tanácstűz* című indiánújság számszámjai, addig ő 1953-ban felvette a kapcsolatot az úttörőszövetség lapja, a *Pajtás* szerkesztőségével. Kisebbségi írásai megjelentek a lapban, és a *Pajtás* olvasóinak rendezett közönségtalálkozókon is részt vett, teljes indián díszruhában.⁸⁸ 1955-ben a világ népeiről szóló ismeretterjesztő sorozatát sugározta a Magyar Rádió. 1956-ban újra kereste a kapcsolatot a forradalom alatt rövid időre újjáalakult cserkészszövetséggel. 1957-ben az akkor induló *Tábortűz* című úttörőújság szerzőgárdájába kapott meghívást, és 1960-ig a Foltos Szarvas nevű rajzolt figura megszemélyesítőjeként meghirdette és szervezte a „Nagy Erdei Testvériség” indiánmozgalmat. Ennek több mint ötszáz levelező tagja lett országszerte, és kezdett párhuzamos mozgalmakká válni, ezért az úttörőszövetség leállította. A *Tábortűz* rendezvényein, olvasótalálkozóin, nyári táborokban Borvendég ismét fellépett Fehér Szarvas néven, indiánöltözékben.⁸⁹

Az 1956-os forradalom és a Nagy Erdei Testvériség inspiráló hatása megmozdította a cserkészindianok szervezkedését: 1958 és 1961 között ismét alakultak csoportok, közülük többen a Baktay-féle dunakanyari társasággal is tartották a kapcsolatot. Balázs Károly újjászervezte a Dakota törzset és a Hét Tanácstűz Népét, és Szabó Gáborral együtt 1961-től cserkészszellemiségű vezetőképzést terveztek indítani. Kaszanits József és Lőrincz Ferenc Kaposváron szintén a cserkészpróbák anyagát igyekezett beépíteni a sosonok munkájába. 1961-ben Pomáz-Tólak mellett újra országos indiánnapot szerveztek, 30-40 résztvevő érkezett szerte az országból. A másfél napos találkozó törzsfőnöke Kovács Gyula cserkésztestvér volt (a Magyar Cserkészszövetség Országos Intézőbizottságának egykori tagja). Az 1962 őszi tervezett újabb indiánnap szűk körben, a Baktay-törzs egyes tagjainak részvételével zajlott a Dunakanyarban.⁹⁰

Borvendég ügyében ekkor már a BM III/1. osztálya folytatott vizsgálatot, összeesküvés bűntettének gyanúja miatt. Ennek előzménye a kaposváriak megfigyelése volt, a „Vadvirágok” nevű ügy, ahol „Szilárd Győző” fedőnéven beszervezték a Kaszanits-féle indiáncsoport egyik tagját. 1962. október 15-étől öt személyt vettek előzetes letartóztatásba: Borvendég Deszkáss Sándort, Balázs Károlyt, Szabó Gábort (Budapest), Kaszanits Józsefet és Lőrincz Ferencet (Kaposvár). További nyolc személy ellen terheltként, tizennégy személy ellen gyanúsítottként folyt eljárás, szabadlábon hagyásuk mellett. 1963. február 12-én a Fővárosi Főügyészség vádat emelt az öt férfi ellen, indítványozta előzetes letartóztatásuk meghosszabbítását és a Fővárosi Bíróság hatáskörében a tárgyalás lefolytatását. A tárgyaláson, amelyre 1963. március 22-én került sor, az időközben érvénybe lépett amnesztia alapján kihirdették a büntetőeljárás megszüntetését.⁹¹

Mindezekkel párhuzamosan működött a cserkészindian-mozgalomnak az az ága, amelynek tagjai

86 Interjú Balázs Károlyval, 2004–2005.

87 Balázs Károly kihallgatása, ÁBTL 3.1.9. – V – 147492/2. 171.

88 *Pajtás*, 1954/38–39.

89 ÁBTL 3.1.9. – V – 147492/1. 382–383. Hajnalfény és a Tábortűz, avagy a gyermekkori szocializáció mintái anno. Révész György interjúja Kovács Hédivel http://www.tani-tani.info/hajnalfeny_es_a_tabortuz (Utolsó letöltés: 2019. március 5.)

90 ÁBTL 3.1.9. – V – 147492/2.

91 Összefoglaló jelentés, ÁBTL 3.1.9. – V – 147492/8. 339–340.

FELHASZNÁLT IRODALOM

ARATÓ (2002)

ARATÓ LÁSZLÓ (szerk.): *A cserkészlet. Sík Sándor, Teleki Pál és más cserkészvezetők írásai*. Budapest, Márton Áron Kiadó.

BAKTAY (1940)

BAKTAY ERVIN: *Jancsi nyeregbe száll*. Budapest, Révai Nyomda.

BROWN (1973)

BROWN, DEE: *A Vadnyugat története indián szemmel*. Budapest, Kossuth.

DÉKÁNY (1941)

DÉKÁNY ANDRÁS: *A fiúk királya. Lord Baden Powell élete*. Budapest, Singer és Wolfner.

DIERA (2010)

DIERA BERNADETT: A pécsi „Fekete Hollók”, avagy a hitoktatás elméleti és gyakorlati keretei az 1960-as években. In BALOGH MARGIT (szerk.): *„Alattad a föld, fölötted az ég...” Források, módszerek és útkeresések a történetírásban*. Budapest, ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola, 289–308.

EASTMAN (2010)

EASTMAN, C. ALEXANDER: *Indian Scout Craft and Lore*. H. n., Dover Publishing.

FEHÉR SZARVAS (1940)

FEHÉR SZARVAS (BORVENDÉG DESZKÁSS SÁNDOR): *A sziklás hegyek varázslója*. Budapest, Athenaeum.

FEHÉR SZARVAS (1941)

FEHÉR SZARVAS (BORVENDÉG DESZKÁSS SÁNDOR): *Békepipa. Kézikönyv a nyári indiántábori élethez*. Budapest, Athenaeum.

FEHÉR SZARVAS (1942)

FEHÉR SZARVAS (BORVENDÉG DESZKÁSS SÁNDOR): *Hét fekete hold. Beszélő levél a magyar ifjúsághoz*. Budapest, Athenaeum.

FEHÉR SZARVAS (1943)

FEHÉR SZARVAS (BORVENDÉG DESZKÁSS SÁNDOR): *A Hajnalcillag főnök*. Budapest, Griff.

FEHÉR SZARVAS (1946)

FEHÉR SZARVAS (BORVENDÉG DESZKÁSS SÁNDOR): *A rézbőrű messiás*. Budapest, Nap.

FÖLDVÁRYNÉ (2017)

FÖLDVÁRYNÉ KISS RÉKA: Újrahasznosítás. A Keresztyén Ifjúsági Egyesület elleni állambiztonsági eljárások. In TABAJDI GÁBOR (szerk.): *„Illegális ifjúsági munka.” Cserkészközösségek a diktatúrában*. Budapest, Magyar Cserkészszövetség, 23–31.

FŐZY (2019)

FŐZY VILMA: Az amerikai cserkészmozgalom indián vonulata és az indián játékok Európában. In FŐZY VILMA – KELÉNYI BÉLA (szerk.): *Indiánok a Duna partján. Baktay Ervin indián könyve*. Budapest, Szépművészeti Múzeum – Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum, 49–65.

FŐZY-KELÉNYI (2019)

FŐZY VILMA – KELÉNYI BÉLA (szerk.): *Indiánok a Duna partján. Baktay Ervin indián könyve*. Budapest, Szépművészeti Múzeum – Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum.

FŐZY-LORENCZ (2017)

FŐZY VILMA – LORENCZ JÓZSEF: A Lorencz-gyűjtemény. A magyarországi indiántáborozók tárgyai a Néprajzi Múzeumban. *Néprajzi Értesítő*, 2017, 165–180.

GERGELY (1989)

GERGELY FERENC: *A magyar cserkészlet története 1910–1948*. Budapest, Göncöl.

GERGELY (2011)

GERGELY FERENC: Ávósok az „indián” ösvényen. *Új Pedagógiai Szemle*, 2011/11–12., 288–307.

GREY (1941)

GREY, ZANE: *A diplomás indián*. Budapest, Palladis Rt.

HEGYMEGI (2019)

HEGYMEGI KISS ÁRON: A dunai Törzs megalapítása és a tagok bemutatása. In Főzy Vilma – Kelényi Béla (szerk.): *Indiánok a Duna partján. Baktay Ervin indián könyve*. Budapest, Szépművészeti Múzeum – Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum, 97–137.

HOSSZÚ LÁNDZSA (1934)

BÖLÉNYFIA HOSSZÚ LÁNDZSA: *Hosszú Lándzsa emlékezései. Egy indiánfőnök önéletrajza*. Budapest, Káldor.

HUNT (1973)

HUNT, W. BEN: *The Complete How-To Book of Indiancraft*. New York, Wiley Publishing.

IVASIVKA-ARATÓ (2006)

IVASIVKA MÁTYÁS – ARATÓ LÁSZLÓ: *Sziklatábor*. Budapest, Új Ember.

KAMARÁS (1992)

KAMARÁS ISTVÁN: *Búvópatakok. A szentimrevárosi katolikus ifjúsági mozgalom története 1944-től 1961-ig*. Budapest, Márton Áron Kiadó.

KELÉNYI (2014)

KELÉNYI BÉLA (szerk.): *Az indológus indián. Baktay Ervin emlékezete*. Budapest, Szépművészeti Múzeum – Hopp Ferenc Kelet-ázsiai Művészeti Múzeum.

KOVAI (2009)

KOVAI MELINDA: Az „Indiánok” fedőnevű ügy. *AnBlok*k, 2009/3., 40–52.

http://epa.oszk.hu/02700/02725/00002/pdf/EPA02725_anblokk_2009_3_040-052.pdf

(Utolsó letöltés: 2019. július 4.)

LORENCZ (2014)

LORENCZ JÓZSEF: Baktay és az indián játékok. In Kelényi Béla (szerk.): *Az indológus indián. Baktay Ervin emlékezete*. Budapest, Szépművészeti Múzeum – Hopp Ferenc Kelet-ázsiai Művészeti Múzeum, 273–281.

NYÚL (2018)

NYÚL ESZTER ANNA: Gyermekszemlélet Baden-Powell cserkészteiben. In ENDRŐDY-NAGY ORSOLYA – FEHÉRVÁRI ANIKÓ (szerk.): *Innováció, kutatás, pedagógusok*. Budapest, Magyar Nevelés- és Oktatókutatók Egyesülete, 240–252.

PÁVA (1992)

PÁVA ISTVÁN: *Bi-Pi élete és kora*. Budapest, Márton Áron Kiadó.

SETON (1930)

SETON, ERNEST THOMPSON: *Két kis vadóc*. Budapest, Magyar Cserkészszövetség – Franklin Társulat.

SETON (1931)

SETON, ERNEST THOMPSON: *Rolf. Egy cserkész kalandjai a magános indiánnal és a Skokum kutyával*. Budapest, Magyar Cserkészszövetség – Franklin Társulat.

SÍK (1930)

SÍK SÁNDOR: *A cserkészlet*. Budapest, Magyar Szemle Társaság.

SOÓS (2017)

SOÓS VIKTOR ATTILA: Ifjúsági vezetők „begyűjtése” (1961). A „Fekete Hollók” ügy. In TABAJDI GÁBOR (szerk.): *„Illegális ifjúsági munka”. Cserkészközösségek a diktatúrában*. Budapest, Magyar Cserkészszövetség, 132–137.

SZÜRKE BAGOLY (É. N.)

SZÜRKE BAGOLY: *Két kicsi hód*. Budapest, Singer és Wolfner.

SZÜRKE BAGOLY: *A vadon fia*. Budapest, Singer és Wolfner.

SZÜRKE BAGOLY: *A rengeteg zarándokai*. Budapest, Singer és Wolfner.

TEMESI (1929)

TEMESI GYÖZŐ: *A csejennek romlása. Regényes indián történet*. Budapest, szerzői kiadás.

VÁRDAI (2017)

VÁRDAI LEVENTE: Katakombacserkészlet Pécsen. In TABAJDI GÁBOR (szerk.): *„Illegális ifjúsági munka.” Cserkészközösségek a diktatúrában*. Budapest, Magyar Cserkészszövetség, 72–78.

VIRÁG (2013)

VIRÁG ANDRÁS: *Hálózatok a cserkészletben – cserkészhálózatok avagy a magyarországi cserkészlet titkos története, különös tekintettel az 1939-től 1990-ig terjedő időszakra*. Doktori disszertáció. Piliscsaba, PPKE BTK Új- és Legújabbkori Történeti Tanszék.

WIRTHNÉ DIERA (2015)

WIRTHNÉ DIERA BERNADETT: *Katolikus hitoktatás és elitképzés a Kádár-korszakban – az 1961-es „Fekete Hollók” fedőnevű ügy elemzése*. PhD-disszertáció (kézirat). ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola, Budapest.
<http://doktori.btk.elte.hu/hist/wirthnedierabernadett/diss.pdf> (Utolsó letöltés: 2019. február 1.)

SZÁSZ LAJOS

REFORMÁTUS EGYHÁZKÖZSÉGI CSERKÉSZET

A BUDAFOKI 241. SZÁMÚ BETHLEN GÁBOR CSERKÉSZCSAPAT TÖRTÉNETE
(1922–1948)

Tanulmányomban a Budafoki 241. számú Bethlen Gábor cserkészcsapat történetén keresztül egy sajátos közösség-szervezési modellt ismertetek. Arra keresem a választ, hogy a lokális körülmények, illetve a lelkeszként szolgáló és aktív közéleti tevékenységet folytató csapatparancsnok, Demjén István személye miként határozta meg a cserkészcsapat működését. A mindennapi nevelőmunka, illetve a közösségi programok áttekintése mellett a korszak társadalmi kihívásaira adott válaszokat is vizsgálom. A református egyházközség keretében működő cserkészlet szociális célkitűzéseinek bemutatása árnyaltabbá teheti a mozgalomról a történeti köztudatban élő képet is.

A REFORMÁTUS EGYHÁZ ÉS A MAGYAR CSERKÉSZMOZGALOM

A református történeti emlékezet méltán hangsúlyozza és emeli ki büszkén, hogy a cserkészlet magyarországi megjelenése az első világháborút megelőzően egy református orvoshoz és egy lelkipásztorhoz, ifj. Szilassy Aladárhoz és Megyercsy Bélához köthető. Főképp utóbbinak köszönhető, hogy később a cserkészmozgalom otthonra lelt a református egyházon belül. Megyercsy ugyanis nem csupán a cserkészlet nagy hatású propagátora volt, hanem egyszersmind a Keresztény Ifjúsági Egyesület (KIE) vezetője és a forradalmakat követően a keresztény nemzeti eszmekör egyik protestáns kifejtője. Nem melleleg pedig ő volt az, aki a magyar evangéliumi cserkészlet szellemi vezetőjét, Karácsony Sándort megnyerte a cserkészmozgalomnak.¹

A református egyházon belüli világnézeti és teológiai ellentétek a cserkészlet egyházon belüli recepcióját is meghatározták. Ugyan a hivatalos egyház már 1921-ben a cserkészcsapatok alapításának támogatását deklarálta, a református nyilvánosság egyik markáns szelete, a magát történelmi kálvinistaként aposztrofáló irányzat a harmincas években az egyház igazi küldetése szempontjából feleslegesnek, illetve eltékozolt lehetőségnek tekintette a cserkészletet. Ez az irányzat az ifjúsági munkában kifejezetten aktív volt, a szellemi holdudvarukhoz tartozó Soli Deo Gloria Diákszövetség az egész korszak egyik meghatározó szellemi műhelyévé nőtte ki magát.² A korszak komoly kérdése volt az ifjúsági munka terén, hogy elegendő-e „csupán” az egyéni hitélet ébresztgetése, vagy teljes, az ifjú egész világnézetét meghatározó nevelési ideált kellene megcélolni. Ugyanakkor fontos dilemma volt a konfesszionális, vagyis a felekezeti keretekhez ragaszkodó ifjúsági munka és a felekezeten kívüli, „általános keresztény” irányvonal közötti feszültség. A világnézeti nevelés szükségességéről szóló diskurzus és a személyes hitéletet előtérbe helyező evangelizációs mozgalmak erőterében a református cserkészcsapatoknak is sajátos, gyakran nagyon egyéni útkereséseit figyelhetjük meg.

Tanulmányunkban a Budafoki 241. számú Bethlen Gábor cserkészcsapat történetén keresztül kívánunk több szempontból is egyedinek tűnő utat bemutatni, amely a fentebbi kérdésfelvetésekkel kapcsolatban a helyi körülményektől és a csapatparancsnok személyétől nagyban függő modellt jelentett.

1 Karácsony (1943) 60–68.

2 Havas–Kulifay (1992)

A CSAPATPARANCSNOK: DEMJÉN ISTVÁN LELKIPÁSZTOR

Mielőtt a csapat történetével kezdenénk részletesebben foglalkozni, elengedhetetlen, hogy megismerkedjünk a csapatparancsnok, Demjén István református lelkipásztor életútjának legfontosabb állomásaival, amelyek szükségesek a csapat szellemiségének megértéséhez.

Demjén István 1888-ban született Szatmárnémetiben, egy postatisztviselő édesapa és egy leánygimnázium-igazgató édesanya gyermekeként.³ Teológiai tanulmányait Debrecenben és Strasbourgban végezte, majd a Tiszántúli Egyházkerület nemzetiségi vidékeinek szórványgyülekezeteiben teljesített szolgálatot. Ezekben a világháborút megelőző években hamar kitűnt szervezőtehetségével és lankadatlan munkabíráásával. Az első világháború legnagyobb részében tábori lelkészként működött, így első kézből tapasztalhatta meg a háború által elszabadított erőszak megnyilvánulásait, de benyomásokat gyűjthetett a hadseregen belüli nemzetiségi és felekezeti konfliktusokról is. Számos magyar köztisztviselővel, tanárral és lelkésszel ellentétben Demjén a szolgálati helyét, Kevevárát 1918 végén megszálló szerb seregek elől sem menekült el, hanem ameddig lehetett, ott maradt, és egy közelebről nem ismert irredenta szervezkedésben vállalt szerepet. Miután 1921 decemberében lelepleződött a szegedi magyar szervekkel fenntartott titkos kapcsolata, Demjén családjával együtt, mindenüket hátrahagyva a Tisza-parti városba menekült. Itt előbb adminisztrátor-lelkész lett, majd az új lelkipásztor megválasztását követően került képbe az Amerikába távozó lelkésze nyomán árván maradt budafoki eklézsia számára.⁴

Az 1900-ban alapított, előbb még egyesült evangélikus és református közösség, majd később önálló református egyházközség teljesen legyengülve, lelkileg szétesve várta új lelkészét. Demjén egy alapvetően sváb katolikus település szórványban élő reformátusait kezdte pásztorolni, akiknek a túlnyomó többsége egyszerű munkásember vagy proletár volt, igaz, Trianon hatására a menekült tisztviselők, hivatalnokok száma is jelentősen megnőtt. Az új lelkipásztor rögtön hozzálátott egy intenzív belmissziós program kidolgozásához, ami nem csupán az evangélium lankadatlan hirdetéséből állt, hanem a szétszórtan élő hívek közösséggé formálását, illetve az elesettek anyagi támogatását és a munkanélküliek munkához juttatását is magában foglalta. Demjén személyesen a történelmi kálvinizmus képviselőivel tartott kapcsolatot, számára az evangéliumi igehirdetés és a szigorú református felekezeti öntudat mindig meghatározó maradt, ám a cserkészmunka tekintetében nem osztotta ennek a csoportosulásnak a véleményét. Előbb gyülekezeti lapot szerkesztett *Egyházi Híradó* címmel, amely hamar kinőtte magát, és a húszas évek közepére már a főváros környékén található református gyülekezetek tízezres példányban kiadott újságjává vált. Az új lelkész néhány éven belül már az egyházi hierarchiában is megbecsült helyet foglalt el, előbb az egyházmegye vezérkarába került be, majd az esperes helyettese, egyházmegyei lelkészi főjegyző lett. A missziói ügyek referenseként az egyházmegye egészére kiterjedő rálátása volt. A nagy területű, a környékbeli településeket, Törökbálintot, Nagytétényt és Budaörsöt is magában foglaló egyházközség területén belül fiókegyházközségeket szervezett, imaházakat épített, mindenhol helyben kívánta megszervezni a gyülekezeti életet. Gyülekezetszervezői munkájában 1927 során érte el a legnagyobb eredményt, amikor is Budafokon felszentelhették a világháború utáni egyik első újonnan épített református

³ Molnár (2016), Demjén (2007)

⁴ Molnár (2016) 399–401.

templomot. Demjén a helyi, sőt az országos politikában is szerepet játszott, Bajcsy-Zsilinszky Endre pártjának színeiben képviselőjelölt volt 1931-ben, ám a kormányzati terror hatására elbukta a választást.⁵ Egészen 1952-ig maradt a budafoki gyülekezet lelkipásztora, amikor is állampárti nyomásra, de az egyházi felső vezetés asszisztálásával kényszernyugdíjazták, részben a kommunista rendszerrel szemben megnyilvánuló passzív ellenállása miatt. Utóda hátat fordított az általa képviselt iránynak.⁶

A CSERKÉSZCSAPAT SZELLEMISSÉGE, TÁBORAI

Demjén István Budafokon találkozott a cserkészettel. Önéletrajza szerint néhány helyi cserkészfiú hatására döntött úgy, hogy a gyülekezeti missziót a serdülő fiúk között a cserkészmozgalom keretein belül szervezi meg.⁷ (Úgy tűnik, Demjén már a kezdetektől a gyülekezeti ifjúsági munka részeként tekintett a cserkészetre, mert a csapatgyűléseket és az őrsi munkát is bibliamagyarázatokkal és énekléssel vezették fel.) Így saját elhatározásból képezte magát és tette le a próbákat, hogy csapatparancsnok lehessen. Ennek nyomán már 1922 októberében megalakulhatott a 241. számú Bethlen Gábor cserkészcsapat a budafoki református egyházközség kebelében. A presbitérium döntésének értelmében Demjén csapatparancsnok lett, segédtiszt Csontos Béla hitoktató és Pogány Gusztáv kántor lett, a gyülekezet presbitériuma pedig szervezőbizottságot hívott létre, amelybe környékbeli középiskolai tanárokat is meghívtak. Az alapítás pillanatában összesen tizenegy cserkész tartozott a csapathoz.⁸ Az első nyáron, 1923 júliusában még a kecskeméti és a budapesti református gimnáziumok csapataival együtt táboroztak a Duna és a Balaton partján,⁹ ám az agilis szervezői munka, melynek nyomán a csapat félévente műsoros estélyeket adott a gyülekezeti teremben, a csapatlétszám tekintetében is meghozta gyümölcsét.¹⁰

1924 tavaszán Megyericsy Béla lelkesítő előadása nyomán alapították meg a gyülekezetben a KIE fiókegyesületét, amelybe a tizennégy évesnél idősebb fiatalokat várták protestáns felekezeti határoktól függetlenül.¹¹ Emellett viszont – és ez a kettősség az első években Budafokon még nem oldódott fel teljesen – a cserkészlet mint különálló gyülekezeti szolgálati ág megmaradt, a fiatalok körében már tizenegy éves kortól toborozva.¹² Később ez megváltozott: Demjén szemében a cserkészlet felértékelődött, és a fiúk közötti nevelőmunka kizárólagos terepe lett a gyülekezetben.

Ugyancsak 1924-ben adott számot először hosszabban Demjén a cserkészettel kapcsolatos megfigyeléseiről a gyülekezeti lapban. Írásában először az „általános cserkészletet” méltatta, amely a bűnökkel szemben folytatott harc egyik kifejezetten értékes eszköze lehet a magyar társadalom számára. Ám szerinte a református cserkészlet mindennél többet nyújthat, egyfajta magasabb rendű ifjúsági munkát: „A mi református fiainknak azért kell éppen a mi csapatainknak tagjává lenni, mert a mi nevelésünk teljesen a Szentírás alapján történik. Mélyen érező vallásos

5 Bartha (2019) 208.

6 Ladányi (2006) 246.

7 Molnár (2016) 404.

8 A cserkészetről. *Egyházi Híradó*, 1922/1., 8.

9 Cserkészavatás. *Egyházi Híradó*, 1923/7., 6.

10 Demjén István: Az 1923. év története. *Egyházi Híradó*, 1924/1–2., 2.

11 Ifjúsági egyesület megalakulása. *Egyházi Híradó*, 1924/3., 4.

12 Demjén István: A cserkészetről. *Egyházi Híradó*, 1924/7–9., 2.

magyar lelkeket nevelünk. Jézus a fő példaképünk. Csapatindulónk: »Fel barátim, drága Jézus zászlaja alá!« Jézust akarjuk követni, úgy akarjuk szeretni Istent, mint Jézus, úgy akarjuk szeretni szegény magyar testvéreinket, de embertestvéreinket is, mint Jézus, szolgálni akarunk, segíteni akarunk, ha kell, áldozni akarunk, mint Ő tette. Ezért minden cserkész-összejövetelt zsoltárral, bibliaolvasással, -magyarázattal, imával kezdünk. Isten igéje vezet. Összejöveteleinken el nem felejtkezünk azokról a férfiakról, kiknek életük fundamentuma a Szentírás volt: mint Bethlen Gábor, aki Istenbe vetett hitével csodát tudott csinálni nemzetünk és hazánkban talán a mainál is szomorúbb, kétségbeejtőbb korszakában. Ily módon öntudatos református keresztyén magyarokat nevelünk, akiknek hazaszeretete nem a mások gyűlöletében nyilvánul, nemzet- és ember-szeretete nem frázis, hanem élet, mely kiapadhatatlan forrását az Istenbe mint édes Atyába vetett hitből és szeretetéből meríti.»¹³

Demjén tehát már a húszas évek közepén tudatosan kapcsolódott ahhoz az irányzathoz, amely a cserkészeten belül, annak nevelési elveivel azonosulva kívánt mélyebb tartalmat, evangéliumi lelkeséget átadni a rábízott fiataloknak. Ennek a mozgalomnak a Megyericsy biztatására a cserkészlet mellett elköteleződő Karácsony Sándor volt a vezéralakja, aki többek között az Ichthys-munkaközösség megalakítását inspirálta. Ez az evangéliumi – protestáns – cserkészcsapatok nem hivatalos közössége volt, amelynek tagjai a lelkieken túl elsősorban a közös táborozások révén kapcsolódtak egymáshoz.¹⁴ Demjén István számára Karácsony olyannyira fontos szerepet töltött be a lelkész szívéhez közel álló ifjúsági munka meglevenítése terén, hogy nem sokkal ezután a budafoki református egyházközség tiszteletbeli presbiterévé is megválasztották.¹⁵ Az Ichthys azonban elsősorban a KIE leginkább felekezeti vagy „általános keresztyén” irányvonalához állt közel, és a cserkészeten belül is sokkal inkább a közös protestáns vagy éppen általánosabban megfogalmazott keresztyén értékeket kívánta képviselni, mintsem valamiféle exkluzív felekezeti identitást. Ezzel szemben állt a református egyházon belül a húszas években egyre nagyobb befolyásra szert tevő történelmi kálvinista irányzat, mely nem csupán az „általános keresztyén” irányvonalat támadta, hanem kifejezetten a KIE cserkésztevékenységével kapcsolatosan is erős kritikát fogalmazott meg.¹⁶

Fónyad Dezső a történelmi kálvinista ifjúsági munka elvi kifejtésében 1936-ban egyenesen arról írt, hogy a cserkészlet „evangéliumi alapjai elsikkadtak”, és a „ref. egyházi cserkészcsapatok vagy egyháziak, vagy cserkészcsapatok nem voltak”, aminek következtében katolikus szellemiségű lett az egész mozgalom. Konklúziója pedig a maga szempontjából egyenesen lesújtó: „Ezt az evangéliumi talajából kinőtt nagyszerű kisdíák-megmozdulást nálunk Magyarországon kiengette a kezéből az evangéliumi keresztyénség.”¹⁷ Fontos azonban szem előtt tartanunk, hogy a KIE részéről is érték kritikák az evangéliumi cserkészletet, azaz inkább annak a KIE általános célkitűzéseivel való azonosulását. A keresztyén ifjúsági munka módszertanával foglalkozó kötet befolyásos szerzői a harmincas években hosszú évek tapasztalatait összegezték, amikor

13 Demjén István: A cserkészetről. *Egyházi Híradó*, 1924/7–9., 4.

14 G. Szabó (1993) 114–138.

15 Magyarországi Református Egyház Zsinati és Konventi Levéltára (MREZSLT) 21. fond, 32. d. 1047/1934. Kivonat a Pesti Református Egyházmegye 1934. január 30-án tartott közgyűléséből. A kérdéses évekről a gyülekezet presbiteri jegyzőkönyvei sajnos nem maradtak fenn, így csupán a pusztá tényt tudjuk regisztrálni.

16 Kovács (1998) 124–127.

17 Fónyad (1936) 187., lásd még F[ónyad] D[ezső]: A református cserkészlet sorsa. *Kálvinista Szemle*, 1930. december 13., 406–407.

megállapították, hogy a KIE egyesületi munkáját nem lehet a cserkészcsapatokra alapozni. Az önmagában igencsak vonzó és izgalmas cserkészéletformával szemben a talán mélyebb, de kevésbé érdekes egyesületi munka nem sok sikerrel veheti fel a versenyt.¹⁸ Demjén tehát tudatosan próbálta megvalósítani, és az utókor felől nézve sikerre is vitte a kortársak szkeptikus véleményével szemben a hitvalló evangéliumi cserkészlet fenntartható modelljét. Ugyan a gyülekezetben valóban elsorvadt a fiúk között a KIE-munka, de a cserkészcsapat, amint látni fogjuk, mind létszámában, mind szellemiségében gyarapodott az évek során, és tagjaiba erős református öntudatot csepegtetett.

A már említett 1924-es évben, a csapat életének második teljes esztendejében huszonkét cserkész a csapatparancsnok vezetésével már önálló nyári táborozásra indulhatott a Dunaszentbenedek mellett található uszódi szigetre. A tábor programja az általánosan elterjedt cserkésztevékenységeken túl naponta közös imádkozást és reggeli zsoltáreneklést foglalt magában, emellett a környéken megszállt gyülekezeti leánykörrel együtt tartottak istentiszteletet és hitmélyítő előadást.¹⁹ Ennek a júliusi táborozásnak a hatása az őszi toborzás eredményén is meglátszott: novemberben már arról írt Demjén, hogy a sok jelentkező miatt nagytétényi és barosstelepi őrsket kellett alapítani, és a gyülekezet területén már csak Kelenvölgyben hiányzik egy saját őr.²⁰

Demjén számára az ifjúsági misszió kérdése az első évek után is fontos maradt. Ifjúsági rovatot indított az *Egyházi Híradó*-ban, és maga is foglalkozott a kérdéssel, cikkeket írt, melyekben például a cserkészlet előnyeit hangoztatta a leventemozgalommal szemben. Véleménye szerint ugyanis a lelki élet fejlődését előtérbe helyező cserkészlet jóval mélyebb és szélesebb körű nevelési, személyiségfejlesztési munkát végez, mint a levente.²¹ Emellett az evangéliumi cserkészlet népszerűsítő írások is megjelentek a Demjén által szerkesztett lap hasábjain.²² Ő maga ugyan támogatta az evangéliumi cserkészcsapatok összefogását, de az Ichthyst szervezetlennek és erőtlennek tartotta, mert a hivatalos egyház nem nyújtott nekik elegendő támogatást, ráadásul a főként iparostanonc budafoki cserkészek csak nagyon ritkán tudtak részt venni a cserkészszövetség vagy az Ichthys alkalmain. Néhány évvel a csapat megalakulása után Demjén egyértelművé tette, hogy az ifjúsági misszióval kapcsolatos víziójában kulcsszerep hárul a cserkészletre, vagy ahogy egy helyen fogalmazott, „ifjúságunk nevelésében annyira fontosnak tartom, hogy ma szinte egyedül a cserkészletben látom azt az eszközt, mellyel lelkében elfásult ifjúságunkat érezni, szeretni és lelkesedni tudó emberré, férfivá nevelhetjük”.²³

A vallásos nevelésen túl Demjén számára a cserkészlet szociális szempontból is kifejezetten fontos eszköznek bizonyult. A budafoki gyülekezet tagsága Demjén számítása szerint mintegy kilencven százalékban egyszerű munkás- vagy éppen a társadalom peremére szorult proletárcsaládból állt. A háború miatt számos hadiár vával, illetve a menekült családok legyengült, többszörösen is traumatizált gyermekeivel találta magát szemben lelkipásztorként. A cserkészletben pedig meglátta azt az eszközt, amely nem csupán valamely kivételezett társadalmi réteg számára

18 Erős- Szöllősy (1939) 31–32.

19 Cserkészeink első nagy tábora. *Egyházi Híradó*, 1924/7–9., 2–4.

20 Cserkészletünk növekedése. *Egyházi Híradó*, 1924/11., 4.

21 Demjén István: Ifjúságunk. *Egyházi Híradó*, 1926/3., 3–4.

22 Máthé Tamás: Magyar Evangéliumi cserkészmozgalom (Ichthys). *Egyházi Híradó*, 1926/3., 8–9.

23 Demjén István: A cserkészletről. *Egyházi Híradó*, 1926/8., 5.

jelent lehetőséget, hanem ahol akár egyetlen csapaton belül is találkozhatnak a polgár- és munkáscsaládok gyermekei, és bármely összetételű csapaton belül ugyanazzal a módszertannal lehet dolgozni.²⁴ Egy 1939-es levelében még határozottabban fogalmazott a cserkészzet szerepével kapcsolatosan: „Nagyon jó lenne, ha a cserkészszövetségnek a tanoncokból álló cserkészekre is volna figyelme, és nem csupán a diákokra, mivel a cserkészzet szerintem legesleginkább az ipari munkás ifjúság megmentését kellene, hogy szolgálja.”²⁵

A budafoki cserkészcsapat munkarendjében és célkitűzéseiben ennél fogva hangsúlyosan érvényesültek a szociális szempontok. Egyrészt a csapat programjaira, a zászló elkészítésére, de még a nehezebb sorsú cserkészek felszerelésére is közadakozásból próbáltak fedezetet biztosítani.²⁶ Másrészt Demjén nagyon komolyan vette a leginkább iparostanoncokból álló cserkészfiúk nyári táboroztatását, és megkísérelte valamelyest enyhíteni az otthonról hozott hátrányokat. Mai szemmel is megérinthető, ahogyan a lelkipásztor már az első saját táborozás után is büszkén jelentette, hogy a rábízott fiatalok átlagosan egy-négy kilogrammal nehezebben tértek vissza a három-négy hetes táborozásból.²⁷ Egy erről szóló – az egyházközségi irattárban fennmaradt, az 1938-as nyári táborozás nyomán keletkezett – dokumentum mutatja meg igazán, hogy Demjén milyen pontosan jegyezte fel az akkor éppen több mint hatvan fővel folytatott táborozás ilyen jellegű eredményét. Gondosan lemérte a fiúk kezdősúlyát és azt a súlyt, amellyel a tábor végén hazatértek. A különbség fejenként átlagosan mintegy három kilogramm volt!²⁸

Demjén magát a táboroztatást is szociális érzékenysége lencséjén keresztül vizsgálta. 1929-ben javaslatára úgy döntött az egyházközség vezetősége, hogy a gyülekezet számára a Balaton partján telket vásárol, ahol a kisebb gyermekeknek, az idősebb gyülekezeti tagoknak és a cserkészeknek is lehetővé teszi az üdültetést.²⁹ Habár kényszerűségből változtatni kellett az üdülő telephelyén, Demjén arról nem mondott le budafoki lelkési szolgálata alatt, hogy a gyülekezetnek valahol saját üdülője, illetve telke legyen, ahol rendezett, biztonságos körülmények között táborozhatnak a kisebb cserkészek is. 1933-tól egészen a világháború végéig s egy rövid ideig 1945 után is az egyházközség saját telkén folyt a felnőtt gyülekezeti tagok, a cserkészcsapat és a gyülekezethez tartozó serdülő lányok táborozása is.³⁰ A kezdeti 20-25 fős létszámról indulva a harmincas évek végére már 60-70 fős cserkésztáborokat szervezett az csapat. A kisebb cserkészeket is megmozgató nagyobb táborok mellett – lényegesen alacsonyabb létszámmal – az idősebb cserkészeknek is próbáltak külön táborokat szervezni, amelyeket rendre a csapatparancsnok-lelkipásztor vezetett.

Demjén számára kiemelt jelentőségű volt, hogy a kezei alatt felcseperedő fiúk elhelyezkedését, pályaválasztását is valamilyen szinten befolyásolja, előmozdítsa. Az egyházközségi irattárban fennmaradt levelezése azt mutatja, hogy a Budafok környékén lévő műhelyek, gyárak tulajdonosaival és vezetőivel személyes jó kapcsolatot próbált kiépíteni, hogy a cserkészfiúkat ajánlásai

24 Demjén István: A cserkészetről. *Egyházi Híradó*, 1926/8., 5.

25 Budapest-Budafoki Református Egyházközség Irattára (továbbiakban: BBREI), Iktatott iratok, 543/1939.

26 Meghívó. *Egyházi Híradó*, 1924/6., 5.

27 Demjén István: Cserkészeink első nagy tábora. *Egyházi Híradó*, 1924/7-9., 4.

28 BBREI, Iktatott iratok, 677/1938.

29 Demjén (2007) 47.

30 Molnár (2016) 416.

segítségével álláshoz juttassa. A harmincas évekre a budafoki református cserkészfiú bizonyos értelemben fogalommá vált a környék műhelyeiben, olyannyira, hogy 1944-ben a Csonka-féle gépgyárban, ahová számos budafoki cserkészfiú fordult állást keresve, Demjén pedagógiai munkásságának mintegy elismeréseképpen beépítették a munkaidőbe az általa a tanoncoknak hetente tartott reggeli áhítatot.³¹

Ahhoz, hogy a budafoki református cserkészeknek ez az évek során kialakult jó híre ne omolhasson össze hirtelen, Demjén megpróbálta a cserkészeket szigorú erkölcsi normák szerint vezetni. Az általa írt dokumentumok között számos levelet találni, mely a cserkészalkalmak elmulasztásával vagy egyéb erkölcsi kihágásokkal kapcsolatos intéseket és feddéseket tartalmaz. Az alábbiakban hosszabban idézünk az egyik leveléből, melyet 1939 őszén írt egy cserkésznek, akit elbocsátott a csapatból.

„Kedves János Fiam! Te jól emlékezhetsz rá, hogy közöttünk már többször volt nézeteltérés, hogy az én vágyam és akaratom más, mint a tied. Jól emlékezhetsz rá [...] hányszor tettél olyat, ami ellenkezik a mi cserkészcsapatunk szellemével. Én azt hittem, hogy ha szeretetemmel kitüntetlek, az téged nemesebb életre kényszerít, serkent, és te oda fejlődöl, ahová én szeretném. Te azonban visszaéltél az én szeretetemmel, és sok csúnya dolgot hoztál be a fiúknak abba a körébe, akik hajlamosak a rosszra. Te hoztad be a kártyát úgy, hogy amint hallottam, még itt az irodám mellett is sokszor kártyáztál [...]. Te azt jól tudtad, hogy én utálok a kártyát, mégis behoztad. A fiúk egy részét is te szoktattad rá a cigarettára. A táborban mindenkinek kikövetelted a szolgálatát a magad számára, de te ezt senkinek sem akartad megtenni, még nekem sem. [...] Tudod, hogy okt. 1-re összehívtalak benneteket, hogy öt cserkésztestvérünket, kik most katonának vonulnak be, elbúcsúztassuk. [...] Bíró Mihály segédtestem tőled is kérte az 50 fillér hozzájárulást, mivel azonban nem kártya, nem is mozi, nem is dohány, cigaretta, de segítség az egyházadon, tehát istentelen módjára barátaiddal együtt kivonultál, ezen a kedves ünnepen nem vettél részt, és bár tudtad jól, hogy minden vasárnap du. a lelkeszi irodában bibliaóra van, az imádkozó lelkeket bömböléssel, ordítózásokkal háborítottad fel és zavartad meg. Ez gonosz, istentelen cselekedet. Mindezekért téged is a 241. számú Bethlen Gábor cserkészcsapat kötelékéből elbocsátalak, és szabaddá teszek, hogy abba a társaságba mehess, hol az istentelenségüket zavartalanul kitombolhatják. Vissza csak akkor veszek, ha teljes változás lesz rajtad.”³²

Demjén István nevelői, cserkészparancsnoki tevékenységére évtizedek múltán is nagy szeretettel és megbecsüléssel emlékeztek vissza az egykori cserkészek. A szigorú elvárások és a lelkesz gyakran határozott fellépése nem egy fiataalt tartott meg a legérzékenyebb években a felnőtté válás helyes útján.

A CSERKÉSZET MINT A NEMZETI NEVELÉS ESZKÖZE

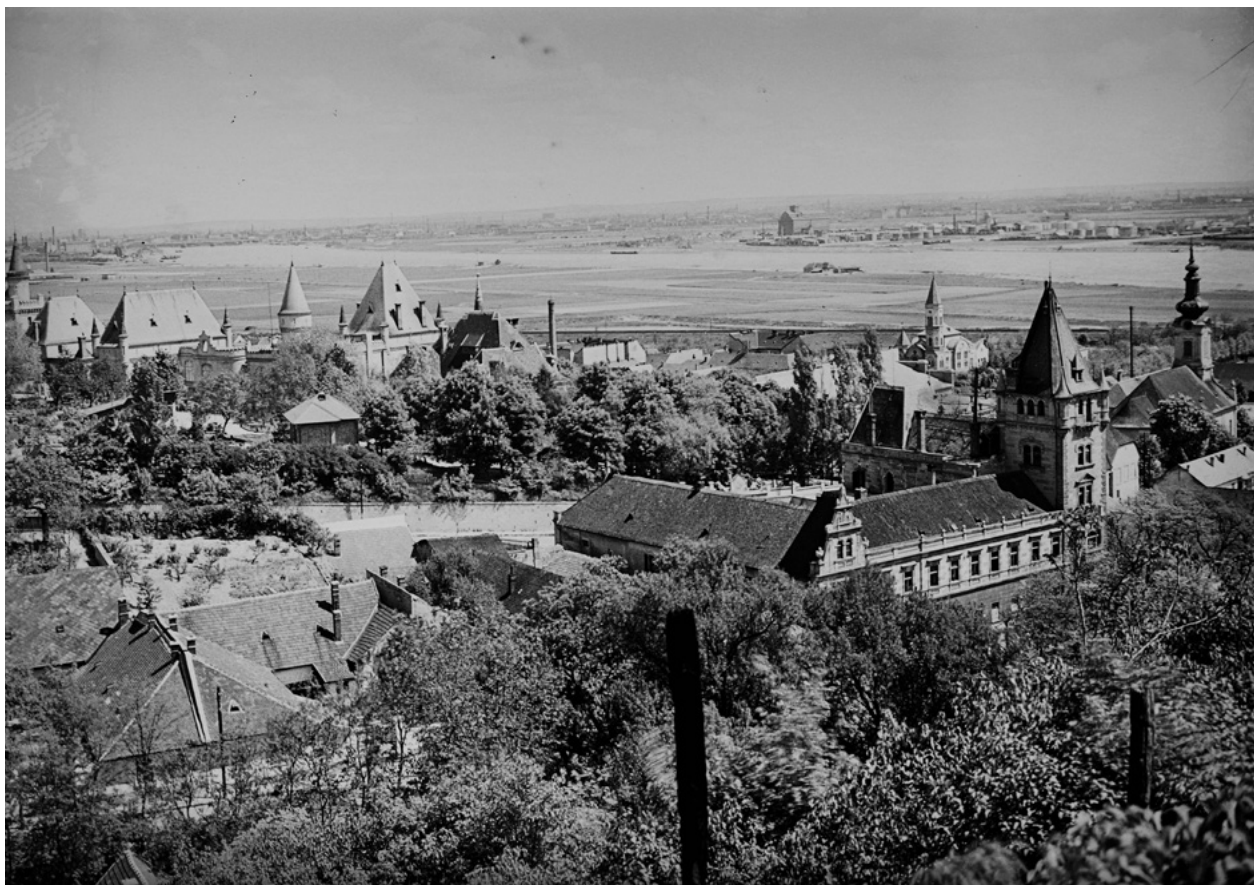
Demjén Istvánt a református ébredési mozgalom egyik fiatal tagja, Bodoky (Biberauer) Richárd, aki egy időben budafoki segédlelkész volt, nem kevés kritikával a következőképpen jellemezte: „...mint erdélyi magyar, szülőföldjének elvesztését olyan eleven sebként hordozta, hogy szolgálatában a magyar fájdalom nemegyszer elnyomta az evangélium örömeit.”³³

31 Molnár (2016) 426–427.

32 BBREI, Iktatott iratok, 976/1939.

33 Bodoky (2007) 140.

BUDAFOK LÁTKÉPE A KATOLIKUS ÉS REFORMÁTUS TEMPLOMMAL (1932)
Fortepan / Schermann Szilárd

A cserkészparancsnok számára mindig kiemelt fontosságú volt a hazafias értékek átadása a rábízott cserkészeknek. E pedagógiai folyamat egyik legfontosabb terepe természetesen a cserkésztábor volt. A táborok helyszínét a húszas években és a harmincas évek első felében elsősorban praktikus szempontok alapján jelölték ki. Azon túl, hogy eleinte a gyülekezet serdülő lányaival is egy időben, egymástól elkülönítve, mégis több közös programmal szerveztek táborozást a cserkészfiúknak, fontos szempont volt, hogy a táborhelyek vízpart, általában folyópart mellett legyenek. Mindez nem csupán a szállítást könnyítette meg, de a fiúk számára alkalmat biztosított a vízi sportokban való jártasság megszerzésére. A harmincas évek második felétől, amellyel, hogy immár a gyülekezet saját balatoni telkén is folytak táborozások, Demjén az évenkénti cserkésztáborozást az első és a második bécsi döntés nyomán egyre bővülő Magyarország tájainak, nevezetesen nemzeti és egyházi emlékhelyeinek megismertetésére használta fel. 1939 nyarán harminckilenc cserkészzel „mozgótábor” szervezett: egy hatalmas teherautóba zsúfolódva járták be Kelet-Magyarországot, részben a frissen visszatért felvidéki és kárpátaljai területeket érintve. A fontosabb állomások a következők voltak: Hortobágy, Hajdúszoboszló, Debrecen, Hajdúhadház, Nyíregyháza, Tarpa, Munkács, Verecke, Uzsok, Ungvár, Nagykapos, Sáropatak, Kassa, Krasznahorka, Rozsnyó, Miskolc, Eger és Gyöngyös.³⁴ 1940 nyarán sikerült negyvennégy nagyobb cserkészfiúval a Kis-Duna mellett, Mosonmagyaróváron táborozást szerveznie, amelynek során Demjén a református egyházhoz ezer szállal kötődő népi mozgalom falukutatói módszertanával is megismertette a cserkészeket, akikkel a környező falvakban végeztek a helyi népszokásokat, népművészetet érintő gyűjtőmunkát. Ebben feltehetően Karácsony Sándor hatása érhető tetten.³⁵

³⁴ Molnár (2016) 421.

³⁵ Molnár (2016) 423.

Demjén országos egyházi eseményeken is megpróbálta szerepeltetni cserkészeit, ezáltal is öregbítve a csapat hírnevét, valamint számottevő hatást gyakorolva a fiúk lelki és szellemi fejlődésére. 1926-ban a mohácsi vész négyszázadik évfordulója alkalmából a csata helyszínén tartott országos református emlékünnepegy megszervezésére Demjént kérték fel, aki az anyagi források szűkössége és a határidő szorítása ellenére a cserkészcsapat tagjaival szép rendben tudta megrendezni a jelentős sajtóviszhangot kiváltó eseményt.³⁶ Nem véletlen tehát, hogy a következő évben, illetve 1928-ban a fővárosban megtartott I. és II. Országos Református Nagygyűlés gyakorlati megvalósítására, valamint már az előkészítés és szervezés elvégzésére Demjén Istvánt és a budafoki református cserkészeket kérte fel a szervezőbizottság. Az ekkoriban már kiváló szervező hírében álló Demjén és a cserkészek közmegegyezésre látták el a rájuk bízott feladatokat.³⁷

A CSAPAT MEGSZÜNTETÉSE

A budafoki református cserkészcsapat második világháború utáni története szervesen illeszkedik a magyar cserkészmozgalom ellehetetlenítésének és felszámolásának folyamatába. A cserkészcsapat 1945-ös újjászervezésével nem volt különösebb probléma, a csapat vezetésében sem állt be változás. Egy szimbolikus, de annál fájóbb veszteség érte a csapatot a háború során: az egyházközség épületeit érő bombatámadások következtében megsemmisült a Ravasz László által 1930-ban felavatott csapatzászló, melynek zászlóanyaságát a református püspök felesége vállalta.³⁸

Az országos cserkészélet is biztatóan indult újra 1945 második felében, ám viszonylag hamar, már 1946 elején vészjósló előjelek, a cserkészlet helyi szintű munkájának akadályoztatásáról szóló hírek intettek óvatosságra.³⁹ A cserkészlet megítélése a koalíciós kormányzaton belül is ellentétes volt. Míg a polgári, illetve a kisközös képviselők és pártok rendszerint támogatták a cserkészmozgalmat, addig a hatalom átvételére készülő baloldali pártok végső terve az ifjúsági szervezetek teljes körű egységesítése és az új szervezeten belül a kormány meghatározó befolyásának kiépítése volt. Ennek értelmében a cserkészvezetők, illetve a cserkészlet elleni támadások indultak meg helyi szinten, akár adminisztratív eszközökkel is, de egyelőre több helyütt csupán a sajtó segítségével folyt a rágalomhadjárat. A cserkészszövetség feloszlásának terve már 1946 tavaszán megfogalmazódott a belügyminisztériumban, ám ez ekkor olyan komoly felzúdulást keltett, hogy megvalósításától legalábbis egy időre el kellett tekinteni. A szövetség 1946 júliusában megtartott, több szempontból is megkérdőjelezhető közgyűlésén a cserkészletet támadó erők végül elérték, hogy a mozgalom új névvel és részben új identitással, illetve törvényekkel működjön tovább. Ekkor jött létre a Magyar Cserkészfiúk Szövetsége.⁴⁰

Mindeközben Budafokon Demjén István nagy erővel látott hozzá a háború okozta lelki és fizikai károk helyrehozásához. A lelkipásztort 1945 nyarán kilenc hétre internálták. Végül semmiféle reakciós politikai tevékenységet nem tudtak rábizonyítani, ám így az új körülmények közötti útkeresés csak a nyár végén indulhatott meg. Ennek egyik legfontosabb terepe a gyülekezeti cserkészlet újraszervezése volt. A háború során számos volt vagy még aktív cserkész esett el a fronton

³⁶ Molnár (2016) 407.

³⁷ Szász (2019) 380.

³⁸ Demjén (2007) 47–49.

³⁹ Bodnár (1989) 112.

⁴⁰ Bodnár (1989) 114, Virág (2013) 41–43.

vagy került hadifogságba, valamint akár egész családjukkal együtt többen is elhagyták az országot. Így nem véletlen, hogy az egyik első presbiteri gyűlésen a cserkészbizottság újraelakítására is sort kerítettek.⁴¹ Habár Demjén ekkoriban és a későbbiek során sem rejtette véka alá, hogy kifejezetten jobboldali szellemiségű, és már nagyon várja a szovjet megszállás végét, ekkoriban még nem érték retorziók emiatt. Ugyanakkor a cserkészet elleni támadások feltehetően Budafokon is bizonytalanságot szültek, éppen ezért érezhette Demjén szükségesnek, hogy 1946. augusztus végi lelkipásztori levelében, melyet a gyülekezeti tagok tájékoztatására állított össze, kiemelt helyen számoljon be az egyházközségi cserkészmunka folytatásáról. Hangsúlyozta, hogy a fiúk jelenleg csupán „református fiúk”, de amint újjászerveződik a cserkészet, ismét csapatként kell rájuk tekinteni. Kiemelte, hogy a budafoki református cserkészcsapat ezután is a Baden-Powell által meghatározott elvek szerint fog működni, valamint megígérte, hogy a korábbiakhoz híven „a meghatározottabban vállalaskölcsi alapon” fog állni a csapat. Képviselni fogják a tiszta nemi élet, a házasság és a család értékeit, a szülők tiszteletét, a nemzet iránti odaadást, illetve a munka szeretetét. Mindemellett kifejtette, hogy a csapaton belül szeretnének énekkart és zenekart életre hívni, ezenkívül pedig erős a szándékuk, hogy részt vegyenek az 1947-es párizsi dzsemborin, éppen ezért 1946 őszétől angol és francia társalgási órákat is szerveznek a cserkészek számára.⁴²

A cserkészmunka intenzitásáról vallanak az ekkor keletkezett, az egyházmegyei felettes hatóság számára készített ügynevezett missziói jelentések is. Demjén bevallása szerint az 1946/47-es tanév során a gyülekezet cserkészcsapatának mintegy nyolcvan-kilencven tagja volt, akiket örsönként hetente két alkalommal gyűjtöttek össze a cserkészvezetők.⁴³ 1946 júniusában tartották a szokásos fogadalomtételt, amelyet egész délután vidám ünnepség követett a templomkertben.⁴⁴ Nem sokkal ezután már a Cserkészfiúk Szövetsége kérésére kellett a presbitériumnak módosítania a csapat alapszabályát, egyúttal pedig új csapatbizottságot választottak.⁴⁵ A cserkészmunka a szórványos források alapján még 1947-ben is zavartalanul folyhatott. Tavasszal, a háborút megelőző idők szokásához híven, a leánykör és a cserkészcsapat közösen rendezett vallásos estét, amelyen több evangéliumi színdarabot is előadtak. 1947. november 2-án istentisztelettel ünnepelték meg a csapat fennállásának huszonötödik évfordulóját, illetve felavatták az új csapatzászlót. A zászlóánya ezúttal a Csonka-gépgyár tulajdonosának felesége, Csonka Mária lett.⁴⁶ Ezzel az időszakkal kapcsolatban Demjén az egyházmegye számára készített jelentésében arról írt, hogy már 138 tagja van a cserkészcsapatnak, akik között az evangelizáló, lelki munkát fáradhatatlanul végzi és szervezi a csapatparancsnok-lelkipásztor.⁴⁷

Mindeközben a Cserkészfiúk Szövetsége és általában a cserkészet, a cserkészértékek országsszerte erősödő támadásoknak lettek kitéve. 1947 őszétől a kommunista párt egyre jobban szorgalmazta előbb a baloldali ifjúsági szervezetek egybeolvasztását, azzal a távlatos céllal, hogy előbb-utóbb a cserkészet is része lesz a felülről kontrollált ifjúsági szervezetnek. 1948 tavaszára

41 BBREI, Presbiteri jegyzőkönyv, 1945. augusztus 20., 7. pont.

42 Demjén István: Lelkipásztori Levél, Budafok, 1946. augusztus 27., 1. Egyetlen jelenleg fellelhető példánya az Országos Széchényi Könyvtárban található, MHC 4. 733-as jelzet alatt.

43 Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára (a továbbiakban: RL) A/8. Pest környéki egyházmegye iratai, 29. d. Missziói jelentések. Jelentés a budafoki egyházközség 1946/47. évi életéről és munkájáról.

44 BBREI Presbiteri jegyzőkönyv, 1946. október 8., 2. pont.

45 BBREI Presbiteri jegyzőkönyv, 1946. november 25., 7. pont.

46 Demjén István: Értesítő-levél, 1947 október. Egyetlen fennmaradt példánya az egyházközségi irattárban található, jelzet nélkül.

47 RL A/8. Pest környéki egyházmegye iratai, 29. d. Missziói jelentések. Jelentés a budafoki egyházközség 1947/48. évi életéről és munkájáról.

gyorsultak fel az események annyira, hogy a bővülő úttörőmozgalom már a cserkészzet elnyelésével fenyegetett. A cserkészzet vezetőit fokozatosan az egyesítést támogató személyekre cserélték le, emellett pedig csapatszinten is próbálták előmozdítani az új, baloldali eszmék és politikai ideológiák térhódítását. Az önálló cserkészzet történetének ez a fejezete 1948 szeptemberére zárult le, amikor végül meghozták a cserkészzet megszűnésével, illetve az úttörőmozgalomba való beolvadásával kapcsolatos határozatokat.⁴⁸

A budafoki 241. számú Bethlen Gábor cserkészcsapat utolsó hónapjairól viszonylag keveset tudunk. A nagy lelkesedéssel megindult újjászervezés nyomán nem találunk kifejezetten a cserkészcsapatot támadó megnyilvánulásokat. 1948 júniusában még arról tájékoztatta a lelkipásztor az egyházközség presbitériumát, hogy mind Budafok városa, mind a kisgazdapárt helyi szervezete komolyabb összeggel támogatta a cserkészek nyári táborozását.⁴⁹ A presbiteri jegyzőkönyv szűkszavú jelentéséből tudjuk azt is, hogy a lelkipásztor ezen a nyáron is sikeres tábort szervezett, amelynek a keretein belül még kisebb falukutatásra is sor kerülhetett.⁵⁰ Az egyházközség irattárában ez az utolsó utalás a cserkészcsapat léteire és működésére. Az 1948-as évről készített missziói jelentésben Demjén már kifejezetten röviden tájékoztatta a felettes egyházi hatóságokat a gyülekezeti munkaágakról. Az ifjúsági munkával kapcsolatosan a református egyház és az állam között 1948-ban megkötött egyezmény tartalmához igazodva csupán a hetente megtartott ifjúsági bibliaórákat tartotta említésre méltónak.⁵¹

Ugyan a cserkész megjelölés említését a továbbiakban gondosan elkerülték, sejthetjük, hogy az evangéliumi lelkületű és a cserkészszellemiségében végzett ifjúsági munkát Demjén 1952-es kényszerű nyugdíjazásáig folytatta a gyülekezeten belül. Erre utal az is, hogy a táborozások sem szűntek meg. Az egyházközség éppen 1948-ban építette fel és adta át használatra Zamárdiban a gyülekezet új üdülőjét. A források elsősorban a felnőttekkel kapcsolatosan említik az üdülő áldásos hatásait, de elejtett félmondatokból kitűnik, hogy a nyári időszakban a lelkipásztor a fiatalokat táboroztatta ezen a több szempontból is védett helyen.⁵² Demjén már korábban is tanúbizonyságot tett arról, hogy számára nem a formális kötődések vagy szervezeti keretek, hanem az ifjúsági munka tartalmi része számít, éppen ezért erős a gyanúnk, hogy a budafoki gyülekezetben az ifjúsági bibliaórákon, illetve a gyülekezeti üdülő belső körű használatára hivatkozva 1952-ig tovább folyt a cserkészcsapat élete. A tudatos elhallgatással, a felszín alatt folytatott munkával kapcsolatos sejtéseket támasztja alá az egyházmegyei diakóniai előadó által készített jelentés az 1949/50-es évről, amely hangsúlyozza, hogy Budafokon a lelkipásztor „sokkal alaposabban dolgozik, mint azt papíron elárulja”.⁵³ Ugyanezt az állampárt is észlelte, amint erről a Demjénről írott következő sorok tanúskodnak egy olyan összegzésben, amely a XXII. kerületi egyházi személyeket jellemzi: „...erőszakos módon szervezi a híveket, lelki terrort alkalmaz. A híveket minden módon igyekszik a templomban, valamint az egyház vonalára tömöríteni.”⁵⁴

48 Gergely (1989) 370–377, Virág (2013) 43–51.

49 BBREI Presbiteri jegyzőkönyv, 1948. június 9., 5–6. pontok.

50 BBREI Presbiteri jegyzőkönyv, 1948. augusztus 5., 5. pont.

51 RL A/8. Pest környéki egyházmegye iratai, 29. d. Missziói jelentések. Jelentés a budafoki egyházközség 1948. évi életéről és munkájáról.

52 BBREI Presbiteri jegyzőkönyv, 1949. október 24., 2. pont. A beszámoló szerint a nyáron Zamárdiban megfordult mintegy 171 táborozó tekintélyes része serdülő volt.

53 RL A/8. Pest környéki egyházmegye iratai. Igazgatási iratok, 14. d. 136/1950.

54 Budapest Fővárosi Levéltár, XXIII. 102. c. Budapest Főváros Tanácsa VB TÜK-irat, 110. d. 122/1950. Jelentés a XXII. kerület területén székelő egyházak papjainak politikai állásfoglalásáról, 1950. november 8., 2.

Mind az egyházi, mind a pártvonalon született jellemzés sejteti, hogy Demjén kiemelkedő intenzitású szervezői munkája az egyház életét korlátozni kívánó politikai környezetben is folytatódott. Ez az aktív egyházi élet, közösségszervező tevékenység feltehetően kiterjedt a korábban oly fontosnak tartott cserkészlet szervezésére vagy legalábbis bizonyos cserkészértékek átmentésére is. A 241. számú Bethlen Gábor cserkészcsapat működését azonban így is legfeljebb néhány évvel hosszabbíthatta meg az 1952-ben eltávolított csapatparancsnok-lelkipásztor. Demjén Istvánt az 1956-os forradalom napjaiban régi, hűséges budafoki barátai megpróbálták visszahelyezni egykori szolgálati helyére, ám ez a tervük végül nem sikerülhetett. Demjén István 1962-ben hunyt el Örkényben, ahol egyetlen fia lelkipásztorként szolgált.

FELHASZNÁLT IRODALOM

BARTHA (2019)

BARTHA ÁKOS: *Bajcsy-Zsilinszky Endre. Életút és utóélet*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet.

BODNÁR (1989)

BODNÁR GÁBOR: *A magyarországi cserkészlet története*. Budapest, Püski.

BODOKY (2007)

BODOKY RICHÁRD: *Szent Mihály napja. Jövevények és vándorok. Családtörténeti töredékek VI. (1928–1932)* Budapest, Magánkiadás.

DEMJÉN (2007)

DEMJÉN ISTVÁN: *Csodálatos, hogyan segített Isten minden munkánkban. A Budafoki Református Egyház története, 1900–1945*. Budapest, Budafoki Református Egyházköztség.

ERŐS-SZŐLŐSSY (1939)

ERŐS SÁNDOR – SZŐLLŐSY ISTVÁN: *Bevezetés a Keresztyén Ifjúsági Egyesületi munkába*. Budapest, Keresztyén Ifjúsági Egyesületek Nemzeti Szövetsége.

FÓNYAD (1936)

FÓNYAD DEZSŐ: *Bevezetés a diákmissziós munkába. A „Soli Deo Gloria” Diákmozgalom története és módszere*. Mezőtúr, Soli Deo Gloria Szövetség.

GERGELY (1989)

GERGELY FERENC: *A magyar cserkészlet története 1910–1948*. Budapest, Göncöl.

G. SZABÓ (1993)

G. SZABÓ BOTOND: Cserkészlet és evangéliumi cserkészlet Magyarországon. In TENKE SÁNDOR (szerk.): *Református ifjúsági egyesületek és mozgalmak Magyarországon a XX. században*. Budapest, Magyarországi Református Egyház, 114–138.

HAVAS-KULIFAY (1992)

HAVAS GÁBOR – KULIFAY ALBERT: *A Soli Deo Gloria Szövetség története*. Budapest, Soli Deo Gloria.

KARÁCSONY (1943)

KARÁCSONY SÁNDOR: *A csucsai front. Egy tanár és egy osztály története*. Budapest, Exodus.

KOVÁCS (1998)

KOVÁCS BÁLINT: *A Keresztyén Ifjúsági Egyesület története 1883–1950*. Budapest, KIE Szeniorok Pógyor István Köre.

LADÁNYI (2006)

LADÁNYI SÁNDOR (szerk.): *Adalékok a Magyarországi Református Egyházban az 1956–1957-es esztendőben történetekhez. Dokumentumok a Református Megújulási Mozgalom és az Országos Intézöbizottság tevékenysége, valamint a megtorlások történetéből*. Budapest, Kálvin Kiadó.

MOLNÁR (2016)

MOLNÁR SÁNDOR KÁROLY: Budafoki református lelkészek önéletrajzai 1943-ból. (Székely Sándor, Németh Győző, Lukáts József, Demjén István önéletrajza). *Acta Papensia*, 2016/3–4., 375–433.

SZÁSZ (2019)

SZÁSZ LAJOS: Országos Református Nagygyűlések a Horthy-korszakban. In KISS RÉKA – LÁNYI GÁBOR (szerk.): *H I T* 2018. *Hagyomány, Identitás, Történelem*. Budapest, L'Harmattan – Károli Gáspár Református Egyetem Egyház és Társadalom Kutatóintézetének Reformáció Öröksége Műhelye – Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar Egyháztörténeti Kutatóintézet, 375–390.

VIRÁG (2013)

VIRÁG ANDRÁS: *Hálózatok a cserkészletben – cserkészhalózatok avagy a magyarországi cserkészlet titkos története, különös tekintettel az 1939-től 1990-ig terjedő időszakra*.

Doktori disszertáció. Piliscsaba, PPKE BTK Új- és Legújabbkori Történeti Tanszék.

A DEÁK TÉRI LEÁNYGIMNÁZIUM CSERKÉSZCSAPATAI

A „Deák tér” a pesti evangélikusok számára sokkal több pusztta közterület-elnevezésnél. Az evangélikus templom, a hozzá tartozó kétemeletes épület és az evangélikus gimnázium együttese – az „Insula Lutherana”, azaz evangélikus sziget – a fővárosi evangélikusság központja. A „Deák tér” egyszerre jelenti a gyülekezetet és a gimnáziumot. A Deák téri leánygimnázium cserkészcsapatai is egyszerre kötődtek a gyülekezethez és az iskolához.

Ha az alább következő csapattörténet(ek)nek valóban pontos címet szeretnénk adni, akkor már-már barokkosan hosszú leírásnak kellene szerepelnie a tanulmány elején. A mai Deák téri Evangélikus Gimnázium épületében a két világháború között több néven is működött leány-középiskola, és nem is egy cserkészcsapat kötődött lazább-szorosabb szálakkal az intézményhez. Az alábbiakban két leánycserkész-csapat, az 50. számú Telekiné Róth Johanna (a továbbiakban: Róth Johanna) és a 90. számú Kossuth Lajosné (a továbbiakban: Kossuthné) történetét szeretnénk bemutatni. Az iskolában működött a 91. számú tündérke- (kisleánycserkész) csapat, és rendszeresen tartott itt alkalmakat a Pesti Luther Szövetség 223. számú fiúcserekészcsapata. A 91. számú Tündérkékről alig-alig találtunk forrásanyagot, a fiúcserekészek pedig csak vendégek voltak az iskolában – ezért e két csapatra csak néhány utalásban fogunk hivatkozni.

A CSERKÉSZCSAPATOK FENNTARTÓI

1920-ban Raffay Sándor evangélikus püspök kezdeményezésére a pesti magyar egyház tizenöt évre kezelésbe vette a (különb. evangélikus) Veres Pálné által alapított Országos Leánynevelő Intézet épületét, a mai Veres Pálné Gimnáziumot. A Veres Pálné Leánynevelő Intézetnek nevezett iskolában hét évfolyamon tanultak a diákok, és tanítónői oklevelet szerezhettek itt. 1926-tól, élve a törvény adta lehetőséggel, az intézmény leánykollégiumot szervezett, amely főiskolai tanulmányokra jogosító érettségit adott. A leánykollégium alsóbb évfolyamai a Deák téren, a felsőbb osztályok a Veres Pálné utcában működtek, közös igazgatóval és tanári karral. A leánykollégium nem kaphatott államsegélyt, ezért 1933. szeptember 1-jétől gimnáziumként folytatta működését egészen az 1952-es államosításig. 1935-ben lejárt a Veres Pálné utcai épület bérleti szerződése, s onnantól kezdve az iskola a Deák téren működött tovább. Az egy oktatási helyszín könnyebbé tette a tanítás megszervezését, de a szűkös elhelyezés mindvégig problémákat okozott – többek között a cserkészcsapatok életében is.¹

A diákokat összefogó cserkészcsapatok a gyülekezethez is kötődtek. A pesti evangélikus gyülekezet szociális, kulturális, ifjúsági és hitbuzgalmi munkáját, a szorosan vett liturgikus életen kívüli „civil” tevékenységeit 1920 után ernyőszervezetként a Pesti Luther Szövetség fogta össze. A kulturális, a gyámolító és a férfiszakosztály mellett a konfirmáltak egyesületéből nőtt ki a már említett 223. cserkészcsapat, a nőegylet aktív támogatásával és részben a leányegylet kereteiből pedig a Róth Johanna leánycserkészcsapat.²

1 Zomboryné (2000) 81–104.

2 Zászkaliczky (2019) 158–168.

A DEÁK TÉRI LEÁNYCSERKÉSZCSAPATOK MŰKÖDÉSI KERETEI

A Deák téren működő első cserkészleánycsapat létezéséről egy templomi hirdetésből értesülünk. Az 1924. augusztus 17-i istentiszteleten hangzott el köszönőnyilvánítás egy névtelen, százezer koronás adománnyal kapcsolatban, amelyet az „Erő” leánycserkészcsapat számára ajánlottak fel.³ A Deák téri Luther Szövetség 1926. június 6-i közgyűlésén pedig az hangzott el, hogy az Evangélikus Leányegyesület bibliaköre alakult át cserkészcsapattá.⁴ Valószínű, hogy az „Erő” csapat alakulhatott újra Telekiné Róth Johanna néven 1926. március 24-én, amiről egy 1931-ben kiadott igazolás tanúskodik. Ebben szervezőtestületként a Budapesti Evangélikus Leányegylet és az Evangélikus Leánykollégium (a későbbi gimnázium) együttesen szerepel.⁵ A kettős fenntartás nem volt bevett gyakorlat, a szövetség alapszabálya nem utal arra, hogy egy csapatnak két szervezője is lehetett.⁶ A megoldást valószínűleg a csapat megszervezőjének, Lengváry Júliának a személye jelenti. Az Evangélikus Polgári Leányiskola – a leánykollégium egyik jogelődje – 1925/26-os értesítőjében olvashatjuk, hogy „a leányegyesület buzgó elnöke, Lengváry Juci úrhölgy meghonosította a folyó iskolai évben a cserkészetet, és ápr. 9-én avatta fel az első csapatot.”⁷

A leánykollégium értesítője a megalakulását követő évben adott hírt a csapatról. Úgy fogalmazott, hogy „cserkészcsapatunkat” Lengváry Júlia vezette.⁸ Néhány oldallal később viszont arról értesülünk, hogy „a cserkészcsapat újra a Leányegylet – azaz a gyülekezet – vezetése alatt működött – azaz nem az iskola csapata”.⁹ Az 1929/30-as tanévről szóló értesítő részletesen beszámolt az öt éve működő csapatról, amely a tudósítás szerint az iskola korábbi és jelenlegi tanulóiból állt.¹⁰

1930-tól a Kossuthné tekintették az iskola csapatának, ekkortól kezdve a Róth Johanna a gyülekezet fenntartásában működő nagylánycsapat volt, tizenhat évesnél idősebb tagokkal. A Kossuthné cserkészcsapatot a Róth Johanna vezetője, Lengváry Júlia mint a szövetség ellenőre alapította. A szervezőtestületet a gyülekezeti Luther Szövetség, az Evangélikus Leányegyesület, valamint az Evangélikus Leánykollégium – 1933-tól leánygimnázium – alkották. Ekkor alakult meg a 91. számú Szép Ilonka tündérkecsapat is. Mindhárom csapat nagyasszonya – fő patrónusa – Raffay Sándorné, a Bányai Egyházkerület püspökének felesége volt,¹¹ aki a gyülekezet női egyesületeinek munkáját vezette.¹²

Egy cserkészcsapat alakítása már 1929-ben felmerült az iskola vezetői részéről. A tanévkezdő értekezleten döntöttek a sportkör felállításáról, ehhez csatlakozóan tervezték elindítani a cserkész munkát is. Végül egy évvel elhalasztották az alapítást, arra hivatkozva, hogy a megszűnő

3 Zászkaliczky (2019) 163.

4 Zászkaliczky (2019) 164.

5 Evangélikus Országos Levéltár, Budapesti Evangélikus Leánygimnázium levéltára, 60. cs., III. rész, Irattár 1929–1940 (a továbbiakban: Róth Johanna irattár), 1931.

6 Alapszabály (1934) 6.

7 Polgári leányiskola értesítője (1925–1926) 6.

8 Leánynevelő értesítője (1926–1927) 38.

9 Leánynevelő értesítője (1926–1927) 42.

10 Leánykollégium értesítője (1929–1930) 49–50.

11 Evangélikus Országos Levéltár, Budapesti Evangélikus Leánygimnázium levéltára, 2–18. cs. iktatott iratok (a továbbiakban: Leánygimnázium iktatott iratok), 8. cs. 214/1941, 1941. május 3.

12 Zászkaliczky (2019) 161.

polgári iskola csapatát vegye át a következő évben a gimnázium.¹³ Ez a csapat feltehetően a Róth Johanna lehetett.

A két csapat névadója, Telekiné Róth Johanna (1741–1813) és Kossuth Lászlóné (1770–1852) evangélikusok volt. Róth Johanna nagyvonalú adományából épült fel az evangélikus templom Szirákon és Garamszegen, komoly összeggel támogatta a pesti templom elkészültét, végrendeletében pedig százezer forintos ösztöndíj-alapítványt hozott létre, amely több mint száz évig támogatta az evangélikus oktatást.¹⁴ Kossuth Lászlóné Kossuth Lajos édesanyja volt, aki fia fogsága, majd 1849-es emigrációja után segítette a család túlélését. Brüsszelben, emigrációban hunyt el.¹⁵

A Kossuthné csapat kezdettől fogva a gimnáziumban működött, tagjai az iskola tanulói voltak. A csapattörténet szerint 1932 szeptemberétől vált szervezetileg is kizárólag iskolai csapattá, a tanári kar ekkor nevezte ki Zelenka Margit magyar–német és Glock Klára rajztanárt a csapat szervezőbizottságába – azaz a cserkészterért felelős tanároknak. Az 1934/35-ös tanévre a cserkészszövetség szabályainak megfelelően jogilag is az iskolához került a csapat.¹⁶ Folyamatos működéséről az 1942/43-as tanévig vannak adataink. A háború alatti utolsó két, csonka tanévben minden bizonnyal szünetelt a munkája, amely az 1946/47-es tanévben indult újra.¹⁷ 1947-ben kezdődött el az úttörőcsapat szervezése,¹⁸ de 1948-ig a cserkészek is biztosan működtek az iskolában. A Róth Johanna csapat működéséről 1943-ig van adatunk.

A Róth Johanna vezetője, Lengváry Júlia (cserkészeinek „Juci néni”) nyolcosztályos felső leányiskolát végzett Zimonyban, emellett pedig teológiai és szociális tanfolyamon is részt vett. 1925. február 5-én avatták cserkészvezetővé. A belvárosi Dorottya utcában lakott, és állami tisztviselőként dolgozott – a pontos munkahelyét nem ismerjük.¹⁹ A cserkészcsapattal párhuzamosan a gyülekezet leányegyesületét is vezette, a harmincas évek elején neve időről időre feltűnt az egyházi sajtóban, amikor leányegyesületi munkáról tartott előadásokat, illetve nőegyesületek munkájában vállalt részt.²⁰ Nem volt Deák téri diák, zimonyi tanulmányaiból arra következtethetünk, hogy az első világháborút követő összeomlás után kerülhetett a fővárosba. 1921-ben már szerepelt a leányegylet egyik alkalmán,²¹ 1925-től pedig az egylet elnöke volt.²² A cserkészszövetségben kerületi ellenőrként felügyelte különböző csapatok munkáját.²³

A Kossuth Lászlóné cserkészcsapatot a kezdetektől, egy tanév kivételével, Ádám Vilma vezette, akit 1947-ben váltott Sztrokay Piroksa, az iskola tanára. Ádám Vilma az iskola korábbi növendéke volt, Pestszentlőrincen lakott, és az Országos Mezőgazdasági Kamaránál dolgozott.²⁴ 1932–34-ben a cserkészleányszövetségben is tevékenykedett titkárként, majd helyettes országos

13 Leánygimnázium tantestületi jegyzőkönyvek, 38. kötet, 1929. szeptember 19.

14 Fabiny (2000) 60–63.

15 Leánygimnázium értesítője (1934–1935) 4–7.

16 Leánygimnázium tantestületi jegyzőkönyvek, 39. kötet, 1934. szeptember 1.

17 Leánygimnázium értesítője (1946–1947) 22–23.

18 Leánygimnázium tantestületi jegyzőkönyvek, 43. kötet, 1947. február 4.

19 Evangélikus Országos Levéltár, Budapesti Evangélikus Leánygimnázium levéltára, 60. cs., II. rész (a továbbiakban: Róth Johanna vegyes iratok), Csapatnévsor 1931 körül.

20 Többek között SZ. P. (1930), A keresztyén Leányegyesületek Nemzeti Szövetségének evangélikus ága. *Evangélikusok Lapja*, 1930. április 6., 64.

21 SZ. GY.: Szeretetvendégiség. *Harangszó*, 1921. október 16., 334.

22 Polgári leányiskola értesítője (1925–1926) 6.

23 Róth Johanna vegyes iratok, Csapatnévsor 1931 körül

24 Róth Johanna vegyes iratok, Ádám Vilma levele Lengváry Júliához, 1932. október 11.

szervező főtitkárként. 1940–41-ben három csapat körzeti ellenőri feladatát látta el,²⁵ a háború után a szövetség külügyi titkára volt.²⁶

1930-tól a Róth Johanna csapat „vendégként”, a Kossuthné pedig saját csapatként működött az iskolában. Cserkészeik jól ismerték egymást, mivel a két csapat szombatonként egymás után tartotta heti összejövetelét.²⁷ A helyhiánnyal küzdő iskolában a cserkészek is meglehetősen mostoha körülmények között tarthatták gyűléseiket. A „cserkészotthon” a tornaterem öltözője volt, ahol a 90. számú csapat alkalomról alkalomra alakított ki „vándorsarkot”: egy feldíszített kis asztal mögött a próbák rajzait tették ki a falra.²⁸ Az is évekbe telt, mire a csapatnak legalább saját szekrénye lehetett az iskolában. Ugyanakkor a „cserkészotthonhoz” legalább közel volt a tornaterem, ahol az összejövetelek részeként mindig volt egy kis mozgás, játék.

A Róth Johanna csapat létszámáról egy 1935-ös összesített kimutatást találtunk. Eszerint a csapat már 1925-ben megalakult – az 1926-os dátum a hivatalos elismerés éve lehet. A létszám az alábbiak szerint alakult:²⁹

1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935
9	31	26	27	32	27	25	23	22	23	13

Látjuk, hogy 1934-ről 1935-re zuhant nagyot a csapatlétszám. Feltételezzük, hogy innentől kezdve a gimnázium diákjai valamennyien a Kossuth Lászlóné csapat tagjai voltak. A listán szerepelnek a kilépés okai is: „állásba ment”, „irodába jár”, „szalonja van”, „vidékre ment”, „férjhez ment” – ilyen megjegyzések olvashatók azok neve mellett, akik több évig voltak cserkészek. Sokan egy-két év után egyszerűen kimaradtak. Három lány neve mellett áll az, hogy meghalt, egyvalaki pedig betegség miatt maradt ki. Az iskolai csapatból „kiöregedett”, vagy az iskolát valami miatt elhagyó cserkészek jelentették az utánpótlást. A Kossuthné anyakönyvében sok név mellett található az, hogy az illető a Róth Johanna keretei közt folytatta a cserkészteket.³⁰

A Kossuthné cserkészcsapat működésének első évtizedében folyamatos létszámgondokkal küzdött. A különféle névsorok és létszámjelentések alapján az alábbiak szerint tudjuk rekonstruálni a csapatlétszámot:³¹

1930/31	1931/32	1932/33	1933/34	1934/35	1935/36	1936/37	1937/38
16	12	16	n.a.	22	27	17	n.a.

25 Leánygimnázium iktatott iratok, 8. cs. 214/1941, 1941. május 3.

26 Leánygimnázium értesítője (1946–1947) 23.

27 Róth Johanna vegyes iratok, Szövetségi adatlap 1928, Csapatnévsor 1931 körül. Leánygimnázium iktatott iratok, 8. cs. 214/1941, 1941. május 3.

28 Leánygimnázium értesítője (1937–1938) 52.

29 Róth Johanna vegyes iratok, 50. számú gr. Telekiné Róth Johanna cserkészleánycsapat névsora 1925–1935-ig. A gimnázium értesítőjében ennél kisebb létszámadatokat találunk. Ennek oka az lehet, hogy abban csak a gimnáziumba járó cserkészek szerepelhettek.

30 Deák téri Evangélikus Gimnázium iskolamúzeuma, I 3. *Főkönyv* [90. számú Kossuth Lászlóné leánycserkészcsapat anyakönyve, 1930–1943].

31 Az 1932/33-ra, 1934/35-re, 1938/39-re, 1939-/40-re, 1940/41-re, 1941/42-re, 1942/43-ra és 1946/47-re vonatkozó adatok az iskola értesítőiben találhatóak, a cserkészcsapatról szóló beszámolókból. A többi év adatai a csapat éves beszámolóiban lelhetők fel a gimnázium levéltárának iktatott iratai között.

1938/39	1939/40	1940/41	1941/42	1942/43	1943/44	1944/45	1944/45	1946/47
16	32	32	40	39	nem működik	nem működik	nem működik	16

A csapatlétszám az 1939/40-es tanévre megduplázódott, ami a Pax Ting világgyűlés kiváltotta nagyobb figyelemnek köszönhető. A lendület kitartott, sőt a háború éveiben tovább nőtt a csapat az iskolai vezetés aktív közreműködésével. Ezzel együtt az iskola nagyjából ötszáz diákjának csak nagyon kis része volt cserkész. 1930-ban tehát két olyan csapat jött létre, amely szinte folyamatosan létszámgondokkal küzdött.

A Deák téri Evangélikus Gimnázium iskolatörténeti gyűjteményében megtaláljuk a Kossuth Lászlóné csapat „főkönyvét”, azaz anyakönyvét, amelyben a kezdetektől (1930 októberétől) egészen 1943 februárjáig feljegyezték a csapatba belépett lányok névsorát a legfontosabb adataikkal (a belépés és kilépés/kimaradás ideje, vallás, a gondviselő neve és foglalkozása, a próbák ideje, rangfokozat).³² 1943-ig összesen 156-an fordultak meg a cserkészcsapatban, melynek felekezeti összetételét az alábbi táblázat mutatja:

Evangélikus	Református	Katolikus	Zsidó	Unitárius	Ismeretlen	Összesen
94	33	15	10	3	1	156
60,26%	21,15%	9,62%	6,41%	1,92%	0,64%	100%

A korszak elejéről és végéről tudjuk összevetni az iskola felekezeti összetételét a csapatával. 1930/31-ben 445-en jártak az iskolába, ebből 243 diáklány (55%) volt evangélikus és 84 (19%) református, illetve unitárius.³³ Az 1938/39-es tanévben 561 tanuló iratkozott be, akik közül 329 (59%) volt evangélikus és 100 (18%) volt református, illetve unitárius.³⁴ Az evangélikus–református, illetve a protestáns – nem protestáns arány a cserkészcsapatban nagyjából megegyezett az iskola tanulóinak felekezeti arányával.

A zsidó vallású diákok az 1939/40-es tanévig korlátozás nélkül vehettek részt a cserkészmunkában. Az e tanév terveit ismertető, az igazgatóhoz írt levelében Ádám Vilma vezető így fogalmazott: „Nagy vonásokban azonban közlöm, hogy mivel a csapatba ez évtől kezdődően csak keresztényeket veszünk fel, szeretném a törvénytárgyalásokat bibliai magyarázatokkal is kiegészíteni, ami protestáns cserkészcsapatoknál általánosan elfogadott.”³⁵ A következő tanévre már a szövetség utasítása is tiltotta zsidók felvételét a csapatba. Erről az 1940/41-es tanév munkatervéből értesülünk: „A Központ kívánsága, illetve az Országos Intézőbizottság elgondolása szerint, amit Igazgató Úr már tavaly volt szíves elhatározni, zsidót nem veszünk fel a csapatba, a régiak pedig mint létszám felettiek szerepelnek, jelenleg Fejér Éva és Laufer Mariann, mivel azonban mindkettő elég rendszertelenül jár összejövetelre, a következő iskolaévben már nem veszem be őket a csapatba.”³⁶ A munkaterv információit megerősíti a csapat anyakönyvének adata is. Az utolsó, 1939. szeptember 15-i bejegyzésben, amelyben zsidó vallású cserkészlány szerepel, Reiner Viola

32 Deák téri Evangélikus Gimnázium iskolamúzeuma, I 3. *Főkönyv* [90. számú Kossuth Lászlóné leánycserkészcsapat anyakönyve, 1930–1943].

33 Leánykollégium értesítője (1930–1931) 9.

34 Leánygimnázium értesítője (1938–1939) 16.

35 Leánygimnázium iktatott iratok, 7. cs. 340/1939, 1939. szeptember 24.

36 Leánygimnázium iktatott iratok, 8. cs. 498/1940, 1940. november 23.

neve olvasható. A megjegyzésrovatban az szerepel, hogy „tündérke volt 1935-től 1938-ig. Nem került avatásra.”³⁷ Az nem derül ki az adatokból, hogy a cserkészcsapat a második zsidótörvénynek megfelelően faji alapon vagy pedig egyházi hovatartozás szerint tekintett-e zsidónak egy-egy tagot.

A CSAPATOK ÉLETE, MŰKÖDÉSE

A csapatok a tanévben hetenként tartották foglalkozásaikat. A fennmaradt cserkészfüzetek tanúsága szerint ezeken a gyűléseken leginkább a próbákra készültek. A Róth Johanna csapat egy, majd két családba (mai fogalmak szerint őrsebe) szerveződött, a Kossuthnében pedig két, három, majd négy család alakulhatott. A családokat nem korosztályok szerint alakították ki, hanem az érdeklődési körnek megfelelően osztották be. A családokat családvezetők irányították, akiknek képzésen kellett részt venniük, de nem számítottak cserkésztisztnek.³⁸ Az elméleti képzés a próbákra való felkészülést segítette elő. A ma is szokásos próbák mellett próbázni kellett olyan mindennapi, háziasszonyi ismeretekből is, mint például a kakaófőzés, a rántottasütés, a takarítás vagy a sürgőnyfeladás.³⁹ A cserkész-világrendezvények (az 1933-as dzsembori és az 1939-es Pax Ting) előtt fontos különpróba volt a világismeret és az idegenvezetés idegen nyelveken.⁴⁰ A Kossuthné csapat néhány újítással is gazdagította a leánycserkészéletet. Az iskolában nagy hagyományokkal rendelkező SZEMBE (Szép Magyarsággal Beszélők Egyesülete) mozgalmat a csapatban is bevezették, majd a magyaros beszédet a szövetség is elfogadta különpróbaként. A mozgalmat Jeszenszky Ilona magyartanár indította el még 1923-ban. Osztályonként két-két ór felügyelte, hogy a diákok beszédéből kiküszöböljék a germanizmusokat.⁴¹ Ádám Vilma honosította meg azt a szokást, hogy a csapatgyűlések előtt minden alkalommal felvontak egy kis asztali cserkészszászlót. E szertartás bevezetését a leánycserkész-szövetség minden csapatnak ajánlotta.⁴²

A portyák, azaz a kirándulások szerves részei voltak a cserkészéletnek. A Róth Johanna csapat tagjainak a húszas évekből fennmaradt fogalmazásai rendszeres kirándulásokról számolnak be, melyek a budai hegyekbe vezettek a kora őszi és a tavaszi időszakban.⁴³ A Kossuthné csapat programjai közt is folyamatosan szerepeltek kirándulások, időről időre más pesti csapatokkal közösen mentek el szintén a budai hegyekbe.⁴⁴ 1940-ben Gödöllőre is kirándultak, hogy megnézzék az előző nyári Pax Ting helyszínét. Ugyanebben az évben óbudai kirándulásukat jótékonysági cserkészműsorral is összekötötték, amikor részt vettek az alakuló csillaghegyi gyűlekezet teadélutánján.⁴⁵ Időnként többnapos portyák is voltak a tanévben. Az 1937/38-as értesítőből két kétnapos tavaszi kirándulásról értesülünk, melyek során a budai táborházban szálltak meg.⁴⁶ A budapesti múzeumokat rendszeresen látogatták a csapatot alkotó családok.⁴⁷ Különleges volt az 1940-es nagytarcsai kirándulás is, amelyre a „falutanulmány” jegyében került sor.

37 Deák téri Evangélikus Gimnázium iskolamúzeuma, I 3. *Főkönyv* [90. számú Kossuth Lászlóné leánycserkészcsapat anyakönyve, 1930–1943], 12.

38 Deák téri Evangélikus Gimnázium iskolamúzeuma, I 3. *Főkönyv* [90. számú Kossuth Lászlóné leánycserkészcsapat anyakönyve, 1930–1943], 14–15.

39 Deák téri Evangélikus Gimnázium iskolamúzeuma, I 3/B Szathmáry Erzsike cserkészfüzet, II. osztályú próba, 1937.

40 Róth Johanna irattár, 1939. március 4. Wodetzky Mária értesítése a világismereti és idegenvezetői különpróbáról.

41 Zomboryné (2000) 80.

42 Leánygimnázium iktatott iratok, 8. cs. 214/1941, 1941. május 3.

43 Róth Johanna vegyes iratok, Cserkészcsapatunk első kirándulása (h. n., é. n.), Szirmay Klára: Cserkészcsapatunk kirándulása az Erzsébet-kilátóhoz, 1926. április 30.

44 Leánygimnázium iktatott iratok, 5. cs. 182/1936, 1936. május 22., Leánygimnázium iktatott iratok, 7. cs. 143/1940, 1940. április 5.

45 Leánygimnázium iktatott iratok, 7. cs. 143/1940, 1940. április 5.

46 Leánygimnázium értesítője (1937–1938) 52.

47 Leánygimnázium értesítője (1940–1941) 49.

A szociális és a közösségi munka is része volt a cserkészéletnek. A Róth Johanna csapat a gyülekezet kézimunkavásárain⁴⁸ szerepelt alkotásaival. Kézimunkák készítése és jótékony célú árusítása a Kossuthné csapatban is rendszeres volt. A szövetség évente megrendezett kézimunkavásárain mindkét Deák téri cserkészcsapat munkái láthatók voltak. A második világháború kitörése után meleg holmik készítésével és küldésével támogatták először az orosz–finn háború finn katonáit, majd a magyar hadsereg tagjait.⁴⁹ Betegeknek is küldtek karácsonyi ajándékcsoomagokat a Róth Johanna csapat tagjai. A Kossuthné csapat karácsonyi ünnepségének feldíszített karácsonyfáját kapta meg évről évre élelmiszercsoomag kíséretében egy-egy rászoruló család.⁵⁰ A Kossuthné csapat rendszeresen részt vett a Stefánia Szövetség által rendezett „anyák délutánján”. A műsorszámokon kívül leginkább az előadást hallgató anyák gyerekeinek dajkálásában, szórakoztatásában, uzsonnáztatásában segítettek.⁵¹ A Trianonban elcsatolt területekről Kubába kivándorolt magyarokat könyvek küldésével segítették.⁵²

A cserkészlánysszövetség legsikeresebb szociális akciója az úgynevezett vándorkosár-mozgalom volt. Ennek keretében a csapatok több csecsemőkelengye-készletet is összeállítottak, melyeket gyermeket váró rászoruló családoknak kölcsönöztek ki. Pelenkák, lepedő, pólya, rékli, sapka, kising, párnahuzat, takaró és más szükséges holmik kerültek be egy-egy mózeskosárba. A kosarak egy részét a szövetségen keresztül, annak karácsonyi ünnepélyén osztották ki, a másik részét pedig saját kapcsolatrendszerük felhasználásával. A Róth Johanna csapatnak a Deák téri nőszövetség, a Kossuthné csapatnak pedig az iskola vezetősége segített rászoruló felkutatásában. Az ajándékkosár-akcióhoz kötődő kapcsolattartás, nyilvántartás, a kosarak folyamatos rendben tartása folyamatos munkát jelentett. A megsegített családokkal esetenként szorosabb kapcsolat is kialakult: volt, hogy a csapat lett a rászoruló csecsemő keresztanyja. Arról is értesülünk, hogy a csapatok tagjai figyelemmel követték a megsegített csecsemők későbbi életútját, és segítséget nyújtottak családjaiknak. Az országgyarapodással párhuzamosan az egyik évben a Felvidék, a következőben Észak-Erdély, majd a Délvidék egy-egy családja is részesült vándorkosárban a szövetség útmutatásának megfelelően. A Kossuthné csapat 1941-es csapattörténeti összefoglalója szerint tíz év alatt tíz vándorkosarat készítettek.⁵³

A csapatok éves programjának elmaradhatatlan része volt a műsoros esték megtartása. Ezek egy részén a csapat tagjai léptek fel versmondással, énekkel, hangszeres zenével, táncsal, cserkészjelenetekkel, tábori beszámolóval. Ma már megfejthetetlen, milyen is lehetett az egyik cserkész-műsor végén bemutatott „irredenta torna”.⁵⁴ A Kossuthné csapat fennállásának első tíz évében tizenhat előadást rendezett.⁵⁵ A belépés ingyenes volt, a „műsormegváltás” – azaz a műsorlap megvásárlása – azonban kötelező – a felülfizetést örömmel fogadták. Megmaradtak olyan műsorlapok is, amelyek ismert művészek – énekesek, színészek – fellépéséről tanúskodnak. A művészek vélhetően az estek felajánlott jövedelmével járultak hozzá a csapat működéséhez.

48 Leánykollégium értesítője (1929–1930) 50.

49 Leánygimnázium értesítője (1942–1943) 48.

50 Leánygimnázium értesítője (1937–1938) 52.

51 Leánygimnázium iktatott iratok, 8. cs. 214/1941, 1941. május 3.

52 Leánykollégium értesítője (1932–1933) 32.

53 Leánygimnázium iktatott iratok, 8. cs. 214/1941, 1941. május 3.

54 Róth Johanna vegyes iratok, Műsor (é. n.)

55 Leánygimnázium iktatott iratok, 8. cs. 214/1941, 1941. május 3.

Az ilyen alkalmakat tánccal kötötték össze. A Kossuthné csapat megalakulása utáni két évben közös ünnepségeket is tartottak a Deák téri cserkészlányok, de később erre már nem került sor.⁵⁶ Ezek az alkalmak általában a tábori beszámolókhöz kötődtek (október-novemberben), karácsonyi műsorok voltak, vagy az avatáshoz kapcsolódtak. Kiemelkedő ünnepe volt a Kossuthné csapatnak zászlójuk felavatása 1938. március 20-án. A zászlóanya Bartha Miklósné Pesthy Lili,⁵⁷ az Országos Társadalombiztosítási Intézet igazgatójának felesége volt, akinek más egyházi tevékenységéről nincs tudomásunk.

A két világháború közötti leánycserkészletnek is fontos eleme volt a táborozás, amelynek megszervezése évről évre komoly kihívást jelentett. A Róth Johanna csapat 1926-ban és 1928-ban Nagytétényben volt táborozni az üresen álló Gömbös-villában.⁵⁸ 1927-ben a tiszauji iskolában tudtak táborozni, ez a lehetőség azonban később a híd építése miatt megszűnt.⁵⁹ 1929-ben és 1930-ban a Salgótarján közelében lévő (ma a városhoz tartozó) Zagyvapátfalván volt a tábor. Itt a szénbányához tartozó óvodában – melynek vezetője a csapatparancsnok régi ismerőse volt – tölthettek több hetet. A közeli nevezetességek meglátogatása mellett eljutottak Miskolctapolcára, Lillafüredre és a Hámori-tóhoz – az éjszakákat a miskolci turistaszállón töltötték. A tábor hossza mindig a pénzügyi lehetőségektől függött. „Két hétre mentünk, de úgy gazdálkodtunk a pénzzel, hogy három hétig voltunk” – olvassuk az 1929-es beszámolóban.⁶⁰ A táborokat vasárnaponként látogathatták a szülők és a cserkészek támogatói. A helyiek számára izgalmas esemény volt a cserkészlányok jelenléte, a zagyvapátfalvi tábortúzon a falu gyerekei is részt vettek. A cserkészek egy-egy nagyobb műsort is adtak táborozásaik alatt, ilyenkor adományt gyűjtöttek a költségeik fedezésére. 1929-ben az acélgyári kuglizó, 1930-ban pedig a salgótarjáni városi kiosk volt a műsor helyszíne.⁶¹

A Kossuthné csapatnak 1940-ig minden évben sikerült megoldania a táborozást. Az alacsony létszám miatt valamennyi alkalommal több csapattal együtt voltak táborban. 1931 nyarán Balatonkenesén, a református iskolában voltak együtt négy hétig a Róth Johanna csapattal, Lengváry Júlia vezetésével. A következő évben Tahiban töltöttek két hétet a nemzeti nagytáborban, majd 1933-ban ismét Kenesén táborozhattak három hétig. 1934-ben Keszthelyre mentek az iskola 91. számú Szép Ilona tündérkecsapatával és a két gödöllői leánycserkészcsapattal. 1935-től a szövetség központi táboraiban vettek részt Kácstapolcán és Balatonszárszón. 1939-ben a gödöllői Pax Ting nyújtott alkalmat a táborozásra.⁶² Miután 1940-ben csak a budai hegyekbe,⁶³ 1941-ben pedig már oda sem tudott tábort szervezni a szövetség,⁶⁴ 1942-ben ismét saját tábort rendezett a Kossuthné csapat Laszkáry Gyula evangélikus egyházkerületi felügyelő romhányi birtokán. Ismereteink szerint ez volt az utolsó táborozásuk. A táborokban – különösen

56 Leánygimnázium iktatott iratok, 8. cs. 214/1941, 1941. május 3.

57 Leánygimnázium tantestületi jegyzőkönyvek, 40. kötet, 1938. április 6.

58 Róth Johanna vegyes iratok, Wiener Mária: Milyen volt a tábor? Werner Sarolta: Milyen volt a tábor? 1928. november 7.

59 Róth Johanna irattár, 1928. július 11. Gachal Sándorné Levele Lengváry Júliának.

60 Róth Johanna vegyes iratok, Beszámoló előadás a zagyvapátfalvi táborról, 1929

61 Evangélikus Országos Levéltár, Budapesti Evangélikus Leánygimnázium levéltára, 60. cs., IV. rész: Plakát az 50. számú gr. Teleki Józsefné Róth Johanna leánycserkészcsapat műsoráról, é. n. [1929. július 28.]. Plakát az 50/L. Gróf Teleki Józsefné Róth Johanna cserkészleány-csapat műsoráról, 1930. augusztus 24.

62 Leánygimnázium iktatott iratok, 8. cs. 214/1941, 1941. május 3.

63 Leánygimnázium értesítője (1940–1941) 48.

64 Leánygimnázium értesítője (1941–1942) 47.

a szövetség által rendezettekben – a csapatnak csak a kisebbik fele vett részt. Volt olyan nyár, amikor csupán két-három lány jutott el tőlük a táborba. A legnépesebb tábor éppen az utolsó volt 1942 nyarán, ezen a harminckilenc fős csapat tizenhat tagja vett részt.⁶⁵

Tábori felszerelése alig volt a két csapatnak. A Róth Johanna 1928-as adatlapja egy szitát, egy merőkanalat és egy főzőkanalat sorol fel. A hiányt kölcsönzéssel tudták pótolni – egy dátum nélküli jegyzék szerint a Fehérvári úti polgári leányiskola szertára adott nekik tábori konyhafelszerelést.⁶⁶ Szalmazsákokat a főváros nyaraltatási akciója keretében tudtak kölcsönözni.⁶⁷ A lányok számára akkoriban túlságosan merésznek és veszélyesnek tartották a klasszikus sáortábor, ezért szinte minden évben valamilyen épületet használtak a táborozáshoz. Ez alól a Pax Ting 1938-as előkészítője, illetve maga a találkozó volt kivétel, amikor a lányok is sátrakban táboroztak.

KAPCSOLATOK, KIEMELKEDŐ ESEMÉNYEK

A Magyar Cserkészleány Szövetség és a Deák téri lánycsapatok között mindvégig szoros volt az együttműködés. A szövetség a ma megszokottnál jóval mélyebben vett részt a csapatok munkájában. Éves munkatervüket a szövetségé határozta meg.⁶⁸ A Kossuthné csapat beszámolóí minden esztendőben tudósítottak legalább egy szövetségi ellenőri látogatásról.

A különböző szövetségi tanfolyamokon – például az elsősegélynyújtás, gyereknevelés témájában – rendszeresen részt vettek a csapattagok. Az ezekkel kapcsolatos meghívók inkább hatnak utasításnak, mint invitálásnak. Egy 1927-es elsősegély-tanfolyam körlevele így fogalmaz: „Az 50. sz. Telekyné Rott Johanna [sic] csapatból kérünk 2 14 éves kort betöltött cserkészleányt a tanfolyamra.”⁶⁹ A táborokat is a szövetség engedélyéhez kötötték: csak ennek birtokában folyamodhattak táborhelyért vagy vasúti kedvezményért. A tábori tájékoztatókat is központi-lag szövegezték meg: ezek tartalmazták a házirendet, a napirendet és a szükséges felszerelések listáját is.⁷⁰ A szövetségtől még a műsoros estekhez is engedélyt kellett kérni. A Róth Johanna csapat egyik táncestélyére szóló engedély azt a kikötést tartalmazta, hogy a „cserkészleányok nem táncolhatnak egyenruhában”.⁷¹ 1928-ban a szövetség a Hangya Szövetkezet tagjaként működő Kéve Ruházati Áruház Szövetkezettel kötött szerződést a cserkészruházat beszerzéséről.⁷² A csapatok vásárlásaikkal a szövetség gazdálkodását is támogatták. Akadt olyan ruhadarab, ami nem volt kötelező, de erősen ajánlották. Az 1940-es Magyar Asszony Kongresszus megnyitótünnepélyén való részvételt az alábbi sorokkal javasolták a Róth Johanna csapat vezetőjének: „Felkérlek, amennyiben csapatod számára jó pontokat óhajtanál szerezni, megbeszélésünk szerint küldd el nagyleányaidat a jelzett időpontba a Vigadóba, ahol Eöttevényi öméltóságánál kell jelentkeznük.”⁷³

65 Leánygimnázium értesítője (1942–1943) 48.

66 Róth Johanna vegyes iratok, Jegyzék

67 Róth Johanna irattár, 1929. június 24., Budapest Székesfőváros Tekintetes Tanácsának.

68 Leánygimnázium iktatott iratok, 8. cs. 498/1940, 1940. november 23.

69 Róth Johanna irattár, 1927. március 2., Leánycserkész-szövetség körlevele a március 10-én kezdődő elsősegély-tanfolyamról.

70 Róth Johanna vegyes iratok, Táborozási tájékoztató, 1929.

71 Róth Johanna irattár, 1935. január 31. Wodetzky Mária, a Magyar Cserkészleány Szövetség szervezési főtítkárának levele Lengváry Júliának.

72 Róth Johanna irattár, 1928. január 30. A cserkészleány-szövetség főtítkárának körlevele.

73 Róth Johanna irattár, 1940. március 4. Wodetzky Mária, a Magyar Cserkészleány Szövetség szervezési főtítkárának levele Lengváry Júliának.

A GÖDÖLLŐI PAX TING (1939)
Fortepan / Magyar Bálint

A szövetség rendszeresen versenyeztette a cserkészlányokat és a csapatokat. A próbák úgynevezett próbaversenyek keretében zajlottak.⁷⁴ A csapatok minden évben pontversenyben vettek részt. A Kossuthné csapat 1939/40-ben megnyerte a szövetség pontozásos versenyét, és a következő évben is az élmezőnyben végzett.⁷⁵ Egyszerre volt verseny, próba és szociális munka az az alkalom, amikor a budapesti leánycserkészek ebéden láttak vendégül ötszáz budapesti egyetemi hallgatót. A szervezők arra is figyelmet fordítottak, hogy az evangélikus iskola leánycsapatai evangélikus diákoknak főzzenek és terítsenek.⁷⁶ A versenyeken kívül közös ünnepi alkalmakat is rendezett a szövetség. Kivonulás, hajókirándulás, közös karácsonyi est és vándorkosár-kiosztó ünnepség szinte minden évben volt.⁷⁷

Szövetségi dicséretet mindkét csapat többször is kapott története folyamán. A Róth Johanna 1928-ban a Cserkészleány Világszövetség alakuló ülésén végzett jó munkájáért, 1931-ben a táborozási naplóíért, 1933-ban pedig a gödöllői dzsemborihoz nyújtott segítségéért kapott dicséretet.⁷⁸ Ez utóbbi dicséretben a Kossuthné csapat is részesült. Ők ezenkívül az 1936-os munkájukért kaptak szövetségi dicséretet,⁷⁹ majd 1939-ben a Pax Tingen végzett jó munkájukért. A Pax Tingen a csapat két tagja személyes dicséretben is részesült.⁸⁰ A csapat 1941/42-ben és 1942/43-ban „ért fel a csúcsra”. Mindkét évben elnyerték a szövetségtől a „legjobb csapat” kitüntető címet: 1942-ben ezért „csapatszöget” verhettek be a szövetség zászlórúdjaiba, a következő évben pedig szalagot tűzhettek fel a zászlóra.⁸¹

Természetes módon is kialakultak barátságok és együttműködés más cserkészekkel. A két iskolai leánycserkészcsapat harmincas évek elején tartott közös ünnepségeiről és táborozásáról már írtunk. Ezek sorozata ugyan megszakadt, de a Kossuthné különböző ünnepségeinek meghívóit

74 Leánykollégium értesítője (1929–1930) 49.

75 Leánygimnázium értesítője (1939–1940) 61., Leánygimnázium értesítője (1940–1941) 49.

76 Róth Johanna vegyes iratok, Tájékoztató a Magyar Cserkészleány Szövetség budapesti csapatai által 1932. március 30-án du. rendezendő főződéltutánjához.

77 Leánygimnázium iktatott iratok, 8. cs. 214/1941, 1941. május 3.

78 Leánygimnázium iktatott iratok, 3. cs. 305/1933, 1933. november

79 Leánygimnázium tantestületi jegyzőkönyvek, 40. kötet, 1937. április 14.

80 Leánygimnázium iktatott iratok, 7. cs. 395/1939, 1939. november 25.

81 Leánygimnázium értesítője (1941–1942) 48. Leánygimnázium értesítője (1942–1943) 48.

rendszeresen megkapta a Róth Johanna csapat is.⁸² Néhány levél is fennmaradt, amelyben a két csapat vezetője értesítette egymást a szövetség különböző folyó ügyeiről.⁸³ Az is előfordult, hogy közös kirándulásra kaptak meghívót egy másik pesti leánycsapattól.⁸⁴

A Róth Johanna irataiból az is kiderül, hogy fiúcsapatokkal is volt rendszeres kapcsolatuk. A kelenföldi evangélikus leventecserkész-csapat 1929. márciusi táncestélyére küldött meghívó kísérőlevéléből kiderül, hogy a lányok már korábban is részt vettek a csapat hasonló rendezvényein.⁸⁵ A Zagyvapatfalván rendezett táborok kapcsolattartója a helyi fiúcserkészcsapat parancsnoka volt.⁸⁶ A Róth Johanna a Deák téri gyülekezet fiúcsapatával is jó barátságban volt, rendezvényeik meghívóiból jó néhányat megtalálunk a leánycsapat iratai között. A fiúk táboraikból is rendszeresen küldtek üdvözlőlapokat a lányoknak. Az 1928-as téli portyájukról küldött újévi üdvözlőjük aláírásai: „Őfensége a dán herceg, Ő cs. és kir. fensége Albán herceg” stb. tanúsítják, hogy a lap nem a kötelező udvariasság kedvéért íródott.⁸⁷

A Kossuthné csapat beszámolóiban több utalást találunk arra, hogy tudatosan is igyekeztek kapcsolatot tartani más leánycsapatokkal. 1933-ban két olyan budapesti csapatot látogattak meg, ahol a parancsnokuk, Ádám Vilma volt az ellenőr. 1941-ig még három hasonló látogatásra került sor. 1935-ben amerikai magyar cserkészlányok keresték fel a csapatot.⁸⁸ 1941. április 26-án a szövetség javaslatára két nagyváradi cserkészvezetőt láttak vendégül, akik részt vettek az összejövetelükön, megnézték az iratokat és a cserkészfüzeteket. Cserkészjátékokat játszottak és irredenta dalokat hallgattak meg a vendégek a foglalkozáson: „...különösen ez utóbbiakat kívánták megismerni”.⁸⁹

Már korábban is szóba került a két világháború közötti magyar leánycserkészlet három kiemelkedő eseménye. 1928-ban Magyarországon tartotta alakuló ülését a Cserkészlány Világszövetség; 1933-ban a gödöllői dzsemborin volt alkalom arra, hogy a leánycserkészek is megjelenjenek a nyilvánosság előtt; s 1939-ben volt a legfontosabb esemény, a Pax Ting elnevezésű leánycserkész-világtalálkozó. Az 1928-as alkalmon előadást tartott Baden-Powell is, aki a nem kevés kétkedő szemében hitelesítette a leánycserkészletet.⁹⁰ Az akkor még csak két éve működő Róth Johanna csapatnak is össze kellett állítania beszámolóját és pontos adatlapját a szövetség részére. Részleteit tekintve nem tudjuk, mit végeztek a világgyűlésen, de mint már említettük, 1928 júniusában a szövetség dicséretben részesítette a csapatot a rendezvényen végzett jó munkájáért.⁹¹

Az 1933-as dzsemborin a cserkészlányok hivatalosan nem vettek részt, a világtalálkozó alkalomból idelátogató cserkészlányok vendégül látása viszont az ő feladatuk volt. Az előzetes program szerint a tizenkét napra érkező vendégek Budapesten szálltak meg, és a dzsemborin kívül

82 Róth Johanna irattár, 1940. március. Meghívó a Kossuth Lászlóné leánycserkészcsapat avatási ünnepségére.

83 Róth Johanna irattár, 1932. október 1. Ádám Vilma levele Lengváry Júliának.

84 Róth Johanna irattár, 1928. június 15. Újváry Gézáné levelezőlapja Lengváry Júliának.

85 Róth Johanna irattár, 1929. március 8., 32. sz. Levente cserkészcsapat meghívója.

86 Róth Johanna irattár, 1930. június 25. A salgótarjáni 134. Sirály cserkészcsapat vezetőjének levele Lengváry Júliának

87 Róth Johanna vegyes iratok, Üdvözlőlap a Róth Johanna csapat részére a PLSZ 223. számú cserkészcsapat tagjaitól, 1928.

88 Leánygimnázium iktatott iratok, 8. cs. 214/1941, 1941. május 3.

89 Leánygimnázium értesítője (1940–1941) 49.

90 Gergely (1989) 91.

91 Róth Johanna vegyes iratok, Magyar Cserkészleány Szövetség dicsérő oklevele, 1928. június.

vidékre is elutaztak.⁹² A külföldi cserkészleányoknak országos cserkészleány-kiállítást és vásárt rendeztek. A kiállítás megszervezésében a Róth Johanna csapat is tevékenyen részt vett, amit a szövetség írásos köszönete is tanúsít.⁹³ A Kossuthné csapat két tagja németül, franciául és angolul készült fel arra, hogy a látogatóba érkező külföldi cserkészleányok fogadásában és vezetésében segíteni tudjon.⁹⁴

A Róth Johanna csapat Pax Tingen való részvételéről csak annyit tudunk, hogy 1939 márciusában világismereti és idegenvezetői próbán vehettek részt a csapat tagjai. A csapatvezető Lengváry Júlia az egyik altábor parancsnoka volt,⁹⁵ így az előkészítés is az ő feladata lett. A sátrak beszerzésében a cserkésztestvériség segített. A Lengváry Júliához írt egyik levélből értesülünk arról, hogy egy fiúcsapattól sikerült sátrat kölcsönözni az eseményre.⁹⁶ A táborban kialakult nemzetközi barátságok ápolását a szövetség is ösztönözte. A Pax Ting lezárása után, 1939 szeptemberében „propagandafüzetkéket” küldtek a Róth Johanna csapat tagjainak is, hogy a találkozón megismert külföldi levelezőpartnereiknek továbbíthassák.⁹⁷ A Kossuthné csapat már két évvel korábban megkezdte a felkészülést a világtalálkozóra a szövetség útmutatása szerint. Az 1937/38-as tanévben a próbák a felkészülést szolgálták, és a szövetség előkészítő táborában is részt vettek.⁹⁸ A következő évben tovább folyt az előkészítés a speciális különpróbákkal. A csapatból kilencen vettek részt a Pax Tingen, vagyis a tagoknak több mint a fele.⁹⁹ Gödöllőn az V. altáborba lettek beosztva. A következő évben addig soha nem látott sikerrel járt a toborzás. Tizenhat új taggal 1940-re megduplázódott a létszám. Az 1940. március 10-én tartott cserkészavatáson kis kiállítást és vásárt rendeztek a Pax Tingen beszerzett külföldi emléktárgyakból. A vásár jövedelme elég volt a csapat korábbi tartozásainak rendezésére is.¹⁰⁰

Mindkét csapatot megtisztelte látogatásával a leánycserkész-szövetség fővédnöke, Anna főhercegnő, Habsburg József Ferenc főherceg felesége, aki a drezdai Koburg hercegi családból származott.¹⁰¹ Sokat tett a szövetségért, tekintélyével a csapatok fenntartóit is mozgósítani tudta a mozgalom érdekében. 1929. április 18-án látogatta meg a Róth Johanna csapatot, amit a parancsnok figyelemre méltó profizmussal igyekezett felhasználni csapata népszerűsítésére. Fennmaradt az a sajtóközlemény, amelyet több újságnak is elküldött, közülük több közzé is tette a látogatás hírét.¹⁰² A csapat a látogatónak zenével és játékkal mutatkozott be, „s az irredenta játékban kedves közvetlenséggel vett részt maga a Főhercegnő is”. A sajtóközlemény szerint „különösen is megdicsérte a sok szép hosszú hajfonatot, melyben ma oly ritkán lehet gyönyörködni”.

92 Róth Johanna vegyes iratok, Magyar Cserkészleány Szövetség körlevele az 1933-as jamboree programjáról, 1933. április.

93 Róth Johanna vegyes iratok, Magyar Cserkészleány Szövetség köszönőlevele a jamboree-hoz kapcsolódó kiállításon végzett jó munkáért, 1933. október.

94 Leánygimnázium értesítője (1933–1934) 29.

95 Róth Johanna vegyes iratok, Ziermann Rózsai szövetségi főtitkár levele Lengváry Júliának, 1939. március 16.

96 Róth Johanna vegyes iratok, Semjén Emőke levelezőlapja Lengváry Júlia részére, 1939. június 30.

97 Róth Johanna irattár, 1939. november 16., Lindenmeyer Antónia szövetségi elnök körlevele.

98 Leánygimnázium értesítője (1937–1938) 51.

99 Leánygimnázium értesítője (1938–1939) 40.

100 Leánygimnázium iktatott iratok, 7. cs. 143/1940, 1940. április 5.

101 Gergely (1989) 88–89, Harsányi Zsolt: Anna királyi hercegasszony. *Pesti Hírlap*, 1931. december 25., 37–38.

102 Róth Johanna irattár, 1929, Anna főhercegasszony a Deák téri cserkészleánycsapatnál. Anna főhercegasszony a Deák-téri leánycserkész csapatnál. *Magyarság*, 1929. április 24., 8. Anna főhercegasszony a Deák-téri leánycserkész-csapatnál. *Evangelikusok Lapja*, 1929. április 28., 135. H.: Anna főhercegasszony a Deák-téri cserkészleány csapatnál. *Protestáns Tanügyi Szemle*, 1929/5., 216. Anna főhercegasszony a Deák-téri cserkészleány csapatnál. *Harangszó*, 1929. április 28., 139–140.

A főhercegnőt és Lindenmeyer Antóniát, a szövetség elnökét Raffay Sándor püspök és felesége látta vendégül. A látogatás az iskola figyelmét is felhívta a csapatra – az értesítő ebben a tanévben adta a legbővebb tudósítást a Róth Johanna csapatról.¹⁰³

A Kossuthné csapatot három ízben látogatta meg Anna főhercegnő. Rögtön a megalakulásuk után, 1931. március 30-án, virágvasárnap férjével együtt részt vett az első avatási ünnepségen Lindenmayer Antónia szövetségi elnök társaságában.¹⁰⁴ A második látogatásra 1935 februárjában került sor. A szervezők elsősorban a SZEMBE-munkát szerették volna népszerűsíteni, ezért a csapat vezetője kérte az igazgatót, hogy az ezért felelős tanárok is legyenek jelen az alkalmon.¹⁰⁵ Az iskolai értesítő szűkszavú beszámolója is a SZEMBE-munka megismertetését emelte ki a látogatásból.¹⁰⁶ A főhercegnő 1943. április 13-án látogatta meg utoljára a csapatot, ami minden bizonnyal „a legjobb csapat” cím elnyerésének köszönhető. Az iskolai értesítő nagy terjedelemben és még nagyobb lelkesedéssel emlékezett meg az eseményről. Az igazgatói beszámoló is külön kiemelte a látogatást: „Anna kir. hercegasszony [...] szeretettel szemlélte újonnan alakított csapatunk munkáját, s buzdítása alapján remélhetjük, hogy kis csapatunk beváltja hozzá fűzött reményeinket.”¹⁰⁷ Hogy Bánkúty Dezső igazgató mire gondolt, amikor „újonnan alakult” csapatról beszélt, arra az alábbiakban még visszatérünk. A látogatást ismertető beszámoló három dolgot emelt ki: a családok vándorsarkainak (a foglalkozások idejére elkészített dekoráció) kialakítását, a cserkésztörvények bibliai idézetekkel való összekötését és azt a hazafias ötletet, hogy a csapat tagjai magyar neveket választottak maguknak.¹⁰⁸

AZ ISKOLA ÉS A CSERKÉSZEK VISZONYA

A leánycserkészcsapatok kapcsolata az iskolával az évek előrehaladtával egyre szorosabbá vált, ám a súrlódások rendszeresek voltak. Az 1929. szeptember 19-i tanári értekezlet tárgyalta az iskolai sportkör és a cserkészcsapat létrehozását – mindkettőt a testneveléstanárra tervezték rábízni. A tantestület ekkor még valami sportolással, kirándulással összefüggő társaságnak gondolta a cserkészteket. Miután a testneveléstanár nem vállalta a csapat megszervezését, úgy döntöttek, hogy „Lengváry Júlia, aki eddig is vezette a Deák téri cserkészcsapatot, vezesse ez idén tovább; a Deák téri polg. iskola megszűnik jövőre, akkor fogjuk megszervezni a kollégiumi cserkészcsapatot. A Deák téri cserkészcsapattal való összeköttetést ez idén is Glock és Zelenka vállalják, mely csapatba új növendékek nem léphetnek be.”¹⁰⁹ Az említett Deák téri cserkészcsapat a Róth Johanna lehetett, amelyet a bejegyzés szerint a tantestület nem érzett magáénak, az utolsó évben még az iskolai toborzást is tiltotta. A következő évben valóban megalakult a Kossuthné csapat.

A fentiek ellenére kezdetben a Kossuthné csapatot sem tartotta magáénak az iskola, működésének első két tanévében nem adtak hírt róla az értesítők. 1932. június 8-án a tanári értekezlet tárgyalta a cserkészcsapat táborozási segélykérelmét. Az igazgató egyrészt forráshiányra, másrészt

103 Leánykollégium értesítője (1929–1930) 49–50.

104 Leánykollégium értesítője (1932–1933) 32.

105 Leánygimnázium iktatott iratok, 7. cs. 11/1935, 1935. január 6.

106 Leánygimnázium értesítője (1934–1935) 47.

107 Leánygimnázium értesítője (1942–1943) 16.

108 Leánygimnázium értesítője (1942–1943) 48.

109 Leánygimnázium tantestületi jegyzőkönyvek, 38. kötet, 1929. szeptember 19.

arra hivatkozva utasította el az előző évben megadott támogatás folyósítását, hogy „Lengváry Júlia még ez évi jelentését sem adta be”.¹¹⁰ Ekkor már egy éve működött a Kossuthné csapat Ádám Vilma vezetésével. Avatási ünnepségükön az igazgató is részt vett, és egy táborozás is volt a hátuk mögött – igaz, közösen a Róth Johanna csapattal. Az 1932. október 19-i tantestületi üléssel kapcsolatban arról értesülünk, hogy a csapat körül még inkább megfagyott a levegő. Az igazgató felolvasta Ádám Vilma munkatervét, amelyhez azt fűzte hozzá, hogy a csapat egyik tagja tandíjhátralékban van. Megemlítette azt is, hogy nyíregyházi kollégája a cserkészlánymozgalom betiltását indítványozta az evangélikus leányiskolákban. „Ez kissé nehéz lenne. Az iskola mindenesetre megítélheti, hogy mit lát jónak a cserkészmozgalomban, és mit nem” – fogalmaz a jegyzőkönyv.¹¹¹

1933-tól alakult ki a Kossuthné csapat rutinszerű kapcsolattartása az iskolával. Ádám Vilma minden év őszén beadta a csapat munkatervét, a tanév végén pedig beszámolóját az iskolai értesítő számára – ez utóbbi kicsit rövidítve és átszerkesztve az 1932/33-as tanévtől folyamatosan meg is jelent. A nyári táborozások alkalmával két-három cserkészlány költségeit állta az iskola. A személyeket a csapatparancsnok javasolta. A tanári kar kizárólag evangélikusokat támogatott. Ádám Vilma 1934 augusztusában levélben kérte az igazgatót, hogy hivatalosan is tegye iskolai csapattá a Kossuth Lászlónét. „Tisztelettel kérem Igazgató urat, mint a 3 Deák téri leánycserkészcsapat szervezőtestületi elnökét, méltóztatna a 90-es csapatot hivatalos formában is a gimnázium működésébe tartozó csapattá fogadni, hiszen a köztudatban eddig is e meghatározással szerepelt Igazgató Úr jóvoltából.”¹¹² Ádám Vilma öt tanárt javasolt a szövetségnek, akiket szervezőbizottsági tagokként be kellett jelenteni. A tanári értekezlet 1934. szeptember 1-jén elfogadta a javaslatot.¹¹³

A hivatalos elismeréssel nem oldódtak meg a csapat problémái. Ádám Vilma arra is megkérte az igazgatót, hogy segítsen a toborzás hatékonyabbá tételében. A tantestület szerint azonban nemcsak mennyiségi, de minőségi gondok is voltak a csapattal. Az október 17-i értekezleten az igazgató arról számolt be, hogy a cserkészek műsoros estjének színvonala nagyon alacsony volt, ami az iskola neve alatt működő csapatnál megengedhetetlen. Ez ügyben tanácskozást tartott a tanári kar néhány tagja és a csapat vezetője. Jeszenszky Ilona tanárnő javasolta a „magyarosan” mozgalom bevezetését, illetve elvégezték a csapat családokra való beosztását. A jegyzőkönyv szerint a cserkészvezető „szívesen hallgatta a tanácsokat”.¹¹⁴

1935-re a csapat létszáma megemelkedett, de még mindig nem érte el a szövetség által előírt minimális létszámot (huszonnyolc fő és két vezető). Jeszenszky Ilona és Zelenka Margit tanárok, valamint az igazgató is tartott előadásokat a próbákra készülő cserkészeknek.¹¹⁵ A november 6-i értekezleten az igazgató azt javasolta, hogy a tanárok vegyenek részt a cserkészek előadásaira való előkészületein.¹¹⁶ Ez még szorosabb tanári ellenőrzést jelenthetett a csapat felett.

110 Leánygimnázium tantestületi jegyzőkönyvek, 39. kötet, 1932. június 9.

111 Leánygimnázium tantestületi jegyzőkönyvek, 39. kötet, 1932. október 19.

112 Leánygimnázium iktatott iratok, 3. cs. 194/1934, 1934. augusztus 27.

113 Leánygimnázium tantestületi jegyzőkönyvek, 39. kötet, 1934. szeptember 1.

114 Leánygimnázium tantestületi jegyzőkönyvek, 39. kötet, 1934. október 17., Leánygimnázium tantestületi jegyzőkönyvek, 39. kötet, 1934. november 28.

115 Leánygimnázium iktatott iratok, 3. cs. 114/1935, 1935. május 5.

116 Vö. Leánygimnázium tantestületi jegyzőkönyvek, 39. kötet, 1935. november 6.

A következő tanévben a létszámgondok kerültek előtérbe. Ádám Vilma már 1936 májusában elküldött beszámolójában jelezte, hogy négy érettségizett lány kiválásával tovább csökkenhet a létszám.¹¹⁷ Szeptember 26-án küldte el az igazgatónak a csapat névsorát, amely szerint az iskola tizenhárom diákja és két végzett öregdiákja mellett három újonca van a csapatnak. „Tisztelettel kérem Igazgató Úr szíves segítségét munkánkhoz, és támogatását, hogy csapatunk az iskola létszámának is megfelelően elérje a Szövetség által legalacsonyabban 30 tagban megállapított létszámot. [...] A magas színvonalon álló ev. iskola lelkes kis cserkészleánycsapata alig[ha] érdemelné meg, hogy csekély létszáma miatt esetleg »kis« csapattá minősítsék.”¹¹⁸ Kérte, hogy valaki a fiatal tanárok közül foglalkozzon a cserkészcsapattal.¹¹⁹ Az 1937 januárjában megismételt kérésre végül a tantestület úgy döntött, hogy Agárdy Ilona testneveléstanárt rendeli ki a csapat mellé.¹²⁰ Az erről szóló jegyzőkönyv szerint a tanári testületben nem volt cserkész.¹²¹ Agárdy Ilona februártól vett részt több-kevesebb rendszerességgel a csapat összejövetelein.¹²²

A tanári segítség nem változtatott érdemben a csapat létszámán, a következő tanévben az igazgató meg is elévelte a csapatparancsnok ez irányú „zaklatását”. 1937. október 12-én levélben is megerősítette korábban szóban közölt véleményét, mely szerint az iskola a cserkészteket megfelelően népszerűsítette az alsóbb évfolyamokban. „Amennyiben a cserkészszövetségnek nem felel meg ilyen kisszámú cserkészcsapat, kevés tanulóval nem kívánnak foglalkozni, kénytelenek leszünk a csapatot felosztatni. Különben szíves tudomására hozom, hogy a csapat egyes tagjai a gyűlések után az épületben rendetlenkednek.”¹²³ Felosztatásra végül nem került sor, a létszám kismértékben bővült, de a kívánt harminc főt nem érte el a következő két tanévben.

Az 1939 szeptemberében írt beszámolóban Ádám Vilma azt javasolta, hogy a felsőbb osztályosokat is lehet biztatni a részvételre, hogy belőlük lehessen segédvezetőt nevelni a csapat számára.¹²⁴ Októberre már látszott, hogy a Pax Ting hírére sok újonc jelentkezik. Erre hivatkozva hozta fel a parancsnok a csapatotthon kérdését: „Ha csapatotthonra esetleg valami kis lehetőség van, kérem szépen reánk gondolni.”¹²⁵ 1940 tavaszán egy kellemetlen ügy hozta rossz hírbe a csapatot. Egy szülő ment panaszra az igazgatóhoz, hogy lánya az iskolai könyvtárból „nem neki való, nem is irodalmi könyvet hozott haza, mely reá izgató hatással volt”.¹²⁶ Az igazgató vizsgálata kiderítette, hogy egy Sherlock Holmes-könyvről volt szó, amely a cserkészkönyvtárból származott. Ezúttal egy igen udvariasan és jóhiszeműen megfogalmazott levélben kért tájékoztatást a csapatparancsnoktól. Kiderült, hogy a kivándorolt magyarok számára még 1932-ben gyűjtött, de el nem küldött kötetek közül maradt néhány a cserkészkönyvek között. A könyvek elszállításáról a csapatparancsnok azonnal intézkedett, és kérte az igazgatót, hogy a cserkészkönyvtárat felajánlhassa az iskolai könyvtár részére.¹²⁷ Az igazgató ezt örömmel elfogadta.

117 Leánygimnázium iktatott iratok, 4. cs. 182/1936, 1936. május 22.

118 Leánygimnázium iktatott iratok, 5. cs. 308/1936, 1936. szeptember 26.

119 Leánygimnázium tantestületi jegyzőkönyvek, 40. kötet, 1936. október 6.

120 Leánygimnázium iktatott iratok, 5. cs. 41/1937, 1937. január 29.

121 Leánygimnázium tantestületi jegyzőkönyvek, 40. kötet, 1937. október 27.

122 Leánygimnázium iktatott iratok, 5. cs. 230/1937, 1937. április 30.

123 Leánygimnázium iktatott iratok, 6. cs. 420/1937, 1937. október 12.

124 Leánygimnázium iktatott iratok, 7. cs. 340/1939, 1939. szeptember 24.

125 Leánygimnázium iktatott iratok, 7. cs. 394/1939, 1939. október 28.

126 Leánygimnázium iktatott iratok, 7. cs. 105/1940, 1940. március 13.

127 Leánygimnázium iktatott iratok, 7. cs. 114/1940, 1940. március 14.

A 30-40 főre gyarapodott csapat tekintélye a negyvenes évekre megerősödött. Jelentőségének növekedését jelzi, hogy 1942 júniusában céladományt is kapott az egyik szülőtől.¹²⁸ Ekkorra sikerült a csapatból egy segédvezetőt is kiképezni Bohár Anna személyében. A tanári kar számára is fontosabbá vált a cserkészlet. Az 1941. szeptember 26-i értekezleten számolt be arról az igazgató, hogy Sztrokay Piroska, a tantestület egyik legfiatalabb tagja az év folyamán szeretné megszerezni cserkésztszti képesítését, hogy aztán átvehesse a csapat vezetését.¹²⁹ A tanárnő végül csak az 1947/48-as tanévben lett a Deák téri cserkészlányok parancsnoka.

A háborús összeomlás előtti utolsó, normál munkaterv szerint lezajló 1942/43-as tanévben jelentős reformokba kezdett az iskola a cserkészlet további erősítésére. A cserkész-összejövetelekről való hiányzást az osztályfőnököknél kellett igazolni, ami komoly fegyelmezőerőként hatott.¹³⁰ A karácsonyi ünnepség után az igazgató a csapat teljes átalakítását indítványozta. „Ádám Vilma jelenlétében az igazgató megbeszélést folytatott a [tan]testület érdeklődő tagjaival, elsősorban a [cserkészcsapat]-szervezőbizottság tagjaival, s ennek határozata alapján újrászervezték a csapatot az I-III. osztály keresztyén tanulóiból.”¹³¹ A toborzásnak köszönhetően harminckilenc új cserkészjelölt jelentkezett az első három osztályba járók közül. Amikor az igazgató tudatta az újonnan jelentkezők névsorát a csapat vezetőjével, „kedves vezetőtestvérként” szólította meg.¹³² Az örömteli fejlődést a csapat vezetője és az iskola kétféleképpen kommentálta: míg a parancsnok beszámolójában a folytonosságra esett a hangsúly, a tanári értekezleten és az iskolai értesítőben is a csapat újjászervezéséről beszéltek.¹³³ Ám az átszervezés/megújítás eredményessége nem derülhetett ki, mert a következő két tanév a háború miatt csonka maradt, az ifjúsági egyesületek munkája pedig megbénult.

A megmaradt dokumentumok arról árulkodnak, hogy az iskola az „utolsó tanévet” leszámítva a csapat minden igyekezete ellenére sem érezte magáénak a cserkészletet. A kezdeti években segíthetett volna a kapcsolat elmélyítésében a magyar cserkészmozgalom legkiemelkedőbb evangélikus személyisége, Vidovszky Kálmán, aki három tanéven keresztül volt az iskola vallás-tanára. Meglepő módon semmilyen nyomát nem találtuk annak, hogy bármilyen kapcsolata is lett volna az iskolában működő leánycserkészekkel. Az iskola két tanárának, Jeszenszky Ilonának és Zelenka Margitnak a cserkészleány-szövetségben is voltak tisztségei: előbbi a szövetség nagytanácsának, majd helyi tanácsának volt tagja, utóbbi pedig a szervezőbizottságban vett részt. Zelenka a cserkészvezetők továbbképzésén is tartott előadást.¹³⁴ Ezek a tisztségek azonban nem jelentették azt, hogy cserkészek, illetve cserkészvezetők is lettek volna. A tanári karból csak 1942-ben került ki cserkésztszti, Sztrokay Piroska személyében. A cserkészek így megőrizték ugyan bizonyos fokú függetlenségüket az iskolától, de munkájuk kevés támogatást kapott.

128 Leánygimnázium tantestületi jegyzőkönyvek, 42. kötet, 1942. június 13.

129 Leánygimnázium tantestületi jegyzőkönyvek, 42. kötet, 1941. augusztus 16.

130 Leánygimnázium tantestületi jegyzőkönyvek, 42. kötet, 1942. október 28.

131 Leánygimnázium tantestületi jegyzőkönyvek, 42. kötet, 1943. február 23.

132 Leánygimnázium iktatott iratok, 10. cs. 215/1942–43

133 Leánygimnázium iktatott iratok, 10. cs. 117/1943–44. 1943. november 14., Leánygimnázium értesítője (1942–1943) 48.

134 Leánygimnázium értesítője (1934–1935) 22.

A DEÁK TÉRI LEÁNYCSERKÉSZÉK MINDENNAPJAI

A hivatalos levelezésből, a tanári jegyzőkönyvekből, a fennmaradt meghívók programjaiból keveset tudhatunk meg arról, hogyan is élték meg a cserkészetet a mindennapokban. A Róth Johanna csapat irattárában fennmaradt néhány cserkészlányok által írt naplórészlet, kirándulás-leírás, tábori beszámoló. Az ilyen írások kötelező vagy legalábbis ajánlott feladatok voltak, elvárt panelekkel, azonban így is átjárják a fogalmazásokat azok az élmények, amelyek megragadták az egykori cserkészeket.

A cserkészlányoknál az önnevelés része volt a naplóírás. Fennmaradt két olyan fogalmazvány, amelyben egy-egy napjukról számolnak be a szerzők. Az 1926. május 14-éről írt fogalmazásnak már az első mondata is igazán őszintén beszél arról, hogy egy „mintanapot” fogunk megismerni: „A mai napon 8½ avval a gondolattal ébredtem; ma nem szabad semmi rosszat gondolni vagy tenni, mert részletes naplót kell írni.” Szerencsére nem mindig sikerült mintacserkésznek lenni: „Földrajzóra előtt Heinz Erzsike, ki mellettem ül, olvasott valamit, én meg az alatt megnéztem a pénztárcáját. Egy verset találtam benne, amit barátnői írtak róla meg az ő ideáljáról. Mikor ő meglátta, hogy én azt a verset olvasom, egészen elvörösödött, aztán még a lélekzetét is elvesztette; elkezdett sírni. Szerencsére bejött Lilla néni, és nem lett semmi a dologból.” Valódi cserkészettet is megpróbált végrehajtani a naplóíró, amikor két rendetlenkedő osztálytársát akarta jobb belátásra bírni: „Most megpróbáltam a Gizit és a Vilmát szépen kérni, hogy ezt máskor ne tegyék. Nem hallgattak reám. Ekkor elővettem a rajzomat, és úgy csináltam, mintha gondolkodnák [sic!] a mintán. Pedig valójában kértem a jó Istent, hogy segítsen meg. Megsegített!” Az óra után legalább Gizit sikerült jobb belátásra bírni. Hazaúton még a toborzásban is sikerrel járt: „A Politzer azt mondta, mikor hazafelé mentünk, hogy ő is cserkész lesz, és holnap eljön az órára.” Otthon is eszébe jutott a cserkészlet: „Mikor evvel kész voltam, kiolvastam Jókai »Egy az Isten« című regényét. Nagyon szép ez a könyv. Egyik alakjáról mindig Juczy néni jut az eszembe.”¹³⁵

Tordai Erzsike 1926. április 24-ét leíró naplója leginkább az érzelmeiről, érzéseiről, kétségeiről, emberi kapcsolatainak nehézségeiről számol be: „Minek barátnő? Már volt nekem nem egy, de mindet félreismertem, mind nem az volt, akinek én hittem. Most válasszak magamnak egy másikat azért, hogy abba[n] újra csalódjak? Elég volt! Az igaz, hogy az ember érzelmeit magába fojtani nem tudja, örömet-bánatot el kell hogy mondja valakinek, egy megértő, vele osztozó szívnek. Sajnos ilyen a barátok, ismerősök között nagyon ritkán találni.” A cserkésznaplójában Erzsike az iskolát is merte kritizálni: „Osztályfőnökitől mindig irtózom, mert rém unalmas szokott lenni. De ma, úgy látszik, csalódtam, mert nem volt unalmas. Deák Ferencről és az ő leveléről beszéltünk, melyet gyámleányához, Vörösmarty Ilonához intézett.” Erzsike mindenről megvolt a véleménye, de úgy érezte, ezért sokszor kinevetik. Amikor otthon néhány órára egyedül maradt, ezt írta: „Milyen jó egyedül! Az ember nem szab határt gondolatainak, mehet vissza a múltba, és reménykedhetik a jövőbe[n].”¹³⁶ Talán éppen az ilyen nehezen beilleszkedő, a világot másként látó fiataloknak segíthetett a legtöbbet a cserkészlet.

¹³⁵ Róth Johanna vegyes iratok, Egy napom napló alakban 1926. május 4-én

¹³⁶ Róth Johanna vegyes iratok, Torda Etelka naplója, 1926. április 24.

TISZTELŐ CSERKÉSZLÁNY (1929)
Fortepan / Höfler Tibor-gyűjtemény

CSEKÉSZLÁNYOK OTTHONI KÖRNYEZETBEN (1922)
Fortepan / Höfler Tibor-gyűjtemény

Évközi kirándulások leírását is megtaláljuk az iratok között. Az egyik budai ibolyaszedő-túráról egy olyan ismeretlen cserkészlány írt, aki igyekezett nagyon fegyelmezett maradni, de azért a „beszólásokat” nem tudta kihagyni: „Versenyeztünk, hogy ki találja az első ibolyát. Valentin Olga fedezte fel az első szálát, mit azzal a kijelentéssel adott át Juci néninek, hogy »az angyalkák mindig találnak virágot«. Én úgy gondolom, hogy az angyalok nem olyan elevenek, mint Olga cserkésztestvérünk.” A legkiválóbb énekes is kapott egy gonoszkodó megjegyzést: „Mondtam, hogy az idő előrehaladt, s így Juci néni parancsára sorba álltunk, és a villamosmegállóig énekeltünk. Különösen Gömöri Mancsi tett ki magáért, és gondolom, másnap rekedten ment az iskolába.”¹³⁷

Szirmay Klári egy tavaszi János-hegyi kirándulást írt le 1926 áprilisában. Ő is tudta, milyennek kell lennie egy fegyelmezett, jó cserkészlánynak, de szerencsére azt is leírta, hogy ez nem mindig sikerül: „Mikor jól kigyönyörködtük magunkat a kilátásban, indulni kellett visszafelé. 7½ kor egy szép tisztáshoz értünk. Itt egy kicsit labdáztunk. Játék után Juczy néni felolvasott egy részt a Bibliából, de mi nem figyeltünk. Nagyon szomorú tanulsággal végződött a kirándulás. Nem érdemeljük meg, hogy halljuk az Isten Igéjét, mert nem becsüljük meg. Igyekezni fogunk mindnyájan, hogy ilyesmi még egyszer meg ne történhessen velünk. Hallgatagan mentünk egy darabig; egyszerre a Petyus elesett, és ekkor vége volt a komolyságnak.”¹³⁸

A táborozás úgy is nagy élményt jelentett, hogy nem sátrakban szálltak meg. Üres villák, iskolák, óvodák szalmazsákkal berendezett szobái voltak a táborhelyek. Aki nem jutott el táborozni, annak nagyon hiányozhatott a közös nyári élmény – egy Fonyódról írt levél tanúskodik arról, hogy gondolt a Róth Johanna csapat egyik tagja cserkésztestvéreire: „Édes Jó Juczy Néni!

137 Róth Johanna vegyes iratok, Cserkészcsapatunk első kirándulása, 2.

138 Róth Johanna vegyes iratok, Szirmay Klári: Cserkészcsapatunk kirándulása az Erzsébet-kilátóhoz, 1926. április 30., 2.

Ne haragudjék, hogy csak most írok, de ez a hóhullám legmagasabb fokra emelte lustaságomat.” A cserkészparancsnoknak írt levél legnagyobb része a Fonyódon táborozó fiúcserkészekről szól. „Hogy a szorgalomról van szó, elárulom Juczy néninek, hogy egy verset már megtanultam. Ti. itt 5 fiúcserkész- és 1 leventetábor volt, ezek háromszor tartottak tábortűzet. S náluk megtetszett 2 vers, és elkértem tőlük. Tanultam ám bolondságot is a tábortűznél. Ezt a lányok is előadhatnák a táborban. [...] Olyan jó volt ülni a tűz körül. Elgondoltam, hogy a lányok is így fognak ülni, de én nem lehetek köztük. Egész elszomorodtam, de aztán örültem, hogy mégis csak ülhetek tábortűz körül. De sajnos már elmentek mind, s most nincs semmi érdekes.”¹³⁹

Saját táborozásról szóló leírás is megőrződött. A közös munka mindig meghatározó élmény volt, Wiener Mária így írt erről 1926 novemberében, a nyári táborra emlékezve: „A pincében ritkán tartottunk valamit, a mérlegen azonban mindennap megmértük magunkat, hogy mennyit híztunk. Ha a fáskamrára gondolok, mindig a sok keserves fűrészelés jut eszembe. Emlékszem, hogy nekünk ez a munka, no meg a mosogatás volt a táborban ellenszenves. Ha Juci néni nem fűrészel velünk, nem hiszem, hogy sok apró tűzifa jutott volna a kályhába.” Annyi biztos változott a 21. századra, hogy a két háború közötti hivatalos vagy magánjellegű tábori beszámolók szerzői mindig büszkén írtak arról, hogy a lányok erősödtek, illetve híztak a táborozás során. Wiener Mária egyik legmaradandóbb élménye az volt, amikor megbüntették: „Sohasem felejttem el, mikor Policzer Katóval mentünk vásárolni, és tejfelt hoztunk ki a táborba. Útközben elfogott minket a költői ihlet, és a nagy verselésben meg éneklésben a tejfel rám ömlött. Gyászos, vagyis inkább fehér emlékét ma is őrizi a kalapom, melyet övre csatolva viseltem. Leírom a verset, ami[ről] most már magam is beismerem, hogy elég ügyetlen, de akkor, mivel első volt, mindenkinek tetszett.

Egyszer voltunk vásárolni – Nem is kellett sokat szólni.

Lefeküdtünk az árokba – Elmerültünk az álomba.

Ott feküdtünk szépen csendben – Cserkészekhez illő rendben.

Az emberek megálltak, néztek – Mit csinál e két leánycserkész lélek.

Míg e verset költögettük – A tejfelt kiöntögettük.

Ki is kaptunk a táborba’ – Mert nem jutott a csuszába.”

A táborozás csúcspontja a tábortűz volt: „Vacsora után pokrócokkal és kabátokkal megrakodva, mert hisz az esték hűvösek voltak, megindultunk a tábortűzhöz. Akkor láttam a szabadban először tábortűzet, az emlékét most is őrzöm a felejthetetlen szép estéknek. [...] Szinte sajnáltuk, amikor a tűzet eloltották, sokan közülünk üszköt tettek el az első tábortűzből.”¹⁴⁰

ÖSSZEFOGLALÁS

A két világháború közötti leánycserkészet éppen annyira különbözött a mai cserkészettől, mint amennyire a két korszak politikai, társadalmi helyzete eltér egymástól. A mainál jóval hierarchikusabb, a nők kíváncsú szerepét határozottan és szűkkörűen meghatározó társadalomban

¹³⁹ Róth Johanna vegyes iratok, Rózsi levele Lengváry Júliának, Fonyód, 1–3.

¹⁴⁰ Róth Johanna vegyes iratok, Wiener Mária: Milyen volt a tábor?, 3–4.

kellett magát elfogadtatnia a mozgalomnak. A magyarországi leánycserkészeknek minden fórumon hangsúlyozniuk kellett, hogy a lányokat nem „fiús” dolgokra, hanem áldozatkész, vallásos, hazaszerető, rátermett családanyáknak akarják nevelni. Az 1929-es magyarországi cserkészleány-világkonferencián a magyar szövetség elnöke, Lindenmeyer Antónia *A cserkészleányok nőies nevelése* címmel tartott előadást.¹⁴¹ A cserkészleányok próbapontjai között még 1948-ban is megtaláljuk, hogy legalább öt érvet fel kellett tudniuk sorolni a leánycserkészet mellett.¹⁴² A Deák téri leánycserkészek helyzete tehát inkább volt tipikus, mint kivételes abból a szempontból, hogy működésüket mindvégig bizonyos gyanakvás övezte a fenntartó iskola részéről.

A Deák téri cserkészcsapatok autonómiája a 21. századból nézve elképzelhetetlenül korlátozott volt. Az éves programtól kezdve a próbákon és a cserkészfelszerelések beszerzésén át a táborok napirendjéig mindenben alkalmazkodni kellett a szövetség iránymutatásához. Évente legalább egyszer járt szövetségi ellenőr a csapatnál, aki az önállóan rendezett tábort is meglátogatta. Mindeközben az iskola jóindulatát vagy legalább semlegességét is meg kellett tartaniuk, hogy működésük minimális feltételeit biztosítani tudják. A szövetség gyámkodása azonban olyan szabadságot is adott az iskola cserkészcsapatának, amelyet a többi diákkör, önképzőkör, iskolai egyesület nem élvezhetett. A cserkészszövetség nemcsak irányította, de meg is védte a csapatot az iskola befolyásától. Hiába merült fel többször is a csapat megszüntetésének gondolata, a szövetség tekintélye ezt lehetetlenné tette. Nem tekinthetjük véletlennek, hogy a Kossuthné csapat éppen azokban az években kapott dicséretet, kitüntető oklevelet a szövetségtől, amikor mélypontra volt kapcsolata az iskolával. Az igazgatóval is közölt elismerések fenntartották a legalább elviselhető viszonyt az iskola és a csapat között. Arra, hogy ez az iskolán belüli autonómia valóban zavarta az iskolavezetést, talán a legjobb példa az az 1940-es levél, amelyben az igazgató a cserkészkönyvtárból kikerült Sherlock Holmes-könyv ügyét ismertette a panaszt tevő szülővel. Abban az évben íródott, amikor éppen a legkiválóbb volt a cserkészcsapat és az iskola viszonya: „...meg kellett állapítanom, hogy a gyermek nem az iskola könyvtárából vitte a könyvet haza, hanem a cserkészcsapatéból. Nem tartom helyesnek, hogy ott is ilyen könyvek vannak, azonban ez a könyvtár a cserkészszövetség fennhatósága alatt áll, s erről mi nem is tudunk – talán helytelen ez, de jelenleg így van.”¹⁴³ Az iskola fennhatósága csak úgy erősödhetett volna meg, ha az intézmény cserkészvezető-képzőt végzett tanára átveszi a vezetést, ám erre – mint már említettük – csak a háború után került sor.

A cserkészek írásából azért idéztünk hosszabban, hogy bizonyítsuk: a megkötöttségek között is képesek voltak a Deák téri csapatok olyan élményekkel, tapasztalatokkal gazdagítani tagjait, amelyeket ma is a cserkészlet lényegéhez tartozónak mondhatunk. Az 1931-es zagyvapátfalvi táborról szóló beszámolóban a csapat vezetője ki is emelte a szabadságot, az önállóságot, amikor az indulás utáni hangulatról beszélt: „...majd hogy ki nem bújtak a bőrükből, de azért velük éreztem, lelkesedtem, mert át tudtam érezni, mit jelent számukra ez az első szülői felügyelet nélküli utazás, az ő első önálló szárnypróbálgatásuk. Igaz, hogy ott voltam én, a szigorú Juczy néni, de az mégis más.”¹⁴⁴ Ez a „mégis más” volt a Deák téri cserkészlet legfontosabb értéke a két világháború

141 Evangélikus Országos Levéltár, Budapesti Evangélikus Leánygimnázium levéltára, 60. cs., IV. rész. Cserkészleány-világgyűlés programja, 1928, 31.

142 Deák téri Evangélikus Gimnázium iskolamúzeuma, I 3/B Csizmadia Éva cserkészfüzet, 1947–1948, 32–33.

143 Leánygimnázium iktatott iratok, 7. cs. 105/1940, 1940. március 13.

144 Róth Johanna vegyes iratok, Lengváry Júlia beszámolója a táborozásról 1930-ban, 1.

között. Jó keresztyénné, jó honleánnyá, jó családayává akarta nevelni a lányokat a család, az iskola és a társadalom. A sok megkötöttség és előítélet között működő leánycserkészlet azonban mindezek mellett megpróbálta tagjait autonóm, szabad és felelős emberekké is formálni.

FELHASZNÁLT IRODALOM

ALAPSZABÁLY (1934)

A Magyar Cserkészleány Szövetség Alapszabályai. Budapest, Magyar Cserkészleány Szövetség.

FABINY (2000)

Dr. FABINY TIBOR: *Az első kövek. A gyülekezetet, templomot és iskolát építő pesti evangélikusok története 1787–1811.* Budapest, Pesti Evangélikus Egyház Deák téri Egyházközség.

GERGELY (1989)

GERGELY FERENC: *A magyar cserkészlet története 1910–1948.* Budapest, Göncöl.

LEÁNYGIMNÁZIUM ÉRTESÍTŐJE (1933–1934)

Dr. BÁNKÚTI (BÖHM) DEZSŐ (szerk.): *A Budapesti Ág. Hitv. Evangélikus Leánygimnázium értesítője az 1933–34. évről.* Budapest, Ifj. Kellner Ernő Könyvnyomdája.

LEÁNYGIMNÁZIUM ÉRTESÍTŐJE (1934–1935)

Dr. BÁNKÚTI-BÖHM DEZSŐ (szerk.): *A Budapesti Ág. Hitv. Evangélikus Leánygimnázium értesítője az 1934–35. iskolai évről.* Budapest, Ifj. Kellner Ernő Könyvnyomdája.

LEÁNYGIMNÁZIUM ÉRTESÍTŐJE (1937–1938)

Dr. BÁNKÚTI DEZSŐ (szerk.): *A Budapesti Evangélikus Leánygimnázium értesítője az 1938–39. iskolai évről.* Budapest, k. n.

LEÁNYGIMNÁZIUM ÉRTESÍTŐJE (1938–1939)

Dr. BÁNKÚTI DEZSŐ (szerk.): *A Budapesti Evangélikus Leánygimnázium értesítője az 1938–39. iskolai évről.* Budapest, k. n.

LEÁNYGIMNÁZIUM ÉRTESÍTŐJE (1939–1940)

Dr. BÁNKÚTI DEZSŐ (szerk.): *A Budapesti Evangélikus Leánygimnázium értesítője az 1939–40. iskolai évről.* Budapest, k. n.

LEÁNYGIMNÁZIUM ÉRTESÍTŐJE (1940–1941)

Dr. BÁNKÚTI DEZSŐ (szerk.): *A Budapesti Evangélikus Leánygimnázium értesítője az 1940–41. iskolai évről.* Budapest, k. n.

LEÁNYGIMNÁZIUM ÉRTESÍTŐJE (1941–1942)

Dr. BÁNKÚTI DEZSŐ (szerk.): *A Budapesti Evangélikus Leánygimnázium évkönyve az 1941–42. iskolai évről.* Budapest, k. n.

LEÁNYGIMNÁZIUM ÉRTESÍTŐJE (1942–1943)

Dr. BÁNKÚTI DEZSŐ (szerk.): *A Budapesti Evangélikus Leánygimnázium évkönyve az 1942–43. iskolai évről.* Budapest, k. n.

LEÁNYGIMNÁZIUM ÉRTESÍTŐJE (1946–1947)

Dr. REMPORT ELEK (szerk.): *A Budapesti Evangélikus Leánygimnázium és a vele kapcsolatos Általános Iskola évkönyve az 1946–47. iskolai évről.* Budapest, Koltai Ernő Könyvnyomdája.

LEÁNYKOLLÉGIUM ÉRTESÍTŐJE (1929–1930)

Dr. BÖHM DEZSŐ (szerk.): *A Budapesti Ág. Hitv. Evangélikus Leánykollégium értesítője az 1929–30. évről.* Budapest, Fébé-nyomda.

LEÁNYKOLLÉGIUM ÉRTESÍTŐJE (1930–1931)

Dr. BÖHM DEZSŐ (szerk.): *A Budapesti Ág. Hitv. Evangélikus Leánykollégium értesítője az 1930–31. évről.* Budapest, Fébé-nyomda.

LEÁNYKOLLÉGIUM ÉRTESÍTŐJE (1932–1933)

Dr. BÖHM DEZSŐ (szerk.): *A Budapesti Ág. Hitv. Evangélikus Leánykollégium értesítője az 1932–33. évről.* Budapest, Ifj. Kellner Ernő Könyvnyomdája.

LEÁNYNEVELŐ ÉRTESÍTŐJE (1926–1927)

Dr. BÖHM DEZSŐ (szerk.): *A Pesti Ev. Magyar Egyház Veres Pálné Leánynevelőintézetének és a Budapesti Deák-téri Ev. Testvéregyházak Polgári Leányiskolájának értesítője az 1926–27. évről.* Békéscsaba, Körösvidéki Lapnyomda.

POLGÁRI LEÁNYISKOLA ÉRTESÍTŐJE (1925–1926)

MIKOLIK KÁLMÁN (szerk.): *A Budapesti Deák-téri Ág. Hitv. Testvéregyházak Polgári Leányiskolájának értesítője az 1925–26. iskolai évről.* Budapest, Ifj. Kellner Ernő Könyvnyomdája.

ZÁSZKALICZKY (2019)

ZÁSZKALICZKY PÉTER: Egyesületek és munkásságuk. In uő (szerk.): *Oltalom a zivatarban II. A Pesti Evangélikus Egyház a 20. században.* Budapest, Pesti Evangélikus Egyház Deák téri Egyházközség, 13–20.

ZOMBORYNÉ (2000)

ZOMBORYNÉ BAZSÓ ROZÁLIA: *A pesti evangélikus oktatás krónikája.* Budapest, magánkiadás.

Tanulmányomban a Premontrei Szent Norbert Reálgimnáziumban működő 44. számú Rákóczi cserkészcsapatot mutatom be. Vizsgálódásom célja, hogy feltárjam, milyen módon vettek részt a cserkészek a város életében, illetve a helyi cserkészközösség miben tért el az ország több száz településén működő hasonló csapattól. A nemzetközi mozgalom 1933-ban megrendezett IV. világtalálkozójáról ismert város gimnáziumi csapatának bemutatása érdekes adalékokkal szolgálhat a korszak ifjúságtörténetéhez.

EGYESÜLETI ÉLET GÖDÖLLŐN

Az 1867-es kiegyezést követően a magyar állam felvásárolta a Grassalkovich család gödöllői birtokait, majd a kastéllyal egyetemben Ferenc József, illetve Erzsébet királyné rendelkezésére bocsátotta őket. Miután kiépült a gödöllői vasútvonal, és 1911-től HÉV-vonal is vezetett ide Budapestről, a város hatalmas fejlődésnek indult. Az 1930-as népszámlálás szerint 11 258 fős volt Gödöllő népessége, amelyből 7070-en katolikusok, 2992-en reformátusok, 505-en evangélikusok és 320-an izraelita vallásúak voltak.¹

Gödöllőn, akárcsak az egész országban, a két világháború között virágzott az egyesületi élet. Például a Közművelődési Egyesületnek több mint négyszáz tagja volt a városban. Stuhlmann Patrik – aki egy bő évtizeden keresztül igazgatója volt a Premontrei Szent Norbert Reálgimnáziumnak – is a társelnökök közt szerepelt. Ugyancsak tag volt Endre László² is, akinek Gödöllő és a cserkészek életében egyaránt fontos szerepe lett.³ Az 1929-ben megalakult Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségében tevékenykedett Endre László felesége, míg Buczkó Emil a Premontrei Szent Norbert Reálgimnázium tanára és a rend tagja az egyesület titkára volt. A fent említett egyesületeken kívül még több tucat működött Gödöllőn, a fontosabbak: MOVE, nőegylet, Nemzeti Phalanx, kerékpár-egyesület, Gödöllői Besnyői Népkönyvtár Egyesület, Magyar Motorkerékpározók Egyesülete, József Királyi Herceg Szanatórium Egyesület, betegsegélyező egyesület, *leányegylet*, *kereskedelmi egyesület*, *Gödöllői Nyaralók Egyesülete*, leventecsapat, *Gödöllői Kaszinó*, Pro Integritate Ifjúsági Egyesület, Öreghegyi Társaság.

A városban a 44. számú Rákóczi cserkészcsapat mellett működött több más csapat is, így a 821. számú Kálmán herceg, a 802. számú Szent Korona és a 943. számú Ráday Pál cserkészcsapat. Rajtuk kívül a lánycserkészlet létrejötte után több lánycserkészcsapat is alakult Gödöllőn.

CSERKÉSZÉLET A GIMNÁZIUMBAN (1924–1933)

A premontrei rend gimnáziuma a trianoni béke következtében költözött Gödöllőre. Megszervezésében kulcsszerepet játszott Takács Menyhért, akinek célja az évszázados pedagógiai munka

1 Hovhanessian (1933) 18–23.

2 Endre László már ekkor is szélsőséges politikusnak számított, azonban miután bekerült a Sztójay-kormányba, és a belügyminisztérium közigazgatási államtitkára lett, részt vett a zsidók deportálásában. 1946. március 28-án háborús bűnösként felakasztották.

3 Hovhanessian (1933) 208–211.

folytatása volt. A jogfolytonosságot a csonka Magyarországra átköltözött szerzetes tanárokon kívül az is mutatta, hogy a korábban a premontrei rend által fenntartott gimnáziumokban működő egyesületeket a városban újraalapították. Kormányzati részről a premontreieken Klebelsberg Kuno segített, aki átadta nekik Gödöllőn a Fácánost, és hozzá igen jelentős birtokokat, így 1923-ban megtörtént az alapkövetétel. 1925-ben megépült a konviktus is, így megnövekedett a bentlakó vidéki tanulók száma. A gimnáziumban ekkor már szerzetes és világi tanárok egyaránt tanítottak. Az épület 1928-ban vált teljessé, amikor elkészült a rendház is. Az iskola a következő másfél évtizedben zavartalanul működhetett, azonban 1944-ben a hadműveletek miatt egy évre bezárta kapuit.

„Nem lehet ma iskolát elképzelni cserkészlet nélkül” – írták a premontrei reálgimnázium 1924/25-ös értesítőjében.⁴ E kiadványt ettől kezdve minden tanév végén megjelentették, összefoglalva az év történéseit, a diákok osztályzatait, az iskola eredményeit, és természetesen az egyesületi élet minden mozzanatáról is beszámoltak. A reálgimnáziumban fontosnak tartották, hogy már az első tanítási évben meghonosítsák a cserkészletet, de ekkor még csak I. és II. osztályos tanulók jártak ide, így ekkor még csak a kiscserkészletet tudták bevezetni. Az iskola első toborzóját 1924. december 2-án tartották meg, amikor is az értesítő szerint az iskola csaknem valamennyi tanulója jelentkezett felvételre. Negyvenhárman lettek próbaidősök, és az újoncpróbát követően harmincöt gyermeket engedtek ígérettételre. Az iskolában hat tanár foglalkozott a cserkészlet nevelésével, munkájukat Buczkó Emil fogta össze. A csapat azonban csak a tanév végén, 1925. június 21-én alakult meg, amikor harminchárom tanuló tett ünnepélyes fogadalmat. 44. számú Rákóczi cserkészcsapat lett a nevük, ami egyfajta folytonosságot biztosított a premontrei rend által fenntartott, Trianon után elszakadt kassai és a gödöllői gimnázium között, ugyanis ez a csapat lett az utóda az 1916-ban ugyancsak Buczkó Emil által alapított kassai csapatnak. 1925-ben rendezték meg az újonnan megalakult csapat első táborát is Babat-pusztán, Máriabesnyő mellett.

Az 1925/26-os tanév során a csapat immáron egy másodosztályú próbával rendelkező cserkészből, negyvenhét cserkészből és hét kiscserkészből állt.⁵ A közösség országos szinten is ismertté vált, ugyanis egyik ünnepségükön számos magas rangú cserkésztsiszt jelent meg, például Witz Béla országos elnök és Farkas Gyula, a *Magyar Cserkész* főszerkesztője. 1926. május 16-án a Magyar Cserkészszövetség X. kerületéből mintegy hetven cserkésztsiszt és segédtsiszt tartott találkozót az iskolában, s ezzel a csapat és az iskola – röviddel a megalakulása után – még jobban felhívta magára a figyelmet. Több gödöllői gazda és kassai öregdiák is jelentős adománnyal segítette a csapatot, sőt az egyik gödöllői földbirtokos, Pekáry István a pénzadományon kívül meghívta táborozni a cserkészeket saját birtokára.⁶ A tábor saját beszámolójuk szerint igazán maradandó élményt jelentett, és visszaemlékezéseikben nem győznek hálálkodni a vendéglátó családjának. Elsőben indultak el, amely már több napja tartott azon a vidéken, a gazdák kétségbe is voltak esve a növényeik miatt. Amikor azonban megjelentek a cserkészek, az eső elállt, és a visszaemlékezésekben humorosan meg is jegyzik, hogy a gazdák nem is akarták elengedni a táborozókat, attól tartva, hogy visszatér az eső.⁷ A jelentős pénzadományokat a csapat egy hatalmas sátorra fordította, amelynek egyes részeit a helybéli mesterek ingyen készítették el.

4 Premontrei értesítő (1924–25), 20–22.

5 Premontrei értesítő (1925–26), 31–35.

6 Premontrei értesítő (1925–26), 31–35.

7 Premontrei értesítő (1925–26), 31–35.

A PREMONTREI REND GÖDÖLLŐI REÁLGIMNÁZIUMA (1937)
Fortepan / Paczoly család

Az 1926/27-es tanév során ugyancsak emelkedett a cserkészek száma, ami természetesen annak is betudható, hogy egyre több osztály tanult a nemrég megalakult iskolában. Ekkorra már hetvenhat diákjuk csatlakozott a mozgalomhoz.⁸ A tanév elején volt egy nagyszabású rendezvény, amelyet a 44. Rákóczi csapat szervezett, és itt végzett munkájukkal, cserkészies magatartásukkal oly mélyreható benyomást gyakoroltak a város lakosságára, hogy a Gödöllői Járás Közművelődési Egyesülete határozott arról, hogy készíttet egy cserkészethez illő országos zászlót. Ezt Gödöllő kiváló festőművésze, Nagy Sándor tervezte meg, de csak a következő évben készült el. Az iskola élete ebben az évben még szorosabban összefonódott a cserkészettel, ugyanis Stuhlmann Patrik rektor-főigazgatót a Cserkész Nagytanács tagjává választották. Ebben az évben a cserkészek Gosztony Aladár máltai lovag, földbirtokos Zagya melletti udvarára mentek táborozni. A tisztek szerint tartalmas volt és gyorsan elrepült az a két hét a gyönyörű környezetben, és a „dolgos alföldi” nép is oly annyira megkedvelte a cserkészeket, hogy a korabeli beszámolók szerint könnyes szemmel, virágot dobálva búcsúztak el tőlük.

Az 1927/28-as tanévben hetven cserkész tevékenykedett továbbra is Buczkó Emil és Szopek Lóránd cserkészvezetők, premontrei tanárok vezetése alatt.⁹ A cserkésztevékenységet időközben egyre több közbizalmi méltóság és katonai vezető vette pártfogásába, így Császár István csendőrszázados is, aki egész évben, minden hónap két szombatján céllövészetet oktatott a cserkészeknek.

⁸ Premontrei értesítő (1926–27), 33–41.

⁹ Premontrei értesítő (1927–28), 55–65.

Császár munkáját több csendőrtiszt segítette. A cserkészek táborát ebben az évben egy pre-montrei szerzetes és jószágkormányzó, Lacsny Ince birtokán rendezték meg. Bár a vendéglátó sajnálatos módon elhunyt a tábor elkezdése előtt, a kéthetes esemény megvalósult.

Az iskola értesítője szerint az 1928/29-es tanév során már két raj alkotta a 44. számú Rákóczi cserkészcsapatot: a Szent László és a Sauberer rajt Szopek Lóránd és Vidákovich Aladár vezette.¹⁰ Ebben az évben különleges célt tűzött ki maga elé a csapat, ugyanis szerettek volna minél többen kijutni az 1929-es angliai cserkész-világtalálkozóra. Nagyjából az egész évet ehhez igazították, és valóban mindent megtettek, hogy álmuk valóra váljon. Az 1929. május 5-én tartott úgynevezett dzsemborimatinén számos magas rangú közjogi méltóság, köztük Horthy Miklós kormányzó és Klebelsberg Kuno kultuszminiszter is részt vett. Az itteni előadásban a Rákóczi csapat harminckét cserkésze vett részt, akik népi ruhában adtak elő egy táncot.

A válogatók után huszonnégy tanuló utazhatott ki Angliába a III. világdzsemborira, vezetőik Ábrahám Ambrus, Szopek Lóránd, Vidákovich Aladár, Pohl Sándor és Buczkó Emil cserkész-tisztek voltak.¹¹ Különpróbák során választották ki azokat a cserkészeket, akik mehettek. A részvétel hatalmas kiváltság volt, már csak azért is, mert ezen kívül nem sok esélyük lehetett kijutni a szigetországba. A kiutazást számos magánszemély, hivatal és szervezet támogatta.¹² A gödöllői cserkészek a dzsemborin is sikeres előadást tartottak, amelyen jelen volt a walesi herceg is, aki külön köszönetet mondott a táncukért. Az előadás színvonalát az is emelte, hogy a cserkészek Mária Terézia korabeli huszárruhákban jelentek meg.¹³ Pohl Sándor egyik levelében így ír a sikerről: „Az angolok szerint mi vagyunk a tábor büszkesége. Frenetikus sikere volt a tábori színházban a gödöllőiek táncának, nem akarták leengedni őket a színpadról. 13 000 idegen cserkész jár már árvalányhajjal. A lengyelek, finnek, amerikaiak, norvégok tüntetnek mellettünk; magyarul éljeneznek!”¹⁴

A csapat ebben az évben nemzetközi kapcsolatait is elkezdte építeni, ugyanis áprilisban száz cserkész látogatott városukba az angliai kenti grófságból. A cserkészlet szerves része lett Gödöllő életének, olyannyira, hogy ettől az évtől Buczkó Emil állandó rovatot vezetett a *Gödöllői Hírlap*ban. Buczkó rendkívüli fontosságúnak tartotta az ifjúság erkölcsi és testi nevelését: „Világossá lett, hogy egy országnak nemcsak gyárakra, gépekre, vasútra, telefonra és rádióra van szüksége, hanem sokkal inkább becsületre, tisztességre, igazságosságra és erkölcsre. De az is világos lett, hogy mindezt jelszóval, a lelkesedés pillanatnyi felszításával a tömegek megfelelő erkölcsi élete nélkül nem lehet elérni.”¹⁵ Buczkó ezt a fajta nevelést és a magyar nemzeti öntudatra ébredést az ifjúság lelkiismeretes tanításában vélte megvalósíthatónak, többek között a cserkészlet segítségével. Buczkó munkáját olyannyira elismerte a kormány, hogy a kultuszminiszter oklevéllel fejezte ki háláját a cserkésztszist és tanár iránt, amiért az egész életében az ifjúság keresztény nemzeti neveléséért munkálkodott.

10 Premontrei értesítő (1928–29), 55–64.

11 Premontrei értesítő (1929–30), 53–56.

12 *Gödöllői Hírlap*, 1929. január 8.

13 Pohl Sándor (1929): Képek az angliai jamboree-ről. *Gödöllői Hírlap*, 1929. augusztus 18.

14 *Gödöllői Hírlap*, 1929. augusztus 18.

15 *Gödöllői Hírlap*, 1928. december 2.

Az 1930/31-es tanév során már százhuszonegy tanuló cserkészkedett a csapatban.¹⁶ A fiúk szeptemberben részt vettek a X. cserkészkerület isaszegi hadijátékán. A cserkészek természetesen nem igazi fegyverekkel küzdöttek: puska helyett cserkészbotot fogtak, halált osztó golyók helyett labdákat dobáltak, és a táskájuk sem a lőszertől, hanem az elemózsiától volt púpos. Az eseményen több közjogi méltóság is részt vett, köztük Teleki Pál főcserkész, Molnár Frigyes külügyi főtitkár, vitéz Farkas Ferenc vezérkari őrnagy és vitéz Endre László főszolgabíró. A cserkészeknek egy angol vendégük is volt, akinek a jelenlétében leplezték le a 48-as hősi emlékoszlopot.¹⁷ A tábor, melyet ebben az évben Nógrádverőce mellett rendeztek meg, a tisztek az egyik legsikeresebbként jellemezték, ugyanis a premontrei gimnáziumból ezen vett részt addig a legtöbb cserkész, és a tábor során a jó helyszínnek köszönhetően rengetegféle foglalkozásra nyílt lehetőség, így a diákok kirándultak, íjászkodtak, céllövészetben vettek részt, és horgászhattak is. A táborozókat meglátogatta a tanári kar egy része és a váci püspök is. A cserkészek között figyelmesek lehetünk egy igen érdekes névre, mégpedig Windischgrätz Vincéére, aki annak az Alfred Candidus Ferdinand zu Windisch-Grätz hercegnek a dédunokája volt, aki az 1848/49-es magyar szabadságharc egyik szakaszában a császári csapatok főparancsnoka volt. A cserkészek többször részt vettek az isaszegi csata napján, azaz április 6-án tartott ünnepségeken, ahol fel is léptek. Megbetegedett társa helyett egyszer éppen Windischgrätz Vincének kellett előadást tartania több száz ember előtt az isaszegi csatáról, ahol annak idején az ő dédapját győzték le a magyar seregek. Vince azonban már nem osztráknak, hanem magyarnak tartotta magát, noha az évkönyvek szerint a hercegi cím még mindig járt neki.

Az 1931/32-es tanévben a cserkészek létszáma százharmincnégy fő volt. A csapat részt vett a gödöllői járási titkárság cserkésznapján, majd egy cserkésztishti gyűlésen, ahol díszőrséget álltak gróf Teleki Pál fogadásán. Az őrök ebben az évben számos gyakorlati munkát is végeztek, így voltak, akik a maguk és cserkész társaik számára bútorokat faragtak, és olyanok is, akik irodalmi tevékenységbe kezdtek. Ők jól sikerült műveiket saját kiadású füzetben, *Tárogatóhangok* címmel jelentették meg. A legnagyobb öröm és meglepetés akkor érte a cserkészcsapat tagjait és vezetőit, amikor véglegessé vált, hogy Gödöllő lesz az 1933-as világdzsembori helyszíne.

A GÖDÖLLŐI VILÁGDZSEMBORI

Magyarország és más közép-európai államok is, például Csehszlovákia már az 1929-es cserkész-világtalálkozót is szívesen megrendezte volna, de akkor Angliára esett a választás.¹⁸ Az 1931-ben megtartott VI. nemzetközi konferencián azonban Magyarországot érte a megtiszteltetés. A világdzsembori táborparancsnokául gróf Teleki Pál főcserkészt választotta meg 1931. augusztus 4-én a Magyar Cserkészszövetség elnöki tanácsa. Hamarosan megalakult a vezetőség és a szakcsoportok is. Ezenkívül megkezdődött az alapvető szabályok és a programtervezet kidolgozása. Teleki Pál többször járt Gödöllőn a premontrei reálgimnáziumban, és folyamatosan egyeztetett Stuhlmann Patrikkal, valamint a helyi cserkésztisztekkel, köztük Buczkó Emillel.¹⁹

¹⁶ Premontrei értesítő (1930–31), 46–48.

¹⁷ *Gödöllői Hírlap*, 1930. szeptember 28.

¹⁸ Országos Cserkész Levéltár P szekció, 193.

¹⁹ Premontrei értesítő (1931–32), 33–38.

CSOPORTKÉP A GÖDÖLLŐI DZSEMBORIN (1933)
Fortepan / Koroknai-Tegez Ferenc

Vajon mi volt az oka annak, hogy Gödöllő mellett döntöttek a szervezők, hiszen a levéltárban fellelhető iratokban több tucat lehetséges helyszínről olvashatunk.²⁰ Ilyen volt a Balaton vidéke, különböző dunai szigetek, mint Csepel és a Margitsziget, a Bükk, Mátra, Tata, Budapest, amelyeket különböző okok miatt elvetettek. Akadtak olyanok, ahol erkölcsi vagy fizikai veszélyek leselkedtek volna a cserkészekre. A Balaton hegyes vidéke túlságosan veszélyes lett volna, a dunai szigeteket állandóan áradás fenyegette, és nehezen lehetett őket megközelíteni, a Bükk és a Mátra ugyancsak nehezen megközelíthető, és ott nem lett volna fürdési lehetőség. Budapesten nem volt hely több tízezer fiú részére, Tatát pedig azért vetették el, mert Gödöllőt szebbnek találták.

Azonban Gödöllőn számos más előnyt is megemlítettek. Elsőként Budapest közelségét, hiszen a találkozó nem titkolt célja Magyarország népszerűsítése, kultúrájának és történelmi múltjának megismertetése volt az ideérkezőkkel. Ám a dzsembori elsődlegesen nem látványosság, hanem nemzetközi összejövetel, így Gödöllő ilyen szempontból is előnyös volt, hiszen itt szabályozni tudták, hogy mikor ki mehet be a táborba, és mely időpontokban lehetnek csak cserkészek a területén. Gödöllőt a sokféle kedvező tömegközlekedési lehetőség is alkalmassá tette, ugyanis vonat és HÉV is átment a városon, így a közönség és a cserkészek is könnyebben juthattak el a táborba, mint ha a Balaton északi részére vagy a Mátrába kellett volna menniük. A városnak ekkor két igen nagy kiterjedésű parkja volt, így könnyedén fel lehetett állítani a sátrakat is. Érdekes, hogy Gödöllőt az összes addigi külföldi tábor helyszínével összehasonlítva is jobbnak találták a táj gazdagsága miatt, ugyanis itt parkok, erdők, mezők és dombos vidékek egyaránt voltak, ami a természetbarát cserkészek körében napjainkig alapvető elvárásnak tekinthető. Ezenkívül akkoriban

²⁰ Országos Cserkészlevéltár P szekció, 656–666.

még több tó tarkította a környéket, így a fürdést is könnyen meg lehetett oldani. Az utolsó – és számunkra legfontosabb – érvként viszont azt hangoztatták, hogy Gödöllőn igen erős a cserkész, ami mutatja a 44. számú Rákóczi cserkészcsapat jelentőségét és vezetőinek befolyásosságát.

Az 1932/33-as tanévben minden a cserkész és a IV. világdzsembori körül forgott – az országban és a gimnáziumban egyaránt. A világtalálkozó megrendezése a 44. számú Rákóczi cserkészcsapat számára egész fennállása során az egyik legnehezebb feladat és egyben a legnagyobb sikert és elismerést hozó esemény volt. A premontrei gimnázium a dzsembori szervezésének egyik tengelyévé vált, amit jól mutat, hogy a legmagasabb rangú tisztek, mint Teleki Pál főcserkész, Farkas Ferenc vezérkari főnök, Papp Antal országos elnök, Semsey Aladár, a X. cserkészkerület elnöke és Edmund Godfrey-Faussett, az 1929-es világdzsembori parancsnoka is többször megfordultak a gimnáziumban.²¹ A tábor előkészítése során Gödöllőn több százezer pengő értékben kutakat ástak, különféle berendezéseket szállítottak ide, és egyes helyeken csatornáztak is, ami segítette a város fejlődését.²² A kormány és a cserkészszövetség külön megállapodásokat kötött a MÁV-val és a HÉV üzemeltetőivel, hogy a cserkészek olcsóbban vehessék igénybe a tömegközlekedési eszközöket a dzsembori ideje alatt. E célból különböző igazolásokat is kibocsátottak, amelyekből a rendi levéltárban is maradtak fenn példányok. A szervezők szerződéseket kötöttek az étel- és szállás-ellátással kapcsolatban. Sok szállító gödöllői volt, olyan nagy cégek mellett, mint a Stühmer.²³

A gödöllői dzsembori augusztus 1-jén kezdődött, és augusztus 15-én fejeződött be. A premontrei gimnázium csaknem száz cserkessel vett részt a dzsemborin.²⁴ A világtalálkozó idején Horthy Miklós is ellátogatott Gödöllőre, találkozott Baden-Powell-lel, és felkereste a premontrei gimnáziumot is, ahol legutóbb tíz évvel azelőtt, az intézmény alapkövetelésének idején járt.²⁵

A premontrei gimnázium cserkészei vezetőikkel együtt igen fontos feladatokat vállaltak a dzsemborin. A fiúk közül sokan küldöncök, hírvivők, tolmácsok, idegenvezetők és irodai szolgálatosok voltak.²⁶ Az idősebb cserkészek a X. altáborba lettek beosztva, ahol a legmostohábbak voltak a körülmények. A gimnázium megnyitotta kapuit a dzsembori cserkészei előtt. Ott szálltak meg a külföldi delegátusok legfontosabb tagjai, Lord Baden-Powell és kísérei is.²⁷ A kisebb cserkészek a gimnáziumban végeztek szolgálatot, ahol ők is idegenvezetőként és tolmácsként működtek közre. A fiatal diákok nyelvtudásukkal olyannyira lenyűgözték a vendégül látott magas rangú cserkész tiszteket, hogy többen ajándékot is kaptak a vendégektől.²⁸ Megjelent a gimnáziumban Gusztáv Adolf svéd herceg is, aki ugyancsak cserkész volt, és egészen Teleki haláláig folyamatosan tartotta a kapcsolatot a magyar cserkészekkel.²⁹ A Rákóczi cserkészcsapat tisztjeit, Stuhlmann Patrikot, Buczkó Emilt, Vidákovich Aladárt, Pohl Sándort és Szopek Lórándot munkájukért a dzsembori emblémáját megörökítő Fehér Szarvas-éremmel is kitüntették.³⁰

21 Premontrei értesítő (1932–33), 33.

22 Gödöllő és Vidéke, 1933. március 5.

23 Gödöllő és Vidéke, 1933. március 19.

24 Gödöllői Hírlap, 1933. július 2.

25 Gödöllői Hírlap, 1933. augusztus 1.

26 Premontrei értesítő (1933–34), 11.

27 Premontrei értesítő (1931–32), 36.

28 Premontrei értesítő (1933–34), 11–12.

29 Gödöllői Hírlap, 1933. augusztus 6.

30 Premontrei értesítő (1933–34), 29.

KÜLÖNBÖZŐ NEMZETISÉGŰ CSERKÉSZEK A GÖDÖLLŐI VILÁGDZSEMBORIN (1933)
Fortepan

CSERKÉSZÉLET 1933 ÉS 1944 KÖZÖTT

Az 1933/34-es tanévtől a gödöllői cserkészek számos külföldi társukkal kezdtek levelezni. Az 1934/35-ös tanévben elballagott öregdiákok számára megalakult a 821. számú Kálmán herceg csapat.³¹ Buczkó Emil új csapata rendszeresen összejöveleteket, vacsorákat és táncmulatságokat tartott Gödöllőn, és az iskolai évek alatt tanúsított aktivitásukból az idősebb cserkészek mit sem veszítettek.³² Ebben az évben rendezték meg a lengyelországi ünnepi nagytáborozást, amelyre a gimnáziumból tíz kiválasztott cserkész utazhatott el, ugyanis mindenki nem vehetett részt rajta.³³ Ugyancsak jelen lehetett Buczkó Emil és a gimnázium egyik cserkésze a svédországi, ingarői cserkésztalálkozón,³⁴ ami valószínűleg a jó svéd kapcsolatoknak volt köszönhető. Emellett megjegyzendő az is, hogy a cserkészek olyannyira jók voltak a téli sportok terén, hogy több ízben elnyerték a vidékiek vándordíját az országos cserkész síversenyen.

A harmincas évek végére egyre több csapatban indult meg valamiféle katonai jellegű aktivitáshoz köthető tevékenység, ami egyértelműen bizonyítja a politikai élet szereplőinek egyre nagyobb befolyását, valamint a leventemozgalom rátelepedését a cserkészetre. Ez a hatás láthatóan egyre erősebb volt Gödöllőn is. Ezt követően azoktól a cserkészeketől, akik közjogi tisztségük miatt kaptak rangot a szövetségben, egyre jobban elhatárolódtak azok, akiknek a cserkészlet nem a katonai kiképzést jelentette, hanem az erkölcsi és a testi nevelést.

³¹ Gödöllői Hírlap, 1935. június 2.

³² Gödöllői Hírlap, 1935. február 17.

³³ Gödöllői Hírlap, 1935. január 6.

³⁴ Gödöllői Hírlap, 1935. március 10.

1936-ban már egyre többen adtak hangot annak, hogy a jól sikerült dzsembori után állandó cserkésztábort kellene kialakítani Gödöllőn.³⁵ A tanévet megelőző nyáron Pohl Sándor az Amerikai Egyesült Államokban járt cserkészként, és útjáról több előadást is tartott Gödöllőn. Leginkább azokat a helyeket látogatta meg, ahol magyarok is laktak, és előadásaiban az ő helyzetüket is bemutatta.³⁶ Az 1937/38-as tanév megkezdése előtt néhány nappal érkezett vissza tíz cserkész Hollandiából, ugyanis a 44. Rákóczi csapat tíz tagja részt vett az V. világdzsemborin. A cserkészeknek odakinn – a nyolc évvel korábbi angliai dzsemborihoz hasonlóan – több előadásuk is volt, és szavaik szerint számos ott megismert külföldi cserkésszel továbbra is tartották a kapcsolatot.³⁷

A premontrei cserkészek iskolájuktól újabb helyiségeket kaptak, amelyekben újoncotthont és konyhát építettek ki. Az adomány nagyrészt az első gödöllői premontrei apátnak, Gerinczy Pálnak köszönhető, aki harmincegy évesen került a kormányzó perjeli, majd 1938 tavaszán az apáti székbe, és fiatal kora következtében szívén viselte az ifjúsági egyesületek sorsát.³⁸

Az első bécsi döntés 1938. november 2-án Csehszlovákia magyarlakta területeit, így Jászóvárt és Kassát is Magyarországnak ítélte. Ezzel a gödöllői apátság önállósága megszűnt, és immár újból a jászóvári kanonokrendhez tartozott. Gerinczy Pál apáti kinevezése után egy évvel prépost-prelátus lett, és az ő vezetése alá került Jászóvár és Kassa is. Később a főrendiház tagja is lett. Mindent megtett azért, hogy a cserkészek minél többet tudjanak meg a kassai gimnáziumról, és tartsanak kapcsolatot velük, hiszen a 44. számú Rákóczi cserkészcsapatot Buczkó Emil még Kassán alapította meg.³⁹ A csapat ebben az évben Pélifyöldszentkeresztben táborozott.⁴⁰

Néhány héttel az első bécsi döntés után a csapat tagjai egy nemzeti színű zászlóval indultak el Kassára, hogy átadhassák ottani cserkésztestvéreiknek:⁴¹ „Meleg és átérzett hangulatú ünnepség keretén belül adtuk át az újra magyarrá lett premontrei gimnázium tornatermében a Széchenyi csapatnak a magunkkal vitt lobogót” – számoltak be az eseményről.⁴² A felvidéki kirándulás háromnapos volt: felkeresték Rákóczi Ferenc sírját, és alig akartak elszakadni a kassai diákoktól, egész este együtt énekeltek, és a szentmisén is közösen vettek részt. Ezután ellátogattak Jászóvárra, ahol találkoztak Gerinczy Pállal, aki az egész utazást kigondolta.

Az 1939/40-es tanévben sok változás következett be az iskola és a cserkészek életében. A tanévet megelőzte egy jászói táborozás, melyre Gerinczy hívta meg a cserkészeket. Az időpont nem volt véletlen, ugyanis az ősi monostor nagy eseményre készült: Keresztelő Szent János napján iktatták be préposti székébe a visszacsatolás utáni első jászóvári prépostot. Az ünnepség országos jelentőségű volt, számos magas rangú személy jelent meg rajta, így Teleki Pál miniszterelnök is, aki ott is meglátogatta szeretett cserkészeit: „Megnézte a tábort, közvetlenül és szeretettel elbeszélgetett a cserkészekkel, és amikor a tábortűz helyét alkotó kis völgykatlant megmutattuk, pihenő önfeladtsággal hallgatta a sok magyar nótát. Énekelve kísértük el a nagy tó mellett várakozó autójáig.”⁴³

35 Gödöllői Hírlap, 1936. március 1.

36 Gödöllői Hírlap, 1936. január 19.

37 Premontrei értesítő (1937–38), 38–40.

38 Gödöllői Hírlap, 1937. július 11.

39 Premontrei értesítő (1937–38), 3–6.

40 Premontrei értesítő (1938–39), 59.

41 1938. október 27-én kelt levelében Paulay Imre csapatparancsnok azzal a kéréssel fordul a járási titkársághoz, hogy a felszabaduló Kassára a gödöllői 44. sz. Rákóczi cserkészcsapat vonulhasson be először. Országos Cserkészlevéltár P szekció, 446.

42 Premontrei értesítő (1938–39), 61.

43 Premontrei értesítő (1939–40), 13–17.

A cserkészek ugyanebben a tanévben részt vettek egy megemlékezésen, amelyet abból az alkalomból rendeztek, hogy Horthy Miklós húsz éve volt Magyarország kormányzója, valamint megünnepezték alapításuk huszonharmadik és gödöllői fennállásuk tizenötödik jubileumát. Az iskolában újabb változás következett be, ugyanis Champier István igazgatót, Buczkó Emil természetrajz- és földrajztanárt, csapatparancsnokot áthelyezték Kassára. Ezenkívül csaknem az összes többi cserkésztsízt is Kassára került, ugyanazért, amiért az ottani premontrei gimnázium igazgatójának kinevezett Champier is: hogy segítsék az iskola életét. Az új gödöllői igazgató Kumorovitz Bernát lett, aki mindenben meg kívánta tartani a hagyományokat, és továbbra is az elit iskolák közt akarta tartani a Szent Norbert reálgymnáziumot. Így lelkesen támogatta a cserkészteket is, és mindenben kikérte Stuhlmann Patrik és Champier István tanácsát. A korabeli közhangulatot ismerve megemlítendő, hogy Stuhlmann egyik írásában határozottan foglalt állást a diákok közötti vallási megosztottság kérdéséről. Más csapatokban ekkor már rendre atrocitások érték a zsidókat és más felekezetek tagjait, azonban a premontreieknél ez nem fordulhatott elő. „Készséggel veszünk fel iskoláinkba más vallású tanulókat is, hiszen a mi népünk nem egyvallású, az iskolának pedig az életre kell előkészítenie. Szt. Norbertről azt énekl az egyház himnusza: értett azok kibékítéséhez, akik gyűlölettel tekintettek egymásra. Nem kerülünk tehát szent rendalapítónk szellemével ellentétbe, ha a szembenállókat egymás elviselésére neveljük: »tolerantia dogmaticá«-ról nem lehet szó, de »tolerantia christianá«-ra kötelezve vagyunk. Egy híres angol jezsuita, F. Walker helyesen mondotta: a nem katolikusok megnyerésére kevés reménye lehet annak, aki ellenségként kezeli őket. Azok a más vallású tanulók, akik rendi iskoláinkban szerető igazságosságot tapasztalnak tanáraik részéről, sohasem lesznek a katolicizmusnak vad ellenségei, amint azt számtalan példával tudjuk igazolni.”⁴⁴

1941. április 3-án meghalt Teleki Pál, Magyarország főcserkésze. A premontrei diákok részt vettek a temetésén. Az 1941/42-es tanévben ellátogatott az iskolába Horthy Miklós, aki már harmadjára járt a gimnáziumban. Ebben az évben Paulay Imrét Fényi Ottó váltotta a csapat élén, aki fiatalos lendülettel vetette bele magát a csapat szervezésébe. Cserkésztsízt lett az iskola igazgatója, Kumorovitz Bernát is, aki saját elmondása szerint ezzel régi vágyát váltotta valóra. Fennmaradt az a beszéde, amelyben elmeséli, hogy gyerekkorában ő is szeretett volna cserkész lenni, és megosztotta hallgatóival, miket is gondol a cserkészek legfőbb feladatainak.⁴⁵ A cserkészek ebben a tanévben is többször felléptek Gödöllőn kisebb programokkal, például március 15-én, amikor Fényi Ottó vezetésével tartottak egy előadást.⁴⁶

Az 1942/43-as tanévben a cserkészek első programjukként megemlékeztek Horthy István kormányzóhelyettesről, aki repülőgép-szerencsétlenség áldozata lett. Ebben a tanévben tartottak egy ünnepséget „Magyar Farsang” címmel. A tanév végén a csapat Gerinczy Pál jóvoltából a rendpusztakarádi birtokán táborozott, ahova a prépost-prelátus is ellátogatott.

Az 1943/44-es tanévben az iskola igazgatója Szópek Lóránd lett, a cserkészteket egyik legnagyobb támogatója az iskolában, aki hosszú időn át a csapat parancsnoka is volt. A csapat új parancsnokot is kapott, Fényi Ottó helyét Kovács Kolos vette át. Ezen a ponton azonban érdemes

44 Premontrei értesítő (1939–40), 95–126.

45 Premontrei értesítő (1941–42), 39–43.

46 Gödöllői Hírlap, 1942. március 22..

összevetni a 44. Rákóczi csapat működését az országos történésekkel. Magyarországon a harmincas években folyamatosan erősödött az antiszemitizmus, amely a cserkészeten belül is megmutatkozott. Először is sok csapatban bevezették azt a gyakorlatot, hogy a zsidó származású gyerekek a legkisebb vétségért is komoly büntetést kaptak. A zsidó származású tisztek képzését a szövetség egyre kevésbé támogatta anyagilag, és a zsidó csapatokat kötelezték, hogy ótesamentumi nevet válasszanak. Hamarosan megtiltották zsidó csapatok alapítását, ami a zsidó cserkészeket teljességgel lehetetlen helyzetbe hozta. A zsidó csapatok feloszlása és a vegyes csapatokban lévő zsidók eltávolítása nem minden esetben jelentette cserkészkedésük végleges befejezését.⁴⁷ Ugyanis számos csapatban nem tartották be az előírásokat, és az iskolák igazgatói, valamint a csapatparancsnokok engedélyezték a zsidók cserkészkedését. Ilyen bűjtatottak voltak szép számmal a Rákóczi cserkészcsapatban is, ugyanis Stuhlmann Patrik, Szopek Lóránd, Fényi Ottó és korábban Buczkó Emil is óvakodott mindenféle zsidóellenességtől a cserkészeten és az iskolán belül. Stuhlmann, aki tíz éven keresztül volt igazgató, többször kifejtette, hogy hasznosnak találja a vitát a különböző nézetű emberekkel, ugyanakkor az ellenséges és Krisztus-ellenes fellépést elítéli.

A következő években sorozatos csapások érték az iskolát. Az 1943/44-es tanévet márciusban már be is kellett fejezni. A gimnázium területét többször bombatalálat érte, majd 1944. december 12-én a Vörös Hadsereg megszállta az intézetet, ahol a rendtagokon kívül – Szopek Lóránd elmondása szerint – több száz idegen keresett védelmet.⁴⁸ 1944-ben a nyilasok nemkívánatos egyesületnek tartották és feloszlatták a Magyar Cserkészszövetséget. A szervezet tevékenysége a második világháború után ugyan újraindult, ám a Magyar Kommunista Párt mindent megtett a cserkészzet megszüntetéséért, így 1946. július 20-án betiltották a „fasisztabarát” egyesületet,⁴⁹ ami azonban még mindig nem eredményezte a hazai cserkészzet teljes megszűnését. Ez 1948-ban következett be, amikor a mozgalmat végleg beolvasztották az úttörőmozgalomba.

ÖSSZEZÉS

A 44. számú Rákóczi cserkészcsapat és tisztjei (Buczkó Emil, Szopek Lóránd, Vidákovich Aladár, Stuhlmann Patrik és Pohl Sándor) nevelőmunkáját megismerve kimondhatjuk, hogy a cserkészlet szelleme átjárta az egész iskolát. Ezt a tényt a pusztán számadatok is megerősítik, hiszen volt, amikor az iskolai diákjainak csaknem a fele a cserkészek közösségéhez tartozott. A gimnázium csapata nemcsak az 1933-as világdzsembori, hanem a mindennapi programok révén is szerves részévé vált Gödöllő életének. A 44. számú Rákóczi cserkészcsapat a korszakban országos elismertségnek örvendett, határon túli és nemzetközi kapcsolatai révén pedig – akár a kor közhangulatával szemben is – aktív építője volt a mozgalmalapító Baden-Powell eredeti törekvéseinek, a cserkésztestvériségnek.

---

⁴⁷ Gergely (1989) 341–342.

⁴⁸ Premontrei értesítő (1944–45), 1–4.

⁴⁹ A belügyminiszter 529/1945. M. E. sz. rendelet alapján oszlatta fel a Magyar Cserkészszövetséget, lásd *Magyar Közlöny*, 1946. július 20.

FELHASZNÁLT IRODALOM

BAKAY (1989)

BAKAY KORNÉL: *Ragyogj cserkészliliom!* Budapest, Metrum.

HOVHANNESSIAN (1933)

HOVHANNESSIAN EGHIA DR.: *Gödöllő a múltban és most.* Gödöllő, k. n.

FÉNYI-MAYER-FEJÉREGYHÁZI (1998)

FÉNYI OTTÓ – MAYER LÁSZLÓ – FEJÉREGYHÁZI SÁNDOR (szerk.): *A Gödöllői Premontrei Öregdiákok Emlékkönyve.* Gödöllő, A Gödöllői Premontrei Öregdiákok Egyesülete.

GERGELY (1989)

GERGELY FERENC: *A magyar cserkészlet története 1910–1948,* Budapest, Göncöl.

GYÁNI (2006)

GYÁNI GÁBOR: *Hétköznapi élet Horthy Miklós korában.* Budapest, Corvina.

KÓSA (2006)

KÓSA LÁSZLÓ (szerk.): *Magyar művelődéstörténet.* Budapest, Osiris.

MAYER ET AL. (2005)

MAYER LÁSZLÓ – EÖRDÖG LÁSZLÓ – POLCZ IVÁN – FEJÉREGYHÁZI SÁNDOR – VÁRADY-BRENNER ANDRÁS (szerk.): *A Gödöllői Premontrei Gimnázium és az Öregdiákok Egyesületének 3. emlékkönyve, 1–2.* 1. Tanáraink., 2. Diáktársaink. Gödöllő, Gödöllői Premontrei Öregdiákok Egyesülete.

PREMONTREI ÉRTESÍTŐ (1924–25)

1924–25. tanévben kiadott Jászóvári Premontrei Kanonokrend Gödöllői Reálgimnáziumának és Szent Norbert Nevelőintézetének értesítője. Közzéteszi: Stuhlmann Patrik dr. rektor-igazgató, Budapest, Kir. Magyar Egyetemi Nyomda.

PREMONTREI ÉRTESÍTŐ (1925–26)

1925–26. tanévben kiadott Jászóvári Premontrei Kanonokrend Gödöllői Reálgimnáziumának és Szent Norbert Nevelőintézetének értesítője. Közzéteszi: Stuhlmann Patrik dr. rektor-igazgató, Budapest, Kir. Magyar Egyetemi Nyomda.

PREMONTREI ÉRTESÍTŐ (1926–27)

1926–27. tanévben kiadott Jászóvári Premontrei Kanonokrend Gödöllői Reálgimnáziumának és Szent Norbert Nevelőintézetének értesítője. Közzéteszi: Stuhlmann Patrik dr. rektor-igazgató, Budapest, Kir. Magyar Egyetemi Nyomda.

PREMONTREI ÉRTESÍTŐ (1927–28)

1927–28. tanévben kiadott Jászóvári Premontrei Kanonokrend Gödöllői Reálgimnáziumának és Szent Norbert Nevelőintézetének értesítője. Közzéteszi: Stuhlmann Patrik dr. rektor-igazgató, Budapest, Kir. Magyar Egyetemi Nyomda.

PREMONTREI ÉRTESÍTŐ (1928–29)

1928–29. tanévben kiadott Jászóvári Premontrei Kanonokrend Gödöllői Reálgimnáziumának és Szent Norbert Nevelőintézetének értesítője. Közzéteszi: Stuhlmann Patrik dr. rektor-igazgató, Budapest, Kir. Magyar Egyetemi Nyomda.

PREMONTREI ÉRTESÍTŐ (1929–30)

1929–30. tanévben kiadott Jászóvári Premontrei Kanonokrend Gödöllői Reálgimnáziumának és Szent Norbert Nevelőintézetének értesítője. Közzéteszi: Stuhlmann Patrik dr. rektor-igazgató, Budapest, Kir. Magyar Egyetemi Nyomda.

PREMONTREI ÉRTESÍTŐ (1930–31)

1930–31. tanévben kiadott Jászóvári Premontrei Kanonokrend Gödöllői Reálgimnáziumának és Szent Norbert Nevelőintézetének értesítője. Közzéteszi: Stuhlmann Patrik dr. rektor-igazgató, Budapest, Kir. Magyar Egyetemi Nyomda.

PREMONTREI ÉRTESÍTŐ (1931–32)

1931–32. tanévben kiadott Jászóvári Premontrei Kanonokrend Gödöllői Reálgimnáziumának és Szent Norbert Nevelőintézetének értesítője. Közzéteszi: Stuhlmann Patrik dr. rektor-igazgató, Budapest, Kir. Magyar Egyetemi Nyomda.

PREMONTREI ÉRTESÍTŐ (1932–33)

1932–33. tanévben kiadott Jászóvári Premontrei Kanonokrend Gödöllői Reálgimnáziumának és Szent Norbert Nevelőintézetének értesítője. Közzéteszi: Stuhlmann Patrik dr. rektor-igazgató, Budapest, Kir. Magyar Egyetemi Nyomda.

PREMONTREI ÉRTESÍTŐ (1933–34)

1933–34. tanévben kiadott Jászóvári Premontrei Kanonokrend Gödöllői Reálgimnáziumának és Szent Norbert Nevelőintézetének értesítője. Közzéteszi: Stuhlmann Patrik dr. rektor-igazgató, Budapest, Kir. Magyar Egyetemi Nyomda.

PREMONTREI ÉRTESÍTŐ (1937–38)

1937–38. tanévben kiadott Jászóvári Premontrei Kanonokrend Gödöllői Reálgimnáziumának és Szent Norbert Nevelőintézetének értesítője. Közzéteszi: Champier István dr. rektor-igazgató, Budapest, Kir. Magyar Egyetemi Nyomda.

PREMONTREI ÉRTESÍTŐ (1938–39)

1938–39. tanévben kiadott Jászóvári Premontrei Kanonokrend Gödöllői Reálgimnáziumának és Szent Norbert Nevelőintézetének értesítője. Közzéteszi: Champier István dr. rektor-igazgató, Budapest, Kir. Magyar Egyetemi Nyomda.

PREMONTREI ÉRTESÍTŐ (1939–40)

1939–40. tanévben kiadott Jászóvári Premontrei Kanonokrend Gödöllői Reálgimnáziumának és Szent Norbert Nevelőintézetének értesítője. Közzéteszi: Champier István dr. rektor-igazgató, Budapest, Kir. Magyar Egyetemi Nyomda.

PREMONTREI ÉRTESÍTŐ (1941–42)

1941–42. tanévben kiadott Jászóvári Premontrei Kanonokrend Gödöllői Reálgimnáziumának és Szent Norbert Nevelőintézetének értesítője. Közzéteszi: Kumorovitz Bernát dr. rektor-igazgató, Budapest, Kir. Magyar Egyetemi Nyomda.

PREMONTREI ÉRTESÍTŐ (1944–45)

1944–45. tanévben kiadott Jászóvári Premontrei Kanonokrend Gödöllői Reálgimnáziumának és Szent Norbert Nevelőintézetének értesítője. Közzéteszi: Szopek Lóránt dr. rektor-igazgató, Budapest, Kir. Magyar Egyetemi Nyomda.

STUHLMANN (1994)

STUHLMANN PATRIK: *Az ifjúság lélektana*. Budapest, Szent Gellért Egyházi Kiadó.

SZITTYA-LINGAUER-BEZZEGH (2008)

SZITTYA BÉLA – LINGAUER PÉTER – BEZZEGH TAMÁS: *A Gödöllői Premontrei Gimnázium és az Öregdiákok Egyesületének 4. emlékkönyve*. Gödöllő, Gödöllői Premontrei Gimnázium Öregdiákok Egyesülete.

**KÖZÖSSÉGI TEREK:
CSERKÉSZPARKOK, VÍZITELEPEK, REPÜLŐK**

A Magyar Cserkészszövetség a két világháború közti időszakban magánfelajánlások és különböző állami támogatások révén folyamatosan bővítette infrastrukturális lehetőségeit. Az ifjúsági nevelőmunkát szolgáló csapatotthonok mellett regionális és országos jelentőségű közösségi terek jöttek létre. A kiképzéshez és a különböző tevékenységi formákhoz (cserkészszakágakhoz) kötődő ingatlanok száma a szervezet létszámbeli gyarapodásával együtt növekedett. Áttekintő tanulmányom levéltári források alapján mutatja be a legfontosabb létesítmények működését.

A HÁRSHEGYI CSERKÉSZPARK

A cserkészek legfontosabb közösségi tere Budapesten, a Hárs-hegyen jött létre. A parkot a Magyar Cserkészszövetség az ómoraviczai Heinrich családtól bérelte 1927-től. A család tagjai már korábban is ide hozták őrseiket és rajaikat próbatáborozni és kirándulni. Az 1924-es dániai dzsemborin részt vevő magyar csapat is többször készült a parkban. Az első országos őrsvezetőképző tábort pedig 1927-ben tartották itt. A parkban ekkor már volt villanyvilágítás, és a vízvezetékrendszer is ki volt építve. A területén több épület is állt. A főépület – vagy ahogy a cserkészek hívták: kastély – egy egyemeletes régi villa volt. A földszinten a konyha, a házmesterlakás és a történelmi Magyarországról részéről elnevezett helyiségek közül az Erdély-szoba, a Nyugat-Magyarország-szoba, valamint egy cserkészstúdió kapott helyet. Az emeleten volt a Felvidék-szoba, a Hárs-hegyi őrsvezetők Körének (HÖK) otthona, a könyvtár és egy mintagyűjtemény, valamint a parancsnokság hivatalos helyisége és a parkgondnok szobája. A villa mellett volt még egy kis ház két lakószobával (Bánát, Bácska), amelyet ágyakkal, asztalokkal és padokkal rendeztek be. Egy másik épület az úgynevezett kaszárnya volt, ahol hatvan cserkészt tudtak elhelyezni emeletes ágyakon.¹

A helyszín lehetőséget nyújtott rövidebb-hosszabb (próba)táborozásokra. A parknak kellett biztosítania a zavartalan cserkész kiképzés lehetőségét. A hely folyamatosan bővülő eszköztára többek között különböző típusú sátrakból, sífelszerelésből, naptávirókból, tanulótáblákból, kitömöttmadár-gyűjteményből, ásványkollekcióból, lasszókból, bumerángokból állt. Lőteret és a korszakban népszerű, egy hatalmas labdával játszott csapatjátékra, a pushballra alkalmas pályát is kialakítottak itt.

A Hárs-hegy oldalában egész évben táborozhattak, kiképzéseket, tiszt- és őrsvezetőképzéseket szervezhettek, különböző tanfolyamokat és akár fogadalomtégeket is tarthattak magyar és külföldi csapatok. A cserkészek kezdetben szalmazsákon aludhattak a hálóhelyiségekben, a szállásdíj negyven fillér volt éjszakánként, de sátorban vagy a padláson hús, illetve harminc fillérért is lehetett éjszakázni.²

1 Tízéves a Hárshegyi Cserkészpark. A Magyar Cserkészszövetség Levéltára (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár) (a továbbiakban: MCSL [MNL OL]) P 1359. (1936)

2 Mi a Hárshegyi Cserkészpark a magyar cserkészek számára? MCSL (MNL OL) P 1359. (1928).

Táborozáskor a cserkészszövetség táborozási szabályzata volt a mérvadó. A parkba a Hárshgyi út 5. szám alatti kapun lehetett bemenni. Tűzet gyújtani csak engedéllyel volt szabad, az arra kijelölt helyen. Távozáskor a tűz eloltását is jelenteni kellett. A park területén dohányozni vagy alkoholt fogyasztani tilos volt. A parkban csak cserkészek tartózkodhattak.³

Folyamatosan nőtt a hely programjainak népszerűsége. Az 1928-as országos őrsvezetőtáborba már ötszázhatvanan jelentkeztek a meghirdetett kétszáz helyre. Sztrilich Pál, a tábor parancsnoka ebben az évben vezette be a forgószínpados kiképzést, amelynek segítségével négy nap alatt nyolcvan gyakorlati ismeretet tudtak elsajátítani a táborozók. Emellett elméleti anyagot is tanultak. Az előadók, az úgynevezett házi őrsvezetők HÖK-tagok voltak.⁴ A park a későbbiekben az őrsvetőképzés legfontosabb helyszínévé vált, de a magyarországi dzsemborira való felkészülésben is kulcsszerepet kapott. Itt zajlott többek között a tolmácsok kiképzése.

A fokozódó igénybevétel miatt folyamatosak voltak az infrastrukturális fejlesztések. 1930-ban a VIII. őrsvetői táborban vasággyakkal rendezték be a sátrakat, amelyeket már fűteni is lehetett. Az év másik újdonsága a tábor múzeuma lett, amely egy kétszáz személyes sátorban kapott helyet.⁵ A parkban a harmincas évek elején mesterséges madárfészkeket helyeztek el, és rendbe hozták a gyümölcsöskertet is.⁶ A cserkészpark kápolnája 1931-ben készült el.

Az 1932-es év volt a legforgalmasabb a cserkészparkban: több szakcsoport és altábor választotta helyszínnek a gödöllői világtalálkozóra való felkészüléshez. A parkban az év folyamán összesen huszonhárom tábor szerveztek 1264 fő részvételével, a kiránduló csapatokkal együtt összesen 17 989 fő járt ekkor a Hársh-hegyen.⁷ (Angol, amerikai, német és osztrák cserkészek is meglátogatták a parkot, összesen kétszáz fő.) A táborok ideje alatt gróf Teleki Pál, Witz Béla és Papp Antal több alkalommal is felkereste a cserkészeket. Augusztus 2-án illusztris vendége volt a cserkészparknak Hubert S. Martin, a Nemzetközi Cserkésziroda igazgatója személyében.⁸

1933-ban a nyári forgalom jelentősen lecsökkent, ami a dzsemborinak tudható be: ekkor a legtöbb cserkész Gödöllőre ment ki.⁹ Azonban 1934-ben már ismét egymás után rendezték meg a tiszti táborokat a nyári hónapok során. (A külföldi látogatók száma viszont csökkent. Ez a változás nagyrészt a német cserkészcsapatok felosztatásának eredménye volt, mert ők korábban visszatérő vendégeknek számítottak.) 1934-ben felépült a tusoló és mosdó épülete, valamint egy új háromszemélyes tábori latrina, amelyet a világtalálkozóról megmaradt színes jelzőtáblákból készítettek. A gödöllői dzsembori IV. altábora magyar faragású kaput adott a parknak: az ajándékot nyáron állították fel.¹⁰

A parkban a Testnevelési Főiskola hallgatói számára is szerveztek tisztitábor-tanfolyamot. őrsvetőtáborból 1936-ban már hármat tartottak itt, összesen 326 fővel. A cserkészszövetség

3 *Magyar Cserkész*, 1937. december 15.

4 A Hárshgyi Vezetőképző Központ, a Cserkészpark története. MCSL (MNL OL) P 1359. (1935)

5 A Hárshgyi Vezetőképző Központ, a Cserkészpark története. MCSL (MNL OL) P 1359. (1935)

6 Tervezet a Cserkészpark munkájáról. Budapest, 1931. szeptember 30. MCSL (MNL OL) P 1359. (1936)

7 Az 1932. év a Hárshgyi Cserkészparkban. MCSL (MNL OL) P 1359. (1932)

8 Jelentés a Hárshgyi Cserkészpark 1932. évi nyári munkájáról. MCSL (MNL OL) P 1359. (1932)

9 Jelentés a Hárshgyi Cserkészpark 1933. évi nyári munkájáról. MCSL (MNL OL) P 1359. (1933)

10 Jelentés a Hárshgyi Cserkészpark 1934. évi nyári munkájáról 1934. szeptember 10. MCSL (MNL OL) P 1359. (1934)

vezetői gyakran jártak a táborokban, és előadásokat tartottak.¹¹ 1937 elején már a 16. Országos Őrsvezetőtáborot hirdették meg a Hárshgyi Cserkészparkba.¹² A húsvét után kezdődő tanfolyamokon nyilazást, csomózást, jeladást, gázárcgyakorlatokat és térképismeretet oktattak.¹³ Májusban átadták a megújult rövidhullámú rádióállomást.¹⁴ Tisztképző táborokat egész nyáron tartottak, parancsnokaik többek között Ember Ernő, Major Dezső és Éry Emil voltak. Nemzetvédelmi vezetőtábor is szerveztek itt 1937 nyarán, vitéz Solymossy László volt a táborparancsnok. A cserkészparkban tartott kerületi táborokon több mint ötszáz cserkész vett részt.¹⁵ Az 1938. májusi hatnapos űrsvezetői táborban – amelyet már 980 fővel rendeztek meg – éjféli nyomkeresés, térképismereti kirándulás, űrsi portyázás és éleslövészet is volt. A résztvevők ellátogattak a budaörsi repülőtérre is.¹⁶ Fennállásának első évtizedében a rendelkezésre álló összesített adatok alapján több mint százhusz űrsvezetői, kerületi, külföldi, víkend-, HÖK-, csapat-, kisfiúvezetői és öregcserkész-vezetői táborot rendeztek a cserkészparkban, mindezen összesen nagyjából 4321 cserkész vett részt.

A KÖZPONTI VÍZITELEP ÉS A VIDÉKI VÍZICSERKÉSZTELEPEK

A hazai vízicserkészlet lényegében egyidős a Magyar Cserkészszövetséggel. A nevezetes vági tutajúton 1913 júliusában százöt cserkész evezett le háromszáz kilométert Kralovántól Komáromig. A vállalkozás olyan jól sikerült, hogy a következő évben már az Adriára terveztek levezni, azonban a világháború és a békeszerződések közbeszóltak. Ugyanakkor az a tény, hogy Magyarországnak nem maradt tengerpartja, nem fogta vissza a vízicserkészlet terjedését. A fiatal mozgalom vezetői több nagyszabású evezést szerveztek a Dunán. 1921-ben az esztergomi cserkészek kizárólagos használatra kaptak egy szigetet, amelyet Turánnak neveztek el. 1926-ban pedig a cserkészszövetség a Rex Lloyd Hajóépítő Vállalattól kibérelte a Népszigetet, ahol 1928-ban létrehozták a Központi Vízitelepet. Később meg is vásárolták a területet. 1927-ben megindultak a vízvezető-képző táborok és a vitorlás-oktatótáborok. 1928-ban Lord Baden-Powell magyarországi látogatása során megtekintette a Központi Vízitelepet, ahol ekkorra már 156 cserkészcsónakot tároltak, köztük több ladikot, űrsi hajót, kajákat és kenut. A telepen minden csónakhoz tartozott öltözőszekrény, de voltak öltözőfülkék. A kétszáz cserkészt befogadó előadóterem mellett még csónakkészítő és javítóműhely is működött. Az 1928 és 1932 között rendezett vízidzsemborikon kiemelkedő teljesítménnyel vettek részt a vízicserkészek. Az 1928-as dzsemborit Tihanyban, az 1933-as világtalálkozó víziversenyeit a Csepeli-szigeten rendezték meg. Ezt követően a második világháborúig újabb lendületet vett a vízicserkészlet fejlődése. 1934-ben kiadták Kolozsváry Béla könyvét a kajaképítésről. Országsszerte ezt a könyvet használták a cserkészek. Még ebben az évben elkészült a balatonakarattyai vízitelep is. 1937-ben 114 vízicserkészcsapat volt az országban, és tizenhét vízitelepet működtettek.¹⁷

1926-ban, amikor a budapesti Népszigeten – vagy más néven a Szűnyog-szigeten – a cserkészszövetség bérbe vette a területet, a már meglévő épületeket használták. Az ipari terület repülőgéphangárjait

11 Jelentés a Hárshgyi cserkészpark 1936. évi nyári munkájáról BP. 1936. szeptember 22. MCSL (MNL OL) P 1359. (1936)

12 *Magyar Cserkész*, 1937. március 15., 23.

13 *Magyar Cserkész*, 1937. március 15., 23.

14 *Magyar Cserkész*, 1937. május 1., 19.

15 *Magyar Cserkész*, 1937. október 15., 16–17.

16 *Magyar Cserkész*, 1938. május 1., 13–14.

17 Vízicserkész-történelem. <http://vizicserkesz.hu/a-vizi-szakag/tortenelme> (Utolsó letöltés: 2019. szeptember 22.)

CSERKÉSZEK VÍZITÚRÁN (1939)
Fortepan / Kotnyek Antal

alakították át csónakszínekké. Ezt a megoldást ideiglenesnek szánták, később új épületeket szándékoztak építeni. A helyszín tökéletes volt a vízcserkészek kiképzéséhez. Az új építmények azonban vártak magukra, mivel a szövetségnek nem volt meg a szükséges anyagi fedezete. 1930-tól a főváros és a kulturális kormányzat támogatásával indult meg a telep fejlesztése. A tervpályázatot Bardon Alfréd okleveles építészmérnök nyerte meg. Az építkezés nem ment zökkenőmentesen. Nehézségekbe ütközött a vasbeton és a cement beszerzése. Nemsokára azonban befejeződtek a parancsnoki épület és a nagy csónakszín alapozási munkái. A modern csónakház négyszáz vízijármű szakszerű tárolására volt alkalmas. A tervekben szerepelt még előadóterem, műhelyek, játszótér és atlétikai pálya kialakítása, de anyagi okok miatt ezek nem mind készültek el.¹⁸

1937-ben már hetvenöt csapat tárolta a csónakjait a telepen. A táborozások alkalmával hálókabinokban lehetett éjszakázni, mindegyikben húsz főt lehetett elhelyezni. A helyszínen lehetett főzni, de az alapanyagot a cserkészeknek kellett beszerezniük.¹⁹ A Központi Víziteleppel kapcsolatos ügyintézés a telep igazgatója végezte, munkáját segítette a szertáros, a pénztáros, a háznagy, a titkár, a művezetők, az ellenőr, a tisztikar és a napos tisztek.

A cserkészek csak a parancsnokuk által kiállított engedéllyel szállhattak vízre, kivéve azok, akik elmúltak tizennyolc évesek. Minden indulásnál be kellett írni a túrakönyvbe a csapat számát, tagjait, a csónak számát és az útirányt. Mindenki csak a saját csónakját és felszerelését használhatta, kölcsönadás esetén írásbeli engedélyt kellett szerezni a tulajdonostól. A csónakokat

18 A Központi Vízitelep építkezéséről. MCSL (MNL OL) P 1359. 1926. Az építkezés leírása nem 1926-ban keletkezett. A szöveg szerzője többször is utal arra, hogy évek távolából emlékezik vissza. Valószínűleg a harmincas években született a beszámoló, mivel a tervpályázat kiírásáról 1930-ban döntöttek.

19 Vitéz Kisbarnaki Farkas Ferenc (szerk.): *A magyar cserkész útja 1910–1937. A Magyar Cserkészszövetség huszonöt éve 1912–1937.* Budapest, 1937, Magyar Cserkészszövetség.

mindig a számukra kijelölt helyen kellett tartani. Minden csapat köteles volt naplót vezetni a vízitelepen töltött időről, és évente összefoglalót írni, amit a titkárnak kellett átadni. A telepre nők csak írásos engedéllyel vagy ünnepnapokon léphettek be. A csónakokért tárolási díjat kellett fizetni, a kabinbérletért szintén. A műhelyeket ellenszolgáltatás nélkül lehetett igénybe venni. A telep területén az erre kijelölt helyen lehetett tüzet rakni, illetve dohányozni. A kártyázás, szesz italok fogyasztása, kürt és síp használata tiltott volt. A parttól több mint tíz méterre nem volt szabad fürödni.²⁰

A vízitelepen többféle szolgálatot láttak el a cserkészek. A napos és az ügyeletes tiszttal mellett kilenc cserkész dolgozott. A napos és az ügyeletes tiszttal nemzeti színű szalagot viselt, az őrség pedig sárga karszalagot. A kapuőrseget két cserkész látta el. Feladatuk volt a telepre érkezőket igazoltatni, feljegyezni az érkezők csapatszámát és a létszámot. A tutajőrséget szintén két cserkész látta el. A feladatuk ugyanaz volt, mint a kapuőrsegetnek. Ellenőrizték, hogy minden tutaj szabályos jelzésekkel indul-e el. A fürdőőrseget egy jól úszó cserkész látta el, aki szükség esetén legjobb tudása szerint segített a bajbajutottaknak. A zászlót minden vasárnap vagy ünnepnapon reggel nyolckor kellett felvonni, és délután hatkor kellett levonni.²¹

1927-ben 885, 1928-ban pedig már 6043 fő fordult meg a telepen. A megtett kilométerek és az indulások száma is megduplázódott.²² Sajnálatos balesetek is történtek: 1928-ban a Poseidon és a Viktória csónakház ismeretlen okokból kigyulladt.²³ 1929 májusában szabálytalan motorcsónakosok okoztak veszélyhelyzetet a Dunán és az öböl környékén.²⁴

1930-ban kerítést emeltek a telep köré, majd a kultuszminisztérium uszodát építtetett a területen. Vezetőtiszti kiképzések, táborozások, fogadalomtételek, előadások, háziversenyek követték egymást. 1929-ben cserkészmúzeumot hoztak létre, ahol bemutatták a vízi életet, és különféle csónak-, kajak- és vitorlásmodelleket, műszereket, emléktárgyakat állítottak ki.²⁵

1930-tól tizenöt pengő használati díj befizetése után a vendégek kipróbálhatták a Búvár nevű cserkészjachtot is.²⁶

A megújult cserkészvízitelep megnyitásának ünnepségét (1930. május 17.) összekötötték az I. cserkészkerület cserkésznapjának vízipropaganda-felvonulásával. A csónakokat lampionokkal díszítették fel, és a felvonulást kísérő hajókon cserkészzenekarok zenéltek. A menet a Műegyetemi rakpartig tartott. Az esemény után az éjszakát a vízitelepen lehetett tölteni ingyenszállással, a tábori felszerelést a kint alvó cserkészek biztosították maguknak. A felvonulás vezetője Zsembery Gyula, a kajakosok vezetője Osváth György, a párevezősök vezetője Czeiner László, Kolozsváry Béla, az őrsi hajók vezetője Báthory József volt, az általános rendezést Wittvindits Tibor végezte.²⁷

20 A Cserkészvízitelep házirendje. MCSL (MNL OL) P 1359. (1930)

21 Tájékoztató a szolgálat ellátásáról a telepen. MCSL (MNL OL) P 1359. (1934)

22 Jelentés a Vízitelep 1928. évi működéséről. MCSL (MNL OL) P 1359. (1928)

23 Csónakháztűz (az oltáskor tanúsított bátorság elismerése). MCSL (MNL OL) P 1359. (1928)

24 Levelezés. MCSL (MNL OL) P 1359. (1929)

25 A Magyar Cserkészszövetség budapesti Vízitelepének jelentése az 1929. és 1930. évekről. MCSL (MNL OL) P 1359. (1930)

26 1930. áprilisi körlevél. MCSL (MNL OL) P 1359. (1930)

27 Körlevél. MCSL (MNL OL) P 1359. (1930)

EVEZŐ CSERKÉSZEK (1939)
Fortepan / Kotnyek Antal

MOHÁCSI VÍZICSERKÉSZ (1935)
Fortepan / Höfler Tibor-gyűjtemény

A II. Országos Vízicserkészversenyeket 1930. szeptember 6. és 8. között rendezték meg a telepen. Az eseményre két korosztályban lehetett nevezni (tizenkilenc évesnél fiatalabbak és idősebbek). A nevezési díj az őrsi versenyekre őrönként két pengő volt, a kajakversenyekre kajakonként egy pengő. A cserkészek csónakos akadályversenyben, úszásban, jeladó-, illetve térképversenyben, valamint egyéni küzdelmekben mérhették össze tudásukat.²⁸ (A versenyeken húsz őr vett részt százhatvan fővel, a tábor létszáma 253 fő volt.)²⁹

1932-ben sem állt meg a fejlődés a vízitelepen. A külföldi cserkészek látogatásai szaporodtak, az év folyamán 317 vendége volt a telepnek. A műhelyekben egyre több cserkész épített magának csónakot. A telep építményei is mind gyakoribb karbantartást igényeltek. A Központi Vízitelepet 1932-ben három holddal megnövelték, így az összterület hat hold és 1203 négyszögöl volt. A bérleti díj háromszáz pengő volt évente, ehhez jött még a kikötői illeték, a biztosítás, az alkalmazottak fizetése és egyéb kiadások, ami évi négyezer pengőt jelentett, s ezen felül voltak még a karbantartási, kiképzési és fejlesztési kiadások.³⁰

A vízi járművek állományát egy új, különleges géppel szeretnék volna bővíteni: gróf Andrássy Mihály egy hidroplán megépítését tervezte már 1932-ben. Ötletét felvetette Zsembery Gyulának, a cserkészrepülők akkori elnökének. Felajánlott négyszáz pengőt, hogy egy motor nélküli repülőgéphez elkészítsék egy vízigép úszóit. Az ötlet felkeltette Horthy István³¹ és Rotter Lajos³² figyelmét is. Felkérték Janka Zoltán gépészmérnököt, hogy tervezze meg az úszókat. Andrásynak tetszettek a tervek, és gondoskodott a szükséges fedezetről. Az ő ezernyolcszáz pengős adománya révén Janka kétfedelű, motor nélküli repülőcsónakot tervezett. A gépet a gyöngyösi MOVERO műhelyében építették meg. Repülési sebessége 42 km/óra lett, motorcsónak és egy kisebb repülőgép vontatására is alkalmas volt.³³

28 Körlevél a Magyar Cserkészszövetség II. Országos Vízicserkészversenyeire. MCSL (MNL OL) P 1359. (1930)

29 Jelentés a II. Országos Vízicserkészversenyekről. MCSL (MNL OL) P 1359. (1930)

30 A Cserkészvízitelep 1932. évi jelentése. MCSL (MNL OL) P 1359. (1932)

31 Horthy István (1904–1942) gépészmérnök, repülő főhadnagy, kormányzóhelyettes, Horthy Miklós kormányzó idősebbik fia.

32 Rotter Lajos (1901–1983) mérnök, repülőgép-tervező és pilóta. Kimagasló eredményeket ért el a magyar és a nemzetközi vitorlázórepülésben, több rekordot döntött. Nevéhez fűződik a Karakán nevű gép megépítése.

33 Jelentés a cserkészszövetség Gyöngyösön épülő vízigépének ügyéről. MCSL (MNL OL) P 1359. (1933)

1935-ben a Központi Vízitelepen az emeletes csónakház mellett már állt a 31. számú és a 419. számú csapat háza is.³⁴ A programok, vízitúrák mind változatosabbak lettek. Az 1936-os országos vízicserkészverseny programjában már kirándulási verseny is szerepelt. A táborban a cserkészek egy éjszakát a szabadban töltöttek a Gödi-szigeten, amihez a terület gazdjaként Nemeskéri Kiss Géza fővadászmester adott engedélyét.³⁵

A Központi Vízitelep mellett a Fiatal Magyarság körének népszigeti telepén a budapesti öregcserkészek ötven csónakját tudták tárolni. Itt lehetőség nyílt vízisportok gyakorlására is.³⁶ Az öregcserkészek vízitelepén 1937-től családi cserkésznapiakat is szerveztek.³⁷ Budapesten a Duna déli szakaszán a 25. számú Szent Imre cserkészcsoportnak is külön vízitelepe volt.

A fővárosi központi telepen kívül voltak az országban nagyobb kerületi létesítmények is: Miskolcon a Sajó-parton (II. kerület), Szegeden a Tisza-parton (V. kerület) és Debrecenben a Nagytavon (VI. kerület). Esztergomban a Kis-Duna-ágnál volt a 14. számú Holló cserkészcsoport és a 14. számú öregcserkészcsoport telepe 16-20 csónakkal. Sopronban a Fertő tónál és Rábamolnárinál alakítottak ki vízitelepeket.³⁸ Keszthelyen vitorlástelep is működött, ahol a 79. számú Festetics György és a 379. számú Feltámadás csapat végzett vízicserkész munkát. A Balatonakarattyai öregcserkésztelep 1934-ben készült el 3600 négyszögöles területen. A telepen állt egy ház, ahol a táborozások alkalmával tizenhét főt tudtak elszállásolni. A hajóállományhoz két őrsi csónak, két szövetségi és négy magáncsónak tartozott. A csepeli Duna-ágnál 1932-ben létesítették a pestszenterzsébeti központi vízitelepet. A telepen tevékenykedő hét csapat külön csónakházakat szeretett volna építeni, de végül csak ötnak a háza készült el, amelyekben összesen százötven csónak volt. A vízitelepen a 95. számú Lehel, a 28. számú Szent István, a 323. számú Magyar Reménység, a 133. számú Szent György és a 18. számú Lóczy Lajos cserkészcsoport volt jelen. A mohácsi telepet a 663. számú Tomori Pál cserkészcsoport tagjai használták. A csónakgarázs a Duna-parton állt, a csoportnak egy őrsi csónakja és tíz kajakja volt. Kaposváron hat vízicserkészcsoport működött, de tényleges munkát csak három végzett. A cserkészek a Kaposon és a Balatonon gyakorlatoztak, a táborokat főleg a Balaton mellett tartották. A költségvetésük nem volt túl nagy, ezért a központ által szervezett kiképzőtáborokba ritkán jutottak el. A 151-es számú Turul csapat otthona a Kapos közben volt. Egy többszobás épületben tartották a kajakjaikat. A 657-es számú Gróf Tisza István csapat otthonának a református kultúrház adott helyet Kaposváron. Az anyagi nehézségek miatt a csapatok maguk készítették csónakjaikat.³⁹ A debreceni 172. számú Erő cserkészcsoportban 1936-ban roverraj alakult, amelynek két egypárevezős, gurulópados csónakja és egy őrsi ladikja volt. A helyi cserkészparkban található tavon tartották kiképzéseiket, míg a csoportotthonban vitaesteket és teadélutánokat szerveztek.⁴⁰

34 A Központi Vízitelep leltára 1935. december 1-jén. Magyar Cserkészsövetség Levéltára (MNL OL) P 1359. (1935)

35 Fogalmazványok. MCSL (MNL OL) P 1359. (1936)

36 A Fiatal Magyarság Vízitelepének szabályzata. MCSL (MNL OL) P 1359. (1933)

37 Körlevelek. Öregcserkész Vízitelep. Budapest, V. Népsziget. MCSL (MNL OL) P 1359. (1937)

38 Vitéz Kisbarnaki Farkas Ferenc (szerk.): *A magyar cserkészet útja 1910–1937. A Magyar Cserkészsövetség huszonöt éve 1912–1937.* Budapest, 1937, Magyar Cserkészsövetség.

39 Jelentés a június 13–15-i mohácsi és kaposvári szemleútról. MCSL (MNL OL) P 1359. (1937)

40 Beszámoló a 172. számú ERŐ cserkészcsoport Debreceni Ferenc víziroverrajának 1936–1937. évi működéséről. MCSL (MNL OL) P 1359. (1937)

A CSERKÉSZREPÜLŐK MŰKÖDÉSÉNEK KEZDETEI

A Magyar Cserkészszövetségben 1929-ben vetődött fel a gondolat, hogy repüléssel is foglalkozhatnának a cserkészek. Zsembery Gyula a Légügyi Hivatalhoz fordult, ahol nem gördítettek akadályt a cserkészrepülő-munka megkezdése elé. Sőt a Lingen-gyár útján három Zögling gépet bocsátottak a cserkészek rendelkezésére. A repülőcsoport megszervezését és oktatását vitéz Hefty Frigyes⁴¹ vállalta magára. Belefogtak két repülőgép építésébe is. Az 1931-ben elkészült gépeket a MÁV budapesti hangárjaiban tárolták. A cserkészrepülők ebben az évben már részt vettek az országos vitorlázóversenyen, s a harmadik és negyedik helyet szerezték meg. Ezt követően vidéken is elindult a cserkészrepülő-csapatok megalakítása.

1933 júliusában országos kiképzőtáborokat szerveztek Gödöllőn, melyek résztvevői mindannyian sikeresen levizsgáztak, baleset nem történt. Augusztusban már nyilvános repülőnapot tartottak, ahol többek között Horthy Miklós kormányzó előtt mutatták be tudásukat a cserkészrepülők, majd őszig Gödöllőn és Pilisborosjenőn folytatódott a kiképzés. Az elért eredményeket látva a Magyar Aero Szövetség start- és autóvontatásos alkalmazások jogával ruházta fel a cserkészrepülőket. A módszereket Rotter Lajos és Hefty Frigyes kísérletezte ki. 1933-ban a kezdő siklógépek mellé a cserkészszövetség megépített egy Hol's der Teufel vitorlázógépet, amelyvel tereprepüléseket is lehetett végezni. Rotter felajánlotta, hogy az általa tervezett repülőgépet építsék meg a dzsemborira, amit a szövetség meg is tett. A gépet Karakánnak nevezték el. A hamar híressé vált repülő a legtöbb addigi magyar rekordot megdöntötte vagy megismételte.

Az 1933-as dzsembori után a cserkészrepülőket egy hármashatárhegyi bázis létrehozása foglalkoztatta. A repülőtéren két hangárt kaptak a Légügyi Hivaltól, ahol a gépeket tárolni lehetett, és a kisebb javításokat is elvégezhették.⁴²

1929 és 1933 közötti adatok:

Összes felszállás	3500
Berepült kilométerek száma	3000
Összes repült idő	56 óra
Kiképzésen részt vevő tanuló	143 fő
Első fokon vizsgázott	85 fő
Másodfokon vizsgázott	20 fő
Harmadfokon vizsgázott	2 fő

1934 májusában Sopronban és Mosonban repülőnapot tartottak. Az eseményt a 336. számú Végvári cserkészcsapat rendezte. Két Zögling géppel ugrásokat, siklásokat és autóvontatásokat, a Karakánnal pedig vitorlázó- és műrepülő-gyakorlatokat mutattak be a mintegy ötezer fő

⁴¹ Vitéz Hefty Frigyes (1894–1965) az Osztrák–Magyar Légjáró Csapatok pilótája. Ő az első olyan pilóta, akinek az ejtőernyő mentette meg az életét, miután lelőtték a gépét.

⁴² Beszámoló a cserkészrepülők működéséről a kezdetektől. MCSL (MNL OL) P 1359. (1934)

A VÖCSÖK VITORLÁZÓ REPÜLŐGÉP (1942)
Fortepan

közönség előtt.⁴³ 1934. október 7-én Rotter Lajos 24 óra 10 perccel felállította a magyar időtartamrekordot, ez volt akkor a világ második leghosszabb repülése. Novemberben új siklótanfolyam indult hat tanulóval, az augusztusi vitorlázórepülő-tanfolyamoknak pedig a folyamatosan fejlődő hármashatárhegyi repülőtér adott otthont. A táborban a Műegyetemi Sportrepülők öt tanulója is részt vett. Közben Gödöllőn is rendeztek egy tábort, az ökörteleki major területén, ahol autótovontatás-kiképzést tartottak. A két táborban összesen harminchárman vettek részt. Két oktatót is kiképeztek a táborok ideje alatt: Fábián Dezsőt és Schneider Emilt. További öt személy nyert jogosultságot nagy teljesítményű gépeken való repülésre: Stef Tibor, Török Ödön, Rakitay Dezső, Sipos Szabó Béla és Somkuti Gyula. A repülőtér gépállományát három Zögling siklógép, egy burkolt törzsű Zögling gyakorlógép, egy Hol's der Teufel típusú vitorlázó gyakorlógép, a nagy teljesítményű Karakán vitorlázógép, valamint egy vízi vitorlázógép alkotta.⁴⁴ A gépeket hivatalosan a cserkészrepülők és a Budapesti Motor Yacht Club tagjai használhatták.⁴⁵

1935-ben minden repülőnapon részt vett a Karakán. Abban az évben két nagyobb esemény történt a hármashatárhegyi repülőtéren. Stef Tibor megszerezte nemzetközi teljesítményjelvényét, Rotter Lajos pedig szintén a Karakánnal repült 274 kilométer távolságra, amivel megdöntötte 1933-ban felállított nyolcvanhat kilométeres rekordját. A központi repülőalakulat esztergomi nyári táborában 645 felszállásra került sor. A gépállomány Magyarországon ekkor összesen tizenkilenc gépet jelentett. A Központi cserkészrepülőknek négy siklógépük, két iskolavitorlázójuk és

43 Jelentés a soproni és a mosoni repülő- és vitorlázónapról. MCSL (MNL OL) P 1359. (1934)

44 Beszámoló a cserkészrepülők 1934. évi munkásságáról. MCSL (MNL OL) P 1359. (1934)

45 1934. II/10/5 levéltár. MCSL (MNL OL) P 1359. (1934)

három nagy teljesítményű vitorlázógépük volt. A többi tíz siklógépen az egy budapesti és a vidéki csapatok osztozkodtak.⁴⁶ 1935. május 17. és 24. között Magyarország adott otthont egy nemzetközi vitorlázóversenynek, amelyet a magyar cserkészrepülők rendeztek meg.⁴⁷ A cserkészrepülők júniusban felavatták a Bendegúz és a Töhötöm nevű gépet a hármashatárhegyi repülőtéren.⁴⁸

1936-ban már nyolc cserkészrepülő-alakulat volt Magyarországon, a Központi cserkészrepülők, a 13. számú Ezeremester cserkészcsapat alakulata, a 366. számú Végvári cserkészcsapat Sopronból, a 248-as Vas csapat Ózdról, a diósgyőri 750. számú Nagy Lajos cserkészcsapat, valamint a miskolci, szentesi és szombathelyi cserkészrepülők. Az alakulatoknak összesen huszonnégy repülőgépük volt, hármat pedig még építettek. Egy év alatt 2525-ször szálltak fel a cserkészrepülők, és 236 órát repültek. A vitorlázórepülési kiképzések a hármashatárhegyi repülőtéren és a pesthidegkúti terepen folytak. Augusztusban négyhetes kiképzőtábort szerveztek Esztergomban. A Hármashatárhegyen több ízben rendeztek tanfolyamot, valamint a lengyel cserkészek itt tartották meg repülőtáborukat. A tábor emlékére egy Salamandra típusú, Czuvajnak elnevezett vitorlázógépet adományoztak a magyaroknak.⁴⁹ Hazaszállításának költségeit a cserkészrepülő-szövetség nem tudta teljes egészében kifizetni, ezért megkérték a Magyar Cserkészszövetséget, hogy a magyar határtól Budapestig ingyenesen szállítsák le. A cserkészrepülők anyagi helyzete soha nem volt igazán jó. 1936–37-ben nem tudták megtéríteni a pesthidegkúti gazdáknak okozott kárt (az ő földjeiket használták kiképzésre), ezért segélyért folyamodtak a vármegyéhez.⁵⁰

A cserkészrepülők 1931 és 1937 között kimagasló eredményeket értek el a repülés magyar és nemzetközi történetében. A legtöbb rekordot a cserkészrepülők jegyzik, az élükön Rotter Lajossal és Stef Tiborral. Majdnem minden esztendőben túlszárnyalták az előző évi táv- és magasság rekordot, nemzeti és nemzetközi teljesítményjelvényeket és dicsőséget szereztek közösségeiknek és a mozgalomnak.⁵¹

46 A cserkészrepülés története (beszámoló). MCSL (MNL OL) P 1359. (1935)

47 Levéltár 1936, 31. tétel fogalmazványok vagy levelek. MCSL (MNL OL) P 1359. (1936)

48 Fogalmazványok. MCSL (MNL OL) P 1359. (1935)

49 Az országos cserkészrepülők jelentése 1936-ból. A Magyar Cserkészszövetség Levéltára (MNL OL) P 1359. (1936)

50 1937. II/10-5. Fogalmazványok. A Magyar Cserkészszövetség Levéltára (MNL OL) P 1359. (1937)

51 Kimutatások a cserkészrepülők működéséről 1931–1937. A Magyar Cserkészszövetség Levéltára (MNL OL) P 1359. (1937)

SZEGŐ IVÁN MIKLÓS

CSERKÉSZEK, CSERKÉSZÉLET ÉS CSERKÉSZPOLITIKUSOK A PESTER LLOYD HÍRADÁSAIBAN (1933–1944)

A hazai cserkészlet két világháború közötti történetéhez érdekes adalékot nyújt a korabeli magyarországi német nyelvű napilap, a *Pester Lloyd* vonatkozó híreinek elemzése. Az újság számos olyan eseményről számolt be, amelyről a magyar lapok – különösen a negyvenes évek elején – nem vagy nem ennyire részletesen adtak hírt. Tanulmányomban ezért az újság „cserkész híreit” elemzem a gödöllői világtalálkozó (1933. augusztus) és a német megszállás (1944. március 19.) közötti periódusban. A *Pester Lloyd* híreit szükség esetén a korabeli magyar lapok írásaival is összevetem.

KORSZAKVÁLTÁSOK

Az 1853–54 fordulóján elindított, liberális, gazdasági és politikai hírekre egyaránt koncentráló, német nyelvű *Pester Lloyd*¹ 1936-ban még Thomas Mann humanista írásait közölte.² A szerkesztő, Vészi József igyekezett liberálisnak megtartani az újságot. Egészen 1937-es leváltásáig. 1936-ban a lap még a legnagyobb német írók között emlegette Thomas Mannt,³ akit hazájában a hitleristák már régóta támadtak, s éppen 1936-ban szerzett csehszlovák állampolgárságot. 1937–38-tól, Ottlik György szerkesztése idején megkezdődött a lap lassú, de egyre gyorsuló jobb-rátolódása, szinte évente „tisztogatták” a szerkesztőséget. 1939-től már egy úgynevezett *Pester Lloyd*-bizottság irányította ezt a tisztogatást Baranyai Leó vezetésével.⁴ 1941-től már szinte alig maradt nyoma a reggel és este is megjelenő lap egykori liberalizmusának. Az 1943-as újságot már egyértelműen németbarátnak minősíti Sipos Balázs sajtótörténész.⁵ (1944-től, a német megszállástól kezdve német propagandalappá alakították át, egyes munkatársakat koncentrációs táborba hurcoltak.) A két korszakot ugyan nem választja el éles határvonal, de Teleki Pál 1941-es halála nagyjából egybeesik a liberális-humanista cikkek eltűnésével a *Pester Lloyd*-ból és a cserkészlet militarista jellegének megerősödésével. A lap fennállása alatt a Magyarországról szóló hírek külföldi olvasók számára való megjelenítését is szolgáltatta többé-kevésbé, ugyanakkor a hazai német ajkú polgárság tájékozódását is segítette. Olvasottsága 1934-ben döntött rekordot, körülbelül huszonötezer példánnyal.⁶

A *Pester Lloyd* híreinek 1933-tól kezdődő elemzését egymásik dátum is indokolja. Németországban ekkor került hatalomra Hitler, aminek a nemzetközi cserkészetre nézve is döntő következménye lett. Először is közvetlenül hatott a totalitárius náci szisztéma: 1933-ban egyszerűen felszolták a cserkészszervezeteket a Harmadik Birodalomban, és teljes ellenőrzés alá vették az ifjúság nevelését. Másrészt a náciak – részben ifjúsági szervezetük, a Hitler-Jugend révén – komoly nyomást fejtettek ki a hasonló kelet-közép-európai mozgalmakra, így jelentős hatást gyakoroltak a magyar cserkészetre is.⁷ Áttételesen már az első náci intézkedésnek is volt hatása

1 Ujvári (2001) 189–191.

2 Goethe-Institut (2004).

3 Otto Zarek: Thomas Mann in Budapest. *Pester Lloyd*, Morgenblatt, 1936. június 7., 11.

4 *Pester Lloyd*. Ismertető. (é. n.)

5 Sipos (2011) 237.

6 *Pester Lloyd*. Ismertető. (é. n.)

7 „A náci Németország nemcsak saját, hanem a hozzájuk hasonló berendezkedésű államok ifjúságát is befolyása alá kívánta vonni, ily módon egyesítve erőiket az »új Európa« kiharcolása, felépítése érdekében.” Gergely (1989) 181.

SZÁMHÁBORÚZÓ CSERKÉSZ (1936)
Fortepan / Mezey Ferenc

SZÁMHÁBORÚZÓ CSERKÉSZ (1943)
Fortepan / Kornyeck Antal

Magyarországra. Az ugyanis, hogy Németországban feloszlatták a cserkészegyesületeket, Teleki Pál gróf feladatkörét is érintette a világcserkészlet vezetőségében. Teleki ugyanis az egymással vitázó német szervezetekért volt felelős a kilenctagú nemzetközi tanácsban. A másfél tucatnyi német szervezet összefogása szinte lehetetlen feladat volt számára.⁸

Szintén közvetlen hatás volt a Hitler-Jugend nemzetközi fellépése. A hitleri ifjúságpolitika már 1933-ban szerette volna elérni, hogy a Hitler-Jugendet hívják meg a gödöllői cserkész-világatlálkozóra. Bár egyénileg, látogatóként engedték a magyar szervezők az ifjú nácik megjelenését Magyarországon, a szervezetüket nem hívták meg a dzsemborira. Ebben döntő szerepe volt Teleki Pál – volt és leendő miniszterelnök, a dzsembori táborparancsnoka – álláspontjának.⁹ Teleki mint országos főcserkész a cserkészletet inkább elit szervezetnek tekintette, mely nemzetközi kitekintést, korszerű hazafelfogást ad a konzervatív reform jegyében. Vallás-erkölcsi alapú, nemzeti neveléssel próbálta formálni a középiskolás ifjúságot. Ebben fontos volt a területi revízió, a kereszténység és az európai látókör melletti elkötelezettség hangsúlyozása. Teleki elitnevelési elképzelései főleg a harmincas években vezettek konfliktushoz, amikor a tömegmozgalommá válás kérdései vetődtek fel a cserkészleten belül.¹⁰

⁸ Ablonczy (2004) 35.

⁹ „Ezt a visszautasítást sem felejtették el többé a hitlerista vezetők Teleki Pálnak.” Gergely (1989) 164.

¹⁰ Ablonczy (2004) 32.

A BUDAI CISZTERCI SZENT IMRE GIMNÁZIUM CSERKÉSZCSAPATÁNAK FELVIDÉKI KIRÁNDULÁSA (1939)
Fortepan / Ebner

Hosszabb távon a németországi fordulat baljós árnyékot vetett a magyarországi cserkészetre is (mint azt a mozgalmat támadó nyilaskeresztes interpellációkból látni fogjuk). A hazai cserkészeten ugyanis a harmincas évektől erősödtek fel az ellentétek a „nemzetvédelmi” (más néven „militarista”) irányzat és a „pacifisták” között.¹¹ E konfliktusok a húszas évekig nyúlnak vissza, amikor megkezdődött a cserkészlet és a leventemozgalmak versengése.¹² A cserkészlet katonai célú átszervezésének igénye a harmincas években vált erősebbé, s a negyvenes évekre ez az irányzat gyakorlatilag át is tört az addigi ellenálláson. A militaristák egyik fő képviselője Farkas Ferenc, a Ludovika Akadémia parancsnoka, az 1933-as gödöllői dzsembori vezérkari főnöke volt, aki 1942-ben országos főcserkészként a már inkább mozgalommá alakult cserkészlet első embere lett.¹³

CSERKÉSZCIKKEK

A *Pester Lloyd* 1933 és 1944 közötti cserkésztemájú cikkeinek három nagy csoportja különíthető el. Az első a külföldi országokba küldött cserkészdelegációkról, a külföldi táborozásokról, kirándulásokról, a világtalálkozókról szól. Ezekről elsősorban a harmincas években írt a lap, ami nem véletlen, hiszen a második világháború kitörése már korlátozta a nemzetközi találkozók megrendezését. A második íráscsoport a cserkészélettel, a cserkészek alaptevékenységével foglalkozik; a *Pester Lloyd*-ban ilyen cikkek nem a liberális, hanem a jobbra tolódó, németbarát korszakban fordultak elő, így a cserkészletnek azt a fázisát dokumentálják, amikor a nemzetvédelmi irányzat

¹¹ Gergely (1989) 169–170.

¹² Gergely (1989) 131.

¹³ A táborparancsnok Gödöllőn Teleki Pál, helyettese Sík Sándor volt. Gergely (1989) 156. Farkas Ferenc országos főcserkész kinevezésével a magyar cserkészlet mozgalmi szakasza kezdődött el. Gergely (1989) 260.

nyert teret, és mozgalommá kezdett átalakulni a szervezet. Végül a cikkek harmadik kategóriája a nagypolitika és a cserkészzet metszéspontjaiban keletkezett. A politikusok megnyilatkozásai a szervezettel kapcsolatban vagy az országos cserkészvezetők tanácskozásai egyaránt érdekesek az elemzés szempontjából.

AZ 1933-AS GÖDÖLLŐI DZSEMBORI ÉS AZ 1939-ES PAX TING

A *Pester Lloyd* címoldalas vezető anyagot szentelt 1933. augusztus 18-i reggeli kiadásában a két nappal korábban zárult gödöllői cserkész-világtalálkozónak.¹⁴ A cikk szerint a magyar cserkész-történetének nagy eseménye ért véget. A külföldi delegációk (kontingensek) lebontották sátraikat, aztán következett a zászlóünnepség. Mindez a barátság „oly sok szívélyes napja” után történt, mely a „gödöllői sátorváros összes lakójának egy egész életre szóló élményt jelent majd” – hangzott a lap kommentárja. A magyar nemzetet is megérintette ez, elérzékenyülve nézi a búcsúzó, távozó ifjakat, akik a világ összes tájáról érkeztek – tűnik ki a cikkből. Bár a tábor kiürült, „szívünk csordultig tele a barátság, a hála és a szeretet érzésével”. „Barátok tízezreit nyertük meg, akik a maguk részéről szintén szeretetteljesen gondolnak majd vissza országunkra” – tette hozzá a szerző. Nem véletlen ez a kezdés: a magyar közgondolkodásba valóban pozitív élményként került be a cserkész-világtalálkozója. A diplomáciailag elszigetelt ország számára a világtalálkozó esélyt nyújtott a kitörésre az izolációból.¹⁵ A magyar kormányzat sem véletlenül támogatta a gödöllői eseményt. A *Pester Lloyd* is a magyar állam szempontjából ítélte meg kedvezően a dzsemborit. A lap szerint ez váratlan siker volt, s a magyar népnek mindazok iránt hálásnak kell lennie, akik a megvalósításban és az előkészületekben részt vettek. Ám a lap szerint mindenekelőtt a „magyar fiút” (azaz a magyar cserkészeket) illeti az elismerés, hiszen ez a fiú volt az, aki elsőként nyerte el összes cserkésztestületének az elismerését. A tudósítás szerint 350 ezer körül lehetett a látogatók száma. A táborban tartózkodók maximális létszáma 24 ezer volt (ugyanazon időben), és mindössze 142 megbetegedést regisztráltak. A lap kiemeli, hogy „csak” egy halálos baleset történt, illetve egy román cserkészvezető a dzsembori zárása után valamiféle bélprobléma miatt meghalt. A két elhunyttal kapcsolatban sajnálatát fejezte ki az újság, amely tovább dicsérte a szervezőket. Késések például csak az első két napon fordultak elő a szállítási feladatoknál, és más kisebb súrlódásokat is futólag említett a lap, hangsúlyozva, hogy béke, boldogság és elégedettség jellemezte a tábor. Igaz, ez nem teljesen volt így. Egyes beszámolók és visszaemlékezések szerint a tábori latrinák borzalmas állapotban voltak, a táborlakók tájékoztatása sem volt megfelelő, és a táborparancsnokság (Farkas Ferenc és Teleki Pál) alá rendelt szervezet kezdettől fogva akadozva működött. A pénzügyi vezető utólag így jellemezte a dzsemborit: „A gödöllői állapotokat [...] csak özönvízhez vagy hadiállapothoz hasonlíthatom...”¹⁶

Ugyanakkor a lap dicséri a közönséget, a látogatókat is, akik az esemény morális és anyagi sikeréhez egyaránt hozzájárultak. (A *Pester Lloyd* naponta bő terjedelemben számolt be a dzsembori eseményeiről.) Kevésbé elragadtatott az utólagos elemző: „a táborban ipari méreteket öltött az egyébként tiltott »csendzsölés« (ruhák, használati tárgyak csereberéje), a sok látogató néhol

14 Abschied von Gödöllő. *Pester Lloyd*, Morgenblatt, 1933. augusztus 18., 1.

15 Ezt később, a cserkészzet harmincéves fennállása alkalmából ünnepi átiratban a szervezetet köszöntő Horthy Miklós is külön kiemelte. Allerhöchstes Handschreiben an den Oberpfadfinder anlässlich des 30jährigen Bestandes der ungarischen Pfadfinderbewegung.

Pester Lloyd, Morgenblatt, 1943. október 8.

16 Gergely (1989) 165.

vásárvá tette” az eseményt.¹⁷ A dzsembori mérlege deficitmentes volt a lap szerint. Ez azonban nem volt igaz: a cserkészszövetség számára „tetemes veszteséggel zárult a jamboree, s ez az anyagi egyensúlyát alapjában rendítette meg”, amelyet csak rendkívüli kormánysegéllyel tudtak helyreállítani.¹⁸

1933-as adatokat idézve a *Pester Lloyd* megemlítette, hogy 2,5 millió aktív cserkész van a világon, de persze azt is hozzátette a cikkíró, hogy ezt nehéz pontosan nyilvántartani, hiszen sokan már befejezték tevékenységüket a mozgalomban, és más felelősségteljes állásban dolgoznak. A lap ugyanakkor azt is kiemelte, hogy a cserkészmozgalom nem arra van „beállítva”, hogy egyre nagyobb tömegeket soraiba fogadjon. (Vagyis ekkor még Teleki álláspontját követte a lap, akárvá-akaratlanul is.) A cserkészek ugyanis évente jelentős részben kicserélődnek. Az idősebbek kiválnak, az újabb generációk pedig a helyükbe lépnek. A cserkészek száma lassanként növekszik – állapította meg a lap. A fő cél, hogy az évtizedek során egyre több felnőtt legyen, aki fiatal korában cserkész volt.

Azok a barátságok, amelyek a nagy cserkésztalálkozókon kötődnek, hozzájárulnak a népek közötti megértéshez, és képesek semlegesíteni a „rossz hatásokat” – fogalmazott a *Pester Lloyd*. A lap szerint a táborvezetés előrelátásának köszönhetően minden politikai „momentumot” kizártak, a gödöllői dzsembori mégis hozzájárult a közép-európai állapotok tisztázásához. „Nyilvánvalóvá vált, hogy nagy bűn volt, a Föld egyik leggazdagabb területét, a Duna-medencét gazdasági és politikai értelemben kis területekre feldarabolni [...]. Mindenki számára világossá vált, hogy értelmetlen lenne, ha a kölcsönös bizalmatlanság politikája folytatódna, mivel ez a politika általános nyugtalansághoz és bizonytalansághoz vezet, ami elsősorban a hiteléletet gátolja, és semmiképpen sem marad egy ország határain belül, hanem az egész világ pénzügyi és gazdasági életére kedvezőtlenül hat.”

A *Pester Lloyd* tehát megpróbált megfelelni a hazai, területi revíziós politika igényeinek, de csak visszafogottan tette ezt. Ugyanakkor a gazdasági és pénzügyi érdekeknek megfelelően értelmezte a korabeli helyzetet, ami nem meglepő, ismerte a lap olvasótáborát, amely jelentős részben üzletemberekből állt. Bár a harmincas évek elején Magyarország súlyos gazdasági válságba került, és ebből logikusan következett volna a közép-európai gazdasági összefogás, a lap hiába hangsúlyozta ennek szükségességét 1933-ban.

Az év elején Hitler hatalomra került Berlinben, a csehszlovákok pedig még szintén januárban a dunai államok gazdasági együttműködésére törekedtek. Hodža prágai kormányfő Schuschnigg osztrák kancellárral tárgyalt erről, aki pedig tájékoztatta a tárgyalásokról a magyar kormányt. A Duna-medence gazdasági együttműködéséből azonban nem sok valósult meg, s ennek a magyar kormány, Gömbös Gyula kabinetje volt az egyik fő oka. Gömbös ugyanis Ádám Magda szerint „politikai megfontolásból szembehelyezkedett Hodža közép-európai koncepciójával”. Tartott ugyanis attól, hogy e gazdasági tervek „megmerevítik a Duna-medence status quóját, s ez keresztülhúzhatja revíziós terveiket”.¹⁹ A revízió tehát fontosabb volt a magyar politika

17 Ablonczy (2004) 35.

18 A kormány avatkozott be, és segéllyel mentette meg a szövetséget, felszámolva az adósságot. Gergely (1989) 168.

19 Ádám (1968) 85–86.

A HOLLANDIAI DZSEMBORIRA INDULÓ CSERKÉSZEK (1937)
Fortepan / Új Nemzedék napilap

számára, ráadásul a Gömbös-kormány 1932-től erősen németbarát irányvonalat követett. A *Pester Lloyd* szerzője cikkének végén alighanem mégis őszintén írta le e sorokat: „A magyar nemzet boldogan értékelheti, hogy a cserkészlet alapításának 25. évfordulóján hozzájárult ahhoz a nagy célhoz, amely mindannyiunk szeme előtt kell, hogy lebegjen, és ez a cél: a valódi, az igazságos béke a népek között.”

Az igazságos békére törekvés a magyar cserkészeket természetesen távol, illetve távolabb tartotta egyes nyugati nagyhatalmaktól és a környező kisantantállamok többségi cserkészmozgalmaiktól is. Nyilvánvalóan könnyebb volt cserkészkapcsolatokat létesíteni az első világháború egyéb vesztes országaiban működő hasonló szervezetekkel. Bulgária ezen államok közé tartozott, nem véletlen, hogy a *Pester Lloyd* 1938. július 26-án a testvériségi kapcsolatokról írt a balkáni országgal kapcsolatban.²⁰ Például egy Várnából keltezett július 20-i hír szerint a magyar cserkészek megkoszorúzták a Fekete-tenger partján lévő bolgár város hősi emlékművét. Mint kiderült, a debreceni református gimnázium 172. cserkészcsapata és egy budapesti középiskolás „csere-nyaralócsoporthoz” tartózkodott akkor a helyszínen. Az ünnepélyes koszorúzáson Kovách Elemér cserkésztsízt tartott beszédet. Kovách – bolgár katonák jelenlétében – a bolgárok és magyarok közös eredetéről beszélt, majd megemlékezett az első világháborúban vívott közös küzdelemről, s arról, hogy mindkét országot kegyetlenül megcsonkították. Ezért is tisztelgett az elesett bolgár bajtársak hősi emléke előtt.

A gödöllői dzsembori után a magyar cserkészlet másik nagy sikere a harmincas években a leánycserkészek 1939-es találkozójának, a Pax Tingnek (Békegyűlésnek²¹) a megszervezése volt. A *Pester Lloyd* nagy terjedelemben foglalkozott a szintén Gödöllőn megrendezett eseménnyel, amelyet

²⁰ Bulgarisch-ungarisches Verbrüderungsfest. *Pester Lloyd*, Morgenblatt, 1938. július 26., 6.

²¹ Gergely (1989) 290.

Anna főhercegnő, Horthy Miklós kormányzó és Teleki Pál miniszterelnök nyitott meg.²² Ez volt a leánycserkészek első világtalálkozója. Teleki az egybegyűlteknak tolmácsolta a Nemzetközi Cserkészbizottság üdvözlését, hiszen ő ennek a testületnek is tagja volt. Emlékeztetett arra, hogy 1933-ban a (fiú) cserkészek fogadták a világ más tájairól érkező cserkésztestvéreiket Gödöllőn, és most a leánycserkészek magyar szervezete látja vendégül a külföldi leányokat. A megnyitó az Erzsébet királyné parkban zajlott le július 25-én, s az ötezer leányt befogadó tábor ugyanott állt, ahol hat évvel korábban a fiúk világtalálkozóját rendezték meg.

Megnyitójában Horthy megköszönte Anna főhercegnő tevékenységét, amellyel a leánycserkészlet ügyét előmozdította Magyarországon. Anna főhercegnő fővédnöke volt a Pax Tingnek, de a *Pester Lloyd* szerint hasonló szerepet vállalt az egész magyar leánycserkészlet mellett is. A megnyitóbeszéd után a leányok felvonulása zajlott le, melyen többek között magyarok, franciák, dánok, hollandok, lengyelek, angolok, walesiek, skótok, dél-afrikaiak, ausztrálok, svédek, norvégok, finnek, észtek és litvánok vettek részt. Végül a magyar „tündérék”, a kiscserkészlányok érkeztek.

A finnek, az észtek és a magyarok közös pantomimot adtak elő, amely a három nép közös őstörténetére utalt.²³ A finnek és a magyarok népdalokat is énekeltek. A debreceni cserkészlányok a csodaszarvas legendáját játszották el. Ez illeszkedett a leánycserkészek átalakuló neveléséhez: nemcsak lég- és gázvédelmi előkészületeket oktattak nekik az 1937-től erősödő hazai militarizmus jegyében, hanem a táborozás és a falusi szociális munka is felértékelődött. Ennek megfelelően a magyar leánycserkészek a harmincas évek végétől nagyobb részt vállaltak a népi kultúra ápolásában, s például népdalversenyeket szerveztek.²⁴

A *Pester Lloyd* újságíróira nagy hatást tettek a finnek, de leginkább velük barátkoztak az eseményen a magyar cserkészek is.²⁵ A lap mindenesetre külön cikkben emlékezett meg három finn lányról,²⁶ Hilkkáról, Vuokkóról és Heppáról, akik a Pax Ting zárása után is Magyarországon maradtak egy ideig, annyira tetszett nekik hazánk: budapesti fürdőket kerestek fel, és üzletekben vásároltak. Hilkka és Vuokko egy helsinki bankban dolgozott, Heppa (ez becenév) azonban rejtélyes szereplő volt: az igazi neve nem volt ismert a lap újságírója előtt, de annyit lehetett tudni, hogy egy finn szótár összeállítását végző szerkesztőségben dolgozik. Az összehasonlító nyelvészet azonban nem volt a *Pester Lloyd* erőssége, bár Heppáé sem: a közös szavak keresésekor csak a „kala”, azaz a hal szóig jutottak a finnben és a magyarban. A lap szerzője meglepődve konstataulta, hogy noha a finn lányok szerény tisztviselőknak mondták magukat, átszámítva 350 pengőnek megfelelő havi fizetésük volt. Ám nemcsak ez döbbsentette meg az újságírókat, hanem a finn szociális ellátás fejlettsége is, amelyről szintén meséltek neki a lányok. A Pax Ting zárásáról szóló *Pester Lloyd*-cikkben is hasonlóan kedvező véleményeket idézett fel a német nyelvű budapesti lap.²⁷ Ekkor angol lányok dicsérték Budapestet, de elnyerte tetszésüket a bugaci „lunch” is. Ők szintén mindenfélét összevásároltak a városban, ami jelezte: nemcsak a finnek, hanem az

22 Die Eröffnung des Pax-Ting. *Pester Lloyd*, Abendblatt, 1939. július 31.

23 A két háború között a finnugor néprokonsági eszme a magyar és a finn nacionalista irányzatok egyik jellemzője volt. Halmesvirta (2014)

7. Példa erre F. A. Heporauta, aki 1936-ban a finn oktatási minisztérium finnugor bizottságának az elnöke lett. Ő a néprokonsági szervezetek összehangolása révén lehetségesnek tartotta a „szellemi Nagy-Finnország” létrejöttét. Halmesvirta (2014) 142.

24 Gergely (1989) 288.

25 Gergely (1989) 292.

26 Hilkka, Vuokko und Heppa. *Pester Lloyd*, Morgenblatt, 1939. augusztus 11.

27 Schwerer Abschied. *Pester Lloyd*, Morgenblatt, 1939. augusztus 6.

A PAX TING RÉSZTVEVŐINEK BUDAPESTI KIRÁNDULÁSÁN (1939)
Fortepan / Magyar Bálint

angolok számára is olcsó volt a magyar főváros. A Pax Ting augusztus 7-én fejeződött be. Kevesen gondolták, hogy ezután csak 1957-ben lesz hasonló rendezvény²⁸ – márpedig így történt, hiszen közben lezajlott az emberiség történetének egyik legvéresebb háborúja.

CSERKÉSZÉLET A PESTER LLOYD CIKKEINEK TÜKRÉBEN

A *Pester Lloyd* a harmincas években, a lap „liberálisabb” korszakában nem foglalkozott túlzottan részletesen a cserkészek életével. A nagy világeseményekről beszámolt, de a tábori életet nem emelte ki. A változás a negyvenes években következett be. A „Cserkészélet a Hárshegyen” című, 1942. március 31-i cikkében az adott korban már németbarátnak minősülő *Pester Lloyd* a cserkészek egyik militáns csoportjának tevékenységét mutatta be.²⁹ Ez nem véletlen, hiszen említettük, a negyvenes évekre a lap is jobbra tolódott, és a cserkészlet csúcsvezetésével együtt egyre inkább németbaráttá vált. A tudósítás szerint a budai hegyekben, a János-hegy lábánál rendezték meg a 21. cserkész tábor az őrvezetők kiképzésére. Ez is mutatja, hogy 1942-re már nagyobb szerep jutott a kiképzésnek, mint a jellemnevelésnek, amelyről annyit vitatkoztak a cserkészek a húszas és a harmincas években. Teleki Pál még előzőleg megpróbált fellépni ez ügyben a Hárshegyi Őrsvezetők Köre (HÖK) ellen, de az 1942-es fordulat áttörést hozott a radikálisok számára (ekkor lett Farkas Ferenc az országos főcserkész).³⁰ A militarista kiképzés központjának számító HÖK parancsnoka 1940 táján Kolozsváry Béla volt, aki már korábban személyes kapcsolatot épített ki a Hitler-Jugend vezetőivel, így közvetítőnek számított a magyar cserkészlet és a német ifjúsági szervezet között.³¹ A lap 1942-es tudósítása szerint a táborból már messziről hallatszanak a parancsszavak, amelyeket a csapatok pontosan végrehajtanak. A 620 cserkész,

²⁸ Gergely (1989) 292.

²⁹ W. N.: Pfadfinderleben auf dem Hárshegy. *Pester Lloyd*, Abendblatt, 1942. március 31., 6.

³⁰ A HÖK eszményképe a győzelmes magyar és német katona volt. Gergely (1989) 278–279.

³¹ Gergely (1989) 265., 279.

A PAX TING RÉSZTVEVŐI A GÖDÖLLŐI TÁBORBAN (1939)
Fortepan / Magyar Bálint

akit itt szállásoltak el, az ország minden részéből érkezett a húsvéti szünidőre. Hasonló kiképzőtáborok Budapesten kívül Egerben, Kaposváron, Kecskeméten, Kassán, Debrecenben és Besztercén működtek ekkor. Összesen tehát 2500 őrsvezetőt képezhettek ki a cserkészek.

A zord időjárás ellenére a fiúk buzgón hajtják végre a napi feladataikat – írta a lap. A kiképzők egymástól néhány méterre sorakoztatják fel a cserkészfiúkat, akik hol egy könnyű géppuskánál láthatók, hol egy terepasztal fölél hajolnak, vagy egy tábori adó-vevő készüléknél görnyedeznek, ahol éppen az instruktor magyaráz nekik. Megint máshol térkép-vázlatok készítését gyakorolják, akárcsak a világ bármely más cserkészalakulatánál – a szerző itt nyilván érezte: jeleznie kell, hogy ez másutt is megszokott tevékenység a cserkészeknél. És itt nyilván nem a géppuskás kiképzésre gondoltak...

Kevésbé volt vérmes tevékenység, hogy egy következő csoport tagjai „ősregi magyar” néptáncokat és népdalokat tanultak. (Már említettük, hogy a népi kultúra ápolása a harmincas években, a regőscserkészlet révén egyre jobban felértékelődött a szövetségben.) A lap szerint azért öröndetes, hogy pásztortáncot tanulnak a fiúk, mert így közelebb lehet hozni egymáshoz falut és várost, azaz a különböző helyekről érkezett fiatalok jobban megismerhetik egymást. Már-már a cikkszerző is belefeledkezett a népi kultúrába, amikor a tudósítás szerint hirtelen megszólalt egy megafon: parancs hangzott fel a helycserére. Az a csoport, amelyik eddig a csárdást gyakorolta, most eligazításra ment, de a többiek is mozgásba lendültek. A rendszer lényege az, hogy végül mindenki mindenféle tevékenységet kipróbáljon, azaz minden résztvevő egységes kiképzést kapjon. A cikk szerzője tehát rácsodálkozott a cserkészmozgalom magyar újítására, a forgószínpadnak nevezett megoldásra.

A lap szerint ez a nap különleges volt a tábor életében, ugyanis megjelent az országos főcserkész, kisbarnaki Farkas Ferenc vezérőrnagy és a Magyar Cserkészszövetség országos ügyvezető elnöke, Éry Emil, továbbá Demédy Miklós „vezető cserkésztsist”, illetve Szentirmay Tibor táborparancsnok. A cserkészek körlete nagy és tágas barakkokból állt, ahol „katonamódra kínos rend honol”. A *Pester Lloyd* kiemelte, hogy a cserkészszövetségnek sikerült megoldania egy jelentős pedagógiai problémát: semmiféle kényszer nincs ugyan, de a táborban öntudatos tartással és

szigorú katonai fegyvellemmel lehet találkozni. Őszinte és mély közösségi érzés hatja át a fiatalembereket – írja a lap. A W. N. monogrammal jegyzett cikk alatt közvetlenül közli a lap Farkas Ferenc főcserkész nyilatkozatát a hazai cserkészzet célkitűzéseiről.³²

Farkas a Ludovika Akadémián – hiszen ennek az intézménynek is parancsnoka volt – adott „sajtóteázáson” fejtette ki a véleményét. Az eseményen részt vett a Magyar Cserkészszövetség tiszteletbeli elnöke, Papp Antal korábbi államtitkár is. Farkas vezérőrnagy azzal kezdte, hogy megemlékezett a „tragikus körülmények között elhunyt” Teleki Pál grófról, aki elsőként töltötte be a szövetségben a főcserkész tiszteletét. Ezután kitért arra, hogy a magyar cserkészzet minden kényszer nélkül 1910–12-ben indult el, és bár a kezdet kezdetén külső forrásokból is kénytelen volt táplálkozni, elejétől fogva sajátos magyar igényeket elégített ki: azaz mindig nemzeti és magyar volt. A cél pedig: emberebb embereket és magyarabb magyarokat nevelni.³³

Farkas felidézte az 1920 utáni átmeneti elszigeteltséget, majd azt is, hogy hamarosan a magyar cserkészek is részt vehettek a nemzetközi találkozókön. Ám nem a cserkésztestvériséget hangsúlyozta, hanem azt, hogy milyen sok eredményt értek el a magyar résztvevők a dzsemborikon, illetve hogy az 1929-es londoni világtalálkozón mennyire kitűntek fegyelmezettségükkel a magyarok. „Ha a magyar csoportot nézzük (250 fő), akkor impozáns erőt, rendet és fegyelmet látunk, mintha egy diadalmas nagyhatalom fiáról lenne szó.” Látható, Farkas teljesen beleloallta magát a magyar „grandeur”-be. A hamarosan bekövetkező doni katasztrófa előtt háromnegyed évvel... S ha figyelembe vesszük, hogy „a második világháború alatt közel annyi ember pusztult el, mint a megelőző fél évezred csatáiban együttvéve”,³⁴ akkor Farkas kijelentése az emberségről – utólag – igencsak furcsán hangzik. A tábornok azt is kiemelte, hogy az országban a cserkészzet volt az egyetlen ifjúsági szervezet, amely értékes katonai előképzést adott, és amelynek tagjai olyan katonai sportokat is űztek, mint a repülés, a síelés vagy a vízisportok. Farkas fontosnak tartotta, hogy a cserkészek ebben a szellemben folytassák munkájukat, és ezért legfőbb kötelességük, hogy a magyar ifjúság ügyét támogatva a leventetestvérekkel a lehető legbensőségebb és legszorosabb módon együttműködjenek.

A *Pester Lloyd* jobbratulódásával párhuzamosan a „hárshergyiek” egyre többször kerültek be a lapba: egy 1943-as hírből megtudhatjuk, hogy cserkészek a tűzoltók kiérkezése előtt eloltottak egy tüzet a Hárshegyhez közeli erdőségben.³⁵ A tűzoltóparancsnok elismerését fejezte ki a cserkészeknek. A „fiúk” más tevékenységet is folytattak: a debreceniek például munkát vállaltak, hogy előteremtsék felszerelésük költségeit. Erről szintén az 1943-as *Pester Lloyd* számolt be, mely szerint a cserkészek óránként nyolcvanegy filléres órabéréből heti száz pengő jött össze.³⁶ Az újság még mindig 1943-ban megjelent egyik rövid cikke tért ki arra is, hogy a cserkészek fedezték fel a lehetőséget a budai Hármashatárhegyen egy kiváló vitorlázórepülő-tér kialakítására.³⁷

32 Die Zielsetzung der ungarischen Pfadfinderbewegung. *Pester Lloyd*, Abendblatt, 1942. március 31., 6.

33 Farkas ezt 1942-es írásában is hangsúlyozta: „...kitartásunkkal, célratörő erőfeszítéseinkkel elértük, hogy – ezer veszély és akadály ellenére is – »emberebb ember és magyarabb magyarokat« termeltünk ki nemcsak önmagunkból, hanem a reánk bízott fiú- és férfiseregéből”. Farkas (1942) 3.

34 Für (1984) 80.

35 Pfadfinder löschen einen Waldbrand. *Pester Lloyd*, Morgenblatt, 1943. március 27.

36 Pfadfinder verdienen als Hilfsarbeiter ihre Feldausrüstung. *Pester Lloyd*, Morgenblatt, 1943. október 16.

37 Der Dreihotterberg – eines der besten Segelfluggelände Europas. *Pester Lloyd*, Morgenblatt, 1943. július 9., 6.

A NAGYPOLITIKA HATÁSA A CSERKÉSZEK BELSŐ ÉLETÉRE (1933–1944)

A közéleti eseményeket naprakészen bemutató lap 1939. június 5-én számolt be arról, hogy a kormányfő felszólalt az újpesti cserkésznapon, amelyen a híradás szerint tízezer cserkész gyűlt össze vasárnap délután.³⁸ A rendezvényt az I. cserkészkerület szervezte a helyi stadionban. A résztvevőkön kívül nagyjából ugyanekkora létszámú közönség is kíváncsi volt a rendezvényre, ahol Teleki az ország tiszteletbeli főcserkészeként is szólt a jelenlévőkhöz. A honvédelmi miniszter, Bartha Károly is ott volt a rendezvényen. (Ő Teleki öngyilkossága után, a Jugoszlávia elleni 1941-es német támadás idején személyesen adta át Horthy üzenetét Hitlernek, melyben a kormányzó Telekit „a túlzott korrektség, a tisztaság, a kötelességteljesítés példaképének” nevezte.³⁹)

Az újpesti cserkésznapon a felvonulás után az I. cserkészkerület elnöke, Pirovsky Lajos lépett a mikrofonhoz: „Ez a fiatal sereg, a fegyelem és a munka serege, amely Istennek és a Hazának akar szolgálni. Bárhova is állítja őket a sors, jó munkát fognak végezni, hiszen ez a sereg a magyar hit serege, amely valóra váltja az idősek reményeit” – hangoztatta. Minthogy az esemény éppen Trianon évfordulóján zajlott, a szónok megemlékezett a gyásznapról, majd biztosította a miniszterelnököt, hogy a cserkészek azok az oszlopok lesznek, amelyre az új Magyarország bástyái alapozhatók. Végül Pirovsky tolmácsolta a budapesti cserkészek üdvözlését a vidékieknek, és kijelentését azzal is nyomatékosította, hogy ötszáz postagalambot eresztett a szabadba, hogy köszöntő üzenetet vigyenek a vidéki kerületek cserkészeinek. Ezután a miniszterelnök szólalt fel: „A cserkészlet elsősorban hitet jelent – mondta. – Hitet magunkban, bizalmat és önbizalmat, hitet a munkánkban.” Akarat- és lelkielő kérdése tehát, hogy valaki tartja-e a fogadalmát, és a jövőben is megfelelően végzi a munkáját.

A nagypolitika és a cserkészlet kapcsolata a vészterhesebb időkben kevésbé volt „szívderítő”. 1941. április 3-án a *Pester Lloyd* reggeli kiadása beszámolt az előző napi parlamenti interpellációkról, amelyekben a cserkészlet és a zsidóság kapcsolatát támadták szélsőjobboldali képviselők.⁴⁰ Az esti kiadásban már Teleki Pál öngyilkosságának híre szorított ki szinte minden más eseményt, de reggel még volt helye és ideje a lapnak, hogy beszámoljon az előző napi képviselőházi vitáról. Az ülésen szinte csak a nyilaskeresztes párti képviselők kérdezték a kormányt. Serényi Miklós grófnak,⁴¹ aki a zsidó vagyon és jövedelem jelentős növekedése felől érdeklődött, még a miniszterelnök válaszolt, és Serényi tévedéseire hívta fel a figyelmet, illetve arra, hogy ne általánosítsa a néhány kivételt a szabály alól. Teleki ugyanakkor nem zárkózott el attól, hogy a jövedelmek közötti különbséget a jövőben csökkentse, de konkrétumokba nem bocsátkozott, néhány óra múlva pedig öngyilkosságot követett el.

A *Pester Lloyd* szóban forgó kiadása szerint magának a cserkészletnek a témája is felmerült az interpellációk között. Még Teleki életében Hóman Bálint kultuszminiszter írásban adott választ Palló Imre képviselő interpellációjára, melyben a cserkészlet zsidó vonatkozásaira kérdezett rá

38 Zwei unpolitische Sonntagsreden des Ministerpräsidenten. *Pester Lloyd*, 1939. június 5., 5.

39 Czettler (1997) 308.

40 Interpellationstag im Abgeordnetenhaus. *Pester Lloyd*, Morgenblatt, 1941. április 3., 5.

41 Ő a nyilaspárt „zsidótlanítási osztályát” vezette 1939-től. Ungváry (2016) 377.

a szélsőjobbos honatya. A miniszter rámutatott, hogy az ötvenezres létszámú cserkészlet köréből Palló három nevet emelt ki, és azok közül egy esetében maga a kérdező elismerte, hogy tévedett. A második érintett személy Hóman szerint már három éve nem tagja a szövetségnek, minthogy a világ teljesen más részén él. (Jellemző a korra, hogy Hómanban fel sem merült: a kérdés önmagában is felháborító, ráadásul egy elvileg magánszervezetnek minősülő szövetség faji összetételét firtató kérdésről volt szó.) A harmadik érintett kapcsán Hóman még „precízebb” választ adott: egyetlen személyről van szó, egy római katolikus lelkipásztorról, a magyar cserkészek egyik tiszteletbeli elnökéről, aki egyetemi professzor, katolikus író és költő, kiváló pedagógus, a magyar cserkészek egyik legelső parancsnoka (nyilvánvalóan Sík Sándorról beszélt). Ráadásul Hóman szerint ez az ember – akinek a nevét a *Pester Lloyd* nem közölte, de például a *Függetlenség* című lap sem, amely azt is idézi Hómantól, hogy „a cserkészszervezetek vezető helyein nincsenek zsidók”⁴² – egyébként az illető sem játszik már aktív szerepet a cserkészlet közvetlen vezetésében. (Érdekes, hogy a *Pesti Hírlap* semmit sem közölt a vitáról ezekben a napokban.⁴³)

Hóman hangsúlyozta, hogy a cserkészszövetség amúgy is az ő adminisztratív munkatársainak ellenőrzése alatt áll, és az illetékes kormánybiztos a féléves jelentések alapján úgy találta, hogy a cserkészlet személyi állománya száz százalékgig keresztény. Hóman megjegyezte: mindezt attól eltekintve mondja, hogy a magyarországi cserkészlet egyébként is az első pillanattól a kereszténység jegyében működött. Felszólalása szerint amikor később a cserkészlet megengedte zsidó csoportok belépését, akkor is csak a magyar nemzeti érdek vezette, mert így a zsidó csoportokat és különösen külföldi tevékenységüket ellenőrzés alá lehetett vonni. Sőt azt is kijelentette, hogy már 1936-ban elkülönítette a szövetség a zsidó csoportokat, és képzésüket csak úgy engedélyezte, ha nevükben feltüntetik „zsidó karakterüket”. Az utóbbi időben a cserkészlet Hóman szerint kizárólagosan kereszténynek nyilvánította magát, és a zsidó csoportokat értesítette, hogy felszámolásukat a legrövidebb időn belül végrehajtják. A *Pester Lloyd* minderről száraz tudósításban írt.

Hóman azt is hangsúlyozta, hogy a magyar cserkészlet a nemzetközi kapcsolatait illetően sem igényel felsőbb utasításokat. A hazai mozgalom felfogása szerinte teljesen magyar, és megfelel minden elvárásnak; a cserkészek az oktatási miniszter (azaz az ő) irányítása alatt állnak, és a cserkészszövetség nem politizál. Hóman szavaiból kiderült: a cserkészlet eddig használt az országnak, és amíg ez így van, addig a cserkészlet fenn is fog maradni. A *Pester Lloyd* szerint a miniszter válaszát a képviselőház többsége tudomásul vette.

A zsidó cserkészcsapatok feloszlata és a vegyes csapatokban lévők eltávolítása a valóságban nem jelentette azt, hogy a diszkrimináció által sújtottak végleg befejezték a cserkészkedést. Például 1942-ben lelassultak a tiszti igazolások, mert nehezen lehetett beszerezni a szükséges iratokat, származási igazolásokat. A zsidó csapatok egy része pedig vonakodott leadni cserkész-igazolványait. Vagyis tulajdonképpen illegálisan cserkészkedtek.⁴⁴

42 A kormány gondoskodott a kivándorolt és a történelmi határokon túl élő magyarok hazatelepítésének előkészítéséről.

Estig tartó interpellációs ülés a Házban. *Függetlenség*, 1941. április 3., 4.

43 Érdekes miniszteri nyilatkozatok a Házban. *Pesti Hírlap*, 1941. április 3., 3.

44 Gergely (1989) 341.

A TELEKI-KULTUSZ

Teleki halála külön „cserkészkultuszt” eredményezett. Már a tragikus esemény másnapján, 1941. április 4-én megemlékeztek a miniszterelnökről a cserkészek. A gyászhirt április 5-én közölte a *Pester Lloyd*.⁴⁵ Ebben a cserkészek azt írják: leeresztett zászlóval gyászolják a nagy halottat, Magyarország miniszterelnökét, a tiszteletbeli országos főcserkészt. Egyéniségét, életét és munkáját tekintve is cserkész volt – hangsúlyozta a gyászközlemény. A temetésről szóló hírből⁴⁶ megtudhatjuk, hogy a síron a cserkésszövetség mezei virágokból font koszorút helyezett el, amelyet felirata szerint „a legnagyobb magyar cserkésznek” készítettek. Teleki kultusza még évekig tovább élt: 1943-ban a HÖK háromszáz fiatal cserkésze és Teleki tisztelői gyűltek össze a miniszterelnök sírjánál. A *Pester Lloyd* erről is hírt adott.⁴⁷ A cserkészek nevében dr. Nemere János mondott beszédet. Erőre és kitartásra van szükségük – hangoztatta Nemere –, hogy a megkezdett munkát folytassák. „Teljesítjük kötelességünket” – ezt nemcsak ő hangsúlyozta, hanem egy ilyen feliratú koszorút is elhelyeztek a síron, másfél évvel a miniszterelnök halála után.

Teleki halála révén Horthy Miklós és a kormányzó keleti fronton lezuhant fia mellett immár a néhai miniszterelnök is a cserkészkultusz-építés „tárgyává” vált a negyvenes évek elején. Erre példa a cserkészet országos tanácsának 1942 novemberében tartott ülése, melyről szintén beszámolt a *Pester Lloyd*. A gyűlés Fáy István államtitkár beszédével kezdődött aki elsőként Horthy Miklós kormányzóról mint a cserkészmozgalom fővédnökéről beszélt, és javasolta, hogy küldjenek neki üdvözlő táviratot.⁴⁸ Kitért arra, hogy a határainktól több ezer kilométerre katonáink a „keresztény kultúrát és jövőnket” védik egy szörnyű ellenséggel szemben. (Nyilvánvalóan a Don-kanyarban hamarosan összeomló II. magyar hadseregére gondolt.) A harc az államtitkár szerint súlyos áldozatokat követel a nemzettől, és itt kiemelte a kormányzóhelyettes, Horthy István halálát. Fáy a cserkészmozgalom meghatározó alakjának, Teleki Pálnak az elhunytára is emlékeztetett. Az egész cserkészet „atyjának” nevezte, akinek a halála szerinte égő sebet hagyott a szívünkben. Az államtitkár üdvözölte az új főcserkészt is, aki hamarosan szólt az ünnepi gyűléshez. Farkas Ferenc szerint a cserkészek új világ küszöbén állnak, az ország súlyos helyzete velük szemben is óriási követelményeket támaszt. Ő is megemlékezett a kormányzóhelyettes haláláról. Azt is hangsúlyozta, hogy a leventemozgalom támogatását is igénybe szeretné venni. (A militaristák képviselőjeként Farkas nem fordult el olyan mértékben a leventemozgalomtól, mint a cserkészet jellemfejlődést hangsúlyozó korábbi irányzata.)

Magyarország tehát 1941-től öles léptekkel rohamozta a tragédia felé. Az itthoni utolsó „nagypolitikai” cserkészrendezvényt a végkifejlet előtt rendezték meg. Magyarország 1944. március 19-i német megszállása előtt négy nappal, március 15-e alkalmából az Operaházban a cserkészfiatalok tartott ünnepi előadást Horthy kormányzónak.⁴⁹ A *Pester Lloyd* 1944. március 16-i számának tanúsága szerint a kormányzó dicsőítése éppen ekkor hatalmának megrendülése előtt három nappal fokozódott szinte az egekig. Horthyt családja kísérte a rendezvényre: felesége,

45 Todesanzeige des Ungarischen Pfadfinderverbandes. *Pester Lloyd*, 1941. április 5.

46 *Pester Lloyd*, 1941. április 7.

47 Pfadfinder am Grabe Graf Paul Telekis. *Pester Lloyd*, Morgenblatt, 1943. szeptember 5.

48 Tagung des Landesrates der Pfadfinder. *Pester Lloyd*, Morgenblatt, 1942. november 24.

49 Der Reichsverweser bei der Festvorstellung der Pfadfinderjugend im Opernhaus. *Pester Lloyd*, Abendblatt, 1944. március 16., 4.

a kormányzóhelyettes özvegye, továbbá másik fia, ifjabb vitéz Horthy Miklós. A *Pester Lloyd* tudósítása szerint az Operaház színpadára a rendezvény elején egy kassai fiú lépett fel, s köszöntötte a kormányzót, akit a beszéd végén a közönség ünnepelni kezdett. A *Pesti Hírlap* másnap gyakorlatilag ugyanezt a tudósítást közölte magyarul: „A mi nagy gyermekakarásunkkal körülálljuk Főméltóságú Kormányzó Urunkat, kötelességet keresünk, és parancsára várunk. Ígérjük egybehangzó szívdobbanással, hogy egykor oly hős katonái leszünk, mint amilyen hű apródjai, cserkészei és leventéi vagyunk ma... [...] kérjük a jó Istent: Áldja, vezérelje és még hosszú időnkig éltesse Kormányzó Urunkat, a Főméltóságú Asszonyt, a mi áldott lelkű Nagyasszonyunkat drága hazánk javára és boldogságára. Mi pedig mindenkor keményen, dacosan álljuk a vártát.”⁵⁰ Az egyezés nem véletlen: a sajtóirányítás a háborús évek elején előbb külön főszerkesztői értekezleteken folyt, ahol a kormány embere instruálta a lapokat arról, hogy mit és hogyan írjanak meg. A főszerkesztői értekezletek 1943-ban ugyan megszűntek, de a sajtóirányítás (a személyi változásoktól eltekintve) nagyjából hasonló maradt. Így amíg Ullein-Reviczky Antal volt a sajtófőnök, ő a főszerkesztői értekezleteken „orientált”, cikkeket íratott, „leközlötetett egyes külföldi lapokban megjelent írásokat”, s ez nemcsak a kormánylapokra vonatkozott, hanem a sajtó más vezető orgánumaira is. A sajtófőnök mindemellett Kállay Miklós kormányfő személyes kéréseit és utasításait továbbította a főszerkesztőknek.⁵¹

Az, hogy Horthy dicsőítése a bukása előtti napokban hágott a csúcsára, szintén nem véletlen. Kultuszának kutatója, Turbucz Dávid így fogalmaz erről: a „hódoló feliratokon, igehirdetéseken” keresztül közvetített vezérkép „lényege szerint a magyarságnak nincs esélye Horthy nélkül elérnie a »szebb jövőt«, a nemzeti nagyság helyreállítását, mindazt, amit az első világháború után a nemzet elveszített. E narratíva szerint Horthy volt a nemzet kormányosa, aki a magyarság egyedüli vezéréként a kitűzött célok felé irányítja nemzetét.”⁵² A Horthy-kultusz a családra is kiterjedt, így például a magyar kiscserkészek újévi ajándékként egy 1848-as kisdobos dobjának hű mását vitték 1944 januárjában a kis Horthy Istvánnak. A küldöttséget – a *Pester Lloyd* szerint – persze az országos cserkészvezetők, Éry Emil és Demédy Miklós vezették a budai Várba, míg ők a kormányzói családdal beszélgettek, a kiscserkészek a kis Horthy Istvánnal játszottak.⁵³

Ugyancsak a Horthy-kultuszhoz kapcsolódik, hogy a cserkészek országos nagytanácsa 1943-as ülésén Farkas Ferenc főcserkész javaslatára, a kormányzó jóváhagyásával elhatározta, hogy ezen túl Horthy István-émlékjelvényt adományoznak azoknak a cserkészeknek, akik kimagasló teljesítményt nyújtanak, magyarságukat és kereszténységüket bizonyítva.⁵⁴ A cikk beszámol Ravasz Lászlónak a nagytanács ülésén elhangzott beszédéről is, amelyben a református püspök Teleki Pálra hivatkozott. Azt idézte fel, hogy Teleki szerint a cserkészletnek nem a tömegekre, hanem a minőségre kell koncentrálnia. Nem véletlenül citálta a húszas évek Telekijét, ezzel burkoltan a mozgalom militarizálása ellen foglalt állást. Azt is hangsúlyozta, hogy a cserkészlet önkéntes tevékenység, ami a kiválasztás szempontjából kedvező jelenség. Ravasz szerint a „lovagias gondolkodás és a keresztény erkölcs egyesülnek a cserkészfiúkban, és ez segíti át őket a kamaszkori

50 A Kormányzó Úr a cserkészek operaházi díszelőadásán. *Pesti Hírlap*, 1944. március 17., 5.

51 Sipos (2011) 231, 237.

52 Turbucz (2015) 257–258.

53 Ein Geschenk der Pfadfinder an das Söhnchen des Stellvertreters des Reichsverwesers. *Pester Lloyd*, Abendblatt, 1944. január 3., 1.

54 Ordentliche Sitzung des Landes-Großpfadfinderrates. *Pester Lloyd*, Abendblatt, 1943. november 29., 5.

nehézségeken”. Azaz a jellemfejlesztésre utalt, megint csak nem a katonai kiképzés fontosságára. Szerinte minden cserkésztábor láthatatlan parancsnokának Krisztusnak kellene lennie. Kelemen Krizosztom pannonhalmi főapát ezután azt hangsúlyozta, hogy a cserkészteket összetartó erő nem a külső „drill” (fegyelmezés), hanem a gondolatok lélekhez szóló ereje. Kelemen kompromisszumra hajlamosabb volt Ravasznál, szerinte a cserkészmozgalom egyesíti a katonai és a családi gondolkodásmódot, méghozzá a legszerencsésebb módon. Emellett a cserkészteket felkészíti a fiatalokat a modern háború nehézségeire.

Maga a kormányzó a magyar cserkészteket alapításának harmincadik évfordulóján, 1943. szeptember 29-én köszöntötte az országos főcserkészt, vitéz Farkas Ferencet.⁵⁵ Horthy szerint a magyar cserkészteket kiválóan értékes és sikeres magyar munkát hajtott végre. Különösen a cserkészteket külszolgálati tevékenységét emelte ki, amely sokat segített az ország Trianon utáni elszigeteltsége idején.

A hazai cserkészvezetők tehát igyekeztek pozitív nemzeti nevelést folytatni, a magyar politikai elit azonban sokszor inkább csak kihasználta tevékenységüket. A cserkészteket militarizálása az ország katonai érdeke volt, a cserkészteket ennek végeredményben nem sok hasznát látta. A konzervatív jobboldali elit vesztes világháborúba kormányozta magát a negyvenes években, amit ennek az elitnek a szétesése követett. Az a cserkészteket pedig, amelyet Teleki a jövő elitjének kinevelésére szánt, a konzervatív elit megsemmisülésekor, 1945-ben végtelenül meggyengült.

FELHASZNÁLT IRODALOM

ABLONCZY (2004)

ABLONCZY BALÁZS: A cserkészmozgalom élén. *Rubicon*, 2004/2., 32–38.

ÁDÁM (1968)

ÁDÁM MAGDA: *Magyarország és a kisantant a harmincas években*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

BADEN-POWELL (2017)

BADEN-POWELL OF GILWELL, ROBERT: *Scouting for boys. Cserkészteket fiúknak. Kézikönyv a jó állampolgár neveléséhez az erdőjárás révén*. Budapest, Magyar Cserkészszövetség.

CZETTLER (1997)

CZETTLER ANTAL: *Teleki Pál és a magyar külpolitika 1939–1941*. Budapest, Magvető.

FARAGÓ (1937)

VITÉZ FARAGÓ EDE: *A cserkész és a családi nevelés*. Budapest, Stúdium.

FARKAS (1942)

VITÉZ KISBARNAKI FARKAS FERENC: Előszó. In DEMÉNDY MIKLÓS – DR. KOSZTERSZITZ JÓZSEF – DR. MAJOR DEZSŐ (szerk.): *A diadalmas cserkészlilium 1912–1942*. Budapest, Magyar Cserkészmozgalom, 3–4.

FÜR (1984)

FÜR LAJOS: Magyarország háborús embervesztesége. In GLATZ FERENC (szerk.): *Az 1944. év hibája: História évkönyv*. Budapest, Lapkiadó Vállalat, 80–81.

GERGELY (1989)

GERGELY FERENC: *A magyar cserkészteket története 1910–1948*. Budapest, Göncöl.

---

55 Allerhöchstes Handschreiben an den Oberpfadfinder anlässlich des 30jährigen Bestandes der ungarischen Pfadfinderbewegung. *Pester Lloyd*, Morgenblatt, 1943. október 8.

GOETHE INSTITUT (2004)

GOETHE-INSTITUT: www.goethe.de/kue/flm/prj/kub/pol/en4078537.htm (Utolsó letöltés: 2019. május 30.)

HALMESVIRTA (2014)

HALMESVIRTA, ANSSI: *Kedves rokonok*. Budapest, Cédus Művészeti Alapítvány – Napkút.

SIPOS (2011)

SIPOS BALÁZS: *Sajtó és hatalom a Horthy-korszakban. Politika- és társadalomtörténeti vázlat*. Budapest, Argumentum.

TURBUCZ (2015)

TURBUCZ DÁVID: Horthy Miklós vezérkultusza és a háborús propaganda. In BÓDY ZSOMBOR – HORVÁTH SÁNDOR (szerk.): *1944/1945: társadalom a háborúban. Folytonosság és változás Magyarországon*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Történettudományi Intézet, 257–270.

UJVÁRI (2001)

UJVÁRI HEDVIG: Die Geschichte des *Pester Lloyd* zwischen 1854–1875, I. *Magyar Könyvszemle*, 2001/2., 189–203.

UNGVÁRY (2016)

UNGVÁRY KRISZTIÁN: *A Horthy-rendszer és antiszemitizmusának mérlege. Diszkrimináció és társadalompolitika Magyarországon*. Budapest, Jelenkor.

MAGYAR CSERKÉSZET A HATÁROKON TÚL

AZ ERDÉLYI MAGYAR CSERKÉSZET TÖRTÉNETE (1911–1944)

Tanulmányomban az erdélyi magyar cserkészzet történetét mutatom be a kezdetektől a második világháborúig. A különböző háttérrel működő csapatok azonosítása mellett a kisebbségi lét kihívásait és az impériumváltások következményeit vizsgálom.

AZ ELSŐ ERDÉLYI CSERKÉSZEK (1911–1920)

A cserkészzet meghonosodása Erdélyben is különböző kezdeményezésekhez köthető. Az első csapatot Z. Sebess József, a székelyudvarhelyi református kollégium tornatanára szervezte meg 1911-ben. Három év múlva már nyolcvannégy cserkésszel tevékenykedtek.¹ Közben a Kolozsvári Református Kollégiumban is beindult a cserkészmunka Nagy Jenő kollégiumi tanár irányításával. 1913-ban a magyar Cserkész-Örszem Szövetség ösztönzésére Déván a főreáliskolában és az állami tanítóképzőben alakult cserkészcsapat Ander Antal tanár parancsnoksága alatt. A cserkészzet ügyét kezébe vette az Országos Középiskolai Tanár Egylet Erdélyi Köre. A mozgalom élére Márki Sándor kolozsvári egyetemi rektor és Kovács Dezső református kollégiumi tanár került.² Az 1920 előtti években a következő erdélyi városokban volt cserkészcsapat: Arad, Déva, Fogaras, Kolozsvár, Marosvásárhely, Nagyvárad, Orsova, Resicabánya, Szatmárnémeti, Székelyudvarhely, Székelykeresztúr, Temesvár.³

ÚJ ÁLLAMI KERETEK KÖZÖTT (1920–1926)

A két világháború között Erdélyben a cserkészzet volt az egyetlen meg nem támadott szervezet, amelyben az erdélyi magyar diákok és iparosifjak minden különösebb ellenőrzés nélkül őszi magyar közösségi életet élhettek. Az erdélyi magyar cserkészzet a dzsemborikon, levelezésen és a cserkészirodalmon keresztül szoros kapcsolatot tartott fenn az anyaországi mozgalommal. Szervezetileg, gyakorlati ismeretekben, hagyományokban, szokásokban és szellemben egyaránt megegyeztek. A trianoni tragédia nem változtatott az erdélyi cserkészeten. Noha az erdélyi csapatok a román cserkészszövetség tagjaivá váltak, sokkal inkább hasonlítottak a magyar cserkészethez, mint a románhoz.⁴ Az Erdély és Magyarország közötti viszony megoldása 1921-ben még nem volt lehetséges. Sík Sándor a cserkészszövetség 1922. május 28-án tartott országos rendes közgyűlésén megállapította, hogy a kisebbségi magyar cserkészetnek csak Londonon keresztül tudtak némi támogatást nyújtani. 1920 nyarán ugyanis Londonban ülésezett a nemzetközi cserkészkonferencia, ahol a külügyi vezető a kisebbségi cserkészzet helyzetének rendezését célzó javaslatot dolgozott ki.⁵

Az impériumváltozás után különböző kísérletek születtek a cserkészmozgalom újjáindítására. Az Erdélyi Református Egyházkerület gondozásában *Cserkészkönyvtár* címmel kiadványsorozatot indítottak, melynek az első kötete *Szervezési szabályzat és kiképzési program* címmel jelent meg.

1 Gergely (1989) 143.

2 A cserkészmozgalom története. *Ifjú Erdély*, 1931/3., 59.

3 A magyar cserkészcsapatok elhelyezkedése térkép alapján, illetve Gergely (1989) 227.

4 Bodnár (1989) 98.

5 Gergely (1989) 138–140.

Ekkor a református teológián volt az erdélyi magyar református cserkészmozgalom szervezőbizottsága. A cserkészmunka azonban nem kezdődhetett meg, mert a felsőbb hatóságok nem engedélyezték.⁶

Végül az Erdélyi Református Egyházkerület 1921-ben 88. számú közgyűlési határozatában mondta ki, hogy „a középfokú intézetek pedig alakítsanak keresztyén diákszövetséget, szervezzék a cserkészetet, s ily módon az ifjúságot vezessék be a komoly evangéliumi munkába, s tegyék fogékonnyá a segítő szeretet gyakorlására”.⁷ A határozat alapján kezdetét vette a csapatok megszervezése. Imre Lajos, Nagy Jenő és Pilder Ervin kidolgozták a kiképzési és szervezeti szabályzatot, majd az egész mozgalmat összefogó cserkészszövetség alapszabály-tervezetét. A szervezés végzésére az igazgatótanács Kovács Dezső elnökségével és Imre Lajos előadói működésével egy központi bizottságot küldött ki, amelynek az volt a feladata, hogy a cserkészet, az ifjúsági egyesület és a diákszövetség előkészületi és szervezési munkálatait vezesse. Az 1921/22-es iskolai év során több iskolai cserkészcsapat is alakult pedagógusok vezetésével: Marosvásárhelyen tizennégy taggal (Spánuel Vince), Szászvároson (Nagy Ödön), illetve már Kolozsváron is formálódott (Nagy Jenő). Utóbbi pedagógus az egész mozgalom vezetéséből kivette a részét.⁸ Ugyanakkor a korabeli jegyzőkönyv megjegyezte, hogy még elintézetlen az erdélyi magyar cserkészmozgalom sorsa, ugyanis az a román törvények értelmében csak a román cserkészmozgalom keretében működhetett.

Közben a katolikusok is kezdeményezték csapatok szervezését. Az első a gyulafehérvári „Majláth” gimnázium csapata volt, amely az 1922/23-as tanévben alakult újjá.⁹ 1924. április 13-án hatvanhárom cserkészük fogadalmat tett a város román cserkészcsapatainak jelenlétében.¹⁰ Új fejlemény volt az aradi cserkészcsapat beindítása, ez az ottani román kohorsszal egyetértésben, sőt vezetőinek kezdeményezésére alakult meg 1923. május 4-én. Az első kiképzést egy román öregcserkész vállalta. Nagyváradon 1925. március 30-án alakult meg az első csapat.¹¹ Kolozsváron az akkori körülmények miatt viszonylag későn, csak 1927. május 5-én tehetett fogadalmat a kegyesrendi (piarista) főgimnáziumban 1925 óta szerveződő csapat, amely Románia legjobb csapatai közé tartozott.¹²

A két világháború között az erdélyi cserkészet nem volt egységes, nem volt olyan szövetség vagy szervezet, amely a különböző magyar csapatokat összefogta volna. Az ifjúsági lapok – a református *Ifjú Erdély* és az 1925-ben indult katolikus *Jóbarát* – tanúsága szerint a katolikus és a református cserkészcsapatok külön működtek. Mindkét felekezeti cserkészmozgalomnak a központja Kolozsváron volt. A reformátusoké a teológián, a katolikusokat pedig Puskás Lajos, a piarista gimnázium csapatvezetője irányította.

6 A cserkészmozgalom története. *Ifjú Erdély*, 1931/3., 59.

7 Az Erdélyi Református Egyházkerület Kolozsvárt, 1921. július 2–5. napján tartott rendes közgyűlésének jegyzőkönyve, Kolozsvár, Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Részvénytársaság, 1921, 127–128.

8 Az Erdélyi Református Egyházkerület Kolozsvárt, 1922. július 15., 16., és 17-ik napján tartott rendes közgyűlésének jegyzőkönyve, Kolozsvár, Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Részvénytársaság, 1922, 94.

9 Gergely (1989) 143.

10 A Romániai Magyar Cserkészszövetség bemutatása. Kézirat a Romániai Magyar Cserkészszövetség sepsiszentgyörgyi székhelyén az elnök, Gál Sándor tulajdonában.

11 Gergely (1989) 143.

12 A cserkészmozgalom története. *Ifjú Erdély*, 1931/3., 59.

KISEBBSÉGI SORBAN (1926–1937)

Újabb mérföldkövet jelentett az erdélyi cserkészlet történetében a svájci Kanderstegben megtartott 1926. augusztusi cserkészkonferencia, amelyen körülbelül harminchat állam küldöttsége vett részt. Itt született meg az a döntő jelentőségű határozat, mely szerint a kisebbségeknek joguk van cserkészegységeket alapítani, azokban a saját nyelvüket használni, és saját vezetőiket megválasztani, elfogadva az ország cserkészszövetségének alapszabályát. Ettől a határozattól függetlenül a katolikusok kérték a bukaresti központtól, hogy alakíthassanak magyar katolikus szervezeti egységeket (kohorsz). Ezek alkották volna a katolikus „légiót”, amely a központtal és a többi légióval románul érintkezett volna.¹³ Ez természetesen csak kezdeményezés maradt.

Puskás Lajos a *Jóbarát* hasábjain fejtette ki, milyennek kell lennie az erdélyi magyar, kisebbségi cserkésznek. Szerinte „a mi fiainkból nem lesznek az állam reprezentánsai”, „a kisebbségi ifjú nem fog soha oda eljutni, hogy államának irányító egyénisége lehessen”, „a mi cserkészletünk olyan, hogy a fiúkat egészséges életre szoktassa, önmagukért elsősorban, azután azért a kisebb közösségért, amibe származásuktól fogva tartoznak”.¹⁴

1927. január 13-án az erdélyi katolikus iskolák főigazgatósága leiratot intézett az iskolákhoz, amelyben felszólította a vezetőket, hogy szervezzenek cserkészcsapatokat.¹⁵ A reformátusok csak később csatlakoztak a kezdeményezéshez. Nehezen indult be a regősmunka és az öregcserkészlet is. A vezetők elsősorban a csapatok összefogását, ifjúsági vezetők képzését, a szórvány-magyarság – főként a moldvai csángók – megismerését szorgalmazták.¹⁶

1928-ban (a november 29-i 269. határozat értelmében) a kolozsvári kohorsz úgy döntött, feloszlatta a cserkészletet, és beolvasztja a román Astra kulturális egyesületbe. Az Astra 1861-es megalakulása óta szerepet játszott a román nemzeti ébredésben, ápolva a nemzetegyesítés gondolatát. Miután ez bekövetkezett, 1927-ben új célokat tűzött ki maga elé, amelyek nagy vonalakban azonosak voltak a cserkészlet céljaival.

Az *Ifjú Erdély* 1930. februári száma fájó szívvel számolt be a magyarországi cserkészek szerepléséről az angliai dzsemborin. Amíg azok világraszóló sikereket értek el, addig az erdélyi magyar cserkészetről a lap megállapította, hogy tulajdonképpen nem is létezik: „Alig egy-két város katolikus gimnáziumának van magyar cserkészcsapata.”¹⁷ Ennek a szomorú helyzetnek a feloldásáról kívánt hírt adni a júliusi lapszám, amely beszámolt arról, hogy hosszú idő után valóra vált a kolozsvári református kollégisták álma, ugyanis megalakíthatták cserkészcsapatukat. Az egyházi főhatóság jóindulata és a katolikus cserkészek pozitív megítélése lehetővé tették, hogy megkapják a működési engedélyt. Z. Sebess József tornatanár előkészítette csapattagjait a próbákra, majd 1930. június 1-jén sor került a fogadalomtételre, illetve a zászlószentelésre. A csapat alakulásának sikerén felbuzdulva az *Ifjú Erdély* „Jó munkát!” címmel cserkészrovatot

13 Puskás Lajos: A cserkészlet krónikája. *Jóbarát*, 1926. szeptember 15., 14.

14 Uő: Cserkésztipusok és a leendő erdélyi magyar cserkészlet. *Jóbarát*, 1926. december 15., 81.

15 Rózsa József: Légy résen. *Jóbarát*, 1927. február 15., 121.

16 Gergely (1989) 185.

17 Cserkészúton Angliában. *Ifjú Erdély*, 1930. február

indított, amelynek egyik cikkében a centúrió parancsnoka derűlátóan tekintett a jövőbe: „Most még kevesen vagyunk, de sokan leszünk, ha Isten megsegít. Isten pedig meg fog segíteni, ha az ő cserkészei leszünk.”¹⁸ Temesvár után Szatmáron, Brassóban és Resicán is alakult magyar cserkészcsapat.¹⁹ Désen,²⁰ Nagenyeden és Marosvásárhelyen²¹ is kiteljesedett a cserkészmunka. A református cserkészcsapatok az Erdélyi Református Egyházkerület fennhatósága alá is tartoztak. A kerület az ifjúságnevelés eszközeként, módszereként, lehetőségeként tekintett a cserkészetre. Előfordult, hogy a különféle ifjúsági tevékenységek közti viszony nem volt rendezve, és ez félreértéseket generált. Ezért volt szükséges tisztázni a bibliaköri és a cserkészmunka viszonyát. Az volt az elv, hogy csak az lehet református cserkészcsapat tagja, aki rendszeresen látogatja a bibliaköröket.²²

Erdélyben kétfajta cserkészlet alakult ki: a diák- és az iparoscserekészlet. Az utóbbi 1929-ben indult,²³ és nem volt annyira fejlődőképes, mert a cserkészlet legfontosabb munkaidőszakában, a nyári vakációban az iparosfiúk csak nehezen kaptak mestereiktől két hét szabadságot. Ezért csak ott fejlődött ki igazán az iparoscserekészlet, ahol ezt a diákcserkészek pártfogásukba vették.²⁴ Mint említettük, az erdélyi magyar cserkészlet nem hivatalos, de tekintélyen alapuló irányítója a kolozsvári piarista gimnázium cserkészcsapata lett, amely szervezettségben, cserkészismeretben, pártfogókban, létszámban a többi magyar csapat előtt állt. A csapat lelke és irányítója, a fáradhatatlan, köztiszteltetben álló gimnáziumi tanár, Puskás Lajos a harmincas évek elején őrsvezetőképzést szervezett, bár nem nevezte annak. Zsibón és Maroshévízen csapata nagyszabású táborozást rendezett, amelyben Erdély valamennyi csapatából vendégül látott öt-tíz fiút, olyanokat, akiket a vezetőjük is méltónak tartott erre. Rendszerint az őrsvezetőket küldték el. A cserkészeket elkísérték a csapatvezetők is. Amíg a fiatalok őrsvezetői kiképzést kaptak, addig a parancsnokok tisztképzésben vettek részt. Ezeket a táborokat mindig őrsi akadályversenyek és hadijáték zárta le.²⁵

1930-ban Bukarestben cserkészkongresszust tartottak, ahol jelen voltak a romániai magyar cserkészek is.²⁶ Itt megértő magatartást tanúsítottak a kisebbségi cserkészlet iránt, s a cserkésztestvériség alapján szükségesnek nyilvánították megengedni, hogy csapataik alakuljanak.²⁷ A cserkészpróbák anyagából kiderül, hogy a cserkészeknek a román és a magyar cserkész-törvényeket, a kétféle ígéret szövegét és cserkészindulót egyaránt kellett tudniuk.²⁸

Ugyanezen év augusztusában Piatra Neamţon rendezték meg az első román nemzeti nagytábor, ahol a magyarországi küldöttség két cserkészzel vett részt Major Dezső parancsnoksága alatt.²⁹ A nagytáborban a kolozsvári kohorsz – melynek nyolcvan százalékát a katolikus centúrió képezte –

18 Jó munkát! *Ifjú Erdély*, 1931. február, 59–61.

19 Hírek – üzenetek. *Ifjú Erdély*, 1931. február, 137.

20 Hírek. *Ifjú Erdély*, 1931. március, 166.

21 Hírek. *Ifjú Erdély*, 1931. május–június, 226.

22 Utazó titkár látogatásai. *Ifjú Erdély*, 1932. február, 131.

23 Kovács (2005) 9–14.

24 Bodnár (1989) 98–99.

25 Bodnár (1989) 99.

26 Mátrai Béla: Volt egyszer egy csapat. Puskás Lajos és a kolozsvári piarista gimnázium cserkészcsapatának története.

Kézirat a Romániai Magyar Cserkészszövetség sepsiszentgyörgyi székhelyén az elnök, Gál Sándor tulajdonában.

27 A cserkészmozgalom története. *Ifjú Erdély*, 1931/3., 59.

28 A cserkészpróbák. *Ifjú Erdély*, 1932. január, 111.

29 Gergely (1989) 155.

a versenyeken az első helyet vívta ki magának.³⁰ Az erdélyi cserkészek levelezés és találkozások útján is tartották a kapcsolatot a magyarországi cserkészekkel. 1931-ben egy budapesti cserkész-csapat balkáni körútjáról hazatérve július 24–25-én Kolozsváron is átutazott, ahol a katolikus cserkészek fogadták őket.³¹

1932-ben a Nagyszeben melletti „Jungerwald” nevű területen került sor a második román nemzeti nagytáborra, melyben erdélyi magyar cserkészek is részt vettek. A tizenöt napig tartó állótáborban Magyarországról a 250. számú Hangya cserkészcsapat volt jelen harminc cserkésszel, Kemény Dezső parancsnoksága alatt.³² A helyi csónakázótó közelében lévő, hosszan elhúzódó tisztáson felvert tábor három altáborra volt felosztva, mindegyiket a világ cserkészeinek zászlóival díszített fehér nyárfakerítés vette körül. Az altáborok parcelláin vert sátrat Románia kétezzer-ötszáz cserkésze. Az első napokat jellemző egyetértést, lelkes és lázas munkát azonban idővel felváltotta a veszekedés és a fegyelmezetlenség. Nem volt olyan napi parancs, amely ne váltott volna ki elégedetlenséget, veszekedést. A magyar cserkészek számára teljességgel idegen volt az, ami az egyik csapatban történt: a parancsnok bottal tanította rendre a fiúkat, mert annyira elmérgesedett a helyzet. A táborban tapasztalható fejtelenséget azzal magyarázták a magyar cserkészvezetők, hogy az egész táborozás üres és tartalmatlan, alkalmi összejövétel volt, s amíg a megfelelő lelki tartalom hiányzik, addig annak külső megnyilvánulása, a fegyelem nem kereshető. Az egész tábor a verseny és az esti tábortűz tartotta össze. A versenyzés pedig csak gyanúsításokhoz és féltékenységekhez vezetett. Az egyik jó nevű cserkészcsapat abba is hagyta a versenyzést. A tábortűzek műsorát nagyon kevés kivétellel nivótlan és ízléstelen szellemeskedés töltötte ki. Ez az élmény igazolta, hogy csakis olyan cserkészélet életképes, és csak annak van jövője, amely határozott, komoly bibliai alapon áll, s ahol a fegyelem, a szolgálatkészség és a tábori élet e komoly lelki tartalomnak a gyümölcse.³³

E nagytábor tapasztalatai is hozzájárultak, hogy az Erdélyi Református Egyházkerület átgondolja az irányítása alá tartozó cserkészlet ügyét. Nyílt levelet írtak, melyet közölt az *Ifjú Erdély*. Ebből kiderül, hogy határozott hitvallási alapra akarták fektetni az ifjúság életét. A más irányelveket valló cserkészcsapatoknak az egyház keretein belül nem adott lehetőséget.³⁴ A református egyház a cserkészmozgalmat az evangelizáció egyik ágává kívánta fejleszteni, ahogyan arra az angol világbirodalomban és az Egyesült Államokban elterjedt ifjúsági keresztyén egyesületek, a YMCA (Young Men's Christian Association) munkája mutatott példát. Céljuk a cserkészlettel tehát a következő volt: „Az ifjúság oly testvéri közösségét megalkotni, amely az evangéliumi keresztyén élet gyakorlása és továbbfejlesztése által a legteljesebb életű egyéneket akarja adni Isten dicsősége szolgálatára. Cserkész mivoltunkat tehát örök érvényű igazságokra építjük fel a hitvallás szerint. Mi bibliás cserkészek vagyunk, s mint ilyenek lehetünk erősségei az egész cserkészmozgalomnak, a társadalomnak és az emberiség jobb jövőjének is. Az evangéliumi cserkészmozgalom a keresztyén diakóniának egy újfajta szerve igazi lényegében.”³⁵

30 A kolozsvári Cohors. *Ifjú Erdély*, 1930. november, 61.

31 Hírek. *Ifjú Erdély*, 1932. január, 113.

32 Gergely (1989) 155.

33 J.: Beszámoló a szebeni nagytáborról. *Ifjú Erdély*, 1932. november, 40.

34 Nyílt levél. *Ifjú Erdély*, 1932. december, 51.

35 Az evangéliumi cserkészmozgalom célkitűzése. *Ifjú Erdély*, 1932. december, 51–52.

A változás nem a felekezeti elkülönülést volt hivatott erősíteni. Ennek jele, hogy a református cserkészek belső munkaprogramjuk szerint a romániai cserkészszövetség hivatalos lapja, a *Cercetașul* („A Cserkész”) és az *Ifjú Erdély* mellett a magyarországi *Magyar Cserkészt*, valamint az erdélyi katolikus *Jóbarát*ot és *Tábortüzet* is használni és terjeszteni kívánták.³⁶

Egy kimutatás szerint, amely a *Jóbarát* 1933-as évfolyamában jelent meg, Romániában tizennégy katolikus cserkészcsapat működött. A katolikus cserkészek létszáma hozzávetőleg hétszáz fő volt.³⁷

Kohorszszám	Csapatparancsnok	Az alapítás éve	Székhely	A cserkészek státusza
VII.	Schronk Jenő	1923	Arad	gimnáziumi tanuló
III.	Ujhelyi Ferenc	1925	Arad	iparos
I.	Buszek Gyula	1933	Csikszereda	gimnáziumi tanuló
IV.	Szakáts Antal	1929	Brassó	gimnáziumi tanuló
III.	Jénáki Ferenc	1931	Gyulafehérvár	gimnáziumi tanuló
I.	Vásárhelyi György	1932	Kézdivásárhely	gimnáziumi tanuló
II.	Angeli Sebő	1932	Kézdivásárhely	iparos
VII.	Puskás Lajos	1927	Kolozsvár	gimnáziumi tanuló
VIII.	Pataky József	1929	Kolozsvár	iparos
IV.	Burján Gyula	1931	Marosvásárhely	gimnáziumi tanuló
V.	Blazsek Róbert	1928	Nagyszeben	iparos
V.	Jarosievitz Zoltán	1930	Temesvár	gimnáziumi tanuló
	Dadányi György	nincs adat	Temesvár	iparos
III.	Józsa János	1932	Székelyudvarhely	gimnáziumi tanuló

A csapatalapítás korabeli menetének részleteit az *Ifjú Erdély* egyik 1931-es cikke foglalta össze. Minden cserkészcsapat a romániai cserkészszövetség tagja lett, így a szövetség nagy légiójához tartozott, amelynek főparancsnoka Miklós királyi herceg volt. A légión belül minden városban vagy faluban egy kohorszot hozhattak létre. A kohorszok önálló adminisztrációjú jogi személyek voltak. A kohorsz mellett működött egy szekció, amelyet a cserkészmunkát előmozdító felnőttek alkottak. Egy kohorsz létrehozásához több feltételnek kellett teljesülnie: szükséges volt 1) egy intelligens, katonaviselt emberre, aki a vezetést vállalta; 2) legalább hat személyre, akik a megalakulandó csapatot támogatták (belőlük állt a szekció, ma ez a fenntartó testületnek felel meg); 3) legalább tizenkét ifjúra, aki cserkész akart lenni; 4) egy helyiségre, ahol az összejeveteleket meg lehetett tartani. A megalakulási szándékot a bukaresti cserkészszervezetnél kellett bejelenteni egy román nyelvű kérvényben.

36 Munkaprogram. *Ifjú Erdély*, 1932. december, 52.

37 A romániai kath. cserkészlet mai állása. *Jóbarát*, 1933. június 15., 230.

A KOLOZSVÁRI PIARISTA FŐGIMNÁZIUMBAN (1910)
Fortepan / Cholnoky Tamás

A jóváhagyás után hivatalosan megalakulhatott a kohorsz, és megkezdhetette működését. Anyagilag minden kohorsz független volt, de működéséről köteles volt jelentést tenni. Ha egy városban több csapat alakult, például az egyik egy iskolában, a másik egy egyház keretein belül, akkor azok az illető város kohorszának centúrióivá váltak. A kisebbségi csapatok mint centúriók egy-egy kohorsz keretein belül helyezkedtek el. Ahol beindult a cserkészmunka, ott az új csapatvezető megjelent a kohorszparancsnoknál, és jóváhagyást kért egy centúrió megalakításához. Az írásban leadott kérésre egy hónapon belül megkapták az ideiglenes jóváhagyást, majd három hónapi kielégítő működés és eskütétel után véglegesen felvették a csapatot. Minden centúrióparancsnok önállóan vezette a csapatát. Munkájába nem szóltak bele, de a felettes hatóságnak ellenőrzési joga volt.³⁸

Egy megye összes cserkésze alkotta a légiót (*legiune*). A légió valamely fejedelem vagy az uralkodócsalád egyik tagjának a nevét viselte. Vezetője a légióparancsnok (*comandant de legiune*) volt. Több légió alkotta a cserkészkerületet (*ținut cercetăsesc*). Vezetője a kerületi felügyelő (*inspector de ținut*) volt.³⁹

CSERKÉSZTALÁLKOZÓK A HARMINCAS ÉVEKBEN

Az 1933-as év az erdélyi magyar cserkészek részéről is a gödöllői dzsembori körül forgott. A Kolozsvári Református Kollégium tornatanáránál, Z. Sebess József cserkészparancsnoknál kellett jelezni, hogy a világtalálkozón hány cserkész és tiszt szeretne részt venni a hivatalos

38 O. I.: Hogyan kezdjünk cserkészmunkát? *Ifjú Erdély*, 1931. szeptember-október, 26–27.

39 A cserkészmozgalom története. *Ifjú Erdély*, 1931. december, 88.

erdélyi csapatban teljes díjfizetéssel (négyezer lej és új felszerelés), és hányan a maximális kedvezmények igénybevételevel.⁴⁰ Eközben új kihívások nehezítették a szervezőmunkát. László Dezső IKE-titkár a választmányi gyűlésen így értékelte a helyzetet: „A nemzeti kérdések és sportügyek mellett az ifjúság politikai pártokba való megszervezése vonta el az ifjúság figyelmét a mi munkánk sajátos kérdései felől. Az iskolákban a cserkészlet munkája újabb lépésekkel haladt előre. Tekintettel arra, hogy a cserkészlet csak a legkritikább esetben tartotta be az egyházkerület által előírt feltételeket, a cserkészlet kevésbé evangéliumi, és a külsőségekre nagyobb súlyt helyez, munkája szintén sokszor más irányba terelte ifjúságunk figyelmét, mint ahová a mi munkánk szeretne volna azt irányítani.”⁴¹ A politikai helyzet változását jelzi az is, hogy a választmányi gyűlés helyszínéül nem Nagyenyedet, hanem Aiudot (Nagyenyed román megnevezése) jelölték meg. Innentől kezdve minden településnév románul szerepelt a magyar ügyiratokban is.

A harmadik román nemzeti nagytáborra a Constanța megyei Mamaiában került sor 1934 júliusában. Az erdélyi magyar csapatok is részt vettek a táborban, ahol a kolozsvári kohorsz három versenyszámban is első helyezést ért el, elsősorban a magyar cserkészeknek köszönhetően.⁴² Ettől az időszaktól Romániában is dinamikusabban állították a cserkészletet az „államérdekek szolgálatába”. A Bukarestben megtartott csapatvezetői kongresszuson elhatározták, hogy egy bizottság az oktatásügyi minisztériummal karöltve előkészíti a katonai előképzésre vonatkozó törvényjavaslatot. Ekkor még abban reménykedett a *Jóbarát*, hogy a cserkészlet megmarad annak a családias közösségnek, amely addig volt. A katonai előképzés fejlesztését célzó munkálatok iránt mind a magyarok, mind a románok részéről nagy volt az érdeklődés. A románok a honvédelmi minisztériumtól kértek tájékoztatást, míg a magyarok az attasék jelentéséből szereztek tudomást a szomszédok tevékenységéről. A bukaresti magyar katonai attasé szerint a „Román Ifjúság Nevelési Hivatala a mindkét nembeli, 7 és 18 év közötti ifjúság erkölcsi, nemzeti szellemű és testi nevelésének egységes irányítására hivatott szerv, ami törvény útján létesített” 1934. május elején. Ezzel a rendelettel elmérgesedett a helyzet, heves összecsapás kezdődött a vakbuzgó nacionalista strázsamozgalom és a cserkészlet vezetői között.⁴³

A magyar cserkészlet mindezek ellenére megpróbált az eredeti célokat követve dolgozni. Érdekes eredmények születtek, melyek közül kiemelkedik a kolozsvári unitárius cserkészcsapat teljesítménye, ugyanis itt készült el Erdély és Románia cserkészek által épített és használt első vitorlázó repülőgépe.⁴⁴ 1935 októberében vetette föl Hye György mérnök azt a gondolatot, hogy néhány lelkes fiatalembert maga köré gyűjtve megkísérlik egy vitorlázó repülőgép felépítését. 1936 februárjában Hye György és Lőrinczy Zoltán csapatparancsnok vezetésével megkezdődött a gép építése, mely háromezer-ötszáz munkaórát vett igénybe. 1937. január 23-án nagyszámú közönség előtt, a szászfenesi országúton megrendezték a gép „vizsgáját”.⁴⁵

40 Hírek. *Ifjú Erdély*, 1933. június, 137.

41 László Dezső: Titkári jelentés az Erdélyi Ref. Egyházkerület Ifjúsági Keresztyén Egyesületei Szövetségének 1933–35. évi munkájáról. *Ifjú Erdély*, 1935. június, 182.

42 Kovács Zoltán cserkészparancsnok levele a Méltóságos Igazgatótanácshoz, Kolozsvár, 1934. augusztus 14. Erdélyi Református Egyházkerület levéltára.

43 Gergely (1989) 185.

44 Cserkész hírek. *Ifjú Erdély*, 1937. május, 185.

45 K. L.: Kolozsvári unitárius cserkészek. *Ifjú Erdély*, 1938. május, 22.

1936-ban két cserkészcsapat működött Kolozsváron: az egyik a református kollégiumban (parancsnoka Kovács Zoltán), a másik a Hídelve városrészben (Brandt József mérnök, helyettese Nemes Károly). Egy-egy csapat tevékenykedett Marosvásárhelyen (Jánossy Zoltán kollégiumi tanár), Sepsiszentgyörgyön (Benedek Károly tanár), Brassóban (Tőkés György), Nagyszebenben (Szakács Géza), Nagyenyeden és Bukarestben.⁴⁶

1936. augusztus 5. és 25. között rendezték meg a Brassó melletti Pojána-fennsíkon a negyedik nemzeti nagytábort. Dobri János így buzdította a cserkészeket: „Jöjjetek mindnyájan, és ott a zöld erdők között, a rátok néző Kárpátok koszorúi alatt teremtsétek meg azt, amit a nagyok a zöld asztalok mellett nem tudnak megteremteni, Isten parancsát: Mindnyájan egyek legyetek! Testvérek legyetek!”⁴⁷ A nemzeti nagytáborban ötvenkilenc hazai kohorszból négyezren, illetve tizenegy idegen nemzett hétszáz cserkésze vett részt. Magyarország is képviseltette magát, sőt egy szép cserkészböltöt is hoztak magukkal. A kohorszok versenyein az összesített pontozásban a kolozsvári kohorsz a második lett. Kerekes Jenő, Pósta Béla, Zilahy László jelentősen hozzájárult a kohorsz sikeréhez. Pósta Béla a térképészetben ezüstérmet szerzett egyéniben.⁴⁸

A 1936-os brassói dzsembori volt a román cserkészmozgalom hattyúdala. A magyarországi csapat a vést hozó nacionalizmusról, a cserkésztestvériség és az államhatalmi erők súlycsoportbeli különbségeiről szerezhetett tudomást. Hogy milyen is lett a cserkészlet, azt egy erdélyi levélből tudhatjuk meg: „A tervezett reformot végrehajtották. A cserkészletet véglegesen besorolták a »nagy falanx« strázsaszervezetbe. A 15 éven felülieket kötelezően felvették tagjaik közé, mint strázsacserkészeket; azonban nem mindenkitől veszik be az esküt. Cserkészkalapot csak külföldi táborban szabad viselni. A cserkészruhából csak az ing maradt meg (kék nadrág, sárga nyakendő, szürke harisnya, fekete cipő, fehér sapka sárga címerrel, piros szipcsinór, jelzések zsinór-színei: zöld, piros, lila, kék stb.). Tehát felvehetjük a versenyt a legszebb paradicsommadárral.”⁴⁹

Az újonnan kitalált és létrehozott román Országőrség (*Organizația Straja Țării*) a leventéhez hasonló militarista szervezet volt, amely a vezetés iránti hűség és a sovínisza öntudat jegyében tevékenykedett. Az Országőrség fejlesztésére adott válaszként Erdélyben erősödött a kisebbségi cserkészlet. A Román Cserkészszövetség saját érdeke védelmében is erélyes lépéseket tett a kisebbségi cserkészlet visszaszorítására. Célját mégsem érte el, mert 1937-ben államilag felszámolták a cserkészletet.⁵⁰ Ez óriási csapást jelentett az erdélyi magyar ifjúság életére nézve, hiszen megszűnt az egyetlen lehetőség, hogy aránylag zavartalanul ifjúsági munkát végezhesse. A cserkészlet volt ugyanis az a hely, ahol a jövőre, mások segítésére, önmaguk megvédésére készítették fel a magyar fiatalságot, ahol csak magyar népdalokat tanítottak nekik, ahol szétszórt magyarokról, moldvai csángókról beszéltek, ahol székely balladákat szavaltak, valahol a székelyföldi táborokban, távol a gyanakvó, vizsla román szemektől. Egy-két évig még itt-ott folyt a cserkészmunka a hamu alatt. A táborozásokat országszerte betiltották. Az életrevaló csapatok

46 Dobri János: Cserkész hírek. *Ifjú Erdély*, 1936. április, 4. Adattár. *Ifjú Erdély*, 1936. november, 3.

47 Uő: Táborba fiúk! *Ifjú Erdély*, 1936. április, 4.

48 Lőrinczi László: Egy cserkésznyár. *Ifjú Erdély*, 1936. szeptember-október, 8.

49 Gergely (1989) 185.

50 Gergely (1989) 275.

ezen a rendeleten úgy fogtak ki, hogy mozgótáborokat szerveztek, valamint úgy, hogy mellőzték a cserkészruhát és a jelvényeket. Az egyik csapat vakmerően állótábort is megkísérelt, de ezt a járási csendőrség feloszlatta.⁵¹

Az 1937. január 24-én kiadott rendelet a romániai cserkészlet megszűnését jelentette, s az csak a 20. század utolsó évtizedében indulhatott újra. Az ifjúság a betiltás után három korosztály szerinti csoportba tagozódott. A 7–14 évesek az egyszerű „országőrök”, a 14–18 évesek az „országos cserkészek” voltak, a tizenhét éven felüliek pedig az előzetes katonai kiképzőhöz tartoztak. Az önkéntes cserkészletből kötelező ifjúsági tevékenység lett, és ezzel meg is halt a mozgalom.⁵² Egy intézmény ifjúsága adta ezentúl a csapatot (mostantól *stolnak* nevezték), amelynek parancsnoka az illető intézmény igazgatója lett.⁵³ A táborok szervezésére ezentúl csak abban az esetben adtak ki engedélyt, ha a parancsnok részt vett már táborvezetői tanfolyamon. Az első ilyen 1937 júniusában tartották Breazában.⁵⁴

A MAGYAR CSERKÉSSZÖVETSÉGBEN

1940 augusztusában a második bécsi döntés értelmében Észak-Erdély negyvenháromezer négyzetkilométernyi területét és 2,4 millió lakosát visszacsatolták Magyarországhoz. Erdély ezzel gyakorlatilag kettészakadt, a magyarok által sűrűbben lakott rész Magyarországhoz került, a gyéresebben lakott déli rész pedig Romániánál maradt.

Szeptemberben, az interregnum idején Kolozsvár rendjét a hivatalosan már nem működő cserkészek biztosították. Szervezőjük és vezetőjük Dobri János cserkészvezető lelkipásztor volt.⁵⁵ Teleki Pál a keserű felvidéki tapasztalatok hatására (a visszacsatolás utáni gyűlöletet látva a felvidéki és a magyarországi magyarok között) mindent megtett az erdélyi magyar berendezkedés tapintatos, kiszámítható végrehajtása érdekében. Ezért segítésképpen és a helyi szociális szervezetek támogatására cserkészeket indított Erdélybe. Velük együtt útra kelt a szövetség legszűkebb vezérkara, elsősorban az ügyvezető elnök, Éry Emil, hogy elvégezzék a szükséges előkészületeket a szervezőmunka megindításához. A szövetség már szeptemberben megbízást kapott Telekitől, hogy a „leszakított erdélyi részekben működő és az anyaország cserkészszövetségével a megszállás tartama alatt is összeköttetésben állott magyar csapatokat sürgősen keressék fel, szervezzék újjá, és állítsák be a szociális szervezet szolgálatába, hogy felválthassák azokat a magyar fiúkat, akiket a szociális akció megindításához innen kiküldtünk”.⁵⁶ Az ehhez rendelkezésre bocsátott két kis autó háromezer kilométert futott, és hétszáz liter benzint fogyasztott a feladat teljesítése során. A szervezkedés – amelynek átmenetileg a levonteképzést is helyettesítenie kellett – lendületet vett.

A Hárshgyi Őrsvezetők Köre (HÖK) is bekapcsolódott a munkába. A november 1-jén kezdődő első kolozsvári vezetőképző táborba, amelyet a Kolozsvár melletti Lomb erdőben tartottak

51 Bodnár (1989) 99–100.

52 Cserkész hírek. *Ifjú Erdély*, 1937. február, 88.

53 Cserkész hírek. *Ifjú Erdély*, 1937. május, 135.

54 Cserkész hírek. *Ifjú Erdély*, 1937. június, 152.

55 Kovács (2005) 9–14.

56 Gergely (1989) 276.

MAGYAR CSERKÉSZEK BEVONULÁSA A BRASSÓI 4. NEMZETI NAGYTÁBORBAN (1936. AUGUSZTUS)

meg,⁵⁷ száztíz fős HÖK-csoport, a központi század utazott le. A csapatok munkájának anyagi megalapozására sokféle gyűjtési formát javasolt és szervezett a központ. A játékos megnevezések mögött a háborús gazdálkodás és a nyomasztó szegénység lapult. „Héjavadások” elnevezést kapott a narancshéj-értékesítés, „pénzgyártás papírból” címen folyt a papírgyűjtés. „Vasgyúrónak” nevezték a vasgyűjtőket, „a havasok fiainak” a hólapátolókat. Rendeztek még „fillérversenyt”, „télen-nyáron egy ruhában” mozgalmat és „vissza a természethez” akciót is.⁵⁸

A kolozsvári Károly király parkot Horthy Miklós parkká nevezték át. Ebben az időszakban megtette első tétova lépéseit a férficserkészlet is, és egymás után alakultak a leánycserkészcsapatok: Nagyváradon, Besztercén, Kolozsváron, Marosvásárhelyen, Szatmárnémetiben és Nagykárolyban. Az első csapat 1941. május 11-én tett fogadalmat.⁵⁹ 1941 áprilisában Gyergyószentmiklóson őrsvezetőképző tábor tartottak, ahová Erdély különböző részeiből érkeztek a fiatalok.⁶⁰ Június 26. és július 2. között regőstábor tartottak Kisbácsban.

1940 és 1944 között az észak-erdélyi cserkészmozgalom a Magyar Cserkészszövetség keretei között működött. Ebben az időszakban, az erdélyi magyar cserkészlet virágkorában hatalmas lendületet vett a mozgalom, nagyon sok csapat indult újra. A cserkészszövetség méltó elismeréssel vette át az észak-erdélyi cserkészlet erőforrásait: a cserkészvezetőket, a fogadalmat tett cserkészeket és a cserkészkorú fiatalokat.⁶¹ Különös elismerésként az alábbi negyvennyolc személyt⁶² jutalmazták az 1941. május 17-én alapított erdélyi „Arte et marte!” (Tudománnyal és fegyverrel!) emlékéremmel:

⁵⁷ Kovács (2005) 9–14.

⁵⁸ Gergely (1989) 276.

⁵⁹ Gergely (1989) 277.

⁶⁰ A Kolozsvári Református Kollégium évkönyve az 1940–41 iskolai évről. Közzéteszi Gönczi László, Kolozsvár, 1941, 56.

⁶¹ Kovács (2005) 9–14.

⁶² A diadalmas cserkészlilium. Kiadja a Magyar Cserkészmozgalom, 1942, 120.

PUSKÁS LAJOS, a kolozsvári piarista gimnázium tanára, cserkészcsapatának vezetője és az erdélyi cserkészlet irányítója.⁶³

CSEKE VILMOS, a kolozsvári piarista gimnázium cserkészcsapatának rajparancsnoka.⁶⁴ A mamaiai dzsemborin térképészetben első díjat nyert.⁶⁵

FERENC VILMOS a kolozsvári piarista gimnázium cserkészcsapatában tevékenykedett öregcserkészként. A kézimunkaórákat vezette.⁶⁶

ROHRER KÁROLY a kolozsvári piarista gimnázium cserkésze.⁶⁷

GABÁNYI JÁNOS a szamosújvári 386-os számú Czetz János cserkészcsapat alapítója.⁶⁸

FÁBIÁN BÉLA a Kolozsvári Református Kollégium internátusának felügyelőtanára és a farkaskölykök parancsnoka.⁶⁹

UITZ MÁTYÁS, a Kolozsvári Római Katolikus Fiú-Főgimnázium igazgatója, némettanár, kegyesrendi áldozópap és az iskola cserkészcsapatának oktatóparancsnoka.⁷⁰ A *Jóbarát* című katolikus ifjúsági lap társszerkesztője.⁷¹

BUSZEK GYULA, a síkszeredai katolikus cserkészcsapat parancsnoka.⁷²

PETRES KÁLMÁN marosvásárhelyi hittantanár és cserkészcsapat-vezető.⁷³

SZAKÁTS ANTAL, az 1929-ben alakult brassói katolikus gimnáziumi cserkészcsapat parancsnoka.⁷⁴

SCHRONK JENŐ, az aradi kohorsz III. centúriójának a parancsnoka⁷⁵ és főgimnáziumi tanár.

SPÁNIEL VINCE, a Marosvásárhelyi Református Kollégium mennyiségtan- és fizikatanára, a kollégium cserkészcsapatának alapítója. 1937-ig csapatparancsnok.⁷⁶

JÁNOSSY ZOLTÁN, a Marosvásárhelyi Református Kollégium tanára és a kollégium cserkészcsapatának cserkésztszjtje. 1940-től a csapat parancsnoka.⁷⁷

NAGY ERNŐ, a Marosvásárhelyi Református Kollégium tanára és a kollégium cserkészcsapatának cserkésztszjtje.⁷⁸

NEMES KÁROLY, a Marosvásárhelyi Református Kollégium tanára és a kollégium cserkészcsapatának cserkésztszjtje.⁷⁹

ÁRKOSI LÁSZLÓ, a székelykeresztúri unitárius gimnázium tanára és az 351. számú

63 A Cluji Róm. Kat. Fiú-Főgimnázium 1932–1933 tanévi értesítője. Közli az igazgatóság, Cluj, 1935, 36.

64 A Cluji Róm. Kat. Fiú-Főgimnázium 1935–1936 tanévi értesítője. Közli az igazgatóság, Cluj, 1935, 44.

65 Puskás (1937) 23.

66 A Cluji Róm. Kat. Fiú-Főgimnázium 1932–1933 tanévi értesítője. Közli az igazgatóság, Cluj, 1935, 32.

67 Sylvester Lajos: Cserkészek a bukovinai székelyeknél, 1934. *Honismeret*, 2001/4., 61–71.

68 A Szamosújvári M. Kir. Állami 4 osztályos gimnázium és középiskola évkönyve az 1940–41 iskolai évről.

A kézirat az 51. számú Cetz János cserkészcsapat szamosújvári székhelyén a csapatparancsnok, Kasza Tamás tulajdonában.

69 A Kolozsvári Református Kollégium értesítője az 1934–35, 1935–36 és 36–37 iskolai évről. Kiadja az előljáróság, Cluj-Kolozsvár, 1933, 100.

70 A Cluji Róm. Kat. Fiú-Főgimnázium 1930–1931 tanévi értesítője. Közli az igazgatóság, Cluj, 1935, 30–31.

71 Cserkészkiülönpróbák. *Jóbarát*, 1927. április 15., 183.

72 Cserkész hírek. *Jóbarát*, 1931. március 15., 164.

73 Puskás Lajos: A romániai katolikus cserkészlet jelenlegi állása. *Jóbarát*, 1928. április 15., 186–187.

74 A romániai katolikus cserkészlet mai állása. *Jóbarát*, 1933. június 15., 230.

75 Schronk Jenő: Alakítsunk cserkészcsapatokat. *Jóbarát*, 1926. május 15., 108.

76 A Marosvásárhelyi református kollégium nyilvánossági jogú főgimnázium és elemi iskola, internátus és konviktus értesítője az 1930–31 és 1931–32 iskolai évről. Az előljáróság megbízásából szerkesztette Nagy Endre igazgató, h. n., é. n., 35–40.

77 A Tîrgu Mureş-i Református Kollégium nyilvánossági jogú főgimnázium és elemi iskola, internátus és konviktus értesítője az 1932–33 és 1933–34 iskolai évről. Az előljáróság megbízásából szerkesztette Nagy Endre igazgató, 45.

78 A Marosvásárhelyi Református Kollégium évkönyve az 1939–40 és az 1940–41 iskolai évről.

Közzéteszi Szabó József igazgató, Marosvásárhely, 1942, 61.

79 A Marosvásárhelyi Református Kollégium évkönyve az 1939–40 és az 1940–41 iskolai évről.

Közzéteszi Szabó József igazgató, Marosvásárhely, 1942, 61.

Dávid Ferenc cserkészcsapat rajparancsnoka.⁸⁰

POKORNY LÁSZLÓ

PALLÓS EMIL

KÁDÁR JÓZSEF, a kolozsvári piarista gimnázium cserkészcsapatának rajparancsnoka.⁸¹

DÁVID LÁSZLÓ, a kolozsvári piarista gimnázium cserkészcsapatának rajparancsnoka.⁸²

BORS FERENC, a kolozsvári római katolikus iparoscserkész-csapat vezetője.⁸³

DANILO ZOLTÁN, a kolozsvári római katolikus iparoscserkész-csapat vezetője.⁸⁴

BUTTINGER ANTAL, a kolozsvári piarista gimnázium cserkésze.⁸⁵ Térképészetben első díjat nyert a Piatra Neamț-i dzsemborin, ugyanebben a kategóriában a mamaiai dzsemborin második helyet ért el.⁸⁶ Később az iparoscserkész-csapat vezetője.⁸⁷

FORRAI D. TIBOR

KARÁCSONYI LÁSZLÓ, a kolozsvári piarista gimnázium cserkésze. Később a nagyváradi járványkórház igazgatója.⁸⁸

HEINRICH MIHÁLY, a kolozsvári piarista gimnázium cserkésze.⁸⁹

Később kémia–fizika szakos tanár.⁹⁰

MÁLNÁSSY GÉZA, a kolozsvári katolikus gimnázium rajparancsnoka. A Piatra Neamț-i dzsemborin bronzérmet kapott cserkészfénykép, illetve propagandaplakát kategóriában.⁹¹ Ő írta a *Liliom* című cserkészoperett szövegét. Egy színművet (ma inkább musicalnek neveznénk) is írt, amelyet csapata adott elő.⁹² Később orvosprofesszor Marosvásárhelyen.⁹³

SÁRY ISTVÁN, a kolozsvári piarista gimnázium volt cserkésze. Később ügyvéd.⁹⁴

SÁRY BÉLA, a kolozsvári piarista gimnázium volt cserkésze.⁹⁵

Z. SEBES JÓZSEF a Székelyudvarhelyi Református Kollégiumban alapítja meg az első cserkészcsapatot,⁹⁶ majd a Kolozsvári Református Kollégium cserkészcsapatának vezetőtiszte.⁹⁷ Mindkét iskolában testnevelő tanár.

TULOGDY JÁNOS, a Kolozsvári Református Kollégiumi földrajz- és természetrajztanára és cserkészparancsnoka 1923-ban.⁹⁸ A *Turisták és cserkészek könyve* című kötet szerzője (1929-ben jelentette meg a kolozsvári Minerva Kiadó). Később egyetemi tanár.

80 A székelykeresztúri unitárius „Br. Orbán Balázs” Gimnázium évkönyve az 1940/41 iskolai évről.

Közzéteszi Killyéni (Preissner) Imre gimnáziumi igazgató, Székelykeresztúr, 1941, 30.

81 A Cluji Róm. Kat. Fiú-Főgimnázium 1935–1936 tanévi értesítője. Közli az igazgatóság, Cluj, 1935, 44.

82 A Cluji Róm. Kat. Fiú-Főgimnázium 1935–1936 tanévi értesítője. Közli az igazgatóság, Cluj, 1935, 44.

83 *Csapatélet*. Kiadja a Szent Mihály Egyházközség 190. sz. Szent István cs. csapata. Kézirat, az eredeti példány Kovács István kolozsvári öregcserkész birtokában van, ő a 49. számú Reményik Sándor öregcserkészcsapat csapatvezetője, Kolozsvár, 1941, 2.

84 *Csapatélet*. 1941, 2.

85 Papp József András: Hábárnáj. *Szabadság*, 2000. június 30., 3.

86 Puskás (1937) 23.

87 *Csapatélet*. 1941, 2.

88 Papp József András: Hábárnáj. *Szabadság*, 2000. június 30., 3.

89 Puskás (1937) 79.

90 Balog Béla, a 49. számú Reményik Sándor öregcserkészcsapat cserkészenek, az akkori Berde Mózsa cserkészcsapat volt tagjának elbeszélése alapján lejegyeztem 2005. február 15-én.

91 Puskás (1937) 23.

92 Mátrai Béla: Volt egyszer egy csapat. Puskás Lajos és a kolozsvári piarista gimnázium cserkészcsapatának története, Kézirat a Romániai Magyar Cserkészszövetség sepsiszentgyörgyi székhelyén az elnök, Gál Sándor tulajdonában. Külföldi Magyar Cserkészszövetség, 4.

93 Papp József András: Hábárnáj. *Szabadság*, 2000. június 30., 3.

94 Puskás (1937) 83.

95 Puskás (1937) 79.

96 A magyar munkanyelvű cserkészlet kezdetei. Kézirat a Romániai Magyar Cserkészszövetség sepsiszentgyörgyi székhelyén az elnök, Gál Sándor tulajdonában.

97 A Kolozsvári Református Kollégium értesítője, az 1930 és 31–32 iskolai évről. Kiadja az előljáróság, Cluj-Kolozsvár, 1933, 114.

98 H.: A konferenciánk, *Ifjú Erdély*, 1923. május, 19.

KOVÁCS ZOLTÁN, a Kolozsvári Református Kollégium segédtanára, majd igazgatói titkár, mennyiségtanár, internátusi segédfelügyelő tanár. AZ 1933/34-es cserkészévtől a kollégium csapatának parancsnoka.⁹⁹

KÁLLAY ERNŐ, a Kolozsvári Református Kollégium cserkészcsapatában a farkaskölyök parancsnoka, orvostanhallgatóként a kollégiumban lakott.¹⁰⁰

BRANT JÓZSEF gépészmérnök 1940-től a hídelvei 230-as Szenczi Molnár Albert cserkészcsapat vezetője.¹⁰¹

DOBRI JÁNOS kolozsvári lelkipásztor, Brassóban sikeres őrsvezető, később Kolozsváron az egyetemi cserkészzel és átaglában az ifjúsággal foglalkozik. 1940-ben a Magyar Cserkészsövetség észak-erdélyi megbízottja. Feladata az 1937-ben megszüntetett cserkészlet újjászervezése.¹⁰²

NAGY ÁRPÁD

LŐRINCZY ZOLTÁN, a Kolozsvári Unitárius Kollégium testnevelő tanára és az iskolai Berde Mózsza cserkészcsapatnak a vezetője.¹⁰³ A hárshegyi repülő cserkészek között szerzett „repülőpilóta” képzést. A kollégiumban Hye Györggyel megalakítják a cserkész repülő rajt.¹⁰⁴

HYE GYÖRGY MÉRNÖK Németországban szerzett diplomát. Ott kezdi el a vitorlázórepülést. A Kolozsvári Unitárius Kollégiumban Lőrinczy Zoltánnal megalakítottak egy cserkész repülő rajt.¹⁰⁵

MAJOR LÁSZLÓ, a Kolozsvári Unitárius Kollégium énektanára.¹⁰⁶

PATAKI JÓZSEF, a Kolozsvári Római Katolikus Fiú-főgimnázium tanára. Intézeti jegyző, Történelmet, román nyelvet és szépírást tanított. 1930-ban az iparos cserkészek rajából csapatot alapított.¹⁰⁷

PÁLFY FERENC, a kolozsvári piarista gimnázium volt cserkésze. A Piatra Neamț-i dzsemborin harmadik díjat nyert cserkészinduló kategóriában.¹⁰⁸

PULCHARD JÁNOS, a csíkszeredai cserkészcsapat rajparancsnoka.¹⁰⁹

NAGY REZSŐ

PÉTERFFY GYULA, a székelykeresztúri unitárius főgimnázium zenetanára. Ő szervezi meg és vezeti az iskolában a cserkészcsapatot.¹¹⁰

SZOLGA FERENC, a székelykeresztúri unitárius gimnázium tanára és az 351. számú Dávid Ferenc cserkészcsapatnak a rajparancsnoka.¹¹¹

SIMON ISTVÁN

VARGA FERENC

KALIK ISTVÁN

99 A Kolozsvári Református Kollégium értesítője az 1932–33 és 33–34 iskolai évről. Kiadja az előjáróság, Cluj-Kolozsvár, 1933, 41.

100 A Kolozsvári Református Kollégium értesítője az 1934–35, 1935–36 és 36–37 iskolai évről. Kiadja az előjáróság, Cluj-Kolozsvár, 1933, 100.

101 Rápolti Tibor, a 49. számú Reményik Sándor öregcserkészcsapat cserkésze, az akkori Szenczi Molnár Albert cserkészcsapat volt tagjának elbeszélése alapján lejegyeztem 2005. április 26-án.

102 Kovács (2005) 9–14.

103 A Kolozsvári Unitárius Kollégium Gimnáziumának évkönyve az 1941–42 tanévről. Szerkesztette Gálffy Zsigmond igazgató,

104 Balog Béla, a 49. számú Reményik Sándor öregcserkészcsapat cserkésze, az akkori Berde Mózsza cserkészcsapat volt tagjának elbeszélése alapján lejegyeztem 2005. február 15-én.

105 Balog Béla elbeszélése alapján.

106 Balog Béla elbeszélése alapján.

107 A Cluji Róm. Kat. Fiú-Főgimnázium 1930–1931 tanévi értesítője. Közli az igazgatóság, Cluj, 1935, 30–32.

108 Puskás (1937) 23.

109 Cserkészhírek. *Jóbarát*, 1939. április 15., 187.

110 Az I. G. Ducai Unitárius Főgimnázium értesítője az 1934–35 iskolai évről. Szerkesztette Boross Jenő igazgató, Odorhei, 28.

111 A székelykeresztúri unitárius „Br. Orbán Balázs” Gimnázium évkönyve az 1940/41 iskolai évről.

Közzéteszi Killyéni (Preissner) Imre gimnáziumi igazgató, Székelykeresztúr, 1941, 30.

A KOLOZSVÁRI REFORMÁTUS KOLLÉGIUM CSERKÉSZEI A BRASSÓI 4. NEMZETI NAGYTÁBORBAN (1936. AUGUSZTUS)

1941. december 19-én az erdélyi cserkészkerület Kolozsvárt székelő elnöksége gyönyörű karácsonyi népi ünnepséget rendezett a román megszállás idején Magyar Színház néven ismert Nyári Színkörben.¹¹² Hye György vezetésével a repülős mozgalom is újjáéledt. Alig vonultak be Kolozsvár főterére a magyar honvédek, két tanár, Lőrinczy Zoltán és Tulogdy János irányításával megindult a repülni vágyó kolozsvári magyar fiúk összegyűjtése. A Kolozsvár középiskoláiból toborzott vitorlázórepülő csapatot Hye 1940 telén alapos elméleti oktatásban részesítette. A fiúk megismerték a repülés elveit, a vitorlázógép szerkezetét, a motor nélküli repülés tudományát és minden más olyan elméleti tudnivalót, amely alapfeltétele volt a gyakorlati kiképzésnek. Akik elvégezték ezt a tanfolyamot, repülőorvosi vizsgálaton estek át. Az alkalmasak számára tavasszal a dezmeri terepen megkezdődött a gyakorlati kiképzés, melyet Hye György oktató és Szóts Ferenc segédoktató vezetett a Horthy Miklós Nemzeti Repülő Alap kiképzőkeretén belül, a cserkészrepülőkkel vagy más néven „öregvarjakkal” karöltve. A szervező cserkészvezetők közül sokan a leventemozgalomban is szerepet vállaltak, így ez a képzés a hajdani cserkészek és a levente tagjainak közös munkája volt.¹¹³ Ebből már érzékelhető, hogy a két ifjúsági szervezet sorsa összefonódott. A magyar cserkészmozgalom 1942. évi átszervezése pedig csak fokozta a cserkészlet katonai jellegét.¹¹⁴

1942. március 29. és április 2. között országos vezetőképző táborot tartottak. Besztercén gyűlt össze Erdély cserkészifjúságának legjava. A megelőző hónapok során különböző tanfolyamokon már elsajátították a vezetők részéről szükséges elméleti tudnivalókat, hogy az ötnapos táborban a gyakorlati ismeretek terén is megszerezzék a jártasságot. Nyolcszázhatvan cserkész között az erdélyieken kívül szép számmal képviseltették magukat az alföldiek és a dunántúliak is.

112 Magyar karácsony Kolozsvárt. *Ifjú Erdély*, 1942. január, 16.

113 Nagy Pál: Kolozsvári diákreplők. *Ifjú Erdély*, 1942. március, 39–40.

114 Kovács (2005) 9–14.

Budapestről a 7. számú Werbőczy cserkészcsapatnak egy teljes szakasza látogatott el a havas bércek közé. Makóról, Pápáról és Keszthelyről szintén igen sok résztvevője volt a tábornak, ahol a fiúk kiképzése az őrsvezetői, tiszti és regösaltáborban zajlott. Az őrsvezetői altábor keretében működött vízi- és légoltalmi tagozat is. Az előadók között volt báró Atzél Ede, a Wesselényi lövészegylet főlövész mestere, Demeter ezredes, a IX. hadtest leventeparancsnoka, Karácsony Sándor egyetemi tanár, Puskás Lajos, az erdélyi cserkészkerület elnöke és Szathmáry Lajos, az EMKE elnöke. A tábor legérdekesebb része kétségtelenül a regösaltábor volt, ahol száz csaknem teljesen újonc regös kezdte meg a munkát Jánosi Sándor kerületi regösvezető irányításával.

A fiúk számára igen nagy élményt jelentett egy harcszerű katonai bemutató, valamint a nagyon nehéz járőrverseny és az éjszakai gyakorlat. A tábor utolsó napján zajlott a honvédséget képviselő vezérkari százados tervei alapján a fiúk által nagy lelkesedéssel várt hadijáték.¹¹⁵ Ugyanakkor a cserkészek más területeken is jeleskedtek. A szászrégeni 235. számú Koós Ferenc cserkészcsapat Kiss Béla segédlelkész-cserkészparancsnok vezetésével bejárta a szomszédos magyar falvakat, és összegyűjtötték az ott talált magyar kincseket, hogy megmutathassák őket az érdeklődőknek.¹¹⁶

A cserkészlet működését egyre nehezítette az a tény, hogy a háborús helyzet miatt hosszúra nyúlt a szünidő, és korán köszöntött be az évszázad. Sok helyen a cserkészek nagy része vidékről járt be tanulni a városba, így nagyobb csapatmegmozdulásokra nem kerülhetett sor.¹¹⁷ 1944 márciusának végén bezárták az iskolákat, s ezzel a legtöbb helyen évtizedekre meg is szűnt a cserkészmunka. Legálisan a kilencvenes évek elején kínálkozott lehetőség a csapatok újraindítására. Ekkor sok hajdani cserkész vagy a cserkész módszereket továbbhagyományozó ifjúsági vezető állhatott a mozgalom élére.

FELHASZNÁLT IRODALOM

BODNÁR (1989)

BODNÁR GÁBOR: *A magyarországi cserkészlet története*. Budapest, Püski.

GERGELY (1989)

GERGELY FERENC: *A magyar cserkészlet története 1910–1948*. Budapest, Göncöl.

KOVÁCS (2005)

KOVÁCS LAJOS: A cserkészlet újraindulásának fontosabb momentumai. In GAÁL SÁNDOR: *Tizenöt cserkészestendő a tábornál mellett*. Sepsiszentgyörgy, T3 Kiadó, 9–14.

PUSKÁS (1937)

PUSKÁS LAJOS: *A tizedéves határkőnél*. Cluj [Gloria Nyomda].

115 Sombori Dénes: Országos őrsvezetői tábor Besztercén. *Ifjú Erdély*, 1942. április, 60.

116 Antal Gusztáv: Egy faluból lett és falu felé néző város, Szászrégen. *Ifjú Erdély*, 1942. július, 100–101.

117 A Kolozsvári Református Kollégium évkönyve az 1943–44 iskolai évről. Közzéteszi Gönczi László, Kolozsvár, 27–29.

A KÁRPÁTALJAI CSERKÉSZET TÖRTÉNETE A KEZDETEKTŐL 1944-IG

Kárpátalja az a különleges terület, ahonnan az elmúlt száz évben ki sem kellett tennie a lábát az embernek, hogy más országokban találja magát, és több állampolgárságot birtokolhatott élete során. A trianoni békediktátum értelmében a Magyar Királyságtól Csehszlovákiához csatolták a területet, majd 1938-ban az első bécsi döntéssel visszakerült Magyarországhoz a második világháború végéig, amikor is a Szovjetunió fennhatósága alá kényszerült egészen 1991-ig, Ukrajna létrejöttéig. E körülmények nagymértékben hatottak a helyi cserkészlet történetének alakulására is: a kárpátaljai csapatok először a Magyar, majd a Ruszinszkói Cserkészszövetséghez tartoztak, a kommunizmus alatt betiltották a mozgalmat, ma pedig a Kárpátaljai Magyar Cserkészszövetségnek a tagjai. A tanulmány a jelenlegi Kárpátalja területén működő cserkészmozgalom kialakulását kívánja feltárni, megvizsgálva a csehszlovák éra alatti lehetőségeket, illetve az 1938-as visszacsatolást követő fellendülést.

A CSERKÉSZET KEZDETEI KÁRPÁTALJA TERÜLETÉN

A cserkészlet számos más kulturális, pedagógiai és ifjúsági kezdeményezéssel párhuzamosan jött létre, de a többinél sokkal nagyobb teret hódított. A századfordulós társadalmi krízishelyzeteket orvosló kezdeményezésként indult világhódító útjára Angliából, és vert gyökeret Magyarországon is. Idővel a kormányok által is támogatott célja az ifjúság nemzeti, erkölcsös és az életre való nevelése volt. A vallás- és közoktatásügyi miniszter felhívta a tankerületi királyi főigazgatóságok figyelmét, hogy a „cserkészlet szellemében rejlő öntevékenység istápolását és annak nevelői munkába való minél teljesebb bevonását” szorgalmazza.¹ A kárpátaljai gimnáziumok és polgári iskolák kötelékében is sorra alakultak a cserkészcsapatok, az intézmények pedig évről évre büszkén számoltak be évkönyveikben csapataik működéséről, eredményeiről. A különböző szakkörök mellett kiemelt és megbecsült szerepük lett a cserkészcsapatoknak az ifjúságnevelés területén.

A cserkészmozgalom hamar elterjedt az egész országban. Miután 1912-ben megalakult a Magyar Cserkészszövetség, a mai Kárpátalja területén is megszerveződött az első cserkészcsapat: az 1913/14-es tanévben, a beregszászi Magyar Királyi Állami Főgimnáziumban.² Azonban a mozgalom terjedését és kibontakozását nagyban akadályozta az első világháború kitörése. A cserkészvezetők bevonultak katonának, a csapatok tagjai pedig igyekeztek kivenni részüket a háborús háttérszolgálatokból. Erről az időszakról nagyon kevés információ áll rendelkezésünkre. A világháború végével sem rendeződött a helyzet. Aztán a trianoni békediktátum értelmében az ország területének 325 ezer km²-éből csak 93 ezer maradt meg. A 21 millió lakosból 7,615 millió maradt Magyarországon, vagyis 13,3 millió magyar rekedt a határokon túl, és volt kénytelen idegen ország uralma alatt élni. Az elcsatolt területeken maradt a népiskolák egyharmada és a középiskolák fele.³ Kárpátalja Csehszlovákiához került.

1 MNL P 1359, 49278/2/E

2 Benda-Cséke-Dalmay (1990) 167.

3 Balogh L. (2009) 24.

MAGYAR CSERKÉSZEK CSEHSZLOVÁKIÁBAN (1920–1928)

A trianoni döntést követően magyar cserkészcsapatok hivatalosan nem működhettek Csehszlovákiában, és semmilyen központi szervezetük nem lehetett. 1920-ban Anonín B. Svojsík prágai gimnáziumi tanár megalapította a Csehszlovák Cserkészszövetséget,⁴ Kárpátalja cserkészét pedig a cseh Bozetch Pesek jogszigorló szervezte meg. A Csehszlovák Cserkészszövetség három részre oszlott: a cseh–morva, a szlovenszkói és a ruszinszkói (kárpátaljai) kerületre. Utóbbit, mely valamelyes autonómiát élvezett, Ruszinszkói Cserkészszövetségnek is nevezték; 1920. július 25-én alakult meg, de magyar csapatok ekkor még nem tevékenykedhettek. Ezek alapítását a hatóságok csak 1923-ban engedélyezték,⁵ miután a svéd cserkészek kezdeményezésére a londoni Nemzetközi Cserkésziroda döntött arról, hogy a világháború vesztes államaiban is megszervezhetik a cserkésztevékenységet, és csapataik csatlakozhatnak a nemzetközi szövetséghez. Erre hivatkozva jött létre a Ruszinszkói Cserkészszövetség magyar alosztálya is, és Haba Ferenc újra elindította a magyar cserkészmozgalmat Kárpátalján. Az autonóm cserkészszövetségnek keleti és nyugati tagozata volt, s cseh/szlovák, ruszin/ukrán, zsidó és magyar alosztályok működtek benne. Megalakultak az első cserkészcsapatok Beregszászban, Munkácson és Ungváron.⁶ A későbbiekben ezek lettek a kárpátaljai cserkészélet irányítói. A magyar alosztály vezetésében jelentős szerepet vállaltak a beregszászi csapatok parancsnokai: Kaminszky László, Kvakovszky László és Zapf László.⁷ Szintén 1923-ban indult meg Ungváron a ruszin–magyar nyelvű, *Plastun–Junak–Cserkész* című folyóirat, melynek cikkei önálló írások, vagyis nem egymás fordításai voltak. A magyar cserkészújság a Losoncon megjelenő *A Mi Lapunk* (1921–1932) lett. Kárpátalja magyar diákságának szánták az 1923-ban indult eperjesi *Tanulók Lapját*, de csak két száma jelent meg.

Szintén 1923-ban a következő csapatok kezdték meg tevékenységüket Ungváron: a reálgimnáziumban az Arany Szarvas cserkészcsapat (negyvennyolc fő, Szerényi Ferdinánd vezetésével) és a Felkelő Nap leánycserkészcsapat (tizennyolc fő, Szerényi Ferdinándné vezetésével), a polgári iskolában az Ezüst Medve és a Fehér Holló cserkészcsapat, valamint tízfős öregcserkészkör is alakult itt. A kezdeti lelkesedést azonban visszavetette, hogy 1924-ben Ungváron már csak a nyolcadik osztályban volt magyar tannyelvű oktatás, így a cserkészek száma is visszaesett: a reálgimnáziumban tízre, a polgáriban nyolcra, 1926-ra pedig meg is szűntek a csapatok. Munkácson is elindult 1923-ban a cserkészmozgalom, de a következő évtől a magyar iskolai osztályok megszüntetésével sajnos az ő tevékenységük is megszakadt.⁸ Beregszász ilyen szempontból kivételes helyzetben volt: az állami reálgimnázium (korábban magyar királyi főgimnázium) az egyetlen oktatási intézmény volt Kárpátalján, ahol a csehszlovák idősorokban is működhettek magyar osztályok. Így a cserkésztevékenység folyamatos működése is biztosított volt.

4 A Nemzetközi Cserkésziroda azonnal elismerte a szövetséget Csehszlovákia hivatalos képviselőjének, annak ellenére, hogy a német, a magyar, a lengyel és a zsidó cserkészcsapatok nem voltak a tagjai. Fogarassy (1992) 8.

5 Fedinec (2002) 126.

6 Fedinec (2002) 126.

7 Benda–Cséke–Dalmay (1990) 167–168.

8 Fogarassy (1992) 21.

AZ ELSŐ BEREKSZÁSZI CSAPATOK

A csapat neve	Fenntartója	Létszáma	Parancsnoka	Alapítás éve
603. számú Bagoly cserkészcsapat	Magyar reál gimnázium	57	Haba Ferenc, Zavilla Viktor tanárok	1924
Táltos fiúcserekészcsapat, Árvalányhaj leánycserekészcsapat	Kereskedelmi akadémia	– 38	–	1928
Havasi Gyopár leánycserekészcsapat	Magyar reál gimnázium	–	Govrikné Lábodý Jolán tanárnő	1931
Leánycserekészcsapat	Polgári iskola	29	Répay Teréz, Schönpflug Irén	–

A csapatok egyenruhája egységes volt, csak a nyakkendő színe különböztette meg őket egymástól. Emellett a korabeli beszámolók kiemelik, hogy a kárpátaljai magyar cserkészek árvalányhaját tűzték a kalapjuk mellé.⁹ A csehszlovákiai magyar cserkészeknek megtiltották e szokás folytatását, a rendelkezést azonban nem küldték ki a Ruszinszkoí Cserkészszövetségnek, így a kárpátaljai magyar cserkészek ennek köszönhetően hordhatták az árvalányhaját.¹⁰ Ezenkívül ebben az időszakban zsidó cserkészcsapatok is működtek Kárpátalján Kadimah néven Beregszászban, Munkácson, Ungváron, Nagyszőlősen és Aknaszlatinán. 1924-ben huszonöt ruszin cserkészcsapat működött 740 taggal, két cseh csapat harminchat taggal és tíz zsidó csapat 442 taggal.

1925-ben a Csehszlovák Cserkészszövetség Központi Tanácsa közgyűlést tartott a magyar cserkészparancsnokok bevonásával. A harminc résztvevő között Szlovákiából négy, Kárpátaljáról három küldött vett részt. Az ülésen élénk vita folyt a zsidó és a magyar csapatok kérdéséről, de végül nem hoztak határozatot velük kapcsolatban. Mindenesetre magyar parancsnokot nem választottak be semelyik bizottságba.¹¹ Hivatalosan csak 1926. augusztus 24-én rendeződött a csehszlovákiai magyar cserkészek ügye Svájcban, az augusztus 21. és 28. között zajló kanderstegi nemzetközi cserkésztszti tábornak köszönhetően. Ezt a konferenciát használták fel a prágai és a brünni magyar cserkészek, hogy felkeressék a jelen lévő Baden-Powellt, vázolják neki a csehszlovákiai magyar cserkészlet helyzetét, és támogatását kérik az ügyben.¹² A világmozgalom főcserkésze válaszában kiemelte, hogy némi vita után egyezmény született, melynek értelmében bármely csehszlovákiai helységben alakulhatnak csapatok; ezek a Csehszlovák Cserkészszövetség tagjai lesznek; csehszlovák cserkészfogadalmat tesznek; a tisztek magyar nemzetiségűek lehetnek; a csapatok belső nyelve a magyar; a tiszteket a csehszlovák cserkészek elnöksége nevezi ki, de a csapatoknak joguk van személyeket javasolni. A magyar nemzetiségű csapatok képviselői jogosultak egy személyt magyar titkárként a Csehszlovák Cserkészszövetség vezetőségébe választani. Az egyezmény gyakorlatra váltása azonban jócskán elhúzódott.¹³

⁹ Benda-Cséke-Dalmay (1990) 166–168.

¹⁰ Fogarassy (1992) 50–51.

¹¹ Fogarassy (1992) 24.

¹² Az ülésen jelen volt Baden-Powell, a világ főcserkésze, Ebbe Lieberath svéd főcserkész, Svojsik B. Antal tanár (későbbi főcserkész) és Josef Rössler-Ořovský Csehszlovákiából, Parkas Gyula és Molnár Frigyes pedig a Magyar Cserkészszövetség részéről.

¹³ Gödöllői Cserkész Könyvtár és Levéltár, 1926. VI/4., 10.

1926-ban a kárpátaljai magyar cserkészek közül egyedül a beregszászi reálgimnázium csapatai működtek, a többi csapat ekkorra már megszűnt. A csehszlovák időszakban fokozatosan számolták fel a magyar iskolákat olyan módon, hogy csak cseh és orosz osztályokat indítottak bennük. Mivel alapvetően a cserkészcsapatok is oktatási intézmények kötelékében működtek, a magyar osztályok megszűnésével a csapatok működése is leállt.

CSERKÉSZÉLET CSEHSZLOVÁKIÁBAN (1928–1939)

Munkácson 1928-ban új lendületet vett a cserkészmunka Szerényi Ferdinánd egykori ungvári parancsnoknak köszönhetően, aki megalapította a Táltos fiú- és az Árvalányhaj lánycserkészcsapatot, összesen harmincnyolc taggal. 1928. február 12-én tartották cserkész- és zászlóavató ünnepségüket.¹⁴ 1929-ben a *Tábortűz* újság már arról számolt be, hogy Kárpátalján három cserkészcsapat működik, Beregszászban, Ungváron és Munkácson, összesen 100-110 fővel.¹⁵ 1930-ra azonban már csak a beregszászi Bagoly cserkészcsapat működött, az öregcserkészekkel együtt hatvan fővel. Ez év végén megalakult a nagyszülősi Sólyom cserkészcsapat.¹⁶ A húszas évek második felében a felvidéki cserkészekhez hasonlóan Kárpátalján is népszerűvé vált a regőscserkészlet. 1927-ben a tizennyolcadik életévüket be nem töltött cserkészek egy évre szóló regős címet kaphattak, amelyet érsekújvári, komáromi, losonci, pozsonyi és rimaszombati cserkészek mellett beregszásziak is kiérdemeltek.¹⁷

A *Mi Lapunk* 1929. januári számában az ungvári és munkácsi csapatparancsnok, Szerényi Ferdinánd számolt be a mozgalommal kapcsolatos meglátásairól, tapasztalatairól: „Volt hivatalos apparátus, voltak immár mindenféle rangjelzések, kerültek kitüntetések, és megindult a versengés, hogy ki milyen jelvényeket rakhat magára. [...] Ma a cserkészek díszfelvonulásokat rendeznek a városokban, a táborokban futball és baseball dívik, dühöng a sportszenvedély, fontosabb, mint a napi jótett – a legtöbb csapat kőből készült otthonokban gyűlésezik, a természet, az erdőt csak könyvből ismeri. Vannak csapatok, amelyek katonásdit játszanak, persze kár az erőlködésért, hiszen háborúban nem használhatók, mert még csak gyerekek.”¹⁸

Szintén 1929-ben Szepestamásfalván vezetői tábort tartottak, ahol jelen volt három beregszászi jelölt. Ezen a vezetői ülésen döntöttek A *Mi Lapunk* megszüntetéséről is, mivel nem felelt meg a cserkészek értékeinek, diáklappá alakult át. Helyét a *Tábortűz* újság vette át. Az ülésen megalakult a Magyar Főiskolás Cserkésztanács, kihirdették a regősfalujárások hatósági beszüntetését, és önálló magyar cserkészmegye felállításáról fogalmaztak meg kérvényt.¹⁹ 1931-ben a beregszászi cserkészek külön „magyar megyeként” a felvidéki magyar cserkészekkel részt vettek a prágai szláv dzsemborin. Ugyancsak ezen a nyáron a beregszászi és nagyszülősi csapatok együtt táboroztak a Borzsa menti Masaryk cserkészparkban Szerényi Ferdinánd vezetésével, aki immár országos magyar cserkészparancsnok volt. Ezzel véget is ért eredményes kárpátaljai

14 Fogarassy (1992) 34.

15 *Tábortűz*, 1929. október 2., 16.

16 *Tábortűz*, 1931. január 5., 108.

17 Fogarassy (1992) 34.

18 A *Mi Lapunk*. 1929. január

19 Fogarassy (1992) 42–43.

cserkésztevékenysége, mivel áthelyezték Pozsonyba. Kárpátaljai évei alatt szervezett csapatot Ungváron, Munkácson és Beregszászban is. Helyét Haba Ferenc reálgimnáziumi tanár vette át a kárpátaljai magyar csapatok főparancsnokaként.²⁰

1933-ban vett ismét nagyobb lendületet a cserkészlet Kárpátalján: a gödöllői dzsembori élményei a csapatok újjáalakulásában, létszámnövekedésében játszottak nagy szerepet. 1934-re tizenegy fiú- és nyolc leánycsapat, valamint két öregcserkészker működött a magyar alosztályban.²¹ Ebben az időszakban új csapatok is szerveződtek a régióban, illetve 1934-ben *Magyar Cserkész* címmel folyóirat indult Beregszászban. Mindössze két számot élt meg, mivel cserkészberkekben nem volt túl kedvező a fogadtatása. Az akkoriban már jól működő *Tábortűz* mint a szlovenszói magyar cserkészlet hivatalos lapja kérdőleg állt az új orgánus megjelenése előtt, és a következőket fogalmazta meg: „Az erők összefogása több haszonnal járna a cserkészetre nézve, mint a szétforgácsolás.”²² Viszont pozitívum, hogy az ebben a lapban megjelent csapatjelentések-ből is vannak információink a kárpátaljai cserkészetről. 1934–36-ban a következő csapatok működtek a régióban:

BEREGSZÁSZ

A csapat neve	Fenntartója	Létszáma	Parancsnoka
1. számú Bagoly	Magyar reálgimnázium	92	1924-től Haba Ferenc, 1932-től Kaminszky László, 1934-től Polgár Miklós, 1936-ban ifj. Zapf László (40 fővel), 1937-ben Jantsky Béla, 1938-tól Deák György (120 fővel)
2. számú Sas		40	Timkó János (1936)
10. számú Bercsényi Miklós		18 (1936)	
3. számú Havasi Gyopár	Magyar leánygimnázium	54	1938-ban Jantsky Béláné (42 fővel), 1939-ben Ambró Mária és Stark Ilona, 1940-ben Gártner Éva, 1941-ben Regele Mária (46 fővel)
7. számú Szilágyi Erzsébet			
84. számú Magyar főiskolások cserkészker			
53. számú öregcserkészek klubja			

MUNKÁCS

A csapat neve	Fenntartója	Létszáma	Parancsnoka
4. számú Munkácsy Mihály	Polgári iskola		1936-ban Kelemen József
5. számú Táltos	Kereskedelmi akadémia		1936-ban Szabó Árpád (44 fővel), 1937-ben Simonits Sándor
1. számú Árvalányhaj	Kereskedelmi akadémia		1936-ban Fircák Ilona
2. számú Zrínyi Ilona	Polgári iskola		1936-ban Kelemen József

²⁰ A *Mi Lapunk*, 1931. november, 125.

²¹ Fogarassy (1992) 101.

²² *Tábortűz*, 1934. március 1., 123.

A SZÓRVÁNYMAGYARSÁGOT LÁTOGATÓ BEREGSZÁSZI REGŐCSOPORT 1943-BAN

UNGVÁR

A csapat neve	Fenntartója	Létszáma	Parancsnoka
6. számú Aranyszarvas			
4. számú Zrínyi Ilona (lány)			

ASZTÉLY

A csapat neve	Fenntartója	Létszáma	Parancsnoka
9. számú Rákóczi Ferenc cserkészcsapat			
6. számú Lorántffy Zsuzsanna (leány)			

CSAP

A csapat neve	Fenntartója	Létszáma	Parancsnoka
Aranykalász cserkészcsapat		30	1938-ban Boksay István

KASZONY

A csapat neve	Fenntartója	Létszáma	Parancsnoka
Bocskai István		28 (1936)	
Lorántffy Zsuzsanna (leány)			

A BAGOLY CSAPAT A LÉTÁNFALVI TÁBORBAN (1934)

KIRÁLYHÁZA

A csapat neve	Fenntartója	Létszáma	Parancsnoka
7. számú Perényi Zsigmond			1935-ben Sárkány Lajos

NAGYSZŐLŐS

A csapat neve	Fenntartója	Létszáma	Parancsnoka
3. számú Súlyom			1935-ben Szabó Sándor
5. számú Tulipán (leány)			1935-ben Szundy Mária
Öregcserekész klubja			

TÉCSŐ

A csapat neve	Fenntartója	Létszáma	Parancsnoka
8. számú Maros (1936-ban felvette a Bethlen Gábor nevet.)			1933-ban Isaák Imre református lelkész

TISZAÚJLAK

A csapat neve	Fenntartója	Létszáma	Parancsnoka
Tisza			1934-ben Brenner Sándor és Kádár Mihály
Árvalányhaj			1935-ben Kádár Ilona ²³

²³ Fogarassy (1992) 101–102.

A kárpátaljai cserkészvezetők az „erdei iskola” néven működő csehszlovákiai vezetőképző táborokban vettek részt ebben az időszakban. A csapatok számának növekedésével több vezetőre volt szükség, és a csehszlovák vezetőképzőkben annyira megnövekedett a magyarok száma, hogy 1934-től saját vezetőképző szervezésébe kezdtek „Magyar erdei iskola” néven.

1935-ben újjászervezték a kárpátaljai magyar cserkészetet. Mint említettük, addig az az autonóm Ruszinszkoí Cserkészszövetség kerületi alosztályaként működött, minden önállóság nélkül. A hivatalos ügyeket országos főparancsnoki hatáskörrel az Ungvári Cserkészközpont intézte, mely kapocs volt az alosztály és Prága között. Ezen a rendszeren kívántak változtatni a kárpátaljai magyar cserkészvezetők: közvetlen kapcsolatot szerettek volna Prágával, illetve a nemzeti cserkészlet szabad kifejlődését. Az 1935. szeptember 1-jén tartott országos alosztályi közgyűlés indítványt nyújtott be a prágai központnak a kárpátaljai cserkészlet újjászervezésére. Novák Jaroslav szövetségi főtitkár 1936. március 9-ére Ungvárra hívta össze a kárpátaljai cserkészek értekezletét, melyen a magyar alosztály főparancsnoksága által kidolgozott tervet csaknem teljes egészében elfogadták. Ennek értelmében a kárpátaljai cserkészek nemzeti alosztályai önállóan szervezkedhettek, hivatalos ügyeiket önállóan intézhették közvetlenül a prágai központtal, a nemzeti delegátusaiból pedig országos testület alakult.

A prágai cserkészközpont kinevezte az országos főparancsnokságnak a tagjait, akiket a kárpátaljai magyar cserkészalosztály terjesztett fel: az országos főparancsnok Polgár Miklós gimnáziumi tanár, helyettese Benda Kálmánné, a kárpátaljai magyar leánycserkészek országos főparancsnoknője, a kerületi parancsnokok Kvakovszky László polgári iskolai igazgató, Szundy Mária tanítónő, Nagy Vilmos joghallgató, az országos titkár Zapf László gimnáziumi tanár, az országos pénztáros pedig Jantsky Béla gimnáziumi tanár lett.²⁴ Ungváron 1938 márciusában Hrabár Konstantin kormányzó vezetésével megalakult a cserkészfőtanács. Ugyanebben az évben volt a cseh időszak utolsó magyar nagytábora Iglófüreden.²⁵

A MAGYAR CSERKÉSSZÖVETSÉG TAGJAKÉNT (1939–1944)

Már 1938-ban felkészült a Magyar Cserkészszövetség a felvidéki területek várható visszacsatolásával kapcsolatos teendőkre, a visszakerült területek cserkészeinek átvételére. Erről a felvidéki²⁶ cserkészeket titkos levélben tájékoztatták. Az volt a cél, hogy minden érintett által elfogadható irányelveket dolgozzanak ki a csatlakozó – és húsz évig külön, saját szabályozással működő – szövetségek, illetve a Magyar Cserkészszövetség számára. Úgy fogalmaztak: idegen uralom alatt képződött cserkészvezetőket és tagokat lehet találni a külhoni szövetségekben, akik számára két évtizeden keresztül elérhetetlen volt a magyar kultúra intézményi oktatása. A Magyar Cserkészszövetség elnöksége leszögezte, hogy „ezeket a fiúkat tehát nem lehet a magyar oktatási rendszer és a magyar cserkészpróba-szabályzat betű szerinti értelmezése szerint megítélni”.²⁷ Valószínűsítették, hogy az elszakadt cserkészek gyakorlati tudása gyengébb, de lelkeségük az üldöztetések miatt szilárdabb az anyaországiakénál. A következő irányelveket fogalmazták meg a külhoni területekre kilátogató cserkészcsapatok számára:

²⁴ *Tábortűz*, 1935/36/14–15., 59–61.

²⁵ Benda-Cséke-Dalmay (1990) 170.

²⁶ A Felvidék/felvidéki kifejezésen a mai Felvidék és Kárpátalja területeit is értem, a korabeli szóhasználatnak megfelelően.

²⁷ Gödöllői Cserkész Könyvtár és Levéltár 1938, 77/38.

„Ne akarja senki se a hozzánk beolvadó cserkésztestvéreket, mint felszabadító »magához emelni«, hanem hősie és kitartó magyarságukért meleg cserkészszeretettel öleljük őket magunkhoz.

Életfelfogásuk, rólunk alkotott elképzeléseik, esetleges bizalmatlanságuk megnyilatkozásaiért ne érezzünk bántódást, és ne mosolyogjunk esetleges téves nézeteiken. Ne akarjuk őket világnézeti és politikai propagandával megrohanni, hanem szeretettel és őszinteséggel igyekezzünk gondolataikat összehangolni, és közös felfogásra vezetni. Vigyáznunk kell arra is, hogy illúziókat ne sértsünk, és fájó érzéseket ne okozzunk.

Lehet, hogy az ő cserkészletükben nincs meg a strammság, jó külső fellépés, mint ami a csonkaországban; vigyázzunk, hogy azért alá ne becsüljük, meg ne bántuk őket.

Nem mehetünk oda eltérő elvi felfogással, csak a feltétlenül egységes cserkészfelfogással. A velük való érintkezésben minden egyéni és politikai jellegű meggyőzőni akarást a legszigorúbban ki kell zárni.

Távol álljon mindenkitől, hogy bármiféle propagandát törekedjék közöttük kifejtetni. A minél sűrűbb, tapintatosan érdeklődő, tanulmányozó jellegű érintkezésre kell a súlyt vetni.

A felvidéki magyarság és a cserkészlet léte az egyéni áldozaton épült, nem támogatták őket, hanem elnyomták, sőt üldözték. Vigyázzunk, hogy kipróbált, áldozatos hazafiságukban meg ne bántuk őket, se azzal, különösen anyagi vonatkozásban visszaélés ne történhessék.

Szlovák és ruszin nemzetiségű csapatokkal és cserkészekkel is találkozhatunk, az ő nemzeti érzékenységüket is vegyük figyelembe.”²⁸

Végül Tóth Sándor, „a felvidéki magyar ügy és a magyar cserkészlet legjobb hazai ismerője” fogalmazta meg gondolatait: „El kell készülni rá, hogy egy egész másképpen gondolkodó háború előtti nemzedék fogad, mint amilyen az ugyanott felnövő háború utáni. Előbbi jó ismerősünk, utóbbi sok meglepetést szerezhet tájékozatlanságával, honi viszonyaink éles kritikájával, megromlott nyelvével (főleg városokban).”²⁹ Megfigyelhető, hogy a magyarországi cserkészvezetők nagy fenntartásokkal viszonyultak a visszatérő területek lakóihoz és cserkészeihez. Erősen hiányoztak az egymással kapcsolatos valós információk, óvatosan közelítettek, annak ellenére, hogy csupán húsz év telt el a trianoni diktátum óta.

Az első bécsi döntést a kárpátaljai csapatok is nagy örömmel fogadták, és aktív szereplői voltak a bevonulási ünnepségeknek. Erről tanúskodik a beregszászi Fő téren készült alábbi fotó is, amelyen a díszőrséget álló cserkészek láthatók a Felvidék visszacsatolásának ünnepségén.

A visszacsatolást követően a Magyar Cserkészszövetség elsődlegesen a szervezés, a vezetőképzés és az általános cserkészképzés terén kívánt lépéseket tenni a visszacapott területek cserkészletének

28 Gödöllői Cserkész Könyvtár és Levéltár 1938, 77/38.

29 Gödöllői Cserkész Könyvtár és Levéltár 1938, 77/38.

újjászervezése érdekében. Propaganda céljából jól működő, nagy létszámú magyarországi csapatok képviselőit küldték ki felvidéki településekre, hogy közös ünnepséget, felvonulást és fogadalmot tartsanak, valamint nagyszabású cserkésztábortüzeket szervezzenek helyi civilek bevonásával. A *Magyar Cserkész* és a *Vezetők Lapja* hasábjain a Felvidék városairól, kultúrájáról, gazdasági helyzetéről írtak. A szervezés tekintetében a meglévő csapatoknak a Magyar Cserkészszövetségbe csatornázása, illetve lehetséges új csapatok feltérképezése és alapítása állt a tervek között. Minden őrsvezetőt és jelöltet térítésmentesen magyarországi őrsvezetőképző táborba vittek. Felvidéki településeken vezetői tanfolyamokat tartottak, a meglévő vezetőket átminősítették, és a Magyar Cserkészszövetség igazolta őket. Az általános cserkészképzést tekintve magyar cserkészirodalommal és egységes egyenruhával látták el a visszatért csapatokat, illetve anyaországi csapatokkal közös magyarországi táborozásra buzdították őket. Az intézkedéseket Kolozsvár Béla országos helyettes vezetőtisztt koordinálta.³⁰

A cserkészek meghatározó és aktív szereplői voltak a felszabadulás időszakának, folyamatosan szolgálatot teljesítettek településeiken. A Magyarországhoz való visszatérés euforikus élményt jelentett, és megújította a kárpátaljai magyar cserkészek erejét. A Beregszászi Magyar Királyi Állami Főgimnázium Bagoly csapatának parancsnoka éves beszámolójában így emlékszik vissza az elmúlt nehéz időszakra: „Húsz hosszú évig Berehovónak hívták ezt a várost. Húsz hosszú évig szurony meredt elém, ha erre fordultam, s most itt vagyok: nem kellett útleve [...]. 1938-ban újult erővel kezdtük meg a munkát. Egyetlen célunk a magyarnak maradás volt. Minden magyar gyerek kötelességének tartotta, hogy lábára vegye a fehér harisnyát, fejére cserkészkalapot tegyen! Van is 120 cserkészünk! S az én beregszászi cserkészeim hősként éltek heteken át. Veszélytől nem félve, veréstől meg nem rettenve, kínzástól meg nem gyöngítve, a szó szoros értelmében: harcoltak a csehekkel. A csehek némelyiket agyba-főbe verték, vallatták, de a beregszászi cserkész mindig tudta kötelességét nemzete iránt.”³¹ Azok a magyar cserkészek, akik a cseh uralom alatt is tagok voltak, és végig kitartottak, megkapták a Magyar Cserkészszövetség Pro Libertate-emlékérmét.³²

1939-ben a Magyar Cserkészszövetség elnöksége végiglátogatta a felvidéki csapatokat, ezzel párhuzamosan pedig megérkeztek a magyarországi cserkészek is a helyi csapatokkal közös bevonulási ünnepségekre. 1938. december 4. és 6. között a magyar cserkészcsapatok küldöttségei bejárták a felszabadult Felvidéket, magyar zászlókat és a Magyar Cserkészszövetség szeretetadományait adták át az ottani csapatoknak, és részt vettek a helyi cserkészek fogadalmotételein. Utólag minden kiutazó csapat beszámolt tapasztalatairól: „Kemény cserkészlábak alatt dobogott Érsekújvár, Kassa, Beregszász és a többi felszabadult magyar város földje, boldogan ölelkezett össze a csonkaországi és a Felvidék gyermeke, kézszorításuk egy új és hatalmas közös »Jó munká«-nak jelenti kezdetét.” Ungvárra és Csapra az egri 212. számú Bornemissza Gergely és a 213. számú Koháry István cserkészcsapat, illetve a nyíregyházi 285. számú Szent László csapat egységei látogattak kétszáz fővel. Az egriek zenekarával, énekszóval vonultak végig Ungvár utcáin. A nyíregyháziak Csapon tartottak fogadalmújtó ünnepséget. A debreceni 43. számú Munka, a 139. számú Fazekas Mihály és a 172. számú Erő, valamint a diósgyőri 750. számú Nagy

30 Gödöllői Cserkész Könyvtár és Levéltár 1938, 77/38.

31 Beregszászi értesítő (1939) 66.

32 Benda-Cséke-Dalmay (1990) 174.

AZ IGLÓFÜREDI CSERKÉSZTÁBOR (1938)

lajos király cserkészcsapat a beregszászi és tiszaujlaki csapatokat látogatta meg százhatvan fővel. Meglepetésükre útjuk során semmi nem mutatta annak jelét, hogy ahol járnak, nemrég még cseh terület volt. A cseh feliratú táblák is eltűntek, vagy az árokban feküdtek. A debreceni fiúk – akik nyolcvan fővel a munkácsi és derцени csapatokhoz utaztak ki a fogadalomtételi ünnepségre – beszámolójukban azt írták, hogy a beregszászi cserkészekről kellene magyarságot tanulniuk. A kiutazó csapatok körében erős volt az antiszemitizmus: rosszállóan említették a zsidó lakosság nagy létszámát. Néhány csapattal kapcsolatban megfogalmazták, hogy jelen formájukban nem alkalmasak a Magyar Cserkészszövetség értékeihez való csatlakozásra (egyenruha, fegyelmezettség, erkölcsi értékek), viszont a helyi cserkészek erős nemzeti öntudatát minden esetben kiemelték és követendőnek tartották.³³

1940. december 1-jén létrejött a Magyar Cserkészszövetség XII. Kárpátaljai Cserkészkerülete. Az alakuló ülésen kötött megállapodás szerint a cserkészkerület magyar és magyar-orosz (azaz ruszin, rutén) tagozatra oszlott. A tagozatok önállóan tevékenykedtek, csak a cserkészetet általánosan érintő ügyekben folyamodtak a közös vezetőséghez. A közgyűlés választotta a közös biztosságot és a tagozatok tisztikarát is. A magyar-orosz csapatok hivatalos nyelve az orosz volt. A ruszin tagozat részére intézett összes irat, illetve igazolvány kétnyelvű (magyar és ruszin) volt. Engedélyezték, hogy a ruszin cserkészek egyenruhája tükrözze nemzeti hovatartozásukat. A Hungária felirat alatt a tagozat orosz nyelvű elnevezését is feltüntették. Engedélyezték számukra a bal vállon a fehér-kék-piros szalag és kék-piros nyakkendő használatát. A cserkész-nevelő könyveket oroszra fordították részükre. A tagozat tisztikarának tagjai csak ruszin nemzetiségűek lehettek. A kárpátaljai ruszin cserkészlet megszervezésével Fodor István ungvári tanárt bízták meg.³⁴ A ruszin cserkészek zászlaját maga Teleki Pál miniszterelnök avatta fel, a zászlóanyaságot felesége vállalta.³⁵

33 Gödöllői Cserkész Könyvtár és Levéltár 1938, 77/39–40.

34 Gödöllői Cserkész Könyvtár és Levéltár, 80/208.

35 Fedinec (2004) 114.

CSERKÉSZEK BEREGSZÁSZ FŐTERÉN (1938)
Beregszászi Helytörténeti Múzeum. A fotó Sepa János gyűjtő tulajdona

A Kárpátaljára látogató magyar cserkészszövetségi képviselők több problémára is felhívták a figyelmet jelentésükben. Egyebek mellett a megfelelő tisztikar hiányára, a koedukált képzés hátrányaira, a vegyes csapatok léteire és a zsidó cserkészek nagy számára. Ennek következményeként a régióban felszámolták a vegyes és zsidó többségű csapatokat, valamint elkezdődött a leánycserkészlet teljes átszervezése is.³⁶

1939. július 22-én kezdődött a gödöllői Erzsébet-parkban a kéthetes Pax Ting, a leánycserkészlet második nemzetközi táborozása.³⁷ A VIII. altábor felvidéki csoportjában jelen voltak a kárpátaljai leánycserkészek is. A beregszásziak külön engedéllyel viselhették magyar hímzéssel díszített egyenruhájukat, amelyet még a cseh időszakban használtak.³⁸ A beregszászi Hungária leánycserkészcsapat is képviseltette magát a találkozón, jelmondatuk a következő volt: „Új egri nőket, új egri anyákat a kisebbségi magyarságnak!” A kárpátaljai leánycserkészek nevelésének fő célja ebben az időben a kisebbségi magyar életre való gyakorlati nevelés, a magyar nemzeti kultúra átadása, valamint a szociális tevékenység volt. A Magyar Cserkészszövetség kötelékébe került csapatokat ünnepélyes keretek között avatta fel a budapesti leánycserkészközpont. 1940-ben a következő leánycserkészcsapatok működtek Kárpátalján:

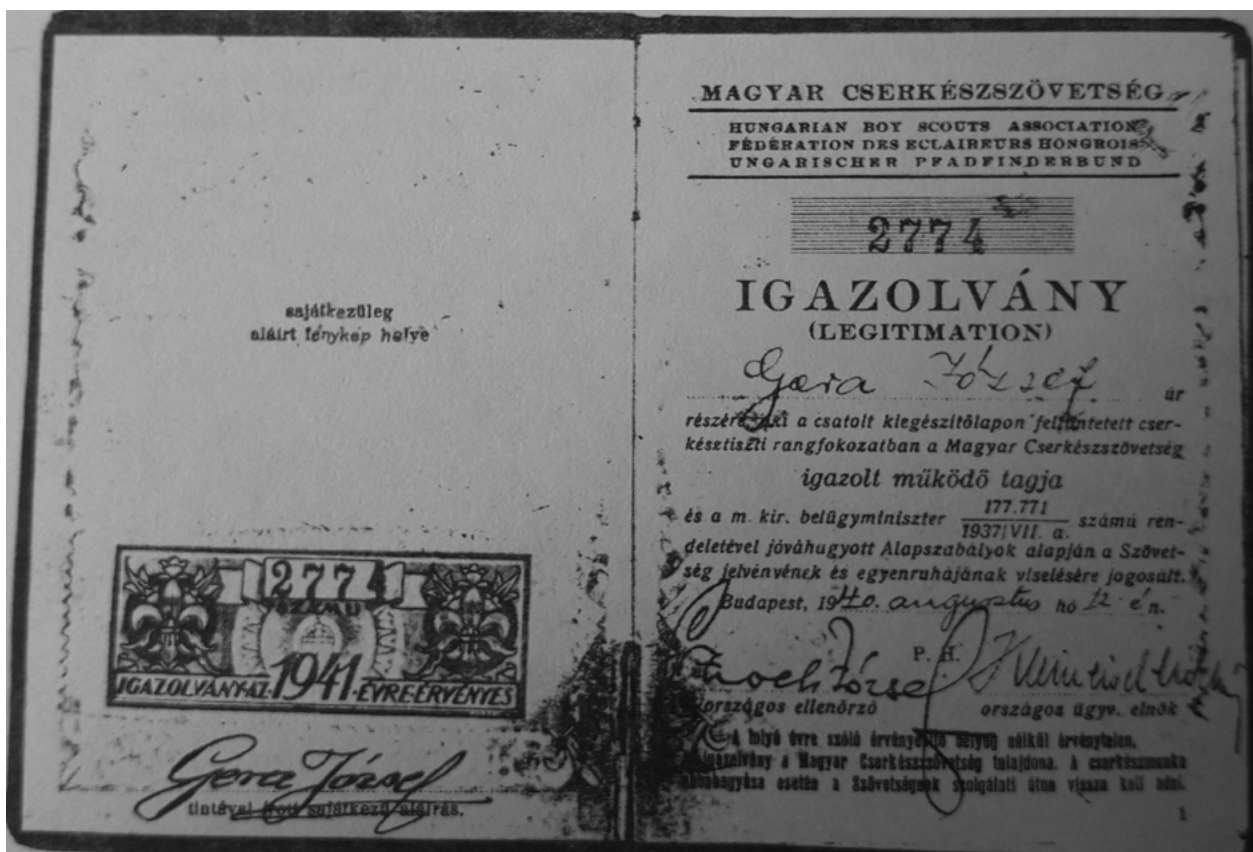
Település	A csapat neve	Létszáma
Ungvár	152. számú Zrínyi Ilona	
Beregszász	220. számú Hungária	42

³⁶ Gergely (1989) 269–271.

³⁷ Gergely (1989) 290–292.

³⁸ *Cserkészlapok Lapja*, 1939/9., 4., 1940/1., 11–12.

ISMÉT A MAGYAR CSERKÉSZSZÖVETSÉG TAGJAKÉNT... CSERKÉSZIGAZOLVÁNY 1941-BŐL
Benda–Cséke–Dalmay (1990)

Beregszász	232. számú Szilágyi Erzsébet	
Munkács	233. számú Szilágyi Erzsébet	
Munkács	241. számú Lorántffy Zsuzsanna	
Munkács	Zrínyi Ilona	igazolás alatt
Nagyszőlős	243. számú Perényi Gáborné	
Ungvár	271. számú Árpád-házi Szent Erzsébet	

Az alábbi kárpátaljai településeken működtek fiúcserkészcsapatok a felszabadulást követő időszakban:

UNGVÁR

A csapat neve	Fenntartója	Parancsnoka
726. számú Szent Miklós	Görögkatolikus szeminárium	Makuk Bertalan
730. számú II. Rákóczi Ferenc	Tanítóképző	
900. számú Thököly Imre	Felsőkereskedelmi iskola	
958. számú Lucskai Mihály	Az állami gimnázium ruszin tagozata	
271. számú Csodaszarvas	Állami gimnázium	Fodor István
898. számú Kárpát	Állami polgári iskola	

BEREGSZÁSZ

A csapat neve	Fenntartója	Parancsnoka
170. számú Esze Tamás	Magyar internátus	Jantsky Béla
Bercsényi Miklós	Polgári iskola	Papp Lajos
Csanád	Római katolikus elemi iskola	Simonyi Endre
Sas (iparos)		Timkó János
Tisza-háti vegyes cserkészcsapat		Török Ferenc

MUNKÁCS

A csapat neve	Fenntartója	Parancsnoka
986. számú Munkácsy Mihály		Kelemen József
247. számú Táltos	Városi felsőkereskedelmi iskola	Simonits Sándor
716. számú II. Rákóczi Ferenc	Állami gimnázium	Bussa János

TOVÁBBI TELEPÜLÉSEK

Település	A csapat neve	Fenntartója	Parancsnoka
Dercen	Bocskai István		Vacszy István református lelkész
Szolyva	972. számú	Szolyvai állami polgári iskola	
Mezőkaszon	723. számú Bocskai István	Állami elemi iskola	
Nagyszőlős	Sólyom	Református iskola	Szabó Sándor
Nagyszőlős	728. számú	Állami felsőkereskedelmi iskola	
Tiszaújlak	Tisza (igazolás alatt)	Elemi iskola	Kádár Mihály, Brenner Sándor
Csap	Aranykalász (igazolás alatt)		Boksay József
Huszt	727. számú Balogh Ádám	Magyar Királyi Állami Reál-gimnázium	Szabó Gyula
Técső	724. számú Bethlen Gábor		Izsák Imre református esperes
Királyháza			Sárkány Lajos református lelkész
Királyháza	729. számú Perényi Zsigmond	MÁV sportegyesület	
Perecseny	995. számú	Állami elemi iskola	
Nagyberezna	536. számú Nagy Bercsényi	Állami polgári iskola	

1940-ben a Magyar Cserkészszövetség átvette a kárpátaljai cserkészparkokat és -telepeket. A magyar cserkészparkok és cserkésztelepek főfelügyelője az alábbi ingatlanokról számolt be:

Település	A ingatlan típusa	Megjegyzés
Szolyva	Cserkészpark	Az ukrán szövetségé volt; bekerített park, 3-4 hold játszótérrel, patakkal, jó élelmezési lehetőséggel.
Borkut	Nincsenek adatok	
Beregszász	Cserkészház	Az ukrán cserkészeké volt.
Nagyborzsova	Cserkészpark	Két és fél hold területű park, kétszáz fával, kúttal. A csehek vették 1920-ban. Fürdési lehetőség van a Borzsán.
Zányka	Itt is volt a cseh szövetségnek telepe, de nincs több adat.	
Királyfiszállás (Szolocsin)	Cserkészpark	Két hold területű park, erdős, dombos vidéken, közvetlen közelében több forrással, faépülettel. Az ukrán cserkészek táborhelye volt.
Nagybocskó	Cserkészpark	Két hold területű park hegyes vidéken, tíz faházzal, erdei iskolával. Az ukrán cserkészek állandó tábora volt.
Ungvár	Cserkészház	Az ukrán cserkészeké volt. ³⁹

A legrészletesebb információkkal a korábban évekig Bagoly néven működő beregszászi Esze Tamás cserkészcsapat és a 22. számú Hungária leánycserkészcsapat mindennapjairól rendelkezünk. A fiúk az 1938-as cserkészévet százhárom cserkessel kezdték, tizenhárom órsben. A csapat vezényelte le a menekült lengyel katonák elhelyezését, vezetését, a nekik való tolmácsolását. A fiúk nappal iskolába jártak, este és éjjel szolgálatot teljesítettek. A dandárparancsnokság e kiemelkedő teljesítményükért mentőládát ajándékozott a csapatnak. Az őszi légoltalmi gyakorlaton is jeleskedett a csapat – hírvívőként, mentősként és kerékpáros küldöncként. A csapat jelöltjei órsvezető-előkészítőn és debreceni vezetőképző táborokban vettek részt nyaranta. Hadijátékot, akadályversenyt rendeztek; ünnepségek, felvonulások állandó szervezői, önkéntesei voltak. Egyik nyáron a csapat a Balatonnál táborozott Törley pezsgőgyáros használatra felajánlott erdejében. A következő évben a vajdasági Topolyán vertek sátrat, és meglátogatták a bukovinai székelyeket. A lánycserkészek a betegápolási, csecsemőápolási, légvédelmi, főzési és takarítási különpróbákra készültek. A háború beköszöntével rendszeresen gyűjtéseket szerveztek (a Vöröskereszt részére, a hadikórház sebesültjeinek), és társadalmi munkát vállaltak. 1944-re a csapat már nagyon megérezte a háború következményeit: a sok iskolai kényszerszünet és a vezetők katonai szolgálata visszavetette a munkát. Ennek ellenére az őrsi összejöveleteket rendszeresen megtartották, és kivették a részüket a társadalmi munkából.⁴⁰

Munkácsról a II. Rákóczi Ferenc cserkészcsapat életébe nyerhetünk betekintést az iskolai értesítők alapján. A csapat 1939-ben alakult, tagjai az újoncpróbára készültek. Az anyaországból tapasztalt cserkészek érkeztek a csapat megszervezésére. A vezetésre jelöltek rendszeresen a debreceni vezetőképző táborokban vettek részt. A síelés és a nyári vízi élet megteremtésén dolgozott a csapat. A Magyar Cserkészszövetség országos síversenyéről csapatuk – szerény felszerelésük ellenére – vidéki vándordíjat vihetett haza. A következő években sorra nyerték az érmeiket az országos síversenyeken. Vízitelepet és csónakházat is építettek. A csapatnak jazz-zenekara is működött. Saját segédtiszt és tiszt tanfolyamot szerveztek Munkácson a helyi csapatok vezetőinek. A csapat hat

39 Gödöllői Cserkész Könyvtár és Levéltár, 1940, 93/179.

40 Beregszászi értesítő (1938–44)

A BAGOLY CSAPAT CSERKÉSZPARKJA A BORZSA FOLYÓ DUZZASZTÓJA MÖGÖTT
Benda–Cséke–Dalmay (1990)

cserkésze Pro Libertate- emlékéremben részesült a cseh idők alatt végzett cserkésszolgálatáért. A háború alatt gyűjtéseket szerveztek sebesültek, menekültek részére.⁴¹ 1943-ban a háborús események következtében sajnos nem tudtak csapattáborot, újoncavatást és őrsvezetői tanfolyamot tartani. A nyár után próbálták újjászervezni a csapatot, és újoncokat képezni az országos parancsnokság által életbe léptetett új próbarendszernek megfelelően.

Ungváron az 1940-ben alakult Thököly csapat saját otthon hiányában a felsőkereskedelmi iskolában kapott helyet. Néhány vezető kiképzése után kezdődött meg a cserkésszolgálat. A csapatnak célja volt, hogy fiaik minél több kiránduláson, mozgótáborban vegyenek részt. Ugyanakkor a háború és a nehéz élelmezési viszonyok miatt sajnos már megalakulásuk évében sem tudtak csapattáborot szervezni. Egyelőre a célként kitűzött sok kirándulást nem tudták teljesíteni, mert a csapatotthonban készültek a próbákra. Népművelő céljaik is fontosak voltak: vasárnaponként kijártak falvakba, és színdarabokkal, cserkésztréfákkal, nótákkal szórakoztatták a közönséget. Szép eredményeket értek el az országos síversenyeken. A csapatnak saját zenekara volt. Az őrök rendszeresen, hetente tartottak összejöveteleket. A csapatportyáról, táborokról azonban 1943-tól a vezetők besorozása miatt le kellett mondaniuk. Jelöltjeik a budapesti őrsvezetőképzőkön vettek részt. 1944-ben emiatt a csapat munkája teljesen szünetelt.⁴² Az Árpád-házi Szent Erzsébet leánycserkészcsapat rendszeresen budapesti vezetőképzőkön vett részt, példamutató munkát végeztek a regőscserskészletben és szociális téren.⁴³ Az ungvári Csodaszarvas cserkészcsapatot a szövetség 1940-ben saját segédtszti és őrsvezetői tanfolyam szervezésével bízta meg. Nekik repülő és állatvédelmi szakáguk is volt.⁴⁴

1941-ben Magyarország belépése a második világháborúba a cserkészlet számára is nagy változást hozott. Például a cserkészleányok nevelésében a hangsúly a háziasságról – Anna hercegnő

41 Turcsányi György 1942. évi beszámolója a 716. számú II. Rákóczi Ferenc cserkészcsapatról. Munkácsi évkönyv (1938–44).

42 Ungvári Felsőkereskedelmi Iskola évkönyve 1939–44.

43 Ungvári Szent Erzsébet évkönyv (1940–44)

44 Ungvári Állami Gimnázium évkönyv (1938–44)

PÖTTYÖS TÁBOR NAGYBAKTÁN (1943)
Benda–Cséke–Dalmay (1990)

példája nyomán – eltolódott a háborús segítőmunka irányába. Beregszász légoltalmi központjában teljes mértékben a cserkészek látták el a szolgálatot. Közreműködtek a hazánkba menekült lengyel katonák ellátásában és elszállásolásában is.⁴⁵ A cserkészlányok részt vettek különböző mezőgazdasági munkákban, a hadirokkantak ápolásában, illetve kórházakban és más szervezett munkaerőt igénylő feladatokban segítettek. Mivel a háború miatt egyre nehezebben lehetett beszerezni a cserkészegyenruhákat, elmaradtak a táborozások, továbbképzések.⁴⁶ A csapatok kiképzésében egyre nagyobb hangsúlyt kapott az elsősegélynyújtás és a betegápolás. A beregszászi cserkészek emellett több alkalommal szeretetsomagokat küldtek a fronton harcoló katonáknak, karácsonykor pedig a rászoruló családoknak. Több cserkészcsapat is szervezett „füsttelen napot”, amikor is jelentős mennyiségű dohányárut, könyvet, újságot gyűjtöttek a harcoló katonák számára. Mindezek mellett a Vöröskereszt munkájában is segédkeztek: az érkező sebesültek ellátása területén állandó szolgálatot láttak el a vasútállomásokon. A háború utolsó éveiben mezőgazdasági munkájukkal segítették a hadiözvegyeket, hadiárvakat és a fronton lévő családtagjait a „pötyös táborok” keretében.⁴⁷

1945-ben Kárpátalja a Szovjetunió részévé vált, ahol a cserkészlet minden formáját betiltották. A cserkészmunka 1991-ben indult újra, amikor megalakult a Kárpátaljai Magyar Cserkészszövetség, amely azóta is töretlenül végzi tevékenységét.

45 Boros (2011) 98.

46 Boros (2017) 240.

47 Benda–Cséke–Dalmay (1990) 175.

Összességében elmondható, hogy a 20. század viszontagságai, a történelmi fordulatok és háborúk ellenére a mozgalom újra és újra feléledt Kárpátalján, a csapatok újjáalakultak, és folytatták munkájukat. A cserkészek a vizsgált időszakban is hasznos tagjai voltak a társadalomnak, a háborús helyzet és a gazdasági nehézségek során gyakorlati segítséget tudtak nyújtani a lakosoknak, a városoknak. Programjaik szervesen beépültek a régió kulturális életébe.

FELHASZNÁLT IRODALOM

BALOGH (2009)

BALOGH LÍVIA: Reformpedagógiai irányzatok Kárpátalján a két világháború között. In DR. GABÓDA BÉLA – DR. LIPCSEI IMRE (szerk.): *Közös gondolatok. Válogatás a Szent István Egyetem Pedagógiai Kara és a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tanárainak tanulmányaiból*. Ungvár, PoliPrint, 22–38.

BENDA-CSÉKE-DALMAY (1990)

BENDA ISTVÁN – CSÉKE MIKLÓS – DALMAY ÁRPÁD: *A Beregszászi Magyar Gimnázium története (1964–1989)*. Budapest, Magyarságkutató Intézet, 1990.

BEREGSZÁSZI ÉRTESÍTŐ (1938–44)

Beregszászi Magyar Királyi Állami Fiú- és Leánygimnázium értesítője 1938–1944. Szerk.: Kontros Endre, Beregszász.

BOROS (2011)

BOROS LÁSZLÓ: Cserkészek és levonték Kárpátalján 1938–41 között. *Acta Beregsasiensis. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos évkönyve*, 2011/1. Ungvár, PoliPrint Kft., 93–100.

BOROS (2017)

BOROS LÁSZLÓ: A leánycserkészlet átalakulása és fejlődése Kárpátalján (1937–1945). In *Kölcsönös átszövődések. A Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégiuma 2016. évi PhD-konferenciájának tanulmányaiból*. Budapest, Külgazdasági és Külügyminisztérium, 237–245.

CSÉMI (2000)

CSÉMI SZILÁRD KISMEDVE: *Szlovákia mai területének magyar cserkésze (1910) 1913–2000*. (Kronológia). Dunaszerdahely, Szlovákiai Magyar Cserkészszövetség.

FEDINEC (2002)

FEDINEC CSILLA: *A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944*. Galánta–Dunaszerdahely, Fórum Intézet – Lilium Aurum.

FEDINEC (2004)

FEDINEC CSILLA (szerk.): *Kárpátalja 1938–41. Magyar és ukrán történeti közelítés*. Budapest, Teleki László Alapítvány.

FOGARASSY (1992)

FOGARASSY LÁSZLÓ: *Magyar cserkészmozgalom Csehszlovákiában 1919–39*. Dunaszerdahely, Lilium Aurum Kiadó, 1992.

GERGELY (1989)

GERGELY FERENC: *A magyar cserkészlet története 1910–1948*. Budapest, Göncöl.

MUNKÁCSI ÉVKÖNYV (1938–39)

Munkácsi Magyar Királyi Állami Gimnázium évkönyve 1938–39. Szerk.: Dr. Jankovich József, Szepesvári Béla. Munkács.

TÉCSŐI ÉVKÖNYV (1939–40)

Técsői Magyar Királyi Polgári Iskola évkönyve 1939–40. Szerk.: Szakács Sándor. Técső.

UNGVÁRI ÁLLAMI GIMNÁZIUM ÉVKÖNYV (1938–44)

Ungvári Magyar Királyi Állami Gimnázium évkönyve (később Drugeth Gimnázium) 1938–44. Szerk.: dr. Szulincsák László, Papp Ferenc. Ungvár.

UNGVÁRI FELSŐKERESKEDELMI ÉVKÖNYV (1939–44)

Ungvár THJ Város Felsőkereskedelmi Iskolájának évkönyve (később Ungvári Városi Kereskedelmi Középiskola) 1939–44. Szerk.: Csippék Béla, Petes József. Ungvár.

UNGVÁRI POLGÁRI FIÚISKOLA ÉVKÖNYV (1939–44)

Ungvári Magyar Királyi Állami Polgári Fiúiskola évkönyve, 1939–44. Szerk.: Punykó Miklós, Hankóty Antal. Ungvár.

UNGVÁRI POLGÁRI LEÁNYISKOLA ÉVKÖNYV (1938–43)

Ungvári Magyar Királyi Állami Polgári Leányiskola évkönyve, 1938–43. Szerk.: Gombos István. Ungvár.

UNGVÁRI SZENT ERZSÉBET ÉVKÖNYV (1940–44)

Ungvári Magyar Királyi Állami Szent Erzsébet Leánygimnázium évkönyve 1940–44. Szerk.: Gedeon Béla, Ungvár.

A trianoni békeszerződéssel Csehszlovákiába került magyarságnak a századfordulót követően született nemzedéke már az új államban járt iskolába, és a masaryki köztársaság törvényi, állampolgári keretei közt szocializálódott. Feladatvállalásának és szociális téren megfogalmazott alternatíváinak a „kitermelésében” kulcsszerepe volt a középiskolásokat összefogó cserkészcsapatoknak, amelyek közül néhány kivételes módon az államváltást követően is megszakítás nélkül folytatta tevékenységét.¹ Így működött 1928-ig a komáromi Jókai cserkészcsapat vagy az 1921-ben alapított pozsonyi Kiskárpátok Turista Egyesület, amelynek Balogh Edgár, a Sarló mozgalom későbbi vezetője is tagja volt.² Bár e mozgalom kezdeteit az egyetemi cserkészlet Csehszlovágiában különösen elterjedt és divatos szervezeti formái határozták meg, a csoport jó része néhány év leforgása alatt a magyar kisebbségi népszolgálat, a szociográfiai munka, a falukutatás eszmevilágától a szocialista, majd a kommunista eszméig jutott el.³

A SARLÓ SZEMÉLYI BÁZISA

Deborah S. Cornelius amerikai történész, aki az 1989-es rendszerváltást követően az elsők közt vizsgálta módszeresen és a forrásokig visszanyúló alapossággal a Sarlót, körülbelül tizenöt személyben határozta meg azoknak a fiataloknak a számát, akiknek meghatározó szerepük volt a mozgalom megszervezésében. A legfontosabb személyek nagy része Pozsonyból, valamint Érsekújvárból származott. Ezt a két városi ifjúsági elit csoportot egészítette ki Szlovákia középső és keleti részéről a mozgalomba bekerült néhány agilis pályakezdő értelmiségi.⁴ A pozsonyi csoport többségét olyan középosztálybeli felmenőkkel rendelkező személyek alkották, akiknek a szülei az új államban pozíciójukat veszítették és deklasszáltak. Ők többnyire Pozsonyban végezték a középiskolát, és jó részük a Kiskárpátok cserkészcsapat tagja volt. Közéjük tartozott Brogyányi Kálmán, Terebessy János, Varga Imre, Balogh Edgár, Ludwig Aurél, valamint (Limbacher) Peéry Rezső. A paraszti gyökerekkel rendelkező Csáder Mihály szintén a pozsonyi csoporthoz tartozott. Az érsekújváriakhoz sorolható a Sarló későbbi elnöke, Horváth Ferenc, Balázs András, valamint Dobossy Imre és Dobossy László, Jócsik Lajos és Morvay Gyula.⁵ Ezt a helyi kisközösséget tehát főként olyan paraszti vagy munkásszármazású személyek alkották, akik közül sokan elestek a társadalmi felemelkedés lehetőségétől az új államban. A középiskolát az érsekújvári reál gimnáziumban végezték, valamint tagjai voltak a helyi Czuczor cserkészcsapatnak. A harmadik csoportot Közép- és Kelet-Szlovákiából való fiatalok alkották. Középiskolai tanulmányaikat elsősorban otthon folytatták, emiatt nem voltak tagjai a nyugat-szlovákiai vagy

1 Krammer (1935). A központi szervezetet nélkülöző magyar cserkészcsapatok az iskolák mellett működő testgyakorló körök szakosztályaiként léteztek. A legális működési feltételeket a húszas évek első felében a Csehszlovák Cserkészszövetségbe való egyéni felvétel, valamint a Young Men's Christian Association (YMCA) teremtette meg számukra. A YMCA és testvérszervezete, a Young Women's Christian Association (YWCA) vagy Fiatalok Keresztény Egyesülete globális mozgalom, amelyet 1844-ben alapított Angliában George Williams. A szervezet a keresztény elvek gyakorlatba való átültetését tűzte ki célul. <http://www.ymcaeurope.com/about-us> (Utolsó letöltés: 2017. január 16.)

2 Fogarassy (1992) 7–9. Ehhez lásd még Sinkó (1990)

3 Erről lásd bővebben Bajcsi (2019)

4 Cornelius (1998) 19–56.

5 Ehhez lásd Debreceni Déri Múzeum. Sarló-gyűjtemény (a továbbiakban: DDM SGY.), Boross Zoltán: Érsekújvári kongresszus. Érsekújvár a Sarló mekkája. A főiskolás szervezetek. DSX. 86 28 1. 1–15.

prágai cserkészcsapatoknak. A sarlósokkal Pozsonyban ismerkedtek meg. Közéjük tartozott a feledi Boross Zoltán, valamint a nagyszaltnai születésű Szaltnai Rezső, aki azonban pozsonyi évei, házassága és munkája miatt a fővárosi sarlósok közt töltött be fontos, kritikus szerepet. Ezenkívül még a Sarlóhoz tartozott Vass László, aki a későbbiekben Magyarországon folytatta tanulmányait. Ő volt a Sarló „budapesti követe”.

Ugyanakkor fontos kiemelni az idősebb nemzedékhez tartozó cserkészvezetők szerepét a generációs értelmiségi mozgalom megszervezésében. A kezdeti időszakból a sarlós visszaemlékezések három irányadó személyt említenek: Hornyák Odilót, Scherer Lajost és Győry (Wallentinyi) Dezsőt. Hornyák és Scherer a cserkészválasztmány aktív tagjaként az új államjogi helyzetben kulcsszerepet játszott az 1921-es losonci találkozón a csehszlovákiai magyar cserkészmozgalom létrehozása terén.⁶ Hornyák Odiló tornatanárnak egyébként is kivételes szerepe volt a fiatalok megszervezésében.⁷ Boross Zoltán például a következőket írta róla: „1919 után legelső szárnybontogatója ennek [a cserkészmozgalomnak] Hornyák Odiló tanár úr volt, aki Ipolyságon és még valamelyik csehszlovák városban bontotta ki a zászlaját a cserkészmozgalomnak.”⁸ Hornyák egyébként közreműködött az 1921-ben alakult pozsonyi Kiskárpátok Turista Egyesület cserkészcsapat létrehozásában is, amelybe rövid időn belül Balogh Edgárt is beszervezte.⁹ A csehszlovákiai magyar cserkészek főparancsnokává választott Scherer Lajos a losonci cserkészek megszervezőjeként a fiatalok egyik legfontosabb fórumát, a városban megjelenő *A Mi Lapunk* című cserkészlapot szerkesztette.¹⁰ Az újság a csehszlovákiai magyar ifjúság első országos lapja volt: modern szellemiségű cikkeket közölt, és kezdettől fogva fontos nemzedékösszetartó-erőként működött.¹¹ Scherer a későbbi Sarló irányadó személyiségeit gyűjtötte össze lapja körül, köztük Szaltnait és Balogh Edgárt.¹²

A két említett cserkészvezető mellett fontos szerepe volt az egyetemista csoportosulás kialakulásában a rimaszombati származású Győry (Wallentinyi) Dezsőnek, akit a sarlósok költőjeként is szoktak emlegetni. Publicisztikái, versei mozgósító szerepet játszottak a szlovenszkói magyar fiatalság első éveiben.¹³ Balogh visszaemlékezésében az ifjúságot megragadó személyes és szenvedélyesen lírai hangban, a kisebbségi lét értelmét kereső és egyfajta új moralitást kijelölő szerepében határozta meg Győrynek, az első „szlovenszkói magyar költőnek” a jelentőségét.¹⁴ Kapcsolatuk a középiskolás cserkészmozgalom keretei közt jött létre. Boross Zoltán is ezt a középiskolai szálat hangsúlyozta a „Dodó”-ként emlegetett költőre emlékezve.¹⁵ Győry Dezső

6 Egry (2015) 10.

7 Hornyák Odilóról bővebben lásd Szlovákiai Magyar Adatbank. A (cseh)szlovákiai magyarok lexikona Csehszlovákia megalakulásától napjainkig. <http://adatbank.sk/lexikon/hornyak-odilo/> (2018. január 8.)

8 Molnár (1990) 3.

9 Fogarassy (1992) 10.

10 Scherer Lajosról bővebben lásd Fónod (1997) 277–278.

11 Molnár (1990) 2–3.

12 A lapról bővebben lásd Molnár (1990) 2–3. A cserkészmozgalomból kimaradt Szaltnai egyébként elsősorban *A Mi Lapunk* által került összeköttetésbe a többi sarlóssal. Szaltnai (1994) 134–135.

13 Ehhez lásd Fogarassy (1992) 10.

14 „A bomló kisebbségi magyar középosztály fiaként ő állította fel számunkra minden romlás ellentétét: a szegénységből való felemelkedés, a néppel való azonosulás, az új, küldetett magyarság messianizmusát. Verseinek minden ízében, izgalmában és izgágaságában ez a gondolat robog fel. Vonzott minket, s mi delejjel telítődve követtük.” Balogh (1981) 41.

15 Molnár (2016) 14.

a magyarországi népi mozgalom hívei és velük együtt a cserkész-sarlós szerveződés szlovákiai magyar generációja számára egyformán meghatározó „triász” – Ady, Móricz és Szabó Dezső – eszmei örökségét kívánta követni.¹⁶

A SZENT GYÖRGY KÖR ÉS A REGÖSJÁRÁSOK

Már a fentiekből is jól kirajzolódik, hogy az 1928-ban létrehozott Sarló mozgalom előzményei a cserkészeti nyúltnak vissza. A felsőfokú tanulmányaikat a csehszlovákiai nagyvárosi környezetben – Prágában, Brünnben és Pozsonyban – folytató fiatalok a középiskolai cserkészkereteken túllépve öregcserkészkereteket hoztak létre.¹⁷ A mozgalom elődjének tekinthető – a prágai Magyar Akadémikusok Keresztény Köréből (a MAKK-ból) kivált – Szent György (öregcserkész) Kör elsőként 1925. március 7-én alakult meg a Nemzetközi Cserkészszövetség tagegyesületeként, mégpedig Prágában, az albertovi diákokthozban.¹⁸ A nemzedék egyik mentora, Krammer Jenő, a nagy műveltségű irodalomtörténész, szociálpszichológus szerint a prágai egyetemista cserkészprogram kezdettől fogva túlmutatott a klasszikus értelemben vett ifjúsági szervezkedéseken. Jórészt azért, mert az egyetemista csoportosulás programjában kezdettől fogva megjelent a csehszlovákiai magyarság belső társadalmi rétegzettségének, a szociális kérdések demokratikus kezelésének problémája.¹⁹

A mozgalom alapszabálya szerint a Főiskolás Cserkészek Nemzetközi Szervezetén belül létrejött csoport a csehszlovákiai magyar cserkészek zárt körként alakult meg.²⁰ Első elnökévé a pozsonyi Kiskárpátok cserkészcsapat vezetőjét, Marczell Zoltánt választották meg.²¹ Az alapító tagok között volt még Balogh Edgár, Krisztinus Dezső és Hizsnyan Béla, akik mindnyájan a pozsonyi Kiskárpátok cserkészcsapat tagjai voltak.²² A prágai Szent György Kör születését 1926-ban a brünni kör követte, melynek vezetőjévé a lévai Hrdina Lajost választották meg.²³ A pozsonyi csoport megalakulásával 1927-re a cserkészker országos szervezetté vált. Marczell Zoltánt később Balogh Edgár követte az elnöki pozícióban, ami ugyancsak utal arra, hogy a kör tagjai közül többen a Sarló tagjaivá váltak.²⁴

16 Ady, Móricz és Szabó népi és a sarlós mozgalomban betöltött jelentőségéről lásd Budai (2004) 38–44. A szlovákiai magyar irodalomtörténet-írás a korabeli publicisztika szóhasználatát átvéve gyakran „faji triásként” emlegeti őket. A fogalom a három író elkötelezetten népi és nemzeti irányvonalát volt hivatva jelölni. Erről lásd például Petrik (2006).

17 Fogarassy László a csehszlovákiai magyar cserkészmozgalomról írt összefoglalójában megjegyzi, hogy a Szent György Kör részt vállalt a MAKK megszervezésében. Fogarassy (1992) 23.

18 Sinkó (1990). A Magyar Akadémikusok Keresztény Köre a csehszlovákiai magyar egyetemisták érdekvédelmi szervezeteként működött Prágában. Előbb 1925-ben Prágában, majd Brünnben, Pozsonyban és más vidéki városokban is létrejött. Szlovákiai Magyar Adatbank. A (cseh) szlovákiai magyarok lexikona Csehszlovákia megalakulásától napjainkig. <http://www.adatbank.sk/lexikon/magyar-akademikusok-kereszteny-kore/> (Utolsó letöltés: 2018. január 8.)

19 Krammer (1935)

20 DDM SGY. A Szent György Kör alapítólevele és emblémái. DSX. 86. 936. 1–4.

21 Fogarassy (1992) 22.

22 Krisztinus Dezső Balogh Edgár szobatársa volt Prágában. Erről lásd Balogh (1981) 19. Hizsnyan Béla rimaszombati születésű sarlós volt. DDM SGY. Boross Zoltán: A Sarlósok katasztere. Adatközlő levelek és feljegyzések a sarlósokról. 1975–1978. DSX. 86. 25. 2.1–33.

23 Cornelius (1998) 152. Hrdina Lajosról bővebben lásd DDM SGY. Boross Zoltán: A Sarlósok katasztere. Adatközlő levelek és feljegyzések a sarlósokról. 1975–1978, DSX. 86. 25. 2.1–33.

24 1927-ben már Balogh Edgár vezeti a Szent György Kört. Erről lásd A Szent György Kör vezetősége. A regösdiákok vándorlása. A *Mi Lapunk*, 1927/6, 118. A később megalakult Sarló mozgalom személyi bázisának összefüggései A *Mi Lapunk* néhány cikkéből is jól látszanak. A Szent György Kör vezetősége. 1927. Az új esztendő regösdiákjai. A *Mi Lapunk*, 1927/1., 16.

Az öregcserkészkör elsőrendű célja a – főiskolás és egyetemista – csehszlovákiai magyar fiatalok összefogása volt a cserkészmozgalmon belül. Ezzel együtt a csoport tevékenységéhez kezdetől fogva hozzátartozott a más nemzetiségű cserkészekkel – elsősorban a csehekkel és a szlovákokkal – való kapcsolatok ápolása.²⁵ A Szent György Kör egyik legfőbb feladatának tekintette a falusi regösmozgalom – az egyetemisták néprajzi, szociográfiai adatgyűjtéssel összekapcsolt falujárásai, a falvakban élő fiatalokkal való kapcsolatteremtés, közös rendezvények, beszélgetések – rendszeres szervezését, a cserkészlet ezek által történő megújítását.²⁶ A falujárások nyitánya ahhoz a pályázathoz fűződött, melyet a Szent György Kör 1925 őszén írt ki középiskolás cserkészörsöknek a falvakban szervezendő mesedélutánra. A pályázat sikerén felbuzdulva a vezetők megerősödtek abban, hogy a csehszlovákiai magyar cserkészletet megreformálják, s az angol pedagógia követése helyett magyar népi gyökerűvé értékelik át.²⁷ A mozgalmat elemző Fogarassy László fontos fejleményként értékeli, hogy a regösjárás a falusi magyar népeség módszeres kutatásával egészült ki: „A cserkészek kijártak a magyar falvakba, s fölvéve a kapcsolatot a helyi értelmiségekkel, mesedélutánra hívták a falusi gyerekeket, énekkel és játékkal szórakoztatva őket. Rövidesen népszokásokat és népdalokat is jegyeztek fel, vázlatokat készítettek a népművészet remekeiről (Nemesszeghy Jenő), majd pedig gyűjtés útján könyveket szereztek, amelyeket falusi iskolai és közkönyvtáraknak ajándékoztak. A Szent György Körök, majd a Sarló által kiírt regösversenyeken a regösjárásokban kitűnt örsöket díszoklevéllel, könyvekkel ajándékozták meg.”²⁸

A mozgalom tagjai tehát meséket gyűjtöttek, és népi emlékeket arról a magyar falusi világról, amely a kisebbségi helyzet kezdeti szakaszában szinte változatlanul meg tudta őrizni a maga nyelvi-kulturális önazonosságát. A cserkészek emiatt úgy gondolták, hogy a falvak a magyarság megmaradásának központi színterévé válhatnak. Főként ezért ragaszkodtak a faluhoz, amelyben – a városok helyett – a kisebbségi magyar társadalom önszerveződésének alapjait látták. A cserkészek tehát egyrészt a falusi ifjúság nemzeti öntudatának erősítését, másrészt a városi értelmiség népi ismereteinek gazdagítását és a kisebbségi magyar társadalom megerősítésének széles népi alapokra helyezését tűzték ki célul.²⁹ Amint azt már jeleztük, a jól megszervezett kiscsoportos falusi regösvándorlásoknak különösen fontos szerep jutott az egyetemista cserkészmozgalom fejlődésében. A falvakat járó, jórészt a deklasszáldott középosztályból származó egyetemisták ugyanis a vándorlások során az idealizált falu helyett megismerték a vidéki élet árnyoldalait, a falusi szegénységet, a nagycsaládok, a bér munkából élő földnélküliek nyomasztó szociális helyzetét. Ezek a felismerések nagymértékben hozzájárultak ahhoz, hogy a Szent György Kör vezetőiben rövid időn belül megfogalmazódott egy konkrét program körül megszerveződő és tudatosan irányított mozgalom, a Sarló létrehívásának gondolata.

A CSERKÉSZLET JELENTŐSÉGE: KISEBBSÉGI MISSZIÓ, NÉPISÉG

A sarlós fiatalok véleménye szerint a helyi szinten működő önképzőkörök – bár szintén fontosak voltak a fiatal közösség szocializációjában – soha nem játszottak olyan meghatározó szerepet

25 Szent György Kör. *A Mi Lapunk*, 1925/6., 94.

26 Kétesztendő a prágai Szent György Kör. *A Mi Lapunk*, 1927/4., 78. Vö. DDM SGY. Jócsik hagyaték. Jócsik Lajos: Sarló életrajza. DSX. 86. 851. 1–4.

27 Turczel (1967) 69.

28 Fogarassy (1992) 34.

29 Vigh (2004)

a közösségszerveződésben, mint a cserkészlet.³⁰ Utóbbi ugyanis kezdettől fogva értékorientáló és nevelői funkciót is betöltött.³¹ Ehhez a csehszlovákiai cserkészlet demokratikusabb jellege is lehetőséget kínált. (A Csehszlovák Cserkészszövetséget 1919-ben alapította Antonín B. Svojsík, akinek nagy hatása volt a „demokratikus szellem” kialakulására. Erre utal többek között, hogy az egyes politikai irányvonalaknak megfelelően különféle cserkészmozgalmak léteztek egymással párhuzamosan, például a Kommunista Párt Munkás Cserkészei [Skauty práci] is.)³² A cserkéször összekötő és közösségszervező erejére Jócsik Lajos is rávilágított, aki a cserkészletben a vidéki középiskola szigorú rendjéből kivezető kitörési pontot látott.³³

A mozgalom létrejöttének a Szent György Körhöz kötődő szakaszában a cserkészlet újszerű identitás kialakulását is elősegítette a fiatal értelmiség körében. Dobossy László 1926-ban a cserkészlet identitásformáló szerepét egyenesen a csehszlovákiai magyarság új nemzedéki öntudatának megteremtésében látta. A családi és az iskolai nevelés egyoldalúságát, hiányosságait szerinte a kisebbségi közösséggel való azonosulásnak kellett pótolnia.³⁴ Mindenesetre a cserkészletnek ez a tudatosan vállalt nemzeti funkciója a két világháború között mindvégig igen fontos maradt. Hitelét a gyakorlati munka, a mozgalmi szolidaritás és a segíteni akarás egyszerre adta. Balogh is a szociális, illetve a nemzeti szocializációs funkciókat emelte ki, amikor a cserkészlet felértékelődésének okait vizsgálta.³⁵

A cserkészlet különleges nemzeti szerepe természetesen a többségi társadalom fiataljai körében is éreztette hatását. Jellemző, hogy még a dél-szlovákiai „csehszlovák” iskolákban is fontos feladatot szántak a cserkészmozgalomnak. Losoncon például a helyi csehszlovák YMCA esetében egyfajta nemzetek feletti közösségi együvé tartozásnak a megéléséhez nyújtott segítséget és gyakorlati lehetőséget, hangsúlyozva a városban élő magyarok, szlovákok, csehek, zsidók együttműködésének szándékát.³⁶ Az egyetemista cserkészek új nemzedéki öntudatára épülő programhoz hozzátartozott a falusi fiatalok felemelése is. Ebben egyfajta kezdeményező és katalizátorszerepet tulajdonítottak maguknak a cserkészek. Jócsik az 1926. augusztusi regösjárás során készített terepnaplójában kiemeli, hogy a falu és a város eltérő szocializációs körülményei mély ellentétek forrásai a magyar kisebbségi társadalomban, s ennek ott, ahol nemzeti és társadalmi „összezárrásra” lenne szükség, különös jelentősége van: „Szegény kis falusi testvéreim, megértem sorosotokat. Nincs kellő vezetések. Elmentek az iskolába, százan, százhuszan vagytok egy osztályban, és a tanítónak az is nagy fáradtság, ha száz fiút meg tud tanítani rendesen az »abc«-re. De jön a munka ideje, és rátok is nagy szükség van. [...] Bejártam sok falut, és sehol sem találtam azt a boldog fészket, ahová a városiak úgy kikíváncsoznak. A gyűlöletvirágos mezőn ott áll a falu, és vádlón néz a város felé, mert nem veszi észre fájdalmát. És ezt a vádló tekintetet meg kell váltani. Cserkésztestvéreim!”³⁷

30 Erről lásd Limbacher Rezső: Önképzőkör. A *Mi Lapunk*, 1927/12., 199. Dobossy László: Az önképzőkörök megújulása. A *Mi Lapunk*, 1928/10., 169.

31 Ifjúsági szervezetek. A *Mi Lapunk*, 1923/5., 66.

32 Kárník (2003)

33 Jócsik (1939) 2.

34 Dobossy László: A szlovenszkói magyar diák hivatása. A *Mi Lapunk*, 1926/4., 61.

35 Kessler Balogh Edgár: A csata felé. A *Mi Lapunk*, 1927/1., 3.

36 Az ilyen irányú együttműködések igényének egyik jó példáját adja a cseh Arnošt Paleček személye, aki Jászi Oszkár egyik amerikai tanítványa volt. Hazatérése után a YMCA losonci titkáráként tanulmányozta a dél-szlovákiai nemzetiségi viszonyokat. Szarka (1986)

37 Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattár. Jócsik Lajos hagyatéka. Jócsik Lajos: *Az érsekújvári Czuczor cserkészcsapat vándorló Vadgalambjainak naplója*. 1926. XII. V.

Azonban azt is hozzá kell tenni, hogy miközben a fiatalok ekkor még mindig a cserkészeten belül gondolkodtak, egyre inkább a társadalmi szerepvállalás kérdése vált fontossá számukra. Ennek a folyamatnak volt része, hogy a cserkészet nevelési rendszerből „élethivatássá” – nemcsak a kisebbségi problémák, de a társadalmi igazságosság, a közép-európai gondolat, a politikai progresszió kérdéskörében kijelölt feladatok cselekvési keretévé – változott a fiatalok gondolatvilágában. Ezt igazolja Balogh Edgár cikke is, amelyet válaszul írt Győry Dezső 1927 januárjában megjelent, *Kisebbségi géniusz* című nemzedéki vallomására.³⁸

A SARLÓ MEGALKULÁSA – GOMBASZÖG IDEOLÓGIÁJA

A mozgalom megszervezésére és elindítására a csehszlovákiai magyar cserkészek 1928. augusztusi, második csapatközi táborozásán, a Rozsnyóhoz közeli Gombaszögön került sor. Itt született meg a szervezeti kerete annak, miként lehet a cserkészlet természet- és falujáró hagyományait, tapasztalatait átgondolt szociográfiai, falukutatói munka szintjére emelni. A mozgalom megalakulásához köthető cserkészetalálkozó programja jól tükrözte a fiatalok gondolkodásában végbement változásokat is. A gombaszögi tábor hangadói elsődlegesen a regösiskola továbbfejlesztését, ezzel együtt egy új vonal elfogadtatását jelölték ki fő célként.

Gombaszög több szempontból túllépett a korábbi cserkész táborok spontán vitáin, hangulatában pedig az egyetemisták mozgalmi „megújódása” iránti igény dominált. Szalatnai Rezső 1929 decemberében például úgy vélte, hogy a gombaszögi tanácskozás túlmutatott saját magán, s az egész csehszlovákiai magyar ifjúság szellemi újszerűségét erősítette fel: „A gombaszögi tábor történelmi pontot képvisel a csehszlovákiai magyar ifjúság fejlődésében. A Sajó völgyében szétterülő tíznapos táborban fektették le a főiskolai hallgatók a népi gyökerű magyar cserkészlet alapjait, hogy »a kisebbségi magyar ifjúság a földből és a faluból őserőt merítve egészséges munkásként állhasson be a haladó kor egyetemes demokráciájába«. Gombaszögön változott át a Szent György Kör Sarlóvá, ott született meg a Vetés, és ott bontakozott ki tisztább képben az egész mozgalom lényege.”³⁹ A hagyományos cserkészlet meghaladásához a szociális feladatok kijelölését s elsősorban a regöscserkészlet rendszeresítését tartották szükségesnek.⁴⁰ A tábor vitáinak, az új program „ideologikus” elemeinek fő irányát a népi vonal mellett a szociális gondok, feladatok előtérbe kerülése, a szocialista eszmék irányába való tájékozódás jelentette. Ezt húzta alá Balogh Edgár harmincöt évvel később megjelent visszaemlékezésében is: megjegyezte, hogy ez az időszak már nem pusztán a népi romantikából táplálkozó falumozgalmakra épült. Szerinte az önálló mozgalommá vált Sarló életében a szocializmus irányába tett első lépést jelentette a gombaszögi vita. A magyar nemzeti és a népiségi gondolat – vagy ahogy Szabó Dezső és mások nyomán abban a korban sokan nevezték, a „faji irány” – mellett egyértelműen jelen volt a faluközpontú népiség meghaladásának a szándéka.⁴¹ Mindezt azonban véleményem szerint még korántsem tekinthetjük a szocializmus tudatos vállalásának.

38 Ehhez lásd Győry Dezső: *Kisebbségi géniusz*. Önvallomás. A *Mi Lapunk*, 1927/1., 2. Kessler Balogh Edgár: A csata felé. A *Mi Lapunk*, 1927/1.,

4. Győry Dezső: A holnap seregének. Válasz Kessler Balogh Edgárék vallomására. A *Mi Lapunk*, 1927/2., 26.

39 Szalatnai Rezső: Új arcú magyarok. *Korunk*, 1929. december, 877.

40 DDM SGY. Szombathy Viktor levele Boross Zoltánhoz 1967. május 16-án. A levél tárgya: a Sarló alapítása Gombaszögön. DSX. 86.5.4.

41 Ezt igazolja a *Vetés* második számában összeállított könyvjegyzék is, melyben az Ady-Móricz-Szabó triász művei mellett megjelenik például Kassák Lajos munkája vagy Max Beer marxista történész sorozata, valamint az erdélyi *Korunk*, illetve a 100% című budapesti folyóirat. Ifjúság és irodalom. *Vetés*, 1928. szeptember, 5–6.

1928. AUGUSZTUS 3–13. GOMBASZÖGI TÁBOR.
A KÉPEN BALRÓL AZ IDŐSEBB FÉRFI, SCHERER LAJOS, A MI
LAPUNK SZERKESZTŐJE. MELLETTE – A BAL SZEMÉT ÁTKÖTŐ
SZEMVÉDŐVEL – GWERK ÖDÖN FESTŐMŰVÉSZ, A SARLÓ
BARÁTJA, FEJKENDŐVEL LUDWIG AURÉL, KÖZÉPEN SZALATNAI
REZSŐ, BOCSKAI-SIPKÁBAN MORVAY GYULA, ELŐTTE KARDOS
FERENC ÉS A JOBB SZÉLEN DOBOSSY IMRE

A Gombaszögön táborozó egyetemista cserkészek erős kisebbségi küldetéstudata és a szociális eszmék iránti rokonszenve mindazonáltal már akkor egyértelműen elhatárolódást jelentett a korabeli hivatalos Magyarország keresztény-konzervatív ideológiájától.⁴² Az önálló szervezkedés, gondolkodás a belső vitáknak is teret nyitott. Ezek már jól mutatják Balogh Edgár vezető szerepének felerősödését. Erre utal a gombaszögi tábor egyik főszervezőjeként tevékenykedő Szombathy Viktor évtizedekkel későbbi levele: „Nagyon szép, komoly elgondolás volt, szép előadások hangzotak el, az eszme csodálatosan magas volt, dicsérendő szervezőkkel – viszont a fonákja az volt, hogy sokat békétlenkedtünk, vitáztunk, éhezünk, s főleg mennyei mannával

traktálta a tábort Edgár. De Edgárom se nem látott, se nem hallott akkor. Bióval, Rudival [...] Brogyányi Kálmánnal együtt megszállottként mentették a nemzetet.”⁴³

A CSERKÉSZMOZGALOM VÁLSÁGA – A SARLÓ ELSZAKADÁSA A CSERKÉSZETTŐL

A gombaszögi tábort követően a csehszlovákiai magyar cserkészek „konzervatív-tradicionalista” vonala és a mozgalmi megújulást kereső fiatalok között komoly ellentétek alakultak ki, melyek 1929-ben tetőztek. Ez Balogh visszaemlékezése szerint egyrészt a falujárás kezdeti lendületének meggyengülését eredményezte, másrészt együtt járt a regőscserkészlet 1929. februári belügyminisztériumi betiltásával, amelyet a Sarló vezetője szintén a „konzervatív” cserkészvezetők rovására írt.⁴⁴

A cserkészeten belül történt változásokat mindenesetre jól jelezte, hogy a „konzervatív” vagy tradicionális irányvonallal tartozó Krendl Gusztávot másodjára is a magyar szakosztály cserkésztitkárává választották.⁴⁵ (A kisebbségi cserkészéletet lehetővé tevő 1926-os kanderstegi

42 Ifjúság és irodalom. *Vetés*, 1928. szeptember, 5–6.

43 Szombathy Viktorról bővebben lásd Fónod (1997) 308–309. Az idézetben említett „Bió” Peéry Rezsőt, „Rudi” pedig Szalatnai Rezsőt jelölte. DDM SGY. Szombathy Viktor levele a Sarló gombaszögi alapításáról Boross Zoltánhoz 1967. május 16-án. DSX. 86.5.4.

44 Balogh (1981) 114. Fogarassy a *Tábortűz* című lapban Aixinger László cikkére hivatkozva szintén utal arra, hogy Krendl Gusztávotól származott a regősjárások beszüntetésének híre. Eszerint a magyar csapatoknak le kell mondaniuk a falu megismeréséről, mert a hatóságok betiltották ezt a tevékenységet. Az ő elmondása szerint viszont a mesedélutánokra ez nem vonatkozott. Fogarassy (1992) 43. A szakadásokat jelezte Forgách Béla *Ifjúsági mozgalmaink* című cikke is. Ehhez lásd Forgách Béla: Ifjúsági mozgalmaink II. *Prágai Magyar Hírlap*, 1929. április 21., 1. Vö. Cottely István: A „Vetés” margójára. *Prágai Magyar Hírlap*, 1929. április 17., 4–5., Balogh Edgár: Néhány szó a Vetés védelmére. *Prágai Magyar Hírlap*, 1929. április 20., 14.

45 Cserkész hírek. A magyar titkár választására. *A Mi Lapunk*, 1929/5., 118. Krendl Gusztávot, aki a pozsonyi cserkészcsapat parancsnoka volt 1931-ig, Hornyák Odiló távozása után 1928 szeptemberében választották először a magyar szakosztály cserkésztitkárává. A tisztséget 1929. szeptember 8-ig töltötte be; ekkor azzal a megokolással mondott le a tisztségről, hogy nem akar a cserkészegység akadályává lenni. Krendl Mrenna József követte a titkári hivatalban. Fogarassy (1992) 44–45.

egyezmény alapján a magyar cserkészek beléptek a Csehszlovák Cserkészszövetségbe. A magyar rajok a szövetségen belül magyar szakosztályt alkottak. A szövetség főtanácsában egy titkár képviselte őket. Saját feladataik érdekében titkáruk által összehívott gyűléseket és táborozásokat is tarthattak.) A prágai Szent György Kör pedig nem sokkal később Prágai Magyar Cserkészek Köre névre módosította a nevét. Vezetője Balogh Edgár helyett a katolikus Prohászka Körek egyik fontos személyisége, Rády Elemér lett.⁴⁶

A Sarlón belül ugyanakkor a prágai és brünni egyetemi városok helyett Dél-Szlovákia központjaiba, Pozsonyba és Érsekújvárra helyeződött át a mozgalom súlypontja. Itt erősödtek meg például azok az újszerű szociológiai és szociográfiai önképzőkörök, amelyek a regösmozgalom beszüntetése után is folytatták tevékenységüket.⁴⁷ Miután a Sarló baloldali-szocialista átalakulása felgyorsult, a mozgalom tagjai a cserkészettől is eltávolodtak. Ez az átalakulás további vitákat váltott ki.⁴⁸ A Sarló tagjai mindenesetre 1929 márciusában kiléptek a magyar cserkészalosztályból, és a szepestamásfalvi vezetői táborban már nem voltak jelen.⁴⁹ Ez azonban nem jelentette azt, hogy véglegesen szakítottak volna a cserkészettel. Balogh Edgár A *Nap* 1929. március 30-i számában továbbra is hitet tett a falujárás és a regösmozgalom mellett, amely véleménye szerint „a legszociálisabb pedagógia, s a legmagyarabb is”.⁵⁰ Miközben nehezményezte, hogy a csehszlovákiai magyar középosztály és a csehszlovák kommunisták egyaránt nehezen értik a mozgalom lényegét, továbbra is bízott a falujárások, regölések fennmaradásában.⁵¹ A konfliktusok kezelése és a cserkészegység helyreállítása érdekében Baloghék 1929. július 31-én, Eperjesen megszervezték az országos magyar cserkészankétot, ahol az egységtörékvésekről vitatkozva igen élesen merült fel a sarlósoknak a tradicionális cserkészvonalattól való elszakadása.⁵² Az ankétot a csehszlovákiai magyar cserkésztanács végül bojkottálta.⁵³

A találkozó nem hozott érdemi eredményeket a cserkészegység megteremtésében. Ezt igazolja Győry Dezső *Cserkészlet és cserkészek* című cikke, melyben az ideológiai szakadás veszélyeire figyelmeztetett, és felhívta a keresztény értékvilág, illetve a baloldal felé tájékozódó főiskolás cserkészek figyelmét programjaik hasonlóságaira és a cserkésztestvériségre.⁵⁴ Balogh Edgár és

46 A prágai Szent György Kör. A *Mi Lapunk*, 1929/5., 118. Vö. Fogarassy (1992) 36., Rády Elemér: Vitaest a prágai Szent György Körben. A *Mi Lapunk*, 1929/3., 71.

47 Balogh (1981) 125. „Pozsony és Érsekújvár, város és vidék egymásra talált mozgalmunkban, irodalom és szociológia, munkás- és parasztorientáció egybefonódott. Eredményeinkből semmit fel nem adtunk, mégis levetettük gyerekcipőinket, és előbbre léptünk.” Balogh (1981) 130.

48 A cserkészek által igen nagyra tartott Győry Dezső például kritikai megjegyzéseket fogalmazott meg a Sarló irányvételével szemben. Írásában az „apák” generációja mellett a fiatalokat is felszólította az együttműködésre. Balogh túlkapásaira és idealista magatartására is figyelmeztetett. Győry Dezső: Őszinte szó az ifjúsági ügyről. *Prágai Magyar Hírlap*, 1929. július 28., 1.

49 Fogarassy (1992) 42–43.

50 Esz-er: Ne támadjanak, ne gáncsoljanak minket! – mondja az új nemzedék vezére. A *Nap*, 1929. március 30., 10.

51 Esz-er: Ne támadjanak, ne gáncsoljanak minket! – mondja az új nemzedék vezére. A *Nap*, 1929. március 30., 10.

52 Az országos magyar cserkészankét célja az idősebb és a fiatalabb nemzedék által képviselt irányvonalak összekapcsolása volt, mely „előreláthatólag nagy kihatással lesz az ifjúsági mozgalmak egyéb ellentétes törekvéseinek kiegyenlítésére is”. Országos magyar cserkészankét Eperjesen II. *Prágai Magyar Hírlap*, 1929. augusztus 8., 3., Vö. Csáder Mihály – Dobay Sándor: A cserkészlet válsága. A *Mi Lapunk*, 1929/9., 160.

53 Ennek előzményéhez tartoznak az 1929. július 25-i tamásfalvai cserkészszakaszműsor eseményei. A tábornak, amelyben a sarlósok már nem voltak jelen, fontos programpontja volt a cserkészszajtó problémájának megoldása. A Scherer Lajos által szerkesztett A *Mi Lapunkkal* szemben ugyanis a magyar cserkészalosztály új ifjúsági lapot indított *Tábortűz* címmel, ami szintén hozzájárult a cserkészellenetek felerősödéséhez. Az új lap szerkesztői szerint A *Mi Lapunk* nem tudta betölteni hivatását, és olyan diákújsággá változott, amelyben a magyar alosztály szellemi felfogásával összeférhetetlen cikkek látnak napvilágot. Fogarassy (1992) 41–42. A *Tábortűz* című folyóiratot Krendl Gusztáv, később Mrenna József szerkesztette. 1938 júniusáig jelent meg, előbb Pozsonyban, majd Érsekújvárott, végül Komáromban. Fónod (1997) 315.

54 Győry Dezső: Cserkészlet és cserkészek. *Prágai Magyar Hírlap*, 1929. augusztus 23., 6.

köre viszont kitartott az „újszerű“ cserkészvonal mellett, és a Sarlót mint a cserkészzet magasabb szintre emelésének kísérletét próbálta elfogadtatni. A *Mi Lapunk* 1929. szeptemberi számában az eperjesi cserkészszankétot a csehszlovákiai magyar cserkészzetnek a gombaszögi táborozást követő legfontosabb eseményeként értékelte.⁵⁵ A cserkészzet reformjáról tartott beszámolójában kiemelte a regösjárások szerepét az új nemzedék szociális érzékenységének és szellemiségének kialakításában. Egyúttal azt hangsúlyozta, hogy „a diákcserkészzet feladata az, hogy a szociális haladás szellemében egy szociális lelkiületű intelligencia kifejlődését támogassa”.⁵⁶

A cserkészzet válságával foglalkozott Jócsik Lajos írása is, aki párizsi ösztöndíjasként szintén szembefordulni készült a cserkészmozgalom által kínált lehetőségekkel. 1929. augusztus 17-én Párizsban kelt levelében saját franciaországi tapasztalatait is alapul véve kijelentette: „ma már késő tudni, hogy cserkészszésem ifjúságom gaz becsapása volt”.⁵⁷ Később még erősebb hangon utasította el a cserkészzetet, mely véleménye szerint „a krisztusi szeretet teljes megkerülése, a törvények evidenciájának meghazudása [...]”. És undok individualizmus.”⁵⁸ Cserkészéveire pedig úgy emlékezett vissza, mint hiábavaló időpocsékolásra. A szlovenszkoí regösöket azonban tudatosan elválasztotta a cserkészektől, mivel szociális öntudattal dolgoznak, új jövőt építenek, és nem a cserkészzet formális, militarista elemeit erősítik.⁵⁹

ÖSSZEGZÉS

A csehszlovákiai magyarság első egyetemista, értelmiségi nemzedékének tagjaiból rekrutálódott Sarló mozgalom előzményei a cserkészethez vezetnek vissza. A főként Érsekújvárból és Pozsonyból származó fiatalok már középiskolai éveik alatt megismerkedtek a cserkészettel, és az idősebb generációhoz tartozó csehszlovákiai magyar vezetőknek köszönhetően aktívan bekapcsolódtak a cserkészmunkába. Az önképzőkörök mellett a cserkészzet jelentette számukra azt a közösség-szervező teret, ahol a családi és iskolai nevelés kiegészült mind szociális, mind nemzeti szempontból.

A fiatalok a középiskolai kereteken túllépve a nagyvárosi „csehszlovák” egyetemek mellett szervezkedtek tovább. A Sarló elődjének számító Szent György Kör öregcserkészcsapatot 1925-ben hozták létre. Fő céljuknak tekintették a csehszlovákiai magyar cserkészek összefogását, valamint egy új – szociálisan érzékeny – kisebbségi értelmiség kinevelését. Ehhez a dél-szlovákiai, kárpát-aljai regös- és falujárások nyújtottak segítséget, amelyek által a fiatalok szembesültek a városi és a falusi magyarság különbségeivel, a vidéki kisebbség nyomorával.

A cserkészzet így nevelési rendszerből fokozatosan élethivatássá, életprogrammá változott, ami nagyban befolyásolta a fiatalok új szociális és nemzeti identitásának kialakulását. Mindez egyfajta

55 „Az eperjesi megbeszélésen pozsonyi, losonci, eperjesi, érsekújvári, kassai és ungvári magyar cserkészvezetők találkoztak, hogy megvitassák a kisebbségi magyar új nemzedék legerősebb szervezetének, a csehszlovákiai magyar cserkészzetnek időszzerű szellemi kérdéseit. Az ankét rendezője a pozsonyi főiskolás cserkészek Sarló szervezete volt.” Országos magyar cserkészszankét Eperjesen. II. *Prágai Magyar Hírlap*, 1929. augusztus 8., 6.

56 Az előadást követő vita alkalmával a résztvevők a csehszlovákiai magyar cserkészzet hivatalos programjába kívánták iktatni a regösjárást, ami egyben a gombaszögi elgondolások megvalósítása is volt. Csáder Mihály – Dobay Sándor: Országos magyar cserkészszankét Eperjesen. II. *A Mi Lapunk*, 1929/9., 157–158.

57 Jócsik Lajos: Én is öltem. *A Nap*, 1929. augusztus 18., 3.

58 Jócsik Lajos: Én is öltem. *A Nap*, 1929. augusztus 18., 3.

59 Jócsik Lajos: Én is öltem. *A Nap*, 1929. augusztus 18., 3.

„kisebbségi misszióval” és „messianisztikus” elképzelésekkel kapcsolódott össze, amelyek nem csak a magyarokat, hanem más nemzetiségű – elsősorban cseh- és szlovák – cserkészeket is megszólítottak. Ezekkel az elképzelésekkel párhuzamosan az 1928-as gombaszögi csapatközi táborozáson a fiatalok megalapították a Sarló mozgalmat, amivel a regösmozgalmak továbbfejlesztésén túl a helyi munkás- és paraszti közösségek osztályöntudatát is erősíteni kívánták. Mindez olyan utópisztikus és voluntarista elképzelésekkel párosult, amelyek szerint akár a társadalmi osztályok és rétegek egybeolvadása is bekövetkezhet.⁶⁰

Már ez is arra utal, hogy a mozgalom Balogh Edgár vezetésével egyre inkább a baloldali-szocialista, később pedig a kommunista fordulat mellett kötelezte el magát. A fiatalok ideológiai irányváltásával párhuzamosan kerültek a fiatalok egyre távolabb a csehszlovákiai magyar cserkészek „konzervatív-tradicionalista” vonalától. A cserkészkonfliktusok 1929-ben csúcsosodtak ki, miután Balogh elmondása szerint a regösjárásokat Csehszlovákiában egy belügyminiszteri rendelettel betiltották. Ezt követően a fiatalok 1929 márciusában kiléptek a magyar cserkészalosztályból és a szepestamásfalvi vezetői táborban már nem voltak jelen. Miközben a sarlósok nem kívántak teljes mértékben elszakadni a cserkészettől, a mozgalom vezetőinek szélsőbaloldali orientációja miatt a fiatalok toborzását, az utánpótlást egyre kevésbé tudták biztosítani. Ezzel pedig önkéntelenül is lekapcsolódtak a fiatal értelmiség megszervezéséről, többé-kevésbé zárt csoporttá váltak, és 1929-et követően a csehszlovákiai magyar cserkészlet keretein kívül rekedtek.

FELHASZNÁLT IRODALOM

BAJCSI (2019)

BAJCSI ILDIKÓ: *A cserkészettől a kommunizmusig. A sarlósok alternatívái a két világháború közötti Csehszlovákiában.*

Doktori értekezés. Eger, Eszterházy Károly Egyetem.

http://disszertacio.uni-eszterhazy.hu/61/1/Bajcsi_disszert%C3%A1ci%C3%B3.pdf (Utolsó letöltés: 2019. december 2.)

BALOGH (1981)

BALOGH EDGÁR: *Hét próba.* Budapest, Magvető.

BUDAI (2004)

BUDAI BALOGH SÁNDOR: *„Megtöröm a villámokat.” Tanulmányok, írások Szabó Dezsőről.* Budapest, Püski – Magyar Líra.

CORNELIUS (1998)

CORNELIUS, S. DEBORAH: *In Search of the Nation. The New Generation of Hungarian Youth in Czechoslovakia 1925–1934.* Colorado, Social Science Monograph, Columbia University Press.

EGRY (2015)

EGRY GÁBOR: *Etnicitás, identitás, politika. Magyar kisebbségek nacionalizmus és regionalizmus között Romániában és Csehszlovákiában 1918–1944.* Budapest, Napvilág.

FOGARASSY (1992)

FOGARASSY LÁSZLÓ: *Magyar cserkészmozgalom Csehszlovákiában.* Dunaszerdahely, Lilium Aurum.

FÓNOD (1997)

FÓNOD ZOLTÁN (szerk.): *A cseh/szlovákiai magyar irodalom lexikona 1918–1995.* Pozsony, Madách–Posonium.

JÓCSIK (1939)

JÓCSIK LAJOS: *Iskola a magyarságra. Egy nemzedék élete húszéves kisebbségben.* Budapest, Nyugat.

60 „A népiség legyen a nép vállalása, emelkedjék csak fölénk a paraszt, s mi szívódjunk fel a társadalmi lávaömlésben. Ez a jövőnk, akárhogy ellenzik is a vaskalaposok.” Csáder Mihály – Dobay Sándor: Országos magyar cserkészankét Eperjesen. *A Mi Lapunk*, 1929/9., 157–158.

KÁRNÍK (2003)

KÁRNÍK, ZDENĚK: České země v éře první republiky (1918–1938). Díl první. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929). Praha, Nakladatelství Libri.

KRAMMER (1935)

KRAMMER JENŐ: A szlovenszói magyar serdülők lelkivilága. Szociálpszichológiai tanulmány. H. n., Nagy László Könyvtár. http://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf1183.pdf (Utolsó letöltés: 2017. november 18.)

MOLNÁR (1990)

MOLNÁR IMRE: *A felvidéki magyarság szolgálatában. Interjú dr. Boross Zoltánnal.* Debrecen, Déri Múzeum.

MOLNÁR (2016)

MOLNÁR IMRE: Vendégségben Masaryknál. Interjú Boross Zoltánnal. In uő (szerk.): „Gyűlölködés helyett összefogás.” *Adalékok a két világháború közti csehszlovákiai magyar értelmiségi és diákmozgalmak történetéhez.* Somorja, Történelem-tanárok Társulása – Fórum Kisebbségkutató Intézet, 13–49.

PETŐVÁRI (2007)

PETŐVÁRI ÁKOS: *Fábry Zoltán humanizmusa.* Doktori disszertáció. Miskolc, Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Irodalomtudományi Doktori Iskola.

PETRIK (2006)

PETRIK BÉLA: A népi mozgalom kezdetei, 1. Magyar Szemle, 2006/8.

http://www.magvarszemle.hu/cikk/20060815_a_nepi_mozgalom_kezdetei_1_resz (Utolsó letöltés: 2018. január 1.)

SINKÓ (1990)

SINKÓ FERENC: A felvidéki ifjúsági mozgalmak kezdetei Trianon után. *Regio*, 1990/2., <http://epa.oszk.hu/00000/00036/00002/pdf/11.pdf> (Utolsó letöltés: 2015. augusztus 19.)

SZALATNAI (1994)

SZALATNAI REZSŐ: Scherer Lajos és A Mi Lapunk. In uő: *Magyar magatartás és irodalom Csehszlovákiában.* Pozsony, Ab-Art Kiadó, 131–145.

SZARKA (1986)

SZARKA LÁSZLÓ: Dunai konföderáció – egy álom realitása. Jászi Oszkár csehszlovákiai kapcsolatai és a magyar kisebbségi kérdés 1919–1939 (*Századvég*, 1986/2.). http://www.watson.sk/index.php?option=com_content&view=article&id=1685:szarka-laszlo-dunai-konfoederacio-egy-alom-realitasa-jaszi-oszkar-csehszlovakiai-kapcsolatai-es-a-magyar-kisebbségi-kerdes-1919-1939-szazadveg-21986&catid=37:default (Utolsó letöltés: 2017. február 9.)

TURCZEL (1967)

TURCZEL LAJOS: *Két kor megszűnésén.* Pozsony, Madách.

VIGH (2004)

VIGH KÁROLY: A felvidéki Sarló mozgalom története. *Valóság*, 2004/8., 64–73.

BALÁZS ISTVÁN MIKLÓS

A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZTI MAGYAR-LENGYEL CSERKÉSZKAPCSOLATOK KULCSFIGURÁJA

DÓRÓ GÁBOR ÉLETPÁLYÁJA

A 20. századi magyar–lengyel kapcsolatokat alakító, azokat adott esetben alapjaikban is meghatározó személyiségek közismertségének árnyékában különös hely jut Dóró Gábornak. A harmincas–negyvenes évekre nehéz akár csak egy pillantást is vetnünk úgy, hogy a két nép viszonyát vizsgálva ne találkozzunk vele, de szinte mindig epizódszereplőként bukkan fel, és mindig valakinek az oldalán: cserkészvetőként gróf Teleki Pál, menekülteket segítő kulcsfiguraként idősebb Antall József és Henryk Sławik, lengyel katonákat Nyugatra csempésző konspiránsként pedig Jan Emisarski bűvkörébe lépve találkozunk vele. Mindez meglepészik a szakirodalomban is: néhány cikket leszámítva Dórónak mindig csak az események margóján jut hely; a lábjegyzetek kedvelt alanya ő, akiről nem illik elfeledkezni, de főhőst keresve csak elvétve esik rá a választás. Ez a tanulmány azonban őt állítja a középpontba, mégpedig azzal a céllal, hogy különleges fordulatokat rejtő pályaképének tükrében a két világháború közti magyar–lengyel cserkészkapcsolatokat, különösen pedig a Magyar–Lengyel Cserkészszkört is bemutassuk.

TANÁRI ÉS KÖZÉLETI PÁLYÁN

Dóró Gábor 1892-ben született az Osztrák–Magyar Monarchiához tartozó Sędziszów-ban (a Dębica és Rzeszów városa között fekvő település ma a Kis-lengyelországi vajdaság területén található), de csaknem egész életét Magyarországon töltötte.¹ Származására leginkább lengyel címzeteknek szánt levelei utalnak, melyeket olvasva a magabiztos nyelvhasználat mellett az ezekhez a küldeményekhez rendelt külön bejáratú aláírására – „Gabriel Dóró” – is felfigyelhetünk.

Egészen fiatal korától kezdve tanárnak készült, ennek megfelelően pedig már tizennyolc évesen, 1911. június 22-én át is vehette tanítói oklevelét a Losonci Állami Tanítóképző Intézetben. Megbízott tanítóként kezdett dolgozni a hatvani állami polgári fiúiskolában, majd 1918-tól ugyanitt segédtanítói státuszba került.² Az *Újság* egy későbbi számában azt állítja, hogy a „Károlyi-forradalom” (vagyis az 1918. október–novemberi polgári demokratikus átalakulás) idején a „radikális párt” (itt minden bizonnyal a leginkább Jászi Oszkár nevével fémjelzett Polgári Radikális Pártagondolnak) hatvani alelnökeként tevékenykedett.³ További információval Dóró 1918–19-ben játszott szerepéről nem rendelkezünk, kivéve egy igen izgalmas dokumentumot: a Magyar Királyi Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium egyik – az 1923. augusztus 17-én kelt iratban meg nem nevezett – tanácsosa lehetővé teszi Dóró Gábor számára revíziós igény benyújtását a vele szemben „a proletárdiktatúra alatti magatartásából kifolyólag hozott fegyelmi ítélet” ügyében.⁴ Bármi történt is azokban a hónapokban Hatvanban, annyi bizonyos, hogy Dórót nem sokkal később már egy egészen más ideológiát képviselő szervezet soraiban találjuk: a szélsőségesen zsidóellenes, fajvédő Ébredő Magyarok Egyesületében, melynek helyi titkári pozícióját töltötte be.⁵

1 Latała-Zięba (2005)

2 *Budapesti Közlöny*, 1918/172., 7.

3 *Újság*, 1926/206., 11.

4 A Lengyel Kutatóintézet és Múzeum Archívuma (a továbbiakban: LKM), D/2010. 01. 8.

5 *Újság*, 1926/206., 11.

Már rendes tanárként alkalmazták (1924-ben léphetett feljebb a fizetési ranglétrán),⁶ amikor 1925-ben bejegyezték a Honfoglalás Részvénytársaságot, melynek ő lett az egyik igazgatósági tagja. A társaság nyomdavállalként, valamint papír-, írószer- és könyvkereskedésként is működött,⁷ de *Hatvan és Járása* címmel egy „keresztény társadalmi” hetilapot is megjelentettek, melynek felelős kiadója és szerkesztője maga Dóró volt.⁸

A részvénytársaság tagjainak tevékenysége komoly hullámokat keltett a hatvani társasági életben: Dóró és társai még párbajba is keveredtek, de lovagias ügyük ilyen lezárásától végül az őket megsértő úriember által segédül választott férfi méltatlan volta miatt elálltak. Dóró távozását a városból végül munkájának és közéleti tevékenységének találkozása idézte elő: tanárkollégája, bizonyos Horthy Flórián ugyanis cikket írt róla, elsősorban az Ébredő Magyarok Egyesületében végzett munkájáról, minek következtében Dóró sajtópert indított ellene – vagyis csupán indított volna, mivel az oktatásért felelős minisztérium megfelelő osztályának illetékesei még a bíróság összeülése előtt mindkettőjüket elhelyezték Hatvanból.⁹

Távozásakor, 1928-ban Dóró kilépett a Honfoglalás Részvénytársaság igazgatóságából,¹⁰ így hatvani kapcsolatait felszámolva (bár fajvédő társai mindent megtettek visszahelyeztetéséért)¹¹ kezdett tanítani (továbbra is rendes tanári státuszban) Kispesten, a Kossuth téri állami polgári fiúiskolában.¹² Élete innentől kezdve egészen haláláig szorosan kötődött a kerülethez és az iskolához, ahol előbb szakfelügyelő lett, majd a második világháború idején már tanulmányi felügyelőként dolgozott. Alapításától kezdve, 1933-tól tagja volt a kispesti testnevelési bizottságnak:¹³ szenvedélyes érdeklődését a testedzés iránt cserkészvezetőként is kamatoztathatta.

LENGYEL–MAGYAR CSERKÉSZKAPCSOLATOK

Nincsenek pontos információink arról, hogy Dóró Gábor mikor és hogyan találkozott először a cserkészzel – az életének erről a területéről beszélő legkorábbi forrásokban már mint cserkésztsízt jelenik meg. A 95. számú Lehel (természetesen kispesti) cserkészcsapat parancsnokaként került kapcsolatba gróf Teleki Pál tiszteletbeli főcserkésszel (aki ekkor a parlament felsőházának képviselője volt), és közvetlen segítője lett 1935 júliusában, amikor Spalában¹⁴ Teleki vezetésével mintegy hatszáz (egyes források szerint csak ötszáz) magyar cserkész részt vett a Lengyel Cserkészszövetség (Związek Harcerstwa Polskiego) fennállásának huszonötödik évfordulóját ünneplő rendezvényen.¹⁵

Dóróra olyan mély hatást gyakoroltak a Lengyelországban tapasztaltak, hogy rögtön hazatérése

⁶ *Hivatalos Közlöny*, 1925/22., 288.

⁷ *Központi értesítő*, 1925/52., 1151.

⁸ Wünscher (1927) 18.

⁹ *Újság*, 1926/206., 11.

¹⁰ *Központi értesítő*, 1928/26., 537.

¹¹ *Újság*, 1926/206., 11.

¹² *Magyarország tiszti cím- és névtára*, 1929, 318.

¹³ *Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye Hivatalos Lapja*, 1933/40., 461.

¹⁴ A Lódzától délkeletre fekvő településen állt a Második Lengyel Köztársaság elnökeinek nyári rezidenciája, illetve 1928-ban egy stadiont is építettek az évente megrendezett országos terméketakarítási ünnepre érkező tömegeknek.

¹⁵ Kondor (2003) 8.

CSERKÉSZTALÁLKOZÓ, SPALA (LENGYELORSZÁG)
Fortepan / Magyar Bálint

után munkálkodni kezdett egy lengyel–magyar cserkészszervezet létrehozásán (feljegyzése szerint az ötlet vitéz Selkey Oszkártól, a Spalába kiutazó magyar tisztcsoport parancsnokától, a Magyar Cserkészszövetség Országos Intézőbizottságán belül működő Magyar–Lengyel Albizottság elnökétől származott).¹⁶ Mivel a spalai kontingens tagjai közül sokan támogatták kezdeményezését, illetve jelezték belépési szándékukat,¹⁷ Dóró törekvése hamar eredményesnek bizonyult: 1935. október 9-én a Magyar Cserkészszövetség Országos Intézőbizottsága döntést hozott a Magyar–Lengyel Cserkészkör megalapításáról, melynek körvezetőjévé természetesen Dórót választották.¹⁸ Tisztikarában Peterowna Jozefina személyében találunk többek között a nyelvtanfolyamért felelős tisztségviselőt is, ahogy a levelezésnek is megvolt a koordinátora: ifjabb Hóman Bálint.¹⁹

Az egyesület hivatalos alakuló ülésére 1936. március 10-én került sor.²⁰ Induló létszáma ötven fő volt, és már a kezdetekkor kijelentették, hogy tagja lehet bármely cserkész, cserkésziszt és öregcserkész is.²¹ A kör írásba fektetett céljai a következők voltak:

- I. A lengyel–magyar baráti cserkészkapcsolatok ápolása, elmélyítése és hasznosítása.
- II. A spalai találkozóhoz kapcsolódó emlékek megörökítése nyomtatott emlékkönyvben.
- III. Cserkész táborok szervezése: a még Spalában megkötött egyezmény értelmében minden júliusban cseretáborokat rendeztek a két országban, melyeken ötven-ötven cserkész, illetve öt-öt tisztt vehetett részt.
- IV. A lengyel és a magyar cserkészfiúk, cserkészistek és öregcserkészek kölcsönös és élénk levelezésének, folyamatos kapcsolattartásának előmozdítása.
- V. A lengyel nyelv elsajátítása azon tagok által, akik erre hajlandók.
- VI. Közhasznú cserkészismeretek, sajtótermékek kicserélése.²²

16 LKM, D/2010. 01. 18. Rádióközvetítés a magyar–lengyel cserkészkapcsolatokról (géptelt leirat).

17 Országos Cserkész Könyvtár és Levéltár (a továbbiakban: OCSKL), 56. doboz/135. tétel. Magyar–lengyel Cserkéször ügyei.

18 Latała-Zięba (2005) 9.

19 OCSKL, 61/82. Magyar–lengyel Cserkészgyakorló Kör.

20 LKM, D/2010. 01. 19. A Magyar–Lengyel Cserkéször célkitűzései. Az 1936. március 10-i alakuló ülésen előadta: Dóró Gábor.

21 Latała-Zięba (2005) 9.

22 LKM, D/2010. 01. 17. Gépelvény a Magyar–Lengyel Cserkéször megalakulásáról.

A cserkészkör filozófiáját mindazonáltal a tagjai számára készített tájékoztató kiadványban található hasznos tudnivalók első pontja húzza alá a legtisztábban: „A magyar–lengyel barátkozás nem játék, hanem »kezdetől való« történelmi szükségesség...”²³

Miután 1936-ban Katowicében megalakult a szervezet lengyel testvérpárja,²⁴ így már semmilyen akadálya nem maradt annak, hogy kezdetét vegye a szoros együttműködés. Ennek mintegy megelőlegezésként adta ki ugyanebben az évben a Magyar Cserkészszövetség a Dóró Gábor szerkesztette *Lengyelföldön* című kötetet.²⁵

A Magyar–Lengyel Cserkészkör céljai – nem kis mértékben Dóró munkájának köszönhetően – részben megvalósultak, részben pedig a megvalósulás útjára léptek még úgy is, hogy a világháború kitöréséig csak néhány év jutott a szervezetnek. Felkarolták többek között a nyaranta, Lengyel- és Magyarországon egyszerre (július 17-én, I. Ulászló magyar királlyá koronázásának napján) fellobbanó, az összetartozást szimbolizáló „testvéri tábortüzek” ügyét, s a résztvevők és a kapcsolódó programok körét is igyekeztek mindinkább kiszélesíteni.²⁶ A kitűzött célok közül az egyik legfontosabb, a nyári cseretáborok megszervezése is sikeresnek bizonyult: ezek olyannyira komoly figyelmet kaptak, hogy az 1938-as balatonakarattya táborról Brenner Hugó még filmet is forgatott. Ugyanennek a tábornak a hivatalos értesítője sokat elárul az instrukciókat megfogalmazó Dóró gondolkodásáról: „A lengyel cserkészek nem lesznek előkelő idegeknek, sem vendégek miközöttünk. Hazajönnek a magyar földre, s komolyan táborozni akarnak. Százados emlékek, sorsközösség, azonos rendeltetés, közös eszmények és rokonlelkület fűznek össze bennünket.”²⁷

A megerősödő magyar–lengyel cserkészkapcsolatok lehetővé tették a tapasztalatcserét is: például egy 1935. szeptember 13-án kelt, ismeretlen szerzőtől származó gépelvény (jeligéje: „Tanuljunk a lengyelektől”) igen hangsúlyosan foglal állást a magyarországi leánycserkészlet lengyel mintára történő átszervezésének szükségessége mellett.²⁸ Az egyre intenzívebb együttműködés 1938-ban egy újabb dokumentumban öltött testet: a katowicei megállapodás (magyar részről Selkey Oszkár és Dóró írták alá)²⁹ jelentősen kiszélesítette a spalai egyezményben foglaltakat; eredményeképpen többek között magyar cserkészek vehettek részt lengyelországi cserkész kiképző (repülő-, illetve tengeri vitorlázó) táborokban.³⁰

A Magyar–Lengyel Cserkészkör rendes tagjainak létszáma szemmel láthatóan növekedett: a megalakulás éveiben (1935–36) százhuszan, 1936–37-ben százhatvanan, 1937–38-ban pedig mintegy háromezren csatlakoztak a szervezethez, melynek vezetősége ennek ellenére nem elégedett meg eredményeivel, és folyamatosan monitorozta a javításra szoruló területeket: a kör első három évéről készült beszámolóban például keserűen jegyzi meg, hogy Lengyelországban milyen kevés cserkész érdeklődik a baráti levelezés iránt, melyre itthon oly erősen buzdítják a magyar pajtásokat.³¹

23 LKM, D/2010. 01. 14. 1. A Magyar–Lengyel Cserkészkör tagjainak tájékoztatója.

24 Kowalak (2018) 71.

25 Dóró Gábor (1936)

26 OCSKL, 59/14. Magyar–lengyel testvéri tábortüzek.

27 LKM, D/2010. 01. 12. 2. Nagytábori értesítő (Magyar–lengyel testvéri tábor, Balatonakarattya, 1938. július 4–23.)

28 OCSKL, 61/82.

29 Kowalak (2018) 72.

30 OCSKL, 86/110. A Magyar–Lengyel Cserkészkör szervezete, tisztikara, története.

31 OCSKL, 86/110. A Magyar–Lengyel Cserkészkör szervezete, tisztikara, története.

A LENGYEL MENEKÜLTEK PATRÓNUSA

1939 márciusában Kárpátalja megszállásával újra magyar–lengyel határ létesült. Ennek híréhez Dóró mint cserkészvezető egy levelében ezt a gondolatot fűzte: „Áll már a közös határ. Vállvetve ott fog állni rajta a magyar és a lengyel cserkész is, hogy soha többé senki el ne szakíthassa...”³²

A szomszédság visszaállítása felett érzett örömet azonban hamar beárnyékolta a politikai klíma változása, a térség feletti német befolyás Lengyelországot különösen fenyegető erősödése. A lengyel–magyar cserkészkapcsolatok egészen a háború kirobbanásáig élénkek maradtak, de Dóró írásaiban ekkor már megjelenik az óvatosság, a jövővel kapcsolatos bizonytalanság is. 1939. június 6-án kelt gépelt levelében (melyet a szövege alapján egy – sajnos ismeretlen – lengyel címzettnek szánt) hangsúlyozza, hogy mivel a magyarok és a lengyelek „barátságukkal a vérükben születnek”, fontos, hogy a „politikai változásoktól függetlenül” együttműködjenek.³³

1939. szeptember 1-jét követően Dórót az ekkor már miniszterelnök Teleki arra kérte fel, hogy személyes megbízottjaként ott nyújtson segítő kezet a leigázott Lengyelországból magyar területre menekülteknek, ahol a minisztériumi tisztviselőknek ezt nem áll módjukban megtenni.³⁴ Dóró és cserkész társai (elsősorban a Magyar–Lengyel Cserkészkör tagjai) így már a határon fogadták a menekülteket, különösen ügyelve az adott esetben felnőtt kísérő nélkül érkező fiatalokra, akik számára a Lengyel Cserkészszövetség magyarországi képviselőjével, Zbigniew Trylskivel elkezdtek oktatási célokat is szolgáló táborokat létrehozni. Az így életre hívott somlószerényi cserkész tábor tekinthető a második világháború alatti magyarországi lengyel oktatás pionírjának: létszáma hamar akkorára duzzadt, hogy lakóit a nagyobb befogadóképességű Szikszóra költöztették át.³⁵

1939 és 1940 során mintegy ötszáz lengyel fiataalt és negyvenkét felnőttet (utóbbiak kivétel nélkül katonatisztek voltak) hoztak ki a katonai internálótáborokból azzal az indoklással, hogy az érintettek cserkészek.³⁶ Működésük hátterét a legfelső politikai körökből biztosították: Teleki utasítására Bartha Károly honvédelmi miniszter úgy rendelkezett, hogy akiket Dóró kikér a táborokból, azokat ki is kell adni.³⁷ Anyagiakban sem szenvedtek hiányt: Dóró úgy emlékezett vissza, hogy csak a pesti Metropol Szállónak mintegy százezer pengőt fizetett ki, hogy fedezze az ott hosszabb-rövidebb időre megszálló lengyelek költségeit.³⁸

Dóró részt vett a Magyar–Lengyel Menekültügyi Bizottság megalakításában (1939. szeptember 21.) is: a testület titkári posztját töltötte be.³⁹ A bizottság létrehozását az indokolta, hogy megszűnt a Magyar–Lengyel Egyesület, így nem maradt olyan szervezet, amely átfogóan (oktatás, munkavállalás...) tudott volna segíteni a menekülteknek, nem pedig csak alkalmi segélyakciókon

32 LKM, D/2010. 01. 26. 1. Dóró Gábor: Közös határon... (dátum nélküli gépelvény)

33 LKM, D/2010. 01. 9. 1939. június 6-án kelt lengyel nyelvű gépelvény, Dóró aláírásával.

34 Molnár (2007)

35 Csorba–Csorba (1985) 231.

36 Varga (2010) 125.

37 Varga (2004) 49.

38 Lagzi (2003) 36.

39 Varga (2004) 49.

A MAGYAR CSERKÉSZKÜLDÖTTSÉG FOGADÁSA
ZEBRZYDOWICE HATÁRÁLLOMÁSON (1935)
Fortepan / Magyar Bálint

CSERKÉSZTALÁLKOZÓ
A LENGYELORSZÁGI SPALÁBAN (1935)
Fortepan / Magyar Bálint

keresztül.⁴⁰ Dóró erőteljesen támogatta a lengyel kulturális élet megszervezését, szoros együttműködésben idősebb Antall Józseffel (ő a Belügyminisztérium osztálytanácsosaként az egyik legfontosabb összekötő volt Dóró tevékenysége és a politika között) és Henryk Ślawikkal.

Menekültekkel kapcsolatos munkájának volt egy másik oldala is: állandó kapcsolatot tartott fenn Jan Emisarski alezredessel,⁴¹ lengyel katonai attaséval, ami már önmagában is arra enged következtetni, hogy részt vett a lengyel katonák illegális Nyugatra menekítésében (EWA-akció). Erre azonban bizonyítékunk is van, ugyanis kispesti (Toldi utcai) lakásában lengyel dokumentumokat, egyenruhákat rejtegetett, sőt nemegyszer katonatiszteket bújtatott el – nem véletlen, hogy lakását a lengyelek maguk között a „Magazyn Polski” („Lengyel Raktár”) névvel illették.⁴² Dórót visszaemlékezése szerint egyébként maga Teleki utasította, hogy a szervezetek, melyekkel kapcsolatban áll, segítsék elő a távozni kívánó lengyel katonák Nyugatra szöktetését – ezzel nem utolsósorban csökkentve a magyar állam (főként szociális) kiadásait is.⁴³

Magyarország 1941 júniusában belépett a háborúba, ez pedig Dóró életébe is változást hozott. A lengyel menekültekért végzett munkáját folytatta, cserkésztszti rangjáról azonban 1942-ben lemondott. Ennek oka a szervezet német nyomásra történő fasizálódása volt, melynek egyik legékebb példája „a cserkész minden cserkészt testvérének tekint” törvény törlése volt – ez arra figyelmeztetett, hogy a magyar cserkészek ne nyújtsanak segítő kezet a külföldről Magyarországra menekülteknek, különösen a zsidóknak.⁴⁴ Ezt a fiatalkori gondolkodásától eddigre már messzire kerülő Dóró nem volt hajlandó elfogadni.

⁴⁰ Varga (2004) 49.

⁴¹ Kondor (2003) 8.

⁴² Latała-Zięba (2005) 9.

⁴³ Lagzi (2003) 36.

⁴⁴ Latała-Zięba (2005) 9.

A VILÁGHÁBORÚ UTÁN

1945 után tanfelügyelőként folytatta pedagógusi munkáját, sőt egy időre még a cserkészethez is visszatért, majd a Magyar Cserkészszövetség 1948-as felszámolása után az úttörőmozgalomhoz csatlakozott.⁴⁵ Éppen életének ezen a fordulópontján tüntették ki a lengyel Arany Cserkész Érdemrenddel, melynek elfogadására és viselésére 1949-ben kapta meg az engedélyt Ortutay Gyula vallás- és közoktatásügyi minisztertől.⁴⁶

„Dóró Gábor bácsi”, ahogyan úttörőberkekben hivatkoztak rá, hamar népszerű lett az új ifjúsági szervezetben is, csapatvezetőként tevékenykedett, illetve az országban elsőként (1949. december 21-én) megnyíló úttörőház, a Tőke Lászlóról elnevezett kisésti intézmény könyvtárát vezette.⁴⁷ Munkáját az új rendszer gyorsan honorálta: 1954-ben megkapta a Munka Érdemérme kitüntetését a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsától.⁴⁸ Az 1956-os forradalom idején kísérlet történt a cserkészlet felélesztésére, mellyel kapcsolatban értelemszerűen Dórót is megkeresték, ő azonban nem vett részt a szerveződésben (erről Sárdi Mária rendkívül diadalittasan emlékezett meg a KISZ frissen indult időszaki kiadványában, a *Magyar Ifjúság*ban, a lap 1957. szeptember 7-én megjelent számában).⁴⁹ Élete során azonban még legalább egyszer kapcsolatba került a cserkészzel (és Lengyelországgal): 1972 júliusában megengedték neki, hogy „tapasztalatszerzés” céljából felkeressen néhány tábort, mely a gdański cserkészekhez tartozott.⁵⁰

Dóró Gábor nem alapított családot, munkája mellett két szenvedélyének, a bridzsnek és a numizmatikának élt (1946–47-től tagja volt a Magyar Numizmatikai Társulatnak is).⁵¹ A lengyel kormány 1976-ban a Lengyel Népköztársaság Érdemrendjének arany fokozatával tüntette ki,⁵² ugyanabban az évben (egészen pontosan augusztus 5-én) pedig a Budapesti Tanítóképző Főiskola, tanítói képesítése megszerzésének 65. évfordulóján kiállította vasoklevelét.⁵³ Az életének nyolcvanhetedik évében, 1978-ban elhunyt egykori cserkészvezető sírkövén (mely a kisésti újtemetőben található) is ez áll: vasdiplomás tanár.⁵⁴ Már említett visszaemlékezésében így fogalmazott a második világháború lengyel menekültjeinek megsegítéséről: „Csináltuk ezt a nehéz munkát, mert úgy gondoltuk, hogy ezzel segítünk. [...] Segítettünk a katonáknak és civileknek, nőknek és fiataloknak. Arra törekedtünk, hogy a lengyeleknek minél jobb közérzetük legyen.”⁵⁵

45 Latała-Zięba (2005) 9.

46 *Magyar Közlöny – Hivatalos lap*, 1949/134., 1.

47 *Pajtás*, 1971/16., 2.

48 *Magyar Közlöny*, 1954/108., 767.

49 *Magyar Ifjúság*, 1957/39., 2.

50 LKM, D/2010. 01. 9. Włodzimierz Saran (a Lengyel Cserkészszövetség helyettes vezetője) 1972. július 5-én kelt gépelvénye Dóró lengyelországi látogatásáról.

51 *Numizmatikai Közlöny*, 1947–1948., 60.

52 *Magyar Ifjúság*, 1976/43., 2.

53 LKM, D/2010. 01. 1. 1. Díszoklevél (Vasoklevél) Dóró Gábor tanítónak, Budapesti Tanítóképző Főiskola, 1976. augusztus 5.

54 Kondor (2003) 8.

55 Lagzi (2003) 38.

FELHASZNÁLT IRODALOM

CSORBA–CSORBA (1985)

CSORBA, HELENA – CSORBA, TIBOR: *Ziemia Węgierska Azylem Polaków 1939–1945*. Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

DÓRÓ (1936)

DÓRÓ GÁBOR (szerk.): *Lengyelföldön*. Budapest, Magyar Cserkészszövetség.

KONDOR (2005)

KONDOR ENDRE: *Elfeledve. Polonia Węgierska*, 2003/1.

KOWALAK (2018)

KOWALAK, ANDRZEJ: Marian Chomrański (1891–1965). In MITROVITS MIKLÓS (szerk.): *Hídépítők. A magyar–lengyel kapcsolatok arcképcsarnoka*. Göd, Rézbong.

LAGZI (2003)

LAGZI ISTVÁN: Magyarországi lengyel emlékek 1939-ből. *Valóság*, 2003/10.

LATAŁA-ZIĘBA (2005)

LATAŁA-ZIĘBA, LUCYNA: Polsko-węgierski harcmistrz Gabor Doro. *Znad Popradu*, 2005/9.

MOLNÁR (2007)

MOLNÁR IMRE: A magyar katolikus egyház és a lengyel menekültek. *Magyar Szemle*, 2007/7–8.; http://magyarszemle.hu/cikk/20070921_a_magyar_katolikus_egyhaz_es_a_lengyel_menekultek (Utolsó letöltés: 2019. szeptember 24.)

VARGA (2004)

VARGA E. LÁSZLÓ: Egy nem publikált Teleki-levél kapcsán a volt miniszterelnökről. Tények és dokumentumok. *Studia Caroliensia*, 2004/2.

VARGA (2010)

VARGA E. LÁSZLÓ: Jan Emisarski vezérkari alezredes, budapesti lengyel katonai attasé működése, 1938–1940. *Aetas*, 2010/1.

WÜNSCHER (1927)

WÜNSCHER FRIGYES, DR. (szerk.): Csonka-Magyarország sajtója, II. rész: Vidéki lapok. *A Sajtó Könyvtára*, 1927/4.

A KÖTET SZERZŐI

ABLONCZY BALÁZS (PHD)

az MTA Lendület Trianon 100

Kutatócsoport vezetője

BAJCSI ILDIKÓ (PHD)

tudományos munkatárs

Clio Intézet

BALÁZS ISTVÁN MIKLÓS

történész

Lengyel Kutatóintézet és Múzeum

ELTE BTK Történelemtudományi

Doktori Iskola

BARDÓCZ CSABA

református lelkész

Ikafalvi Református Egyházközség

BARTHA ÁKOS (PHD)

tudományos munkatárs

Bölcsészettudományi Kutatóközpont

Történettudományi Intézet

BENCSIK RITA

történész-kutató

Pázmány Péter Katolikus Egyetem

GÁL-GÖNCZI KRISZTINA

könyvtáros

Gödöllői Városi Könyvtár

GULYÁS MARTIN (PHD)

történész-levéltáros

Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet

és Archivum

JAKAB ANNAMÁRIA

ügyvezető elnök

Kárpátaljai Magyar Cserkészszövetség

KERTÉSZ BOTOND (PHD)

tudományos főmunkatárs

Evangélikus Országos Gyűjtemény,

Múzeum

KLESTENITZ TIBOR (PHD)

történész

Nemzeti Közzolgálati Egyetem

KOLTAI ANDRÁS (PHD)

levéltárvezető

Piarista Rend Magyar Tartománya

Központi Levéltára

LÉNÁRT ANDRÁS (PHD)

történész

Holokauszt Emlékközpont

NYÚL ESZTER ANNA (LLM)

Pécsi Tudományegyetem

PAULUS NÓRA

doktorandusz

ELTE Bölcsészettudományi Kar

SOÓS VIKTOR ATTILA (PHD)

történész

a Nemzeti Emlékezet Bizottsága tagja

SZÁSZ LAJOS

református lelkész

Budapest-Budafoki Református Egyházközség

SZEGŐ IVÁN MIKLÓS (PHD)

tudományos kutató

1956-os Intézet Alapítvány

TÓTH ARNOLD (PHD)

néprajzos-történész muzeológus

tudományos titkár,

Herman Ottó Múzeum, Miskolc

VÁRDAI LEVENTE

történelem - média szakos tanár

Pécsi Tudományegyetem

WISZNOVSZKY TAMÁS

egyetemi hallgató

ELTE Állam- és Jogtudományi Kar

A kötetben huszonnégyszázötven tanulmány elemzi a magyar cserkészmozgalmat első, az alapokat meghatározó korszakát (1910-1948). A tudományos-ismeretterjesztő szövegek az első csapatok megszerveződésétől, a nevelési programok kidolgozásától a mozgalom „aranykoráig” mutatják be a kisebb-nagyobb közösségek történetét.

Vállalkozásunk célja a korszakkal foglalkozó történeti és társadalomtudományi kutatások eredményeinek megismerése és megvitatása volt. Szerzőink alapvetően két körből kerültek ki: egyrészt a korszak jeles kutatóit egy-egy tudományos-ismeretterjesztő szöveg megírására kértük fel, másrészt a történetírással hivatásszerűen foglalkozó (egykori) cserkészvezetők szintén egy-egy téma kritikai feldolgozását vállalták. Mindez lehetőséget kínált egy olyan párbeszédre, amely túlnyúlik a szűk szakmai nyilvánosságon, illetve a magyar cserkészmozgalmat belső fórumain, s amely – reményeink szerint – a tudomány és a 21. századi cserkészpedagógia számára is gyümölcsöző lesz. Bízunk abban is, hogy a kötetet haszonnal forgatják majd a nagy- és dédszülők világa iránt érdeklődő olvasók. A tanulmányok közti léptékváltások differenciáltabb történeti kép megalkotásához is hozzásegíthetnek.

A kötet szerzői (lényegében egy generációs vállalkozás részesei) a leleplező vagy éppen apologetikus történeti leírásokon túllépve árnyalt, nyitott, empatikus történeti kép megalkotására törekedtek. Ezt segítette a precíz fogalomhasználat (a 20. század terhelt fogalmainak felülvizsgálata), az összefüggések és a kortörténeti kontextus pontosabb bemutatása.

A tanulmányokat négy fejezetbe soroltuk: a cserkészmozgalmat kezdeteiről, a pedagógiai, nevelési elvekről, a mindennapi cserkészéletről és a határokon túli közösségekről szóló szövegek külön tematikus blokkokba kerültek. Ugyanakkor az egymást követő tanulmányokból megragadható a hazai cserkészmozgalmat fejlődésének íve is.

